

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi

Mayıs 2024

Cilt VII Sayı I | Hakemli Dergi

ISSN: 2636-7998

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi

Mediterranean Journal of Gender and Women's Studies

Dergi Sahibi/Owned By:

Prof. Dr. Nurşen Adak

Yayın Kurulu/Publishing Editors

Prof. Dr. Nurşen Adak, Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Öznur Körükcü, Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Meral Timurturkan, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editör/Editor:

Prof. Dr. Nurşen Adak

Editör Yardımcısı/Assistant Editor:

Araş. Gör. Çağrı Elmas

Seda Kocabıyık

Dil Editörleri/Redaction:

Araş. Gör. Dr. Ayşe Kalav

Öğr. Gör. Güher Ceylan Çavlı

Araş. Gör. Demet Sustam

Web-Teknik Destek Sorumlusu/Web and Graphic Design:

Araş. Gör. Çağrı Elmas

**Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi/
Mediterranean Journal of Gender and Women's Studies**

Yazışma Adresi/Contact: Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim
Dalı Sekreterliği, Edebiyat Fakültesi Zemin Kat, 07058, Kampüs/Antalya

e-posta/e-mail: ktcdergi@gmail.com | <http://dergipark.gov.tr/ktc>

Alan Editörleri / Editorial Board

Prof. Dr. Nurşen Adak, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Kamile Kabukçuoğlu, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Gözde Yirmibeşoğlu, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Gönül Demez, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Emine Uçar İlbuğa, **Akdeniz Üniversitesi**
Prof. Dr. Necla Öztürk, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. Gülay Yılmaz Diko, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. Ebru Akdoğu Arca, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. İlkay Kutlar, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. Öznur Körükçü, **Akdeniz Üniversitesi**
Doç. Dr. Zehra Yiğit, **Akdeniz Üniversitesi**
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Mahperi Uluyol, **Akdeniz Üniversitesi**

Bilim Kurulu/Advisory Board:

Prof. Dr. Andrea Peto, **Central European University, Macaristan**
Prof. Dr. Aylin Görgün Baran, **Hacettepe Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör, **ODTÜ, Türkiye**
Prof. Dr. Berrin Yanıkkaya, **Auckland University of Technology, Yeni Zelanda**
Doç. Dr. Eleni Gara, **University of the Aegean, Yunanistan**
Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu, **Beykent Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. İnci User, **Acıbadem Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Gørill Haugan, **NTNU, Norveç**
Prof. Dr. Gülriz Uygur, **Ankara Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Ingvild Aune, **NTNU, Norveç**
Prof. Dr. Karen Heimer, **University of Iowa, ABD**
Prof. Dr. Mutlu Binark, **Hacettepe Üniversitesi, Türkiye**
Doç. Dr. Netice Yıldız, **EMU, KKTC**
Doç. Dr. Roja Fazaeli, **University of Dublin, İrlanda**
Prof. Dr. Serap Suğur, **Anadolu Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Serpil Sancar, **Ankara Üniversitesi, Türkiye**
Prof. Dr. Sezer Şener Komşuoğlu, **Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Türkiye**

Yayın İlkeleri ve Yazar Rehberi

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi (KTC) Mayıs ve Kasım aylarında yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli elektronik bir dergidir. Başta sosyoloji, psikoloji, antropoloji, iletişim, tarih, ekonomi, işletme, hukuk, eğitim ve sağlık bilimleri, siyaset bilimi vb bilim dalları olmak üzere kadın ve toplumsal cinsiyet konularıyla ilgili tüm bilim dallarından kadın ve toplumsal cinsiyet perspektifiyle hazırlanmış ampirik ve derleme çalışmalara açıktır. Disiplinlerarası kavramsal, ampirik ve yöntemsel tartışmalara yer veren süreli bir yayın organı olan **KTC Dergisi**, muhtelif disiplinlerden gelen araştırmacılar arasındaki diyalogun geliştirilmesi, alana ilişkin güncel tartışmaların üretilmesi, yaygınlaştırılması ve kolay erişilebilmesini amaçlamaktadır. Yayın dili Türkçe ve İngilizce olan **KTC Dergisi**'ne gönderilen çalışmalar çift taraflı kör hakem değerlendirmesi ve editör incelemesi ile yayıma hazır hale getirilmektedir. Dergide akademik makaleler dışında saha çalışması notları, söyleşiler, kongre ve çalıştay notları ve kitap tanıtım yazılarına da yer verilmektedir.

Dergide yayımlanan tüm çalışmalar, kamu ve tüzel kişilerce, gerekli atıflar verilmek koşuluyla kullanıma açık olup dergide yayımlanmış çalışmaların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Editorial Principles And Guide For Authors

Mediterranean Journal of Gender and Women's Studies (KTC) is published biannually in May and November as a peer-reviewed international electronic journal. It welcomes empirical studies and compilations prepared from the perspective of women and gender among all disciplines relating to women and gender issues particularly sociology, psychology, anthropology, communications, history, economics, education, business administration, law, health and political science. **Mediterranean Journal of KTC** - a periodical which includes interdisciplinary conceptual, empirical and methodological discussions - aims at developing dialogs among researchers from various disciplines and producing and popularizing current discussions in the field and making them accessible. Studies sent to the **Mediterranean Journal of KTC** with publication languages of Turkish and English are prepared for publication through double-blind peer review and editorial analysis. Besides academic articles, the journal includes fieldwork notes, interviews, congress and workshop notes, and book reviews.

Authors are fully responsible for studies published in the journal and all academic studies published in the journal are accessible to public and legal persons on condition of referencing.

Hakem Kurulu / Board of Referees (Mayıs 2024- May 2024):

*

Ayça Demir (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Ayşe Müge Yazgan (Marmara Üniversitesi)
Barış Alpaslan (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Çağlar Özbek (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Demet Akarçay Ulutaş (KTO Karatay Üniversitesi)
Derya Güler Aydın (Hacettepe Üniversitesi)
Duygu Alptekin (Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
Emel Coşkun (Düzce Üniversitesi)
GülsevİM Evsel (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Gülay Örmeci Güney (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Gülseren Şendur Atabek (Akdeniz Üniversitesi)
Halit Yılmaz (Antalya Bilim Üniversitesi)
Handan Karakaya (Fırat Üniversitesi)
Murat Buğra Tahtalı (Inonu Üniversitesi)
Nilgün Okay (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Nüket Paksoy Erbaydar (Hacettepe Üniversitesi)
Okan Ormanlı (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Oya Topdemir Koçyiğit (İstanbul Üniversitesi)
Perihan Taş Öz (Kültür Üniversitesi)
Ruveyde Aydın (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Selin Sert Sütçü (Akdeniz Üniversitesi)
Serap Suğur (Anadolu Üniversitesi)
Serap Selver Kipay (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Sezgi Durgun (Marmara Üniversitesi)
Sibel Ezgin Ağıllı (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Sinem Göral Türkcü (Pamukkale Üniversitesi)
Sinem Göral Türkcü (Pamukkale Üniversitesi)
Tuba Birinci Uzun (Akdeniz Üniversitesi)
Yasemin Yüce (19 Mayıs Üniversitesi)
Yonca Altındal (Balıkesir Üniversitesi)
Zerrin Sungur Taşdemir (Anadolu Üniversitesi)
Zeynep Gülru Göker (Sabancı Üniversitesi)
Özgür Kılınç (İnönü Üniversitesi)
Özgür Sarı (Sinop Üniversitesi)

*Ada göre alfabetik sıralanmıştır / In alphabetical order by name.

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Coping with Intimate Partner Violence: The Effect of Women's Resources on Their Response to Violence in Turkey <i>Yakın Partner Şiddetiyle Başa Çıkmak: Türkiye'de Kadınların Sahip Oldukları Kaynakların Şiddete Verdikleri Tepkilere Etkisi</i>	Zeynep Beşpınar Hilal Arslan Fatma Umut Beşpınar	1
Toplumsal Cinsiyet ve Annelik: Kadınların Deneyimleri Üzerinden Nitel Bir Araştırma <i>Gender And Motherhood: A Qualitative Research On Women's Experiences</i>	Nihan Ozansoy Tunçdemir	26
Consequences of Housewives' Gender Perceptions in Turkey: Self-Alienation and Burnout <i>Türkiye'de Ev Kadınlarının Cinsiyet Algılarının Sonuçları: Kendine Yabancılaşma ve Tükenmişlik</i>	Veysel Kaplan Özlem Kaçkın	56
Babalık İmajının Dönüşümü: Babalar Günü Reklamlarında Sunulan Görsel ve Sözel İçeriklerin Analizi <i>The Transformation of The Image of Fatherhood: Analysis of Visual and Verbal Content Presented in Father's Day Advertisements</i>	Sümevra Erol, Burak Acar, Ömer Miraç Yaman	76
Televizyon Dizilerinde Çeşitlenen ve Farklılaşan Erkeklikler: Magarsus (2023) Örnekleme <i>Diversifying And Differentiating Masculinities In Television Series: Magarsus (2023) Sample</i>	Zehra Yiğit	107
Evli Kadınların Yarı Zamanlı ve Tam Zamanlı Çalışma Şekillerinin Belirleyicileri: Mikro Ekonometrik Bir Analiz <i>Determinants of Part Time and Full Time Working Patterns of Married Women: A Micro Econometric Analysis</i>	Mücella Bursal, İsmail Şentürk	123
Afetin Toplumsal Cinsiyet Boyutu: Türkiye'nin Diyarbakır Şehrinde Depremi Yaşayan Kadınlarla İlgili Bir Örnek Olay İncelemesi <i>The Gender Dimension of Disaster: A Case Study of Women Who Experienced The Earthquake in The City of Diyarbakir, Turkey</i>	Eda Yakıt Ak, Nermin Uyurdağ	142
Mekân ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Konya Kadınlar Pazarının Dönüşümü <i>Transformation of Konya Kadınlar Pazarı in The Context of Space and Gender</i>	Merve Atmaca Çetinkaya, Özlem Tekdemir Dökeroğlu	161
Kadının Miras Hakkına Yönelik Sosyo-Kültürel Algılar: Şırnak Örneği <i>Socio-Cultural Reflections of the Perception of Women's Inheritance Rights: Şırnak Case</i>	Dicle Özcan Elçi, Gazal Cengiz	183
Yayın Hizmetlerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kararlarına Dayalı Bir İnceleme <i>Gender Equality in Broadcasting Services: A Review Based on the Decisions of the Radio and Television Supreme Council</i>	Muradiye Çevikçelik	214
Üremeye Yardımcı Tedavi Alan Kadınların Sağlıklı Yaşam Davranışları ve Davranışları Oluşturan Unsurlar: Nitel Bir Araştırma <i>Healthy Lifestyle Behaviours of Women Receiving Assisted Reproductive Treatment and Factors Which Create the Behaviours: A Qualitative Research</i>	Ayşe Deliktaş Demirci, Tuğçe Atasayar, Kamile Kabukcuoğlu	240
Cultural Perception of Pain and Methods Used in Coping with Pain During Menstruation in Turkey <i>Kültürel Olarak Ağrıyı Algılama ve Menstrüasyon Dönemde Ağrıyla Baş Etmede Kullanılan Yöntemler: Türkiye Örneği</i>	Meryem Türkan Işık, Rana Can Özdemir	265
Madun Karşı-Kamusalılığı Bağlamında Türkiye'de Kadınlar, Adalet ve Sosyal Medya <i>Women, Social Media and the Quest for Justice in Turkey as a Case for Subaltern Counter-Publics</i>	Funda Gençoğlu	284
Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Endeksler Bağlamında Karşılaştırılması <i>Comparison Of Türkiye And Turkish Republics Within The Scope Of Gender Equality Indices</i>	Dilek Özsoy	311
Kadın Dernekleri Üyeleri Perspektifinden Türkiye'de Kadın Sağlığı ve Kürtaj Politikalarının Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Women's Health and Abortion Policies in Turkey from the Perspective of Women's Associations' Members</i>	Senem Ertan	337

Coping with Intimate Partner Violence: The Effect of Women's Resources on Their Response to Violence in Turkey

Yakın Partner Şiddetiyle Başa Çıkmak: Türkiye'de Kadınların Sahip Oldukları Kaynakların Şiddete Verdikleri Tepkilere Etkisi

Zeynep Beşpınar* Hilal Arslan** Fatma Umut Beşpınar***

Highlights:

- This quantitative study is one of the few in Turkey to focus on women's individual and institutional responses to IPV. It also draws on findings from the most recent fieldwork of the 'Research on Domestic Violence against Women in Turkey'.
- The findings of the study reveal that individual resources such as age, higher education, urban residence and regular employment with social security significantly increase the likelihood of women having at least one institutional or non-institutional response to IPV.
- Thus, the findings of the study suggest that promoting girls' and women's access to higher education and their participation in the labor market in qualified and socially secured employment conditions is invaluable in combating IPV.

Abstract: The aim of this study is to investigate the interaction between the personal and social resources of women who have experienced intimate partner violence (IPV) and their responses to two specific types of violence, namely, physical, and sexual violence. The study utilizes survey data from the "2014 Domestic Violence against Women in Turkey Survey", a follow-up to the 2008 nationwide survey on violence against women, which includes a wide range of socio-demographic background questions as well as questions on IPV and various types of violence against women and girls. This quantitative research represents one of the rare studies focusing on women's individual and institutional responses to IPV and it is also based on findings from the most recent field study on Domestic Violence against Women in Turkey. The sample design of the research is a multi-staged stratified cluster sampling and 11,247 households completed the survey from 12 statistical regions, urban and rural areas of Turkey. During the field visits, 13,310 women were identified as eligible for interviews, and 8,960 women were approached for face-to-face interviews. The response rate for the women interviews was recorded at 83.3 percent. Multinomial logit models were employed to elucidate the relationship between the responses of women who had been subjected to violence and their individual resources. The findings of the study reveal that individual resources such as age, higher

* Öğr. Gör. Dr., Marmara University, Department of Sociology, zeynep.bespınar@marmara.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-0378-7959.

** Öğr. Gör., Hacettepe University, Department of Social Research Methodology, hilal.arslan@hacettepe.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-7038-0518.

*** Prof. Dr., METU, Department of Sociology, bespinar@metu.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-5292-5713.

education, urban residence, and being in regular employment with social security significantly increase the likelihood that women will engage in at least one institutional or non-institutional response to IPV.

Keywords: IPV (Intimate Partner Violence), Violence Against Women, Institutional Help-Seeking, Women's Resources, Women's Strategies to Fight Against Domestic Violence

---

Öne Çıkanlar

- Bu nicel araştırma, Türkiye'de kadınların IPV'ye verdikleri bireysel ve kurumsal tepkilere odaklanan az sayıdaki çalışmadan biridir. Ayrıca, bu konuda "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması"nın en son yürütülen sahasından elde edilen bulgulara dayanmaktadır.
- Araştırmanın bulguları, yaş, yüksek öğrenim, kentte ikamet etme ve sosyal güvencesi olan düzenli bir işte çalışma gibi bireysel kaynakların, kadınların IPV'ye karşı en az bir kurumsal veya kurumsal olmayan tepki verme olasılığını önemli ölçüde artırdığını ortaya koymaktadır.
- Çalışmanın bulguları kız çocuklarının ve kadınların yüksek eğitime erişiminin, nitelikli ve sosyal güvenceli istihdam koşullarında iş yaşamının içinde yer almalarının teşvik edilmesinin, IPV ile mücadelede çok değerli olduğunu göstermektedir.

Öz: Bu çalışmanın amacı, eş/yakın partner şiddeti (IPV) yaşamış kadınların kişisel ve sosyal kaynakları ile iki spesifik şiddet türüne (fiziksel ve cinsel şiddet) verdikleri tepkiler arasındaki etkileşimi araştırmaktır. Çalışmada, 2008 yılında ülke çapında yapılan kadına yönelik şiddet araştırmasının devamı niteliğinde olan ve IPV ile kadınlara ve kız çocuklarına yönelik çeşitli şiddet türlerinin yanı sıra çok çeşitli sosyo-demografik arka plan sorularını da içeren "2014 Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması" anket verileri kullanılmıştır. Bu nicel araştırma, Türkiye'de kadınların IPV'ye verdikleri bireysel ve kurumsal tepkilere odaklanan nadir çalışmalardan birini temsil etmektedir ve aynı zamanda bu konuda "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması"nın en son yürütülen sahasından elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Araştırmanın örneklem tasarımı çok aşamalı tabakalı küme örneklemesidir ve Türkiye'nin 12 istatistiki bölgesinden, kentsel ve kırsal alanlarından 11.247 hane anketi tamamlamıştır. Saha ziyaretleri sırasında 13.310 kadının görüşme için uygun olduğu tespit edilmiş ve 8.960 kadınlara yüz yüze görüşme yapılmıştır. Kadınlarla yapılan görüşmelerde yanıt oranı yüzde 83,3'tür. Şiddete maruz kalmış kadınların yanıtları ile bireysel kaynakları arasındaki ilişkiyi açıklamak için multinomial logit modelleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulguları, yaş, yüksek öğrenim, kentte ikamet etme ve sosyal güvencesi olan düzenli bir işte çalışma gibi bireysel kaynakların, kadınların IPV'ye karşı en az bir kurumsal veya kurumsal olmayan tepki verme olasılığını önemli ölçüde artırdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yakın Partner Şiddeti, Kadına Karşı Şiddet, Kurumsal Destek Alma, Kadınların Kaynakları, Şiddetle Mücadele Stratejileri

Genişletilmiş Özet

Kadına yönelik şiddet; kadınların yaşamlarını fiziksel, duygusal, ekonomik, sosyal ve cinsel boyutlarıyla doğrudan etkileyen önemli bir küresel sorundur. Yakın partner şiddeti (IPV), farklı ülkelerde, farklı bireysel, sosyal, yasal ve politik koşullarda değişkenlikler gösteren kadına yönelik şiddetin en yaygın biçimidir. Türkiye, IPV oranının yüksekliği yanında, IPV'ye ilişkin

yasal mevzuat ve siyasi söylem açısından da dikkate değer bir konumdadır. Dolayısıyla, IPV'nin ülkemizde sosyal bilimcilerin farklı yönleriyle ele alması gereken öncelikli konular arasında olduğuna inanıyoruz. Ancak biz, IPV'nin kadınlar üzerindeki olumsuz sonuçlarına odaklanmak yerine, kadınların IPV'ye karşı direncine odaklanan bir yaklaşımı benimsiyoruz. Bizim için, IPV'ye karşı direnişte yansıma bulan kadın failliği, özellikle kurumsal hizmet ve desteklerin çok sınırlı olduğu, siyasi söylem ve iklimin toplumsal cinsiyete duyarlı, eşitlikçi ve kadın dostu olmaktan uzak olduğu Türkiye bağlamında özel bir dikkat gerektirmektedir. Türkiye'nin "İstanbul Sözleşmesi"nden (Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi)" çekilmesinin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile gerçekleşmesi, kadına yönelik şiddetle mücadeleyle ilişkin yasal araçlara yönelik en ciddi saldırıdır.

Kadınları destekleyen yasal zemin daraltılırken IPV'nin kadınlar açısından oluşturduğu tehdit, Covid-19 salgınının etkisiyle derinleşmiştir. Bu dönemde hem kadına yönelik şiddetin (VAW) hem de IPV'nin arttığı anlaşılmaktadır. Sosyo-Politik Alan Araştırmaları Merkezi'nin yayınladığı araştırma raporu, Türkiye'de salgın döneminde kadına yönelik şiddetin yüzde 27,8 oranında arttığını yansıtmaktadır. Ayrıca araştırmalar, aynı dönemde diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de IPV'nin arttığını ortaya koymaktadır (Akalin ve Ayhan, 2022, McNeil ve ark. 2023; Özlü, 2023). Pandemi sırasında kadınların yardım arama tepkisi yoluyla IPV'ye karşı direnci artmış olsa da (Sorenson, Sinko ve Berk, 2021), mevcut hizmetlere erişimleri azalmıştır (Vives-Cases ve ark. 2021). Pandemi sürecindeki kapanmalar nedeniyle kadınların sosyal, ekonomik ve bireysel kaynakları sınırlanırken, şiddete karşı savunmasızlıkları da artmıştır. Ayrıca, Pandemi sırasında iş ve gelir kaybı nedeniyle derinleşen ekonomik sorunların, özellikle kadınların kırılganlığını arttırdığı anlaşılmaktadır. Akalin ve Ayhan (2022), Türkiye'de Covid 19 Salgını sırasında IPV'ye odaklanan çalışmalarında, işsizliğin kadınların IPV'ye maruz kalma riskini önemli ölçüde artırdığını vurgulamaktadır.

Ülkemizde toplumsal bağlam yukarıda belirttiğimiz gibi şekillenirken çalışmamızın amacı, eş/yakın partner şiddeti (IPV) yaşamış kadınların kişisel ve sosyal kaynakları ile iki spesifik şiddet türüne (fiziksel ve cinsel şiddet) verdikleri tepkiler arasındaki etkileşimi araştırmaktır. Çalışmada, 2008 yılında ülke çapında yapılan kadına yönelik şiddet araştırmasının devamı niteliğinde olan ve IPV ile kadınlara ve kız çocuklarına yönelik çeşitli şiddet türlerinin yanı sıra çok çeşitli sosyo-demografik arka plan sorularını da içeren "2014 Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması" anket verileri kullanılmıştır. Bu nicel araştırma, Türkiye'de kadınların IPV'ye verdikleri bireysel ve kurumsal tepkilere odaklanan az sayıdaki çalışmadan biridir. Ayrıca, bu konuda "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması"nın en son yürütülen sahasından

elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Araştırmanın örneklem tasarımı çok aşamalı tabakalı küme örneklemesidir ve Türkiye'nin 12 istatistiki bölgesinden, kentsel ve kırsal alanlarından 11.247 hane anketi tamamlamıştır. Saha ziyaretleri sırasında 13.310 kadının görüşme için uygun olduğu tespit edilmiş ve 8.960 kadınla yüz yüze görüşme yapılmıştır. Kadınlarla yapılan görüşmelerde yanıt oranı yüzde 83,3'tür. Şiddete maruz kalmış kadınların yanıtları ile bireysel kaynakları arasındaki ilişkiyi açıklamak için multinomial logit modelleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın bulguları, yaş, yüksek öğrenim, kentte ikamet etme ve sosyal güvencesi olan düzenli bir işte çalışma gibi bireysel kaynakların, kadınların IPV'ye karşı en az bir kurumsal veya kurumsal olmayan tepki verme olasılığını önemli ölçüde artırdığını ortaya koymaktadır.

Introduction

Violence against women is a substantial global problem affecting women's lives directly through physical, emotional, economic, social and sexual dimensions. Intimate partner violence (IPV) is the most widespread form of violence against women which operates in the intersection of individual, social, legal and political frameworks of different countries. Turkey represents a significant case in terms of the rate of IPV as well as legal legislations and political discourse on IPV. Instead of focusing on the negative consequences of IPV on women, we take an approach that focuses on women's resistance to IPV. Women's resistance to IPV has been studied by addressing "the nature of resistance, the conditions under which it occurs and what effects if any, it has on facilitating social change" (Rajah and Osborn, 2020:1). For us, women agency in the form of resistance to IPV requires a special attention particularly in Turkish context where the availability of institutional services and support is very limited, political discourse is far from being gender sensitive, egalitarian and women friendly. The ratification of "Istanbul Convention (Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence)" of Turkey by Presidential Decree on 20 March 2021 is the most serious attack against the legal instruments to tackle violence against women.

The significance of this subject was raised during the Covid-19 pandemic. It is understood that both violence against women (VAW) and IPV increased during this period. The research report published by the Center for Socio-Political Field Research¹ reflects that violence against women increased by 27.8% in Turkey during the pandemic. Besides, research reveals that IPV also increased in Turkey, as in other countries, during the same period (Akalın and Ayhan, 2022, McNeil et al. 2023; Özlü, 2023). Although women's resistance to IPV through help seeking

---

¹ Socio Political Field Research Center. (2020). Türkiye research report on the impact of women from the COVID-19 quarantine and violence against women and children.. <https://sahamerkezi.org/wp-content/uploads/2020/04/kad%C4%B1n-covid-ek.pdf>.

reaction increased during the pandemic (Sorenson, Sinko and Berk, 2021), access to the available services decreased (Vives-Cases et al. 2021). Due to pandemic closures, women's access to social, economic and personal resources has been disrupted, increasing their vulnerability to violence. Additionally, restrictions on women's movements due to closures negatively affected their access to quality services. While women with scarce resources and limited mobility could not access social networks that fight against IPV, it has also become harder for them to access women's solidarity groups and counseling services that recognize violence and provide support. In addition, the way of service delivery has also been transformed by being highly dependent on technological infrastructure and tools such as mobile phones, computers and the internet. Women who do not have access to these infrastructure and tools have become more isolated and vulnerable since then. Moreover, sharing the same space with the perpetrator for longer hours and close surveillance and monitoring of the perpetrator as well as other family members also negatively affected women's resistance to IPV.²

During the Pandemic deepening economic adversity due to job and income loss, increased vulnerability of especially women. In other words, a comparison between men and women based on having sufficient economic resources during the pandemic, reveals that women were in a more disadvantaged position. According to a research conducted in Turkey by the United Nations Development Programme (UNDP), 50% of all women have experienced job loss by being laid off or being given unpaid leave. This ratio is 42.6% for men.³ Similarly, “Unemployment and Employment Outlook in April 2021 Report” of the Research Center of the Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey (DİSK-AR)⁴ states that during Covid-19 pandemic, with the increase in short-time working and unpaid leave practices, there has been a significant decline in the number of people at work. The number of women at work decreased by 21% in one year. Noting that male employment (28%) is higher than female employment (22%) in sectors suitable for remote work, Yeniçeri and Koç (2021) point out that, this situation made women more vulnerable during the pandemic. They also emphasize that as a result of the prevalence of informal work in women's employment, legal regulations that made layoffs more difficult during the pandemic period were insufficient to protect women. Akalın and Ayhan (2022), in their study focusing on IPV during the Covid 19 Pandemic in Turkey, emphasize that unemployment significantly increases women's risk of IPV exposure. This study aims to understand the relationship between the individual and social resources of women exposed to IPV and their

---

² <https://www.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2020/4/infographic-covid19-violence-against-women-and-girls>

³ <https://turkey.un.org/tr/89555-bm-raporu-covid-19-kadin-yoksullugunu-derinlestirecek>

⁴ <http://disk.org.tr/2021/06/unemployment-in-turkey-now-worse-than-the-first-months-of-pandemic/>

resistance to two forms of violence, namely physical and sexual violence. We used the second and most recent wave data of "National Research on Domestic Violence against Women in Turkey" conducted by Hacettepe University Institute of Population Studies in 2014. We examined how the means of access to economic, social and cultural resources such as education, regular job, income, social benefit and security affect women's development of agency through resistance to IPV. Our main assumption in this study is that; the more resources women have, the more likely they will be to end a violence-involving relationship and develop strategies to seek individual, social, and institutional help. Although the data is collected before COVID-19 pandemic, the findings could contribute to understand the significance of the situation and to develop efficient preventive measures and policies to fight against IPV and to provide support for women subjected to IPV.

In the following sections, we will present a theoretical and conceptual framework addressing the studies on women's resistance to IPV, with a particular focus on the relationship between women's resources and their reaction to violence against women. Then we will present and discuss our findings, by taking the changing Turkish context into consideration. Finally, we will suggest policy recommendations to cope with IPV and support women who are subjected to IPV in the hard times of both COVID-19 pandemic and ratification of Istanbul Convention of Turkey.

Literature on Women's Reactions to IPV

In this part, we will work through the international and national literature that focuses on the relationship between violence against women and the resources women have. The basic themes in the relevant literature can be listed as; significance of the context, responses of women to IPV, the relationship between the resources women have and the help seeking responses they develop. In the discussion of these themes, our theoretical framework is based on ecological approach, normative-resource theory and model of barriers.

Significance of the Context

When women are exposed to violence, they make sense of, perceive and react to violence depending on the social environment they are in. Ecological approach is important for understanding the role of attitudes and resources in coping strategies applied by women exposed to violence. Ecological approach was firstly developed in the fields of psychology and sociology for explaining the relationship of a person's behaviors and environmental factors. In his pioneering work in the field, Bronfenbrenner (1979), addresses the importance of the ecological framework for understanding a person's behavior. According to Bronfenbrenner, a person's house, workplace, religious affiliation and associated environment, roles within the family and community,

governmental institutions and finally, institutional patterns of culture constitute the ecological framework. The researchers focusing on domestic violence find this theoretical framework explanatory and use it. Mitchell and Hodson (1986) state that the ecological approach is functional especially in understanding the coping repertoires developed against violence. They note that personal, environmental and situational factors are interrelated, and they discuss how personal and contextual factors influence women to develop patterns of seeking help and coping with challenges, and what kind of patterns they develop. The model that the researchers developed in their study of 60 women who had been exposed to violence by their husbands in San Francisco is quite enlightening. The first point to be highlighted in the model is the emphasis on the intertwining relationship of personal, social and institutional dimensions. At this point, exposure to violence in childhood determines the individual's (a) "attitude towards the social roles of woman" as well as (b) "access to personal resources and the quality of these resources". These two variables (a and b) both determine the quality of "social support" and "institutional approaches" received by the individual. All these factors shape women's coping responses to violence. Similarly, De Ridder (1997) emphasized the importance of context in shaping women's reactions to violence. Although the different social contexts in which women experience violence are interrelated, their experiences and the nature of each context lead them to develop different responses. In the "Model of Barriers", Grigsby and Hartman (1997) underline four layers that act as barriers for women subjected to IPV. According to the model, the four layers are; (1) barriers in the environment including information/misinformation, financial resources, justice system, attitude of personnel in the police station, approaches of religious counseling toward IPV, physical and cultural accessibility to shelters/services, discrimination, language barriers and cultural barriers; (2) barriers due to family, socialization and role expectations including values and beliefs about relationship, identity, values and beliefs about abuse, religious values and beliefs and family of origin; (3) barriers from the psychological consequences of violence including psychological consequences and isolation, physical and somatic results; (4) childhood abuse and neglect issues including early messages about abuse and safety, psychological consequences of childhood abuse/neglect. In this model, the authors take women's experience in a broader context with multiple layers interacting with each other.

Responses of Women to IPV

Researchers focus on the different types of responses women develop to cope with IPV, taking into account women's agency. Warner et al. (2005: 23) conceptualize resistance as "any action taken or tactic employed by women to prevent, avoid, reduce, or stop violence and/or abuse in intimate relationships." According to the authors, resistance may include "a variety of tactics

such as fighting back, calling the police, threatening to leave, or even seemingly passive behaviors like remaining silent in order to avoid an argument or physical injury.”

Goodkind, Sullivan and Bybee (2004), categorize five safety planning strategies women develop against IPV; (1) *placate* such as avoidance of the perpetrator, keeping kids quiet, not resisting, doing whatever the perpetrator wants, avoiding friends and/or family; (2) *active resistance* such as physically fighting back, using weapons or threatening; (3) *formal help-seeking* such as seeking help from a religious organization or health care provider, talking to someone about the services, talking to a counselor or therapist, contacting the police; (4) *informal help-seeking* such as talking to family and friends, staying with family or friends; and (5) *emergency escape planning* including hiding money or valuables, developing an escape plan with kids, developing a code with others, keeping important phone numbers to use, trying to keep address secret. They concluded that the type of strategy developed by the woman is directly related to the severity of the violence, the relationship with the aggressor, the accessibility of shelter residence, the woman’s well-being and her race. The most common tactics used included trying to talk to the perpetrator about the violence (94%), contacting the police (92%), avoiding the perpetrator at certain times (90%) and trying to end the relationship (89%).

Similarly, Kaukinen (2004) focused on women's responses to IPV and listed three different help-seeking responses: minimal or no help-seeking, primarily seeking help from family and friends, and substantial/comprehensive help-seeking, such as seeking police/institutional help. Kaukinen (2004) also found that a woman’s race had an effect on her help-seeking behavior, with white women being more likely to engage in increasing levels of help-seeking.

Waldrop and Resick (2004), in their study examining the coping strategies of women who have been subjected to violence, reviewed the studies conducted to date in this field and stated that, women's reactions to violence are primarily classified according to whether the reaction is active or not, in other words, whether it includes "an effort to change the given situation / to distance from the perpetrator in order to mitigate negative consequences" (Holahan & Moos, 1987; Mitchell & Hodson, 1983, 1986; Tobin et al, 1989; Moos, 1995). Behaviors such as "not accepting the violent experience" or "keeping their feelings to themselves" are considered as "avoidance/rejection" strategies. These reactions make it difficult for the target of violence to leave the relationship. On the other hand, "talking to a friend about the problem" or "making an action plan and implementing this plan" are behaviors that are shown as examples of efforts to change the given situation / to distance from the perpetrator of violence in order to alleviate the negative consequences.

Although there is a limited number of studies on women's responses to IPV, the study by Ergöçmen et al. (2015) is important in terms of discussing women's different responses in the Turkish context. Ergöçmen et al. (2015) revealed that 44% of the women have not disclosed the physical and/or sexual violence they were subjected to by their husbands/partners to any person or institution. Asking for help, physically responding to violence, leaving home, and applying to an official institution or organization were found to be other reactions women exhibited to cope with IPV (Ergöçmen et al., 2015). The findings in the research report shared by Mor Çatı Women's Shelter Foundation in 2021 are similar.⁵

Women's Resources and their Responses to IPV

The different types of resources women have are directly related to their responses to IPV. Normative resource theory contributes to understanding women's responses to IPV. Underlining the importance of social and cultural norms that influence the relationship, particularly patriarchal norms and the resources women possess (Dunbar, 2015), this theoretical framework offers a fruitful perspective for understanding the possibilities and limits of women's agency in the aftermath of violence.

Crosbie-Burnett and Giles-Sims (1991) see the wife's income, the wife's happiness with being single and home ownership as *resource bases of power*, whereas the age discrepancy between husband and wife are *normative bases of power* in an intimate relationship. These two interconnected dimensions are closely related to *relative power* between spouses in four domains, namely; money, child rearing, marital relation, and sexual relation. As Riger and Krieglstein (2000) note, women with fewer resources and higher economic dependence on their partners may be more likely to stay in a relationship with violence and abuse. The strategies women develop to cope with the challenges they face are shaped by the social context, and therefore by their resources and background (Beşpınar, 2010; Ben-Porat, 2020;). Similarly, responses for coping with violence are also directly related to individual and societal resources and constraints.

Addressing the strategies developed by women exposed to violence, Moss (1995) stated that, the existence, types and levels of social support, financial resources and other concrete assistance instruments, affect women's coping strategy. The literature shows that, women's high-income level (Rusbult & Martz, 1995), employment status and work experience (Strube & Barbour, 1983) increase the likelihood of women leaving and not returning to a relationship involving violence. Similarly, Sen (1999), in her study in Kolkata, found that women's level of education

⁵ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2021). "Kadına Yönelik Şiddet: Kadınların Deneyimleri, Kurumlar ve Mecralar" [Violence Against Women: Women's Experiences, Institutions and Media]. https://morcati.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/MorCati_Dissensus-6.pdf

and social support were the main determinants of their responses to IPV. Emphasizing that work may not directly contribute to women's control over their lives and empowerment, Sen points out that, low-paid jobs without social security do not support women in developing a strategy to end violence. On the other hand, Lazarus and Folkman (1984), who developed a similar analysis by focusing on constraints, pointed out that the coping strategy used by women is shaped by three "constraints": "environmental constraints", "personal constraints" and "threat of extreme violence". They argue that inadequate social and personal resources and the extent of violence also limit women's coping strategies.

When the relationship between personal characteristics and resources and exposure to IPV is examined in the literature in Turkey, studies revealing the importance of factors such as age, place of birth, living in rural or urban areas, education level, employment status, and economic welfare of the family draw attention (Altınay & Arat, 2009; Ergöçmen et al., 2015; Yüksel-Kaptanoğlu et al., 2012). Yüksel-Kaptanoğlu et al. (2012) found that, women between the ages of 15-24 are more likely to be subjected to violence by their husbands than other women. On the other hand, Altınay and Arat (2009) point out that the education level of women and their husbands is decisive. While 43% of illiterate women state that they were subjected to physical violence by their partners at least once, this rate is 12% among women with university degrees. The same research also focuses on men's level of education. While half of illiterate men state that they have inflicted physical violence on their wives, this rate is 18% among university graduates. Recent studies show that there is an inverse relationship between income level and domestic physical violence (Altınay and Arat, 2009; Yüksel-Kaptanoğlu et al., 2012; Yüksel-Kaptanoğlu et al., 2014). While 20% of low-income households experience domestic violence, this rate is 14% in middle-income households and 9% in high-income households (Yüksel-Kaptanoğlu et al., 2012). Baran, Kütük, and Maybek (2012) reported that unemployed women held men less responsible for IPV than employed women and were less likely to agree with the idea of punishing men who perpetrate violence. Women's economic dependency and low or no participation in decision-making processes increase the likelihood of being subjected to violence by their husbands (Yüksel-Kaptanoğlu et al., 2014).

Method

In our study, we focused on the relationship between the individual resources of ever-married women who have experienced violence and the strategies they follow to cope with the violence they experienced from their last intimate partners.

Description of the Data

We use the survey data from “2014 National Research on Domestic Violence against Women in Turkey”, which is a follow-up study of the 2008 nationwide research on violence against women. The research employed a multi-staged stratified cluster sampling approach to design the sample. The target sample consisted of 15,084 households, representing various urban and rural areas across Turkey's 12 statistical regions. Of the eligible households approached for interviews, 11,247 successfully completed the survey, resulting in a household response rate of 83.9 percent. The study primarily focused on women within the 15-59 age group. In cases where multiple eligible women within this age range resided in the same household, one woman was randomly selected for the interview using the Kish (1949) method. During the field visits, 13,310 eligible women were identified, and 8,960 of them were invited for face-to-face interviews, resulting in a women's interview response rate of 83.3 percent.

Survey data collection involved visiting households and utilizing the PAPI method. The study employed two distinct questionnaires: one for households and another for women. “WHO Multi-country Study on Women’s Health and Domestic Violence against Women Survey” was used as a core module of the woman questionnaire and new questions were added to measure the impact of legal framework and policy priorities on combating violence against women in Turkey (Garcia-Moreno et al., 2005). Extensive data was gathered on various forms of violence experienced by women at the hands of their intimate partners, encompassing physical, sexual, emotional, and economic dimensions, both over their lifetimes and within the preceding 12 months. Additionally, the study examined coercive behaviors exhibited by male partners, instances of violence during pregnancy, incidents of stalking, socio-economic and socio-demographic attributes of the partners, as well as women's tendencies to seek help and their awareness levels regarding civil law and legal regulations pertaining to dealing with such violence.

The research adhered to ethical guidelines and safety protocols outlined by the World Health Organization (WHO) for surveys on violence against women. These measures included employing a secure safe name, refraining from disclosing research details to anyone other than the interviewee, obtaining consent prior to interviews conducted in private settings, limiting interviews to one woman per household, guaranteeing the confidentiality of responses, framing questions related to violence in a gender-sensitive manner, concluding interviews positively, offering information about organizations that assist individuals affected by violence, and providing support to field researchers (WHO, 2001).

Strengths and Limitations of the Data Source

When the history of feminist research is analyzed, especially with the second wave of feminism, violence against women is one of the main areas where empirical field studies have been conducted (Yarar, 2015). In addition to women's inability to report their experiences to official institutions, the fact that data on violence against women are not kept in a systematic, reliable and accurate manner leads to the inability to produce quantitative data from administrative records. For this reason, household sample surveys have emerged as the main research method for investigating violence against women, both to determine the prevalence of violence and to generate other supportive data that will form the basis for policies to be developed to combat violence (Brush, 1990; Yüksel-Kaptanoğlu, 2020; Leung et al., 2019; Walby and Towers, 2017). Although violence against women studies that produce country-representative and cross-country comparative data are not conducted with feminist research methodology as a guide, due to the specific ethical rules of the research, they have the effect of raising awareness and consciousness among the women interviewed and maintain their importance for ending violence against women (Kaptanoğlu, 2023; Walby & Towers, 2017). According to Walby, although the effort spent on quantitative research on violence against women usually focuses on the prevalence of such violence, many important theoretical questions about violence against women could be addressed more comprehensively if the data obtained through these studies were more sensitive, deeper and richer (Walby & Myhill, 2001).

In this context, the "National Research on Domestic Violence against Women in Turkey", the "Turkey Domestic Violence against Women Survey", has been conducted twice so far, the first time in 2008 and the second time in 2014. In this research, it was aimed to measure different types of violence and to produce an international comparative data at the country level that takes into account ethical rules in universal standards. In this study, the methodology of the Multi-Country Women's Health and Domestic Violence against Women Surveys conducted by the World Health Organization in 10 countries was taken as a reference (Yüksel-Kaptanoğlu, 2023). In 2015, when the research report was completed, the decision to collect the data of the Domestic Violence against Women Survey, the first of which was conducted in 2008, every 10 years was taken jointly by the Ministry of Family and Social Services General Directorate on the Status of Women and Hacettepe University Institute of Population Studies. This decision is based on the idea of monitoring the prevalence rates of types of violence against women and the changes in attitudes towards both gender equality and violence in the fight against violence against women. However, the tender process for the Turkey Domestic Violence against Women Survey, for which fieldwork is planned for 2024, has been ongoing for the last year and has not yet been finalized. International

conventions such as the CEDAW Declaration and General Recommendations No. 19, 24 and 35, the Beijing Declaration and Action Plan and the Istanbul Convention emphasize that it is the responsibility of States Parties to produce reliable data on violence against women, especially on the level of different forms of violence, at regular intervals (Yüksel-Kaptanoğlu, 2023). For example, two of the indicators of the fifth United Nations Sustainable Development Goal "Achieve gender equality and empower all women and girls", namely "5.2.1. Proportion of women and girls aged 15 and over who have ever been in a relationship who have experienced physical, sexual or psychological violence by a current or former partner in the past 12 months, by type of violence and age" and "5.2.2. Proportion of women and girls aged 15 and over who have been subjected to sexual violence by someone other than their partner in the past 12 months, by age and place of occurrence" For the data on Turkey, the 2014 survey is still used, as it is the most recent data on this issue. Similarly, the only research referenced in the 2021-2025 National Action Plan on Combating Violence against Women is the "Research on Domestic Violence against Women in Turkey" conducted by Hacettepe University Institute of Population Studies in 2014.

In light of all this information, the quantitative data we used for this article is the most recent and comprehensive official country-level data on violence against women in Turkey, which is representative at the national level and based on the household sample survey conducted by TurkStat as part of the Official Statistics Program. Apart from this survey, there is no other quantitative survey data with the same level of representativeness at the country and NUTS 2 (region) level, including urban and rural settlements. The survey data was collected through fieldwork in 2014. On the other hand, while it is clear that this indicator data should be updated as soon as possible, refraining from conducting further analyses on the most recent and representative data and/or using this data on the grounds that it is outdated risks the risk of not engaging in scientific production with a data and evidence-based approach to this very important social problem. In both Turkey and the world, violence against women is one of the most prominent areas where the lack of gender data and statistics, and even gaps, are glaring. Due to data limitations in this field, studies based on the further analysis of data from existing studies whose data quality is trusted maintain their validity and importance. At the same time, however, it is important to advocate for data to address the gaps and gaps in gender data and statistics in this area and to draw attention to the importance of nationally representative household surveys to be conducted with government funding. Emphasizing that this article is based on the findings of one of the few studies based on the further analysis of quantitative household surveys conducted at the country level, the need for data advocacy comes to the fore by emphasizing its contribution to violence research,

especially in the methodology section, but also by noting its limitations due to the fact that the last data used is from 2014.

Operationalization of Violence against Women

In the survey, physical violence against women by husbands or intimate partners was measured using WHO definitions. For this, whether the husband(s) (1) “slapped the woman or threw something that could harm her”, (2) “pushed her or pulled her hair”, (3) “hit her with a fist or something else that could harm her”, (4) “whether he kicked her or dragged her or beat her”, (5) “whether he choked her or burned her”, (6) “whether he threatened to use or actually used a gun, knife or other weapon against her”, was questioned. Similarly, using the WHO definition, sexual violence against women was measured by asking whether (1) “the partner physically forced her to have sexual intercourse”, (2) “she had sexual intercourse when she did not want to because she was afraid of what partner might do”, (3) “the partner forced her to do something sexual that she found degrading or humiliating”.

Variables

Dependent variable

The dependent variable of our study is the reaction of ever-married women to being subjected to violence by their most recent husbands or intimate partners. We calculate the dependent variable using a series of questions about how women respond to violence in their relationships with their most recent partner. And we define three forms of response for coping with violence: (1) individual help-seeking, (2) institutional help-seeking and (3) no help-seeking.

We recoded the answers of women who answered 'yes' to the following items as “coping by seeking individual help”: 1) fighting back against physical violence for, 2) telling at least one person about the physical violence she was subjected to, 3) leaving home at least once due to violence, 4) not returning home after leaving home. Applying to an institution or organization is a second category of the variable and it is coded as “institutional help-seeking”. Lastly, third category indicates “no help-seeking” behaviour of women.

Independent variables

The independent variables of the study are the women’s individual resources such as; age group (‘15-34’, ‘35-44’, and ‘45-59’ years), native language as a proxy measure for ethnic identity (recoded as ‘Kurdish’, ‘Non-Kurdish’), place of residence (‘rural’, ‘urban’), educational level (‘no education/not completed first level of primary education’, ‘primary school’, ‘secondary school’,

and 'high school and above'), regular and secure employment status ('having a regular job', 'not having a regular job') and ('working with job security' or 'not working with job security').

Analytical Strategy

For data analysis, first, we run descriptive statistics to discuss the relationship between coping strategies and individual resources of women exposed to violence by their most recent intimate partners such as their husbands, fiancés or boyfriends. We checked Chi-squared test statistics for each bivariate association. Second, we run multinomial logistic regression models separately for each type of violence experienced (physical, sexual, physical and/or sexual violence) to describe the factors determining the women's coping strategies with IPV. Separate odds ratios (ORs) and 95% confidence intervals (CIs) were calculated for participants who reported coping with IPV with "individual help-seeking" or "institutional help-seeking strategies" compared to the "no help-seeking strategy" reference group. We take complex sample design into consideration in both descriptive and multivariate statistical analyses.

Results

Descriptive Analysis

In this section, first of all, we will discuss the results of the descriptive analysis showing the associations between individual resources of women⁶ and their individual and institutional coping strategies. The analysis of individual help-seeking strategies of women revealed that a significant proportion of them remained silent and did not tell anyone other than the interviewer about the violence they experienced (44%). On the other hand, 30% of women, with an experience of physical or sexual violence, adopted a more active strategy and left their home for at least one night. Finally, 3 out of 10 women subjected to physical violence stated that, they fought back in order to defend themselves.

When it comes to institutional help seeking strategies, we observed that, only 11% of the women have used an institutional help seeking strategy. In another words, just one out of every 10 women have made an application for getting support from an institution combating violence against women. Among institutional help seeking strategies, women most frequently apply to the police (personally or through other people) (7%). When the basic socio-demographic characteristics of these women are examined, it is seen that most of them live in city centers (90%) and work in a regular job with social security. We observed that women having secure and regular

---

⁶ In this section, "women" refers to ever married women who have been subjected to violence by their most recent intimate partner or husband.

jobs (60%) make personal applications to the police more than women having irregular jobs (40%). Contacting the police is an active response of women to violence, as such a practice can be seen as an attempt to change the experience of violence and distance from the perpetrator in order to mitigate the negative consequences of violence (Waldrop and Resick, 2004). Women with more resources may find it easier to respond to violence with more active strategies. In this respect, our findings are consistent with the literature. As can be seen in Sen's (1999) study in Kolkata, working in low-waged job without social security remains insufficient to determine an active strategy to resist violence. Women with irregular incomes and precarious working conditions are more likely to suffer the economic and social consequences of institutional help-seeking strategies. They may therefore refrain from using such strategies.

Women's Responses and Individual Resources

In this study, multinomial logit models were performed to explain the relationship between the responses of women who were exposed to violence and their individual resources. We ran separate models for women subjected to physical violence, sexual violence and physical and/or sexual violence by their most recent husbands or intimate partners. In our analysis, the third category of the dependent variable, 'no help-seeking', was taken as the reference category. Hence, the coefficients that are significant in the multinomial logit models can be interpreted as how much they increase or decrease the odds ratios in their category compared to the reference category which is 'no help-seeking'. The category of comparison for the independent variables was the last category and the interpretations were made accordingly.

Table 1a and Table 1b present the results of the final multinomial logit models with odds ratios and goodness-of-fit statistics, by controlling post estimations that we ran in IBM SPSS 24 complex sample module. Pearson Chi-square values showed that the multinomial logistic regression model with predictor variables provided a good fit to the data (Table 1b).

Women's Responses to Physical Violence

The results of the multinomial logit regression model comparing individual help-seeking and non-help-seeking groups (see Table 1a) showed that, for women who had experienced physical violence, living in urban areas increased the likelihood of using at least one non-institutional strategy to cope with violence by about one and a half times (OR=1.43). It is also found that, women aged between 15-34 and 35-44 who had experienced physical violence were almost two and a half times more likely to seek institutional help than those aged between 45-59 (OR=2.40 and OR=2.59, respectively). Analysis of the women's education level revealed that compared to the women with lower education levels (OR=2.98), high school graduates gave at least one

informal response to deal with the violence. When women's employment status was analyzed for women with and without at least one individual help-seeking strategy, women with a regular job were more likely to have at least one institutional and individual help-seeking response to physical violence (OR=4.53 and OR=1.70, respectively).

Women's Responses to Sexual Violence

Table 1b presents the findings of the multinomial logistic regression analysis for the category comparison of women who made at least one institutional help-seeking response and no help-seeking response. Among women who experienced sexual violence, those living in urban areas were almost four times more likely more give at least one institutional help-seeking and one individual response compared to those living in rural areas (OR=3.78 and OR=4.38, respectively). Findings on women's individual resources showed that having a low level of education (e.g. no education/not completed the first level of primary education, completed the first level of primary education, not completed the second level of primary education) significantly reduced the likelihood of at least one individual help-seeking response to sexual violence. Similarly, women with education levels below university and high school are less likely to seek institutional help.

Women's Responses to Physical and/or Sexual Violence

Among women who experienced physical and/or sexual violence, those living in urban areas are more likely to seek at least one individualized help to cope with this situation (OR=1.40). When women who gave at least one institutional and individual help-seeking response were compared to women who did not give any help-seeking response, it was observed that being in younger age groups such as 15-34 and 35-44 had an impact on the likelihood of giving at least one institutional response to violence (OR=2.43 and OR=2.48, respectively). Completing secondary school increases the likelihood of women participating in at least one individual help-seeking intervention to cope with violence by approximately three times compared to women with no education/no primary schooling or only primary schooling (OR=3.37). For women who have experienced physical and/or sexual violence at least once in their lives, working in a regular job significantly increases the likelihood of seeking at least one institutional and individual help (OR=4.21 and OR=1.84, respectively). Women's having a job with social security increases the likelihood of seeking at least one individual help against physical and/or sexual violence (OR=1.52).

Table 1a. Multinomial logit analysis of women's response to violence (group=individual help-seeking)

Predictors (reference group)	physical violence					sexual violence					physical and/or sexual violence				
	Odds Ratio	p-value	St. Err.	95% CI		Odds Ratio	p-value	St. Err.	95% CI		Odds Ratio	p-value	St. Err.	95% CI	
Age group (ref=45-49 years old)															
15-34 years old	1.396	0.161	0.239	[0.875, 2.229]		1.623	0.435	0.621	[0.481, 5.476]		1.353	0.199	0.236	[0.853, 2.148]	
35-44 years old	0.864	0.516	0.225	[0.556, 1.343]		1.060	0.921	0.586	[0.336, 3.342]		0.836	0.418	0.236	[0.541, 1.290]	
Place of residence (ref=rural)															
urban	1.426	0.084*	0.206	[0.953, 2.134]		3.777	0.012**	0.532	[1.332, 10.708]		1.398	0.098*	0.203	[0.940, 2.080]	
Native language (ref= Kurdish)															
non-Kurdish	1.065	0.841	0.313	[0.576, 1.969]		0.970	0.970	0.797	[0.204, 4.627]		1.017	0.956	0.310	[0.554, 1.866]	
Education level (ref=higher school and above)															
no education/not completed first level of primary school	1.062	0.898	0.471	[0.422, 2.676]		2.546	0.000***	1.664	[1.756, 6.646]		1.093	0.850	0.469	[0.436, 2.741]	
primary school	1.250	0.582	0.405	[0.565, 2.765]		1.993	0.000***	1.572	[1.756, 4.341]		1.326	0.485	0.404	[0.601, 2.927]	
secondary school	2.983	0.037**	0.524	[1.069, 8.237]		9.659	0.000***	0.773	[2.122, 12.397]		3.373	0.019**	0.519	[1.221, 9.323]	
Working status (ref=having an irregular job)															
having a regular job	1.704	0.071*	0.295	[0.956, 3.036]		2.048	0.362	0.786	[0.439, 9.559]		1.841	0.037**	0.292	[1.038, 3.265]	
Job security (ref=working with social security)															
working without social security	1.430	0.157	0.252	[0.872, 2.345]		2.734	0.140	0.682	[0.718, 10.414]		1.522	0.093*	0.251	[0.932, 2.488]	
Constant***															

Note: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$, reference=no help-seeking

Table 1b. Multinomial logit analysis of women's response to violence (group=institutional application)

Predictors (reference group)	physical violence				sexual violence				physical and/or sexual violence			
	Odds Ratio	p-value	St. Err.	95% CI	Odds Ratio	p-value	St. Err.	95% CI	Odds Ratio	p-value	St. Err.	95% CI
Age group (ref=45-49 years old)												
15-34 years old	2.403	0.027***	0.397	[1.103, 5.237]	2.852	0.144	0.718	[0.698, 11.648]	2.431	0.022***	0.395	[1.122, 5.269]
35-44 years old	2.590	0.011**	0.374	[1.245, 5.389]	2.533	0.178	0.691	[0.654, 9.806]	2.485	0.014**	0.371	[1.200, 5.144]
Place of residence (ref=rural)												
urban	1.394	0.346	0.352	[0.699, 2.780]	4.381	0.022**	0.643	[1.243, 15.450]	1.387	0.348	0.349	[0.701, 2.747]
Native language (ref=non-Kurdish)												
Kurdish	2.032	0.251	0.618	[0.605, 6.825]	1.346	0.767	1.004	[0.188, 9.628]	1.974	0.271	0.618	[0.588, 6.629]
Education level (ref=higher school and above)												
no education/not completed first level of primary school	0.720	0.632	0.686	[0.188, 2.762]	1.274	0.000***	1.667	[0.486, 3.345]	0.706	0.613	0.687	[0.588, 6.629]
primary school	0.950	0.918	0.498	[0.358, 2.524]	1.543	0.000***	1.480	[0.848, 2.807]	0.949	0.917	0.499	[0.588, 6.629]
secondary school	1.842	0.345	0.647	[0.518, 6.546]	2.618	0.000***	0.878	[0.262, 3.358]	1.678	0.422	0.644	[0.588, 6.629]
Working status (ref=having an irregular job)												
having a regular job	4.531	0.001***	0.439	[1.918, 10.703]	3.959	0.109	0.858	[0.737, 21.262]	4.207	0.001***	0.431	[1.806, 9.799]
Job security (ref=working with social security)												
working without social security	1.810	0.150	0.413	[0.806, 4.065]	2.354	0.265	0.768	[0.523, 10.608]	1.705	0.185	0.402	[0.775, 3.750]
Constant***												
Degrees of freedom		150				110				154		
Chi-squared statistic		173.891				125.397				173.044		
Nagelkerke R ²		0.097				0.17				0.096		

Note: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$, reference=no help-seeking

Conclusion

Using survey data from the “2014 Research on Domestic Violence in Turkey”, this study examines the relationship between women's individual resources and their responses to different types of IPV. Individual resources are age group, education level, having a regular job, working with social security and native language. Responses were categorized as individual help-seeking, institutional help-seeking, and not seeking help. The dependent variable is coping with at least one institutional or individual help-seeking response, and the independent variables are the individual resources that women have. The main findings of this study based on descriptive and multinomial logistic regression analyses are summarized below.

The analysis of the relationship between the responses of women exposed to IPV and their individual resources revealed that age and education play an important role for women exposed to *physical violence* by their intimate partners. Being in the youngest age group of 15-34 years and having a high school diploma increases the likelihood of giving at least one individual help-seeking response, such as leaving home at least once to cope with violence. On the other hand, being in the 45-59 age group and not having a regular job with social security reduces the likelihood of seeking at least one institutional and individual help.

Among women exposed to *sexual violence*, the ones living in the city, having a higher level of education especially over high school level, and working in a job with social security are more likely to give at least one individual help-seeking response. However, having a low level of education, namely below high school level, and not working in a regular job decrease the likelihood of giving at least one institutional and individual help-seeking response. Among women who have been subjected to *physical and/or sexual violence*, being in the youngest age group (15-34) and having completed secondary school increase the likelihood of giving at least one individual help-seeking response, while being in the 45-59 age group and not having a regular job with social security decrease this likelihood.

In light of these findings, it can be said that women's age and having resources such as education and regular jobs with social security increase the likelihood of seeking at least one institutional and individual assistance against IPV. Supportive and encouraging socio-economic contexts that provide women survivors of violence with resources, such as education and regular employment with social security, facilitate their response to violence and improve their psychological and social well-being. Therefore, steps should be taken to regulate the socio-economic environment in which women live, taking into account their needs. In addition, raising awareness on this issue and facilitating their access to institutional services is also important in

terms of combating violence. As noted in the literature, increasing women's education levels and supporting them with regular employment and social security empowers them to find active solutions to IPV.

Recently, both women's resources and institutional mechanisms to combat IPV have been weakened, particularly due to failing of mechanisms protecting women from violence, especially during the COVID-19 pandemic and Turkey's withdrawal from the Istanbul Convention. Therefore, it has become more difficult for women to develop and use individual and institutional help-seeking strategies, as many women have lost secure jobs and are isolated and excluded from social life and networks. Turkey's withdrawal from the Istanbul Convention and political debates targeting gains and demands for gender equality are weakening the effectiveness and resources of organizations fighting IPV. These political and structural changes may influence women's perceptions about these institutions, they may see these institutions less efficient and reliable. Borrowing Grigsby and Hartman's model (1997), we would say that all these changes will lead to an increase in macro-level barriers for women, while increasing micro-level barriers, with rising unemployment and poverty. Therefore, it is crucial to approach the issue from a gender-egalitarian and holistic perspective, considering the links between socio-political, economic, social, familial and individual levels.

In the light of our research findings, we can list the actions that can be taken for women who hesitate to react to IPV or who do not apply to institutional support mechanisms;

a) Organizing “training and awareness raising” activities especially for vulnerable groups to clarify which behaviors of the partner constitute physical or sexual violence, b) Giving information about the types and content of the institutional support and services provided to women, c) Carrying out awareness-raising activities to ensure that receiving institutional support is seen in the context of citizenship rights and taken for granted. Additionally, regulations need to be urgently put in place to ensure that all women struggling with IPV, especially the ones from vulnerable groups, are supported in accessing the education, employment and social security they need to make it easier for them to rebuild their lives.

Finally, the pandemic showed us that women's individual resources and institutional support mechanisms are simultaneously weakened and disrupted in the fight against IPV under extraordinary situations. For this reason, it is necessary to increase both the number and quality of institutions that will meet the needs of women struggling with IPV in times of crisis such as disasters and epidemics.

Further studies are suggested to address the pros and cons of individual help-seeking strategies and priorities, demands and evaluations of women who apply for institutional support. The remaining questions can be listed as follows: What are the advantages and disadvantages of each specific strategy for empowering women facing IPV? How can women be supported to develop more empowering individual help-seeking strategies? What are ways to increase women's resources to better cope with IPV? What are women's expectations, priorities and evaluations of institutions providing institutional assistance? How can these institutions become more active in providing services and support to women struggling with IPV? What are the reasons behind a woman not developing any help-seeking strategy in the face of violence? Answering these questions requires a detailed examination of women's individual and institutional help-seeking strategies in the face of IPV. For this, it is clear that we need to develop a more comprehensive approach that adapts a feminist perspective and mixed methodologies to theory and research on IPV.

References

- Akalin, A., & Ayhan, F. (2022). Intimate partner violence against women in Turkey during the COVID-19 pandemic. *Issues in mental health nursing*, 43(1), 68-75.
- Altınay, A. G., & Arat, Y. (2009). *Violence against women in Turkey: A nationwide survey*. Punto.
- Baran, A. G., Kütük, B. Ş., & Maybek, D. (2012). Kadınların Eşleri Tarafından Gördükleri Şiddeti Meşrulaştırmaları Üzerinde Kamusal Alanın Etkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 41-50.
- Beşpınar, F. U. (2010, November). Questioning agency and empowerment: Women's work-related strategies and social class in urban Turkey. In *Women's studies international forum* (Vol. 33, No. 6, pp. 523-532). Pergamon.
- Ben-Porat, A. (2020). Patterns of service utilization among women who are victims of domestic violence: The contribution of cultural background, characteristics of violence, and psychological distress. *Journal of interpersonal violence*, 35(17-18), 3167-3187.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brush, L. D. (1990). Violent acts and injurious outcomes in married couples: Methodological issues in the National Survey of Families and Households. *Gender & Society*, 4(1), 56-67.
- Crosbie-Burnett, M., & Giles-Sims, J. (1991). Marital power in stepfather families: A test of normative-resource theory. *Journal of Family Psychology*, 4(4), 484.

- De Ridder, D. (1997). What is wrong with coping assessment? A review of conceptual and methodological issues. *Psychol. Health* 12, 417–431.
- Dunbar, N. E. (2015). A review of theoretical approaches to interpersonal power. *Review of Communication*, 15(1), 1-18.
- Ergöçmen Akadlı, B., Türkyılmaz, A. S., Özgören Abbasoğlu, A. (2015). Kadına yönelik şiddet ile mücadele yöntemleri. *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2014* içinde (149-172). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Garcia-Moreno, C., Jansen, H. A.F.M, Ellsberg, M., Heise, L. and Watts, C. (2005). *WHO Multi-Country Study on Women’s Health and Domestic Violence against Women: Initial Results on Prevalence, Health Outcomes and Women’s Responses*. Geneva: WHO publications.
- Goodkind, J. R., Sullivan, C. M., & Bybee, D. I. (2004). A contextual analysis of battered women’s safety planning. *Violence Against Women*, 10(5), 514-533.
- Grigsby, N., & Hartman, B. R. (1997). The Barriers Model: An integrated strategy for intervention with battered women. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 34(4), 485.
- Holahan, C. J., Moos, R. H., and Schaefer, J. A. (1996). Coping, stress resistance, and growth: Conceptualizing adaptive functioning. In M. Zeidner & N. S. Endler (eds.), *Handbook of coping: Theory, research, applications* New York: Wiley, 24–43.
- Kaukinen, C. (2004). The help-seeking strategies of female violent-crime victims: The direct and conditional effects of race and the victim-offender relationship. *Journal of interpersonal violence*, 19(9), 967-990.
- Kish, L. (1949). A procedure for objective respondent selection within the household. *Journal of the American Statistical Association*, 44 (247), 380-387.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer publishing company.
- Leung, L., Miedema, S., Warner, X., Homan, S., & Fulu, E. (2019). Making feminism count: Integrating feminist research principles in large-scale quantitative research on violence against women and girls. *Gender & Development*, 27(3), 427-447.
- McNeil, A., Hicks, L., Yalcinoz-Ucan, B. *et al.* (2023). Prevalence & Correlates of Intimate Partner Violence During COVID-19: A Rapid Review. *J Fam Viol* 38, 241–261. <https://doi.org/10.1007/s10896-022-00386-6>

- Mitchell, R. E., and Hodson, C. A. (1983). Coping with domestic violence: Social support and psychological health among battered women. *Am. J. Commun. Psychol.* 11, 629–654.
- Mitchell, R. E., and Hodson, C. A. (1986). Coping and social support among battered women: An ecological perspective. In Hobfoll, S. E. (ed.), *Stress, Social Support, and Women, The Series in Clinical and Community Psychology*, Hemisphere, New York, 153–169.
- Moos, R. H. (1995). Development and applications of new measures of life stressors, social resources, and coping responses. *Eur. J. Psychol. Assess.* 11: 1–13.
- Özlu, B. (2023). Çoklu Dezavantajlılık Bağlamında COVID-19 Salgınının Kadın Emeği Üzerindeki Sosyo-Psikolojik Etkileri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6(1), 304-330.
- Rajah, V., & Osborn, M. (2020). Understanding women's resistance to intimate partner violence: A scoping review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 1524838019897345.
- Riger, S., & Krieglstein, M. (2000). The impact of welfare reform on men's violence against women. *American journal of community psychology*, 28(5), 631-647.
- Rusbult, C. E., & Martz, J. M. (1995). Remaining in an abusive relationship: An investment model analysis of nonvoluntary dependence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21(6), 558-571.
- Sen, R. (1999). Between a rock and a hard place: Domestic violence in communities of color. *Colorlines*, 2(1). PAGE NUMBER MISSING
- Sorenson, S. B., Sinko, L., & Berk, R. A. (2021). The Endemic Amid the Pandemic: Seeking Help for Violence Against Women in the Initial Phases of COVID-19. *Journal of interpersonal violence*, 36(9-10), 4899-4915.
- Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. (2020). COVID-19 karantinasından kadının etkilenimi ile kadın ve çocuğa yönelik şiddete ilişkin Türkiye araştırma raporu. <https://sahamerkezi.org/wp-content/uploads/2020/04/kad%C4%B1n-covid-ek.pdf>.
- Strube, M. J., & Barbour, L. S. (1983). The decision to leave an abusive relationship: Economic dependence and psychological commitment. *Journal of Marriage and the Family*, ISSUNE, NO?? 785-793.
- Tobin, D. L., Holroyd, K. A., Reynolds, R. V., and Wigal, J. K. (1989). The hierarchical factor structure of the Coping Strategies Inventory. *Cognitive Ther. Res.* 13, 343–361.

- Vives-Cases C, La Parra-Casado D, Briones-Vozmediano E, March S, María García-Navas A, Carrasco JM, et al. (2021) Coping with intimate partner violence and the COVID-19 lockdown: The perspectives of service professionals in Spain. PLoS ONE 16(10): e0258865. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0258865>
- Walby, S., & Myhill, A. (2001). New survey methodologies in researching violence against women. *British Journal of Criminology*, 41(3), 502-522.
- Walby, S., & Towers, J. (2017). Measuring violence to end violence: mainstreaming gender. *Journal of Gender-Based Violence*, 1(1), 11-31.
- Waldrop, A. E., & Resick, P. A. (2004). Coping among adult female victims of domestic violence. *Journal of family violence*, 19(5), 291-302.
- Warner, K., Baro, A., & Eigenberg, H. (2005). Stories of resistance: Exploring women's responses to male violence. *Journal of Feminist Family Therapy*, 16(4), 21-42.
- WHO Department of Gender and Women's Health. (2001). Putting Women First: Ethical and Safety Recommendations for Research on Domestic Violence against Women. WHO/FCH/GWH/01.1. Geneva: WHO publications.
- Yeniçeri, Z., Koç, E. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinin Toplumsal Cinsiyet Eşit (siz) liğine Etkileri| The Effects of COVID-19 Pandemic on Gender (In) Equality. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 4(1), 80-102.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., Türkyılmaz, A. S., & Heise, L. (2012). What puts women at risk of violence from their husbands? Findings from a large, nationally representative survey in Turkey. *Journal of interpersonal violence*, 27(14), 2743-2769.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., Çavlin, A. ve Akadlı Göçmen, B. (2014). Women's status. 2013 Turkey: Demographic and Health Survey içinde (177-192). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., (2020) Kişisel Olan Politikadır: Kadına Yönelik Eviçi Şiddet Verisi ve Politika. Ankara: Notabene. Yüksel-Kaptanoğlu, İ., (2023) "Kadınlara Yönelik Şiddeti Ölçmek Üzerine Düşünceler" In Kurtoğlu, A. (Ed.), *Feminist Olan Politikadır-Yürüyüş*, Yıldız Ecevit'e Armağan. Nota Bene. pp. 351-360.

Toplumsal Cinsiyet ve Annelik: Kadınların Deneyimleri Üzerinden Nitel Bir Araştırma

Gender And Motherhood: A Qualitative Research On Women's Experiences

Nihan Ozansoy Tunçdemir*

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma kadınların annelik deneyimlerine, anne olmaya karar verme, hamilelik ve doğum sonrası ilk dönemler üzerinden derinlemesine bir bakışla odaklanmaktadır.
- Kadınların bu bireysel görünen deneyim alanının aslında toplumsal anlamda belirlenmiş annelik kurgusundan bağımsız olmadığı çalışmada vurgulanmıştır. Kadınların özellikle hamilelik ve anneliğin ilk dönemlerinin ele alınması literatürde bir boşluğu doldurması açısından önemlidir.
- Egemen annelik söylemi içinde pek fazla yer bulmayan anneliğin zorlukları, çatışmaları, çelişkileri ve kadınların bu süreçte yaşanan bütün bu zorlukların üstesinden gelme çabası araştırmada ortaya konması açısından alana katkı sağladığı düşünülmektedir.

Öz: Annelik ve anne olmak modern dünyada toplumsal cinsiyet rolleri temelinde belirlenen özelliklerle tanımlanan bir olgudur. Günümüzde özellikle ataerkil kültürün hâkim olduğu toplumlarda kadının en önemli rolü olarak annelik hâlâ ön sıralarda yerini almaktadır. Ataerkil değerler içinde kadının başat rolü olarak kabul edilen annelik olgusu, kadının doğuştan getirdiği içgüdüsel bir özellik olarak kabul edilir ve her kadının doğal olarak anne olabileceği varsayılır. Ancak annelik doğuştan gelen bir rol olmaktan çok sonradan öğrenilen ve kadınlar için, içinde birçok zorluğu, çatışmayı ve çelişkiyi içinde barındıran bir süreçtir. Bu çalışma annelik deneyimi yaşamış kadınların, annelikle ilgili anlatılarına ve anlamlandırmalarına yer vermektedir. Kadınların anneliği genel olarak nasıl anlamlandırdığı, hamilelik, doğum ve sonraki süreçte yaşadıkları deneyimler üzerinden nasıl bir annelik kurgusu oluşturdukları araştırmanın ortaya koymaya çalıştığı anlamlandırmalar arasındadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemi ile kurgulanmış, kadınların annelik deneyimlerinin ortaya konması amacıyla derinlemesine görüşme tekniği, konunun içeriğine ve amacına uygun görülmüştür. Toplamda 13 kadın ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışma sonucunda kadınların annelik deneyiminin toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde şekillendiği, anneliğin kadınlar üzerinde oldukça zorlu bir deneyim olduğu ve bu rolün “gereğini” yerine getirmeleri noktasında baskı hissettikleri görülmüştür. Anneliğin içgüdüsel ve kendiliğinden gelen bir duygu değil zamanla gelişen ve öğrenilen bir rol olduğu, kadınların da bu rolle ilgili sürekli olarak çatışma ve çelişki yaşadıkları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Roller, Kadın Deneyimleri, Annelik, Ataerkil Değerler

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, nihan_ozansoy@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7276-4304.

Highlights:

- This study focuses on women's experiences of motherhood, providing an in-depth look at the decision to become a mother, pregnancy, and the early postpartum period. The study emphasizes that women's seemingly individual experiences are not independent of the socially constructed notion of motherhood.
  - Addressing the early stages of pregnancy and motherhood is important for filling a gap in the literature.
  - The difficulties, conflicts, and contradictions of motherhood, which are not frequently addressed in the dominant discourse on motherhood, and women's efforts to overcome these challenges, are presented in the research, contributing to the field.
-

Abstract: Motherhood and being a mother are phenomena defined based on gender roles in the modern world. In today's societies, especially those dominated by patriarchal culture, motherhood still holds a prominent place as the most important role for women. Within patriarchal values, the concept of motherhood, considered as a woman's predominant role, is seen as an innate instinctive quality that women possess, and it is assumed that every woman can naturally become a mother. However, motherhood is more of a role learned later in life rather than an innate one, and it is a process that encompasses many challenges, conflicts, and contradictions for women. This study aims to explore the narratives and interpretations of women who have experienced motherhood. It delves into how women generally interpret motherhood, how they construct a framework of motherhood through their experiences during pregnancy, childbirth, and the subsequent period. The study employs a qualitative research method and utilizes in-depth interviews to bring forth women's experiences of motherhood, which is deemed suitable for the content and purpose of the study. In total, in-depth interviews were conducted with 13 women. The study concludes that women's experiences of motherhood are shaped within the framework of gender norms. Motherhood is seen as a rather challenging experience for women, and they feel pressure to fulfill the "requirements" of this role. It is established that motherhood is not an instinctive and spontaneous emotion but a role that develops and is learned over time. Women are constantly in conflict and contradiction concerning this role.

Keywords: Gender roles, Women Experiences, Motherhood, Patriarchal Values

Summary

The phenomenon of motherhood, which is considered one of the most important roles of women today, is an institution constructed by dominant patriarchal discourses and traditions. The fiction of "ideal motherhood" defined within gender relations can have an impact on women, and this fiction can be decisive for women who decide to become mothers and experience the motherhood process. Acceptances that women instinctively tend to be mothers and naturally have a sense of motherhood affect women especially in the decision to become a mother, during pregnancy, birth and the first postpartum periods, and in all these processes, differences, contradictions and conflicts may occur in terms of expectations and experiences. In addition, the motherhood construct of today's modern society, expressed with different concepts such as

"intensive motherhood" and "scientific motherhood", has taken a form that gives women not only the role of meeting the basic needs of the baby and being responsible for its healthy development, but also assigns much more responsibility to it and expands the role of motherhood. Today, the ideology of "intensive motherhood" not only holds women responsible for the physical development of the baby but also it dictates that a mother has to meet all the needs of the child by putting herself in the background. In this process, the responsibility of providing excellent care to the child falls on the woman, no matter what. Based on this, this study focuses on the experiences of women who have experienced motherhood in the mentioned processes and tries to reveal the meaning that women attribute to motherhood within the motherhood experience, the difficulties, conflicts and contradictions they experience in deciding on motherhood, pregnancy, birth and subsequent processes. A qualitative research was conducted to describe the meaning of motherhood and what it is like for women. Using the qualitative research method, in-depth interviews were conducted with a total of 13 women using a previously prepared open-ended questionnaire. The answers to the questions were evaluated using descriptive and systematic analysis methods. Although the experiences of the women participating in the research regarding motherhood differ from each other, many common situations and experiences emerged in the context of difficulties, conflicts and struggles. Despite the positive meanings they attributed to motherhood, women described motherhood as an area with many difficulties, stress and anxiety. In addition, they expressed the difficulties they experienced in terms of pregnancy, birth, breastfeeding, getting used to the baby and the reactions from the environment during this process. It has been revealed that the dominant discourse of motherhood creates pressure on women, and in this context, women feel inadequate, incomplete and guilty, especially in the early days of motherhood. Expressing the difficulties experienced by women, especially during pregnancy, birth and postpartum periods, which are defined as the first days of motherhood, revealing issues such as the reactions from the environment and how the support of the spouse is interpreted in this process can be shown as the original aspects of the study. In this sense, it is thought that the study can be a guide in terms of addressing different dimensions of motherhood and will contribute to the literature.

Giriş

Annelik birçok toplumda kadını tanımlayan en önemli özellik olarak kabul edilir. Kadına yüklenen roller içinde annelik rolü kutsal, kadının yaşamı içinde kaçınılmaz bir aşama olarak tanımlanırken her kadının mutlaka anne olması gerektiği sıklıkla vurgulanır. Bu anlamda kadının değeri anneliği üzerinden de belirlenmiş olur. Ataerkil kültürün baskın olduğu toplumlarda kadın

hâlâ annelik kimliği ile değer kazanmakta anne olmayan kadınlar toplum içinde daha da aşağıda konumlandırılmaktadır.

Toplumsal norm ve değerlerin anneliğe yüklediği anlamlar ve idealleştirilen annelik kurguları, kadının her zaman bir anne olarak hazır ve fedakâr bir şekilde çocuğuna bakım verebilmesini bunun yanında hem duygusal hem de fiziksel olarak annelik görevlerini aksatmadan yerine getirmesini bekler. Kadının doğası gereği anneliğe yatkın olduğu hâkim düşüncesi, kadının biyolojik olarak doğum yapabilme kapasitesiyle açıklanmaktadır. Kadın cinsinin biyolojik ve fiziksel yapısı itibarıyla doğum yapmaya ve dünyaya yeni bir canlı getirmeye uygun yapısı, onun aynı zamanda “anne” olmaya da içgüdüsel olarak hazır olduğu düşüncesini de beraberinde getirir. Bu nedenle toplumsal cinsiyetli iş bölümünde de kadının koruyucu kollayıcı, besleyici büyütücü olduğu, bebek ve çocuk bakımına doğal olarak eğilimli olduğu vurgulanır. Erkeğin ise bu bakım işlerine doğal olarak yatkın olmadığı kabul edilir. Bu biyolojik temelli kabul kadına yüklenen toplumsal cinsiyet özelliklerini de beraberinde getirir. Ancak yapılan çalışmalar biyolojik özelliklerin toplumsal koşullara göre değişebileceğini göstermektedir. Elçik, hayvanlar üzerinden yapılan çalışmaları örnek göstererek toplumsal koşulların insanın davranışlarını ve yaşam olanaklarının biyolojik özellikleri şekillendiren etkenler olduğunu ifade eder (Elçik, 2016: 193). Dolayısıyla kadının biyolojik doğası gereği anne olduğu, olabileceği ve annelik özelliklerini içinde taşıdığı kabulü oldukça tartışmalıdır. Bunun yanı sıra anneliğin anlamının tarihe ve kültüre göre de değiştiği, anneliğe atfedilen özelliklerin, annenin nasıl olması, nasıl davranması gerektiği ile ilgili kabullerin, anne çocuk ilişkisinin nasıl olduğu, bakım vermenin, emzirmenin anlamının tarihsel süreçlerde nasıl değiştiği de farklı araştırmalarda gösterilmiştir (Badinter, 1992, Özyar, 2015).

Doğurganlık biyolojik bir olayken annelik toplumsal bir olgudur ve kadın anne olmayı aslında anne olmadan önce ve anne olduktan sonra içinde yaşadığı kültürün belirlediği normlar çerçevesinde öğrenir. Ann Oakley, anneliğin, üç popüler iddiayı içerdiğini belirtir. Bunlar, tüm annelerin çocuklarına ihtiyaç duyduğu, tüm çocukların da annelerine ihtiyaç duyduğu ve anneliğin kadınlar için kendini gerçekleştirmenin tek gerçek yol olduğu inancıdır (Oakley, 1975: 185). Oakley’e göre bu inanç aslında toplumsal olarak kurgulanan bir inşadır. Oakley, Batı kültüründeki okul öncesi için hazırlanan kitaplardan oyuncaklara kadar erken çocukluk döneminden itibaren anneliğin kız çocuklarına nasıl öğretildiğine dair örnekler verir (Oakley, 1975: 190-191). Ayrıca ilk kez anne olan yüz elli kişinin gözlemlendiği bir çalışmaya da vurgu yaparak anneliğin öğrenilen bir süreç olduğunu destekler (aktaran Tong ve Botts, 2021: 98). Miller’ın da belirttiği gibi kadınların anne olarak yaşamlarını sürdürdükleri bağlamlar sosyal olarak inşa edilen, tarihsel olarak spesifik ve kültürel olarak değişken bağlamlardır. Annelik çoğu kez evrensel bir deneyim

olarak görülür, yine de anne olmak her yerde sosyal ve kültürel olarak belirlenir ve biçimlendirilir (Miller, 2010: 54). Bu yüzden her toplumda iyi olduğu kabul edilen anneler/annelik ve kötü olduğu kabul edilen anneler/annelikler bulunur. Dolayısıyla annelik kadında doğal olarak var olan bir içgüdü değil, sosyalizasyonla öğrenilen bir roldür.

Badinter, ideal annelik modelinin tarihe ve kültüre göre değiştiğini ifade eder. Bütün kadınların bu modelden az ya da çok etkilendiğini ama yine de kendimizi bu modele göre belirlediğimizi dile getirir. Ayrıca günümüzde hâkim olan ideal annelik modelinin tarihte hiçbir zaman olmadığı kadar zorlu olduğunu ve annelik görevlerinin artık sadece bedensel ve duygusal bakımla sınırlı olmadığını, aynı zamanda çocuğun psikolojik, sosyal ve entelektüel gelişimine de dikkat edilmesinin beklendiğini anlatır (Badinter, 2020: 119). Gerçekten de annelik bugün, standartları geçmişe göre oldukça yükseltilmiş görev ve sorumlulukları barındıran, geleneklerin dışında özellikle devlet, tıp ve sosyal medya gibi kurumların ürettiği söylemlerle genişletilmiş bir görevler yumağı haline gelmiştir. Kadınlara yüklenen annelik rolünün ulus devlet modeli içinde, milleti yeniden üretme görevi anlamında nasıl kurgulandığı farklı çalışmalarda gösterilmiştir. Nira Yuval Davis, Avustralya, Almanya, Singapur gibi ülkelerdeki yeniden üretim politikalarından örnekler verir. İktidarın kadınlar için en önemli rolünün üreme olduğunun politik söylem içinde nasıl kurgulandığını anlatır (Yuval Davis, 2014: 66-69). Cumhuriyet döneminde de yeni kurulan ulus devletinin temelini aile ve ailenin en önemli üyesi ilan edilen anneye-kadına dayandırıldığı ifade edilmektedir (Demirci Yılmaz, 2015: 89). Günümüzde, iktidarın en az üç çocuk söylemi, kürtajı sınırlandırma politikası, kadının öncelikli rolünün anneliği olduğu gibi ifadelerle de kadının annelik rolü öne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca sağlık bakanlığının en az altı ay sadece anne sütü söylemi, normal doğum taraftarlığı gibi yaklaşımları da kadını en temelde anneliği üzerinden tanımladığını bize gösterir. Medyada anneliğin nasıl kurgulandığı ile ilgili yapılmış çalışmalar da baskın annelik söyleminin kitle iletişim araçlarıyla nasıl yeniden üretildiğini bize göstermektedir (Türkdoğan, 2013, Saktanber, 2015).

Yapılan çalışmalar, toplumsal normlarla belirtilen ideal annelik kurgularının, kadınların deneyimleriyle her zaman uyuşmayabileceğini göstermektedir. (Badinter, 2020; Miller, 2010; Wellton, 2019; Timurturk, 2019a). İdeal annelik kurgusu içinde annelik görevlerinin zorluklarının dile getirilmemesi, kadınların özellikle ilk annelik deneyimlerinde, beklentilerinin yaşadıklarıyla benzeşmemesi sonucunu doğurabilir. Çoğunlukla doğum ve doğum sonrası ilk dönemler çoğu kadın için yepyeni bir deneyim alanı olarak büyük zorlukları içinde barındıran bir süreçtir. Bu anlamda öngörülen ve deneyimlenen annelik “duygusu” her zaman birbiriyle bağdaşmayabilir. Badinter’in ifade ettiği gibi, annelik sevgisi sadece insani bir duygudur ve her duygu gibi belirsiz, geçici ve kusurludur. Annelik sevgisi türlü türlü biçimlerde boy gösteriyor;

bazen daha güçlü bazen daha zayıf bazen de hiç yok” (Badinter, 1992: 12). Ayrıca Miller, güçlü ve yaygın bir şekilde anneliği çevreleyen ve şekillendiren hâkim ideolojilerin yapılan eleştirilere ve itirazlara rağmen değişmediğini belirtir. Değişimin oldukça yavaş olduğunu söyler ve boşanma oranları ile kadınların ücretli istihdamının arttığını ancak kadınların hâlâ eşlerinden, erkek partnerlerinden çocuk bakımı konusunda yeterli desteği alamadıklarını, ayrıca çalışanlarının ailevi sorumluluklarına hassasiyet gösteren işyerlerinin de olmadığını dile getirmektedir (Miller, 2010: 100). Dolayısıyla günümüzde annelik kadınlar için kutsal bir kurum olarak kabul edilmesinin yanında hâlâ kadınların öncelikli rolü ve görevi olarak görülür.

Günümüzde geleneksel değerlerin yanında anneliğe yüklenen modern bakış da kadının yükünü hafifletmemekte aksine annelik görevlerinin daha da artmasına neden olmaktadır. Türkiye toplumu gibi geleneksel ve modern değerlerin birlikte yaşandığı toplumlarda annelik kadın için iki farklı biçimde anlamlandırılmaktadır. Birincisi kadın anne olması dolayısıyla toplumda bir yer edinir ve değer kazanır. Annelik kadının ulaşması gereken nihai hedef olarak görülür ve anne ol(a)mayan kadınlar bu anlamda toplumda daha da aşağıda konumlandırılır. İkincisi ise nasıl anne olması gerektiği ile ilgili kadına yüklenen görev ve sorumlulukları içermektedir. Burada da modern kadının olması beklenen “iyi anne” “ideal anne” “yoğun anne” söylemleri ortaya çıkmaktadır. Timurturkan, yoğun annelik ideolojisini, çocuk merkezli bir ideoloji olarak tanımlar. Bu söylem her zaman çocuğun ihtiyaçlarını öncelikli tutan, anneyi çocuğun bakımı ve gelişiminden birincil sorumlu kişi olarak gören; emek, yoğun ve finansal açıdan da zorlu bir ideoloji olarak tanımlanmaktadır (Timurturkan, 2019a: 6).

Toplumsal cinsiyet bağlamında ve feminist perspektiften anneliğe bakışın tarihi yirminci yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Feminist düşünce içinde yüzyılın başlarından itibaren annelik kurumuna eleştirel bir bakış getirilerek oluşturulmuş bir literatür bulunmakla birlikte feminist düşüncenin anneliğe, annelik kurumuna yönelik tek tip bir görüşü yoktur. Tarih boyunca farklı feminist düşünürler, kadın sorunu içinde anneliğe farklı anlamlar yüklemişlerdir. Kadının özgürleşmesi bağlamında annelik kurumunu tamamen reddeden ve anneliğe karşı duran görüşlerin yanında kadınların kurtuluşu için anneliğin ve anne olmanın önemini dile getiren feminist yaklaşımlar mevcuttur. Radikal feminist akımın öncü ismi Shulamith Firestone, kadınların kurtuluşunu, üreme teknolojilerinin gelişmesiyle kadını ikincil konumlandıran bu biyolojik doğurganlık özelliğinin ortadan kalkmasıyla mümkün olacağını savunurken, varoluşçu feminist Simone De Beauvoir da anneliğin kadının özgürleşmesi yolunda büyük bir engel olduğunu dile getirir (Firestone, 1979; De Beauvoir, 1972). Ayrıca De Beauvoir, verdiği örnekler bağlamında insan türünde annelik “iç güdüsü” diye bir şey olmadığı sonucuna varır. Annenin çocuk

karşısındaki tutumunun ve anneliği ne kadar yükleneceğinin içinde yaşadığı topluma göre biçimlendiğini belirtir (De Beauvoir, 1972: 161).

Charlotte Gilman, Emma Goldman, Elisabeth Stanton gibi düşünürler, kültürel feminizm içinde anneliği yine kadın özgürleşmesi bağlamında ele almaktadırlar. Ancak kültürel feminizmin savunucuları anne olmanın kadını yücelten bir yönü olduğunu, annelik özelliklerinin toplumun gelişmesi için çok değerli olduğunu dolayısıyla kadının kurtuluşu için anneliği reddetmek yerine onun değerinin ortaya konulması gerekliliğini savunurlar. Gilman, Şaşman Kaylı'nın anlattığı üzere, kadının bedeninin doğurganlığı dolayısıyla getirdiği avantajların farkına varamadığını belirtir. Kadın eril dünyanın ona biçtiği sınırlılık, eksiklik ve akıldan uzaklık elbisesini giymek zorunda kalmıştır. Bu durum sadece kadının dışlanmasına, baskılanmasına, toplumsal yaşamın dışında tutulmasına neden olmuştur (Şaşman Kaylı, 2014: 100). Gilman'a göre aslında annelik, kadının ne tüm diğer işlerden uzak durmasını ne de erkek tarafından korunmasını gerektirir (Donovan, 2014: 97). Gilman, kadının koordinasyon yeteneklerinin, birleşmede kolaylık sağlayan, yıkma ve harcamadan çok yaratma ve koruma gücüne sahip olduğunu ve yeni bir toplum kurmak için bu özelliklerin gerektiğini dile getirir. Annelik enerjisinin ve annelik sevgisinin toplumu bir arada tutan bir güç olduğuna inanır (Donovan, 2014: 99).

Türkiye'de sosyal bilimler alanında anneliği konu edinmiş çalışmalar arasında annelik kurumuna eleştirel bakış, çalışma yaşamı ve annelik, anne olma deneyimi, sosyal medyada anneliğin temsili, toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmıştır. Meral Timurturkan'ın anneliğin toplumsal anlamı üzerine yakın tarihli teorik ve uygulamalı çalışmaları arasında, "Annelik, Söylem ve İktidar: Eleştirel bir Tartışma" çalışmasında, anneliğin ekonomik, toplumsal ve politik söylem tarafından oluşturulan önemli bir kimlik belirleyeni olduğu ifade edilmektedir (Timurturkan, 2019b). Ayrıca anne olan kadınlarla yaptığı uygulamalı alan çalışması "Özel Sektörde Çalışan Yönetici Kadınların Annelik Anlatıları", çalışan kadınının annelik deneyimlerine ve anlatılarına yer vermektedir (Timurturkan, 2019a). Ayrıca annelik olgusuna eleştirel bakan çalışmalar arasında Esra Dudu Karaman ve Neva Doğan'ın "Annelik Rolü Üzerine: Kadının Annelik 'Kimliği' Üzerinden Tahakküm Altına Alınması" adlı çalışması bulunmaktadır. (Karaman ve Doğan, 2018). Ayşegül Hançer'in "Toplumsal Cinsiyet Öznesi Olarak Kadının "Annelik" Kimliğine Eleştirel Bakış" adlı makalesi de feminizmin tarihi içinde annelik kimliğinin bütün kadınları kapsayan bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak tanımlandığı teorileri eleştirir (Hançer, 2018). Yine Özlem Belkıs'ın çalışan kadınlarla gerçekleştirdiği "Anneliğin Akademik Kariyer Gelişimine Etkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma" adlı makalesinde, kadın akademisyenlerin kariyer gelişiminde anneliğe bağlı toplumsal cinsiyet normlarının etkisini ortaya koymuştur (Belkıs, 2016). Bunların yanında Yasemin Gezer Tuğrul'un "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında

Kadınların Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Saha Çalışması” adlı makalesinde ücretli bir işte çalışan ve çalışmayan kadınlarla yaptığı derinlemesine görüşmelerin sonucunda annelik deneyimi yaşayan kadınların toplumsal cinsiyet kalıpları, geleneksel ve dini söylemlerden etkilendikleri ortaya konulmaktadır (Gezer Tuğrul, 2019). Benzer biçimde Sefer Yetkin Işık’ın yaptığı “Küresel Kültürel Değişim ve Yeni Annelik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği” adlı çalışmada yazar, küresel tüketim kültürü ile yayılan “yeni annelik ideolojisinin” kendi örneklemini üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Işık, 2015). Ayrıca Merin Sever’in farklı yazarların eserleriyle annelik kavramını tartıştığı “Kadınlık, Annelik, Gönüllü Çocuksuzluk: Elisabeth Badinter’den Kadınlık mı Annelik mi? Tina Miller’dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler, Corinne Maier’den No Kid üzerinden Bir Karşılaştırmalı Okuma Çalışması” (Sever, 2015) makalesi literatürde öne çıkan çalışmalar arasında örnek gösterilebilir. Son olarak da özellikle son yıllarda literatürde daha çok yer bulan kitle iletişim araçları ve özellikle sosyal medyada annelik alanında yapılan çalışmalar arasında Ayşe Saktanber’in, (2015) kadın dergilerini analiz ederek yazdığı “Türkiye’de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne” başlıklı çalışması, Özlem Türkdöğan’ın (2013) gazetelerde yer alan haberlerde öne çıkan “annelik miti”ni ele aldığı “Ana Akım Medyada Annelik Miti”, Gül Aktaş’ın (2019) sosyal medyada anneliğin görünümünü ele aldığı çalışması “Günümüz Toplumlarında Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek” ve Gizem Ergül ve Sıtkı Yıldız’ın (2021), sosyal medyada ortaya çıkan anneliğin yeni görünümünü ortaya koydukları çalışmaları “Sosyal Medyada Sosyal Annelik: Instagram Anneliği” başlıklarıyla yayınlanmıştır.

Görüldüğü gibi Türkçe kaynaklar arasında anneliğe eleştirel bakış, anneliğin anlamı ve annelik deneyimi üzerine yapılan anlatı çalışmaları oldukça zengin bir literatür oluşturmaktadır. Anneliğin anlamı, beklentiler ve deneyimlerin birbiriyle ne derece uyduğu, genel olarak anneliğin zorluklarının ele alındığı bu çalışmanın da literatüre ek bir katkı ve farklı bir bakış açısı sunması amaçlanmıştır. Çalışmamız anneliği ele alırken toplumsal cinsiyetin kadına yüklediği roller bakımından konuya yaklaşmaktadır.

Yöntem

Çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet normları içinde baskın annelik söylem ve gerekliliklerin ve öne çıkarılan ideal annelik kurgusunun, kadınların yaşadığı deneyimler çerçevesinde ele alınması ve anneliği deneyimleyen kadınların bu kurgudan hangi derecelerde etkilendiklerini ve baskın annelik söylem ve gereklilikleri bağlamında yaşadıkları zorlukları ortaya koymaya çalışmaktır. Araştırmada, anne olmanın zorlukları, ideal anneliğin kadınlar üzerinde bir baskı oluşturup oluşturmadığı veya ideal annelik kurgularının kadınların deneyimlerini nasıl

etkilediği, gündelik yaşam içinde anneliğin ve annelik görevlerinin yeri ve kapladığı alan, anne olmadan önceki ve sonraki yaşamdaki değişiklikler ve beklentilerin ne derecede deneyimle bağdaşıp bağdaşmadığı, irdelenen başlıklar arasında yer almaktadır. Bu anlamda ideal annelik kurgusunun ve pratikteki anne olma durumunun, gerçekte kadınların deneyimlerinde nasıl yaşandığını ve kadınların anneliğe kendi atfettikleri anlamı ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu amaçla çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Annelik olgusuna, annelik deneyimini yaşayan kadınların anlatıları açısından bakılacağından nitel araştırma, konuya ve konunun ele alınış biçimine uygun görülmüştür. Veri toplamak amacıyla derinlemesine görüşme tercih edilmiş, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak tamamen açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Anne olma deneyimi yaşamış kadınlar evreni içinde kar topu örnekleme tekniği ile örnekleme ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada feminist yaklaşımın yöntemi ve imkanları göz önünde bulundurulmuştur. Bu anlamda çalışma “içeriden bakış”ın (Kümbetoğlu, 2015: 53) farkındalığıyla anneliğe yaklaşmaktadır. Araştırmacının kendisinin de bir anne olduğu ve görüşmeler sırasında empati kurma, karşılıklı anlayış, etkileşim ve deneyimin paylaşılması noktasında araştırmaya dahil olduğu söylenebilir.

Anneliğin anlamı ve kadınların yaşadığı deneyimi ortaya koymak, anneliğe karar verme, hamilelik, gündelik yaşamda lohusalık adı verilen anneliğin ilk zamanları ve devamında yaşanan zorluklar, emzirme pratikleri, çevrenin tepkileri ve özellikle yakınların tutum ve davranışları sonucu yaşanan çatışmalar ve son olarak babanın tutumu ve bakımın nasıl paylaşıldığı gibi bütün bu süreçlerin derinlemesine ele alındığı bu çalışmada, bu bütünsel deneyimin kadınlar tarafından nasıl yaşandığını anlamak için nitel bir araştırma tasarlanmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği konunun ele alınış biçimine en uygun tekniklerden biridir. Nitel araştırma uygulanırken feminist bir yaklaşım ve yöntemden yardım alınmıştır. Buradan hareketle Kümbetoğlu'nun ifade ettiği gibi, araştırmanın amacı, annelik ile ilgili gündelik deneyimleri ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin annelik üzerindeki anlamını derinlemesine kavramak ve tanımlamaya çalışmaktır (Kümbetoğlu, 2015: 56). Anneliğin anlamının ve bu deneyimin nasıl yaşandığı, kadınların anne olarak yaşadıkları zorluklar ve çatışmalar, her kadının kendi bakış açısıyla ve kendi yaşadığı deneyimle berrak bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Yaşları 27 ve 42 arasında değişen toplamda 13 kadınla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılar kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Görüşmeler 2022 yılı sonları ve 2023 yılı başlarında, çoğunlukla yüz yüze ve görüntülü konuşma aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca görüşmeler esnasında ses kaydı alınmıştır. Görüşmecilerin sosyo-ekonomik düzeyi çoğunlukla birbirine benzemekle birlikte kamusal alanda çalışma yaşamına katılım noktasında ayrışmaktadırlar. Görüşmecilerden 6'sı halihazırda kamusal alanda çalışıyor durumda, 5'i kamusal alanda çalışma hayatı içinde değildir.

2 görüşmeci de görüşmelerin yapıldığı tarihlerde ücretsiz izindeydiler. Görüşmecilerin biri lise mezunu, ikisi ön lisans mezunu, diğerleri ise üniversite mezunudur. Çalışanların meslekleri ise akademisyenlik, öğretmenlik, avukatlık, endüstri mühendisliği, muhasebeci, idari personel gibi profesyonel mesleklerden oluşmaktadır. Görüşülenlerin sosyo-ekonomik seviyesini kabaca orta sınıf olarak betimleyebilmemiz mümkündür. Ancak farklı sosyal ve kültürel arka planlar ve birikimler, görüşülen kadınların annelik deneyimini, yaşantısını ve anneliğe atfettikleri anlamı farklılaştırabilmektedir. Bu noktada çalışmanın sınırlılıklarını da ifade etmek yerinde olacaktır ki çoğunlukla üniversite mezunu, benzer gelir seviyesinde ve kentli kadınlardan oluşan örneklemimiz, bizim anneliğe atfedilen anlam konusunda bir genelleme yapmaktan kaçınmamızı zorunlu kılar. Kaldı ki nitel araştırma doğası gereği de veriler sonucunda bize genellemeden uzak, bir pencere açmamıza ve ulaşılan örneklem doğrultusunda bir betimleme yapmamıza imkân sağlar. Yıldırım ve Şimşek'in belirttiği gibi, nitel araştırmalar genellenebilir sonuçlar üretme çabasında değildir, ortaya birtakım deneyimler ve örnekler koyar ve bize bir perspektif kazandırır (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 22). Dolayısıyla bu tarz bir çalışmanın ileride farklı demografik kategorilere genişletilmesi ve buradan bir alan açılması hedeflenmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalar arasında uzun bir süreç ve deneyim alanı olarak anneliğin hamilelik, lohusalık, alışma ve daha sonra işe dönüş süreci ile ilgili detaylı bir betimlemesi ve analizinin ortaya konması ve ortaya konan bu betimlemelerin toplumsal yapı içindeki baskın değerlerle ve toplumsal cinsiyet normları ile ilişkilendirilmesi açısından bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ses kayıtlarından oluşan verilerin çözümlenmesi ve metne aktarılması işlemi sonrasında sorulara verilen yanıtlar öncelikle bir kodlama sürecinden geçirilmiş ve kodlama sonucunda belli temalar oluşturulmuştur. İlk tema "anne olmak" başlığı altında anneliğin anlamı, anne olma kararı, zorluklar ve deneyimler olarak belirlenmiştir. İkinci tema "hamilelik ve lohusalık" süreçlerini ele almaktadır. Bu tema içinde o döneme özgü yaşananlar, zorluklar, alışma süreçleri, çevreden gelen tepkiler gibi başlıklar ele alınmıştır. Bu temalar altında belli kategoriler oluşturulmuş, verilerin düzenli ve anlamlı biçimde betimlenmesi, karmaşaya yol açmayacak biçimde ortaya konması amaçlanmıştır.

Bulgular

Anneliğin Anlamı, Zorluğu, Deneyimi

Belirlediğimiz ilk tema içinde anne olma kararı, anneliğin görüşülenler için anlamının ne olduğu, anne olmanın zorlukları ve deneyimlerinin nasıl olduğu ile ilgili yanıtlar bir araya toplanmış ve betimlenmiştir. Anne olmak kararının verilmesi ve ile ilgili olarak kabaca iki kategori

ön plana çıkmaktadır. Bu kategorileri “Anne olmayı hep isteyenler” ve “Anne olmak konusunda çekimser olanlar” şeklinde başlıklandırılabilir.

Katılımcı 4: “Ben kendimi bildim bileli çocukları zaten çok severim, yani biraz anaç bir insandım zaten istiyordum yani gençlikten beri, evlenmeden önce, olsun güzel aile olalım böyle, çocuklar falan yani tabi ki iki çocuk biraz zor oluyor ama güzel oluyor yine de yani benim doğamda vardı hep baştan. Seviyorum çocukları hala da çok seviyorum.”

Katılımcı 5: “Ben çocukları çok seviyorum, çocukluğundan beri açıkçası evlenir evlenmez de hani ne zaman çocuğum olur duygusu çok baskındı. O nedenle biraz hem sürpriz oldu ama olduğu için de gerçekten mutlu olduğum bir olaydı.”

Katılımcı 13: “Çocukları çok sevdiğim için zaten evlenmeden önce de istiyordum. Aile olmak için önemli bir şey bence. Biz hemen olsun istedik hatta ama olmadı. Bir buçuk sene sonra oldu.... Tedavi olmadık, bir kere doktora gittik, bir şey çıkmadı yani bir sorun çıkmadı. Sonra çok takmayalım dedik, gezmeye başladık, sonra kendiliğinden oldu.”

Yukarıda görüşlerine yer verilen katılımcılar, anne olmayı hep istediklerini dile getirmişlerdir. Evlendikten sonra çocuk sahibi olmanın, onlar için zaten doğal bir süreçte devam eden bir durum gibi olduğu anlaşılmaktadır. Hatta anne olmayı hep isteyen kategorideki katılımcıların bir kısmı aile olmanın çocuk ile gerçekleşen bir olgu olduğunu ifade etmişlerdir. Aile olmak, onlar için evli iki kişinin yanında çocukların da olması anlamına geliyordu. Aile olmak için bir ön koşul olarak çocuk sahibi olmanın sürecin bir parçası olduğunu ifade ettiler. Gezer Tuğrul’un ifade ettiği gibi, kültürel olarak inşa edilen anneliği kadın da çoğunlukla içselleştirmekte ve evlilik kurumu ile birlikte kadınlıkla annelik eş değer tutulmaktadır. Annelik aile hayatının ve toplumun geleceğinin ve devamının bir teminatı gibi görünmektedir (Gezer Tuğrul, 2019: 74).

Diğer tarafta anne olmak konusunda çekimser olan katılımcılar, anne olmaktan korktukları, anne olmak için çok hevesli olmadıkları, anne olmanın planları içinde olmadığı ya da hemen çocuk sahibi olmak istemedikleri gibi farklı görüşler dile getirdiler. Ayrıca burada ortaklaşan noktalardan biri de eşin isteğinin ön plana çıkmasıdır. Anne olmak konusunda çekimser olan katılımcılar, anne olma kararını eşlerinin isteklerini göz ardı edemedikleri bir durumda aldıklarını da ifade ettiler.

Katılımcı 1: “Yani aslında şöyle söyleyeyim, hiçbir zaman böyle benim en büyük amacım ve idealim çocuk sahibi olmaktı diye bir cümleyi hiçbir zaman kurmadım. Aslında eşim çok istiyordu. Yani çocuk sahibi olmayı, hayatımıza başka bir amaç daha katalım diye istiyordu. Aslında birazcık da eşim çok istediği için ben de birazcık da akışına bırakmaya karar verdim. Biraz ortak karar gibi oldu.”

Katılımcı 7: “Aslında bu konuda dürüst olacağım biraz tuhaf oldu, ben anne olmaktan çok korkuyordum. Kendi karakterimi bildiğim için. Beni çok yoracağını ve yıpratacağını düşünerek anne olmak istemiyordum. Sonra eşim çok istiyordu aslında ben de istiyordum içgüdüsel olarak ama korkuyordum yani korktuğum için istemiyordum. Bir deneyelim dedik, denedik olmadı. Sonra olmayınca ben hırs yaptım. Olmama ihtimali beni çok korkuttu o zaman.”

Katılımcı 10: “Aslında anne olmak konusunda pek hevesli değildim. Ama olması gereken bir şey gibiydi de. Eşimle evlenmeden önce iki yıl sonra çocuk yapacağız diye anlaşmıştık. O baba olmayı çok istiyordu. Yaşımızı da düşündüğümüzde o zaman iki yıl makul gelmişti.”

Katılımcı 12: “Evlendikten sonra altı ay sonra hamile kaldım, hemen olsun diye bir düşüncemiz yoktu aslında ama eşimin yaşlı babaannesi vardı, o görsün istedi o yüzden öne çekti, aslında ben hemen olsun istemedim. Sonra da babaannesi öldü ben hamileyken göremedi.”

Çocuk sahibi olmak konusunda kararsız ve çekimser olan katılımcıların, eşlerinin çocuk sahibi olmayı çok istemesi, bu yönde bir karar vermelerinin bir nedeni olarak gösterilebilir. Bu bağlamda Gezer Tuğrul’un annelik deneyimleriyle ilgili yaptığı çalışmada özellikle genç yaşta anne olan kadınların, kayınvalide, eş ya da genel kültürel baskılar nedeniyle anne olmaya itildikleri ifade edilmektedir (Gezer Tuğrul, 2019: 78-79). Bir taraftan da toplumsal cinsiyet normları içinde “anne olmak” kadınlara öğretilen en önemli rollerden biri olduğu için çekimserlik, korku, endişe gibi duyguların yoğunluğuna rağmen kadınlar kendilerini çocuk sahibi olmak konusunda bir şekilde motive etmektedir. Aile ve çevrede, sosyalizasyon sürecinde kadınlara öğretilen evlilik ve annelik rolünün baskısını özellikle üç numaralı katılımcının ifadelerinde açıkça görmek mümkündür. Kendisi, evlendikten sonra üç yıl boyunca çocuk sahibi olamadığını ve bu durumun baskısını güçlü bir biçimde hissettiği ifade etmektedir.

Katılımcı 3: “Şimdi şöyle. Ben Malatyalıyım. Eşim de Malatyalı. Şimdi doğu kültüründe hep böyle bir kız çocukları küçüklükten böyle bir ‘gelin olacaksın’, ‘anne olacaksın’... Genellikle okuma, bir sonraki adımdır. Onlar için genellikle hep işte kızımın çeyizine şunu yapayım, dolaylı olarak sen evleneceğini düşünüyorsun, evlenince de ne yapacaksın, muhtemelen çocuğun olacak yani öyle düşünüyorsun. Benim anne olmam lazım, ben evlendim. Evlilik nedir? Ailedir, ailede çocuksuz olmaz. Hep birinci faktör buydu.”

Anlatılan bütün bu görüşlerle, her kadının anne olmak konusunda genel kabul gören normların dışında aslında annelikle ilgili endişeleri, çekinceleri olabileceği, bunun yanında

özellikle aile ve çevrenin baskısının çocuk sahibi olmakla ilgili kadınlar üzerinde baskı oluşturabileceği görünmektedir. Dolayısıyla anneliğin, her kadının içgüdüsel bir duyguya sahip olduğu ve istek duyduğu bir doğal durum olmayabileceğini ifade etmek yerinde olacaktır.

Diğer kategori kapsamında anneliğin nasıl bir duygu, nasıl bir deneyim olduğu ve anne olduktan sonra hayatın nasıl değiştiği soruları üzerinden verilen yanıtlar değerlendirilmiştir. İstisnasız bütün katılımcılar anne olmanın ne kadar zor bir süreç olduğunu ifade ederken kısıtlanmaktan, fedakârlığa, yorgunluktan, stres, suçluluk duygusu, çatışma ve yaşanan çelişkilere kadar birçok zorluğu detaylıca anlattılar. Anneliğin ne kadar güzel ve sevgi dolu bir duygu olduğunu anlatırken hemen arkasından yaşanan zorlukları da dile getirdiler. Dolayısıyla annelik kadınlar için her zaman mutluluk ve sevgi dolu, çoğunlukla stabil ve dengede olan bir duygu ve deneyim değil, aksine birçok zorluğun ve sıkıntının içinde olduğu inişleri ve çıkışları çok fazla olan, kaygılı bir süreç. Bu deneyimin kadınlar için eşten, babadan çok daha yoğun ve stresli yaşandığı, bakımda temel sorumluluğunun ve zihinsel yükün çoğunlukla kadında olduğunu da katılımcıların ifadelerinden rahatlıkla çıkarabilmemiz mümkündür.

Katılımcı 4: “Anne olmak çok güzel bir duygu. Dediğim gibi yine zorlukları var. Ama şöyle tabii insan anne değilken sadece kendi için ne bileyim annesi babası için sevdikleri için, bir şeylerden endişelenirken özellikle ben endişeli bir tip olduğum için şimdi bir de çocukların için endişelenmek insanı çok daha yoran bir şey, yani her şeyi düşünüyorsunuz. En basitinden ateşlense niye ateşlendi, nereden kaptı, nasıl geçecek? Yani bu bir insanı çok rahatsız eden bir şey ve tabii ki huzursuz eden bir şey. Sürekli onların iyi ve güvende olduklarını düşünmek çok yorucu... Bu kadar zor olduğunu bilmiyordum gerçekten. Çünkü hem çocuğa yetmek istiyorsun hem işlerini yapmak istiyorsun. Bir yerde yetemiyorsun ve kendi içinde sürekli hesaplaşma içindesin. Acaba çocuğumla az mı vakit geçirdim acaba çocuğuma yetişebildim mi?”

Katılımcı 5: “Yani çalışan bir anne iseniz zaten yoruluyorsunuz. Çocuk müthiş ilgi bekliyor. Bizde ekstra ilgi bekliyor. Çünkü tek benle büyüdü. Beni zorlayan kısmı oydu. Çok hareketli olduğu için, tek başımıza gerçekten çok zorlanıyorsunuz. Büyüdükçe biraz hareketli çocuğunuz varsa gerçekten ona yetişebilmek onun o hareketliliğini doğru yönlendirebilmek önemli. O da bir birey olsun. Biz zaten geç çocuk sahibi olduk, ayakları üzerinde durabilsin. Ne istediğiniz zaman gerçekten doğru davranıp onu da doğru yönlendirip her şeyini nasıl diyeyim, zamanı kontrol etmesinden tutun da kime ne kadar güvenebileceği ya da işte kendi becerileriyle neyi ne kadar iyi yapabileceğine kadar böyle detaylı şeyler var. Anneliği zorlaştıran benim açımdan bunlar. Çok sorguluyorum şöyle,

ben biraz yalnız kaldığımı düşündüğüm için, daha fazla destek alabilseydim, eğer eşimden ya da aileler tarafından belki bu kadar yıpranmaz ve ona daha çok yetebilirdim.”

Katılımcı 9: “Anne olduktan sonra pek çok şey değişiyor günlük hayatta, yorgunluktan ölseniz de yapmanız gerekenler listesi biraz artıyor, o yüzden daha planlı yaşamak zorundasınız, yorgunluktan ölmeden listeyi tamamlayabilmek için. Uyku, yeme içme gibi temel ihtiyaçları bile planlamak zorundasınız.”

Katılımcı 11: “Anne olduktan sonra illaki hayatım çok değişti. Çocuktan önceki özgürlüğüm doğal olarak kısıtlandı. Hayat çocuğa göre şekilleniyor, özellikle ilk iki sene. Sorumluluklar tabii ki çok arttı. Bir birey büyütüyorsunuz ve belli bir yaşa kadar sorumluluğu sizin üzerinizde. Kendinizden çok onun konforunu düşünmek zorundasınız. Eğer bilinçli, okuyan, araştıran, takip eden bir anneyseniz anne olmak çok zor. Bütün sorumluluğu sizde olan bir bireyi geleceğe hazırlıyorsunuz. Ben de böyle bir anne olduğum için çocuk büyütme hiç kolay değil. En iyisi olsun diye sürekli uğraşıp duruyorum. Çoğu zaman anneliğimiz sorguladığım da oluyor.”

Kamusal alanda çalışan kadınlar, çocuk bakımı ve ilgi konusunda çalışma hayatı içinde oldukları için ayrıca zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Aktif olarak çalışma yaşamında olan kadınlar ikili iş yükünü olabildiğince fazla hissettiklerini belirtmişlerdir. İki işi birlikte idare etmek, toplumsal cinsiyet normları içinde neredeyse sorgulanmayan ve kadının yine doğal olarak halletmesi gereken işler olarak görüldüğü için katılımcıların çoğunluğunun bu ikili yükün neden daha çok kendilerinde olduğuyla ilgili çok az sorgulama içinde oldukları anlaşılmaktadır. Çalışma hayatı, ev işleri, çocuk bakımı ve zihinsel yükün yanında görüşülen kadınların çoğu da “yoğun annelik” olarak kavramsallaştırılan gruptadırlar. Yoğun annelik kavramı Sharon Hays’in ortaya koyduğu, genel hatlarıyla, anneleri çocuklarının sadece başarılı olmalarını değil, aynı zamanda akranlarından daha iyi performans göstermelerini de garanti altına almak için onlara aşırı miktarda zaman, para ve emek harcamaya iten artan kültürel taleplere işaret etmektedir (Garner, 2015). Bu da temel çocuk bakımı gereklilikleri dışında anneliğin rol ve görevlerini oldukça genişleten bir kavramdır. Çalışmaya katılan kadınların bu doğrultuda çoğunlukla çocuklarının “iyi ve doğru” yetişmesi için fazladan çaba harcadıkları görülmektedir. Timurturkan’ın özel sektörde çalışan yönetici kadınların annelik deneyimleri ile ilgili yaptığı çalışmasında kavramsallaştırdığı “her şey dahil sistem”i, katılımcılarımız için de ifade etmek yerinde olacaktır (Timurturkan, 2019a: 12). Yapılan benzer çalışmalardan birinde, kadınların çalışma hayatında ideal çalışan olarak kariyerlerine devam etmeleri ve aynı zamanda ev içinde de sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirmeleri ve “iyi anne” olmaları gerekliliği arasında çelişki içinde kaldıklarını göstermektedir

(Niemistö ve arkadaşları, 2021). Çalışma, Fin toplumunda hâlâ bakım sorumluluğunun ve ev işinin toplumsal cinsiyetlendirilmiş ilişkiler temelinde örgütlendiğini gösteriyor. Bizim çalışmamızda da katılımcıların çoğunluğu “iyi, ideal anne” olmak baskısını üzerlerinde hissetmektedirler. Katılımcılar anne olduktan sonra hayatın onlar için çok değiştiğini kendilerine yeterince zaman ayıramadıklarını, kendi istedikleri şeyleri yapamadıklarını ve iş yükünün genel olarak çok fazla artmasından kaynaklı zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Currie’nin çalışmasında da anne olan kadınların en büyük stres kaynaklarının boş zaman eksikliği ve kendileri için bir şey yapamamak olduğu belirtilmiştir (Currie, 2004). Ayrıca kamusal alanda aktif olarak çalışmayan kadınların anneliğin zorluğu ile ilgili deneyimleri de çalışan kadınlarla oldukça benzerlik göstermektedir. Benzer zorlukları kamusal alanda çalışmasalar dahi çalışanlar kadar çok hissetmektedirler.

Katılımcı 3: “Tabii ki isyan ettiğim zamanlar oldu. Tabii ki eksik şeyleri var. Yani mesela yürüyüş yapamıyorsun, istediğin gibi davranmıyorsun. Gecenin bir vakti mesela gidip eşimle mesela diyelim canlı bir müzik dinlemek istiyorum. Diğer bir yerde oturup bir şeyler içmek istiyorum. Yapamıyorsunuz bunları, ama hep kısıtlanıyor. Hayatınız %60’ı kısıtlanıyor yani. Bazı hobilerinize vazgeçiyorsunuz işte, vazgeçtiğim çok şey var.”

Katılımcı 10: “Anne olduktan sonra hayat zorlaştı. Artık kendime dilediğim kadar zaman ayıramıyorum. Hiçbir şeye zaman yetmiyor. Sürekli biriken işlerin baskısı oluyor üzerimde. Sevdiğim birçok şeyi yapamıyorum. Oğlum çok hareketli bir çocuk. Henüz kendi kendine oyun kurup oynayacak yaşta da değil. Dolayısıyla hala bana bağımlı. Bende çocuğuna televizyon açıp eline tablet veren bir anne değilim. Yirmi bir aylık oldu hala önünde TV izlemedik. Öncelikli olarak onun için doğru olanı yapmaya çalışıyorum. O uyanırken hep onunla zaman geçiriyorum. Öğlen uyuduğunda akşam yemeğini hazırlıyorum başka ev işlerim varsa yapıyorum. Bazen kendimi yarış atı gibi hissediyorum. Sürekli zamanla yarış halindeyim ve koşturur şekilde iş yapıyorum. Öncelik hep onda. Sosyal hayatım azaldı. Kendi isteklerim, yapmayı sevdiğim şeyler hep ikinci planda.”

Katılımcı 13: “Anne olmak çok güzel ama çok zor, bana sabırlı bir insan olmayı öğretti, hala öğrenmeye çalışıyorum. Hiç destek olmadan tek başına, ikisinin yaş arası da az olunca çok zorlandım. Atlattım sanıyordum ama büyük şimdi okula başlayınca, okulla daha zor olmaya başladı. Küçük yarım gün kreşe gidiyor, gitmek istemiyor çok özlüyorum diyor, duygularıyla oynuyor insanın.... Sorumluluklarım çok arttı tabii, ilk önce çocukları düşünüyorsun.”

Kamusal alanda çalışmayan kadınların ev işi yükünün oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle eşi yoğun iş temposunda olan kadınların evin ve çocuğun bütün yükünü sırtlarında taşıdıkları görülmektedir. Çoğu aile hayatında olduğu gibi eşin, erkeğin desteği, yardım boyutundan ileri pek gitmemektedir. Bu yardımın çoğu da genellikle kadın evin gerekli olan işini yaparken çocukla ilgilenmek şeklinde gerçekleşmektedir. Ev ve bakım sorumluluklarının eşle nasıl paylaşıldığı da ayrıca değerlendirilen konular arasında sonraki başlıklarda irdelenmiştir. Çok fazla dile getirilen bir durum olarak “yalnız olmak”, “desteğin olmaması” gibi ifadeler, kadınların çocuklarını büyütürken aslında eşlerini temel destek olarak bile görmediklerini bize göstermektedir. Desteğinin, bırakacak kimsesinin olmadığını, yalnız büyüttüğünü ifade eden katılımcılar, destek olarak annelerinin, yakın bir akrabalarının ya da bir kız kardeşlerinin olmadığından yakınmaktadır. Çocuk bakımı onlar için çoğunlukla yine bir kadının desteğiyle rahat bir şekilde yürütülebilecek bir iş yükü olarak görülmektedir. Erkeğin varlığı ve desteği (eğer varsa) bu noktada kadınlar için daha geri plandadır. Toplumsal cinsiyet rolleri gereği, erkeğin bakım verme konusunda yeterli olmadığı, “içgüdüsel” olarak buna uygun olmadığı, “erkeğin fitratında” bakım özelliğinin olmadığı gibi kabuller görüştüğümüz bazı kadınların ifadelerinde de görülmektedir.

Hamilelik: Kadınlar Kandırılıyor mu?

Bu başlıkta topladığımız yanıtlar, hamilelik sürecinin nasıl yaşandığı ve nasıl bir deneyim olduğu, sonrasında doğum sürecinin nasıl gerçekleştiği, doğum sonrası ilk zamanlarda neler yaşandığı ve çevreden gelen tepkilere dair sorulardan oluşmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre doğum yapan kadınların ortalama yaşı 2022 verilerine göre 29,2’dir (TÜİK, 2022). Çalışmamıza katılan kadınların ilk doğum yaşları da bu ortalamanın etrafındadır. Verilere göre doğum yaşı geçen yıllara göre artış göstermiştir. Artık kadınlar okul sürelerinin uzaması, çalışma yaşamına katılım, sosyal ve ekonomik faktörler gibi birçok nedenle daha geç çocuk sahibi olmaktadır. Bizim görüştüğümüz kadınlar da kentte yaşayan, üniversite mezunu ve ortalama sosyo-ekonomik seviyede olan kadınlardan oluşmaktadır. Bu anlamda çalışmaya katılan kadınların ilk doğum yaşları 20’li yaşların sonu 30’lu yaşların başlarıdır. Hamilelik, doğum süreci ve sonrasında yaşananlar kadınlar için çoğunlukla zorlu ve sıkıntılı bir süreç olarak tarif edilmiştir. Kadınların hamilelikle ilgili yaşadıkları; heyecan, merak, kaygı, korku, mutluluk, kendini kanıtlama gibi karmaşık duyguları içerirken mide bulantıları, ödemler, düşük tehlikesi, yatmak zorunda kalmak, alınan kilolar, rahat hareket edememek gibi farklı bedensel değişimlerin ve sorunların da yoğun bir şekilde deneyimlendiği bir süreç olmuştur. Hamilelik ve doğum, sosyalizasyon sürecinde kız çocuklarına öğretilen olumlu, güzel, neşeli taraflarından daha fazla belki de öğretilmeyen, medyada gösterilmeyen, tıp bilimi tarafından çoğunlukla üzerinde

durulmayan birçok zorlu süreci içinde barındırmaktadır. Üstündağ, hamilelik sürecinde, kadının birey olarak yaşantısını askıya alması, kendi varoluşunu karnında büyüttüğü fetus üzerinden kurması, ilgilerini, endişelerini, sevinçlerini onun üzerinden kurmasının beklenildiğini belirtir (Üstündağ & Üstündağ, 2010: 171). Katılımcıların hamilelik dönemlerinde yaşadığı deneyimler duygusal anlamda karmaşık, bedensel anlamda çoğunlukla sıkıntılı olmuştur. Çoğunluğu için hamilelik, mide bulantıları, düşük tehlikesi, ödemler nedeniyle patolojikleşmiş bir süreç olarak yaşanmıştır. Hamileliğin duygusal boyutu ve sürece alışma açısından da katılımcılar yaşadıkları farklı deneyimleri ifade etmişlerdir.

Katılımcı 2: “Yorucu ama güzel bir şey. Hani içinde bir can taşıyorsun. Onun öyle büyüdüğünü hissetmek... benim oğlum çok hareketliydi. Mesela onun hareketleri bana... Allah'ım böyle kıpır kıpır hiç durmazdı. Kız da öyle. Mesela kızını çok merak ederdim. Hani derdim ki acaba sen nasıl bir şey olacaksın, nasıl bir bebeksin doğsan da bir görsem çok merak ediyordum. Bence çok güzel bir duygu, bir de en güzel yanı istediğini yiyip içebiliyorsun. Hiç kilo problemin yok... Sağlık açısından benim çok aşırı derecede ödemlerin vardı. Oğluma hamileyken dört aylıkken başlamıştı. Kızda da benim 5 aylıkken denge kristalim oynadı. O zaman çok kötü bir süreçti. O on gün boyunca biz bilememişiz neden olduğunu, mesela o zaman çok korkmuştuk.”

Katılımcı 5: “Benim için güzeldi. Çok heyecanlıydı. Beklediğim bir şeydi zaten. Hani herhalde hamileyim beklentisiyle zaten birkaç haftamı geçirmiştin. Ama hamileliğim biraz zor geçti. Benim düşük riski vardı yatmam dinlenmem gerekiyordu falan sonrasında belli başlı yaşadığım sıkıntılar oldu, erken dünyaya geldi. Ama hamilelik güzeldi. 35 haftanın sonunda dünyaya geldi.”

Katılımcı 7: “Yani kısmen hamilelik güzeldi ama tabii ben hamileliğimi çalışmayarak geçirdim. Biraz evde olduğum bir dönemdi. Benim için daha konforluydu. Ama son aylarda yine sağlık sorunlarım çıktı falan, ben kadınların bu konuda aldatıldığımı düşünüyorum. ‘Hamilelik vücuda iyi gelir’, ‘doğum işte özellikle kadınsal hastalıklara iyi gelir’ falan hamilelik insanı hırpalayan bir süreç bir yandan hem fiziken hem manevi olarak çünkü, hormonlardan mıdır artık nedir kontrolden çıkıyorsun yani bazı anlarda.”

Katılımcı 10: “Ben hiçbir zaman ağzı kulaklarında, ben hamileyim oley! diye ortalıkta gezenlerden olamadım. Zaten çok istekli değildim. Doğumdan ve hamilelik sürecinden çok korkuyordum. Bu nedenle bazen gergin veya hassas bir gebe olduğumu söyleyebilirim. Çevresel faktörler de devreye giriyor tabii bu süreçlerde. Tabii ki bebeğini hissetmeye başlamak keyif verici oluyor. Ama sanırım o dönemlerde bebeğimle çok bağ kuramadım

kendimi anne gibi hissedemedim. Aslında beni zihnen yordu diyebilirim. Tabi göbeğimin büyümesi, bazen sempatik gelse de kilo almamla beraber vücudumun bu denli değişmesi de sıktı beni biraz... Son 10 gün bebeğe giden damarda dirence bağlı suyumda azalma oldu. 10 gün boyunca sadece mecburi hallerde ayağa kalkıyordum. Onun dışında sağ tarafıma dönük yatıyordum. Sağ kalçamın çürümüş gibi ağrıdığını hatırlıyorum. Son aylar gerçekten sinir bozucuydu. Artık rahat hareket edemiyordum. Yatakta rahat edemediğim için uyuyamıyordum. Bir de hamileliğimin son üç ayı yaza denk gelmişti. Gerçekten çok zordu.”

Hamileliğin zorlu süreçlerini yukarıdaki ifadelerle anlatan katılımcıların bazıları da hamileliğin genel geçer kabul edilen ya da onlara anlatılan biçimde yaşamadıklarını anlattılar. Miller, üreme ve doğum hakkında alternatif düşünme ve bilme biçimleri için dar bir alan olduğunu belirtir (Miller, 2010: 55) Yukarıdaki ifadesinde bir katılımcı hamilelik konusunda “kadınların aldatıldığını” düşündüğünü, bazı katılımcılar da genel kabul edildiği gibi hamilelik sırasında oluşması beklenen anne-çocuk bağı kuramadıklarını ifade ettiler. Üstündağ ve Üstündağ da bir taraftan muhafazakarlığın diğer taraftan da hamileliğin metalaştırılmasının, hamileliğin zorluklarının üzerini örttüğünü ve bu süreci anlaşılmasız kıldığını ifade eder (Üstündağ & Üstündağ: 2010: 165). Dolayısıyla hamilelik süreci tüm kadınlar için bireysel bir deneyim ve biraz da belirsizliklerin olduğu bir süreç olarak tarif edilebilir.

Doğum: “Normal” mi? Sezaryen mi?

Doğum ve sonrası hastaneden eve dönüş ve toplumda “lohusalık” olarak adlandırılan süreç katılımcıların çoğunluğu için çok zor ve sıkıntılı geçen bir süreç olarak anlatıldı. İlk olarak bütün katılımcıların doğumu sezaryen ile gerçekleşmiştir. Türkiye’de sezaryen doğum oranları Avrupa ülkelerine göre oldukça yüksektir. Türkiye İstatistik Kurumunun en son 2016 yılındaki verisine göre doğumların %53’ü sezaryen doğumdur. Bu durum, tıp literatürü tarafından oldukça yüksek bulunmaktadır (Duman & Gölbaşı, 2022). Genel olarak tıp literatürü, sezaryen doğumu yalnızca belli koşullarda önermektedir. Katılımcıların çoğunluğu sezaryen kararını doktorlarıyla birlikte vermişler, bebeğin ve annenin sağlığı için doktorun bu şekilde uygun gördüğünü ifade etmişlerdir. Toplumda “normal” doğumun kültürel olarak daha makbul görüldüğü ve normal doğum yapan kadınların, sezaryene göre daha çabuk toparlandığı, daha sağlıklı olduğu ayrıca bebeğin de daha sağlıklı olacağına yönelik inançların var olduğu söylenebilir. Bu anlamda bazı katılımcıların, bu inanç ve beklenti doğrultusunda normal doğum yapmayı arzu ettikleri ancak süreç sonunda büyük hayal kırıklığı yaşadıkları söylenebilir. Aslında literatürde Türkiye’de sezaryen oranlarının artışının en büyük nedeni olarak “annenin isteği” olarak belirtilse de (Duman & Gölbaşı, 2023:

189) çalışmamızda katılımcılar, doktorlarıyla birlikte ve hamileliğin gidişatına göre sezaryen kararının verildiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcı 7: “Doğum, benim rahatsızlıklarım nedeniyle sezaryen olmak zorunda oldu. Orada bir hakkım olmadı açıkçası sağlık sebeplerinden. Yani her şey yolunda olsaydı normal doğumu denemek isterdim. Bunun açıkçası bebek için de daha çok kendim için de o doğum olayını yaşamak isterdim diye düşünüyorum. Hani hiç kafa yormadım öncesinde, çünkü sezaryen iki ay öncesinden falan artık neredeyse belli olmuştu. Ameliyatım vesaire çok iyi geçti. Doktoruma çok güveniyordum. Çok seviyordum onu. Hastane sürecim de çok iyi geçti.”

Katılımcı sekiz de normal doğum yapmayı çok istediğini ancak son haftalarda artık bebek kilolu olduğu için doktorunun normal doğum değil sezaryen yapılmasının gerektiğini söylediğini ifade etti. Katılımcı hastanenin koridorunda çok fazla ağladığını ve normal doğum yapmakta ısrar ettiğini anlattı. Bu anlamda normal doğumun özendirilmesi ve sezaryene göre daha “doğru” olduğunun ifade edilmesi bazı katılımcılar üzerinde önemli etki bırakmaktadır. Benzer bir durum bu sefer katılımcının kendisi değil ancak eşi ve çevresi tarafından bir baskı unsuruna dönüştürülmüştür.

Katılımcı 5: “Sezaryen olması tabii beni çok üzdü. Bir de 35. hafta olması çok üzdü. Normal doğum olsun istiyordum. On iki saat iğneler için bekledim normal doğum olsun diye. Tam olarak 24 saat doğumhanede kaldığım bir süreç oldu. Tabii normal doğum olmadı ben istemedim artık. Mecburen sezaryene girdim. Bir gün öncesi tüm doktorlarla görüşüp bel fitiğine rağmen normal doğum yapabilirim yanıtını almıştım. Ama bir anda su gelince... 35. haftanın sonu olduğu için de iğneleri bekledim. Herhangi bir açılma olmadı. Doktor beni zorladı normal doğuma. Eşim ve annesi de dahil olmak üzere. On iki saatin sonunda hala normal doğuma zorluyorlardı beni. Eşimden de hiç anlamadığı bir konu olmasına rağmen böyle saçma bir beklenti olması beni o gün zorlayan şeylerdi ama kendim sezaryene girdim. Sezaryen iyi ki olmuşum dedim.”

Doğumun “nasıl olması gerektiği”ne yönelik tıbbi normlar, kültürel değerler ve inanışlar özellikle hamileliğin son dönemlerinde olan kadınları elbette etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet normları içinde kadın için doğal olduğu kabul edilen anneliğin yanında “normal” doğum da her kadının doğası gereği gerçekleştirmesi gereken bir eylem olarak görünür. Dolayısıyla “normal” doğum baskısı bazen kadına çevresindekiler tarafından uygulanırken bazen de kadın bu baskıyı kendiliğinden içselleştirir.

Lohusalık: Karanlık Bir Tünel

Hamilelik ve doğumun tıbbileştirilmesi kavramı, modern dünyada hamile kalan kadının doğuma kadar olan süreçte çoğunlukla bir doktor gözetiminde olması anlamına gelir (Miller, 2010: 58). Türkiye’de hamilelik sürecinde sağlık bakanlığı tarafından kayda alınan hamile kadınlar düzenli olarak aile sağlığı merkezlerine çağrılır ve bir kontrol sistemine dahil olurlar. Benzer şekilde doğum da günümüzde artık çoğunlukla hastane ortamında ve bir doktor denetiminde gerçekleşen bir eylemdir. Doğum sonrasında bir çocuk doktoru bebeğin ilk muayenesini gerçekleştirir ve bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelip gelmediğini teyit eder. Doğumdan sonraki süreçte yine aile sağlığı merkezi ilk altı ay, aylık olarak bebeğin kontrolünden ve aşılarından sorumludur. Görevli hemşireler aileyi arayarak bebeği kontrole çağırır. Bu noktada bir zorunluluk yoktur. Bebeği, aile sağlığı merkezine kontrole götürmek tamamen ailenin sorumluluğundadır. Ayrıca doğumdan sonra eve dönüşte kadının fiziksel ve ruhsal sağlığı ile ilgili herhangi bir kontrol mekanizması da devlet tarafından geliştirilmemiştir. Dolayısıyla kadınlar bebekle hastaneden çıkıp eve döndüklerinde aslında tam manasıyla yalnız ve eğer yakın akraba desteği yoksa bebekleriyle baş başa kalırlar.

Katılımcı 2: “Oğlumda sezaryenle doğum yaptım. Kalktım da gayet iyiydim de biraz ailevi nedenlerden dolayı problemler vardı. İlk oğlumdaki hani o yaşadığım ailevi sorunlardan dolayı loğusalık, hani derler ki bizim burada loğusalara hani şey yapmayın, hiç üzmeysin, psikolojik olarak cinnet geçirir falan derlerdi aslında benim onları çok şükür yaşamamamdaki büyük bir sebep Allah'a dua ediyorum. Hani büyük bir şey verdi bana rabbim, sabır verdi o zaman, yoksa delirme aşamasına gelirdim. Yani o derecedeydi, psikolojik şeyler vardı çünkü ailevi sorunlar olduğu için.”

Katılımcı 3: “Lohusalık dönemim sendromlu geçti. Eşimden o sıra çok nefret ettim. Eve dahi gelmesini istemiyordum. Bunu kendisine her ne kadar belli etmiyordum da üç soru sorardı, ben ikisine ters cevap verirdim. Mesela o süreci yaşadım, bende iki yıl sürdü biliyor musunuz bu sendrom. Tabi aynı derecede gitmedi. Çok enteresan kayınvalidem de evde. Ay istemiyorum, kimse alsın, baksın, evde kimse olsun istemiyorum. Herkes dışarı bir gitsin. Ben evde yalnız kalayım çocuklarla, böyle bir sendromum oldu. Yatak odasına giderdim. Şimdi mesela kayınvalidem gitti diyelim eşim de gitti. Şöyle kafamı tutardım, ağlardım ya niye ağladığımı da bilmiyorum. Sadece böyle içim bir bunalırdı. Doktorum bana sendrom yaşadığımı söyledi. Hormonlarımla ilgili olduğunu söyledi. İki yıl yaşadım ama dediğim gibi çok yüksekti. Git gide git gide git gide azalarak bitti.”

Katılımcı 6: “Yani ilk başta çok iyiydim ilk bir gün. Hatta böyle manyakça iyiydim. Yani garipti bence o iyilik o kadar iyi olmamam gerekiyordu. Ağrım vardı ama psikolojik olarak çok mutluydum. Böyle sevinçle uyuyamadım. Ama sonra bir anda psikolojik bir buhran geldi. Hani sürekli ağlama isteği sürekli birinci günden sonra ikinci günden itibaren. Sütüm gelmedi o beni çok gerdi zaten. Ondan dolayı falan da böyle bayağı bir hep ağlıyordum. Yani sonra o loğusalık dönemi 40 gün değil böyle bir yıla falan yayıldı. Bayağı hem üzgün geçti yani ama o bir gün dediğim gibi şaşırtıcı derecede çok iyiydi ama ilk günler işte sonraki günler o emme konusu biraz zorladı beni. Yani onda da işte 15 gün sonra emdi. Ama o anda hep bir zorla gibi oldu. Ben zorla göğsümde tutuyorum o beni ittikçe reddedilmiş hissediyorum falan böyle bir garip psikolojilere falan gittim. Sonra da göğüslerim çok yara oldu ilk üç ay böyle bayağı eziyetli geçti benim için, çok zorlu geçti.”

Katılımcı 10: “Lohusalık dönemim çok iyi değildi. Depresyon yaşadım. İlk üç ay ciddi uykusuzdum. Geceleri toplamda 3-4 saat uyuyordum. Gündüzleri uyumayan ve ağlayan bir bebeğim vardı. O uyusa ben de yatıp uyuyayım deme şansım yoktu. Eşim ne kadar destek verse de yük benim omuzlarımdaydı çünkü o dönem onun da işleri acayip yoğunlaşmıştı. Uykusuzluk ve yorgunluk iyice hırpalamıştı beni. Bir dönem ağlama krizleri yaşadım. Kendimi durduramıyordum. Gözlerim balon olana kadar ağlıyordum. Bir keresinde oğlumun altını alıp yanına uzanıp ağlamaya başladığımı hatırlıyorum. Ne kadar ağladım bilmiyorum resmen kendimi kaybediyordum. O süreçlerde hala oğlumla bir bağ kuramamıştım. Kurmam çok uzun zamanımı aldı. Oğlum gündüzleri sadece kucağında uyuyordu ve uyanana kadar onu kucağında tutuyordum. Ancak öyle uzun uyuyordu. Tabi bu yüzden ayak bileklerim acayip şişiyordu. Sabahları bileklerimi kıvıramıyordum bir süre kazık gibi yürüyordum.”

Katılımcı 12: “Lohusalık bana vurdu. Sebepsiz ağlamalar, saçma, ani çıkışlarım oldu. Hep ağlayarak hep çok fazla yükselerek bu süreci geçirdim. Kendimi odaya kapatarak ağlıyordum ama neden olduğunu da bilmiyorum. Eşime karşı da böyle öfkeli durumlarım oldu. Tabi bu süreçte evde yalnız kalmam da beni fiziksel ve mental olarak zorladı. Gece kızımın başında bekliyordum, uyumuyordum. Hani ona bir şey olmasın diye. Bütün gün pijamalarımı çıkarmıyordum, banyo yapmıyordum. Bir gün teyzem geldi, o koltuktan kalk artık dedi bana, bir koltuk var sürekli orda oturup emziriyordum çünkü. Birkaç hafta sürdü böyle.”

Katılımcılar, kendilerinin baş etmek zorunda kaldığı bu süreçte, hem bebeğe alışma, ona yeterli bakımı verme, bağ kurma çabası ve fiziksel yorgunluk hem de kendi duygu durumlarını yönetmeye çalışmak arasında bocaladıklarını ve zorlandıklarını anlattılar. İlk doğum deneyimi katılımcılar için neredeyse tamamen yaşayarak öğrenilen bir süreç olmuştur. Bu zorlu süreçte anlatılanlar, psikolojik sıkıntılar, öfke, ağlama krizleri, reddedilme hissi, yetersizlik hissi gibi birçok olumsuz duygu durumuyla kendilerince baş etmeye çalıştıkları bir süreci bize göstermektedir. Ayrıca çalışmamızda ortaya çıkan kadınların kendisini yetersiz, güçsüz, “doğru” bakım vermek konusunda endişeli ve suçlu hissetmesi, kadına yüklenen annelik görevlerine ve egemen annelik söylemine uyma noktasında ortaya çıkan çatışmaların ve çelişkilerin bir sonucudur. Belkıs’ın çalışmasında da benzer şekilde özellikle çalışan kadınların, çocuğa yeterince vakit ayıramadığı, çocuklara yetme konusunda kendilerini yetersiz ve suçlu hissettikleri ortaya konmuştur (Belkıs, 2016: 257). Yine benzer bir çalışmada kadınların anneliğe alışma sürecinde kendilerini bunalmış, bitkin hissettikleri, güçlü bir kayıp ve yalnızlık duygusu yaşadıkları ifade edilmiştir. Avustralya’da yapılan çalışmada anneliğin erken dönemlerinde katılımcıların süreci daha çok sefalet ve acı verici duygularla tanımladıklarını ortaya koymaktadır (Rogan & Arkadaşları: 1997: 883).

Ayrıca anlatılanlar içinde eşin desteği ve yardımının olabildiğince az olduğu da görülmektedir. Kadınların bütün bu süreci anlatırken özellikle ilk aylarda bebeğin bütün sorumluluğunu neredeyse tamamen üstlerine almış oldukları anlaşılıyor. Eş, baba ilk aylarda sürece pek dahil olamamakta, emzirme, uyutma, bez değiştirme, bağ kurma çabası içinde kadın bebekle ve kendisiyle adeta bir mücadele vermektedir. Ayrıca bu süreçte kadınların bedenleriyle ilgili yaşadıkları memnuniyetsizlik ve yabancılaşma duygusu da katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Katılımcı 8: “Anne evinde doğum yapmak gibi bir yanılgıya düştüm. Biz çok kalabalık bir aileyiz. Etrafımda onlarca kadın ve konuşmayı çok seven onlarca kadın vardı. Eşime, bana sadece şefkat göster, dediğimi hatırlıyorum. Yanıma her gelenin sadece bebeğe odaklanması, hamilelikte şirin görünen otuz kilonun sezaryenden sonra yani doğum sonrasında hala taşıdığım belki de yirmi kilonun üzerimde olması, sünmüş karın, sağılmaya hazır açık memeler, inanılmaz ağustos sıcaklığında aman çocuk üşütmesin diyen anneler ablalar teyzeler... Hatırlamak istemiyorum.”

Katılımcı 9: “Ben lohusalık sürecini, içinde farklı yolların, hatta bazen uçurumların olduğu, ama sonunda aydınlığın sizi beklediği, hiç bilmediğiniz ve geçmek zorunda olduğunuz karanlık bir tünele benzetiyorum. Tünel diyorum, çünkü gerçekten hayatınızdaki iki farklı

ve önemli dönemi de birbirine bağlıyor. O nedenle ilk doğumumdaki lohusalık dönemim pek kolay olmadı, çünkü o tünelin hiç bitmeyeceğini düşünüyorsunuz. Böyle düşününce kendi iç dünyanızda yaşadığınız irili ufaklı pek çok olay oluyor, ama aklımda kalan ilk doğumumda, hastaneden eve döndükten bir gün sonra, aynaya denk geldiğimde bedenimi boş bir çuval gibi hissetmişim ve sanki hep öyle kalacakmışım gibi yaşadığım o boşluk hissi... İkinci doğumumda, o boşluğun geçici olduğunu bildiğim için bu tip şeyler yaşamadım ve birincisine göre çok çok daha rahat atlattım.”

Anne ve kayınvalide ya da yakın akraba desteği alanlar için durum bazen biraz daha kolaylaşmakta bazen de daha da zorlaşmaktadır. Anne, kayınvalidenin evin diğer işleriyle ilgilenerken kadının iş yükünü azaltabilmesi anlamında desteği olurken bazen de bebek bakımı konusunda çelişkiler ve çatışmalar yaşanabilmektedir. Çoğu katılımcı çocuk yetiştirme tarzlarıyla ilgili kendi annelerinden veya kayınvalidelerinden farklı düşündüklerini ve çocukla ilgili tutumlarının da farklılaştığını anlattılar. Günümüzün ideal annelik kurgusunun geçmiş nesillere göre daha farklı ve daha yoğun biçimde şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda kadınların kendi çocuklarına yaklaşımı açısından, annelerinin kendilerine olan yaklaşımıyla karşılaştırıldığında farklılıklar ortaya çıktığını söylemek mümkün. Bu anlamda yakın akrabanın varlığı, bazen bu süreçte olumlu karşılanırken bazen de yaşanan bu çatışmalar nedeniyle katılımcıları olumsuz etkilemektedir.

Katılımcı 5: “Bizde şöyle zorlukları vardı işte benim annem, babam, eşimin anne babası hep bir aradayız. O taraf biraz farklı bakıyor. Eşim ailesi kısmı. Çocuğa ilk doğar doğmaz hastanede annesi mama verdi. Nasıl diyeyim hani beklemiyorsunuz. İki çocuk yetiştirmiş bir insan ama maalesef biraz cehaletin içine düştüğümü hissettim. Eşimin annesinin eşimi yataktan kovup benle uyumak istemesi... Bunu yaşadık. Bir gece ikinci gece artık ben buna müsaade etmedim. Yani 21. yüzyıl... Artık bir kadının lohusalıkta karşılaşılabileceği bence en abuk davranışlardan biriydi. Bunun dışında emzirmek zorundasın, emzirmede problem yok ama işte kayınvalide kendisi hiç emziremediği için zannediyor ki ben de emziremeyeceğim falan orada çocuğa sarılık olmasına da sebep oldu. Zaten mama veriyordu falan böyle garip garip şeyler oldu. Bu cehaletle ile uğraşmak zorunda kalmak zorlayıcıydı.”

Katılımcı 6: “Kayınvalidemle sorunlar yaşadık işte bir ay. Bir buçuk ay boyunca o da vardı. Hani onun alınganlıklarıyla falan uğraştım o benim bence lohusalık sürecimi uzattı. Çünkü çocuğuma o sırada tam veremedim kendimi. Sonra hep böyle bir suçluluk duygusu hissettirdi bana. Hani işte çok odaklanamadım mı acaba ondan mı şu oldu, bundan mı bu

oldu diye düşündüm hep. Hani şehirde yalnız olmak hem bu ilk bir ay yaşadığım kayınvalidemle problemler, oğlumun emme problemleri falan. Bana alınganlıkları mesela örnek vereyim, yıkama konusunda, işte çocuk yıkanması gerekiyor. Annem alıp yıkıyor neden bana yıkatmıyorsunuz demeler, böyle annem teklif ediyordu, yok yok ben yapamam diyor. Bir yandan, bana güvenmiyorsunuz falan diyor ya da ben emzirirken biraz utanarak çekinerek davranıyorum diye ben dış kapının mandalı mıyım diyor. Böyle bunlar hep uzadı yani işte zaten sen bizi istemiyorsun falan, yani süreci çok uzattı bu tarz şeyler.”

Katılımcı 7: “Bir hemşire geliyor diyor ki, işte biberon vermeyin veya işte mama vermeyin. Annem diyor ki şunu yapmayın, şunu yapmayalım falan o kısımda daha orada başladı. Kaşık vermeye çalışıyoruz. Çocuk içmiyor. Sürekli bu çocuk aç beslenemiyor, sarılık olacak gibi bir kaygıyla beni geren bir birkaç gün geçirdim hatta daha uzun olabilir. Yani bu belki aylar geçirdim bu şekilde. Daha sonra normale döndü. Sütüm arttı, kızım da rahatlıkla emmeye başladı ama ne kadar olursa olsun evdeki süreçte de herkes kızım her ağladığında, bu çocuk aç yeterince emmiyor fikrini sürekli olarak söyledi veya her kustuğunda midesinin boşaldığını tekrar emmesi gerektiğini falan. Çok fazla duyduğunuz zaman bir de sanırım duyguların yoğun olduğu bir dönem sürekli bir kendini sorgulama durumu da oluyor.”

Katılımcı 9: “Lohusalık döneminde, emzirme sırasında herkesin etrafınızda bebeğin gerçekten emip emmediğini kontrol etmek için asker gibi dikilmesi sıkıntılı bir durum. Sanki siz bebeği doyurmak istemiyorsunuz da onlar olduğu için doyuruyormuşsunuz gibi, özellikle kendi annemin, bebeğin sütü yutup yutmadığını kontrol etmesi gerçekten son noktaydı. O dönemler geçince bu duruma gülebiliyordun belki ama, o sırada pek gülünmüyor.”

Katılımcı 10: “İnsanların her şeye yorum yapması çok sinir bozucuydu. Özellikle süt meselesinde. Zaten sütüm yetmemişti. Mama desteği veriyordum ama buna rağmen oğlum ilk iki ay kilosunu tam toparlayamamıştı. Kendimi yetersiz hissetmişim ya da hissettirilmişim. Emiyor mu falan diye soran insanlara bazen kocaman sana ne! demek istiyordum. Tabi kayınvalidem bu noktada da devredeydi. Her aradığında ya da görüştüğümüzde emip emmediği soruyordu. Emzirmek için başka odaya gittiğimde gelme dememe rağmen arkamdan gelip oğlum emiyor mu diye kontrol ediyordu.”

Önceki nesil anne veya kayınvalidenin tutum ve davranışları, katılımcıları bu süreçte oldukça etkilemiştir. Nasıl annelik yapılacağına ilişkin normlar bu anlamda bir nesil sonra bile

farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla annelik içinde bulunulan döneme, kültürel değerlere, normlara göre değişiklik göstermektedir. Evrensel bir annelik kurgusu ve her dönemde geçerli olan bir annelik normu olmadığı gibi, çocuk yetiştirmek konusunda da evrensel bir fikir birliğine varılabilmiş değildir. Ayrıca bu alışma sürecinde gelen tepkiler, yönlendirmeler, nasıl yapılması gerektiğine yönelik fikirler çoğunlukla kadınların kendilerini yetersiz ve suçlu hissetmelerine, kendilerini geri plana atmalarına ve bu sürecin de uzamasına neden olmaktadır.

Ayrıca emzirme durumu katılımcıların sıklıkla dile getirdikleri ve bu alışma sürecinde belki de en çok zorluk yaşadıkları alanlardan biri olmuştur. Emzirme de yine anneliğin doğal bir uzantısı gibi her kadının doğal olarak yapması gereken bir eylem olarak görülür. Timurturkan'da emzirmenin, anneliğin hem sembolik anlamda hem de biyolojik anlamda önemli bir göstereni olduğunu ifade eder (Timurturkan, 2020: 223). Bu anlamda katılımcılar için emzirmek benzer şekilde anneliğin önemli bir özelliği olarak tanımlanmıştır. Katılımcıların çoğu yukarıda da ifade edilen görüşlerde belirtildiği gibi emzirme sürecinde oldukça kaygılı ve stresli durumlar yaşamışlardır. Katılımcıların kendilerini yetersiz ve suçlu hissettikleri ya da kendilerini olabildiğince zorladıkları çoğu anlar bu emzirme süreciyle ilgili olanlardır. Ayrıca çevrenin ve yakınların tepkileri de yine bu emzirme durumu ile yakından ilgilidir. 7 ve 10 numaralı katılımcıların, “bu çocuk aç, yeterince emmiyor” ya da “sütüm yetmemişti, herkes emiyor mu diye soruyordu” gibi ifadeler emzirme meselesinin kadınlar üzerinde nasıl bir baskı yarattığını bize göstermektedir. Bunun tersi “emzirebilme” 5 numaralı katılımcı için bir gurur ve başarı hissi olarak tarif edilmiştir. Katılımcı, kayınvalidesinin emziremediğini bu yüzden onun kendisinin de emziremeyeceğini düşündüğünü ifade etmiştir. İdeal annelik kurgusu, emzirmeyi yücelttiğinden katılımcı emzirmeyi bu ideal içinde başardığı bir eylem olarak anlatmaktadır. Fox ve Neiterman'ın çalışmalarında doğum sonrası kadınların bedenleriyle ilgili algıları ve emzirme süreçleriyle ilgili anlattıkları da çalışmamızla benzerlikler taşımaktadır. Emzirebilmenin yarattığı gurur duygusu ya da emzirme zorluklarının, kadınların kendilerini yetersiz ve suçlu hissetmelerine neden olması gibi ifadeler Fox ve Neiterman'ın çalışmasında da kadınların dile getirdiği deneyimler arasındadır (Fox ve Neitherman, 2015: 681-682).

Katılımcıların için lohusalık ve anneliğe alışma süreçleri de birbirinden farklılaşmaktadır. Yaşanan deneyimler bazı katılımcıların anneliğe uyum, alışma süreçlerini kendi ifadeleriyle “bir düzen oturtma” zamanının farklılaştığını göstermektedir. Lohusalık süreci katılımcıların deneyimlerine göre bir aydan iki yıla kadar uzayabilmektedir. İki çocuğu olan katılımcıların, ikinci çocuklarında süreci çoğunlukla daha rahat atlattıkları söylenebilir. Daha önce anneliği deneyimlemiş olan kadınlar baştan başladıkları bu sürece daha bilgili ve özgüvenli olarak girmektedirler. Deliktaş ve arkadaşlarının çalışmalarında da ilk doğumunu yapan annelerin stres

ve endişe seviyelerinin daha yüksek olduğu ikinci doğumdan sonra uyumun daha kolay gerçekleştiğini ifade edilmiştir (Deliktaş & Arkadaşları, 2015: 276). Buradan hareketle anneliğin içgüdüsel olarak gerçekleştirilen bir rol olmadığını zamanla öğrenilen ve bu öğrenmenin de her kadın için farklılıklar barındıran bir süreç olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Kadınların anne olmakla ilgili yaşadıkları deneyimleri ortaya koymak amacıyla yaptığımız bu nitel çalışma sonucunda elde ettiğimiz veriler çoğunlukla Türkiye’de ve dünyada annelik ile ilgili yapılan çalışmaların verileriyle paralellik göstermektedir. Günümüzde annelik hâlâ kadının üstlendiği en önemli rollerden biri olarak kabul edilmektedir. Annelik kurumu, kadının doğası gereği anne olması gerekliliği ve her koşulda annelik yapabileceği üzerine kuruludur. Dönemlere ve kültürel normlara göre değişebilen annelik kurguları, nasıl anne olunacağına ve nasıl bir anne olunması gerektiğine dair normlar ve değerler kadınlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çalışmamızda ortaya koyduğumuz bireysel deneyim hikayeleri ve kadınların yaşadıkları süreçler, toplumdaki egemen annelik söyleminin kadınlar üzerinde oldukça etkili olduğunu ve bu anlamda kadınların deneyimlerinin benzeştiğini göstermektedir. Anneliğin anlamı, anne olmaya karar verme, hamilelik, doğum ve sonraki alışma süreçleri, kadınların bu bireysel görünen deneyim alanının aslında toplumsal anlamda belirlenmiş annelik kurgusundan bağımsız olmadığı anlaşılmaktadır. Çalışmaya katılan kadınlar bu baskın annelik norm ve değerlerinin yükünü her adımda omuzlarında hissetmekte, kendilerini günümüz “ideal annelik” tanımının karşılığını vermekle sorumlu hissetmektedirler. Anne olmaya karar verme sürecinde her zaman anne olmayı isteyenler, sosyalizasyon sürecinde öğrenilen tutum ve davranışlar bağlamında anne olmayı istemişlerdir. Diğer tarafta anne olmak konusunda çekinceleri olanlar ise biraz da eşlerinin çocuk sahibi olmayı istemesi sonucunda motive olmuşlardır. Anne olmaya karar verme aşamasında eşin isteğinin belirleyici olduğu da bazı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Katılımcılar için anneliğin anlamı, büyük bir sevgi ve bağlılık hissinin yanında koruyucu ve kollayıcı olmak, bebeğin, çocuğun iyi olduğundan, iyi beslendiğinden, sağlıklı olduğundan emin olmak, kendinden çok onu düşünmek, enerjilerinin çoğunu onun gelişimi için harcamak, onun için en doğru olanı yapmak, sorumlulukların artması ve zorluklarla başa çıkmak, ayrıca iyi bir insan yetiştirme sorumluluğunun üzerinde olması olarak betimlenmiştir. Bütün bu ifade edilen anlamlar sonucu katılımcıların neredeyse hepsini “yoğun annelik” tanımı içinde değerlendirilebilmemiz mümkündür. Çalışmamızda katılımcıların neredeyse hepsi çocuğun yalnızca fiziksel gereksinimlerini değil, zihinsel, ruhsal ve gelişimsel gereksinimlerini de dikkate aldıklarını ifade etmişlerdir. Kamusal alanda çalışan veya çalışmayan fark etmeksizin bütün katılımcılar temel

bakım veren konumunda olmanın yanında, ev işi yükünü de çoğunlukla üstlenmiş ve kendilerinden, kendi hayatlarından ve çoğunlukla kariyerlerinden fedakârlık yapmak durumunda kalmışlardır.

Sonuç olarak çalışmamızın, kadınların özellikle hamilelik ve anneliğin ilk dönemlerinde yaşadıkları deneyimleri ortaya koyma çabası anlamında literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Egemen annelik söylemi içinde pek fazla yer bulmayan anneliğin zorlukları, çatışmaları, çelişkileri ve kadınların bu süreçte yaşanan bütün bu zorlukların üstesinden gelme çabası araştırmada ortaya konmaya çalışılmıştır. Anneliğin, kadınlarda doğal olarak gelişen bir duygu olmadığı ve bebeğe alışma sürecinin her kadında farklı olabileceği, kadınların bu süreci çoğunlukla yalnız ve mücadele içinde yaşadıkları, ayrıca anneliğin kadınlar üzerinde büyük bir sorumluluk, kaygı ve stres kaynağı olduğu da çalışmamızda ortaya çıkmıştır. Ayrıca kadınlar, anne olmanın zorluklarıyla mücadele ederken “ideal annelik” kurgusu sonucu oluşan yetersizlik, eksiklik ve suçluluk duygularını da yoğun olarak hissetmektedirler. Kamusal alanda çalışan veya çalışmayan her kadın için çocuk dünyaya geldikten sonra iş yükü de katlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri içinde kadına yüklenen anneliğin anlamını ve zorluklarını ortaya koymak amacıyla, genelleme çabası olmadan, anneliği deneyimleyen kadınların anlatımlarına odaklanan bu çalışmanın farklı demografilere genişletilmesi açısından da örnek olması hedeflenmektedir.

Kaynakça

- Aktaş, Gül. (2019). Günümüz Toplumlarında Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36(2), 253-271.
- Badinter, E. (1992). *Annelik Sevgisi 17. yüzyıldan Günümüze Bir Duygunun Tarihi*. (K. Çelik, Çev.) İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Badinter, E. (2020). *Kadınlık mı Annelik mi*. (A. Ekmekçi, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belkıs, Ö. (2016). Anneliğin Akademik Kariyer Gelişimine Etkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 250-263.
- Beouvoir, S. D. (1972). *Kadın Evlilik Çağı*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Charlotta Niemistö, J. H. (2021). Motherhood 2.0: Slow Progress for Career Woman and Motherhood within the "Finnish Dream". *Work, Employment and Society*, s. 1-20.
- Currie, J. (2004). Motherhood, Stress and exercise experience: freedom or constraint? *Leisure Studies*, 23(3), s. 225-242.

- Deliktaş, Ayşe, Ö. K. (2015). Farklı Gruplarda Annelik Deneyimi. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(4), s. 274-283.
- Demirci-Yılmaz, Tuba. (2015). Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Annelik Kurguları. *Cogito Annelik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 66-90.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. (M. A. Aksu Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, F. N., Gölbaşı Z., (2023), Artan Sezaryen Doğum Oranının Anne-Bebek Sağlığı Üzerine Etkileri ve Sezaryen Doğumların Azaltılmasına Yönelik Stratejiler, *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, (17) 1, s. 188-194.
- Elçik, Gülnur. (2016). "Beden, İki Nokta Üst Üste". ed. Feryal Saygılıgil. *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde. Ankara: Dipnot yayınları.
- Ergül, Gizem, Yıldız, Sıtkı. (2021). Sosyal Medyada Sosyal Annelik: Instagram Anneliği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(2). 611-627.
- Firestone, S. (1979). *Cinselliğin Diyalektiği Kadın Özgürlüğü Davası*. (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fox, Bonnie, Neitherman, Elena, (2015), Embodied Motherhood, Women's Feelings About Their Postpartum Bodies, *Gender & Society*, (29) 5, s. 670-693.
- Frances Rogan, V. S. (1997). "Becoming a Mother" Developing a New Theory of Early Motherhood. *Journal of Advanced Nursing*, s. 877-885.
- Garner, Catherine Bodendorfer. (2015). Book Review: Intensive Mothering: The Cultural Contradictions of Modern Motherhood. *Studies in the Maternal*. edited by Linda Rose Ennis. Toronto: Demeter Press.
- Hançer, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Öznesi Olarak Kadının "Annelik" Kimliğine Eleştirel Bir Bakış. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(1), 177-202.
- Işık, S. Y. (2015). Küresel Kültürel Değişim ve 'Yeni' Annelik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği. *Eğitim Bilim Toplum*, 13(50), 4875.
- Karaman, Esra D., Doğan, Neva.(2018). Annelik Rolü Üzerine: Kadının "Annelik" Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1475-1496.
- Kaylı, D. Ş. (2014). *Kadın Bedeni ve Özgürleşme*. İzmir: İlya Yayınevi.

- Kümbetoğlu, Belkıs. (2015). *Sosyolojiye ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lips, Hilary M. (2020). *Toplumsal Cinsiyet Temel Bilgiler*. çev. Onur Orhangazi. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Miller, T. (2010). *Annelik Duygusu Mitler ve Deneyimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oakley, Ann. (1975). *Women's Work: The Housewife Past and Present*. Ist American ed. New York: Pantheon Books.
- Öztan, Ece. (2015). Annelik, Söylem ve Siyaset. *Cogito Annelik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 91-107.
- Özyar, Aslı. (2015). Antik Çağlarda Annelik Üzerine Bazı Düşünceler. *Cogito Annelik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.60-65.
- Saktanber, Ayşe. (2015). "Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne" ed. Şirin Tekeli. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den Kadınlık mı Annelik mi?, Tina Miller'dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Fe Dergi*(2), 72-86.
- Timurturkan, M. (2019). Annelik, Söylem ve İktidar: Eleştirel Bir Tartışma. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 64-78.
- Timurturkan, M. (2019). Özel Sektörde Çalışan Yönetici Kadınların Annelik Anlatıları Deneyimler, Beklentiler ve Annelik İdeolojileri. *İnsan ve Toplum*.
- Timurturkan, M. (2020). Biyoiktidar, Beslenme ve Annelik: Emzirmenin Kültürel ve Politik Görünümleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), s. 219-248.
- Tuğrul, Y. G. (2019). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Saha Çalışması. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 71-90.
- TÜİK, (2022), Doğum İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2022-49673>
- Türkdoğan, Özlem. (2013). Ana Akım Medyada Annelik Miti. *Kadın Araştırmaları Dergisi*. 13. 35-59.

- Üstündağ, F. H., & Üstündağ, E. (2010). *Hamilelik ve Kadın bedeni: Muhafazakarlık, Piyasa ve Özgürleşme*. T. B. Gülnur Elçik içinde, *Bedende Kıpırdanmalar*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Welldon, Estela V., (2019), *Anne: Melek mi Yosma mı?* Çev.S. Akbaş, C. Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, (1999), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Yuval-Davis, Nira. (2014). *Cinsiyet ve Millet*. çev. Ayşin Bektaş.

Consequences of Housewives' Gender Perceptions in Turkey: Self-Alienation and Burnout

Türkiye'de Ev Kadınlarının Cinsiyet Algılarının Sonuçları: Kendine Yabancılaşma ve Tükenmişlik

Veysel Kaplan* Özlem Kaçkin**

Highlights

- As a result of the study, it was determined that factors such as age, number of children, special time of the day, type of marriage and family structure were directly related to the gender perceptions of housewives.
- It has been determined that the gender perceptions of housewives are directly related to their burnout and self-alienation levels.
- It was determined that these women experienced severe burnout and self-alienation as a result of their gender perceptions due to the expectations in the society they lived in. In this context, the following actions can be suggested.

Abstract: This study aims to determine the levels of self-alienation and burnout among housewives in the context of gender perceptions. In this context, the study is carried out with descriptive, cross-sectional and relational design. The study is conducted with 368 housewives living in Turkey. Personal information form, gender perception scale (GPS), self-alienation scale (SAS) and housewives burnout scale (CUBAC) are used for data collection. In the analysis of the data, SPSS package program is used and descriptive statistics are made with Linear Regression. In line with the analysis, it is determined that the mean age of the women is 40.53 ± 10.14 , the mean number of children is 2.25 ± 1.62 , and the mean private time allotted to herself in a day is 2.08 ± 2.01 . It is found that 65% of women got married in traditional way. In addition, 32% of participations has the primary responsibility for the domestic work, 34% of women need psychological support, and 33% of women define themselves as responsible person. According to the findings, the mean score of GPS is 95.61 ± 16.12 , CUBAC is 54.68 ± 14.28 , and SAS is 69.19 ± 10.65 . It has been determined that the gender perceptions of housewives are directly related to their burnout and self-alienation levels. It is determined that these women experience severe burnout and self-alienation especially as a result of their gender perceptions due to the expectations in the society they live in.

Keywords: Housewife, Gender perception, Burnout, Self-alienation.

* PhD, Harran University, Faculty of Health Sciences, Nursing Department, vyslklpn@hotmail.com,

ORCID: 0000-0001-9082-1379.

* PhD, Harran University, Faculty of Health Sciences, Nursing Department, ozlemkackin.711@gmail.com,

ORCID: 0000-0003-1720-0343.

Öne Çıkanlar

- Araştırma sonucunda yaş, çocuk sayısı, gün içinde geçirilen özel vakit süresi, evlilik türü ve aile yapısı gibi faktörlerin ev hanımlarının toplumsal cinsiyet algılarıyla doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir.
- Ev kadınlarının toplumsal cinsiyet algılarının tükenmişlik ve kendine yabancılaşma düzeyleriyle doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir.
- Ev hanımlarının yaşadıkları toplumdaki beklentilerden dolayı oluşan toplumsal cinsiyet algıları sonucunda ciddi bir tükenmişlik ve kendine yabancılaşma yaşadıkları belirlenmiştir.

Öz: Bu çalışmada ev hanımlarının kendine yabancılaşma ve tükenmişlik düzeylerinin toplumsal cinsiyet algıları çerçevesinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışma tanımlayıcı, kesitsel ve ilişkisel tasarımla gerçekleştirilmiştir. Araştırma Türkiye'de yaşayan 368 ev kadını ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında kişisel bilgi formu, Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ), Kendine Yabancılaşma Ölçeği (KYÖ) ve Ev Hanımları Tükenmişlik Ölçeği (EHTÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programından faydalanılmış olup, Linear Regresyon ile tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Analizler doğrultusunda kadınların yaş ortalamasının $40,53 \pm 10,14$, çocuk sayısı ortalamasının $2,25 \pm 1,62$, kendilerine günlük ayırdığı ortalama özel zamanın ise $2,08 \pm 2,01$ olduğu belirlenmiştir. Kadınların %65'inin geleneksel şekilde evlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların %32'sinin evde ev işlerinden sorumlu tek kişi olduğu, kadınların %34'ünün psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu ve kadınların %33'ünün kendisini "sorumluluk sahibi" olarak tanımladığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre CAÖ puan ortalamasının $95,61 \pm 16,12$, EHTÖ puan ortalamasının $54,68 \pm 14,28$ ve KYÖ puan ortalamasının $69,19 \pm 10,65$ oldu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, ev hanımlarının cinsiyet algılarının tükenmişlik ve kendine yabancılaşma düzeyleriyle doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Bu kadınların özellikle, yaşadıkları toplumun beklentilerinden kaynaklanan cinsiyet algılarına bağlı olarak ciddi bir tükenmişlik ve kendine yabancılaşma yaşadıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ev hanımı, Toplumsal cinsiyet algısı, Tükenmişlik, Kendine yabancılaşma.

Genişletilmiş Özet

Toplumsal cinsiyet, kültürün ve kültürün yarattığı toplumsal yapının kadın ve erkeğe yüklediği rolleri ve davranış kalıplarını ifade etmektedir (Coşkun and Özdilek, 2012; Ersöz, 2010; Sezgin, 2015). Connell'e göre (2013) bir düşünce olarak toplumsal cinsiyet, kadını ikincil bir pozisyona layık gören toplumsal bir sistem önermektedir. Butler (2007), özellikle ataerkil toplumlarda daha katı şekilde dayatılan bu ödevin ve bu ödevi yerine getirirken beklenen pasif, duygusal, uyumlu ve bağımlı davranışların reddedilmesi durumunda kadınların toplumdan dışlanma gibi ciddi bir tehdit ile karşı karşıya kalacaklarını belirtmektedir. Bu tehlike kadınların özellikle ruh sağlıkları için bir risk oluşturmaktadır (Kaplan, 2021a).

Nitekim çeşitli çalışmalar, toplumda diğerlerinin beklentilerinin ve bu beklentiler neticesinde oluşan çatışmaların kadınlar için depresyondan anksiyeteye, sosyal izolasyondan

intihara pek çok ruhsal soruna neden olabileceğini belirtilmektedir (Coşkun and Özdilek, 2012; Dökmen, 2010; Sezgin, 2015). Ancak bu sonuçların yanı sıra literatürde oldukça sınırlı sayıda incelenen kendine yabancılaşma (Bozkurt and Şahin, 2022) ve tükenmişlik (Artz, Kaya and Kaya, 2022) de özellikle ev hanımları için incelenmesi gereken ciddi sorun alanlarıdır. Bu doğrultuda çalışmamızın temel amacı da, ev hanımlarının kendine yabancılaşma ve tükenmişlik düzeylerini toplumsal cinsiyet algıları bağlamında incelemektir.

Çalışma kapsamına araştırmaya katılmaya gönüllü toplam 371 kadın dahil edilmiş olup, veriler kişisel bilgi formunun yanı sıra ölçek olarak TCAÖ, KYÖ ve EHTÖ kullanılmıştır. Dahil edilme kriterleri ise Türkiye'de ikamet eden, 18 yaş üstü, veri toplama araçlarını anlama, okuma ve doldurma konusunda herhangi bir zorluk yaşamayan ve gönüllü olarak katılmayı kabul eden evli kadınların olması şeklinde düzenlenmiştir. Çalışmada yalnızca evli kadınlara odaklanılmasının nedeni, ev kadınlarını ağırlıklı olarak evli kadınlar olarak algılayan Türkiye'deki kültürel algıdan kaynaklanmaktadır. Çalışmanın analizlerinde ise; Doğrusal Regresyon modeli ve Enter-Stepwise yöntemi kullanılarak mülteci toplumsal cinsiyet algıları ile bazı demografik özelliklerin kendine yabancılaşma ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca katılımcıların sosyodemografik özelliklerini analiz etmek için tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda; kadınların sosyodemografik yapısı incelendiğinde ise kadınların %36.7'sinin ilköğretim mezunu olduğu, %88'inin çekirdek aile içinde yaşadığı tespit edilmiştir. Öte yandan kadınların %34'ünün kendilerini sorumluluk sahibi olarak nitelendirdikleri, kendilerine gün içinde ortalama olarak 2.08 ± 2.01 saat özel zaman ayırabildikleri, %65'nin görücü usulü ile evlendiği, %32'sinin ev işlerinden tek başına sorumlu olduğu ve %34'ünün psikolojik anlamda desteğe ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kadınların TCAÖ puan ortalamasının $95,61 \pm 16,12$, EHTÖ puan ortalamalarının $54,68 \pm 14,28$ ve KYÖ puan ortalamalarının ise $69,19 \pm 10,65$ olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kadınların toplumsal cinsiyet rol algılarının yaşadıkları tükenmişlik ve kendine yabancılaşma düzeyleri ile doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür. Kadınların cinsiyet algılarının, tükenmişlik düzeylerinde yaklaşık olarak %32, kendine yabancılaşma düzeylerinin ise %41'ini açıkladığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmalardan elde edilen veriler doğrultusunda ev kadınlarının her türlü kırılganlığının/ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik projelerin geliştirilmesi, beceri eğitimlerinin planlanması, kadın merkezleri veya sosyalleşebilecekleri güvenli yerler kurulması ev kadınlarının korunmasına ve geliştirilmesine büyük katkı sağlayacaktır. Bu projelerin içeriğinde aile içi iletişim, çatışma çözümü, ben-sen dili, hayır deme, atılganlık gibi konular yer almalıdır. Evli olmayan genç

kadınlar/erkekler ve kız/erkek çocukları da özel gruplar olarak değerlendirilmeli ve planlanan projelerde göz ardı edilmemelidir. Cinsiyete duyarlı yaklaşımlarla hazırlanacak projelere anne adayı, baba ve yetişkin olarak katılmak toplumsal refah açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, özellikle ataerkil toplumlarda devletlerin eğitim düzeyi düşük olan ev hanımlarının eğitim haklarına yönelik hizmetler sunması ve bu hizmetlerin sürekliliğini sağlaması gerekmektedir. Toplumun en alt tabakasına inilerek okuma-yazma bilmeyen ev kadınlarının tespit edilmesi ve (aile dinamikleri dikkate alınarak) okuma-yazma kurslarının açılması gerekmektedir. Bu dersin içeriği aynı zamanda bilgiye erişme ve bilgiyi kullanma gibi becerileri geliştirmeyi de amaçlamalıdır.

Introduction

“Men should work outside and women should take care of home” is a normative role-sharing idea based on biological sexes that may be valid in almost all cultures (Dökmen, 2010; Goldstein-Gidoni, 2019). The concept of gender, which explains the basis of this idea, expresses the roles and behavior patterns that culture and the social structure created by culture impose on women and men (Coşkun and Özdilek, 2012; Ersöz, 2010; Sezgin, 2015). According to Connell (2013), gender, as an idea, proposes a social system that considers women worthy of a secondary position. Similarly, Ecevit (2011) states that society limits women to the duties they give in the context of gender roles and the positions deemed appropriate. This secondary position and limitation is generally created by the woman-home relationship and imposes some responsibilities on women that start with laundry/dishwashing, cooking and continue with childbearing and raising (Kaplan, 2021a). In this context, in most societies, the social duty determined for women within the framework of these responsibilities is to be a good wife and a good mother (Kaplan and Kul Uçtu, 2022).

Butler (2007) states that if these responsibilities, which are imposed more strictly in patriarchal societies, and the passive, emotional, adaptive and dependent behaviors expected while fulfilling these responsibilities are rejected, women will face a serious threat such as exclusion from society. This situation may pose a risk especially for the mental health of women (Kaplan, 2021a). As a matter of fact, various studies indicate that the expectations of others in society and the conflicts that arise as a result of these expectations may cause many mental problems for women, from depression to anxiety, from social isolation to suicide (Coşkun and Özdilek, 2012; Dökmen, 2010; Howard et al., 2017; Sezgin, 2015; Vo et al., 2015). However, in addition to these results, self-alienation (Bozkurt and Şahin, 2022) and burnout (Artz, Kaya and Kaya, 2022), which

are examined in a very limited number in the literature, are thought to be serious problem areas that should be examined in housewives in this context.

Self-alienation is defined as the inconsistency of the values, norms, needs and wishes of the society in which the individuals live with the feelings, thoughts and behaviors of the individual, and it is stated that it occurs as a result of the negative effects of the expectations of the people with whom they interact (Marx, 1976). In the context of this definition, it may be said that gender roles formed by the influence of culture pose a serious risk for housewives' self-alienation. As a matter of fact, especially women living in patriarchal societies; being exposed to a system that does not accept her individual expectations, does not give her a say in the work she has to do, and expects her to act with the will of others in general, makes it inevitable for women to have relational problems with others (Marx, 1976; Seeman, 1983). These expectations that cannot be denied and the relational problems caused by these expectations may cause feelings such as meaninglessness, powerlessness and helplessness, which naturally point to self-alienation in women (Bolton, 1972; Seeman, 1983).

Burnout is defined by Freudenberger (1974) as a situation that occurs as a result of failure, weariness, loss of energy/power or unmet demands. Within the framework of gender role-sharing, women are seen as primarily responsible for housework and child care, regardless of whether they are working or not (Lyonette & Crompton, 2015). These responsibilities, especially in patriarchal societies, are imposed on women without considering their opinions and it is expected to achieve a successful result by doing them with high motivation (Aldossari and Chaudhry, 2021; Kaplan, 2021a; Kaplan and Kul Uçtu, 2022). Many studies in the literature have emphasized that these intense demands and unshared responsibilities are a serious cause of burnout for housewives (Durak, Şenol-Durak & Karakose, 2022; Kaplan, 2021b).

As it can be understood, gender roles are a complex phenomenon that can cause negative effects on women in many areas. This negative effect can increase exponentially, especially in vulnerable groups such as housewives living in patriarchal societies. In this context, the main purpose of the present study is to examine the levels of self-alienation and burnout of housewives in the context of gender perceptions. The main hypothesis of the study is that housewives' gender roles imaginations are related to their levels of burnout and self-alienation. To address this, the following research questions are examined:

- Which variables are related to the gender perceptions of housewives?
- Is there a relationship between the gender perception of housewives and their level of burn out?

- Is there a relationship between the gender perception of housewives and their level of self-alienation?

Method And Material

Purpose and Design of the Study

The present study examines the levels of self-alienation and burnout among housewives in the context of gender perceptions. Therefore, the study focuses on the relationship between housewives' gender perceptions and their levels of self-alienation, as well as the relationship between their gender perceptions and levels of burnout. The aim of this study is to determine the extent to which the relationships between these couples affect each other. Therefore, the study has conducted a descriptive, cross-sectional, and correlational study and used an online-based data collection system.

Sample of the Study

The sample for our study is selected using the snowball method, which is a nonprobability sampling technique that involves participants selecting from among researchers' acquaintances (Baltar & Brunet, 2012). This method is particularly useful to reach difficult-to-reach groups or individuals (Bal, 2014).

A total of 368 housewives are included in the study sample, and the first contact is made with personnel (academic, administrative, and service personnel) who met the inclusion criteria in the researchers' institution, and they are asked to share the survey form with their relatives. To avoid bias, the researchers do not directly invite their relatives to participate in the study. Furthermore, the system is designed to ensure that participants could only answer the questions once.

Data Collection and Inclusion Criteria

To collect data for the study, an online-based data collection system is used. Initially, the research team sends out the online questionnaire, created using Google Forms, to potential participants through their mobile phones via WhatsApp and E-mail. The first part of the questionnaire includes brief information about the research and a letter asking for the women's permission to participate in the study. A total of 521 women were sent the questionnaire, out of which 371 agreed to participate. The researchers provided their contact information at the end of the questionnaire for any possible questions about the study. The online survey was conducted from September 15 to December 01, 2022.

The participants in this study are married women residing in Turkey, over the age of 18, who have no difficulty in understanding, reading, and completing data collection tools and who voluntarily agreed to participate. The reason for focusing on only married women is due to the cultural context in Turkey, which perceives housewives as predominantly married women.

Data Collection Tools

Personal Information Form

The form is created by the researcher in light of the literature to determine the various socio-demographic and personal characteristics of the participants (de la Rubia, Ramírez and Hernández, 2010; Kaplan, 2021b; Kaplan, 2023; Durak, Şenol-Durak and Karaköse, 202). The form consists of some questions such as age, education status, spouse's education status, marriage time, number of children staying at house, family type, marriage type, relationship status of spouse, relationship status of children, responsible for housework, individual in need of care living at house, self-identification in the framework of family relationships.

Gender Perception Scale (GPS)

The scale is a five-point Likert-type measuring tool consisting of a single dimension and 25 items, developed by Altınova and Duyan (2013). There are 10 positive and 15 negative items in the scale. Therefore, the scores that can be obtained from the scale range from 25 to 125, with high scores indicating a positive (modern) gender perception and low scores indicating a negative (traditional) gender perception. In Altınova and Duyan's (2013) study, the Cronbach's Alpha coefficient of the scale is found to be 0.872.

Self-Alienation Scale (SAS)

The scale consists of a total of 20 statements and was first developed by Dean (1961) and then translated and adapted for Turkey by Güğercin and Aksay (2017). The scale is prepared in a 5-point Likert style and includes 5 negatively worded statements (items 1, 2, 3, 4, 6), where higher scores indicate higher levels of self-alienation and lower scores indicate lower levels of self-alienation. The internal consistency of the scale, focusing on the correlation between the items, is found to be 0.88 using Cronbach's alpha coefficient (Güğercin and Aksay, 2017).

Housewives Burnout Scale (CUBAC)

The scale was developed by Ramirez, Hernandez and de la Rubia (2009) to determine the burnout levels of housewives, and its Turkish psychometric evaluation was conducted by Durak and Durak (2020) (Durak and Durak, 2020; Ramirez et al., 2009). The scale, which consists of 20 self-evaluation items, is in the form of a Likert scale ranging from 1 to 5, and the score range is

20-100. A high total score indicates a high level of perceived burnout (Durak and Durak, 2020). In the study conducted by Durak and Durak (2020), the Cronbach's alpha internal reliability coefficient of the scale is found to be 0.84.

Analysis of Data

In the study, reliability analysis and multicollinearity analysis are performed with the SPSS 25 (Statistical Program in Social Sciences) program. By using the Linear Regression model and the Enter-Stepwise method, the relationship between the gender perception of refugee women and the self alinetion and burn out levels and of some demographic characteristics is provided. In addition, descriptive statistics are used to analyze the sociodemographic characteristics of the participants. The significance level is 0.05.

Ethical Principles of Study

Prior to commencing the study, ethical approval is obtained (Protocol Number: E-76244175-050.01.01-190416). Participants are provided with an information form prior to the measurement tools. This form outlines the purpose and duration of the study, as well as the participants' rights. Participants are informed that they have the option to withdraw from the study at any time, and that all of their information would be kept confidential. Additionally, participants are provided with the researcher's contact information should they have any questions about the study or wish to receive information about its results.

Results

The distribution on some sociodemographic and personal characteristics of the women participating in the study is given in Table 1. Accordingly result of the study, it was determined that the mean age of the women was 40.53 ± 10.14 , the mean marriage time was 18.59 ± 10.75 years, the mean number of children living was 2.25 ± 1.62 , and the mean private time allotted to herself in a day was 2.08 ± 2.01 . It was found that 36.7% of women were primary shcool, 88% of them living in nuclear family, 65% of women got married in traditional way, %32 of women was only responsible person in home for housework, 17% have a person who needs care at home, 34% of women need psychological support, and 33% of women define themselves as responsible.

Table 1.

The distribution of some sociodemographic and individual charecteristics of women

Charecteristics	Mean $\pm$ SD	Median (Min-Max)
Age	40.53 $\pm$ 10.14	38 (18-67)
Marriage time (Year)	18.59 $\pm$ 10.75	18 (1-44)
Number of children living	2.25 $\pm$ 1.62	2 (0-9)

Private time allotted to herself in a day (Hour)	2.08±2.01	2 (0-10)
Charecteristics	n	%
Education Level		
Elementary school	135	36.7
High school	233	63.3
Family Type		
Nuclear	323	88
Traditional (With spouses, children, and grandparents)	45	12
Marriage Type		
Flirting	238	65
Traditional (Advice from parents)	130	35
People responsible for the housework		
Only my responsibility	119	32
My responsibility but i get help	249	68
Individual in need of care living at home		
Yes	62	17
No	306	83
Need for psychological treatment		
Yes	125	34
No	243	66
Self-identification in the framework of your family relationships		
Responsible	123	33
Calm	34	9
Tired	22	6
Emotional/Fragile	59	16
Angry	35	10
Sociable	50	14
Anxious	11	3
Devoted	19	5
Thoughtful	15	4

The mean scores obtained from women on the GPS, CUBAC, CUBAC subscales, SAS and SAS subscales are presented in Table 2. According to the findings, the mean score of GPS was 95.61 ± 16.12 , CUBAC was 54.68 ± 14.28 , and SAS was 69.19 ± 10.65 . Moreover it was found that CUBAC subscales, the mean boring and tiring home atmosphere score was 34.01 ± 9.11 , the mean lack of support score was 20.67 ± 6.37 . In addition, it was found that SAS subscales the mean social isolation score was 27.85 ± 4.8 , the mean powerlessness score was 22.96 ± 4.36 , and the mean normlessness score was 18.38 ± 3.64 .

Tablo 2.

Total mean scores of women from scales and sub-scales

Scales	Mean±SD	Median (Min-Max)
GPS	95.61±16.12	98.5 (51-124)
CUBAC	54.68±14.28	55 (25-94)
Boring and tiring home atmosphere	34.01±9.11	33 (15-55)
Lack of support	20.67±6.37	20 (8-39)
SAS	69.19±10.65	67.5 (43-89)
Social isolation	27.85±4.8	27 (16-42)
Powerlessness	22.96±4.36	23 (12-30)
Normlessness	18.38±3.64	18 (9-25)

The regression analysis of the GPS mean score in the context of the some sociodemographic characteristics of the participants is given in Table 3. According to the results of the analysis, the regression model created on the GPS mean score of housewives was found to be statistically significant ($F=13.452$; $p<0.001$). The age of housewives, duration of marriage, number of children living in the family, amount of time allocated to themselves in a day, educational status, family type, manner of marriage, responsibility for household chores, presence of individuals in need of care at home, and the need for psychological support have been found to account for 29.3% of gender perception of housewives. In addition, it was determined that women's age, the number of children living in the family, the time they allocate for themselves in a day, the type of family, the type of marriage and the need for psychological support have a direct effect on their perceptions of gender.

Tablo 3.

Regression model for the effect of some demographic characteristics of housewives on gender perceptions (Enter)

	B(%95)	Beta	t	p	Zero-order	Partial
(Constant)	76.088 (59.103 - 93.073)		8.810	0.000		
Age	-0.535 (-0.921 - -0.15)	-0.337	-2.733	0.007	0.072	0.143
Marriage time (Year)	-0.242 (-0.611 - 0.126)	-0.161	-1.292	0.197	-0.010	-0.068
Number of children living with family	-1.337 (-2.376 - -0.299)	-0.135	-2.532	0.012	-0.263	-0.133
Private time allotted to herself in a day (Hour)	0.768 (0.003 - 1.533)	0.096	1.976	0.049	0.077	0.104
Education level (Elementary school)	-2.315 (-5.796 - 1.166)	-0.069	-1.308	0.192	0.063	-0.069
Family type (Traditional)	-6.672 (-11.677 - -1.667)	-0.136	-2.621	0.009	-0.136	-0.058
Marriage type (Traditional)	-13.501 (-16.865 - -10.137)	-0.401	-7.893	0.000	0.433	0.385
People responsible for the housework (Only my responsibility)	-0.911 (-4.197 - 2.375)	-0.026	-0.545	0.586	-0.058	-0.029
Individual in need of care living at home (Yes)	2.678 (-1.294 - 6.65)	0.062	1.326	0.186	0.006	0.070
Need for psychological treatment (Yes)	-6.695 (-9.988 - -3.402)	-0.197	-3.999	0.000	-0.135	-0.207

*B(%95): Standard coefficient, Beta:Non-standardized coefficient, Adj R²:0.293, F:13.452, p<0.001, S.E (Standard Error):13.931

The findings of the regression analysis for the effect of housewives' gender perceptions on their burnout levels are given in Table 4. According to the results of the analysis, the gender perceptions of housewives are directly related to their burnout levels and this relationship is statistically significant ($F=17.729$; $p<0.001$). A one-unit increase in the GPS mean scores of housewives causes an decrease of 0.233 units in their CUBAC mean score.

Table 4.

Regression analysis of the effect of housewives' gender perceptions on burnout (Enter)

	B(%95)	Beta	t	p	Zero-order	Partial
(Constant)	36.472 (27.849 - 45.095)		8.317	p<0.001		
GPS	-0.233 (-0.419 - -0.101)	-0.365	4.211	p<0.001	0.385	0.385

*B(%95): Standard coefficient, Beta:Non-standardized coefficient, Adj R2:0.314, F:17.729, $p<0.001$, S.E(Standard Error): 13.969

The findings of the regression analysis for the effect of housewives' gender perceptions on their self-alienation levels are given in Table 5. According to the results of the analysis, the gender perceptions of housewives are directly related to their self-alienation levels and this relationship is statistically significant ($F=24.408$; $p<0.001$). A one-unit increase in the GPS mean scores of housewives causes an decrease of 0.254 units in their CUBAC mean score.

Table 5.

Regression analysis on the effect of housewives' gender perceptions on self-alienation (Enter)

	B(%95)	Beta	t	p	Zero-order	Partial
(Constant)	53.395 (47.019 - 59.771)		16.469	$p<0.001$		
GPS	-0.254 (-0.479 - -0.099)	-0.460	4.940	$p<0.001$	0.463	0.463

*B(%95): Standard coefficient, Beta:Non-standardized coefficient, Adj R2:0.410, F:24.408, $p<0.001$, S.E(Standard Error): 10.328

Discussion

The gender perception is an important dynamic that is directly related to individuals' family relationships, their position in social life, education and work life, and even their physical and mental health (Altınova ve Duyan, 2013; Esen, Soylu and Siyez, 2017). These relationships are important for all individuals in almost every society. However, especially for special groups such as housewives, these relations have a different importance as they have the potential to directly affect the social existence of the women (Çakır, 2016; Karakaya, 2018; Kaplan, 2021a). For this reason, it is very important to determine the gender perceptions of housewives, with which dynamics it is related and what kind of results it will lead to.

In this context, in the analyzes made about the first question of the research, it is determined that factors such as age, number of children, special time in the day, type of marriage and family structure are directly related to the gender perceptions of housewives. It has been determined that these dynamics explain approximately 29% of housewives' gender perceptions.

In patriarchal societies like Turkey, families mostly exist with a traditional thought system. This thought system gives families the right to decide who their daughters marry and expects women to do housework, give birth and raise children (Bullough et al., 2022; Korkmaz, 2022; Muluneh et al., 2020; Tekin and Demirel Değirmenci, 2022; Tire, 2017). This attitude that women are exposed to from childhood is quite strict and can cause harmful results such as exclusion from society and violence when the woman thinks or behaves differently (Abraham et al., 2014; Başar and Demirci, 2015; Dökmen, 2010; Korkmaz, 2022; Muluneh et al., 2020). Therefore, over time, women adopt/acquire these approaches in order to gain social acceptance, find an existential reason or protect themselves from possible risks (Bullough et al., 2022; Diekman et al., 2017; Dökmen, 2010; Schneider et al., 2016; Vatandaş, 2007). This situation shows the conclusion that the family is quite decisive for the gender perception of women, especially for housewives. Therefore, in our study results, it has been determined that the gender perceptions of housewives living in a traditional family are more traditional. In addition, it is stated that being exposed to these expectations more intensely and for a long time will make the gender roles of housewives more traditional (Fazeli et al., 2015). As a matter of fact, in our research, it has been determined that housewives have a more traditional gender perception as they get older. In the results of various studies support this data were obtained (Fazeli, 2015; Kiani, Bahrami and Taromian, 2008; Miettinen, Basten and Rotkirch, 2011). According to the results of the study, the increase in the number of children is also a dynamic that causes the gender perceptions of housewives to become more traditional. In patriarchal societies, having many children may be seen as a way of being accepted by the family or society, and having many children gives women a higher position in society (Korkmaz, 2022). In our study results, it has been determined that housewives who have more children have a more traditional gender perception in relation to this situation.

In addition, it is determined in the study that the private time spent by the participants for themselves during the day and their need for psychological support are related to the gender perceptions of housewives. It is thought that the inability of women to spare enough time for themselves during the day may be a result of their being only able to deal with housework due to family expectations. As a matter of fact, the studies in the literature have indicated that the intensity and fatigue resulting from this situation will negatively affect women psychologically (Dökmen, 2010; Durak and Durak, 2022; Karaköse and Ulusoy, 2022; Kaplan, 2021). In parallel with the literature, as a result of the study, it is determined that 34% of housewives need psychological support and this group have a more traditional gender perception. These results suggest that the family, which is the primary support system, becomes a source of problems for housewives' mental health due to their expectations.

As a result of the analysis made with the second question of the study, a significant relationship is determined between housewives' gender perceptions and burnout levels, and it is determined that women's gender perceptions are approximately 32% effective on burnout levels. When the literature is examined, it has been determined that burnout has been studied in many samples such as teachers, health workers, social workers, office workers and academics (Antoniou, Ploumpi and Ntalla, 2013; Başarer and Başarer, 2019; Bilgin, Emhan and Bez, 2011; Işıkhan, 2016; Koç and Gürsoy, 2018). The common and remarkable result obtained in these studies is that women experience more burnout. This result is associated with multiple roles that occur with the woman who are primarily responsible for houseworks regardless of whether she is working or not (Kibaroglu and Ersoy, 2019; Maslach, Schaufeli & Leiter, 2001; Yılmaz, 2018). These multiple roles are a product of gender role-sharing. In this context, when housewives are considered, it is known that even if the woman does not work, they still have more than one role such as wife, mother, bride. When the women participating in the study are examined in the context of these multiple roles, it is found that 32% of them are only responsible for the housework, 17% have another person they care for besides their children, and that they could spare a very limited amount of time during the day. All these roles and accompanying responsibilities are thought to be important indicators of burnout, which is characterized by serious physical, mental and social strains of housewives. In addition, although a very limited number of studies examining the burnout levels of housewives, it has been observed in these studies, burnout levels are high, similar to our studies, and this situation is associated with family relations and domestic responsibilities (Durak and Durak, 2022; Karaköse and Ulusoy, 2022). As a matter of fact, in the model created by Pines and Aronson (1988), burnout is explained as the physical, emotional and mental exhaustion caused on individuals by environments that consume individuals physically and emotionally. In this context, when the family environment in patriarchal societies and the expectations of the individuals living in this environment are considered, the basis of the burnout of housewives may be associated with the fact that they are constantly under physical and emotional pressure. The fact that most of the women included in the research describe themselves as tired and responsible through surveys can be considered as an indicator of burnout as a result of these roles.

As a result of the analysis made for the third question of the study, it is determined that there is a significant relationship between the gender perceptions of housewives and their self-alienation levels. According to the analysis, it is determined that the gender perceptions of housewives explain 41% of their self-alienation levels. In the socialization process, women are taught that they should obey social rules and cultural patterns, never say no to what is said, make

others feel happy/comfortable, and be contented people (Bozkurt and Şahin, 2022; Esen, Soylu and Siyez, 2017). These teachings are accepted and adopted by women over time (Speizer, 2010). According to the social constructivist perspective, it is stated that the main reason for women to accept these other-oriented behaviors is the power inequality in the society they live in (Neff & Harter, 2002; Schneider and Bos, 2019). Especially in patriarchal societies, cultural norms are so strong and dominant that it is almost impossible for women to resist (Karakaya, 2018) and these norms may cause women to see themselves as a tool that fulfills the attitudes and behaviors expected by the society (Pawlet 2013, Güçlü ve ark. 2015). Therefore, according to Gilligan (1982), the traditional perception that will be formed as a result of this learning process will cause women to build themselves with an ideal woman image in line with social expectations. This situation can lead to the destruction of the ideal self, which exists on the basis of the individual's own wishes and expectations, and the alienation of the individual (Kesen, 2022; Kibaroglu and Ersoy, 2019). In addition, David and Derthick (2014) point out that if the severity of social oppression reaches serious levels, the individual will may even deny her own reality. As a matter of fact, as a result of the study, it is noteworthy that women define themselves with characteristics such as responsible, calm, devoted, emotional, which are compatible with traditional women's roles and generally prioritize others. All these may be considered as indicators that housewives are alienated from themselves due to their gender roles and enter the molds that society wants.

Conclusion And Suggestion

As a result of the study, it is determined that factors such as age, number of children, personal time in the day, type of marriage and family structure are directly related to the gender perceptions of housewives. Besides, it has been determined that the gender perceptions of housewives are directly related to their burnout and self-alienation levels. It is determined that these women experience severe burnout and self-alienation as a result of their gender perceptions due to the expectations in the society they live in. In this context, the following actions can be suggested.

While the study was still in the planning stage, it is seen that the studies examining the problem areas of a fragile group such as housewives have been quite insufficient. First of all, there is a significant need to increase the number of studies aimed at identifying the problems and needs of this vulnerable group. In these studies, women should be evaluated especially with a holistic approach such as physically, socially and spiritually.

In line with the data obtained from these studies, developing projects to eliminate all kinds of vulnerabilities/needs of housewives, planning skills training, establishing women's centers or

safe places where they can socialize will make a great contribution to the protection and development of housewives. The content of these projects should include subjects such as family communication, conflict resolution, I-you language, saying no, and assertiveness.

Unmarried young women/men and girls/boys should also be considered as special groups and should not be ignored in planned projects. Participating as future mothers, fathers and adults in projects that will be prepared with gender-sensitive approaches is of great importance in terms of social welfare.

Especially in patriarchal societies, the states should provide services for the education rights of housewives with low education level and ensure the continuity of these services. It is necessary to identify illiterate housewives by descending to the lowest stratum of the society and to open literacy courses (taking into account family dynamics). The content of this course should also aim to develop skills such as accessing and using information.

Considering the results of the study, it is thought that meeting the psychological support demands of housewives correctly is of great importance. Psychological support processes of housewives, who may have difficulties in accessing health services and who are under many social pressures, require extra sensitivity. In particular, stigmatizing expressions or perspectives that easily diagnose disease should be avoided. It is thought that it will be very useful for professionals working in the field of psychiatry to evaluate women with gender-sensitive approaches such as feminist therapy.

Author's Notes

Prior to commencing the study, ethical approval was obtained (Protocol Number: E-76244175-050.01.01-190416). Participants were provided with an information form prior to the measurement tools. This form outlined the purpose and duration of the study, as well as the participants' rights. Participants were informed that they had the option to withdraw from the study at any time, and that all of their information would be kept confidential. Additionally, participants were provided with the researcher's contact information should they have any questions about the study or wish to receive information about its results.

References

Abrahams, N., Devries, K., Watts, C., Pallitto, C., Petzold, M., Shamu, S., & García-Moreno, C. (2014). Worldwide prevalence of non-partner sexual violence: a systematic review. *The Lancet*, 383(9929), 1648-1654.

- Aldossari, M., & Chaudhry, S. (2021). Women and burnout in the context of a pandemic. *Gender, Work & Organization*, 28(2), 826-834.
- Altınova, H. H., & Duyan, V. (2013). The validity and reliability of perception of gender scale. *Society and Social Work*, 24(2), 9-22.
- Antoniou, A. S., Ploumpi, A. & Ntalla M. (2013). Occupational stress and professional burnout in teachers of primary and secondary education: The role of coping strategies. *Scientific Research*, 4(3A), 349-355.
- Artz, B., Kaya, I., & Kaya, O. (2022). Gender role perspectives and job burnout. *Review of Economics of the Household*, 20(2), 447-470.
- Bal, H. (2014). Sosyolojide yöntem araştırma teknikleri (1st ed.). Bursa; Sentez Publication.
- Baltar, F., & Brunet, I. (2012). Social research 2.0: Virtual snowball sampling method using Facebook. *Internet Research*, 22(1), 55-74.
- Başar, F., & Demirci, N. (2015). Gender inequality and violence. *Journal of Women's Health Nursing*, 2(1), 41-52.
- Başerler, D., & Başerler, Z. (2019). Akademisyenlerin tükenmişlik ve öz yeterlik düzeyleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17(1), 1-19.
- Bilgin, R., Emhan, A. & Bez, Y. (2011). Job satisfaction, burnout and depression in social workers: A field study in Diyarbakır. *Electronic Journal of Social Sciences*; 10(38), 210-228.
- Bolton C. (1972). Alienation and action: a study of peace-group members, *American Journal of Sociology*, 78(3), 537-561.
- Bozkur, B., & Sahin, F. A. (2022). Relationships among traditional gender roles, acceptance of external influence and self-alienation: The mediator role of internalized sexism. *International Journal of Progressive Education*, 18(4), 43-53.
- Bullough, A., Guelich, U., Manolova, T. S., & Schjoedt, L. (2022). Women's entrepreneurship and culture: gender role expectations and identities, societal culture, and the entrepreneurial environment. *Small Business Economics*, 58(2), 985-996.
- Butler, J. (2007). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge
- Connell, R. (2013). *Gender and power: Society, the person and sexual politics*. John Wiley & Sons.
- Coşkun, A., & Özdilek, R. (2012). Gender inequality: Reflections on the nurse's role in women's health. *Journal of Education and Research in Nursing*, 9(3), 30-39.

- Çakır, H. (2016). Kadınların sınıfı: Ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası. *International Journal of Euroasian Research*, 4(8), 266-284.
- David, E. J. R., & Derthick, A. O. (2014). What is internalized oppression, and so what? In E. J. R. David (Ed.), *Internalized oppression: The psychology of marginalized groups* (pp. 1–30). Springer.
- de la Rubia, J. M., Ramírez, M. T. G., & Hernández, R. L. (2010). Factor structure of the STAXI-2-AX and its relationship to burnout in housewives. *The Spanish journal of psychology*, 13(1), 418-430.
- Dean, D. G. (1961). Alienation: Its meaning and measurement. *American sociological review*, 753-758.
- Diekman, A. B., Steinberg, M., Brown, E. R., Belanger, A. L., & Clark, E. K. (2017). A goal congruity model of role entry, engagement, and exit: Understanding communal goal processes in STEM gender gaps. *Personality and Social Psychology Review*, 21(2), 142-175.
- Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal Cinsiyet–Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul, Remzi Publication.
- Durak, E. Ş., & Durak, M. (2020). Psychometric evaluation of the Turkish version of the housewives burnout questionnaire (CUBAC). *AYNA Clinical Psychology Journal*, 7(2), 128-145.
- Durak, M., Senol-Durak, E., & Karaköse, S. (2022). Psychological distress and anxiety among housewives: The mediational role of perceived stress, loneliness, and housewife burnout. *Current Psychology*, 1-12.
- Ecevit, Y. (2011). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu University Publications.
- Ersöz, A. G. (2010). Gender roles of women in turkish proverbs and idioms. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(6), 167-182.
- Esen, E., Soylu, Y., Siyez, D. M., & Demirgürz, G. (2017). Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algısının toplumsal cinsiyet rolü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *E-International Journal of Educational Research*, 8(1), 46-63.
- Fazeli, E., Golmakani, N., Taghipour, A., & Shakeri, M. T. (2015). The relationship between demographic factors and gender role attitudes in women referring to mashhad health care centers in 2014. *Journal of Midwifery and Reproductive Health*, 3(1), 276-284.
- Freudenberger. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*, 30(1).

- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
- Goldstein-Gidoni, O. (2019). The Japanese corporate family: The marital gender contract facing new challenges. *Journal of Family Issues*, 40(7), 835-864.
- Güçlü, İ., Muş, E., & Can, E. (2015). The effects of terrorism on society and social life. *Turkiye Klinikleri Forensic Medicine-Special Topics*, 1(2):5- 14.
- Güğercin, U. & Aksay, B. (2017). Turkish adaptation of Dean's alienation scale: A validity and reliability study. *International Journal of Management Economics and Business*, 13(1), 137-154.
- Howard, L. M., Ehrlich, A. M., Gamlen, F., & Oram, S. (2017). Gender-neutral mental health research is sex and gender biased. *The Lancet Psychiatry*, 4(1), 9-11.
- Işıkhan, V. (2016). Çalışanlarda tükenmişlik sendromu. In; *Akciğer kanserinde destek tedavisi, Ankara, TÜSAD Eğitim Kitapları Serisi*.
- Kaplan V., Kul Uçtu A. (2022). Examining the relationship between the gender perception and psychosocial health status of pregnant women. *Medical Records*, 4(3), 410-417.
- Kaplan, V. (2021a). Gender sensitive psychiatry and Feminist therapy. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry and Psychology*, 3(3), 211-216.
- Kaplan, V. (2021b). The burnout and loneliness levels of housewives in home-quarantine during COVID-19 pandemic. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry and Psychology*, 3(2), 115-122.
- Kaplan, V. (2023). Mental health states of housewives: An evaluation in terms of self-perception and codependency. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 21(1), 666-683.
- Karakaya, H. (2018). Perception of gender, religion and women. *Journal of Analytic Divinity*, 2(2), 36-62.
- Karaköse, S. & Ulusoy, A. (2022). Housewife burnout and somatization: Predictors of depression, *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry and Psychology*, 4(1), 94-102
- Kesen, H. (2022). The possibility of becoming a mother by staying a woman: A research on motherhood discourse in feminist policy and Amargi journals. *Marmara University Journal of Women and Gender Studies*, 6(1), 31-44.
- Kiani, G., Bahrami, H., & Taremiyan, F. (2009). Study of the attitude toward gender role on submit gender egalitarianism among university students and employees in Zanjan (2008). *Journal of Advances in Medical and Biomedical Research*, 17(66), 71-78.

- Kıbaroğlu, S., & Ersoy, A.F. (2019). Alienation of spouses in marriage: Qualitative research. *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics*, 6(5), 407-417.
- Koçak, O., & Gürsoy, G. M. (2018). The relationship between emotional labor and burnout. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(17), 161-181.
- Korkmaz, H. (2022). Reflection of traditional culture codes/patriarchal structure on family life in the modern era. *Antakiyat*, 5(1), 54-71.
- Lyonette, C., & Crompton, R. (2015). Sharing the load? Partners' relative earnings and the division of domestic labour. *Work, Employment & Society*, 29(1), 23–40.
- Marx, K. (1976). *The notion of alienation*. In L. A. Coser & B. Rosenberg (Ed.) *Sociological theory* (pp. 397-401). New York: MacMillan.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397–422.
- Miettinen, A., Basten, S., & Rotkirch, A. (2011). Gender equality and fertility intentions revisited: Evidence from Finland. *Demographic research*, 24(20), 469-496.
- Muluneh, M. D., Stulz, V., Francis, L., & Agho, K. (2020). Gender based violence against women in sub-Saharan Africa: A systematic review and meta-analysis of cross-sectional studies. *International journal of environmental research and public health*, 17(3), 903.
- Neff, K. D., & Harter, S. (2002). The authenticity of conflict resolutions among adult couples: Does women's other-oriented behavior reflect their true selves?. *Sex Roles*, 47(9), 403-417.
- Pawlett, W. (2013). *Violence, Society and Radical Theory: Bataille, Baudrillard and Contemporary Society*. London, Routledge
- Pines, A. & Aronson, E. (1988). *Career Burnout; Causes Cures*. New York, The Free Press, A Division of Macmillan, Inc.
- Ramírez, M. T. G., Hernández, R. L., & de la Rubia, J. M. (2009). Cuestionario de burnout para amas de casa (CUBAC): Evaluación de sus propiedades psicométricas y del modelo secuencial de burnout. *Universitas Psychologica*, 8(2), 533-543.
- Schneider, M. C., & Bos, A. L. (2019). The application of social role theory to the study of gender in politics. *Political Psychology*, 40, 173-213.
- Schneider, M. C., Holman, M. R., Diekman, A. B., & McAndrew, T. (2016). Power, conflict, and community: How gendered views of political power influence women's political ambition: Power, conflict, and community. *Political Psychology*, 37(4), 515-531.

- Seeman M. (1983). Alienation motifs in contemporary theorizing: The hidden continuity of the classic themes, *Social Psychology Quarterly*, 46(3):171–184.
- Sezgin, D. (2015). Health and medicalization in gender perspective. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 153-186.
- Speizer, I. S. (2010). Intimate partner violence attitudes and experience among women and men in Uganda. *Journal of interpersonal violence*, 25(7), 1224-1241.
- Tekin, N., & Demirel Değirmenci, S. (2022). The relationship among men, women and society in patriarchal culture. *Mediterranean Journal of Humanities*, 12, 187-198.
- Tekir, Ö., Çevik, C., Arık, S., & Çetin, G. (2016). Examining health workers' burnout, job satisfaction levels and life satisfaction. *The Journal of Kırıkkale University Faculty of Medicine*, 18(2), 51-63.
- Tire, O. (2017). Women's poverty in Turkey in terms of gender roles. *Mavi Atlas*, 5(1), 97–112
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.
- Vo, K., Forder, P. M., Tavener, M., Rodgers, B., Banks, E., Bauman, A., & Byles, J. E. (2015). Retirement, age, gender and mental health: Findings from the 45 and Up Study. *Aging & Mental Health*, 19(7), 647-657.
- WHO (2001). Strengthening mental health promotion. Geneva, World Health Organization.
- Yılmaz, S. (2018). Burnout that women who work in home services experience in their work and family lives: Fatsa pattern. *Istanbul University Journal of Women's Studies*, 17, 70-90.

Babalık İmajının Dönüşümü: Babalar Günü Reklamlarında Sunulan Görsel ve Sözel İçeriklerin Analizi

The Transformation of The Image of Fatherhood: Analysis of Visual and Verbal Content Presented in Father's Day Advertisements

Sümevra Erol* Burak Acar** Ömer Miraç Yaman***

Öne Çıkanlar

- Babalar Günü reklamlarında en sık temsil edilen roller katılımcı/ilgili, oyun arkadaşı/eğlenceli ve fedakâr baba rolleri olmuştur.
- Babaların ev dışı temsillerinin oranı ev içi temsillere göre daha yüksek bulunmuştur.
- En sık karşılaşılan değer fedakârlık olup, babaların aileleri için yaptığı fedakârlıklar ön planda tutulmuştur.
- Reklamların büyük çoğunluğunda idealize edilen baba rolleri (12) öne çıkarılmıştır. Medyanın, babalık rollerinin dönüşümündeki etkisi vurgulanmıştır.

Öz: Bu çalışma, babalık kavramının geçmişten günümüze yaşadığı değişim ve dönüşümler göz önünde bulundurularak babalar günü reklamlarında geçen babalık temsillerini, bu temsillerin sunumunda kullanılan nesnelere, babalık rollerinin davranışsal ve sözel karşılıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda 2018 ve 2022 yılları arasında televizyonda ya da internet sitelerinde yayımlanan babalar günü reklamları amaçlı örneklem yöntemiyle araştırmaya dahil edilmiştir. Amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak babalık rolleri ve temsili ile ilgili görsel imge ya da sözel ifadeye rastlanılmış 89 babalar günü reklamı içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Toplamda 5.224 sn. uzunluğunda reklam filmi incelemesi yapılmıştır. Çalışma sonucunda babalık rollerindeki tarihsel değişim ve dönüşümlerin reklamlara da yansıdığı görülmüştür. Çalışmada toplamda 12 adet babalık rolü üzerinden kodlama yapılmış, 279 adet babalık temsiline rastlanmıştır. En çok temsil edilen babalık rollerinin katılımcı/ilgili (%30,82), oyun arkadaşı/eğlenceli (%11,46) ve fedakâr (%10,39) babalık rolleri olduğu görülmüştür. Babanın ev dışı temsillerinin oranının ev içi temsillere nazaran daha yüksek olduğu fark edilmiştir. Reklam sloganlarındaki temalar incelendiğinde en sık karşılaşılan tema olarak babalığın sürecine ve sürekliliğine vurgu karşımıza çıkmıştır. Değer vurgusunun ön planda olduğu reklamlarda en sık karşılaşılan değer, fedakârlık olduğu görülmüştür. Reklam alt metinlerindeki ifadeler incelendiğinde babalığın daha çok idealize edilen rollerinin (58) ön plana çıkarıldığı, eleştirilen babalık ile ilgili sınırlı (11) verinin olduğu gözlenmiştir. Her ne kadar idealize edilen

* Lisansüstü Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Hizmet Bölümü, smyr_erol@hotmail.com,

ORCID: 0000-0002-4946-2930.

** Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, burak.acar@gop.edu.tr,

ORCID: 0000-0003-4765-3319.

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Hizmet Bölümü, omermirac@gmail.com,

ORCID: 0000-0001-9989-8575.

babalık rollerinde katılımcı, eğlenceli/oyun arkadaşı ve bakım veren babalık ön planda olsa da reklamlarda sunulan sembol ve nesnelere üzerinden otoriter baba vurgusunun devam ettiği görülmüştür. Sonuç olarak babalık kavramının toplumsal hayatta yaşadığı rol değişimlerinde etkili medya kanallarından biri olan reklamların önemli bir yeri olduğu unutulmamalıdır. Konuyla ilgili dönemselsel olarak ele alınacak karşılaştırmalı çalışmaların alana önemli katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kavramlar: Baba, Temsil, Rol, Reklam, Değişim

Highlights:

- The most frequently represented roles in Father's Day advertisements were participatory/caring, playmate/fun and devoted father roles.
  - The rate of fathers' out-of-home representations was found to be higher than in-home representations.
  - The most frequently encountered value is sacrifice, and the sacrifices fathers make for their families are prioritized. Idealized father roles (12) are highlighted in the majority of advertisements.
  - The impact of the media on the transformation of fatherhood roles is emphasized.
-

Abstract: This study aims to examine the representations of fatherhood in Father's Day advertisements, the objects used in the presentation of these representations, and the behavioral and verbal equivalents of fatherhood roles, taking into account the changes and transformations of the concept of fatherhood from past to present. In this context, Father's Day advertisements published on television or on websites between 2018 and 2022 are included in the study through purposive sampling method. Using the purposeful sampling method, 89 Father's Day advertisements that contained visual images or verbal expressions regarding the roles and representation of fatherhood were examined by content analysis method. A total of 5,224 commercials are analyzed. As a result of the study, it is seen that the historical changes and transformations in fatherhood roles are reflected in advertisements. In the study, a total of 12 fatherhood roles are coded and 279 fatherhood representations are found. It is observed that the most represented fatherhood roles are participatory/caring (30.82%), playmate/fun (11.46%) and devoted (10.39%). It is noticed that the rate of father's out-of-home representations is higher than in-home representations. When the themes in advertising slogans are analyzed, the most common theme is the emphasis on the process and continuity of fatherhood. In advertisements where value emphasis is at the forefront, the most frequently encountered value is sacrifice. When the expressions in the sub-texts of the advertisements are examined, it is observed that more idealized roles of fatherhood (58) are brought to the forefront and there is limited (11) data on criticized fatherhood. Although participatory, fun/playmate and caring fatherhood are at the forefront in idealized fatherhood roles, it is observed that the emphasis on the authoritarian father continues through the symbols and objects presented in the advertisements. In conclusion, it should not be forgotten that advertisements, one of the effective media channels, have an important place in the role changes experienced by the concept of fatherhood in social life. It is thought that periodical comparative studies on the subject will make a significant contribution to the field.

Keywords: Father, Representation, Role, Advertisement, Change.

Summary

The concept of fatherhood is considered as a sub-category of masculinity and manhood. Addressing the visibility of fatherhood, the ways in which it is handled and its dimension in the context of roles requires some definitions. When the historical development of fatherhood is examined, it is observed that in the 17th and 18th centuries, fathers engaged in agriculture displayed an authoritarian stance; however, with industrialization in the 19th century, fathers assumed the role of an individual who was responsible for the livelihood of the household, and in the mid-20th century, with the participation of women in the workforce, significant changes were observed in fatherhood roles. In the 21st century, there has been an effort to integrate 'traditional fatherhood' with 'modern and transformed' fatherhood practices. The study focuses on the role of masculinity and fatherhood in gender studies. Masculinity is treated as a socially constructed concept that changes over time rather than a biological phenomenon. Different cultural structures offer various forms of masculinity within the framework of men's physical characteristics, material means, social ties and the cultures in which they have been raised. This diversity shows that the concept of fatherhood shows a similar diversity and is subject to social construction processes. This study examines the historical change and transformation of the concept of fatherhood, especially how it is represented in Father's Day advertisements. The study focuses on Father's Day advertisements published on television and websites between 2018 and 2022. In the study, visual or verbal expressions related to fatherhood roles and representations are found in 89 out of 182 advertisements. These advertisements are analyzed through content analysis. The main purpose of the study is to reveal how historical changes and transformations in fatherhood roles are reflected in advertisements. According to the findings of the study, fatherhood roles are analyzed in 12 different categories and 279 different representations of fatherhood are identified. The most represented fatherhood roles are identified as participatory/ caring father, playmate/fun father and devoted father. These roles reflect fathers' interactions with, interest in, and support for their children. The proportion of fathers' representations outside the home is found to be higher than that of fathers' representations inside the home. This shows that fathers' social and outdoor roles are emphasized more than their domestic roles. In advertising slogans, the process and continuity of fatherhood are frequently emphasized. These themes emphasize the lifelong roles of fathers and the continuity of their relationships with their children. In the ads emphasizing values, the most frequently encountered value is identified as sacrifice. This reflects the dedication fathers show for their families and the sacrifices they are ready to make for them. In the subtexts of the advertisements, the idealized roles of fatherhood are more prominent. These roles are generally associated with positive characteristics such as the care, love and support that fathers show towards

their children. The limited data on criticized fatherhood suggests that advertisements mostly support the idealized image of fatherhood. The study revealed that the idealized fatherhood roles of participatory, playful/playmate and caring fatherhood are prominent. These roles emphasize fathers interacting with and caring for their children in a more active and playful way. However, the research also show that the emphasis on authoritarian fathers still persists through the symbols and objects presented in the advertisements. This suggests that the traditional authoritarian and disciplinary roles of fathers are still present in advertisements. Such representations emphasize fathers' leadership and authority roles within the family. In conclusion, the study shows that media channels, especially advertisements, have an important role in the role changes of the concept of fatherhood in social life. Advertisements have a great influence on how the concept of fatherhood is perceived and represented. For this reason, it is thought that comparative studies to be conducted periodically on the subject will make important contributions to this field. Such studies will help us better understand how the concept of fatherhood has evolved over time and what role the media has played in this change.

Giriş

Erkeklik doğrudan biyolojik bir olgu olmaktan ziyade genellikle sosyal olarak inşa edilen (Demren, 2008), pek çok farklı biçimi olan ve zamana bağlı olarak değişim gösteren bir olgudur (Bozok, 2011; Jordan, 2021; Kılınç, 2015; Nicholson, 1994; Synnott, 2016). Literatüre bakıldığında farklı kültürel yapılar tarafından ortak kabul görmüş ve doğrulanan evrensel bir erkeklik algısından bahsedilememektedir (Donaldson, 1993). Erkekler sahip oldukları; fiziksel özellikleri, maddi imkânları, sosyal bağları ve yetiştikleri kültürleri gibi pek çok farklı değişkene bağlı olarak çeşitli erkeklik biçimleri içinden seçimler yapabilmektedir (Richter ve Morrell, 2006). Brannon'un ifadesiyle bazı toplumlarda erkeklik güç, başarı ve otorite kavramları ile ilişkilendirilmiş, bazı toplumlarda ise kadına benzemek erkekliğin temel şartlarından kabul edilmiştir (Özkantar, 2019). 17. yüzyılda kadın haklarının korunması ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılması amacıyla ortaya çıkan feminizm 'erkekliği' bir sorun alanı olarak ele almadığı için bu dönemde erkeklik üzerine yeterli çalışma yapılamamıştır. Ancak 1960'larda başlayan İkinci Dalga Feminizm hareketi toplumsal cinsiyet kavramını odağına aldığı için dolaylı olarak 'Erkeklik' alanındaki çalışmaların da gündeme gelmesini sağlamıştır (Demirkazık, 2021). Sosyoloji alanındaki bazı araştırmacılar ve teorisyenler erkeğin toplumsal konumu, kimlik inşası ve rollerindeki karmaşıklıkları daha iyi tanımlayabilmek adına 'erkeklikler' kavramını geliştirmişlerdir (Katz, 2003). Erkeklik çalışmalarının gündeme gelmesi pek çok yeni erkeklik biçiminin de keşfedilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla gerek toplumsal cinsiyet kavramının kendi

dinamikleri gerekse kadınların toplumdaki rollerinin sorgulanması erkekliği de görünür kılmış ve toplumda erkeğe yüklenen rollerin sorgulanmasını beraberinde getirmektedir (Kimmel vd., 2005).

Babalık Kavramının Tarihsel Değişim ve Dönüşümü

Babalık kavramı, erkeklik ve erkekliğin bir alt kategorisi olarak değerlendirilmektedir (Zeybekoğlu, 2013). Selek, babalığı “erkekliğini ispatlamış erkeklerin konumu” olarak tanımlamakta ve bir erkeğin bu konuma erişip iktidarını ilan edebilmesi için öncelikle belli alanlarda rüştünü ispatlama ihtiyacı olduğuna değinmektedir (Selek, 2014). Erkekliğin son aşaması olarak görülen ve hak edilerek elde edilen babalık rolünün hayatın geri kalanında sürdürülmesi beklenmektedir (Barutçu, 2015). Babalığın görünürlüğünü, ele alınış biçimlerini ve rolleri bağlamındaki boyutunu ele almak birtakım tanımlamalar yapmayı gerektirir. Çünkü babalık, annelik kadar net ve somut olarak ifade edilebilen bir alan değildir (Belli vd., 2021) ve genelde annelik rolünü icra edenin yanına yerleştirilerek bir tanımlamaya ya da betimlemeye tabi tutulur (Miller, 2010). Babalık kavramı bazı araştırmacılar tarafından biyolojik bir temsil olarak ele alınırken bazı çevreler tarafından ise babalığın da erkeklik gibi bir toplumsal inşa süreci olduğuna (Kocatepe ve Bilgi, 2018) ve sosyal çevre ile bağına vurgu yapılmıştır. Tıpkı farklı erkeklik biçimleri olduğu gibi üyesi olunan toplumun değerleri, algıları, içinde yaşanan dönem ya da kültürel bağlam açısından ele alındığında babalık kavramının da toplumsal olarak inşa edildiği ve farklı türlerinin olduğu ifade edilmektedir (Artunal, 2022; Richter ve Morrell, 2006).

Babalığın deneyimlendiği ve anlaşıldığı özel bağlamı tam olarak anlayabilmek için toplumda babalığın sosyolojik ve tarihsel belirleyicilerini incelemek gerekmektedir (Richter ve Morrell, 2006). Babalığın tarihsel gelişimine bakıldığında 17. ve 18. yüzyıllarda tarımla uğraşan babaların otoriter bir duruş sergilediği geleneksel babalık modelinin hâkim olduğu görülmektedir (Bozok, 2018). Bu dönemde babalar henüz rekabetçi çalışma düzenine geçmedikleri ve evde fazla vakit geçirebildikleri için çocuklarına ahlaki değerlerin aktarılması ya da mesleki anlamda eğitilmeleri ile meşgul olabildikleri bilinmektedir (Ayvaz, 2019). 19. yüzyıla gelinceye kadar Batı’da otorite ve egemenlik ilkesi ile anılan babalık kavramı bir değişim sürecine girmiştir (Zeybekoğlu, 2013). 19. yüzyılda sanayileşmenin etkisi ile ağır çalışma koşulları, kapitalizm ve rekabetçi sistem ile karşı karşıya kalan babaların öğretmenlik rolü, yerini evin geçiminden sorumlu birey olma rolüne bırakmıştır (Bozok, 2018). Babanın evde çocukları ile geçirdiği zaman kısıtlandıkça, anne bu rolü devralmış ancak baba evde hâkim güç ve karar mercii olma rolünü sürdürmeye devam etmiştir (Kuzucu, 2011). Batı’da babalık rolleri ile ilgili diğer bir geçiş ise 2. Dünya Savaşı döneminde yaşanmıştır. Toplumdaki erkeklerin çoğunun savaşa katılması ile babasız kalan çocuk sayısında ciddi bir artış yaşanmış ve babalığın cinsiyet rol modeli olarak

öneminin anlaşıldığı bir döneme geçilmiştir (Mercan ve Tezel Şahin, 2017). 1950’li yıllara kadar rol model, otoriter, sert, duygularını ifade etmekten kaçınan, çocuk bakımı ve ev işlerinde katılımcı olmayan baba rolünün hâkim olduğu bilinmektedir (Ayvaz, 2019).

1970’li yıllarda özellikle Batı’da kadınların çalışma hayatında aktif olarak rol almaları ile birlikte, erkeklerden farklı beklentilerin olduğu yeni bir döneme geçiş yapılmıştır (Sağlık ve Çelik, 2018). Artık hem hane içinde hem de hane dışında benzer sorumlulukları paylaşan kadın ve erkek, ebeveynlik rollerinde de benzer deneyimler yaşamaya başlamıştır ve bu dönemin ardından literatürde babalık çalışmalarında artış yaşanmıştır (Wall vd., 2007; Lamb, 2010; Pattnaik, 2012; Cabrera ve LeMonda, 2013). Bu süreçte erkeklerin evdeki hâkim otorite ve gelir sağlayıcı rolü yerini eşiyile her konuda paylaşımcı, çocukları ile eğlenceli vakit geçiren, ailesine karşı ilgili bir eş ve baba rolüne bırakmıştır (Gökpinar, 2015; Kuzucu, 2011; Özeren, 2019). Ortaya çıkan ‘yeni babalık’ kavramı ile birlikte yapılan çalışmalar teoride babalık ve uygulama arasında çelişkiler olduğu görülmüştür. Bunun sebebinin ise kültürel olarak hızla değişim ve dönüşüm geçiren babalığa karşın gerçek hayattaki babalığın aynı hızda bir değişim ve dönüşüm geçirmemesi olduğu düşünülmektedir (Barutçu ve Hıdır, 2016).

Reklamlarda Babalık Temsili

21. yüzyılda ‘geleneksel babalık’ ile ‘modern ve dönüşüme uğratılmış’ babalık uygulamaları arasında bir uyum çabasının olduğu görülmektedir. Bu uyum çabası medyaya da yansımaktadır. Etkin bir sosyalleşme aracı olan medyanın (Foster, 1964) cinsiyetlere yüklediği roller ya da kalıp yargılar, zamanla bu kodlamaların içselleştirilerek davranış haline dönmesinde etkin rol oynamaktadır (Kılıç, 2022). Medyada cinsiyetçi temsillere olan ilgi, ilk başlarda feminist eleştirilerin medyadaki ataerkil doğayı hedef alması ile ortaya çıkmıştır. Kadınların ataerkil ilişkiler içindeki ikincil konumu sebebiyle ilk görev olarak kadının medyada nasıl temsil edildiği merkeze alınmıştır. Daha yakın tarihe doğru geldiğimizde ise erkeklik temsillerinin doğası kadınların konumlandırılmasını anlamak için bir engel olmanın dışına çıkmış ve erkeklik temsillerinde genişleyen bir literatür oluşmaya başlamıştır (Prinsloo, 2006). Özellikle reklamlar bir dönem kadın bedeninde olduğu gibi ideal erkek bedeninin ya da ideal erkeklik rollerinin temsil edilmesinde de en etkin araçlardan biridir (Kılıç, 2015). Bu sebeple reklamlar toplumsal cinsiyet ve erkeklik temsilleri ideolojilerinin önemli bir kaynağı olmuştur (Katz, 2003). Zira reklamda sunulan düşüncelerin izleyicinin zihninde kalıcı olarak yer edinmesini sağlamak amacıyla bilinçli olarak belli ifadeler ya da imgeler kullanılması önemli reklam stratejilerindedir (Güz, 2001). Reklamlarda sunulan babalık temsilleri genellikle çocuklarına karşı destekleyici ve koruyucu bir tutum sergileyen, hanenin geçimini sağlama yükümlülüğünü taşıyan kişi şeklindedir (Prinsloo,

2006). Babaların çocuğun bakımında rol almadığı durumlarda ise genellikle öğretici ve rol model baba olarak sunulduğu görülmektedir (Miller, 2010). Özellikle 2012 yılı sonrasında reklamlarda sunulan babalık temsillerinin ev işlerinde tecrübeli olan, bebek bakımında aktif olarak yer alan ve çocukları ile eğlenceli vakit geçiren babalar şeklinde olduğu belirtilmiştir (Evans, 2015). Son yıllarda erkekler ve erkeklik konularına (çoğunlukla erkekliğin kültürel imgelerinin gücüne) toplum tarafından artan bir ilginin olduğu, bu ilginin yapılan çalışmalara da paralel bir artış şeklinde yansıdığı görülmektedir (Flood vd., 2007; Katz, 2003). Ancak mevcut literatür tarandığında reklamlarda babalık rolleri ve temsillerinin incelendiği çalışmaların yetersiz olduğu, mevcut çalışmaların ise daha çok tüketim kültürü ya da toplumsal cinsiyet odağında babalığı ele aldığı gözlenmiştir (Ayvaz, 2019; Ünal ve Şeşen, 2020). Bu sebeple çalışmada toplumsal cinsiyet rollerinde meydana gelen değişimlerin dolaylı olarak erkeklik ve babalık rolleri üzerinde de değişimlere sebep olduğu (Coltrane, 2004) ön kabulünden yola çıkarak bu değişimlerin medyaya nasıl yansıdığı ve medyada inşa edilen babalık temsillerinin incelenmesi planlanmıştır. Çalışmada erkeklik ve babalık rollerinde geçmişten günümüze yaşanan değişimler babalar günü reklamları bağlamında ele alınmıştır. Reklamlarda sunulan çeşitli babalık temsillerinin ne şekilde izleyiciyi sunulduğunun, sunulan temsillerde verilmek istenen örtülü mesajların neler olduğunun, reklam söylemlerinde hangi vurguların ön plana çıktığının, babaların birincil rollerinin neler olduğunun ve bu rollerin hangi davranış temsilleri ile ele alındığının çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca çalışmadaki temel hedeflerden biri de hem toplumsal cinsiyet hem de babalık rolleri ile ilgili gerçeklikle toplumsal beklentiler arasında dengeli bir bakış açısı sunma çabası ve gayretidir.

Yöntem

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada hem nitel hem nicel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi toplanan verileri belirli temalar ve kategoriler etrafında toplayarak okuyucunun istifade edebileceği şekilde yorumlamayı mümkün kılmaktadır (Şimşek & Yıldırım, 2013). Berelson'ın tanımına göre (1952) "açık iletişim içeriğini objektif, sistematik ve niceliksel şekilde açıklamayı amaçlayan bir araştırma tekniğidir." (Akt. Drisko ve Maschi, 2016). İçerik analizi yöntemi tümden gelimci içerik analizi ve tümevarımcı içerik analizi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eğer konu ile ilgili alanda sınırlı kaynak var ise tümevarımcı içerik analizi yöntemi tercih edilmektedir. Konumuz ile ilgili alanda yeterli örnek olması sebebiyle çalışmada tümdengelimci içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Tümdengelimci içerik analizi yönteminde

daha önce benzer konuda yapılmış çalışmalardaki kodlamalardan yararlanılır ayrıca yeni ilave kodlamalar yapılır (Elo ve Kyngas, 2007; akt. Başfıncı ve Altıntaş, 2019).

Göstergeler yalnızca düz anlamdan ibaret olmayıp ikinci düzey olarak bir de yan anlamları bulunmaktadır. Barthes düz anlamın ilk anlam olmadığını ancak ilk anlam gibi sunulduğunu ifade etmektedir. Yan anlam ile ikincil anlam kastedilmektedir. Bu anlam düzeyi ideolojik süreçleri, duyguları ve kültürel değerleri ön plana çıkarmaktadır Reklamda kullanılan sözel ifadeler ve görsel imgeler çoğunlukla gizli ya da örtülü anlamlar taşır (Ataman Yengin, 2012). Analizlerde bu gizli ya da örtülü anlamlar da incelenmeli ve yorumlanmalıdır. Bu sebeple araştırmada şu sorulara cevap aranacaktır;

Babalar günü reklamlarında kullanılan imgeler hangi ‘düz anlamlar’ aracılığıyla temsil edilmiştir?

- Babalar günü reklamlarında gösterilen aile biçimleri nasıldır?
- Reklamlarda baba rolü ve katılım temsilleri nasıl sunulmaktadır?
- Babalar günü reklamlarında gösterilen babaların birincil rolü nedir?
- Babalar günü reklamlarında gösterilen babaların hangi yaş aralığında temsil edilmektedir?

Babalar günü reklamlarında kullanılan imgeler hangi ‘yan anlamlar’ aracılığıyla temsil edilmiştir?

- Reklamlarda baba temsili hangi davranış rolleri, görsel imgeler ve nesnelere inşa edilmekte ve yeniden üretilmektedir?
- Babalar günü reklamlarında kullanılan rol temsilleri literatürdeki hangi ifadeler ile örtüşmektedir?
- Reklamlarda baba temsiline davranış ve eylem pratiği hangi kültürel kodlar ile sunulmaktadır?
- Babalar günü reklamlarında kullanılan slogan seçimleri nasıldır?
- Babalar günü reklamlarındaki baba temsillerinin ilişkilendirildiği değerler nelerdir?

Evren ve Örneklem

Çalışmanın örneklemini oluşturan reklam filmleri taranırken Youtube ve Google arama motorunda ‘Babalar Günü, Babalar Günü Reklamları, Reklamlarda Babalık Temsilleri’ kelimeleri ile arama yapılmıştır. Arama sonucunda karşılaşılan reklam filmlerinin hangi markaya ait olduğu tespit edilmiş ve ilgili markanın diğer yıllardaki reklam filmleri için markalar özelinde tekrar tarama yapılmıştır. Evrenin genişliği göz önünde bulundurularak çalışmanın kapsamı 2018 ve 2022 yılları arasında televizyonda ya da internet sitelerinde yayımlanan babalar günü reklamlarıyla

sınırlandırılmıştır. Toplamda 182 adet reklam filmine ulaşılmış, bu reklamlar bir taramadan geçirilerek içinde babalık temsili barındıran reklamlar süzülmüştür. Eleme işleminin ardından amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen 89 adet reklam araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Amaçlı (kasti) örneklem yönteminde örneklem grubu araştırmacının araştırma problemine cevap bulacağına inandığı gruplardan seçilir ve nitel veri toplama tekniklerinde sıkça kullanılmaktadır (VanderStoep ve Johnson, 2008). 93 adet reklamın tarama sonucunda elenerek araştırma örneklemine dâhil edilmemesinde, reklam içinde baba rolünü canlandıran bir oyuncunun bulunmaması ve babanın davranışsal temsili ile ilgili çıkarım yapılamaması kriteri etkili olmuştur.

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Çalışmanın başında babalar günü ile ilgili yayımlanan reklam filmleri taranarak bir havuz oluşturulmuştur. Toplamda 182 adet reklam filmine ulaşılmıştır. Bu reklam filmlerinin araştırma kapsamında incelenebilmesi için belli bir dönem ve aranan içerik bazında sınırlandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple 2018 ve 2022 yılları arasında yayınlanan, içinde sözel ya da davranışsal olarak baba temsili barındıran reklam filmleri seçilmiştir. Bu eleminin ardından 89 adet reklam filmi araştırmanın ana verilerini oluşturmuştur. Reklamlar içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İnceleme yapılırken öncelikle reklam filmleri izlenmiş, reklamlarda sunulan baba figürünün sunulduğu yaş, aile biçimi ve hangi mekânlarda temsil edildiği incelenmiştir. Ardından babaların temsil edildiği roller ve aile ilişkileri detaylı olarak incelenmiş, rollere ilişkin davranışsal ve sözel temsiller ayrı ayrı ele alınmıştır. Seçilen 89 reklam filmi 2 kez daha incelendikten sonra roller kategorize edilmiştir. Ardından kategorize edilen roller kodlanarak içerik analizi yöntemi ile genel dağılımı incelenmiştir. Bu aranın ardından rollerin davranışsal ve sözel temsilleri için reklam filmleri son kez tekrar incelenmiştir. Kodlanan ve belirli temalar etrafında toplanan veriler tablo haline getirilmiş ve tematik analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Çalışmada elde edilen verilerin oransal tablosu SPSS programının frekans analizi yöntemiyle oluşturulmuştur. Roller, sloganlardaki temalar ve alt metinlerde babalıkla ilişkilendirilen kavramlar ayrı ayrı tablo haline getirilmiş, birbiriyle benzer olduğu düşünülen veriler tekrar gözden geçirilerek birleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında toplam 89 reklam incelenmiş olup bu reklamlardan en kısa reklamın 12 sn., en uzun reklamın 2.44 sn. olduğu görülmüştür. İncelenen toplam reklam süresinin ise 5.224 sn. olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında babalık rolleri ve temsilleri için analiz edilen kod sayısı 279'dur. Çalışma; 'yaş ve aile temsilleri', 'baba rolü ve katılımı temsilleri', 'semboller, değerler ve nesnel temsili' olmak üzere 3 ayrı temadan oluşmuştur.

Kodlama Süreci

Analiz için öncelikle hazırlık aşaması sürecinde analiz birimi olarak baba figürü barındıran babalar günü reklamları seçilmiş, daha sonra kodlama ve kategorize etme işlemi yapılmıştır. Çalışma kapsamında reklam filmlerinde en fazla karşılaşılan nesnelere, mekanlar ve söylemler belli kategorilere ayrılmıştır. İnceleme kriterleri alanda daha önce yapılmış reklam filmleri konulu çalışmalarda içerik analizi için kullanılan kriterlerden ve mevcut literatürden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Ayrıca örneklem grubundaki reklam filmlerinde sık tekrarlanan görüntü, nesne ve sözel ifadeler baz alınarak ilave ölçütler eklenmiştir (cinsiyete yüklenen toplumsal roller, davranışsal kalıplar vs). Veriler ilk olarak Microsoft Excel Programı'nda oluşturulan bir kodlama şemasına aktarılmıştır. Ardından birinci kodlamadan bağımsız olarak yeni başlıklar ve kodlama sistemi geliştirilmiştir. Elde edilen veriler oluşturulan tablolara yerleştirilmiştir. Daha sonra yapılan ikinci bir analiz ile bazı tabloların birleştirilmesine karar verilmiştir. Yeni oluşturulan tablolar belli temalar etrafında toplanmıştır.

Araştırmada kullanılacak rol temsilleri alan yazınındaki ahlak öğretici, ekmek kazanıcı, rol model, bakıcı baba, eğlenceli vakit geçiren baba (Evans, 2015; Lamb, 2000) ifadelerinden yola çıkılarak belirlenmiştir. Daha sonra alt temalar tekrar gözden geçirilerek kodlama süreci tamamlanmıştır.

Tablo 1:
Kodlama Kriterleri Tablosu

Yaş ve Aile Temsilleri	Yaş Aralığı	Genç Yaş (18-35)
		Orta Yaş (36-65)
		İleri Yaş (65 yaş üstü)
	Aile Bİçimleri	Çekirdek Aile
		Geniş Aile
Mekan	Ev İçi	
	Ev Dışı	İş Yeri
		Araba
		Sokak/Bahçe
Baba Rolü ve Katılımı Temsilleri	Katılımcı/İlgili (Pattnaik, 2012; Coltrane, 2004)	
	Oyun Arkadaşı/Eğlenceli (Morman ve Floyd, 2006; Evans; 2015)	
	Fedakâr (Ünlü Bozkurt, 2018)	
	Destekleyici/Savunucu (Prinsloo, 2006)	
	Koruyucu (Prinsloo, 2006)	
	Ekmek Kazanıcı/Bread Winner (Gregory ve Milner, 2011)	
	Bakım Veren (Miller, 2010; Evans, 2015)	
	Tecrübe Aktarıcı/Eğitici (Miller, 2010)	
	Rol Model/Yol Gösterici (Miller, 2010)	
	Hoşgörülü/Anlayışlı (Aşlışen, 2017)	
	Denetleyici/Otoriter (Mercan ve Şahin, 2017; Ayvaz, 2019)	
Ahlak Öğretici (Lamb, 2000; Evans, 2015)		

Semboller, Değerler ve Nesnelere Temsili	Fiziksel Temsil
	Eylemsel Temsil
	Değerler Temsili
	Nesnelerle İlişkisi

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma örneklemini oluşturan 89 reklam ile sınırlıdır. Bu örneklem seçilirken internetteki video paylaşım sitelerinden Youtube, Dailymotion, İzlesene.com, Google Video sitelerinde ‘Baba, babalar günü, babalar günü reklamları’ anahtar sözcükleri ile arama yapılmıştır. Anahtar kelimelerin başına reklamı yapılan markalar yazılarak markanın geçmiş yıllardaki reklamlarına erişim sağlanmıştır. Araştırma için ayrılan zamanın sınırlı olması sebebiyle reklamlar belli bir yıl aralığı seçilerek daraltılmıştır. Yıl aralığı seçilirken güncelliği korumak adına son 5 yıl baz alınmıştır. Araştırma yalnızca Türkiye’de yayımlanan reklam filmleri üzerinden yapılmıştır. Ayrıca reklam filmlerinde sinema filmi ya da dizilerden farklı olarak kısa kesitlere ve temsillere yer verilmesi babaların yaşantısı ve aile ilişkileri hakkında çıkarım yapmayı güçleştirmiştir. Babaların yaşları ve aile biçimleri ile ilgili net bilgiler elde edilemediğinden bu alandaki veriler yaklaşık değerler ve tahminlerle sınırlıdır.

Reklam alt metinlerinde rollerle ilgili daha pek çok benzer örneğin yer aldığı gözlenmiştir. Ancak tüm örneklere yer verilmesinin tekrara düşme riskini taşıması sebebiyle temsil gücünü en iyi barındırdığı düşünülen örnekler seçilerek çalışma kapsamında sunulmuştur.

Bulgular ve Yorum

Bu çalışmada 2018-2022 yılları arasında ekranlarda yayınlanan babalar günü reklamlarının babalık konusunda nasıl bir temsil sundukları incelenmiştir. Yapılan inceleme ve analizler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Reklam görselleri ve video içerikleri kadar sloganların ve alt metinde geçen ifadelerin de önemli temsilleri barındırması sebebiyle bu sözel ve yazılı içerikler ayrıca incelenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen reklamların pek çoğunda video içeriği ile slogan ve metin ifadelerinin birbiriyle paralel ilerlediği ve birbirini destekler nitelikte olduğu görülmüştür. Bu sebeple hem görseller hem de sözel temsiller bütünlük içinde ele alınmaya çalışılmıştır.

İlk olarak çalışmada kullanılan reklam filmleri bir tabloda sunulmuştur. Ardından elde edilen bulgular 3 ana başlık altında ele alınmıştır. İlk başlık ‘Yaş ve Aile Temsilleri’ başlığı olup bu kısımda reklam filmlerinde sunulan aile biçimleri ve babaların yaşları oransal olarak verilmiştir.

İkinci başlıkta ‘Baba Rolü ve Katılımı Temsilleri’ başlığıdır. Bu başlık altında babaların temsil edildiği rol/davranış kategorileri, babaların rollerinin sözel ve davranışsal temsilleri, reklam slogan ve alt metinlerinde öne çıkarılan temsiller, reklam metinlerinde babanın tanımı ve eleştirilen yönleri ayrı tablo ve şekillerle sunulmuştur. Reklam içinde vurgulanan ana sloganik ifadeler içeriğindeki benzerlikler göz önünde bulundurularak 4 ana temaya ayrılmıştır. Bu temalar; süreklilik vurgusu, çocuğun hayatındaki rolüne vurgu, değer vurgusu ve diğer olarak belirlenmiştir. Yine alt metinlerde geçen ifadelerden babanın tanımına ve eleştirilen yönlerine ilişkin benzer kelime ve cümleler derlenerek tablo haline getirilmiştir. Son olarak ‘Semboller, Değerler ve Nesnelere Temsili’ başlığında ise reklamlarda babalık ile özdeşleştirilen semboller-değerler-nesnelere, alt metinlerde babaların nesneleştirildiği ifadeler ve babaların mekânsal olarak temsil edildiği alanlar ayrı başlıklarda incelenmiştir.

Tablo 2.

Araştırma Kapsamında İncelenen Reklamlara Yönelik Bilgiler

Reklama Konu Olan Marka	Yayın Tarihi	Reklam Süresi	Reklama Konu Olan Marka	Yayın Tarihi	Reklam Süresi
Mercedes-Benz	17.Haz.22	55 sn.	Pierre Cardin	05.Eyl.20	40 sn.
Kiğili	13.Haz.22	32 sn.	Polisan Home	19.Haz.20	48 sn.
Renault	16.Haz.22	1.20 sn.	A101	18.Haz.20	27 sn.
Ebebek	19.Haz.22	27 sn.	Ebebek	18.Haz.20	1 dk.
Fıba Bank	19.Haz.22	52 sn.	DYO	19.Haz.20	58 sn.
Trendyol	13.Haz.22	1.04 sn.	Petrol Ofisi	19.Haz.20	1.09 sn.
Halkbank	17.Haz.22	1.08 sn.	Yapı Kredi	16.Haz.20	50 sn.
Goodyear	18.Haz.22	52 sn.	Ramsey	06.Haz.20	1.25 sn.
Saat&Saat	05.Haz.22	1.25 sn.	LCW	11.Haz.20	36 sn.
Yemeksepeti	18.Haz.22	1.53 sn.	Boyner	10.Haz.20	40 sn.
Sampa	18.Haz.22	58 sn.	Bridgestone	18.Haz.20	1 dk.
Peugeot	15.Haz.22	15 sn.	Defacto	13.Haz.20	24 sn.
LeassePLan	16.Haz.22	1.30 sn.	İş Bankası	18.Haz.20	59 sn.
LeassePLan	17.Haz.22	1.36 sn.	Ülker	18.Haz.20	21 sn.
Süvari	15.Haz.22	12 sn.	Michelin	16.Haz.20	46 sn.
Ziraat Bankası	18.Haz.22	47 sn.	D&R	18.Haz.20	57 sn.
Kanal D	19.Haz.22	2.04 sn.	Ayakkabı Dünyası	18.Haz.20	22 sn.
Farmasi	19.Haz.22	26 sn.	Trendyol	21.Haz.20	58 sn.
Mihiku	18.Haz.22	1.02 sn.	Trendyol	21.Haz.20	58 sn.
Divanev	19.Haz.22	32 sn.	Türkışaerospace	21.Haz.20	1.28 sn.
Thy	19.Haz.22	2.44 sn.	Ziraat bankası	19.Haz.20	39 sn.
DYO	19.Haz.21	1 dk.	Joker Baby	13.Haz.19	1.59 sn.
Sarar	11.Haz.21	28 sn.	Kiğili	05.Haz.19	1 dk.
Mercedes-Benz	18.Haz.21	48 sn.	Kadem	14.Haz.19	1.07 sn.
Renault	20.Haz.21	38 sn.	QNB Finansbank	16.Haz.19	1.50 sn.
Pierre Cardin	22.Haz.21	15 sn.	Bridgestone	11.Haz.19	49 sn.
QNB Finansbank	20.Haz.21	1.00 sn.	Sompo	15.Haz.19	37 sn.
Ebebek	19.Haz.21	25 sn.	Tetra Park	14.Haz.19	21 sn.
Fibabanka	18.Haz.21	43 sn.	SMA Optipro	12.Haz.19	29 sn.
Boyner	11.Haz.21	40 sn.	Yeni Bonus	12.Haz.18	2.27 sn.
Trendyol	17.Haz.21	59 sn.	BKM Kitap	18.Haz.18	2.13 sn.

Halkbank	18.Haz.21	1.20 sn.	Jandarma GNK	17.Haz.18	1.31 sn.
Hürriyet	20.Haz.21	1.39 sn.	Fibabanka	17.Haz.18	46 sn.
Fuzulev	20.Haz.21	39 sn.	Defacto	02.Haz.18	48 sn.
Audi	20.Haz.21	48 sn.	Garanti BBVA	12.Haz.18	1.27 sn.
Btc Turk	18.Haz.21	56 sn.	Opet	12.Haz.18	59 sn.
Platin Oto	19.Haz.21	51 sn.	Süvari	09.Haz.18	23 sn.
Süvari	17.Haz.21	1.47 sn.	Vodafone	14.Haz.18	1.03 sn.
Lipton	18.Haz.21	1.37 sn.	Axa Sigorta	16.Haz.18	41 sn.
Oneway Whorkshop	29.Nis.21	50 sn.	Kemal Tanca	09.Haz.18	35 sn.
Hemington	18.Haz.21	41 sn.	Corega	16.Haz.18	30 sn.
Sarar	04.Haz.20	27 sn.	Bisse	08.Haz.18	59 sn.
Mercedes-Benz	03.Kas.20	2.00 dk	Lassa	14.Haz.18	22 sn.
İng Bank	19.Haz.20	1.46 sn.	Flo	09.Haz.18	1.19 sn.
HSBC	19.Haz.20	33 sn.			

Yaş ve Aile Temsilleri

İncelenen reklamlarda babaların yaşları ile ilgili kesin bilgilere ulaşılamamış ancak fiziksel görünümünde yola çıkılarak bir ayrıma gidilmiştir. Reklamların büyük bir çoğunluğunda orta yaşlı ve genç babaların yer aldığı görülmüştür. 65 yaş üstü babaların genelde geniş aileye yer verilen reklam filmlerinde yer aldığı ya da bir reklam içinde birden fazla dönemin yer aldığı reklamlarda ekrana yansıdığı tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 3.

Babaların Temsil Edildiği Yaş Aralığı Tablosu

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Genç Yaş	17	19,1	19,1	19,1
	Orta Yaş	63	70,8	70,8	89,9
	İleri Yaş	9	10,1	10,1	100,0
	Toplam	89	100,0	100,0	

Reklamlarda sunulan aile biçimleri incelendiğinde geniş aile biçiminin sunulduğu reklamların toplam reklamlar içinde %6,7 oranında olduğu görülmüştür. Reklamların genelinde yalnızca baba ve çocuk arasındaki ilişkinin ve birlikteliğin ekrana yansıdığı görülmüş, geniş aile temsiline rastlanmayan reklamlarda çekirdek aile biçiminin sunulduğu varsayılmıştır (Tablo 3).

Tablo 4.
Reklamlarda Sunulan Aile Biçimleri Tablosu,

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çekirdek Aile	82	92,1	93,2	93,2
	Geniş Aile	6	6,7	6,8	100,0
	Toplam	88	98,9	100,0	
Eksik		1	1,1		
Toplam		89	100,0		

Baba Rolü ve Katılımı Temsilleri

Yapılan inceleme sonucunda 89 adet reklamda toplam 279 adet babalık temsiline rastlanmıştır. En az 3 defa tekrar edildiği düşünülen temsil grupları bir kategori olarak ele alınmış ve babalık temsilleri 12 ayrı rolde kategorize edilmiştir (Tablo 4).

Katılımcı baba kategorisi oluşturulurken çocukla geçirilen zaman göz önünde bulundurulmuş ve çocukla babanın birlikte vakit geçirdiği temsiller katılımcı baba temsiline yer almıştır. Eğlenceli/oyun arkadaşı ve bakım veren baba kategorileri ise ayrıca belirtilmiş olup bakım veren baba kapsamında çocuk ile ilgilenen/vakit geçiren babadan ayrı olarak çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılama (alt değiştirme, yemek yedirme, uyutma vs.) noktasında da sorumluluk alan baba kastedilmiştir. Kategorilerin oransal analizi yapıldığında en sık karşılaşılan kategorinin %30,82'lik oranla katılımcı babalık temsili olduğu gözlenmiştir. İkinci sırada ise %11,46'lık bir oranla oyun arkadaşı/eğlenceli baba temsiline olduğu görülmüştür. Bu iki temsil grubu oranındaki yükseklik babalığın dönüşümü sürecinde idealize edilen temsiline katılımcı ve ilgili/oyun arkadaşı baba üzerinde toplandığı görülmektedir. Bakım veren baba temsiline ise %6,4'lik oranla 7. sırada yer alması dikkat çekmiştir. Reklamlarda en sık karşılaşılan temsil gruplarından birinin ise fedakâr baba temsiline olduğu görülmüştür. Her ne kadar fedakârlık bir değer olarak ele alınsa da bu değer reklam filmlerinde gerek davranışsal temsillerde gerekse slogan ve alt metinlerde sürekli vurgulanması ayrı bir rol kategorisi olarak ele alınmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Koruyucu, destekleyici ve savunucu rollerin birbirini destekler nitelikte olduğu ve genellikle birlikte yer aldıkları görülmüştür. Ancak koruyucu babanın daha çok fiziksel olarak çocuğunun incinmesini engellemeye yönelik davranışsal temsillerinin olduğu, destekleyici ve savunucu babalık rolünün ise daha çok metin ifadelerinde karşımıza çıktığı görülmüştür. Beklenenin aksine otoriter/denetleyici baba temsiline %1,43 oranında olması dikkat çekmiştir. İncelenen reklamlarda otoriter babalığın reklam alt metnindeki temsillerinin hayli sınırlı olduğu ancak reklam görsellerinde rastlanan; kontrolü sağlayan, fiziksel şartlar gereği otoritenin

paylaşılmasının mümkün kılınmadığı kumanda, berjer gibi eşyalarla otoriter babalığa vurgu yapıldığı görülmüştür.

Tablo 5:
Babaların Temsil Edildiği Rol/Davranış Kategorileri Tablosu

Temalar (Roller)	Frekans	Yüzde
Katılımcı/İlgili	86	%30,82
Oyun Arkadaşı/Eğlenceli	32	%11,46
Fedakâr	29	%10,39
Destekleyici/Savunucu	26	%9,31
Koruyucu	22	%7,88
Ekmek Kazanıcı (Bread Winner)	21	%7,52
Bakım Veren	18	%6,45
Tecrübe Aktarıcı/Eğitici	16	%5,73
Rol Model/Yol Gösterici	15	%5,37
Hoşgörülü/Anlayışlı	7	%2,50
Denetleyici/Otoriter	4	%1,43
Ahlak Öğretici	3	%1,07
Toplam	279	100

Çalışmada elde edilen 12 adet babalık temsili ile ilgili reklam filmi içeriğindeki görsellerden ya da alt metninde geçen ifadelerden elde edilen örnekler söylemsel ve davranışsal temsil başlığında tablo haline getirilmiştir (Tablo 5). Davranışsal temilde görsellerde sunulan davranış ve ilişkiler ele alınmıştır. Her bir rol için sınırlı sayıda örneğe yer verilmiştir. Örneğin fedakâr baba temsili ile ilgili pek çok görsel ya da söylem olmasına karşın *‘İyi bir insan olalım diye gece gündüz demeden çalışan babalar’*, *‘Çocukları için her daim yolda olan babalar’*, *‘Kendini unutan çocuklarını mutlu etmeyi unutmayan babalar’*, *‘Çocuklarının geleceği için bir ömür adayan babalar’*, *‘Güzel anlara uzaktan şahitlik eden, sevdikleri için zor yollara çıkan babalar’* ifadeleri örnek olarak tabloya alınmıştır.

Çalışmada reklam alt metni ile görsel sunumunun çoğunlukla paralel ilerlediği ve birbiri ile uyumlu olduğu görülmüştür. Ancak bazı reklamlarda bir davranış biçiminin farklı metinler ve temalarla sunulduğu fark edilmiştir. Bu durumlarda hem görsel hem metin birlikte değerlendirilerek kategorize edilmiştir. Örneğin çocuğu ile bisiklet süren bir baba bazen çocuğunu düşmesin diye koruyan konumda iken bazı reklamlarda destekleyici, bazılarında ise beceri öğretici, hayatı öğretici ya da tecrübe aktaran rolünde ifade edilmiştir.

Tablo 6.
Babalık Rollerin Sözel ve Davranışsal Temsili Tablosu

Temalar (Roller)	Sözel Temsil	Davranışsal Temsil
Katılımcı/İlgili	<i>'Yol arkadaşım, oda arkadaşım, sıra arkadaşım, oyun arkadaşım, en iyi arkadaşım babam', 'Baba; Sevgisini hissettiğin, En büyük desteğin, en iyi oyun arkadaşın, en güvendiğin el'</i>	<i>Keyfi Meşguliyet(Oyun/Zaman Geçirme), İlgili yakınlık (Sarılma/Temas), Temel Bakım(Bezini değiştirme, uyutma, yemek yedirme)</i>
Oyun Arkadaşı/Eğlenceli	<i>'İlk adımda elimizden tutan, ayaklarımızı yerden kesen, bizi ilk kez dansa kaldıran, hep en iyi oyun arkadaşımız olan kahramanlarımız'</i>	<i>Oyun Oynama (Evcilik, Futbol, Playstation, Lego), Dans Etme</i>
Fedakâr	<i>'İyi bir insan olalım diye gece gündüz demeden çalışan babalar', 'Çocukları için her daim yolda olan babalar', 'Kendini unutan çocuklarını mutlu etmeyi unutmayan babalar', 'Çocuklarının geleceği için bir ömür adayan babalar', 'Güzel anlara uzaktan şahitlik eden, sevdikleri için zor yollara çıkan babalar'</i>	<i>Uzak mesafede uzun süre çalışma, Çocuklarını mutlu etmek için çalışan baba</i>
Destekleyici/Savunucu	<i>'Ayaklarımızın üstünde durmayı öğreten, bizi her zaman ayakta tutan, düşsek de hep ayağa kaldıran', 'Haksızlıklara karşı bizi savunan'</i>	<i>Mezun olan çocuğuna sarılan babalar, çocuklarının iş/okul/spor başarılarını kutlayan babalar</i>
Koruyucu	<i>'Bizi kötülüklerden koruyan', 'Baba; zor anında yardım eli uzatan', 'Babamı gördüğüm ilk an beni hep koruyacağını anladım'</i>	<i>Bisiklete binen çocuğunu düşmesin diye tutan, çocuğuna kask giydiren, otokoltuğundaki çocuğun kemerini takan babalar</i>
Ekmek Kazanıcı (Bread Winner)	<i>'İyi bir insan olalım diye gece gündüz demeden çalışan' 'Baba; alın terinin, gücün, emeğin temsili'</i>	<i>Çalışan ya da işe giden baba temsilleri</i>
Bakım Veren	<i>'Gece birden uyanmayı, ayağında sallamayı babayım ben ben bilirim' 'Altını da bağlarım, okuldan da alırım'</i>	<i>Uyutma, Alt değiştirme, Banyo yaptırma</i>

Tecrübe Aktarıcı/Eğitici	<i>'Hayata dair ne öğrendiysek babamızdan öğrendik'</i>	<i>Çocuğuna bisiklet sürmeyi, balık tutmayı, ağaca tırmanmayı öğreten babalar,</i>
Rol Model/Yol Gösterici	<i>'Baba; en güzel örnektir.', 'Bize tavırlarıyla ve tarzlarıyla ilham veren babalarımız'</i>	<i>Babasının kravatını takan, bıyık takan, babasını taklit eden çocuklar</i>
Hoşgörülü/Anlayışlı Baba	<i>'...evladına da kıyamayan babalar'</i>	<i>Arabasını boyayan çocuklarına karşı sakin baba, notları düşük gelen çocuğunu anlayışla karşılayan baba</i>
Denetleyici/Otoriter	<i>'Sen beni dinle', 'Akşam geç kalma'</i>	<i>Tekli koltukta, yemek masasının baş sandalyesinde oturan baba, Gazete okuyan baba</i>
Ahlak Öğretici	<i>'Babamdan dürüstlüğü, saygıyı, iyi bir insan olmayı öğrendim'</i>	<i>Çocuğuna değer aktaran, iş ahlakı, saygı, başarı gibi konularda öğüt veren babalar</i>

Sloganlar mesajın en etkili şekilde verilmesi, tüketiciyle marka arasında duygusal bağ kurabilmesi ve markayla ilgili farkındalık kazandırılmasını mümkün kılan bir yöntem olarak reklam filmlerinde sıkça kullanılmaktadır (Öztel & Öymen, 2019). İncelenen reklam filmlerinde de bazı slogan ağırlıklı söylemler aracılığıyla belli değerlere, kavramlara ya da rollere dikkat çekilmiştir. Bu kavram, değer ve rollerin neler olduğunun belirlenmesi amacıyla reklam filmlerinde yer alan ana sloganlar derlenip içerik analizi yöntemi kullanılarak belli temalar etrafında toplanmıştır (Tablo 6).

Sloganlarda özellikle baba ve çocuk arasındaki ilişkinin uzunluğuna dikkat çekilmiştir. Bu sloganlar 'Süreklilik Vurgusu' teması altında toplanmıştır. *'Her an yanımızda olan, yolculuk, bir ömür'* gibi ifadelerle babaların her anımıza şahitlik ettiklerine ve babalığın bitmeyen bir süreç olduğuna vurgu yapıldığı gözlenmiştir. Babalık başlangıcı olan ancak sonu olmayan bir yolculuk olduğu ifade edilmiştir.

İkinci olarak babanın çocuk için ne ifade ettiği ile ilgili sloganlar derlenerek *'Babanın hayatımızdaki rolüne vurgu'* teması altında derlenmiştir. Babaların; oyun arkadaşı, öğretici, yol gösterici, kahraman, örnek alınan, usta, problem çözen, koruyan, savunan gibi rollerle çocuğun hayatında anlam kazandığı işlenmiştir.

Öne çıkan bir diğer temanın ise babanın değerleri üzerinde yoğunlaştığı gözlenmiştir. Özellikle *'Gece gündüz demeden çalışan, önceliği her zaman biz olan'* gibi ifadelerle fedakârlık

vurgusu yapılmıştır. Ayrıca ‘çalışkanlık, tutumluluk, güven, sabır, sevgi’ gibi değerlerin de sloganlarda kendine yer bulduğu görülmüştür.

Diğer seçeneği altında ise herhangi bir kategoriye dahil edilemeyen, birbirinden bağımsız sloganlara yer verilmiştir.

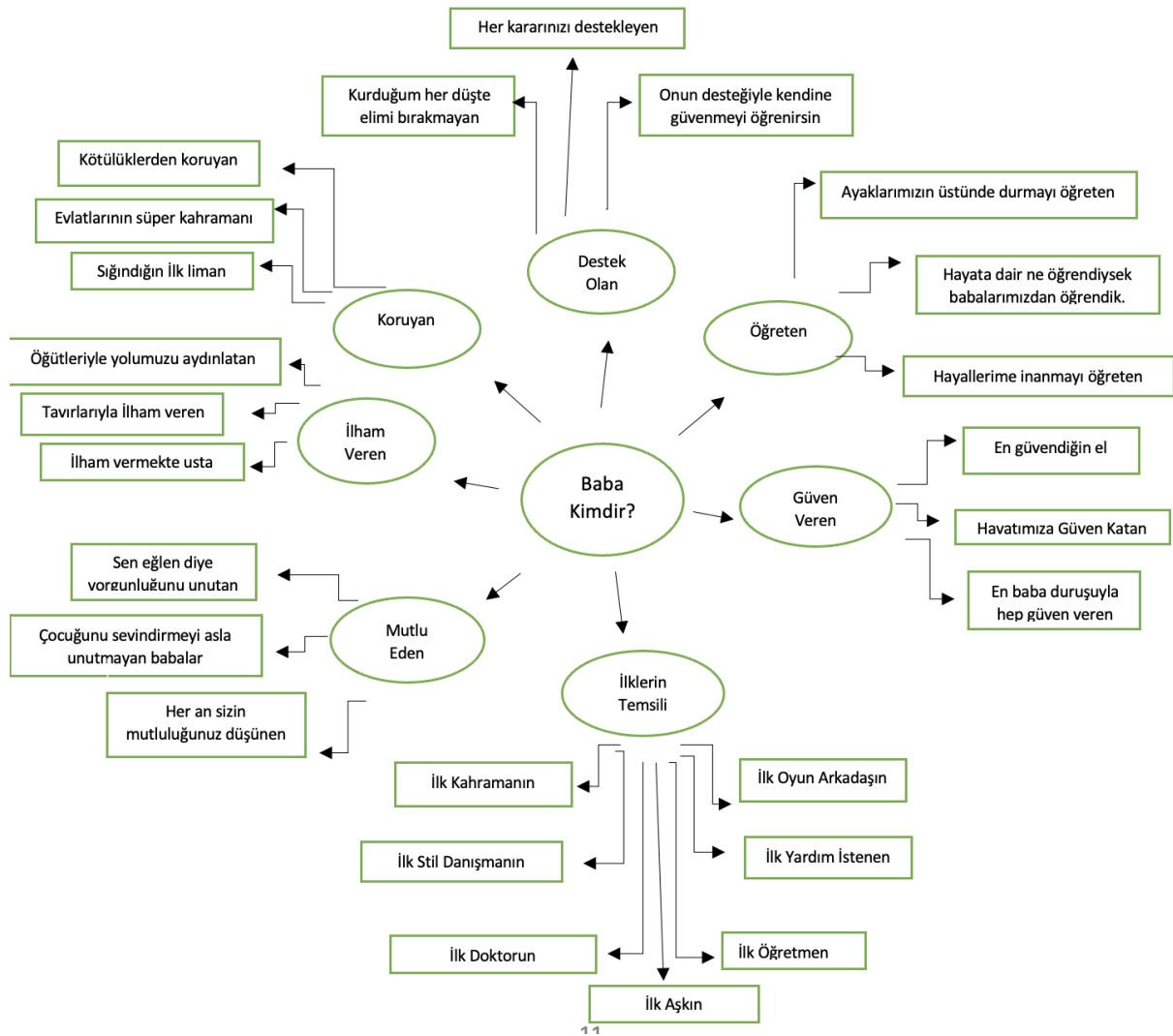
Tablo 7.
Reklam sloganları ve Alt Metinlerinde Öne Çıkarılan Temsiller

BASKIN VURGULAR	SLOGANLAR	MARKA	YAYIN TARİHİ
SÜREKLİLİK VURGUSU	‘Bir güne sığmaz baba olmak’	Fiba Bank	19.Haz.22
	‘Beraber olduğumuz her gün bir ömür’	Halk Bank	17 Haz.22
	‘Her anımızda yanımızda olmak için yola çıkan babalar’	Goodyear	18 Haz.22
	‘Babalarımız yanımızdayken zaman dursun isteriz’	Saat&Saat	05.Haz.22
	‘Hayatımızın her anında yanımızda olan babalarımız’	QNB Finansbank	20.Haz.21
	‘Her anımızda yanımızda olan babalarımız’	HSBC	19.Haz.20
	‘Her zaman yanımızda olan babalarımız’	Petrol Ofisi	19.Haz.20
	‘Her zaman yanımızda olan ilk oyun arkadaşımız babalar’	QNB Finansbank	16.Haz.19
	‘Hayatımızın her anında yanımızda’	Sompo	15.Haz.19
	‘Baba olduktan sonra’	SMA Optipro	12.Haz.19
	‘Babalık bir yolculuktur, ömür biter yol bitmez’	Halkbank	18.Haz.21
	‘Kalbi hep sevdiğiyle atanlar’	Vodafone	14.Haz.18
	‘En iyi arkadaşım babam’	Ebebek	19.Haz.22
	‘Hayalleri büyüten babalarımız’	Terndyol	13.Haz.22
HAYATIMIZDAKİ ROLÜNE VURGU	‘Babam öğretti’	Yemeksepeti	18.Haz.22
	‘Evlatlarına yol gösteren babalar’	Sampa	18.Haz.22
	‘En iyi oyun arkadaşımız olan kahramanlarımız’	Farmasi	19.Haz.22
	‘Usta Babam’	DYO	19.Haz.21
	‘İlk aşkım ilk kahramanım babam’	Hürriyet	20.Haz.21
	‘Bizim için en güzel örnek olan babalar’	Fuzulev	20.Haz.21
	‘Her zaman rahatımızı düşünen babalarımız’	Ebebek	19.Haz.21
	‘Hayata dair ne öğrendiysek onlardan öğrendik’	Pierre Cardin	05.Eyl.21
	‘Her şeyin ustası babalarımız’	Polisan Home	19.Haz.20
	‘Babayım ben, ben bilirim’	Ebebek	18.Haz.20
	‘İlk hecem hep gücüm’	D&R	18.Haz.20
	‘Babalarımız oldukça daha çok ayakta kalırız’	Aykkabı Dünyası	18.Haz.20
	‘Çocukları için hep daha fazlası olan babalar’	Ziraat Bankası	19.Haz.20
	‘Babalarımızla konuşalım artık’	Lipton	18.Haz.21

DEĞER VURGUSU	‘İlk oyun arkadaşımız babalarımız’	QNB Finansbak	16.Haz.19
	‘Çocukları için sonuna kadar giden babalar’	Bridgestone	11.Haz.19
	Baba olmak o duyguyu gururla taşımaktır.	Sarar	11.Haz.21
	Fedakâr Babalarımıza	Renault	20.Haz.21
	‘Önceliği her zaman biz olan babalarımız’	Fiba Banka	18.Haz.21
	‘Her zaman bizleri düşünen babalarımız’	Trendyol	17.Haz.21
	‘Gece gündüz demeden çalışan babalar’	Oneway Whorkshop	29.Nis.21
	‘Her kuruşun değerini bilen babalarımız’	A101	18.Haz.20
	‘Fedakâr Babalarımızın Babalar Günü’	Yapı Kredi	16.Haz.20
	‘Avuç içleri her şeyden güvenli olan babalar’	Michelin	16.Haz.20
	‘Çocuklarının yarınları için kendi bugünlerini feda eden babalar’	Türkishaeros pace	21.Haz.20
	‘İyi olanı koruman için var gücüyle çalışan babalar’	Tetrapark	14.Haz.19
	‘Baba sabrın, emeğin, gücün temsili’	BKM Kitap	18.Haz.18
	‘Cefakâr toprakların fedakâr babaları’	Jandarma GNK	17.Haz.18
	‘Sevgiyi büyütmek babalarımızla, yılların tecrübesini paylaşmak corega ile mümkün’	Corega	16.Haz.18
DİĞER	‘Bize Yakışan Hatırlamak’	Kiğılı	13.Haz.22
	‘Kavuşmayla Biten Yolculuklar’	Renault	16.Haz.22
	‘Baba Büyüksün’	Süvari	15.Haz.22
	‘Bugün de onlar bizi dinleyecek’	Ziraat Bankası	18.Haz.22
	‘Hafızalardan silinmeyen hatıraları yaşatın’	Mihiku	18.Haz.22
	‘Baba olmak’	Divanev	19.Haz.22
	‘Kavuşmak’	THY	19.Haz.22
	‘Babalar gününüz kutlu olsun’	Pierre Cardin	22.Haz.21
	‘Babası Kılıklı’	Boyner	11.Haz.21
	‘Babalar gününüz kutlu olsun’	Audi	20.Haz.21
	‘Yeni nesil babaların babalar günü kutlu olsun’	Btc Türk	18.Haz.21
	‘Keşkesiz babalar kulübü’	Süvari	17.Haz.21

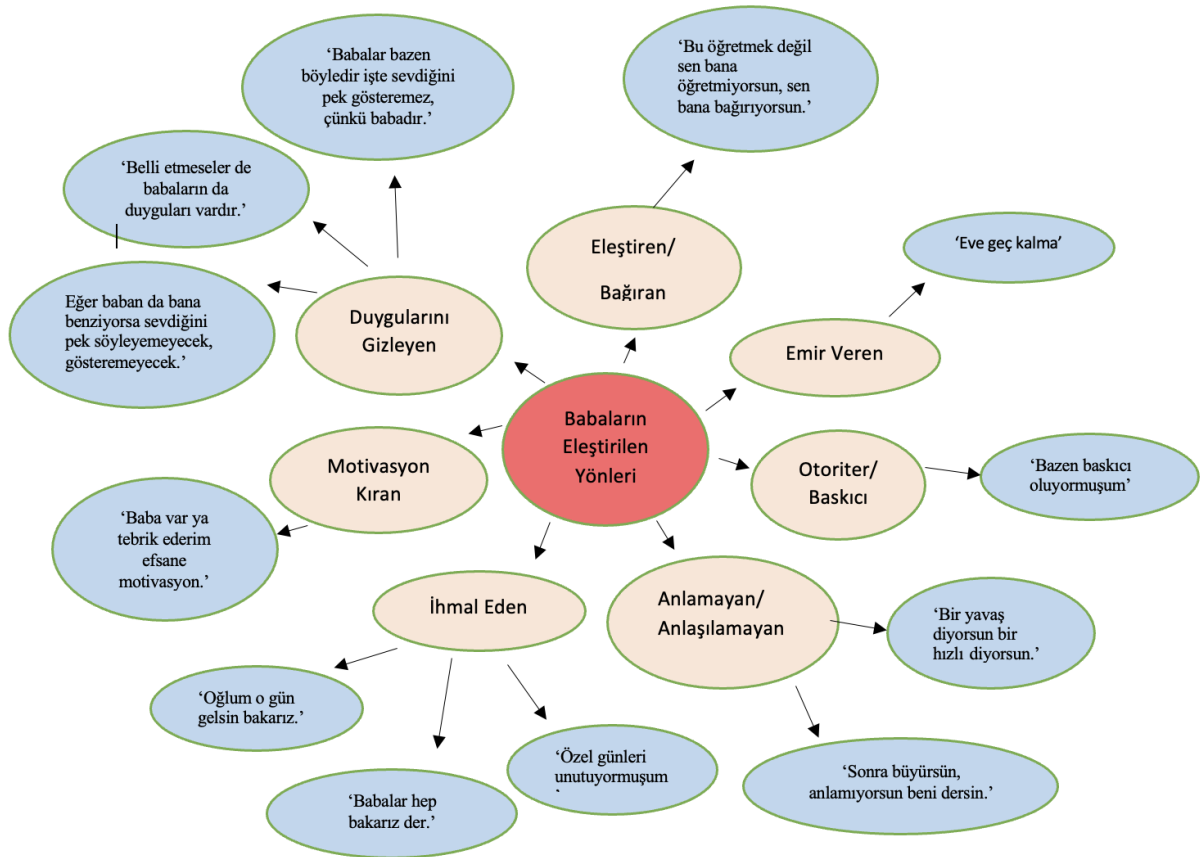
Çalışmada reklamların ana sloganlarının yanında alt metinlerdeki sloganlarda da babanın temsili, babaya atfedilen değerler ve rollerle ilgili ifadelerin sıkça yer aldığı görülmüştür. Özellikle idealize edilen babalıkla ilgili izleyiciye sunulan mesajların tespit edilmesi amacıyla yapılan içerik analizi çalışmasında 89 adet reklamın alt metinlerinde geçen cümle ve ifadeler derlenerek tablo

haline getirilmiştir (Şekil 1). Oluşturulan tabloda en sık ifade edilen 7 adet tema belirlenmiş ve bu temaların belirlenmesini sağlayan cümle ve ifadelerden örneklere yer verilerek grafikleştirilmiştir. Bazı ifadelerin birden fazla kategoriyi destekler nitelikte olduğu gözlenmiştir. Örneğin 'Hayallerine inanmayı öğreten' ifadesi hem öğretici role hem de ilham veren role atıfta bulunmaktadır. Babaların güven veren ve koruyan rollerine ilişkin çok fazla atıf olduğu görülmüş ancak geneli temsil ettiği düşünülen bazı ifadeler seçilerek tabloda sunulmuştur. Reklamlarda babaların bazı tereddütleri olsa dahi pek çok kararımızın destekleyicisi konumunda yer aldıkları görülmüştür. Bunun aksi durumların eleştirildiği gözlenmiştir. Ayrıca babaların çocuklarının hayatında mutlu eden ve pek çok ilki temsil eden olduğu görülmüştür. Grafikte yer verilenlere ek olarak babalar 'Usta, sağlam, güçlü, kahraman, fedakâr, cesur, örnek, seven, yetiştiren' gibi ifadelerle de ilişkilendirilmiştir.

Şekil 1:
Reklam Alt Metinlerindeki İfadelere Göre Baba Tanımı

Reklam alt metinlerinde idealize edilen babalıkla ilgili seçilen ifadelerin yanında eleştirilen babalık üzerine de söylem ve ifadelere rastlanmıştır. Ancak idealize edilen babalık üzerine 58 adet reklamda veri bulunurken eleştirilen babalık üzerine 11 adet reklam içeriğinde veri bulunabilmiştir (Şekil 2). Yapılan eleştiride babaların otoriter, emir veren, bağırarak, çocukları ile sağlıklı iletişim kuramayan, duygularını gizleyen, bazı konularda erteleyen ya da ihmal eden konumda olduğu görülmüştür. Eleştirilen yönlerin birçoğunun geleneksel babalık modelinin sahip olduğu yönler olduğu fark edilmiştir. Eleştiri aracılığı ile de babalığın bir değişim ve dönüşüme uğraması gerektiği mesajı izleyiciye aktarılmıştır.

Şekil 2:

Reklam Alt Metinlerindeki İfadelerde Babaların Eleştirilen Yönleri

Semboller, Değerler ve Nesnelere Temsili

Reklamlarda babalığın belirli sembol ve nesnelere özdeşleştirildiği gözlenmiştir. Bu sembollerin geleneksel toplum yapısındaki babanın iktidar alanı olarak düşünülen evin ve baba otoritesinin tamamlayıcı unsurları olduğu gözlenmektedir (Tablo 7).

Reklamı yapılan ürün ve marka ile de bağlantılı olmakla birlikte reklamların genelinde babalar 'Ceket, Gömlek, T-shirt, Kıravat, İş Kıyafeti/Üniforma' gibi kıyafet ya da aksesuarlarla

ekrana yansımıştır. Seçilen bu kıyafet ve aksesuarların babanın ekmek kazanıcı rolünün pekiştiricileri olarak sunulduğu görülmektedir.

Reklamlarda babaların ilişkilendirildiği eşya ve araçlar incelendiğinde tesbih, tekli koltuk, yemek masasının baş sandalyesi gibi otoriteye vurgu yapılan eşyaların sunulduğu görülmüştür. Ayrıca kapı girişi/çıkışı önünde ekrana yansıyan babalar ile ev dışı baba vurgusu yapıldığı gözlenmiştir. Telefon ve bilgisayar kullanan baba görüntülerinde genellikle çalışan babalar gösterilmiş ancak bazen oyun oynayan ya da mesajlaşan babaların da temsil edildiği fark edilmiştir.

Babaların eylemsel temsil kategorisinde çocuğu ile bisiklet süren ya da çocuğuna bisiklet sürmeyi öğreten baba görüntüsünün sıklıkla ekrana getirildiği fark edilmiştir. Bu reklamların alt metni ve sloganları dikkate alındığında babanın; hayatı öğreten, tecrübe aktaran, destekleyen rollerinin vurgulandığı gözlenmiştir. Yine koltuğunda kitap, gazete ve dergi okuyan baba görselleri ile de babanın otoritesine ve özel alanına vurgu yapıldığı görülmüştür. Eylemsel temsillerde sıklıkla ekrana yansıyan görüntülerden bir diğeri ise çocukları ile çeşitli oyunlar oynayan, çocuklarına masal anlatan babaların görselleri olduğu gözlenmiştir. Bu görsellerde de babanın çocuğu ile ilgilendiği, arkadaş rolünde yer aldığı ve keyifli zaman geçirildiği vurgulanmıştır. Babaların araba kullanırken ekrana yansıyan görüntülerinde ise babanın kontrolü elinde tutan kişi rolüne vurgu yapılmaktadır.

Reklamlardaki eylemsel temsillerden, reklam slogan ve metinlerinden babaların sahip olduğu değerlerle ilgili çıkarımda bulunulmuştur. Babaların en çok sabır, fedakârlık, güven ve çalışkanlık değerlerini temsil ettiği dikkat çekmiştir.

Tablo 8.

Reklamlarda Babalık ile Özdeşleştirilen Semboller-Değerler-Nesneler Tablosu

TEMALAR	SEMBOLLER/DEĞERLER/NESNELER
Fiziksel Temsil	Ceket, Gömlek, T-shirt, Kıravat, İş Kıyafeti/Üniforma, Bıyık
Eylemsel Temsil	Bisiklet Sürme/Sürdürme, Çocuğu Omzunda Taşıma, Araba kullanma, Futbol maçı yapma/seyretme, Okey-Tavla Oynama, Kitap-Gazete-Dergi Okuma, Mangal yapma
Değerler Temsili	Sabır, Güven, Fedakârlık, Dürüstlük, Çalışkanlık, Sevgi, Sorumluluk, Hoşgörü, Vefa, Bilgelik
Nesnelerle İlişkisi	Koltuk, Berjer, Kumanda, Tesbih, Baş Sandalye, Kapı, Fotoğraf Çerçevesi, Telefon, Bilgisayar, Araba, Bisiklet

İçerik analizi yapılırken babaların nesnelere ile olan ilişkisi reklam videolarının içeriği ve görselleri üzerinden incelenmiştir. Metafor kullanımının belirli bir olayın, kavramın ya da algının zihinde somutlaştırılarak kabul edilebilirlik ve akılda kalıcılık oranını artırdığı bilinmektedir. Reklam metinlerinde nesnelere ile olan ilişkisinin yanı sıra babaların nesnelereleştirildiği ve belli

metaforlar üzerinden işlendiği dikkat çekmiştir (Şekil 3). Özellikle babanın güvenin ve gücün temsili olduğu, koruyan, savunan, zor zamanda yanında olan kişi olduğu doğadaki bazı nesnelere ya da sembollerle ifade edilmiştir. ‘Çölüme yağmur, geceme gündüz, kışıma yorgan’ ifadeleri ile babanın zor durumda kaldığında yardım eden, kurtarıcı rolüne vurgu yapılmıştır. ‘Sığındığın liman, koca çınar ve babanın kanatları’ ifadeleri ile koruyan, savunan, himaye eden rolünün ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Babanın güven veren rolü ‘güvendiğin el, güvenin sigortası’ ifadeleri ile dile getirilmiştir. ‘Tırmandığın dağ’ ifadesi ile ise babanın destekleyici, arkadaki güç rolleri somutlaştırılarak izleyiciye sunulmuştur.

İncelenen 89 adet reklam içinden 80 reklamda babaların bulunduğu mekân tespit edilebilmiş, 9 reklam hakkında yorum yapılamamıştır (Tablo 8). Bir reklamda birden fazla mekândan görüntülere yer verildiği için toplam da 122 adet mekân verisine ulaşılmıştır. Veriler incelendiğinde babaların %54,02 oranında ev dışı mekânlarda temsil edildikleri gözlenmiştir. Babaların temsil edildiği ev dışı mekânlar kendi içinde ayrıca bir analize tabi tutularak iş yeri, araba, sokak/bahçe olmak üzere 3 ayrı kategoriye ayrılmıştır. Babaların sokak, bahçe ve diğer mekânlarda temsil edildiği oranın %32,78 olduğu, iş yerinde temsil edildiği oranın %11,47, araba içinde temsil edildiği oranın %10,65 gözlenmiştir. Ev dışı babalık sunumundaki yüksek oranın babanın geleneksel babalık rolündeki ekmek kazanıcı rolünü ve ev dışındaki işlerle ilgilenen kişi olma rolünü sürdürmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca mekân olarak araba içinde temsil edilen babaların herhangi bir istisnası olmaksızın tamamının şoför koltuğunda yer aldığı dikkat çekmiştir. Bu durum babanın kontrolü elinde tutan kişi konumunda olması ile doğrudan ilişkilidir.

Babaların ev içinde, ailesi ile birlikte sunulduğu temsillerin genel oranının %45,08 oranında olduğu görülmüştür. Babaların ev içinde temsil edildiği mekânlar kendi içinde tekrar bir analize tabi tutulmuş ve ev içinde temsil edilen babaların genellikle salon ve oyun odasında buldukları, sınırlı sayıda temsilde babanın mutfakta yer aldığı ya da ev işlerinde rol aldığı görülmüştür. Bu durum reklamlarda babanın çocukla ilgili katılımcı rolü ön plana çıkarılırken ev içi sorumlulukların hala anne üzerinde olduğunun açık göstergesidir.

Tablo 9.

Reklamlarda Babanın Sunulduğu Mekansal Temsiller Tablosu

Temalar	Mekanlar	Frekans	Yüzde
Ev İçi	Ev	55	%45,08
Ev Dışı	İş Yeri	14	%11,47
	Araba	13	%10,65
	Sokak, Bahçe	40	%32,78
Toplam		122	100

Araştırmacının Gözlemi

Reklamlardaki slogan ve ifadelerden elde edilen bulgularda babalara hayatımızın her alanında olması beklenen ancak bir ‘karar mercii’ ya da ‘akıl danışılan’ kişi konumundan ziyade kararların destekleyicisi olarak yer alması beklenen bir rol atfedilmektedir. İncelenen 12 babalık temsiline bakıldığında ‘katılımcı babalık’ temsilinin neredeyse tüm reklam filmlerinde karşımıza çıkması dikkat çekmiştir. ‘İdealize edilen babalık’ içeriğinin ‘eleştirilen babalık’ içeriğine oranla sayısal çokluğu göz önüne alındığında reklamlarda mevcut durumun eleştirisinden ziyade olması beklenen babalığın yapılandırıldığı görülmektedir.

Reklam filmlerinde bir taraftan geleneksel erkeklik rollerini korurken bir taraftan ise bakım sorumluluğunu da yerine getiren ilgili/yeni babalık tasvirleri ile karşılaşmıştır. İdealize edilerek sunulan baba modelinde katılımcı ve destekleyici babalık özendirilirken, babalığın eleştirilen yönlerinden biri olan otoriter tutum ile de sürekli mücadele içinde olan babalık modeli sunulmaktadır. Ancak diğer yandan babaların özel alan rahatlığı ve kontrol edici gücün diğer üyeler tarafından da kendisine verilmeye devam edilen bir konumda olduğu gözlenmektedir. Reklamlarda babayla eşya arasındaki ilişki kapsamında berjer, televizyon kumandası, yemek masasındaki baş sandalye, gazete-dergi gibi sembollerin babanın özel alanındaki konforuna hizmet eden semboller olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Babalık, erkekliğin inşasında ayrılmaz bir unsurdur ve tıpkı erkeklikte olduğu gibi babalığı da yorumlamanın ve pratiğe aktarmanın pek çok farklı yolu vardır (Richter ve Morrell, 2006). Bu farklılıkların oluşması sürecinde medya önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Medya tıpkı kadın ve erkek temsillerinde olduğu gibi ebeveynlik temsillerinde de sunduğu görsel ve işitsel mesajlarla toplumda baskın olarak kabul edilecek çeşitli rol temsillerinin yerleşmesine ve kanıksanmasına aracılık etmektedir. Özellikle reklamlar, gerek izleyici kitlesinin genişliği gerekse mesajın hem görsel hem de işitsel olarak desteklenerek sunulmasına imkân tanınması sebebiyle toplumsal normların oluşması, yeniden üretilmesi ve izleyicilere iletilmesinde etkisi güçlü araçlardandır (Kılıç, 2022).

Babalığın sürekli şekillendirilmeye ve belli dönemlerde belli rollerinin idealize edilmeye çalışıldığı görülmüştür (Ayvaz, 2019). Nair’in ifadesiyle medyada karşımıza çıkan baba kimlikleri, gerçek hayatta bir nevi ‘vekil baba’ kimliği olarak kabul edilmektedir (Prinsloo, 2006). Morrell ve Ritches’in deyimiyle “sosyal ve kültürel bir rol” olan babalık farklı şekillerde anlaşılıp icra edilebilmektedir (Richter ve Morrell, 2006). Medya bu anlama ve uygulamaya geçirme sürecinde aktif rol almaktadır. Medya araçları içinde özellikle reklamlarda sunulan temsiller toplum

tarafından da babalıkla ilgili roller repertuarına eklenmektedir. Reklamlarda babalık rolleri sürekli olarak bir değişim ve dönüşüm sürecine tabi tutulmakta hatta egemen ideolojiye göre yeniden üretilebilmektedir (Gregory ve Milner, 2011; Ayvaz, 2019; Ünal ve Şeşen, 2020). Bu sebeple araştırmada reklam filmlerindeki babalık temsillerinin nasıl sunulduğu, ne gibi değişim ve dönüşüm süreçlerinden geçtiği incelenmiştir.

Mueller ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada erkeklerin baba olmanın ne demek olduğunu anlama süreçlerinde babalık üzerine çekilmiş reklamların önemli bir rolü olduğu vurgulanmaktadır. Araştırma babaların bu reklamlara yönelik ve reklam sahibi markaya yönelik tutumlarının anlaşılmasını amaçlamaktadır. Araştırma sonucuna göre bakıcı babaların tasvir edildiği reklamların aşırı erkeksi ve gelenekselci tasvirlerle nazaran daha olumlu değerlendirildiğini göstermiş ve markaların modern baba tasvirinde artış beklendiğini ifade etmişlerdir (Mueller vd., 2023). Çalışmada elde edilen verilerin Mueller ve arkadaşlarının çalışmasını destekler nitelikte olduğu, ülkemizde de son yıllarda yayımlanan reklamlarda babaların bakım veren, ilgili baba rollerindeki tasvirde artış olduğu tespit edilmiştir.

İçeriği incelenen reklamların büyük bir çoğunluğunda babalığın öne çıkarılan belli roller ile temsil edildiği görülmüştür. Bu rol temsilleri bazı noktalarda günümüzdeki aile içi ilişki ve rol dağılımları ile örtüşse de toplumda hâkim olan genel bakış açısı ile arasında tam anlamıyla bir tutarlılık görülmemektedir. Her ne kadar toplumsal bir değişim ve dönüşüm süreci ile babalığa yüklenen rollerde değişimler meydana gelse de geleneksel iş bölümünde aynı değişimin gerçekleşmemiştir. Bu konuda TÜİK tarafından 2021 yılında yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması verilerinde çocuk bakımı ile 2,3 oranında erkekler ilgilenirken, kadınlarda bu oranın 94,4 olduğu görülmektedir (*Türkiye Aile Yapısı Araştırması*, 2021). Geleneksel aile içi rollerde babalar genellikle duygularını ifade etmenin otoritelerini sarsacağı düşüncesi ile çocuklarına karşı mesafeli olan, çocuklarının bakımında doğrudan sorumluluk almayan ya da çocukları ile daha kısıtlı vakit geçiren ebeveynlerdir. Babalık her ne kadar geleneksel babalık anlayışındaki gibi ekmek kazanıcı olma rolünü sürdürse de aynı zamanda katılımcı ve bakım veren baba temsillerinin de reklamlarda görünür olduğu fark edilmiştir. Evans, 2015 yılında yaptığı çalışmada; 2012 öncesi ve sonrasında erkek dergilerindeki baba tasvirinde bir değişiklik meydana geldiğini belirtmiştir. Babalık reklamlarının babaları 'bakım veren' olarak tanımladığı görülmüştür (Evans, 2015). Çalışma kapsamında incelenen reklamlarda çocuğunu fiziksel ve duygusal olarak destekleyen baba profili ön planda tutulmuştur. Ayrıca çocuğunun mali güvenliğini önceleyen babalık her ne kadar görünür olsa da eğlenceli baba nitelendirmesinin daha ön planda olduğu fark edilmiştir. Çocukları ile eğlenceli vakit geçiren babalar kültürel açıdan önemli bir konuma ve odak noktasına alınmıştır. Babaların geçmişe nazaran otoriter ve mesafeli rollerinin kırılmaya çalışıldığı, babalık

rolünün çocukları ile bireysel aktiviteler yapan, çocuklarının bakım sorumluluğunu eşleri ile paylaşan, ilgili, çocukları ile oyun arkadaşı/dost olan bir rol pozisyonuna evirildiği görülmüştür (Morman ve Floyd, 2006; Ünalın ve Şeşen, 2020). Yapılan araştırma sonucunda elde ettiğimiz bulguların mevcut literatür ile tutarlı olduğu, reklam filmlerinde babaların daha çok çocukları ile olan ilişkilerinin ön plana çıkarıldığı görülmüştür.

Tsai (2010) ve Neuhaus (2012)'a göre, reklamlarda baba tasvirleri babayı geleneksel kalıplarda olduğu gibi ailenin gelirini yöneten ve geçimini sağlayan, ev dışı işlerde görev alan, çocukla olan iletişimi anneye destek yoluyla sağlanan biri olarak sunulmuştur (Tsai, 2010; Neuhaus, 2012). Modern babaların çocukları ile iletişimi genelde çocukları ile zaman geçiren ama doğrudan sorumluluk alma ve etkileşimde bulunma zorunluluğu olmayan kişiler olarak görünür olduğunu belirtmiştir. İlgili babalar ev işi yapan reklamlarda gösterildiğinde bunu genellikle bakım ve onarım gibi "erkeksi" ev işleri olduğu, çocukları için ustalıkla bir şeyler bir araya getirdiği veya aileleri için bozuk şeyleri tamir ettikleri görülmüştür. Araştırma kapsamında incelenen reklam sloganlarında babanın genellikle 'usta' kavramı ile bağdaştırıldığı, evde tamir işleri ile ilgilendiği, babanın çocukları ile eğlenceli zaman geçiren ebeveyn olarak sunulduğu görülmüştür. Ancak babaların çocuk bakımında anneye destek olan rolü yerine katılımcı ve bakım veren rolleri de üstlenmesi noktasında Tsai ve Neuhaus'un çalışmaları ile çeliştiği tespit edilmiştir. Reklam alt metinlerinde babanın tanımlanmasında kullanılan ve öne çıkarılan diğer ifadelerin 'koruyan, ilham veren, öğreten, destekleyen, güven veren, mutlu eden' şeklinde olduğu görülmüştür. Ayrıca pek çok sloganda babanın hayatımızdaki ilklerin temsili olduğuna vurgu yapılmıştır. Yine reklam alt metinlerinde babaların 'tırmandığın dağ, sığındığın liman, güvendiğin el, geceme gündüz, çölüme yağmur, koca çınar' gibi nitelendirmeler ile nesneleştirildiği görülmüştür.

Araştırma örnekleminde yer alan reklamlar incelendiğinde pek çok reklamın ana sloganlarında babalıkla ilgili sürece vurgu yapılmıştır. Babalığın bir ömür devam eden ve ara verilemeyen bir yolculuk olduğu, her an çocuklarının yanında oldukları belirtilmiştir. Sloganlarda öne çıkan diğer vurguların ise çocuklarının hayatındaki rollerine ve sahip oldukları değerlere yönelik olduğu tespit edilmiştir. Hem sözel hem de davranışsal olarak en sık tekrar edilen değerlerin fedakârlık olduğu, babaların fedakârlığının yorgun olsa da çocuğu ile zaman geçirmeyi ihmal etmemesi, kendisinden önce onun mutluluğunu düşünmesi, çocukları için zor koşullarda çalışması gibi davranışlar ile yansıtılmıştır. Ayrıca; sabır, güven, dürüstlük, çalışkanlık, bilgelik gibi diğer değerlerin de babaya atfedildiği görülmüştür. Babaların kıyafet olarak en çok ceket, gömlek, kravat ve iş kıyafeti ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Babanın nesnelere olan ilişkisinde ise daha çok berjer, kumanda, kapı, araba gibi nesne ve eşyaların ön plana çıktığı görülmüştür. Bu durum babanın özel alanda devam ettirilen konforu ve kontrolü elinde bulunduran konumu ile doğrudan

ilişkilidir. Ayvaz da 2019 yılında yaptığı çalışmada “Ailesinin maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışan baba bütün gün evde değildir. Eve geldiğinde yorgun argın olduğu için evin içinde sessiz sedasız fakat otoritesini sembolik düzende temsil eden oturma odası ya da salondaki koltukta televizyon izleyerek uyuyakalmaktadır.” ifadesi ile ‘baba’ ve ‘koltuk’ arasındaki kültürel bağın desteklendiğini ifade etmiştir (Ayvaz, 2019).

Babaların eleştirilen yönleri incelendiğinde otoriter, duygularını gizleyen, ihmal eden, emir veren, eleştiren, bağırان, motivasyon kırıcı sözler söyleyen ya da özellikle ergenlik döneminde çocuğunu anlamayan baba temsilleri ile karşılaşmıştır. Bazı reklam filmlerinde ise babaların toplumsal normlara ve geleneksel değerlere uymadıkları, bu norm ve değerleri eleştirdikleri gözlenmiştir. Örneğin duygularını gizleme, katı kural koyucu ve denetleyici role bürünme gibi konularda bir değişim başlatma eğiliminde oldukları ve reklam filmlerinde de bu şekilde sunuldukları gözlenmiştir. Ayrıca babanın otoriter yapısı reklam filmlerinde eleştirilen bir unsur olsa da genellikle babanın fiziksel olarak başkasının kontrolüne imkân vermeyen kumanda, gazete gibi nesnelere ilişkilendirildiği ya da berjer, şoför koltuğu gibi alanlarda konumlandırıldığı görülmüştür.

Araştırma sonucunda babaların mekânsal olarak daha çok ev dışında temsil edildiği görülmüştür. Babanın daha çok ev dışı rollerde sunulması, geçmişten günümüze değişmeyen kamusal alanın babaya tahsis edilmesi durumu babanın özel alandaki rolünün fiilen dışlanmasına ve özel alanda ikincil bir konumda kalmasına sebep olmaktadır (Prinsloo, 2006). Bu durum babanın ev içi kararların uygulayıcısı ya da destekleyicisi rolünde olması gibi bir beklentiyi beraberinde getirmektedir. Nitekim incelenen reklamlarda destekleyici baba rolünün sıklıkla vurgulandığı görülmüştür.

Babaların toplumsal hayatta yaşadıkları rol değişimlerinin anlaşılabilmesi için daha kapsamlı ve derinlemesine çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle gelecekte yapılacak dönemselsel olarak karşılaştırma çalışmalarının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yine modernite ve küreselleşme ideolojileri etrafında babalığın nasıl inşa edildiğini farklı yöntemlerle inceleyen metinsel, işitsel ve görsel analizler önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Artunal, K. T. (2022). *Reklamlarda babalık temsili: Arçelik örneği* [Yüksek Lisans]. Trabzon Üniversitesi.
- Aslışen, E. T. (2017). 5-6 yaş çocuklarının ve ebeveynlerinin bazı alışkanlıkları ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki farklılıklara ilişkin bir çalışma. *Başkent University Journal of Education*, 4(1), 11-28.

- Ayvaz, S. (2019). Reklamlarda baba bedeninin inşası: Babalar günü örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 688-709. <https://doi.org/https://doi.org/https://doi.org/10.31123/akil.618591>.
- Barutçu, A. (2015). Bir erkeklik stratejisi: Özel alanda eril suskunluk. *Fe Dergi*, 7(1), 130-145. https://doi.org/https://doi.org/10.1501/Fe0001_00000000137.
- Barutçu, A., ve Hıdır, N. (2016). Türkiye’de babalığın değişen rolleri: Profeminist babalar. *Fe Dergi*, 8(2), 27-45. https://doi.org/10.1501/fe0001_00000000163
- Başfıncı, Ç., & Altıntaş, M. (2019). Toplumsal Cinsiyetin Çocuk Reklâmları Aracılığıyla İnşası: Türk Televizyonlarındaki Çocuk Reklâmlarına Yönelik Bir İçerik Analizi. *Istanbul Business Research*, 47(2), 208-232.
- Belli, M., Akçay, N., ve Bal Yılmaz, H. (2021). Geçmişten günümüze değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine katkıları. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 366-371. <https://doi.org/10.34087/cbusbed.806798>.
- Bozok, M. (2011). *Soru ve cevaplarla erkeklikler*.
- Bozok, M. (2018). *Ebeveynlik, erkeklik ve çalışma hayatı arasında türkiye’de babalık*.
- Cabrera, N. J., & Tamis-LeMonda, C. S. (Eds.). (2013). *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives*. Routledge.
- Coltrane, S. (2004). Fathering: paradoxes, contradictions, and dilemmas. İçinde M. Coleman & L. H. Ganong (Ed.), *Handbook of Contemporary Families: Considering the Past, Contemplating the Future* (ss. 224-243). Sage.
- Demirkazık, Ç. N. (2021). *Erkekliği sorgularken babalara bakmak: babalık istenci, değişen babalık rolleri ve yeniden üretim alanında erkek olmak* [Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. <https://www.researchgate.net/publication/355875195>.
- Demren, Ç. (2008). Kadınlık dolayımıyla erkeklik özneliği. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 73-92.
- Donaldson, M. (1993). What is hegemonic masculinity? *Theory and Society*, 22(5), 643-657. <https://ro.uow.edu.au/artspapers/141>.
- Drisko, J. W., & Maschi, T. (2016). *Content analysis*. Oxford University Press, USA.
- Evans, J. R. (2015). *Defining dad: Media depiction of the modern father in print defining dad: media depiction of the modern father in print advertising advertising* [Louisiana State

- University and Agricultural & Mechanical College.].
https://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_theses.
- Flood, M., Gardiner, J. K., Pease, B. ve Pringle, K. (2007). *International encyclopedia of men and masculinities*. Routledge.
- Foster, J. E. (1964). Father images: Television and ideal. *Journal of Marriage and the Family*, 26(3), 353. <https://doi.org/10.2307/349472>.
- Gökpınar, P. (2015). *Reklamlarda erkeklik imgesinin yeniden üretimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gregory, A. ve Milner, S. (2011). What is “new” about fatherhood? The social construction of fatherhood in France and the UK. *Men and masculinities*, 14(5), 588-606.
- Güz, H. (2001). Reklam stratejisi ve reklam stratejisini etkileyen unsurlar. *Selçuk İletişim Dergisi*, 1(4), 20-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19002/200946>
- Jordan, A. (2021). The new politics of fatherhood: Men’s movements and masculinities. *Feminism & Psychology*, 31(4), 598-602. <https://doi.org/10.1177/0959353520980884>
- Katz, J. (2003). Advertising and the construction of violent white masculinity. İçinde *Eminem to Clinique for Men* (ss. 349-352).
https://study.sagepub.com/sites/default/files/29_Katz_Pg261.pdf.
- Kılıç, E. G. (2022). Modern hayatın ’modern babaları: toplumsal anlatıların yeniden üretim aracı olarak reklamlarda babalık kodlarının değişimi/dönüşümü. *Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 97-114.
- Kılınç, Ö. (2015). Reklamlarda erkeklik: GQ ve men’s health dergilerindeki reklamların eleştirel bir okuması. *Journal of Yaşar University*, 10(37), 6402-6412. <https://doi.org/10.19168/jyu.17961>.
- Kimmel, M. S., Hearn, J. ve Connell, R. (2005). *Handbook of Studies on Men & Masculinities*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781452233833>.
- Kocatepe, B. ve Bilgi, S. (2018). Toplumsal bir inşa olarak babalık: annelerin yaşam öykülerinde baba imgesi. *Fe Dergi*, 10(2), 43-59.
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 79-91. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200037>.
- Lamb, M. E. (2000). The history of research on father involvement. *Marriage & Family Review*, 29(2-3), 23-42. https://doi.org/10.1300/J002v29n02_03.

- Lamb, M. E. (2010). How do fathers influence children's development? Let me count the ways. *The role of the father in child development*, 1-26.
- Mercan, Z. ve Tezel Şahin, F. (2017). Babalık rolü ve farklı kültürlerde babalık rolü algısı. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-10. <http://ijeces.hku.edu.tr/tr/download/article-file/359424>.
- Miller, T. (2010). *Making sense of fatherhood*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511778186>.
- Morman, M. ve Floyd, K. (2006). Good fathering: Father and son perceptions of what it means to be a good father. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers*, 4(2), 113-136. <https://doi.org/10.3149/fth.0402.113>.
- Neuhaus, J. (2013). Dad test: Gender, race, and "funny fathers" in disposable diaper advertising from the 1970s to 2012. *Advertising & Society Review*, 14(2).
- Nicholson, L. (1994). Interpreting gender. *The University of Chicago Press*, 20(1), 79-105. <https://www.jstor.org/stable/3174928>
- Özeren, A. (2019). *Anne-baba rollerinin türk dizilerinde temsili* [Yüksek Lisans Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkantar, M. Ö. (2019). *Türk televizyonlarında yayınlanan gelin kayınvalide programları: Hegemonik erkeklik bağlamında bir inceleme*. 4(7), 16-35.
- Öznel, T. ve Öymen, G. (2019). Duygusal pazarlamada slogan kullanımının önemi: Pandora reklamları üzerine bir inceleme. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 31-53. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hire/issue/49612/587243>.
- Ünlü Bozkurt, H. (2018). *Okul öncesi dönemde çocuğu olan anne ve babaların ana-babalık algısı* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Pattnaik, J. (Ed.). (2012). *Father involvement in young children's lives: A global analysis* (Vol. 6). Springer Science & Business Media.
- Prinsloo, J. (2006). Where have all the fathers gone? Media (ted) representations of fatherhood. *İçinde Baba: men and fatherhood in South Africa* (ss. 132-146).
- Richter, L. ve Morrell, R. (2006). *Men and fatherhood in south africa*. HSRC.
- Sağlık, B. ve Çelik, H. Y. (2018). Küreselleşen çalışma hayatında kadının rolü. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 95-120.

Selek, P. (2014). *Sürüne sürüne erkek olmak*. İletişim Yayınları.

Synnott, A. (2016). *Re-thinking men*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315606132>.

Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Tsai, W. S. (2010). Family man in advertising? A content analysis of male domesticity and fatherhood in Taiwanese commercials. *Asian Journal of Communication*, 20(4), 423-439. <https://doi.org/10.1080/01292986.2010.496860>.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması. (2021).

Ünalın, D. ve Şeşen, E. (2020). Anneler günü ve babalar günü reklamlarında toplumsal cinsiyet inşası. *Journal of Turkish Studies, Volume 15 Issue 2*(Volume 15 Issue 2), 1453-1481. <https://doi.org/10.29228/turkishstudies.41769>

VanderStoep, S. W. ve Johnson, D. D. (2008). *Research methods for everyday life: Blending qualitative and quantitative approaches*. Jossey Bass.

Wall, K., Aboim, S. ve Marinho, S. (2007). Fatherhood, family and work in men's lives : Negotiating new and old masculinities. *Recherches sociologiques et anthropologiques*, 38(2), 105-122. <https://doi.org/10.4000/ras.470>.

Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile. *Mediterranean Journal Of Humanities*, 3(2), 297-328.

Televizyon Dizilerinde Çeşitlenen ve Farklılaşan Erkeklikler: *Magarsus* (2023) Örnekleme

Diversifying And Differentiating Masculinities In Television Series: Magarsus (2023) Sample

Zehra Yiğit*

Öne Çıkanlar

- Magarsus* dizisinin sosyolojik analizi sonucunda, toplumsal olarak kurgulanan ve idealize edilen bir erkeklik formu olan hegemonik erkeklik tanımının, modernleşen dünyada güç kaybına uğradığı ve buna paralel olarak da erkeklik konumlarında değişimler yaşandığı saptanmıştır.
- Dizinin üç ana erkek karakterinden Halil Kurak, hegemonik erkekliği temsil ederken, ölümü sonrası iktidar savaşında yer alan Turgut Kurak ve Beton lakaplı Salim'in ataerkil düzendeki aile reisini özelliklerine sahip olmadıkları madun erkeklikleri temsil ettikleri görülmüştür.

Öz: Erkeklik çalışmalarının kurucu isimlerinden biri olan Raewyn Connell, toplumsal olarak inşa edilmiş cinsiyet kalıpları üzerine odaklanırken erkeklikleri toplumsal cinsiyet rejimi üzerinden sorgular ve toplumda birbirlerinden farklı, çoğul erkeklikler olduğunu saptar. Connell, *Masculinities* (2005) kitabında medya metinlerinin erkeklik tanımları ile dolu olduğunu bir kültürel süreç olarak erkekliğin buralarda da üretildiğini belirtir. Televizyon metinlerindeki erkeklik tanımlarını çözümleme yolu, aynı zamanda hâkim ideolojiyi deşifre etmenin de bir yoludur. Bu çalışmada, Connell'in erkeklik çalışmalarından hareketle *BluTv* yapımı *Magarsus* (2023) isimli dizi, analiz edilerek dizide vurgulanan farklı erkeklik tanımları, erkeklik normları, erkeklik pratikleri ve stratejileri ortaya çıkarılacaktır. Çalışma, temsil edilecek homojen, tek bir erkeklik tanımı olmadığını ve toplumsal değişimle ilişkili olarak erkekliklerin dinamik ve değişken olduğunu kabul ederek heterojen bir evrenin tekil bir parçasına odaklanmaktadır. *Magarsus* dizisinin sosyolojik analizi sonucunda, toplumsal olarak kurgulanan ve idealize edilen bir erkeklik formu olan hegemonik erkeklik tanımının, modernleşen dünyada güç kaybına uğradığı ve buna paralel olarak da erkeklik konumlarında değişimler yaşandığı saptanmıştır. Dizinin üç ana erkek karakterinden Halil Kurak, hegemonik erkekliği temsil ederken ölümü sonrası iktidar savaşında yer alan Turgut Kurak ve Beton lakaplı Salim'in ataerkil düzendeki aile reisini ve özelliklerine sahip olmadıkları madun erkeklikleri temsil ettikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: D. W. Connell, Erkeklik çalışmaları, Hegemonik erkeklik, Madun erkeklik, *Magarsus*

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, GSF, Sinema-TV Bölümü, zehrayigit@akdeniz.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1869-8550.

Highlights:

- As a result of the sociological analysis of the series *Magarsus*, it has been determined that the definition of hegemonic masculinity, which is a socially constructed and idealized form of masculinity, has lost its power in the modernizing world and in parallel with that changes have been experienced in the positions of masculinity.
  - While Halil Kurak, one of the three main male characters of the series, represents hegemonic masculinity, Turgut Kurak and Salim, nicknamed Beton, who take part in the power struggle after his death, are seen to represent subordinate masculinities that do not have the characteristics of the family head in the patriarchal order.
-

Abstract: Raewyn Connell, one of the founding figures of masculinity studies, focuses on socially constructed patterns of gender practice, interrogates masculinities through gender order and gender regime and determines that there are different, plural masculinities in society. In his book *Masculinities* (2005), Connell argues that media texts are full of definitions of masculinity and that masculinity is produced in them as a cultural process. Analyzing definitions of masculinity in television texts is also a way of decoding the hegemonic ideology. In this study, with reference to Connell's masculinity studies, the BluTv series *Magarsus* (2023) will be analyzed to reveal different definitions of masculinity, masculinity norms, masculinity practices and strategies defined in the series. The study focuses on a singular part of a heterogeneous universe, recognizing that there is no homogeneous, single definition of masculinity to represent and that masculinities are dynamic and fluid in relation to social change. As a result of the sociological analysis of the series *Magarsus*, it has been determined that the definition of hegemonic masculinity, which is a socially constructed and idealized form of masculinity, has lost its power in the modernizing world and in parallel with that changes have been experienced in the positions of masculinity. While Halil Kurak, one of the three main male characters of the series, represents hegemonic masculinity, Turgut Kurak and Salim, nicknamed Beton, who take part in the power struggle after his death, are seen to represent subordinate masculinities that do not have the characteristics of the family head in the patriarchal order.

Keywords: D. W. Connell, Masculinity studies, Hegemonic masculinity, Subaltern masculinity. *Magarsus*.

Summary

Connell (2011: 10), one of the founding figures of masculinity studies, states in his book *Confronting Equality: Gender, Knowledge and Global Change* that masculinities are socially constructed patterns of gender practice and that these patterns are created in a historical process with a global dimension. Connell (2005) in his book *Masculinities*, while defining the concept of hegemonic masculinity, refers to the concept of hegemony defined by Gramsci and points to the existence of a consensual superiority over the subordinated.

While questioning the structural analysis of masculinities, Connell, who states the necessity of discussing multiple masculinities within the gender order instead of a singular understanding of masculinity, taking into account the gender order and gender regime in the background, lists

masculinities hierarchically as 'hegemonic masculinity', 'complicit/cooperative masculinity', 'subordinated (subordinated) masculinity and 'marginalised masculinity' (Orhun, Delibaş, 2021: 20-21). Connell states that the subordinated man is the subjected man and therefore falls outside the definitions of hegemonic masculinity, and that the relationship that collaborative men establish with the patriarchal structure is a kind of complicity relationship; that they indirectly approve of this system in order not to give up the privileges provided to men by the patriarchal structure (patriarchal share), and that marginalised men are men who are outside the "ideal" with situations such as class, ethnicity and disability. Serpil Sancar (2009: 16-32) also points to the existence of a power regime that enables men to learn the definitions, values and practices of masculinity from the previous generation, that marks common masculine values and defines a dominant model of masculinity within hegemonic power relations. This power regime is declared as legitimate and desirable and rewarded by social institutions and practices.

As a part of the public sphere, politics, parliament, election areas and ballot boxes, as part of a male-dominated hierarchy, create their own masculine power relations and these spaces also exclude women. One of the areas where gendered social institutions and practices are produced is the media due to its content. Popular media content defines characters with whom the audience can identify, empathise and take as role models. The individual learns social institutions and practices not only from family, school and religious institutions but also through the media as a viewer. Connell (2005: 149) states that they are produced through the media.

This study will focus on the 2023 series *Magarsus*, which is a "male-dominated" media genre that includes crime, action and family drama genres and was shot for the BluTv platform. The definitions of hegemonic masculinity constructed in the series will be analysed and examined in depth with the sociological analysis method in the centre of masculinity studies. Connell (1998: 268) emphasises the interaction of hegemonic men with women and various forms of subordinated masculinity. Although hegemonic masculinity is a form of power and domination between men, the interaction with women is also important in this construction. This study focuses on the three main male characters; Halil Kurak, Turgut Kurak and Salim nicknamed Beton, as well as the female characters Tansu and Damla, and will centre on the power relations and definitions of masculinity that men establish among themselves and with women.

As a result of the study, it was determined that the socially constructed and idealised definition of hegemonic masculinity has lost its power. While Halil Kurak, one of the main characters of the series, represents hegemonic masculinity as a traditional, patriarchal, despotic father figure, it has been observed that the family is open to threats due to the fact that his inheritors

Salim and Turgut, who will fill the authority gap after his death, do not obey normative gender stereotypes.

In the series where sexual identities are also defined by spatial dimension, it is seen that the masculinisation of the public space from the Citrus Union to the port has changed, and gender definitions have also diversified in Turkey, which has changed and transformed with neoliberal policies. In the series in which different definitions of femininity and masculinity that can be defined outside of normative patterns are constructed, Tansu and Damla, who act freely in their sexual lives, as well as Turgut, who sheds tears for the woman he is in love with, or Salim, who cries out loud in the face of crises in his life, are positioned outside of traditional patriarchal structures.

With these qualities attributed to the "subaltern male identity" in the series, Salim and Turgut, who should be at the lowest stage in the hierarchy of masculinities, and Tansu who, because she is a woman, destroys the idea that women have no place in this order, which is dominated by the division of labour based on gender, come together within the framework of family unity and manage to regain authority, power and reputation within this network of relations, and in a sense, they are reflected on the screen as a symbol of the changing order.

In the series, where the connection between violence and ideology is reflected, while the violent wars between men result in losses on both sides, weapons, fighting and swearing, which are presented as a power and authority, have left the dominance of masculine power and passed into the hands of women. While it is pointed out that the power struggles symbolised by the myth of Magarsus are no longer only between men, that there is a place for women in this scene, the fact that this war will be passed on from generation to generation is also signalled that this power struggle is over for now and that life is ready for new ones with the handing of the note with the inscription "show must go on" to Salim sitting in the ancient city at the end of the series.

Finally, as a result of all these evaluations, it can be concluded that there are different views of masculinity in Turkey and that the crisis of masculinity, along with hegemonic masculinities, finds a place in media discourses. Like many theorists who criticise the generalisation of men's behaviours, thoughts and actions and the adoption of a rigid and radical approach to the whole, Raewyn W. Connell (2005), who initiated these discussions, calls on all groups in society to unite and create another world in his book *Masculinities*. It is thought that a healthy co-operation should be made with media workers. Emphasising equality in media representations will enable men to confront the subordination of women, of which they are the subjects, and will also guide women in gaining the value they deserve.

Giriş

Tim Edwards *Culture of Masculinity* (2006: 1-2) isimli kitabında eleştirel erkeklik çalışmalarının üç aşamalı olarak geliştiğini saptar. Edwards 1970’li yıllarda eleştirel erkeklik çalışmalarının ilk aşamasındaki temel vurgunun, erkekliğin sosyal olarak inşa edilmiş olan doğasına, ikinci vurgunun ise öğrenme ile sosyal kontrole dayanan bu sürecin, erkeklerin psikolojik ve fiziksel sağlıkları açısından sınırlayıcı ve zararlı oluşuna yapıldığını belirtir. 1980’lerdeki ikinci aşama her şeyden daha çok iktidar ve onun karmaşık doğası, ona yüklenen anlamlar ve iktidarın işleyişi ile ilgilidir. Siyah, işçi sınıfı ve eşcinsel erkeklerin ve erkekliklerin hegemonik beyaz, Batılı, orta sınıf ve heteroseksüel erkekler ve erkeklikler tarafından ikincilleştirildiğinin saptandığı bu dönemde, Raewyn Connell’in hegemonya kavramını geliştirerek erkeklik çalışmalarına uygulaması önemlidir. Edwards, üçüncü dalga erkeklik çalışmalarının, üçüncü dalga kadınlık çalışmaları gibi, normatiflik, performatiflik ve cinsellik gibi sorunlar açısından, post-yapısal teorinin ortaya çıkışından etkilendiğini belirtir. Tarihsel erkeklik anlayışında ve erkek kimliklerindeki değişimle beraber disiplinler arası çizgiye kayan çalışmaların, özellikle edebiyat, kültür ve medya alanlarında, kültürel metinler üzerinden erkekliklerle ilgili yapaylık, akışkanlık ve olumsuzluk duygusuna vurgu yaptığı görülmektedir. Connell (2011: 10), *Confronting Equality: Gender, Knowledge and Global Change* isimli kitabında erkekliklerin toplumsal olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyet pratiği kalıpları olduğunu, bu örüntülerin, küresel bir boyuta sahip tarihsel bir süreç içerisinde yaratıldığını belirtir. *Masculinities* (2005) isimli kitabında ise Connell hegemonik erkeklik kavramını tanımlarken, Gramsci’nin tanımladığı hegemonya kavramını referans vererek rızaya dayalı bir üstünlüğün tabi kılınanlar üzerindeki varlığına işaret eder.

Erkekliklerin yapısal analizini sorgularken, arka planındaki toplumsal cinsiyet düzeni ve toplumsal cinsiyet rejimini dikkate alarak tek tip erkeklik anlayışı yerine, çoğul erkekliklerin toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde tartışılmasının gerekliliğine işaret eden Connell, erkeklikleri hiyerarşik olarak ‘hegemonik erkeklik’, ‘suça ortak olan/işbirlikçi erkeklik’, ‘madunlaştırılan (tabi kılınmış) erkeklik ve ‘marjinalleştirilmiş erkeklik’ olarak dört kategori içerisinde tanımlar (Orhun ve Delibaş, 2021: 20-21). Madunlaştırılan erkeğin tabi kılınan erkek olduğunu, bu yüzden hegemonik erkeklik tanımları dışında kaldığını belirten Connell, işbirlikçi erkeklerin ataerkil yapı ile kurdukları ilişkinin bir tür suç ortaklığı ilişkisi olduğunu belirtir. İşbirlikçi erkekler, ataerkil yapının erkeklere sağladığı ayrıcalıklardan vazgeçmemek (ataerkil hisse) için dolaylı olarak bu sisteme onay vermektedirler. Marjinal erkekler ise sınıf, etnisite, engellilik gibi durumlar ile “idealin” dışında olan erkekler olarak tanımlanmaktadır.

Serpil Sancar (2009: 16-32), erkeklerin erkeklik tanımlarını, değerlerini ve pratiklerini bir önceki kuşaktan öğrenmelerini olanaklı kılan hegemonik iktidar ilişkileri içerisinde, ortak eril değerleri işaret eden ve egemen bir erkeklik modeli tanımlayan bir iktidar rejiminin varlığına da işaret eder. Bu iktidar rejimi, toplumsal kurumlar ve pratikler tarafından meşru ve arzulanır olarak ilan edilip ödüllendirilir. Hegemonik erkekliğin kolektif olarak yapılan pratiklerde, kurumsal ve kültürel bir varlık olarak ortaya çıktığını belirten Connell, Jonathan Hampden'ın okulundaki futbol kültürünün okul politikasını sürdüren, bedensel çatışma ve saldırganlığı kurumsallaştıran yanını örnek olarak verir (Connell, 2005: 156). Bu kurumsallaştırmaya güvenlik, emniyet, savunma ve yönetim gibi alanlar da örnek olarak eklenebilir.

Liberal kapitalist sistemin ürettiği politikaların erkek egemen yapıya sahip olduğu ve bu politikalar ile erkek kimliklerinin yeniden üretildiğini söylemek olasıyken ayrıca mekânla kurulan ilişkilerde, mekânsal ayrışmaların cinsel kimlik özelinde tanımlandığını, mekânlara da kadını ya da erkeksi özellikler ve anlamlar yüklenildiği söylemek mümkündür. Kamusal alanın bir parçası olarak siyaset, parlamento, seçim alanları, oy sandıkları erkek egemen bir hiyerarşinin parçası olarak kendi eril iktidar ilişkiler ağını oluştururken aynı zamanda bu alanlar kadınları dışarıda bırakmaktadır. Toplumsal kurumların ve pratiklerin cinsiyetlendirilmiş halinin üretildiği alanlardan biri de içerikleri dolayısıyla medyadır.

Popüler medya içerikleri, izleyicisinin özdeşim kurabileceği, empati geliştirebileceği ve rol model olarak alabilecekleri karakterleri tanımlarlar. Birey, toplumsal kurum ve pratikleri aileden, okuldan, dini kurumlardan öğrendiği gibi bir izleyici olarak medya aracılığı ile öğrenmeye devam eder. Connell (2005: 149) medya aracılığı ile üretilen erkekliği Epson reklamı üzerinden örneklendirerek reklamın cinsiyetten bahsetmeden, ürünü sattırmak amacı ile erkekleştirilmiş bir 'spor' (drag yarışı) imajına çağrıda bulunduğunu belirtir. Kişisel bilgisayar kullanımı, eril bir güç alanında tanımlayan reklam, Connell'e göre kahramanca olmayan ofis işlerini, hayali bir tehlike, heyecan ve gürültü dünyasına bağlamaktadır. Media and Male Identity isimli kitabında modern toplumlardaki kitle iletişim araçlarının rollerini ve etkilerini, medyada temsil edilen erkekleri, erkeklikleri ve medya söylemlerini analiz eden Macnamara (2006: 15), medya ve iletişimin modern yaşamın merkezi bir unsuru olduğunu, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve kimliklerimiz hakkındaki düşüncelerimizin merkezinde yer almaya devam ettiğini belirtir. Gender and Power isimli kitabında Connell (1987: 118), toplumsal cinsiyete ilişkin mevcut görüşleri değiştiren araştırmaların çoğunun işyerleri, piyasalar ve medya gibi kurumlar ile ilgili olduğunu belirtir. Farklı erkekleri ve erkeklikleri kitle iletişim araçları üzerinden analiz eden Macnamara (2006: 1) erkeklik imgelerin medyadaki temsillerinin büyük ekonomik, teknolojik ve sosyal değişimlerin yaşandığı post-endüstriyel bir çağda değiştiğini ve farklılaştığını belirtir. Macnamara yapılan

araştırmalarda kitle iletişim araçlarının 'Atlas Sendromu' işkoliklerinden 'beleşçi babalara', 'metroseksüellere' ve 'kadınsı bir yanı' olan erkeklere kadar yeni erkek kimliği imgelerini yansıttığını ve yaydığını saptadıklarını belirtir.

Bu çalışmada suç, aksiyon ve aile dram türlerini bünyesinde barındıran Magarsus (2023) adlı dizideki erkeklik tanımlarına odaklanılmaktadır. Dizide inşa edilen hegemonik erkeklik tanımları, erkeklik çalışmalarının kuramsal dayanağında, sosyolojik analiz yöntemi ile derinlemesine incelenecektir. Hegemonik erkeklik her ne kadar erkekler arası bir iktidar ve egemenlik biçimi olsa da aynı zamanda kadınlarla olan etkileşim de bu inşada önem taşır. Bu yüzden analizde, dizinin üç ana erkek karakteri; Halil Kurak, Turgut Kurak ve Beton lakaplı Salim'in birbirleri ile kurdukları ilişkiler üzerinden olduğu kadar, dizinin LGBTİ karakteri Tansu ve kadın karakteri Damla ile kurdukları ilişkiler de dikkate alınacaktır.

Suç Ve Aile Dramları Ve Erkeklik Temsili

Elisa E. Giomi (2002: 149), suç türü dizilerin erkek egemen medya türlerinin kadınsılaşması sürecinin en belirgin alanı olduğunu belirtir. Suçlu ve emniyet güçleri ya da bir aile ile karteller arasında geçen suç, polisiye/dedektif ve aile dramları, sıklıkla suçlunun kaçması, kovalanması ve yakalanması üzerinden gerilimi inşa eder. Kasten yaralama, birini kaçırma, öldürme ya da silahlı çatışma, hırsızlık, mala zarar verme (ev ya da iş yeri yakma, bombalama, makineli tüfek ile tarama vb.) gibi illegal; silah kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama gibi hukuka aykırı suç niteliğinde pek çok eylemi, kahramanlık öykülerinin birer parçası olarak sunan suç, polisiye/dedektif dizileri, aynı zamanda yenen ve yenilenin olduğu aksiyon sahnelerini de erkek izleyici için eğlencenin bir parçası olarak sunar. Connell erkekliğin inşası ve siyasetinde şiddet ve beden kültürü gibi süreçlerin önemini dikkat çeker (2000: 12). Bir tür "erkeklik alanı" yaratan diziler, hegemonik iktidarın inşası ve işleyiş yollarını saptamak noktasında büyük önem taşırlar.

Volkan Yücel, Kahramanın Yolculuğu: Mitik Erkeklik ve Suç Draması isimli kitabında, Türk suç kurgu metinlerinin 2000'lerde yoğunlaştığını belirtir. Bu dönemde kriminal kahraman olarak beliren karakterleri ise kronolojik olarak sıralar: Yusuf Miroğlu (Deli Yürek ve Deli Yürek; Bumerang Cehennemi, 1998/2002), Polat Alemdar (Kurtlar Vadisi, Kurtlar Vadisi: Irak, Kurtlar Vadisi: Terör, Kurtlar Vadisi: Pusu, Kurtlar Vadisi: Filistin, 2003/2014), Baron Genco (Sıla, 2006/2008), Yandım Ali (Son Osmanlı Yandım Ali, 2007), Ali Osman (Kabadayı, 2007), Yiğit Sancaktar (Sessiz Fırtına, 2007/2008), Adanalı (Adanalı, 2008/2009), Ezel Bayraktar (Ezel, 2009-2011) gibi karakterler üzerinden, bu dizi ve filmlerdeki mitik erkeklik temsilinin özelliklerini saptar (Yücel, 2014: Giriş 6). Bu yapımlardaki toplumsal cinsiyet inşasının, erkek karakterin

iktidarının ve birincil konumunun onaylanmasının kadınların ikincil konumlarının normalleştirilmesine dayandığını belirten Yücel (2014: 228), bu yapımlarda aileyi koruma, gelenekleri sürdürme, sorunlarla baş etme görevlerinin erkeğe ait olduğunu belirtir.

Teknolojik değişimlerle analogdan dijital doğru evrilen televizyon yayıncılığı, dijital platformların da devreye girmesi ile hem içerik hem de biçim anlamında hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Netflix, Exxen, Gain, Mubi, Blu TV, Puhu TV, Disney+, Tivibu GO gibi platformlarda, yeni nesil izleme pratikleri de hesaba katılarak platformların yayın anlayışlarının ve içeriklerinin düzenlendiği görülmektedir. Dijital televizyon dizilerindeki hegemonik erkekliği Masum, Sıfır Bir- Bir Zamanlar Adana'da, Şahsiyet, Fi-Çi ve Dip dizileri üzerinden analiz eden Anbarlı (2019: 100), çalışmasının sonucunda, dizi söylemlerinde çok da radikal bir değişimin görülmediğini, ancak erkekliklerin çeşitliliklerinin arttığı ve erkeklerin ikincil konuma düşürdükleri öznelere ya da iktidarlarını inşa ediş biçimlerinin farklılaştığını saptar.

7. Berlin TV Series Festivali'nde Stellar Cast Ödülü (En İyi Kadro Ödülü) alan Magarsus isimli dizi, Monarca, Succession, El Dragon: Return of a Warrior gibi suç temalı sürükleyici aile dramları türe ait ortak kodlar (tema, karakter, mekân, anlatı özellikleri, biçimsel öğeler, ikonografi gibi) ile inşa edilmektedir. Bu dizilerden Monarca, bölgeye hükmeden uluslararası bir aile şirketi olan Davila'ların çevresinde dönen güç ve iktidar ilişkilerini, zengin ve gösterişli bir yaşam üzerinden anlatır. Dizinin birinci bölümü, aile şirketinin ilişkili olduğu yasa dışı bağlantılardan kendilerini kurtarmak üzere, baba Augustin'in kızı Anna Maria'yı Meksika'ya geri çağırmasıyla başlar. Şirketin “yükselmesinin” nedeni olan bu yasa dışı ilişkileri “budamak” isteyen babanın kararı, öldürülme nedeni olurken babanın ölümü ile dengeler de yerinden edilmiş olur. Augustin'in ölümünün ardından bir araya gelen üç kardeş arasındaki ve şirketler grubu etrafındaki güç savaşları (uyuşturucu kartelleri, yasadışı anlaşmalar, hükümet yetkilileri ve koruyucuları, özel şirketler) anlatının merkezinde koyan dizi, Tequila Herederos markası ile tekila ve ageva üretim ve dağıtımını, dizinin önemli bir metaforuna dönüştürür.

Dizide ürün ile aile ve yaşam arasında paralellik kurulurken dizi anlatısının arka planına sınıfsal farklar, etnik kimlik sorunsalı, toplumsal cinsiyet mefhumu ve değişim gibi pek çok toplumsal politik ve ekonomik unsur da eklenir. Dizinin Budama isimli birinci bölümünde bozulan düzen, Hasat isimli son bölümde yüksek gerilim ve aksiyon sahneleri ile tekrar aileden yana kurulurken dizi erkeklerle beraber, erkek egemen yapı içerisindeki kadınların konumlarını da tartışmaya açar. Succession dizisinde Logan Loy isimli medya patronu ve ailesinin New York'taki hayatı, El Dragon: Return of a Warrior'daki (2019/2020) Lamberto Garzo isimli Meksikalı bir

kartel patronu ve ailesinin hayatı, Magarsus (2023)'da ise Halil Kurak ve ailesinin Adana'daki yaşamları anlatılır.

Hegemonik Erkeklik Ve İktidar Savaşı: Magarsus

Başrollerini Ercan Kesal, Menderes Samancılar, Berkay Ateş, Merve Dizdar, Çağlar Ertuğrul, Cem Belender'in paylaştığı, yönetmenliğini Yunus Ozan Korkut'un üstlendiği ve senaryosunu da Mustafa Yürüktümen ile yazdıkları Magarsus'un yapımcılığını Yamaç Okur ve Serkan Çakarer üstleniyor. Magarsus dizisi, geleneksel yaşamdan modern yaşama yavaşça evrilen ancak hâlâ tarım toplumunun feodal yasalarının geçerli olduğu Adana'da, otoritenin simgesi olarak eril iktidarı temsil eden baba figürünün ölmesi ile yeniden inşa edilen iktidar ilişkilerine odaklanıyor. Dizinin birinci sezonu; 1. Sarıbahçe, 2. İtibar, 3. Dağılma, 4. Manipülasyon, 5. Seçimler, 6. Yolculuk, 7. Bedel, 8. Savaş isimleri ile sekiz bölümden oluşuyor.

Baba Otoritesinin Yıkılışı ve İktidar

“Rivayete göre Anflakos ve Mapsos diye iki yiğit komutan varmış. Magarsus'u paylaşamamışlar. Düelloya girişmişler. Kapıştıkları yer de burasıymış. (...) İkisi de ölmüş. Mezarlarını Magarsus'un iki ucuna koymuşlar. Anflakos'un hatası aileden biri olduğu için Mapsos'a güvenmekmiş.” (Fethi- Magarsus)

Kurak ailesi çevresinde dönen iktidar ilişkilerine odaklanan Magarsus dizisi, ismini gücün nesilden nesle aktarıldığına işaret eden Magarsus mitinden alıyor ve iki komutan arasındaki iktidar ilişkilerini referans alarak, bu ilişkinin öznesi olan erkekliğin ne olduğunun tartışılmasına zemin hazırlıyor. Bereketli toprakları ile meşhur Adana'nın, narenciye bahçeleri ile çevrili Sarıbahçe'sindeki tarımı (portakal üretimini) anlatının merkezine alan dizi, ekilip biçilmesinden hasadına, dağıtımından pazarlamasına kadar her aşamasının, bölge insanı için yaşamsal öneme sahip olduğu narenciyeyi çiftçinin, köylünün ve mal sahibinin alın terinin simgesi ve gündelik hayatın en önemli unsuru olarak sunuyor.

Dizide masadaki tabakların portakal ile dolu olduğu, gelen misafirlere ikram olarak portakalın sunulduğu, çilingir sofrasının baş köşesinde portakalın bulunduğu ve hatta yöre gençlerinin portakala nişan alarak eğlendikleri görülürken, zaman zaman da erkekler arası iktidar ilişkilerinde bir tehdit unsuru olarak portakalların ayaklar altında ezildiği, bıçakla doğrandığı görülüyor. Portakalın kimin elinde olduğu, bölgenin kaderini belirlerken iktidar ilişkilerindeki güç ve otoritenin sahibini de belirliyor. Eril şiddet ve tahakküm pratiklerine göndermeler de yine portakal aracılığı ile yapılıyor: Dizide portakalın üzerine kan damlıyor, portakalların arasından ceset çıkıyor ve hatta eritilen eroin portakalların içine enjekte edilerek, portakal uyuşturucu

ticaretine malzeme ediliyor. Dizinin isminin önce portakalın turuncusu ile yazılıp sonra şiddet, ölüm ve kan çağrışımı yapan kırmızıya dönüşmesi de bu yüzden.

Sekiz bölümden oluşan ve klasik anlatı yapısı ile hikayesini kuran dizinin ilk bölümünde, bölgenin durumu hakkında bilgi veriliyor ve bölgedeki çıkar ilişkilerinin, erkek egemen düzen üzerinden tanımlanışı gösteriliyor. Bu olağan gündelik yaşam, Ruslarla uyuşturucu ticaretinde çalışan Kilisli Fethi'nin (Cem Bender), aşireti ile Sarıbahçe'ye gelmesi ve Halil Kurak'tan, narenciyelerini mumlayarak içinde uyuşturucu ile sınırdan geçirmesini talep etmesiyle bozuluyor. Ayrıca bölgeye Amerikalı bir şirketin girmek istemesi, göçmenlerin Sarıbahçe'ye yerleşmeleri ve Narenciye birliğinin içindeki çekişmelerin de artışı ile Sarıbahçe'deki bozulan bu düzende çatlaklar iyice belirginleşiyor.

Kendi varlığında geleneksel güç, iktidar ve otorite kavramlarını toplayan baba Halil Kurak'ın, Kilisli Fethi'den gelen teklife vereceği yanıt büyük önem taşıyor. Kurak'ın bu teklifi ve yöredeki diğer değişimleri kabul etmesi, otoritesini yitirmesi ve iktidarını paylaşması anlamına gelmektedir. Fethi'nin yörede var olma talebine karşı Kurak'ın hakimiyetini korumak istemesi, ikili arasında güç ve iktidar savaşını başlatıyor. Kilisli Fethi ile Halil Kurak arasında belirginleşen savaşa bir üçüncü olarak Amerikalı şirketin sorumlusu Erdem Bey de dahil oluyor ve iktidar savaşının alanı genişliyor. Erkekler arasında iktidar ilişkisinde, üstün olanın daha üst statüde bulunduğu düzende, kadına, kadınsı olana ve güçsüz olana yer bulunmuyor.

Bu ilk bölümde, kendilerini sömürdükleri gerekçesi ile bir köylü, Halil Kurak'ın oğlu Turgut'a silah çekiyor; Turgut ise bu sorunu diyalog ile çözmek yerine, hiyerarşinin korunmasına yönelik olarak sarsılan iktidarını restore etmek için, köylünün tarlasını yakarak gücünü ispatlamaya karar veriyor. Köylü onları polise şikâyet edince, Halil Kurak, ailenin koruyucu baba figürü olarak bu yaşlı ve yoksul köylünün karşısına dikiliyor; yüzüne para fırlatarak güç gösterisinde bulunuyor; küfür, tehdit ve aşağılama ile köylüyü ezerek iktidara karşı yapılan bu isyanı şiddet yoluyla bastırmayı deniyor. Bir başka gerilim, Turgut ile Fethi arasında oluyor. Turgut, Fethi'nin adamlarını tekneden aşağı atıp, ellerindeki uyuşturucu maddeye el koyuyor, çadırlarını yakıyor. İktidar alanına girilen Fethi, kendisine yapılan hareketin rövanşını almak için Halil Kurak'ı öldürmeye karar veriyor. Dizinin her bölümünde, güç ve üstünlük yarışında uygulanan şiddet, ataerkil düzende erkek olmanın bir vasfı olarak yüceleştirilirken aynı zamanda iktidar ilişkilerinin kanlı doğasına da gönderme yapıyor.

Dizinin sekiz bölümü de bu iktidar savaşını simgeleyen şiddet sahneleri ile başlıyor. Bedenin iktidar ilişkilerinin göstergesine dönüşebileceğini belirten Foucault (2007: 27) gibi Connell de erkekliğin bazen doğrudan bazen sembolik bazen de dolaylı olarak erkek bedenine

atıfta bulunduğunu söylemektedir (2000: 29). İktidar ilişkilerindeki her türlü müdahale karşılığını bedende bulurken bedene karşı uygulanan şiddet ve işkence ise monarşik iktidarın varlığını devam ettirmesine hizmet ediyor. Dizinin birinci bölümü portakala damlayan kan ile, ikinci bölümü portakallar arasında görülen cesetle, üçüncü bölümü Magarsus antik kentini bırakılmış bir ceset ile, dördüncü bölümü denize dökülen portakallar ile, beşinci bölümü köprüden atılan Damar ile, altıncı bölümü Beton ve Turgut'un elleri bağlı olarak gösterilmesi ile, yedinci bölümü Beton'un kapana sıkışmış hali ile ve son bölümü ise Turgut'un çaresizce gözyaşı döküşünün gösterilmesi ile erkeksi olanın da tanımlanmasına alan yaratarak başlıyor.

Baba Otoritesinin Yeniden İnşası

Halil Kurak'ın köylünün gözlerinin önünde öldürülmesi, Kurak'ın bünyesinde topladığı geleneksel otoritenin kaybını simgelerken aynı zamanda yeni olana direnmenin mümkün olmayışına da işaret ediyor bu ölüm. Babanın yokluğuyla oluşan otorite boşluğunu fırsata çeviren düşmanların karşısında, saldırıya açık duruma düşen Kurak ailesi, yeni iktidar ilişkileri ve güç savaşının ortasında kendilerini bulurlarken, kaybettikleri mutlak otoriteyi geri kazanmaya çalışıyorlar. Ancak hem şanslarının kötü gitmesi hem de yaptıkları yanlış hamleler ile köşeye sıkışan aile, yöredeki değişim ve belirsizlik nedeniyle gerilim ve huzursuzluk yaşayan Belediye Başkanı'ndan, Narenciye Birliği'nin üyelerine, köylüden Amerikan şirketinin yöneticisi Erdem Bey'e ve uyuşturucu satıcısı Fethi'ye kadar pek çok karşılarında kişiyi buluyor. Ailenin rakibi durumuna geçen bu figürler, aynı zamanda toplumsal sistemin de değiştiğinin habercisi durumundalar. Kasabaya gelen göçmenler, yeni piyasa kapitalizmi, liberal ekonomi, ulus aşırı ticaretle ve aile biçimleri de bu değişimden payını alıyor.

Kurakların, babanın yerine düzeni kimin sürdüreceğine karar vermeleri önem taşıyor, çünkü babanın rolünü devralmak, erkin sahibi olmak; Narenciye Birliği'nin Başkanı olmak, siyasi figürlerin üzerinde hareket etme statüsü kazanmak, üretim ve istihdamın kontrolünü elinde tutmak ve son sözü söyleyen olmak anlamına geliyor. Halil Kurak'ın oğlu Turgut (Çağlar Ertuğrul) ile kızı Tansu (Merve Dizdar) düzeni sürdürmeye talip oluyorlar.

Sancar (2009: 22), emek piyasasında emeğin cinsiyeti kadar sermaye sahibinin cinsiyetinin de belirleyici olduğunu belirtir. Bu yüzden Turgut, bu eril tahakküm düzeni içerisinde patriarkiyi devralma görevinin kendisine düştüğünü düşünüyor. Çocukken annesinin gözü önünde öldürülüşüne şahit olan Turgut'un, annesini korumadığı ve kaçtığı gerekçesi ile aile ve toplum tarafından "korkak" ilan edildiği ve "erkek" yerine konulmadığı görülüyor. Otoriteye sahip olmak, Turgut için iadeitibar anlamında da önem taşıyor. Sürekli küfreden, şiddet uygulayan ve kolaylıkla insanları aşağılayan ve ezen Turgut'un derdinin bu eksikliğini kapatmak, kendisini

duygusal anlamda temize çekmek olduğu anlaşılıyor. Mizaç olarak fevri ve kolay manipüle edilen Turgut, bu yüzden kendisine ismi ile seslenen kız kardeşini, eril statü ve iktidarını onaylatmanın yolu olarak “ağabey diyeceksin” diyerek uyarıyor; bir köylü ile atışması sırasında da köylüyü “benim kim olduğumu biliyor musun?” diyerek tehdit ediyor. Dizi anlatım stratejisi olarak, ana karakterlerin mecburen yapmak zorunda kaldıkları eylemleri nedenselleştirirken her bir bölümde ortaya çıkan yeni bilgiler ışığında karakterler zayıf yanları ile tekrar tekrar sınanıyorlar. Turgut’un zayıf yanlarından bir diğerinin sevdiği kadın Damla olduğu görülüyor. Turgut, duygularından kaçmıyor, ancak yine de tam da bu nedenle saldırıya açık bir yan da sunmuş oluyor. Damla, güzelliği ve uyumlu hali ile dikkat çeken, derinleşemeyen, kendine ait bir hikayesi olmayan bir karakter olarak, Turgut’un ona olan aşkı ve arzusu ile var oluyor ve tam da bu nedenle bir intikam oyununa alet edilip, Turgut yüzünden de yok oluyor.

Turgut’un özelliklerinin aksine ablası Tansu, geleneksel toplumdaki normatif cinsiyet tanımlarına uymayan, ayrıksı bir karakterdir. California’da iyi bir eğitim görmüş, zeki ve güçlü bir profil olarak çizilir. Aldığı eğitim, 30’lu yaşlarında, bekar ve biseksüel oluşu ile Tansu, partiyarhinin tanımladığı kadının dışında kalıyor. Zaten, kendisini bu düzene ait hissetmeyen Tansu da babasının kurduğu geleneksel ve muhafazakâr tarım şirketini modern ve kurumsal bir yapıya dönüştürmek istiyor. Bu hali ile ailedeki ve yöredeki geleneksel modern çatışmasını temsil eden “Tansu, hem babasına, hem de eski dünyanın geleneklerine göre iş yapmaya çalışan çiftçiye direni(rken)” (Yılmaz, 2023) değişimin kaçınılmaz oluşunun da bir simgesi oluyor. Kadın ve erkek arasındaki toplumsal eşitsizlik ve hiyerarşinin erkek egemenliğinin en önemli göstergelerinden biri olduğunu belirten Bozok (2018: 36), erkeğin birincil konumunun karşısında kadına ikincil bir konum atfedildiğini, kadının erkek ile eşit değil aksine ona tabi bir figür olarak tanımlandığını belirtir. Tansu’nun erkekler arası bu düzende yer alması, biyolojik cinsiyeti dolayısıyla, başlangıçta mümkün görünmese de Tansu, erkeklik mücadelesinin, tekrar tekrar kazanılması gereken doğasındaki boşluğu zekice değerlendirerek iktidar ilişkilerinin merkezinde yer almayı başarıyor.

Hegemonik iktidarın, gücü referans alan yapısı gereği, kendisini zayıf gösterecek duygularını saklamak zorunda hisseden Tansu, bu hassas yanını sert duruşu ile kamufle etmeye çalışıyor. Narenciye Birliği’ne gittiğinde saygısızca bıyık tarayan ya da bakışları ile onun buradaki varlığını sorgulayan erkekler arasında tedirgin duran Tansu’ya; “Turgut, seni mi gönderdi Tansu hanım?” diye soruluyor. Birlik üyelerinden Fevzi Koç eril dili kullanarak onu hem aşağılıyor hem de eril düzendeki iktidar ilişkilerinde ona yer olmadığına dair şu cümleleri kuruyor: “Kız başına bizden yardım istemeye gelmiş, bize de el vermek düşer.”, “Karı gibi köşede oturup dırdır mı yapacaktık?”, “Tüccarlık elinin hamuru ile senin boyunu aşar.”

Tansu'nun sahip olmaya çalıştığı pozisyonun, geleneksel toplumdaki doğası erkek egemenken ataerkil sistem, aynı zamanda kadınlık hallerini de merkezinde erkeklerin olduğu iktidar şebekesi içinde tanımlanmaktadır. Kadınların kamusal alana katılmalarının önlenmesi üzerine kurulan erkek egemen ortaklık, kadınların yetenek ve kapasitelerini küçümseyerek kadını kamusal alanın dışında bırakmaktadır. Ayrıca bu erkek egemen ortaklık, kadınları cinsel nesneye ya da güçsüz, yardıma muhtaç bir kurbanı dönüştürerek kadının eril iktidara karşı olan tehdidini yok etmektedir. Tansu, birlik üyesi Fevzi Koç'un bu aşağılayan ve onu dışlayan konuşmasının intikamını, Koç'un arabasına uyuşturucu koyup, polise ihbar ederek alıyor ve böylece erkek egemen ortaklığı bozacak kendi yöntemini kullanıyor.

Kuraklar ailesinin başına geçmesi öngörülen aile bireyi olarak Salim, kendisi ile iyi anlaşılan köylü ve ortak iş yaptığı Fethi tarafından öne sürülüyor. Salim'in zavallı bir meczup gibi dışarıda yatması ve depreme dair travması, onun hegemonik erkekler arası hiyerarşinin dışında kalmasının nedeni oluyor. Ancak, ailenin mirasından pay alması ile başlayan güç kazanma süreci, Fethi ile çalışırken hızlanıyor ve Salim bir süre sonra sözü dinlenen birine dönüşüyor. Depremde kaldığı yıkılan evi ve Salim'in ölüm korkusunu işaret eden Beton lakabından kurtulması ise güç kazanması ile oluyor. Kendisine beton diye seslenen bir liman çalışanını "Bana Salim diyeceksin" diyerek uyarıyor, cesaretini ve erkekler arasındaki hiyerarşide yeni yerini ilan ediyor.

Modernleşmenin akıl ve mantık sahibi olarak erkeği sunmasının aksine, dizideki Turgut ve Salim, zaafı olan duygusal karakterler olarak inşa ediliyorlar. Ailedeki erkeklerden daha zeki ve entelektüel olan Tansu, bu erkek egemen düzende fiziksel olarak yer alamayacağını anladığında, yeni bir hamle yaparak bu erkek egemen düzende yerini almayı başarıyor. Bilgi, beceri ve mesleki yetersizliği ile bir anlamda erkeklik kaybına uğrayan kardeşi Turgut'un statü ve eğitim düzeyi olarak kendisinin çok altında olduğunu düşündüğü yeğeni Salim'in üzerinde, iktidar kurmayı başaran Tansu, Narenciye Birliği'nin başkanlığına aday olarak yeğeni Salim'i önerirken "Belki bedenim değil ama fikirlerim iktidarda olacak" diyerek stratejisini açıklıyor. Ancak bir süre sonra da biri zayıf (Salim), diğeri kırılğan (Tansu) ve bir diğeri korkak (Turgut) karakterler, ataerkil sistemin beklentilerinin dışındaki kadınlık ve erkeklik nitelikleri ile patriarkal yapı içerisinde iktidarın tek ve koşulsuz sahibi olamayacaklarını anlıyorlar ve güç birliği yaparak birlik olmayı tercih ediyorlar.

Narenciye Birliği üyeleri Tansu'yu ziyarete gelip, ona birlik başkanı olmasını teklif ediyorlar: "Biz başında çok büyük cahillik ettik, bayansınız diye sizi çok küçümsedik. Ama her seferinde aklınızı, gücünüzü gösterdiniz bize. Rahmetli Halil Bey gibi birliğin başkanı Kuraklardan çıksın. Gelin başkanımız olun. Bir bayan başkanımız olsun." Babanın aile reisliğini

Tansu devralırken ve yanında Salim ve Turgut ile yoluna devam edecekken, “Halil Bey’in dönemine döneceğiz” diyen üyelere şöyle yanıt veriyor: “Babam bu konuda çok yanlış düşünüyordu, yasakla düşmanlıkla hiçbir yere varamayız.” Değişime direnen topluma verdiği yanıtla yeni yapılacak ilk iş olarak da coğrafi işaretleme yapmak ve fon oluşturmak olduğunu belirtiyor.

Dizinin finalinde karakterler de yöre insanı da dengeler de değişip yeniden şekil alırken dizinin son bölümü antik kentte finalini yapıyor. Üzerinde “Show Must Go On” yazan bir kağıt Salim’in eline tutuşturulurken, bu not iktidar ilişkilerinin insan doğasının bir parçası olduğuna işaret ederken yeni savaşları imliyor.

Sonuç

Erkeklik çalışmalarının önemli isimlerinden Raewyn Connell, Masculinities kitabında toplumlarda birbirlerinden farklı ve çoğul erkeklikler olduğunu saptar. Bu erkeklik rolleri, toplumsal olarak gündelik yaşam pratikleri ve cinsiyete özgü toplumsal mekanizmalarla yeniden inşa edilirlerken, bu üretimin yapıldığı alanlardan biri de medya metinleridir. Erkeklik rolleri, normları ve kodlarını inşa eden medya metinleri, aynı zamanda bunların devamlılığına da hizmet ederler. Bu yüzden medya metinlerinin analizi aynı zamanda hâkim ideolojiyi deşifre etmenin de bir yoludur.

Bu çalışmada, BluTv yapımı Magarsus (2023) adlı dizi analiz edilerek dizide tanımlanan farklı erkeklikler, erkeklik normları, erkeklik pratikleri ve stratejilerinin ne olduğu ortaya çıkarılmıştır. Kurak ailesinin babalarının ölümünün ardından yörede ve ailede değişen güç dengelerini, erkek egemen düzende erkekler arası hegemonik iktidar ilişkileri üzerinden anlatan Magarsus (2023), toplumsal olarak kurgulanan ve idealize edilen bir erkeklik formu olan hegemonik erkekliğin, modernleşen dünyada güç kaybına uğradığı ve erkeklik konularında değişimler yaşandığı yönünde anlattısını inşa etmektedir.

Dizide koruyucu, kollayıcı ve cezalandırıcı vasıflarını bünyesinde barındıran baba Halil Kurak’ın meslek, aile, sınıf, soy, yaş, gelir düzeyi ve cinsiyetinin onu toplumda ayrıcalıklı duruma getirdiği, Kurak’ın güç ilişkileri ve kültürel pratikler içinde hegemonik erkekliği temsil ettiği görülmüştür. Halil Kurak’ın ölümünün ardından iktidarı devralacak çocukları Turgut ve Tansu ile yeğeni Salim’in, ataerkil düzendeki normatif toplumsal cinsiyet kalıplarına uymadıkları; cinsel yaşamlarında özgür hareket eden Tansu ve Damla ile beraber, âşık olduğu kadın için gözyaşı döken Turgut ya da yaşamındaki krizler karşısında bağıra bağıra ağlayan Salimin de geleneksel ataerkil yapıların dışında madun erkek olarak konumlandıkları saptanmıştır.

Dizide, farklı erkeklik kimliklerinin inşasını olanaklı kılan, farklı erkeklik stratejileri olduğu görülmüştür. Eril tahakkümün işleyiş yolu olarak şiddet, küfür, aşağılama, yok sayma, tehdit ya da racon kesme gibi unsurlar, erkeklerin gücünü kanıtlama stratejileri olarak kullanılırken bu stratejilerin oluşmasında ise karakterlerin çocuklukları ile bağ kurularak, davranışları nedenselleştirildiği, toplumsal cinsiyet kalıplarının inşa edilmiş yolu ile benlik algıları arasında bağ kurulduğu görülmüştür.

Dizideki bir diğer önemli unsur, cinsel kimliklerin, mekânsal boyuta da dahil edilmiş olmasıdır. Halil Kurak'ın yöneticisi olduğu Narenciye Birliği, çoğul, birbirlerinden farklı ve uyumsuz erkekliklerin bir arada olduğu eril bir mekân olarak tanımlanmıştır. Bu farklı erkekliklerin, ortak çıkarlar çevresinde Narenciye Birliği'nde bir araya geldikleri, üye erkekler arasında hiyerarşik konum farklılıkları olduğu saptanmıştır. Birliğin, kurumsallaşmış bir patriarki alanı olarak erkekler arası iktidar mücadelesinin de mekânı oluşundan kaynaklı topluluğun kadınlara kapalı olduğu görülmüştür. Cinsiyete dayalı iş bölümünün hâkim olduğu tarım toplumundaki ilişkilerin yapısı gereği, Tansu erkek egemen liman, tarla, siyaset ve daha pek çok yerde kendisine yer bulmakta zorlanmıştır. Çıkar ilişkileri gereği, bu düşünce dizinin ilerleyen bölümlerinde yıkılmış, yeni düzende Narenciye Birliği'nden limana kadar kamusal alandaki erkek egemen düzenin, iktidar alanını kadınlara da paylaşmak zorunda kaldığı görülmüş, eril kamu ve dişil aile ayırımının değişen düzenle de farklılaştığı saptanmıştır.

Son olarak bu değerlendirmeler sonucunda Türkiye'de farklı erkeklik görünümlerinin olduğunu, hegemonik erkekliklerle beraber erkeklik krizinin de kendisine medya söylemlerinde yer bulduğu söylenebilir. Erkeklerin davranış, düşünüş ve eylemlerinin genellenmesi ve bütüne dair katı ve kökten bir yaklaşımın benimsenmesini eleştiren pek çok kuramcı gibi, bu tartışmaların başlangıcını yapan Raewyn W. Connell (2005), Masculinities adlı kitabında toplum içerisindeki tüm grupları birleşmeye ve başka bir dünya inşa etmeye çağırır. Medyadaki istihdam politikalarında, üretim sürecinde ve temsil noktasında da cinsiyet eşitliğin sağlanması, bu normların belirlenmesine ise uluslararası belgelerin ışık tutması gerekmektedir.

Kaynakça

- Anbarlı, Z. Ö. (2019). Dijital Televizyon Dizilerinde Hegemonik Erkeklik. Erciyes İletişim Dergisi, (1), 81-104.
- Bozok, M. (2018). Türkiye'de Ataerkillik, Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçimlenen Babalık. Fe Dergi, 10 (2), 30-42.
- Connell, R. W. (1987). Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics.

- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, Çev.: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Connell, R. W. (2000). *The Men and the Boys*. Univ of California Press. USA.
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Polity.
- Connell, R. W. (2011). *Confronting Equality: Gender, knowledge and global change*. Polity: UK.
- Edwards, T. (2004). *Cultures of Masculinity*. Routledge: London and Newyork.
- Foucault, M. (2007), *Cinselliğin Tarihi*, Çev.: H. U. Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Giomi, E. (2022). '[If a] man of any size lays hands on me, he's going to bleed out in under a minute': The new politics of representation of gender and violence in transnational crime TV series. *Male and Female Violence in Popular Media*, 149-172. Bloomsbury Publishing: Great Britain.
- Macnamara, J. (2006). *Media and Male Identity: The Making and Remaking of Men*. Springer.
- Orhun o., & Delibaş K., (2021). Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Raewyn Connell, *ETHOS*, 14 (1), ss. 14-30.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkansız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. Metis: İstanbul.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İletişim Yayınları: İstanbul
- Yılmaz, T. (3 Ekim 2023). <https://bianet.org/yazi/magarsus-saribahce-ve-kuraklar-285711>, Magarsus, Sarıbahçe ve Kuraklar, Erişim Tarihi: 2023.
- Yücel, V. (2014). *Kahramanın Yolculuğu: Mitik Erkeklik ve Suç Draması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Evli Kadınların Yarı Zamanlı ve Tam Zamanlı Çalışma Şekillerinin Belirleyicileri: Mikro Ekonometrik Bir Analiz

*Determinants of Part Time and Full Time Working Patterns of Married Women:
A Micro Econometric Analysis*

Mücella Bursal* İsmail Şentürk**

Öne Çıkanlar

- Evli kadınların part-time (yarı zamanlı) çalışma olasılıklarının evli olmayan kadınlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.
- Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin toplumsal algılarda bir değişikliğin ve işgücünde kadınlara yönelik eşit fırsatların teşvik edilmesi, kadınların tam zamanlı kariyer peşinde koşmaları için daha kapsayıcı ve destekleyici politikaların oluşturulması önem arz etmektedir.
- Bu çalışma evli kadınların hem kadınlar arasında hem de diğer tüm çalışanlar içinde söz konusu tercih açısından durumunun belirlenmesi açısından Türkiye örneğinde yapılan ilk çalışma olması nedeniyle de önemli görülmektedir.
- Erkeğe ve kadına biçilen roller, kadınların ev işlerine ve ailenin ve çocukların bakımına daha çok vakit ayırabilmek için daha çok yarı zamanlı çalışmayı tercih etmelerine neden olurken; erkeklerin ise ailenin geçimini sağlamak adına tam zamanlı çalışmak istemesiyle sonuçlanması doğaldır.

Öz: Bu çalışmada Türkiye’de ikamet eden evli kadınların tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışma şekillerinin tercihinin belirleyicileri, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Hane Halkı İşgücü Anketi verilerini kullanarak Logit analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bulgulara göre; medeni durum, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, hane halkı büyüklüğü, meslek grupları ve aylık kazanılan gelir ile çalışma şekilleri arasında %1 anlamlılık düzeyinde katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Evli kadınların diğerlerine göre yarı zamanlı çalışma olasılıklarının daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, erkeklerin kadınlara göre yarı zamanlı çalışma olasılıklarının daha düşük olduğu görülürken, eğitim düzeyi üniversite ve üniversite üstü olanların diğer eğitim düzeyindekilere göre yarı zamanlı çalışma ihtimallerinin azaldığı görülmektedir. Yaşlar gruplara ayrıldığında 15-24 yaş grubu baz alındığında, 25-34, 35-44, 45-54 ve 55-64 yaş gruplarının yarı zamanlı çalışma olasılıklarının 15-24 yaş gruplarındakilere göre daha az olduğu, hane halkı büyüklüğü arttıkça ise bireylerin yarı zamanlı çalışma olasılıklarının da azaldığı söylenebilmektedir. Meslek grupları incelendiğinde profesyonel olarak ifade edilen meslek grubu baz alınmıştır. Analiz bulgularına, teknisyen, büro hizmeti, hizmet sektörü, tarım, sanatkâr, operatörler ve niteliksiz olarak adlandırılan meslek gruplarının yarı zamanlı çalışma olasılıklarının profesyonel meslek grubundakilere göre daha az olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu çalışma evli kadınların, hem kadınlar arasında hem de diğer tüm çalışanlar içerisinde söz

* Öğr. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Ahmet Çuhadaroğlu MYO, mubursal@cumhuriyet.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2744-355X.

** Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ismail.senturk@gop.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7330-6690.

konusu çalışma şekli tercihi açısından durumunun belirlenmesi için Türkiye örnekleminde yapılan ilk çalışma olması nedeniyle de önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Şekli, Hane halkı, Logit, Türkiye.

Jel kodu: D00, D10, D19, J21, J71.

Highlights:

- Married women are more likely to work part-time than unmarried women. -There is evidence that married women prefer part-time programmes to better balance work and family responsibilities.
  - It is important to promote a change in social perceptions of gender roles and equal opportunities for women in the labour force, and to create more inclusive and supportive policies for women to pursue full-time careers.
  - This study is also important as it is the first study conducted in Turkey to determine the situation of married women in terms of this preference both among women and among all other employees.
  - It is natural that the roles assigned to men and women result in women preferring to work part-time in order to spend more time on housework and caring for the family and children, while men prefer to work full-time in order to provide for the family.
-

Abstract: In this study, the determinants of the preference of full-time and part-time working types of married women residing in Turkey were examined with the Logit analysis method using TÜİK (Turkish Statistical Institute) Household Labor Force Survey data. According to the findings, It was observed that the coefficients were statistically significant at the 1% significance level between marital status, gender, age, education level, household size, occupational groups, monthly earned income and working types. It seems that married women are more likely to work part time than others. However, while it is seen that men are less likely to work part-time than women, those with an education level of university or higher are less likely to work part-time compared to those with other education levels. When the ages are divided into groups, based on the 15-24 age group, it is seen that the 25-34, 35-44, 45-54 and 55-64 age groups are less likely to work part-time than those in the 15-24 age groups, and as the household size increases, individuals become more likely to work part-time. It can be said that the possibilities of working are also decreasing. When occupational groups are examined, the occupational group expressed as professional is taken as basis. According to the analysis findings, it was found that the probability of working part-time in occupational groups called technicians, office service, service sector, agriculture, craftsmen, operators and unskilled people is less than those in the professional occupational group. This study is considered important as it is the first study conducted in a Turkish sample to determine the situation of married women, both among women and among all other employees, in terms of working style preference.

Key Words: Mode of Work, Household, Logit, Türkiye.

Jel code: D00, D10, D19, J21, J71.

Summary

The decision to work part-time or full-time is an important choice that individuals make in their careers. Part-time employment can be voluntary, when the worker is unwilling or unable to work full-time, or involuntary, when the worker is unable to find full-time work due to tight labour market conditions associated with cyclical fluctuations in the economy (Nardone, 1995). The voluntary nature of this is important as it takes place freely between employees and employers and can be regarded as a result of the efficiency of the labour market (Falzone, 2000). Involuntary realisation occurs when an individual is forced to work part-time. Economic factors such as the availability of part-time job opportunities and the structure of the labour market also play an important role in individuals' decision to work part-time (Miežienė et al., 2021; Euwals and Hogerbrugge, 2006).

One of the main reasons why individuals choose to work part-time is to achieve a better work-life balance. Research shows that part-time work can improve work-life balance by reducing the likelihood that work and family time are intertwined and allowing individuals to devote more time and energy to non-work activities (Rijswijk et al., 2004; Warren, 2004). Thus, it can enable the individual to gain more flexibility and control in his/her life, allowing him/her to spare time for other interests or fulfil personal obligations (Ebberts & Piper, 2017). This can also be seen as a factor that increases the individual's productivity. For these reasons, it is particularly attractive for individuals who want to combine work with other obligations such as education or caring for dependents (Lowe & Gayle, 2007). Reduced or flexible working hours can greatly enhance individuals' ability to balance work and private life (Rijswijk et al., 2004). In addition, supportive organisational cultures and policies that value work-life balance and offer family-friendly benefits such as parental leave and childcare support can also contribute to improving work-life balance for part-time workers (Ginn & Sandell, 1997). In contrast, lack of organisational support and inflexible working environments can undermine work-life balance for part-time workers and lead to negative outcomes such as increased work-family conflict and job dissatisfaction (Haley-Lock, 2009).

Gender inequality is another important factor affecting individuals' decisions to work part-time or full-time. The literature shows that gender-based division of labour, traditional gender roles and social norms play an important role in shaping women's employment choices. In particular, women are more likely than men to choose part-time work, often due to family responsibilities and societal expectations, and in order to balance work and family responsibilities and to reduce

the difficulties of combining career and care work (Buddeberg-Fischer et al., 2010; Stier and Lewin-Epstein, 2000).

The situation of married women differs in terms of work-family balance. It is an undeniable fact that married women have more family responsibilities. For this reason, it is observed that they may tend towards part-time jobs. Economic and financial factors such as income, education level and labour market conditions play an important role in married women's part-time and full-time work preferences.

In this study, the preference of full-time and part-time working patterns of married women residing in Turkey and the factors affecting this preference are examined by Logit analysis method using TURKSTAT Household Labour Force Survey data. According to the findings of the analysis, the marginal effect of married women on the probability of working part-time is statistically significant and positive. In this case, it can be said that married women are more likely to work part-time than others. In addition, the coefficients between marital status, gender, age, education level, household size, occupational group and monthly income and working patterns are statistically significant at 1% significance level. It is observed that married women are more likely to work part-time than others. On the other hand, men are less likely to work part-time than women, while those with a university degree or higher are less likely to work part-time than others. When the age groups are divided into groups, based on the 15-24 age group, it can be said that the probability of part-time work of the 25-34, 35-44, 45-54 and 55-64 age groups is significantly lower than the 15-24 age groups, and the probability of part-time work of individuals decreases as the household size increases. In occupational groups, professional occupational group is taken as a basis. According to the findings, it is determined that the probability of part-time work of the occupational groups expressed as technician, clerical, service sector, agriculture, artisan, operator and unqualified is less than the professional occupational group.

It can be said that married women's desire to work part-time may be a preference or a necessity. The roles assigned to men and women in working life also affect their working patterns and durations. These roles cause women to prefer part-time work in order to spend more time on housework and caring for the family and children, while it is natural for men to want to work full-time in order to provide for the family (Stier and Epstein; 2003: 308; Önel, 2006:2). Another reason why married women work part-time for less time can be shown as discriminatory practices against women in the labour market (Ederington, Minier & Troske, 2009, p. 12).

In order to ensure that married women participate more actively in the labour market and work for longer periods of time, it is useful to make some suggestions for policy makers and employers in the labour market:

First of all, it is necessary to increase the employment opportunities of married women. For this purpose, policies can be developed to ensure married women's access to full-time employment opportunities. For example, flexible working hours can be defined for married women, teleworking opportunities can be increased, and support policies such as childcare services for women with young children can be provided to encourage married women to switch to full-time jobs more easily and voluntarily.

Barriers to women's education and professional development should be removed. In this case, women who have easy access to education and professional development will be able to work in more qualified jobs and their participation in the labour force will be more active. Married women, whose barriers are removed, will be able to transition from part-time to full-time work more easily. In addition, raising awareness about gender equality in society can increase the participation of married women in the labour force. This may include raising awareness among the public, employers and other stakeholders on gender equality. In addition, campaigns and programmes questioning gender norms can be organised to reinforce the emphasis on gender equality. These policy recommendations can help build a more economically and socially inclusive society by encouraging greater participation of married women in employment. However, it is important to consider local conditions, cultural factors and community needs when designing policies. This study is also important as it is the first study conducted in Turkey to determine the status of married women in terms of this type of labour preference both among women and among all other workers.

Giriş ve Teorik Çerçeve

Yarı zamanlı veya tam zamanlı çalışma kararı, bireylerin kariyerlerinde yaptıkları önemli bir seçimdir. Yarı zamanlı istihdam, işçinin tam zamanlı çalışmak istemediği ya da çalışmadığı durumlarda gönüllü olarak ya da ekonomideki konjonktürel dalgalanmalar ile ilişkili olarak ortaya çıkan sıkı olmayan emek piyasası koşulları nedeniyle tam zamanlı iş bulamadığı durumlarda gönülsüz olarak gerçekleşebilir (Nardone, 1995). Bunun gönüllü gerçekleşmesi, çalışanlar ve işverenler arasında özgür bir biçimde gerçekleşmesi ve işgücü piyasasının etkinliğinin bir sonucu olarak kabul edilebilmesi nedeniyle önemlidir (Falzone, 2000). Gönülsüz olarak gerçekleşmesi ise, bireyin yarı zamanlı çalışmaya mecbur kalması nedeniyle oluşur. Yarı zamanlı iş fırsatlarının var olması ve işgücü piyasasının yapısı gibi ekonomik faktörler de bireylerin yarı zamanlı çalışma

kararında önemli bir rol oynamaktadır (Miežienė vd., 2021; Euwals ve Hogerbrugge, 2006). Bazı sektörlerde esnek çalışma sürelerine ihtiyaç duyulması ve bununla ilgili düzenlemelerin var olması yarı zamanlı çalışmanın daha çok tercih edilmesine neden olabilmektedir. Buna örnek olarak perakende sektörü gösterilebilir.

Bireylerin yarı zamanlı çalışmayı tercih etmelerinin başlıca nedenlerinden biri, daha iyi bir iş-yaşam dengesi elde etmektir. Araştırmalar, yarı zamanlı çalışmanın işe ve aileye ayrılan zamanın iç içe geçme ihtimalini azaltarak ve bireylerin iş dışı faaliyetlere daha fazla zaman ve enerji ayırmasına olanak sağlayarak iş-yaşam dengesini geliştirebileceğini göstermektedir (Rijswijk vd., 2004; Warren, 2004). Böylece bireyin hayatında daha fazla esneklik ve kontrol elde etmesini sağlayarak diğer ilgi alanlarına zaman ayırmasına veya kişisel yükümlülüklerini yerine getirmesine olanak tanıyabilir (Ebberts & Piper, 2017). Bu aynı zamanda bireyin verimliliğini de artıran bir faktör olarak görülebilir. Bu nedenlerle, özellikle işi ile eğitimini veya bakımıyla yükümlü olduğu kişilere bakmak gibi diğer yükümlülüklerini birleştirmek isteyen bireyler için cazip görülmektedir (Lowe & Gayle, 2007). Ancak, yarı zamanlı çalışmanın iş-yaşam dengesini her zaman olumlu yönde etkilediğini iddia etmek doğru değildir. Yarı zamanlı çalışmanın iş-yaşam dengesi üzerindeki etkisi bireysel koşullara, iş özelliklerine ve sektöre özgü faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir (Warren, 2004; Rijswijk vd., 2004). Sadece yarı zamanlı çalışma bu dengeyi sağlamada yetersiz kalabilmektedir. Literatür ayrıca, yarı zamanlı çalışanlar için iş-yaşam dengesini kolaylaştırmada kurumsal desteğin ve işyeri politikalarının önemini vurgulamaktadır. Azaltılmış veya esnek çalışma saatleri, bireylerin iş ve özel yaşamı dengeleme becerilerini büyük ölçüde artırabilir (Rijswijk vd., 2004). Bununla birlikte iş-yaşam dengesine değer veren ve ebeveyn izni ve çocuk bakımı desteği gibi aile dostu yardımlar sunan destekleyici kurum kültürleri ve politikaları da yarı zamanlı çalışanlar için iş-yaşam dengesinin iyileştirilmesine katkıda bulunabilir (Ginn & Sandell, 1997). Bunların aksine, örgütsel destek eksikliği ve esnek olmayan çalışma ortamları, yarı zamanlı çalışanlar için iş-yaşam dengesini zayıflatabilir ve artan iş-aile çatışması ve iş tatminsizliği gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir (Haley-Lock, 2009).

Yarı zamanlı çalışmaya ilişkin yaygın endişelerden biri, kariyer ilerlemesi ve yükselmesi üzerindeki potansiyel etkisidir. Böyle bir etkinin oluşabileceğine dair düşünceler bireyin yarı zamanlı çalışmayı tercih etmemesine neden olabilmektedir. Çalışmalar yarı zamanlı çalışmanın özellikle kadınlar için kariyer ilerlemesini engelleyebileceğini öne sürmektedir (Bayat ve Baykal, 2021; Osch ve Schaveling, 2017). Evlenen veya çocuk sahibi olan kadının çalışma hayatından ayrılma potansiyelinin artmakta olduğu veya yarı zamanlı işleri tercih edebildiğine dair çalışmalar mevcuttur (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM], 1995: 31-33). Ev içi sorumlulukları sebebiyle uzun saatler çalışmayan ve iş gezilerinde seyahat edemeyen kadınlar kişisel

tercihlerinden ötürü kariyerlerinde erkeklere göre arka planda kalmaktadır (Wirth, 2004: 29). Yarı zamanlı çalışma genellikle daha düşük iş statüsü, beceri geliştirme fırsatlarının azalması ve kariyer ilerleme fırsatlarına sınırlı erişim ile de ilişkilendirilmektedir (Osch ve Schaveling, 2017; Durbin ve Tomlinson, 2010). Tam zamanlı çalıştığı işten ayrılarak başka bir yarı zamanlı işi veya aynı işte tam zamanlı yerine yarı zamanlı çalışmayı tercih eden kadınlar kariyerlerinde durgunluk yaşayabilir. Bununla birlikte, tam zamanlı işe geri dönmek veya kariyerlerinde ilerlemek bu kadınlar için zor olabilir (Durbin ve Tomlinson, 2010). Ayrıca, yarı zamanlı çalışma, tam zamanlıya kıyasla daha düşük ücretler, daha az yan haklar ve daha az iş güvencesi de sunabilmektedir (Farber, 2011). Bu endişelere rağmen, araştırmalar yarı zamanlı çalışmanın kariyer ilerlemesi ve iş tatmini üzerindeki etkisinin her zaman olumsuz olmadığını da göstermektedir. Bazı çalışmalar, yarı zamanlı çalışmanın uyum sağlamayı kolaylaştırıcı olabileceğini ve belirli bireyler için iş memnuniyetine ve genel refaha katkıda bulunabileceğini ortaya koymuştur (Buehler vd., 2011; Rijswijk vd., 2004). Yarı zamanlı çalışmanın kariyer ilerlemesini ve iş memnuniyetini ne ölçüde artırdığı veya engellediği bireysel koşullara, işin doğasına ve kurumun özelliklerine bağlı olarak değişmektedir (Connelly ve Kimmel, 2003; Buddeberg-Fischer vd., 2010).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bireylerin yarı zamanlı veya tam zamanlı çalışma kararlarını etkileyen önemli bir diğer faktördür. Literatür, cinsiyete dayalı iş bölümünün, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ve sosyal normların kadınların istihdam tercihlerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle kadınların, genellikle aile sorumlulukları ile toplumsal beklentiler nedeniyle ve iş ve aile sorumluluklarını dengelemek ve kariyer ile bakım işlerini birleştirmenin zorluklarını azaltmak amacıyla yarı zamanlı çalışmayı seçme olasılığı erkeklerden daha yüksektir (Buddeberg-Fischer vd., 2010; Stier ve Lewin-Epstein, 2000).

Evli kadınların durumu ise iş-aile dengesi açısından farklılaşmaktadır. Evli kadınların aile içi sorumluluklarının daha fazla olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle, yarı zamanlı işlere yönelebildikleri görülmektedir. Gelir, eğitim düzeyi ve işgücü piyasası koşulları gibi ekonomik ve mali faktörler, evli kadınların yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışma tercihlerinde önemli bir rol oynamaktadır. McKinney (2009) aile yapısının, ırkın ve etnik kökenin kadınların ekonomik statüsü üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma, evli kadınların toplam işgücü içinde biraz daha yüksek bir paya sahip olduğunu, ancak evli olmayan kadınlara kıyasla daha az tam zamanlı ve daha fazla yarı zamanlı istihdamda bulduklarını göstermektedir. Ayrıca, yapılan çalışmalara bakıldığında tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışma arasındaki geçişi ve farklı istihdam durumlarında kalma sürelerinin incelendiği görülmektedir. Giannelli (1996), Almanya'daki evli kadınlar arasında istihdam dışı, yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışma arasındaki geçişleri analiz

etmiştir. İstihdam dışı durumda kalma süresinin diğer iki duruma kıyasla daha kısa olduğunu ve emeklilik, küçük çocukların varlığı ve uyruk gibi çeşitli faktörlerin istihdam durumları arasındaki geçişi etkilediğini tespit etmiştir. Gaston ve Kishi (2007) Japonya'da tam zamanlı iş yapan yarı zamanlı çalışanlar olgusunu incelemiştir. İşçilerin tam zamanlı iş bulamadıkları durumlarda, gönülsüz yarı zamanlı istihdamın medeni durumdan ve tam zamanlı iş tercihinden etkilenebileceğini belirtmektedirler. Lee ve diğerleri ise (2013) Asyalı göçmen kadınların işgücüne katılımını incelemiş ve medeni durum ve eğitim seviyesinin tam zamanlı istihdam üzerinde yarı zamanlı istihdama kıyasla daha büyük bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, küçük çocukların varlığı ve aile geliri gibi faktörlerin evli kadınlar arasında işgücüne katılımı etkileyebileceğini belirtmektedirler.

İş-yaşam dengesi evli kadınlar için çalışma hayatında sürdürülmesi daha zor bir durumdur. Yarı zamanlı istihdam, özellikle aile sorumlulukları olan kadınlar için daha iyi bir iş-yaşam dengesi sağlamanın bir yolu olarak görülmektedir (Warren, 2004; Ebberts & Piper, 2017). Lee ve diğerleri (2013)'e göre, iş ve boş zaman arasındaki bağlantı, iş-aile çatışmasının azaltılması ve rol dengesi değerlendirildiğinde, kadınların işteki ve evdeki deneyimlerinden duydukları memnuniyet her bir alanda harcadıkları zaman ve her bir alanda aldıkları sosyal destek ile bağlantılı olmaktadır. Kadının anne olmasının da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Connelly ve Kimmel (2003) tarafından yapılan çalışma, medeni durumun ve tam zamanlı/yarı zamanlı çalışma durumunun çocuk bakımı tercihleri üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Tam zamanlı çalışma olasılığının artmasının, kreş bakımı kullanımında artış ve akraba bakımında azalma ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Evli kadınlar arasında yarı zamanlı ve tam zamanlı istihdam arasındaki tercih doğurganlık ve aile dinamikleri ile de ilişkili olabilir. Yamada ve Yamada (1984) Japonya'daki kentsel bölgelerde evli kadınların yarı zamanlı istihdamının, tam zamanlı istihdamın aksine doğurganlıkla çok az karşılıklı bağımlılığı olduğunu bulmuştur. Tam zamanlı veya yarı zamanlı çalışma arasındaki seçim, bireysel özellikler ve ailevi özelliklerden etkilenebilir. Porterfield (2002) engelli çocukları olan ailelerdeki annelerin iş seçimlerini incelemiş ve engelli olsun ya da olmasın küçük çocukların varlığının hem bekâr hem de evli annelerin iş seçimlerini olumsuz etkilediğini tespit etmiştir. Field ve Bramwell (1998) bakım sorumlulukları ile kadın çalışanlar tarafından bildirilen algılanan baskı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve evli kadınların bekâr kadınlara göre daha fazla baskı altında hissettiklerini ve yarı zamanlı çalışanların tam zamanlı çalışan meslektaşlarına göre kendilerini daha fazla baskı altında hissettiklerini ortaya koymuştur.

Sosyodemografik özellikler ve toplumsal cinsiyet ideolojisi gibi sosyolojik ve kültürel faktörler de evli kadınların istihdam tercihlerini etkileyebilmektedir. Gupta ve Malik (2021) Hindistan'daki eğitimli evli kadınların üreme ve annelik tercihlerini sosyolojik, kültürel ve dini

faktörleri göz önünde bulundurarak incelemiştir. Bu seçimlerin büyük ölçüde sosyolojik, kültürel ve dini etkiler tarafından şekillendirildiğini bulmuşlardır. Benzer şekilde, Cassidy ve Warren (1996) tarafından yapılan çalışma, ailenin istihdam durumunun toplumsal cinsiyet rolü tutumları üzerindeki etkisini incelemekte ve özellikle kadınlar için iş deneyimleri, yaşam tarzı seçimleri ve toplumsal cinsiyet rolü tutumları arasında önemli bir bağlantı olduğunu öne sürmektedir.

Genel olarak, bu çalışmalar medeni durum ve toplumsal cinsiyet rollerinin evli kadınların yarı zamanlı ve tam zamanlı tercihlerini etkileyebileceğini göstermektedir. Psikolojik refah, aile planlaması, çocuk bakımı tercihleri ve kültürel beklentiler gibi faktörlerin hepsi kadınların istihdam kararlarını şekillendirmede rol oynayabilir. Bu etkilerin anlaşılması, evli kadınlar için toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve iş-yaşam dengesinin teşvik edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışma arasında yapılan tercih cinsiyetler arasında farklılaşmakla beraber kadınların evli olup olmamasına göre de kendi içinde farklılaşabilmektedir. Yönelimdeki farklılığın ve bunun boyutunun tespiti bu gruba yönelik politikaların daha etkin hale getirilmesi ve yeni politikaların belirlenmesi açısından önemlidir. Bu çalışma evli kadınların hem kadınlar arasında hem de diğer tüm çalışanlar içinde söz konusu tercih açısından durumunun belirlenmesi açısından Türkiye örneğinde yapılan ilk çalışma olması nedeniyle de önemli görülmektedir. Çalışmanın sonraki kısımlarında öncelikle analizde kullanılan veri incelenecektir, sonrasında ise verinin analiz edildiği yöntem açıklanacak, analiz sonucunda elde edilen bulgular sunulacak ve bulguları temel alarak geliştirilen öneriler ile çalışma tamamlanacaktır.

Veri

Çalışma Türkiye İstatistik Kurumu tarafından hazırlanan Hane halkı İşgücü Anketi ile elde edilen veri seti ile gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında ulaşılan hane sayısı 106632'dir. Analizde kullanılan değişkenlerle ilgili açıklamalar ve tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de görülmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere hanedeki evli kadınların %18'i yarı zamanlı olarak çalışmaktadır. Hanedeki bireylerin yaklaşık %30'u kadındır. Hanelerin büyüklük ortalamaları ise yaklaşık 3,9'dur. Aylık gelirlerinin ortalamasının ise yaklaşık 7000 lira olduğu görülmektedir.

Tablo 1.

Analizde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler

Değişken	Açıklama	Ortalama	Std. sapma
<u>Çalışma şekli</u>	<u>(yarı zamanlı=1, tam zamanlı=0)</u>	<u>0.056</u>	<u>0.231</u>
Evli kadınların çalışma şekli_ (yarı zamanlı-tam zamanlı)	(yarı zamanlı=1, tam zamanlı=0)	0.188	0.391

Cinsiyet	(kadınlar =1, erkekler =0)	0.302	0.459
Yaş 25-34	(1=25-34 aralığında ise, 0=değilse)	0.279	0.449
Yaş 35-44	(1=35-44 aralığında ise, 0=değilse)	0.305	0.461
Yaş 45-54	(1=45-54 aralığında ise, 0=değilse)	0.190	0.392
Yaş 55-64	(1=55-64 aralığında ise, 0=değilse)	0.060	0.238
Yaş 65 ve üstü	(1=65+ aralığında ise, 0=değilse)	0.009	0.096
Eğitim seviyesi	(Üniversite ve üstü=1, Lise ve altı=0)	0.295	0.456
Hane büyüklük (HHB)	Hane halkı büyüklüğü sayısı	3.928	1.655
Teknisyen	Bireyin mesleği (1=teknisyenler, 0=değilse)	0.072	0.259
Büro	Bireyin mesleği (1=büro çalışanı, 0=değilse)	0.095	0.293
Hizmet	Bireyin mesleği (1=hizmet sektörü, 0=değilse)	0.221	0.415
Tarım	Bireyin mesleği (1=tarımda çalışan, 0=değilse)	0.011	0.102
Sanatkar	Bireyin mesleği (1=sanatkâr, 0=değilse)	0.149	0.356
Operatör	Bireyin mesleği (1=operatör, 0=değilse)	0.116	0.32
Niteliksiz	Bireyin mesleği (1=niteliksiz, 0=değilse)	0.155	0.362
İngelir	Aylık gelirin logaritması	7.067	2.084

Yöntem

İki kategorili nitel bağımlı değişkenin yer aldığı ve bu değişken değerlerinin 0 ve 1 olarak adlandırıldığı modeller logit model olarak tanımlanmaktadır. Seçenekler sadece iki ile sınırlandırıldığında bireyler iki seçenek arasındaki tercihlerini belirlerler. Bu gibi durumlarda bağımlı değişkenin sadece iki değer aldığı görülmektedir. Örneğin, araba alma veya almama, evde internetin olması veya olmaması gibi. Bağımlı değişkenin iki kategorili olduğu durumlar aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$y = \begin{cases} 1 & p \text{ olasılığı ile} \\ 0 & 1 - p \text{ olasılığı ile} \end{cases} \quad (1)$$

Hata terimi, u_i , toplam dağılımının lojistik olması durumunda Logit yöntem kullanılır (Cameron ve Trivedi, 2005: 469).

$$p = \Lambda(x'\beta) = \frac{e^{x'\beta}}{1 + e^{x'\beta}} \quad (2)$$

Burada Λ , Lojistik toplam dağılım fonksiyonunu ifade etmekte olup, Logit yönteminin maksimum olabilirlik koşulları şöyledir:

$$\sum_{i=1}^N (y_i - \Lambda(x_i' \beta)) x_i = 0 \quad (3)$$

Eğer modelde bağımsız değişkenler ile birlikte sabit terim de yer alıyorsa böyle bir durumda yukarıdaki Denklem 3, Logit kalıntıları toplamı sıfır olacak şekilde, aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Cameron ve Trivedi, 2005: 469):

$$\sum_{i=1}^N (y_i - \Lambda(x_i' \hat{\beta})) = 0 \quad (4)$$

Bu çalışmada ortalama marjinal etkilerin incelendiği yöntem tercih edilmiştir. Bağımsız değişkenin alabileceği bütün değerler için marjinal etkiler hesaplanır ve bu değerlerin ortalaması alınır. Ortalama marjinal etkiler ise şöyle bulunur:

$$OME(x_i) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n p_i (1 - p_i) \beta_j \quad (5)$$

Bu çalışmada bağımlı değişkenimiz evli olan kadınların yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışma şekilleridir. Evli olan kadınlar tam zamanlı çalıştığında 0 değerini alırken, yarı zamanlı olarak çalıştığında 1 değerini almaktadır. Bağımsız değişkenlerimiz ise yaş, eğitim seviyesi, hane halkı büyüklüğü, meslekler ve gelirin logaritmasıdır.

Bulgular

Örnekleme Türkiye evrenini temsil etmek üzere TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından seçilen katılımcılardan oluştuğu için çalışma sonuçları Türkiye evrenine genellenebilir. Bu yüzden çalışma dış geçerliliği sağlamaktadır. Analize başlamadan önce çoklu doğrusallık testine bakılmıştır. Bağımsız değişkenler arasında doğrusal ilişkinin saptanması yöntemlerinden biri olan VIF (Variance Inflation Factors) değerlerine bakılmıştır. Tüm bağımsız değişkenler için VIF değerlerinin 10'dan küçük olduğu görülmüştür, böylece bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık (multicollinearity) sorunu olmadığı tespit edilmiştir (Büyükuysal, 2016: 111).

Oluşturulan modelin genel anlamlılığı için Omnibus testi yapılmıştır. Test sonucunda $p < 0,01$ olduğu için kurulan modelin anlamlı düzeyde yordama sağladığına karar verilmiştir. Ayrıca “Lojistik regresyon analizinin sınıflama ve atama işlemi yapmaya yardımcı olan bir regresyon yöntemi olmasından ötürü normal dağılım ve süreklilik varsayımı ön koşulu aranmamaktadır” (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2012).

Logit yöntemi bulguları Tablo 2’de gösterilmiştir. 65 yaş üstü bireyler haricindeki tüm değişkenlerin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Evli kadınların diğerlerine göre yarı zamanlı çalışma olasılıklarının artmakta olduğu görülmektedir. Evli kadınların erkelere göre yarı zamanlı çalışma olasılıklarının daha fazla olduğu söylenebilir. Yaş değişkeni incelenirken kukla değişken tuzağına düşmemek için 15-24 yaş değişkeni baz alınmıştır. Yaş değişkeni yorumlanırken diğer değişkenler 15-24 yaş değişkenine göre yorumlanmalıdır. 25-34, 35-44, 45-54 ve 55-64 yaş grubundaki evli kadınların 15-24 yaş grubundakilere göre yarı zamanlı çalışma olasılıklarının azaldığı söylenebilir. Eğitim seviyesi üniversite ve üstü olan evli kadınların yarı zamanlı çalışma olasılıklarının diğer eğitim seviyesindeki kadınlara göre azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte hanenin büyüklüğü arttıkça evli kadınların yarı zamanlı çalışma ihtimallerinin azaldığı da söylenebilir. Meslekler değişkenlerinde kukla değişken tuzağına düşmemek için yönetici mesleği baz alınmıştır. Teknisyenler, büro çalışanları, hizmet sektöründe ve tarımda çalışanlar, sanatkârlar, operatörler ve niteliksiz olarak ifade edilen meslek grubunda çalışan evli kadınların yönetici mesleğinde çalışanlara göre yarı zamanlı çalışma sürelerinin azaldığı söylenebilir. Evli olan kadınların gelir seviyesi attıkça da yarı zamanlı çalışma düzeylerinin azalma ihtimali bulunmaktadır.

Tablo 2.
Logit yöntemi bulguları

Çalışma şekli	Katsayı	Standart hata	t değeri	p değeri
Evli Kadın	0.279***	0.047	5.93	0.000
Cinsiyet	0.747***	0.043	17.53	0.000
Yaş 25-34	-1.102***	0.044	-24.95	0.000
Yaş 35-44	-1.055***	0.043	-24.36	0.000
Yaş 45-54	-0.811***	0.046	-17.48	0.000
Yaş 55-64	-0.174***	0.057	-3.06	0.000
Yaş 65vs	0.102	0.107	0.96	0.330
(Eğitim seviyesi) üni üstü	-0.538***	0.046	-11.59	0.000
Hane büyüklük	-0.051***	0.009	-5.92	0.000
Teknisyen	-1.118***	0.073	-15.40	0.000
Büro	-1.100***	0.06	-18.41	0.000
Hizmet	-1.234***	0.055	-22.57	0.000
Tarım	-0.821***	0.128	-6.41	0.000
Sanatkar	-1.063***	0.06	-17.80	0.000
Operatör	-1.425***	0.072	-19.79	0.000
Niteliksiz	-1.010***	0.057	-17.82	0.000

İngelir	-0.298***	0.004	-72.21	0.000
Sabit	0.631***	0.074	8.51	0.000

Not: *, ** ve *** katsayıların sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3, Logit yöntemine göre elde edilen ortalama marjinal etkileri içermektedir. Buna göre evli kadınların diğerlerine göre yarı zamanlı çalışma ihtimalleri %1 daha fazla olduğu görülmektedir. Kadınların erkeklere göre yarı zamanlı çalışma ihtimalleri de yaklaşık olarak %2,6 daha fazladır. 25-34, 35-44, 45-54 ve 55-64 yaş grubundaki evli kadınların 15-24 yaş grubundakilere göre yarı zamanlı çalışma ihtimallerinin de azalmakta olduğu söylenebilir. Ancak burada dikkat çeken nokta yaş arttıkça bu oranın daha azalan bir şekilde azalmakta olduğudur. Eğitim seviyesi üniversite ve üstü olan evli kadınların diğer eğitim seviyelerindeki kadınlara göre yarı zamanlı çalışma ihtimallerinin yaklaşık olarak %2 daha az olduğu söylenebilir. Kadınların eğitim seviyesi arttıkça yarı zamanlı çalışma ihtimallerinin azalması beklenen bir durumdur. Hane büyüklüğü arttıkça evli kadınların yarı zamanlı çalışma ihtimalleri küçük bir düzeyde olsa anlamlı olarak azaldığı söylenebilir. Teknisyenler, büro çalışanları, hizmet sektöründe ve tarımda çalışanlar, sanatkârlar, operatörler ve niteliksiz olarak ifade edilen meslek grubunda çalışan evli kadınların yönetici mesleğinde çalışanlara göre yarı zamanlı çalışma sürelerinin anlamlı olarak azaldığı görülmektedir. Hanedeki gelir düzeyi arttıkça evli olan kadınların yarı zamanlı çalışma ihtimallerinin %1 azaldığı söylenebilmektedir.

Tablo 3.
Marjinal etkiler

Çalışma şekli	dy/dx	Std. hata	t değeri	p değeri
Evli Kadın	0.010***	0.002	5.920	0.000
Cinsiyet	0.026***	0.001	17.760	0.000
Yaş 25-34	-0.038***	0.002	-24.610	0.000
Yaş 35-44	-0.036***	0.002	-24.180	0.000
Yaş 45-54	-0.028***	0.002	-17.330	0.000
Yaş 55-64	-0.006***	0.002	-3.060	0.002
Yaş 65vs	0.004	0.004	0.960	0.339
(Eğitim seviyesi) üni üstü	-0.019***	0.002	-11.820	0.000
Hane büyüklük	-0.002***	0.000	-5.940	0.000
Teknisyen	-0.039***	0.003	-15.350	0.000
Büro	-0.038***	0.002	-18.140	0.000
Hizmet	-0.043***	0.002	-22.630	0.000
Tarım	-0.028***	0.004	-6.420	0.000
Sanatkar	-0.037***	0.002	-17.560	0.000
Operatör	-0.049***	0.002	-20.100	0.000
Niteliksiz	-0.035***	0.002	-17.750	0.000
İngelir	-0.010***	0.000	-55.660	0.000

Not: *, ** ve *** katsayıların sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışmada Türkiye’de ikamet eden evli kadınların tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışma şekillerinin tercihi ve bu tercihi etkileyen faktörler incelenmiştir. Analiz bulgularına göre, evli kadınların part-time çalışma olasılığı üzerindeki marjinal etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü tespit edilmiştir. Bu durumda, evli kadınların part-time çalışma olasılıklarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Evli kadınların yarı zamanlı çalışmak istemelerinin bir tercih olabileceği gibi zorunluluktan da kaynaklandığı söylenebilir. Çalışma hayatında erkeğe ve kadına biçilen roller, onların çalışma şekilleri ve sürelerini de etkilemektedir. Bu roller, kadınların ev işlerine ve ailenin ve çocukların bakımına daha çok vakit ayırabilmek için daha çok yarı zamanlı çalışmayı tercih etmelerine neden olurken; erkeklerin ise ailenin geçimini sağlamak adına tam zamanlı çalışmak istemesiyle sonuçlanması doğaldır (Stier ve Epstein; 2003: 308; Önel, 2006:2). Evli kadınların daha az süre ile yarı zamanlı çalışmasının bir başka nedeninin ise işgücü piyasasında kadınlar aleyhine yapılan ayrımcı uygulamalar olarak gösterilebilir (Ederington, Minier & Troske, 2009, s. 12). Yarı zamanlı çalışma kararının genellikle, özellikle çocuk bakımı bağlamında, iş ve aile sorumluluklarını dengeleme ihtiyacından kaynaklandığı söylenebilmektedir. Araştırmalar hem evli hem de bekar kadınlar için tam zamanlı istihdamın, çocuk bakımı fiyatlarındaki değişiklikler açısından yarı zamanlı istihdama göre daha esnek olduğunu ve istihdam esnekliklerinin bekar anneler için evli annelere göre daha büyük olduğunu göstermiştir (Connelly ve Kimmel, 2003). Ayrıca, yarı zamanlı istihdam, küçük çocuklu evli kadınlar için ev ve kariyer sorumluluklarını dengelemek için etkili bir piyasa çözümünü de temsil edebilir (Falzone, 2000). Bu, evli kadınların iş ve aile rollerini daha iyi dengelemek için yarı zamanlı programları tercih ettiklerine dair kanıtlarla da desteklenmektedir (Marler ve Moen, 2005). Yarı zamanlı çalışma kararı aynı zamanda iyi bir yaşam kalitesini ve psikolojik refahı sürdürme arzusundan da etkilenir. Araştırmalar genel olarak evli çalışan kadınların bekar çalışan kadınlara göre daha iyi psikolojik duruma sahip olduğunu göstermiştir (Alias vd., 2022). Ancak evli çalışan kadınların, evli olmayan çalışan kadınlara kıyasla daha yüksek düzeyde kaygı ve depresyon yaşayabileceğinin yanı sıra daha düşük bir yaşam kalitesine sahip olabileceğini de unutmamak gerekir (Akhouri vd., 2019). Özellikle uzaktan çalışma bağlamında iş ve aile sorumluluklarını yönetmenin zorlukları, evli çalışan kadınlar için artan iş yüküne ve kesintilere katkıda bulunarak iş-yaşam dengesini etkileyebilir (Alfarran, 2021). Bu gibi sebeplerden ötürü, yarı zamanlı çalışma kararı, iş-yaşam dengesi sorunlarını çözme ihtiyacından da etkilenebilir. İşyerindeki esneklik ve iş-yaşam ile ev kariyeri arasında denge kuramamak, evli kadınların işgücünden ayrılmasının önemli faktörleridir.

Evli kadınların işgücü piyasasına daha aktif katılımlarını ve daha fazla süre ile çalışmalarını sağlamak adına politika yapıcılara ve işgücü piyasasında işverenlere yönelik bazı önerilerde bulunulmasında fayda görülmektedir:

Öncelikli olarak evli kadınların istihdam olanaklarını artırmak gerekmektedir. Kadınların tam zamanlı çalışmaya ilişkin kararlarının, aile sorumlulukları, çocuk bakımı ve toplumsal beklentiler gibi karmaşık faktörlerin etkileşiminden etkilendiğinin kabul edilmesi önemlidir. Araştırmalar, kadınların özellikle doğumdan sonra iş ve aile sorumluluklarını dengeleme ihtiyacı nedeniyle sıklıkla yarı zamanlı çalışmaya geçtiklerini göstermiştir. Bunun için evli kadınların tam zamanlı istihdam olanaklarına erişimi sağlayacak politikalar geliştirilebilir. Örneğin, evli kadınlara yönelik esnek çalışma saatleri tanımlanabilir, uzaktan çalışma imkânları çoğaltılabilir ayrıca küçük çocuğu olan kadınlara yönelik uygun maliyetli çocuk bakım hizmetleri gibi destek politikaları sağlanarak evli kadınların tam zamanlı işlere daha rahat ve gönüllü geçmeleri teşvik edilebilir. Böylece bakım sorumlulukları nedeniyle kariyerine ara veren kadınların tam zamanlı istihdama dönüşünü kolaylaştırabilir.

Kadınların eğitimleri ve mesleki olarak gelişmelerinin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Bu durumda eğitimlerine ve mesleki gelişmelerine kolay erişebilen kadınlar daha nitelikli işlerde çalışabileceği için işgücüne katılımları da daha aktif olarak gerçekleşecektir. Önündeki engelleri kalkan evli kadınlar yarı zamanlı çalışmadan tam zamanlı çalışmaya daha kolay biçimde geçiş yapabileceklerdir. Bununla birlikte, toplumda cinsiyet eşitliği hakkında farkındalık oluşturulması, evli kadınların iş gücüne katılımını artırabilir. Bu farkındalık, kamuoyunu, işverenleri ve diğer paydaşları cinsiyet eşitliği konusunda bilinçlendirmeyi içerebilir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet normlarını sorgulayan kampanyalar ve programlar da düzenlenerek toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu pekiştirilebilir. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin toplumsal algılarda bir değişikliğin ve işgücünde kadınlara yönelik eşit fırsatların teşvik edilmesi, kadınların tam zamanlı kariyer peşinde koşmaları için daha kapsayıcı ve destekleyici bir ortama katkıda bulunabilir.

Kadınları tam zamanlı çalışmaya teşvik etmek için kadınların işgücünde karşılaştığı çok yönlü zorlukları ve engelleri ele alan kapsamlı stratejilerin uygulanması büyük önem taşıyor. Buna iş-yaşam dengesini, işyeri esnekliğini, çocuk bakımını, toplumsal tutumları ve kadınların kariyer gelişimini destekleyen politikalar ve girişimler dahildir.

Sonuç olarak, evli kadınların yarı zamanlı çalışma kararının birçok faktör tarafından etkilendiği görülmektedir. Yarı zamanlı çalışan evli kadınlar, iş ve aile sorumluluklarını birlikte yürütebilme, psikolojik refahı koruma ve iş-yaşam dengesi zorluklarını ele alma ihtiyacı gibi faktörlerin karmaşık etkileşiminden etkilenmektedir. İşverenlerin ve politika yapıcılarının, evli

kadınların iş ve aile sorumluluklarını etkili bir şekilde dengelemelerine olanak sağlayan destekleyici çalışma ortamları oluşturmaları ve bu politikaları oluştururken bu faktörleri dikkate almaları önemlidir. Bu şekilde oluşturulan politika önerileri, evli kadınların istihdama daha fazla katılımını teşvik ederek ekonomik ve sosyal açıdan daha kapsayıcı bir toplum oluşturmaya yardımcı olabilir. Ancak, politika tasarlarken yerel koşulları, kültürel faktörleri ve toplumun ihtiyaçlarını da dikkate almak önemlidir.

Kaynakça

- Akhouri, D., Madiha, M., & Ansari, M. H. (2019). Anxiety depression and quality of life among working married and unmarried women: a comparative study. *Indian Journal of Psychiatric Social Work*, 10(2), 36-39.
- Alfarran, A. (2021). The Impact of Remote Work on Women's Work-life Balance and Gender-role Attitudes in Saudi Arabia. *International Journal of Gender and Women's Studies*, 9(2), 11-22.
- Alias, N. S., Hashim, I. H. M., & Haizzan, M. (2022). Psychological Well-being of Working Women in Malaysia: Married or Single is Better?
- Buddeberg-Fischer, B., Stamm, M., Buddeberg, C., Bauer, G., Hämmig, O., Knecht, M., ... & Klaghofer, R. (2010). The impact of gender and parenthood on physicians' careers - professional and personal situation seven years after graduation. *BMC Health Serv Res*, 1(10). <https://doi.org/10.1186/1472-6963-10-40>
- Buehler, C., O'Brien, M., & Walls, J. (2011). Mothers' part-time employment: Child, parent, and family outcomes. *Journal of Family Theory & Review*, 4(3), 256-272. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2011.00110.x>
- Büyükuysal, Ç., Öz M., & İlker, İ. (2016). Çoklu Doğrusal Bağntı Varlığında En Küçük Karelere Alternatif Yaklaşım: Ridge Regresyonu. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 110-114.
- Cameron, A. C. & Trivedi, P. K. (2005). *Microeconometrics: methods and applications*. Cambridge University Press.
- Cassidy, M. & Warren, B. (1996). Family employment status and gender role attitudes. *Gender & Society*, 3(10), 312-329. <https://doi.org/10.1177/089124396010003007>
- Connelly, R. & Kimmel, J. (2003). Marital status and full-time/part-time work status in child care choices. *Applied Economics*, 7(35), 761-777. <https://doi.org/10.1080/0003684022000020841>

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Durbin, S. & Tomlinson, J. (2010). Female part-time managers: Networks and career mobility. work. *Employment and Society*, 4(24), 621-640. <https://doi.org/10.1177/0950017010380631>
- Ebbers, I. & Piper, A. T. (2017). Satisfactions comparisons: Women with families, full-time and part-time self-employed. *IJGE*, 2(9), 171-187. <https://doi.org/10.1108/ijge-11-2016-0046>
- Ederington, J., Minier, J., & Troske, K. R. (2009). Where the girls are: Trade and labor market segregation in Colombia. *IZA Discussion Papers*, No. 4131
- Euwals, R. & Hogerbrugge, M. (2006). Explaining the growth of part-time employment: Factors of supply and demand. *Labour*, 3(20), 533-557. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9914.2006.00352.x>
- Falzone, J. (2000). Labor market decisions of married women: With emphasis on part-time employment. *International Advances in Economic Research*, 4(6), 662-671. <https://doi.org/10.1007/bf02295376>
- Farber, H. (2011). *Job loss in the great recession: Historical perspective from the displaced workers survey, 1984-2010*. <https://doi.org/10.3386/w17040>
- Field, S. & Bramwell, R. (1998). An Investigation into the relationship between caring responsibilities and the levels of perceived pressure reported by female employees. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 2(71), 165-170. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1998.tb00670.x>
- Gaston, N. & Kishi, T. (2007). Part-time workers doing full-time work in Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, 4(21), 435-454. <https://doi.org/10.1016/j.jjie.2006.04.001>
- Giannelli, G. (1996). Women's transitions in the labour market: A competing risks analysis on German panel data. *J Popul Econ*, 3(9), 287-300. <https://doi.org/10.1007/bf00176689>
- Ginn, J. & Sandell, J. (1997). Balancing home and employment: Stress reported by social services staff. *Work, Employment and Society*, 3(11), 413-434. <https://doi.org/10.1177/0950017097113002>
- Gupta, S. & Malik, N. (2021). Prioritising or postponing? thematic analysis of reproductive and motherhood choices among educated Indian married women. *Psychology and Education Journal*, 2(58), 5784-5791. <https://doi.org/10.17762/pae.v58i2.3006>

Haley-Lock, A. (2009). Variation in part-time job quality within the nonprofit human service sector. *Nonprofit Management and Leadership*, 4(19), 421-442. <https://doi.org/10.1002/nml.230>.

KSGM (1995). IV. dünya kadın konferansı sonuçlarının uygulanması ve izlenmesine ilişkin ulusal eylem planı. Ankara: KSGM Yayınları.

Wirth, L. (2001). Breaking through the glass ceiling women in management. Geneva: International Labour Office.

Lee, N., Zvonkovic, A., & Crawford, D. (2013). The impact of work–family conflict and facilitation on women’s perceptions of role balance. *Journal of Family Issues*, 9(35), 1252-1274. <https://doi.org/10.1177/0192513x13481332>

Lee, S., Zhou, H., & Kim, Y. (2013). Labor force participation among Asian immigrant women: findings from the 2007 American Community Survey. *Int J Soc Welfare*, 3(23), 296-308. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12059>

Lowe, J. & Gayle, V. (2007). Exploring the work/life/study balance: The experience of higher education students in a Scottish further education college. *Journal of Further and Higher Education*, 3(31), 225-238. <https://doi.org/10.1080/03098770701424942>

Marler, J. H., & Moen, P. (2005). Alternative employment arrangements: A gender perspective. *Sex Roles*, 52, 337-349.

McKinney, B. (2009). The effect of family organization and race and ethnicity on women’s economic status in New York State. *American Behavioral Scientist*, 2(53), 223-238. <https://doi.org/10.1177/0002764209338810>

Miežienė, R., Krutulienė, S., & Gruževskis, B. (2021). Identifying the main determinants of part-time employment in EU countries. *Review of Economic Perspectives*, 2(21), 151-171. <https://doi.org/10.2478/revecp-2021-0007>

Nardone, T. (2005). Part-time employment: reasons, demographics, and trends. *Journal of Labor Research*, 16(3), 275–93.

Osch, Y. & Schaveling, J. (2017). The effects of part-time employment and gender on organizational career growth. *Journal of Career Development*, 3(47), 328-343. <https://doi.org/10.1177/0894845317728359>

- Önel, N. (2006). *İş-aile çatışmasının çalışan kadının aile içi ilişkileri üzerine etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Porterfield, S. (2002). Work choices of mothers in families with children with disabilities. *Journal of Marriage and Family*, 4(64), 972-981. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00972.x>
- Rijswijk, K. V., Bekker, M. H. J., Rutte, C. C., & Croon, M. A. (2004). The relationships among part-time work, work-family interference, and well-being. *Journal of Occupational Health Psychology*, 4(9), 286-295. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.9.4.286>
- Stier, H. & Lewin-Epstein, N. (2003). Time to work: A comparative analysis of preferences for working hours. *Work and Occupations*, 30(3), 302-326.
- Stier, H. & Lewin-Epstein, N. (2000). Women's part-time employment and gender inequality in the family. *Journal of Family Issues*, 3(21), 390-410. <https://doi.org/10.1177/019251300021003006>
- Warren, T. (2004). Working part-time: Achieving a successful 'work-life' balance? *The British Journal of Sociology*, 1(55), 99-122. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2004.00008.x>
- Williams, R. (2012). Using the margins command to estimate and interpret adjusted predictions and marginal effects, *Stata Journal*, 12(2), 308-331.
- [Wirth, L. \(2001\). Breaking through the glass ceiling women in management. Geneva: International Labour Office.](#)
- Yamada, T. & Yamada, T. (1984). Part-time employment of married women and fertility in urban Japan. <https://doi.org/10.3386/w1474>

Afetin Toplumsal Cinsiyet Boyutu: Türkiye'nin Diyarbakır Şehrinde Depremi Yaşayan Kadınlarla İlgili Bir Örnek Olay İncelemesi

The Gender Dimension of Disaster: A Case Study of Women Who Experienced The Earthquake in The City of Diyarbakir, Turkey

Eda Yakıt Ak* Nermin Uyurdağ**

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada depremin kadınlar üzerindeki etkileri ele alınmıştır.
- Son yaşanan depremin, kadınların cinsiyete bağlı rollerinde artışa neden olduğu anlaşılmıştır.
- Deprem sonrası kadınlar; ev içi rollerinde artış, çocuk bakımındaki zorluklar, aile içi çatışmalar, ekonomik zorluklar ve iş yaşantısından uzaklaşma gibi sorunlar bildirmişlerdir.

Öz: Bu çalışma, depremin kadınlar üzerindeki toplumsal, sosyoekonomik ve sağlık sonuçlarının etkilerini belirlemek amacıyla planlanmıştır. Çalışmamız, Ekim ve Kasım 2023 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Diyarbakır ilinde yaşayan ve depremden etkilenen; 5 hemşire, 5 deprem nedeniyle yerinden edilmiş ve 4 anne olan kadın ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşmeler, deşifre sonrası tematik analiz ile değerlendirilmiştir. Çalışma için kurumsal ve bireysel etik onamlar alınmıştır. Yaşanan depremin kadınların özel ve kamusal yaşantılarında çok yönlü etkileri olduğu görülmüştür. Kadınların zaten var olan toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görevlerinin artmasının bu tür bir kriz anında yaşadıkları sürecin ağırlaşmasına neden olduğu söylenebilir. Bulgularımız, felaketin sonucu olarak ortaya çıkan yeni stres kaynaklarının, mevcut sosyokültürel durum ve eşitsizliklerle birleşerek kadınlarda güvenlik kaygısını artırdığını göstermektedir. Kadınlara yüklenen sorumlulukların artması toplumsal cinsiyet eşitliğini yok etmekte ve kadınların kırılganlığını artırmaktadır. Kadınların barınma sorunları, ev içi rollerinin artması, eşe destek olma, ekonomik gelir kaynaklarını sürdürmesi kaygıları ve çocukların bakımı konusunda yaşadıkları endişeler en önemli görülen sorunlar arasındaydı. Deprem sonrası kadınların ev içi sorumluluklarının arttığı, çocuk bakımında zorlandıkları ve iş yaşantısından geride kaldıkları belirlenmiştir. Deprem sonrası çalışmak zorunda kalan hemşireler ailelerini geride bırakıp destek olamamama durumlarını ve hastalara yardım etmede yaşadıkları tatmini bildirmişlerdir. Sonuç olarak deprem sonrası dönemde kadınların cinsiyete özgü rollerinde artış yaşanmıştır. Kadınları afet sonrası dönemde destekleyecek ve koruyacak mekanizmalarının geliştirilmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Deprem, Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Hemşire

* Öğr. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Atatürk Sağlık Hizmetleri MYO, edayakit@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1846-1123.

** Öğr. Gör., Dicle Üniversitesi, Atatürk Sağlık Hizmetleri MYO, nuyurdag@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-5838-3057.

Highlights:

- This study focuses on the effects of the earthquake on women.
  - It is understood that the recent earthquake caused an increase in women's gender roles.
  - After the earthquake, women report that they have experienced problems such as increased domestic roles, difficulties in childcare, family conflicts, economic difficulties and distancing from work life.
-

Abstract: This study is planned to determine the social, socioeconomic and health consequences of the earthquake on women. Our study was conducted in October and November 2023. The study was completed with 5 nurses, 5 women displaced by the earthquake and 4 mothers living in Diyarbakır province and affected by the earthquake. Study data were collected using a semi-structured interview form. Interviews were evaluated by thematic analysis after transcription. Institutional and individual ethical consents were obtained for the study. It is observed that the earthquake has multifaceted effects on women's private and public lives. It can be said that the increase in women's duties related to their already existing gender roles aggravate the process they have experienced during such a crisis. Our findings show that new sources of stress that have emerged as a result of the disaster, are combined with the existing sociocultural situation and inequalities, and increase women's security concerns. Increased responsibilities imposed on women undermine gender equality and increase women's vulnerability. Women's housing problems, increased domestic roles, concerns about supporting their husbands and maintaining their economic income sources, and concerns about child care are among the most important problems. It is determined that after the earthquake, women have increased their domestic responsibilities, have difficulties in child care and fall behind their working life. Nurses who had to work after the earthquake also report leaving their families behind, experiencing a lack of support, and finding satisfaction in helping patients. As a result, women have experienced an increase in their gender roles after the earthquake. Therefore, it is important to develop mechanisms to support and protect women in times of disaster.

Keywords: Disaster, Earthquake, Women, Gender, Nurse.

Summary

Earthquakes are unpredictable, uncontrollable, devastating and life-threatening. Known as one of the deadliest natural disasters, earthquakes have existed throughout the entire history of the planet. A total of 1150 earthquakes are known to have occurred worldwide in the last century. Earthquakes, which cause deaths and permanent physical damage, also deeply affect the social and psychological health of the society (Yoosefi Lebni et al., 2020).

Although natural disasters are gender neutral, they have more devastating effects on women (Irshad et al., 2012; Yoosefi Lebni et al., 2020). Women's position in society causes more devastation in terms of the effects of social, economic and health consequences in moments such as disasters (Sato et al., 2016). In a study conducted in Iran, it was reported that women's health needs were not adequately met, marital relations deteriorated and gender inequalities increased

after the earthquake (Yoosefi Lebni et al., 2020). The gender norms of the society determine the level of women and men affected by the disaster. An earthquake can not only shake the physical foundations but also damage women's roles in the family and society. It affects gender equality, sexual and reproductive health rights, and increases poverty and ongoing challenges related to violence (Enarson, 2012; Gündüz, 2022). Campbell et al. (2016) reported that women who survived the earthquake in Haiti experienced various physical and psychological problems and also experienced different forms of violence from their husbands or boyfriends.

In addition to cultural factors, women's socioeconomic status changes their vulnerability. A study by the World Bank reports that women without any economic income are disproportionately more vulnerable in disaster situations (World Bank 2021). Conversely, women with better education, income and position are less affected (World Bank 2016; Reyes and Lu 2016). In the workplace, women are more likely than men to work in small businesses and in the informal sector, leading to rapid isolation from the workplace in times of disaster (Reyes and Lu 2016). Women who are away from business life have to take care of those left behind more. There is an increase in their roles such as finding food for the family, giving morale, being more involved with children and spouse, and caring for injured and sick family members (Reyes and Lu 2016).

Most natural disasters occur in developing countries. In these countries, resources and structures to provide appropriate services to survivors are not sufficiently developed (Ekanayake et al., 2013). Women face barriers in disaster preparedness, response, coping, and access to information and resources. These include problems such as shelter, nutrition and protection of economic income sources (World Bank, 2021). It is reported that pregnancy losses, birth complications, sexually transmitted infections, menstrual problems and sexual dysfunctions specific to women increase due to health access problems experienced after the earthquake (Liu et al., 2010; Alison et. al., 2015; Zotti et al., 2015). For all these reasons, our study is conducted to determine the changes in gender roles, health and socioeconomic status of women in the event of a disaster such as earthquake, which has deeply affected our country over the last year.

Giriş

Deprem, zamanı öngörülemeyen, kontrol edilemeyen, yıkımlara neden olan ve yaşamı tehdit eden bir durumdur. En ölümcül doğal tehlikelerden biri olarak bilinen depremler, gezegenin tüm tarihi boyunca var olmuştur. Son yüzyılda dünya çapında toplam 1150 depremin meydana geldiği bilinmektedir. Ölümlere ve kalıcı fiziksel hasarlara neden olan depremler aynı zamanda toplumun sosyal ve psikolojik sağlığını da derinden etkilemektedir (Yoosefi Lebni ve ark., 2020).

Doğal tehlikeler cinsiyet açısından tarafsız olsa da kadınlar üzerinde daha yıkıcı etkileri bulunur (Irshad ve ark., 2012; Yoosefi Lebni ve ark., 2020). Kadınların toplumdaki konumu, afetler gibi anlarda sosyal, ekonomik ve sağlık sonuçlarının etkileri bakımından daha fazla yıkıma neden olur (Sato ve ark., 2016). İran’da yapılan bir çalışmada deprem sonrası kadınların sağlık gereksinimlerinin yeterince karşılanmadığı, evlilik ilişkilerinin bozulduğu ve cinsiyet eşitsizliklerinin arttığını bildirmişlerdir (Yoosefi Lebni ve ark., 2020). Yaşanılan toplumun cinsiyet normları, kadın ve erkeklerin felaketten etkilenme düzeylerini belirlemektedir. Deprem yalnızca fiziksel temelleri sarsmaz aynı zamanda kadınların aile ve toplumdaki rollerinde de hasara yol açabilir. Yaşanılan toplumda, cinsiyet eşitliğini, cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarını etkiler, yoksulluğu ve şiddetle ilgili süregelen zorlukları artırır (Enarson, 2012; Gündüz, 2022). Campbell ve ark. (2016), Haiti depreminden sağ kurtulan kadınların çeşitli fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşadıklarını ayrıca eşlerinden veya erkek arkadaşlarından farklı şekillerde şiddet gördüklerini bildirmiştir.

Kültürel faktörlerin yanı sıra kadınların sosyoekonomik düzeyleri de kırılabilirlik durumunu etkilemektedir. Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırma, ekonomik herhangi bir gelire sahip olmayan kadınların, afet durumlarında orantısız bir şekilde daha savunmasız olduğunu bildirmektedir (World Bank, 2021). Tam aksi biçimde iyi eğitim, gelir ve konuma sahip kadınların daha az etkilendikleri de bilinmektedir (World Bank 2016; Reyes ve Lu 2016). İş yaşamında kadınların erkeklere göre nispeten küçük işletmelerde ve kayıt dışı sektörde çalışması afet zamanların hızlı bir şekilde iş yaşantısından izole olmasına neden olmaktadır (Reyes ve Lu 2016). İş hayatından uzaklaşan kadınlar, geride kalanlarla daha çok ilgilenmek zorunda kalmaktadırlar. Ailesinin beslenme ihtiyacını karşılama, psikolojik bakımdan güçlü olma moral verme, çocuklar ve eş ile daha fazla ilgili olma, yaşlı, yaralı ve hasta olan aile bireylerine bakım verme gibi rollerinde artış yaşanır (Reyes ve Lu 2016).

Afetlerin çoğu gelişmekte olan ülkelerde meydana gelmektedir. Bu ülkelerde hayatta kalanlara uygun hizmetleri sağlayacak kaynaklar ve yapılar yeterince gelişmemiştir (Ekanayake ve ark., 2013). Kadınlar, afete hazırlanma, müdahale etme, başa çıkma, bilgi ve kaynaklara erişimde engellerle karşılaşmaktadır. Bunlara barınma, beslenme ve ekonomik gelir kaynaklarını koruma gibi sorunlar da eklenmektedir (World Bank, 2021). Deprem felaketi sağlığa erişimi ortadan kaldırarak gebelik kayıplarına, doğum komplikasyonlarına, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlara, menstruasyon sorunlarına ve cinsel işlev bozukluklarının artmasına neden olmaktadır (Liu ve ark., 2010; Alison ve ark., 2015; Zotti ve ark., 2015). Tüm bu nedenlerle çalışmamız deprem gibi ülkemizi son yılda derinden etkileyen afet durumunda kadınların

toplumsal cinsiyet rollerinde, sağlık ve sosyoekonomik durumlarındaki değişimleri belirlemek amacıyla gerçekleştirildi.

Yöntem

Bu çalışma, depremin kadınlar üzerinde toplumsal, sosyoekonomik ve sağlık sonuçlarını belirlemek amacıyla planlanmıştır. Kalitatif araştırma yöntemi kullanılan bu çalışma, 15 Ekim-15 Kasım 2023 tarihleri arasında yürütülmüştür.

Çalışmanın evrenini, Diyarbakır ilinde yaşayan ve 6 Şubat 2023 tarihindeki Kahramanmaraş merkezli depremi deneyimleyen kadınları kapsamıştır. Çalışmanın örneklemini, ilgili tarihler arasında araştırmacılar tarafından depremi yaşadığı belirlenen ve kartopu örnekleme yöntemi ile erişilen kadınlar oluşturmuştur. Kartopu örnekleme yöntemi, depremden etkilenen kadınların yaşadıkları sorunlar için özel bir kuruma başvurmaması nedeniyle seçilmiştir. 18 yaş üzeri olan ve depremi yaşayan 5 hemşire, 5 deprem nedeniyle evini kaybeden ve 4 anne olan kadın ile çalışma tamamlanmıştır. Örnekleme kadın hemşirelerin dahil edilmesindeki temel amaç, iş yaşantısını felaket anlarında terk edemeyen kadınların deneyimlerini paylaşmaktır. Yerinden edilen kadınların barınma sorunları ve anne olan katılımcılarda ise anneliğe ilişkin endişeleri belirlemek amacıyla görüşmeler planlanmıştır.

Görüşme formları araştırmacı ve kadınların belirledikleri (ofis, ev ve okul) mekanlarda uygulanmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda geliştirilen yarı yapılandırılmış form ile toplanmıştır (Reyes ve Lu 2016). Her bir görüşme ortalama 30-45 dk arası sürmüştür. Görüşme formu, demografik bilgileri inceleyen 5 soru, toplumsal cinsiyet rollerine ve afet zamanındaki beklentileri inceleyen 6 soru ve depremden etkilenme boyutlarını inceleyen 6 sorudan oluşturmuştur.

Örnekleme amacıyla gidilen kadınlarla 14 farklı görüşme yapılmış ve teorik doyuma ulaşılmış, ana ve alt temalar oluşturulmuştur. Kalitatif araştırmalarda örnekleme kriteri teorik doygunluktur ve görüşmelerde yeni kod oluşturulamadığında, doygunluğa ulaşıldığını ve araştırmacıların görüşme sürecini yarıda kesebileceğini ve artık örneklem büyüklüğünü artırmaya gerek kalmadığını göstermektedir (Marshall, 1996).

Çalışmanın etik uygunluğu için Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan etik onay (Sayı: E-14679147-663.05-579612 Tarih:10.10.2023) ve çalışmaya gönüllü olarak katılan kadınlardan yazılı onam alınmıştır. Kadınlara görüşmenin istenildiği zaman kesilebileceği söylenmiştir. Veriler oluşturulurken kimliklerini belirleyebilecek hiçbir kodlamaya yer verilmeyeceği taraflarına bildirilmiştir.

Verilerin tanımlayıcı istatistiksel analizi için bir istatistik paket programı kullanılmış ve sayı, yüzde, ortalama, standart sapma testlerinden yararlanılmıştır. Derinlemesine görüşmelerden sonra sesli kayıtlar yazılı doküman haline getirilmiştir. Sorulara verilen yanıtlar excel tablosunda analiz edilmiş ve temalar oluşturulmuştur. Son adımda oluşturulan ana temaların altında alt temalar belirlenmiştir. Araştırmada geçerlilik sağlamak için yazıya çevrilen görüşme verilerinin çıktıları araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir.

Görüşmeler, deşifre sonrası değerlendirilmiş ve çalışmada 4 ana tema ve ilgili 10 alt tema oluşturulmuştur. Temalar oluşturulurken kadınların es sık tekrarladıkları bulgular dikkate alınmıştır. Deprem etkilerinin oluşturduğu psikolojik zorlanma ve yerleşim yerini değiştirme; kadın olmaya ilişkin annelik, aile içi sorunlar; iş yaşantısına ilişkin, deprem döneminde hemşire olma durumu ve iş yaşantısından uzaklaşmak; sağlığa ilişkin ise sağlık hizmetlerinin ve hastanelerin durumunu belirten sorunlar ortaya çıkmıştır.

Çalışmaya yön veren sorular, deprem felaketi sonrası;

- Kadınların deprem sonrası deneyimleri nelerdi?
- Kadın olmaya bağlı yaşanan sorunlar nelerdi?
- İş yaşantısı ve ekonomik hayatta ne gibi değişiklikler oldu?
- Çalışmak durumunda olan kadın hemşirelerin deneyimleri nasıldı?
- Sağlık hizmetlerine erişimde değişim yaşandı mı?

Bu araştırmada, mevcut çalışmalardan farklı olarak kadınların deprem sonrası sorunları ve ihtiyaçları kalitatif olarak incelenmiştir. Bu çalışma kalıp bilgilerden çok kadınların ihtiyaçlarının analizi ve sorunların çözümüne yönelik müdahaleler için kaynak oluşturacaktır. Bu araştırmada kartopu örnekleme seçimi kullanılması ve farklı şehirlerde ve farklı meslek gruplarındaki depremi deneyimleyen kadınlara ulaşılabilmesi çalışmanın sınırlılıkları arasındadır.

Bulgular

Tablo 1.

Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri (N= 14)

Olgu	Yaş	Eğitim durumu	Medeni durum	Çalışma durumu	Gelir durumu	Çocuk sahibi olma	Çocuk sayısı
K1	39	Lise	Evli	Çalışıyor	İyi	Evet	4
K2	36	Lise	Evli	Çalışmıyor	Kötü	Evet	3
K3	49	Üniversite	Evli	Çalışıyor	Orta	Evet	2
K4	48	Üniversite	Evli	Çalışıyor	Orta	Evet	2
K5	58	Üniversite	Evli	Çalışıyor	Orta	Evet	2
K6	37	Lise	Evli	Çalışmıyor	Orta	Evet	3
K7	29	Lise	Bekar	Çalışıyor	Orta	Hayır	-
K8	30	Üniversite	Evli	Çalışıyor	Orta	Evet	2
K9	49	Üniversite	Evli	Çalışıyor	Kötü	Evet	2

K10	38	Lise	Evli	Çalışıyor	Orta	Evet	2
K11	38	Üniversite	Evli	Çalışıyor	Kötü	Evet	2
K12	48	Üniversite	Evli	Çalışıyor	Orta	Evet	2
K13	65	Üniversite	Evli	Çalışmıyor	Kötü	Evet	3
K14	34	Üniversite	Evli	Çalışıyor	Orta	Evet	1

Tablo 1.'de kadınların demografik bilgileri sunulmuştur. Kadınların yaş ortalaması 42,71±10,47 (min:29-max:65) olarak bulunmuştur. Kadınların çoğunluğu (%92,8) evli, (%100,0) lise ve üzeri mezun olduğu saptanmıştır.

Tablo 2.

Kadınlarda Depremi Doğal ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Etkileri (N=14)

		n	%
Yaşadığınız depremin hayatınıza etki şekli*	Evim tamamen yıkıldı/kısmen yıkıldı/hasar gördü	10	71,4
	Sevdiğim birini kaybettim	8	57,1
	Tüm eşyalarımı kaybettim	5	35,7
	Ailemden yaralanan/ zarar görenler oldu	5	35,7
	Kurtarma/yardım dağıtımında ayrımcılığı maruz kaldım	5	35,7
	Başkaları tarafından soyuldum/mağdur edildim	5	35,7
	Yaralandım	2	14,3
Toplam		54	100
Felaketin etkisini hissetme zamanı*	Felaketin etkisi 12 saat içinde hissedildi (acil)	8	57,1
	Ailemin tahliye edilmesi gerekiyordu	8	57,1
Toplam		16	100
Aile sorumlusu	Koca	11	78,6
	Eşler	2	14,3
	Baba	1	7,1
Toplam		14	100
Evinizdeki sorumluluklarınız*	Çocukları yetiştirme	13	92,9
	Evin yönetimi	11	78,6
	Aile üyelerine bakım verme	11	78,6
	Gelir getiren bir işte çalışma	8	57,1
	Evdeki bütçe yönetimi	6	42,9
	Geliri artırmak için küçük geçim kaynakları oluşturma	5	35,7
Toplam		54	100
Hane yönetimindeki cinsiyet rollerine yönelik düşünceleriniz*	Kadınların ev sorumlulukları erkeklere göre daha fazladır.	14	100,0
	Aile ve aileyle ilgili kararlarda kadınlara danışılmalıdır.	14	100,0
	Kadınların karar alma süreçlerine önemli katkıları olabilir.	13	92,9
	Kadınların evdeki özel ihtiyaçları karşılanmalıdır.	12	85,7
	Ev dışı konularda kararlarda kadınlara danışılmalıdır.	12	85,7
	Kadınların da hane gelirine katkıda bulunması gerekiyor.	11	78,6
	Kamusal alanda çalışma şu anda uygulandığı şekliyle çoğunlukla erkeklere yöneliktir.	8	57,1
	Kadınlar aile üyelerine bakmalıdır.	3	21,4
	Evin lideri yalnızca erkektir	-	-
Toplam		84	100
Afet durumlarında kadının sorumlulukları*	Felaket durumunda aileye umut vermek	14	100,0
	Ailenin hasta veya yaralı üyelerinin bakımı	13	92,9
	Aileye yiyecek bakmak ve sağlamak	10	71,4
	Toplumda afet riskine müdahalede yardımcı olmak	7	50,0
	Tahliye alanlarının bulunması	6	42,9
Toplam		50	100

*Tüm sorularda birden fazla şık işaretlenmiştir. Bu nedenle n katlanmıştır.

Tablo 2’de kadınların deprem sırasında yaşadıkları kayıplar ve toplumsal cinsiyet rollerine genel bakışları incelenmiştir. Kadınların %71,4’ünün evi tamamen yıkıldığı ya da hasar gördüğü, %35,7’sinin ailesinden yaralanan/zarar görenler olduğu ve %57,1’i sevdiği birini deprem nedeniyle kaybettiği saptanmıştır.

Kadınların ev içi sorumlulukları incelendiğinde %96’sı çocukları yetiştirme, %78,6’sı evin yönetimi ve %78,6’sı aile üyelerine bakım verme görevi olduğunu ifade ettikleri belirlenmiştir.

Hane ile ilgili cinsiyet rollerine ilişkin görüşlerinden aileyle ilgili kararlarda kadınlara danışılması ve kadınların ev sorumluluklarının erkeklere göre daha fazla yer alması görüşlerine tamamının katıldığı görülmüştür. (Tablo 2).

Tablo 3.

Ana Tema ve Alt Temalar (N=14)

ANA TEMALAR	ALT TEMALAR
1. Deprem Etkileri	1.1.Psikolojik zorluk
2. Kadın Olmak	1.2.Göç-Yerleşim yerini değiştirme
3. İş Yaşantısı ve Ekonomik Değişimler	2.1.Aile içi sorunlar
4.Sağlığa Erişim	2.2.Anneliğe ilişkin endişeler
	2.3.Depremde kadın olmak
	3.1.Depremde hemşireler
	3.2. İş yaşantısından uzak kalmak
	3.3.Ekonomik kayıplar
	4.1. Sağlık hizmetlerine erişim
	4.2. Hastanelerin durumu

Görüşmeler sonrası tematik analiz sonrası belirlenen ana temalar ve alt temalar Tablo 3.’de verilmiştir.

Deprem Etkileri Ana Temasına Ait Bulgular

Katılımcıların depremin etkisine ilişkin görüşleri iki başlık altında (Psikolojik zorluk, göç-yerleşim yerini değiştirme) toplanmıştır.

Psikolojik Zorluk

Katılımcılar depreme ilgili sevdiklerinin kayıpları, korku, endişe, belirsizlik gibi depreme bağlı psikolojik zorluklar yaşadıklarını ve durumun halen devam ettiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların psikolojik zorluk alt temasına yönelik görüşlerinden yapılan bazı atıflar aşağıda yer almaktadır. Katılımcıların yaşadıkları psikolojik zorlukları tanımlayan ifadeleri aşağıda verilmiştir.

K.8 “...Deprem hayatımdaki etkisi çok büyük. Tabii ki 99’dan beri bu korkuyu yaşıyorum. Her gün tekrar aynı depremi yaşayacakmış gibi uyuyorum ve bu 6 Şubat gecesi de yine onun gibi büyük bir depreme uyandım ve sadece ben biliyordum diye bağıryordum sadece. Ben tekrar olacağını

biliyordum diye. Yani hayatımı çok büyük etkiliyor o yüzden hala da öyle. Bu nedenle deprem travmam biraz daha fazlalaştı. Zaten hep vardı bu korku...”

K.10 “...Kayıplarımız yakın arkadaşlarımız, aile dostlarımız, ikinci derece akrabalarımız. Annem babam enkaz altında kaldı. Çıkarıldı, kurtarıldılar ama tabii onların verdiği hasarlar da mevcut...”

K.9 “...Yani tabii ki belli bir süre sonra sevdiğinizizi kaybettiğinizi öğreniyorsunuz, bir de eşyaları vesaire ilk başta düşünmüyorsunuz ama daha sonra ki belli bir süreçten sonra artık bir hayat kurma kaygısı, çocuklarınızın kaygısı gibi kaygılar, kararsızlıklar ne yapacağımı bilememe bir sürece giriyorsunuz...”

K.5 “...Depremden sonra insanın hayatı tamamen değişiyor. Sanki önceki hayat bitti. Başka bir hayat başladı. Gerçekten bana her şey çok zordu. Bir anda şöyle şeysoz kaldım hani ev yıkılınca sanki böyle açıkta, hiç sığınacak yerim yok, öyle çok korumasız. Korumasız kaldım. Öyle hissettim. Hiç gidecek yer yok, kimse yok... Çok yakın komşularım, 20 yıllık komşularım öldü. Gözümün önünde bir komşumu kaybettim. Onları hiç unutmayacağım. Hele o komşum asla gözümün önünden gitmiyor...”

K.12 “...Deprem hayatımı tümüyle değiştirdi. En başta psikolojik açıdan değiştirdi. Ben çok büyük sıkıntılar yaşadım. Her açıdan değiştirdi. Manevi açıdan her yönüyle etkiledi bizi. Her şeyden önce biz o an enkazda kalmıştık. Ölüm korkusunu birebir yaşadık. Ev çocuklarımın ve bizim üzerimize çöktüğü an ben bitti dedim yani. O yaşadığım korkuyu hiçbir zaman unutamam yani. Hala o korkuyu atmış değilim üzerimden...”

Göç-Yerleşim Yerini Değiştirme

Görüşülen kadınlar deprem dolayısıyla evlerinin hasar alması, yıkılması ve diğer nedenlerle yaşadıkları yerlerden belirli bir süre veya sürekli olarak ayrılmak zorunda kaldıklarını ve buna ilişkin çeşitli sorunlar yaşadıklarını bildirdiler. Katılımcıların ilgili konudaki görüşlerinden yapılan atıfların bazıları şöyledir;

K.8 “...Bizim ikinci gün evimiz mühürlendi. Ondan sonrasında hiçbir şekilde giremedik. Eşyalarımızı da alamadık. Şu anda da yıkıldı bina zaten. Bir otelde kalıyoruz şimdi. Otelin 6. Katı apart daireler şeklinde. Eşyamız olmadığı için eşyalı bir yer seçmek zorunda kaldık. O nedenle şu anda otelde kalıyoruz. Ev gitti yani. Eşyalar yok...”

K.10 “...Depremden sonra eşimin bir tayin işi atama işi oldu. Ama deprem sonrası 8 ay boyunca köyde kaldık. Aile yakınlarımız, akrabalarımızın evlerine sığındık. Ki orda da bayağı bir şeylere maruz kaldık. Sıkıntılara maruz kaldık. Yani şöyle neler oldu? Hani kısa bir süre sonra yani sonra herkes biri birinden bir menfaat bekleme oldu kişilerin...”-

K.1 “...Barınacak yer bulamadık. Çok zorlandık. Kalacak yer bulamadık. Sonra kardeşim bir yer buldu. Orda biraz kaldık 3 ay. Sonra eşim geri gel dedi. Geldik çadırda görmememiz gereken her şeyi gördük. Yaşamamız gereken her şeyi yaşadık... Kiracı gittiğim evde mesela şikâyet ettiler.

Çocuklarım küçüktü. Ev sahibine şikâyet ettiler. Ev niye kalabalık. Sen niye bunlara kiraya verdin gibi. Bunları duydum. Sabahlara kadar uyumadığım oldu. Çıkmak istedim. Başka ev yok...”

K.11 “...Araba bizim için ev oldu 3 gün boyunca... Şimdi kiraya çıktık. Başka bir ile tayin olup gittik...”

Kadın olmak Ana Temasına Ait Bulgular

Kadın olmak ana temasına ilişkin görüşler annelik, aile içi sorunlar ve depremde kadın olmak alt temalarında toplanmıştır.

Aile içi sorunlar

Görüşülen kadınlar deprem dolayısıyla özellikle eşleriyle ve ayrıca çocuklarıyla da sorunlar yaşadıklarını ve bazen de yaşanan sorunlara tanıklık ettiklerini söylediler. Bu konudaki görüşlerinden yapılan bazı atıflar aşağıda yer almaktadır.

K.7 “...Yani annem babam için söylüyorum bazen birbirlerini anlamadıkları oluyordu...”

K.8 “...Eşim çok daha büyük etkilendi. Bu bizim için biraz sorun oldu. Çünkü yani hiç varlığıyla yokluğu belli değildi. Yani ev de öyle olduktan sonra. Ben aile reisliğini de üstlenmeye çalıştım ama...”

K.10 “...Eşim ailesi ile benim aramda kaldı. Onlar bir beklenti içine girdi. Benim aileme ben bakmakla yükümlü olduğum için ailemi bırakamazdım. O dönemde o sorunları yaşadım. Yani birçok hani baskı yaşadım eşimin ailesi tarafından. Eşimin ailesinin eşimi kıskırtması yönünden...”

K.11 “...Eşimle yaşadım. Çünkü eşim giderleri karşılamak için daha çok çalışmak, mesaiye kalmak istiyordu. Ben ona tepki gösterdim...”

Anneliğe ilişkin endişeler

Katılımcılar depremin, annelik rollerini etkilediğini belirttiler. Özellikle çocuklarının fiziksel ve ruhsal sağlıkları, beslenme ve barınmaları konusundaki endişelerini ifade ettiler. Bu alt temaya ilişkin görüşlerden alınan atıflar bazıları aşağıda yer almaktadır.

K.8 “...Çocuklarıma konsantre olamıyordum. Ya bir de büyük oğlum 6 yaşındaydı. Ben de 99 depreminde 6 yaşındaydım. Aynı sanki onda kendimi görüyordum. İki depremi birden yaşıyordum. Bu nedenle sürekli kafamın içinde oğlum acaba benim gibi mi? benim kadar etkilenmişti sesten...”

K.10 “...Tek çocuğum vardı ikincisi de oldu. Büyük çocuğum 4 yaşında onun psikolojisi depremden dolayı bayağı bozuldu. Sürekli onu sakinleştirmeye çalıştım. Elektrik kesintisi yaşadığımızda çok korkuyor. Onu üzerinden atmış durumda değil. O şeyi yaşıyor. Birkaç güne kadar hala o korkuyu yaşadığı çocuk. O yüzden ona daha çok ilgi göstermek zorundayım...”

K.12 “...Hele ki çocuklarımı kaybetme korkusu çok daha büyüktü ve çok kötü şartlarda maalesef çocuklarımı enkazdan çıkarmak zorunda kaldım. Sarkan inşaat demirlerinden, betonların arasından çektik çıkardık...”

K.14 “...Çocuğum küçük olduğundan binalara girme fobisi başladı. Halen deprem olursa çocuğu nereye koyarım düşüncem var...”

Depremde kadın olmak

Katılımcılar kadınların depremden daha fazla etkilendiği ve kadın olmalarından kaynaklanan zorluklar yaşadıklarını (aile bireylerinin sorumluluklarını ve bakımını üstlenme ve eşi destekleme) belirtmişlerdir. Görüşmelerden yapılan bu konu ile ilgili bazı atıflar aşağıda yer almaktadır.

K.4 “...Ama deprem sonrasında evim nispeten diğer evlere göre daha uygun, daha güvenli olduğu için, müstakil bir ev, arkadaşlarımız, dostlarımız, ailemiz bizim eve sığındılar. O yüzden deprem sonrası daha çok sıkıntı yaşadım. Kalabalıktan dolayı bizim günlük rutin yaşantımız değiştiğinden dolayı ki bu yaklaşık 15 gün kadar sürdü. Kadın olarak bütün iş bendeydi tabii...”

K.8 “...Ben aile reisliğini de üstlenmeye çalıştım ama. Eşimi yani motive etmeye çalışıyordum...”

K.10 “...Bir de bu gibi durumlarda kadın daha çok etkileniyor. Çünkü hani bakmakla yükümlü olduğu çocukları varsa ki hele o anlamda çok çok etkileniyor. Bütün sorumluluk annede oluyor. Hem çocuklarını ayakta tutması gerekiyor hem ailesini ayakta tutması gerekiyor. Erkek o konuda daha pasif. Kadının rolü daha çok. Hamileydim kontrollerime gidemedim. O süreçte bayağı bir sıkıntı yaşadım...”

K.9 “...O dönemde rollerimiz değişti. Biz zaten birbirimize destek olarak hayatımıza devam ediyoruz ama o dönemde eşim kendini çok daha geri çekmişti. Bazı görevlerini daha fazlasıyla ben üstlenmişim...”

K.1 “...Bu rollerle ilgili ben çok fazla sorumluluk aldığımı düşünüyorum. Eşim çünkü biraz sinirli. Çocuklar genelde ne olursa olsun bana önce gelirler. Önce bana söylerler. Benden isterler...”

K.5 “...Depremden tabii ki herkes etkilendi de kadın ve çocuklar tabii ki daha çok etkilendi. Kadın olarak her şey her yerde zor. Yeniden sil baştan ev kurulacak, yeni iş yeri, çalışma hayatı bunlar hep benim sorumluluğum tabi ki zor...”

K.12 “...Tek kadının üzerine yüklenmekle olmuyor bu iş. Ama maalesef böyle olaylardan kadınlar daha fazla etkileniyor. Kadının yükü çok daha fazla...”

İş Yaşantısı ve Ekonomik Değişimler Ana Temasına Ait Bulgular

Katılımcıların depremde iş yaşantılarıyla ilgili görüşleri iki başlık halinde (Depremde hemşireler, iş yaşantısından uzak kalma) incelenmiştir.

Depremde hemşireler

Araştırmaya katılan hemşirelerin depremde iş yaşantılarıyla ilgili deneyimleri ayrı bir alt temada değerlendirilmiştir. Katılımcı hemşireler depremde öncelik sırasının işleri olduğu, depremedelerle empati yaptıklarını ve depremedelere karşı hemşire olmanın yanında annelik

hislerini de yaşadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların konu ile ilgili görüşlerine yapılan bazı atıflar şöyledir:

K.8 “... Deprem sabahı benim 24 saatlik nöbetim vardı. Ona gelemedim. Çünkü çocuklarla dışarda kalmıştık. O nöbetimi değiştirdim. Sonrasında devam ettim ama. Zaten böyle bir travmam vardı. Tekrar üzerine bir daha yaşayınca işime konsantre olamıyordum ama bir iki nöbetimden sonra o depremedeleri görünce, enkazdan çıkarılanları görünce, mesela çoğu çocuğun annesi babası, ailesi yoktu. Kaybetmişti ama bilmiyordu. Hani onlara bakınca bir silkelendim. Benim kendime gelmem lazım, daha güçlü durmam lazım, onlara yardım etmem lazım diye öyle işime konsantre olabildim...”

K.3 “...Aile içi rollerimin mesleğimden dolayı etkilendiğini düşünüyorum. Deprem sırasında işte annelik rollerimi yapmam gereken yerde bir sağlıkçı olarak ve bir yönetici olarak ilk gün ve en erken saatlerde hastaneye gelmem gerekti. Annelik rolümü yapamadığımı düşünüyorum. Onlara destek olamadığımı düşünüyorum. Bir de bir anne olarak düşünebiliyor musunuz küçük bir çocuk anne babası ölmüş ve 4. derece akrabası yanında. Yani o zaman hemşire olmanın yanında bir anneydik...”

K.11 “...Ben yoğun bakım hemşiresiyim. Evet kafama cam girdi. Yaralandım. Ama biz insanlara yardım ettik. Kendimizle alakalı bir şey yapamadık. O anda kendimizi unuttuk. Çocukları güvenli bir yere aldık. Bir ben baktım çocuklara bir eşim baktı. İhtiyaca göre hani yoğun bakım hemşiresi olduğum için ihtiyaç halinde işte biri kurtarıldı xxxxx deyip bakabilir misin nabzına, tansiyonuna. Beni çağırıyorlardı. Ben yardımcı oldum. Deprem hemen ertesinde zaten işe başlayamadım.... Bakıcı bulamadım, iki yaşında bebeğime 10 yaşındaki kızım 3 gün baktı. 3 gün bakmak zorunda kaldı. Bu çok acıydı...”

K.12 “...İşime çok yansıyan bir şey olmadı. Çünkü benim o çizgiyi ayırt edecek bir yapım var. Ama yine de iş yerinde bile çok korkuyordum. Deprem olacak diye. Sağ elim kırık olduğu için ben hemen işe başlayamadım. 10-15 gün toparlanamadım. Durmaksızın ağlıyordum. 15 gün sonra 1-2 gün işe gittim tekrar izne ayrıldım. 15-20 gün sonra tekrar başladım. Çalışmak iyi geldi...”

İş yaşantısından uzak kalmak

Katılımcılar deprem nedeniyle iş yerlerinin hasar görmesi, çocuklarını yalnız bırakamama gibi nedenlerle işlerine devam edemediklerini belirttiler. Katılımcıların konu ile ilgili görüşlerine yapılan bazı atıflar aşağıdadır.

K.2 “...Deprem süresinde, sonrasında ve şimdi de yarı zamanlı olarak çalışıyorum. Normalde depremden önce daha sık giderdim işe, haftada en az 5-6 gün giderdim. Bunun da bütçeme büyük bir katkısı olurdu. Şimdi mesela çocuklarımı bırakıp gidemiyorum...”

K.5 “...Tabi iş yeri yıkıldı yok. Ev yıkıldı yok. İşe gelmem isteniyor. Ama kalacak yer yok. Gideceğimiz iş yeri sorun. Geçici olarak uzakta, şehrin dışında bir yerde çok imkansızlıklar içinde

iş yeri kurdular. Oraya da hani çalışma şartları çok zor. İşe gelin diyorlar. İşe gidiyorsun kalacak yer yok. Gidecek yer yok deprem bölgesinde. Ora da yani iş yerinde çalışacak ortam yok...”

K.10 “...Deprem olmadan önce sabah işe gitmek için hazırlığımı bile yapmıştım. Zaten deprem olunca hayatımız alt üst oldu. İş yerimin hasar gördüğünü öğrendim. Ondan sonra zaten hani bir süre çalışmadık. İşe gidemedik. Ondan birkaç ay sonra üç ay sonra patronumun evine işin taşınma durumu oldu. Orda gidip hani bir süre yardım ettim. Yardımcı oldum. Sonrasında zaten en son gittiğim günün ertesinde erken doğum yaparak ondan da hani kopmak zorunda kaldım...”

Ekonomik kayıplar

Katılımcılar deprem nedeniyle evlerini, eşyalarını kaybettiklerini bu nedenle ekonomik kayıplar yaşadıklarını, ayrıca başka bir yerde hayat kurmak zorunda kalmanın giderleri ve işe devam edememenin de ekonomik olarak kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bu konudaki görüşlerinden yapılan atıfların bazıları şu şekildedir;

K.2 “...Normalde depremden önce daha sık giderdim işe, haftada en az 5-6 gün giderdim. Bunun da bütçeme büyük bir katkısı olurdu. Şimdi mesela çocuklarımı bırakıp gidemiyorum...”

K.6 “...Eşim inşaatçı, çalışmaya devam etti. İlk bir ay çalışmadı, sıkıntı çektik ama sonradan çalışmaya başladı. Hayatımıza yeniden başladık yani. İlk bir ay eşim bizi bırakıp işe gitmedi, şehir dışına çıkmadı...”

K.13 “...Bizim 35 yılı aşkındır oturduğumuz bir evimiz, bir kurulu düzenimiz, eşyalarımız yani hani eşya önemli değil diyoruz bir nebze. İşte şükür diyoruz. Fakat bunlarda gerekli. Bir ev kadınısın yani elini atıyorsun hiçbir şeyin yok. Hep yeniden olması lazım...”

K.5 “...Hiçbir şey kalmadı. Yani iç çamaşırımı bile yeni baştan almam gerekti. Yani ayakkabın yok, çantan yok yani çok harcaman çıkıyor. Ben son 15 güne kadar sürekli yollardaydım. Kalacak bir yerin bir evin yok. Bu durumda harcamada çok. Ekonomik anlamda gerçek anlamda çok zor. Aldığım maaş kesinlikle yetmedi...”

Sağlığa Erişim Ana Temasına Ait Bulgular

Katılımcıların sağlığa erişim ilgili görüşleri iki başlık halinde (Sağlık hizmetlerine erişim ve hastanelerin durumu) incelenmiştir.

Sağlık hizmetlerine erişim

Katılımcılar yaşadıkları sağlık sorunları ve yaralanmalar nedeniyle ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerine erişimde zorluklar yaşadıklarını bildirdiler. Bu konu hakkındaki görüşlerinden bazı atıflar şöyledir:

K.6 “...Gebeydim depremden. Gebeliğimden zaten çok sıkıntı yaşadım. Köy hayatıydı. Hastalandım. Enfeksiyon kaptım. Yerdeydim. Bunları yaşadım...”

K.11“...Evet kafama cam girdi. Yaralandım. Üstüm başım paramparça oldu. Ama biz insanlara yardım ettik. Kendimizle alakalı bir şey yapamadık. O anda kendimizi unuttuk...”

Hastanelerin durumu

Araştırmaya katılanlar depremde yaralı veya çalışan olarak hastanelerde bulduklarını bildirmişlerdir. İlgili görüşlere ilişkin bazı atıflar aşağıdadır.

K.11 “...Hastanede 3-4 gün kaldıktan sonra kalabileceğimiz bir yer ayarlandı. Oraya geçtik. Orada artık yavaş yavaş toparlanmaya çalıştık, depremden sonra 3 gün falan hastanedeydik...”

K.12 “...Depremden çıktığımızda ayağımızda ayakkabımız bile yoktu. Çocuklarımı bir an önce hastaneye ulaştırmaya çalıştım. Üstümüz başımız yırtık. Çok kötü bir durumdaydık. Bunun dışında gidecek bir yerimiz yoktu. Hastaneden çıktıktan sonra çocuklarımı nereye götüreceğim bu şeyi yaşamaya başladım. Ne yapacağız, nerede kalacağız? Barınma ihtiyacını çocuklarımın karnını doyurma ihtiyacını nasıl karşılayacağım, ne yapacağım, nereye gideceğim...”

K.3“...Buradaki insanlara yardım etmek zorundaydık... Gelen hastalarda Crash sendromu vardı. Çok ayrı bir şeydi. O ayrı bir travmaydı bizim için ...”

Tartışma ve Sonuç

Depremler kadınlar için özellikle dezavantajlıdır. Kadınların ev içi sorumluluklarını artırır, ekonomik ve iş yaşantısından koparır ve yoksullaştırır ve sağlık hizmetlerinden faydalanmalarına engel oluşturur. Bu çalışma depremden etkilenen kadınların toplumsal cinsiyete dayalı yaşadıkları deneyimleri belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Katılımcı kadınların deprem sonrası aile içi sorunlar yaşadıkları eşleri ile olan ilişkilerinin bozulduğunu, ev içi sorumluluklarının arttığını ve çocukların bakımı, eğitimi ve korkuları ile ilgili endişelerini bildirdiler. Yoosefi Lebni ve ark. (2020)'nin çalışmasında depremlerin aile içinde ve evlilikler üzerinde gerginliğe ve eşler arası ilişkilerde bozulmaya ve ev sorumluluklarında artışa neden olduğunu bildirmiştir. Ural ve ark. (2023)'nin çalışması da benzer şekilde kadınların deprem sonrasında da var olan sorumluluk yükleri kapsamında sosyal ilişkileri, çocuk ve ailenin bakımını eskisi gibi yerine getirmeye devam ettiğini göstermiştir. Liu ve ark. (2014)'nin çalışmasında Tayvanlı deprezede kadınların, annelik rolünü en önemli sorumluluk olarak üstlendiklerini, eşlerini ve aile üyelerini desteklediklerini ve ev içi kültürel rollerini yerine getirdikleri belirlenmiştir. Kriz zamanlarında kadınlardan beklenen aile içi sorumluluk rolleri daha fazla belirginleşmektedir. Toplum erkekten evi geçindirme ve babalık görevlerini yerine getirmesini, kadından da ev içi sorumlulukları almasını, aile büyükleri ve çocukların bakımını üstlenmesini beklemektedir (Işık ve ark. 2015). Bu nedenle çalışmamız ve farklı çalışmaların sonuçları benzerlik göstermektedir. Kadınların toplumsal yaşamdaki rolleri afet anlarında yeniden ortaya çıkar ve genellikle ailenin devamlılığının sağlanması ve bakım veren rolü tamamen kadınlara

birakılabilir. İlgili çalışmaların sonuçları incelendiğinde deprem gibi afetlerden sonra aileye daha fazla önem verilmesi gerektiğini, çünkü ailenin bireyler için huzurun kaynağı olduğunu, aksi durumlarda stres ve baskı kaynağına dönüşerek iş yükünü orantısız artıracaklarını göstermektedir (Liu ve ark. 2014; Işık ve ark. 2015). Ülkemiz ne yazık ki afetlere karşı savunmasız ve kırılabilir bir ülkedir. Bu nedenle bireyler/aileler/toplum afetlere dirençlilik bakımından önceden bilinçlendirilmelidir. Hem afetlerden önce hem sonra hayatta kalmanın yanı sıra ailelerin, ev içi dinamiklerin sağlıklı yürütülmesi ile ilgili bilinçlendirilme ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır.

Depremlerin neden olduğu afetler bireylerin ekonomik gelir kaynaklarını yok edebilir. Ortaya çıkan fiziksel hasarla bireyleri yerinden ederek göç etmesine neden olabilir (Işık ve ark. 2015). Bu çalışmada kadınların %71,4'ünün evlerinin ya tamamen yıkılmış ya da hasar görmüş olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda barınma ve eşyanın kaybının kadınlar için önemli bir stres kaynağı oluşturduğu, göç etmek ya da kendi sahip oldukları evleri terk edip yeni yerleşim için fırsatlar yaratmaya çalışmış oldukları saptanmıştır. Budhathoki ve ark.'nın Nepal depremi sonrası yaptıkları çalışmada kadınların beslenme, barınma, temiz su, giyinme, yakınları hakkında bilgi edinme sorunlarının ilk beş ihtiyaç arasında yer aldığını bildirilmiştir (Budhathoki ve ark., 2018). Newnham ve ark.'nın sistematik derleme çalışmasında afetler sonrası ekonomik güvensizliğin travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete ve depresyon gibi olumsuz ruh sağlığı sonuçlarını artırdığını bildirmişlerdir (Newnham ve ark., 2022). Bununla bağlantılı olarak çalışmamızdaki kadınların da benzer şekilde depremin yarattığı olumsuz ruh halinin içinde ekonomik zorluklar ile stresi daha ciddi deneyimledikleri söylenebilir. Diğer taraftan çalışmamızda kadınların deprem sonrası iş kaybına uğradıkları ve iş yaşantısından istemeden de olsa uzaklaştıkları belirlendi. Ülkemizde kadınların kayıt dışı işlerde, düşük ücretlerle ve erkeklere oranla daha az istihdam edildiği bilinmektedir (TÜİK, 2020). Sonucumuz afet durumları kadınları istihdamdan uzaklaştırması bir risk olarak kadının daha fazla yoksullaşmasına neden olabileceğini düşündürmektedir.

Araştırmalar, afetlerde bireysel, sosyal ve sağlık eşitsizlikleri gibi faktörlerden dolayı kadın sağlığının erkeklere göre daha fazla risk altında olduğunu göstermiştir (Rahmani Bilandi ve ark. 2015; Liang ve Cao, 2014). Başka bir deyişle, afetlerde kadın sağlığının kırılabilirliği, kaynaklara ve fırsatlara erişimdeki eşitsizlik nedeniyle kötüleşmektedir (Liang ve Cao, 2014). Çalışmamızda kadınların kendi sağlık sorunları olsa da öncelikle çevrelerindeki aile ve yakınlarının sağlık sorunları ile daha fazla ilgili oldukları belirlendi. Yoosefi Lebni ve ark.'nın çalışmasında benzer şekilde kırsalda yaşayan depremden etkilenmiş kadınların sağlıkla ilgili ihtiyaçlarını damgalanma korkusuyla sakladıklarını bildirmiştir (Yoosefi Lebni ve ark. 2019). Rahmani Bilandi ve ark.,

depremde kadınların ihtiyaçlarını gizlemeleri ve sağlık sorunlarının ağırlaşmasının temel nedeninin kültürel tabular olduğunu bildirmiştir (Rahmani Bilandi ve ark. 2015).

Acil bir durumdan sonra hayat kurtarmak ve sağlık sorunlarını önlemek ve azaltmak, hazırlık ve yeterlilik gerektiren büyük bir görevdir. Hemşireler, sağlık alanının önemli bir bölümünü oluşturmaları ve genellikle etkilenen topluluğa en yakın çalışan olmaları dolayısıyla acil durumlara müdahaleleri çok hızlı gerçekleştirirler (Hugelius ve Adolfsson, 2019). Bu çalışmada hemşirelerin afet müdahalesinde kendileri yaralı olsalar dahi görevlerini yerine getirdikleri, diğer depremedelerle empati kurdukları ancak ailelerini ve çocuklarını geride bırakmanın ciddi bir stres oluşturduğunu bildirmişlerdir. Hugelius ve Adolfsson çalışmalarında hemşirelerin afet alanlarında, barınma, güvenlik, beslenme, vücut hijyeninin sağlanması gibi olanakların bulunmaması ve ruh sağlığının ihmal edilmesi gibi konulara dikkat çekmişlerdir. Diğer taraftan kendileri de afetten etkilendiklerinden aile ve yakınlarının durumu hakkında endişeleri de bildirilmiştir (Hugelius ve Adolfsson, 2019). Salmani ve ark. afet sırasında ve sonrasında gönüllülerin en büyük sorunlarının fiziksel ve duygusal durumlarının giderek kötüleşmesi olarak bildirmişlerdir (Salmani ve ark., 2019). Deprem alanlarında çalışan hemşirelerle yapılan farklı çalışmalarda hemşirelerin deprem bölgesindeki önemli rollerine rağmen kendileri ve ailelerinin ekonomik ve psikolojik destek alamadıkları bildirilmiştir (Geisz-Everson ve ark., 2012; Pouraghaei ve ark., 2017).

Tavsiye 1: Bu nedenlerle özellikle kadınların sağlık sorunları ile ilgili birimler oluşturulmalıdır. Toplumsal çalışmalarda yer alacak hemşire ve ebeler, kadın sağlığı için deprem sonrası yaşadığı ortamlardaki kliniklerde yerini almalıdır (UNFPA, 2023; UNFPA, 2015). Özellikle çadır ya da konteyner gibi toplu alanlarda yaşayan kadınlara erişilebilir sağlık hizmetleri kadınlar üzerinde afetlerin etkilerini azalmasını sağlayacaktır (Yoosefi Lebni ve ark. 2020; Damerell ve Zutphen, 2011).

Afet dönemlerinde kadın dostu politikaların artırılması, ev içi dengelerin kadınlar üzerinden oluşmasını engelleyecek eğitim ve projelerin planlanması, psikolojik ve fiziksel sağlık desteğinin sağlanması ve kadın sorunlarını ortaya çıkaracak daha geniş saha araştırmalarının yapılması önerilmektedir.

Tavsiye 2: Afetler sırasında hemşirelere ve ailelerine koruma ve destek sağlayarak bu konuda adımlar atılmalıdır. Bu tür hizmetler hemşirelerin kaygılarını gidererek onların sağlık hizmeti sunma yeteneklerini geliştirilmelidir.

Kadınlar ekonomik faaliyetlere katılıyor olsalar da, karar alma süreçlerindeki rolleri hala düşük seviyededir. Özellikle literatür taramasına dayanarak, sosyokültürel faktörler, ekonomik faktörler, bireysel özellikler ve engeller tanımlanmıştır. Mevcut nicel araştırmalara dayanarak,

daha fazla toplumsal cinsiyet odaklı araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmanın son aşamasında yukarıda önerilen tavsiyelerin geliştirilmesi/düzenlenmesi yararlı olabilir.

Kaynakça

- Alison, H.P., Jen, A.S., Tania, V., Jeanette, C., James, W., & Richard, C.C. (2014). Menstrual management: a neglected aspect of hygiene interventions. *Disaster Prev Managemant*, 23, 437–454.
- Budhathoki, S.S., Bhattachan, M., & Castro-Sánchez, E. (2018). Menstrual hygiene management among women and adolescent girls in the aftermath of the earthquake in Nepal. *BMC Women's Health*, 18 (1), 33.
- Campbell, D.W., Campbell, J.C., Yarandi, H.N., O'Connor, A.L., Dollar, E., & Killion, C. (2016). Violence and abuse of internally displaced women survivors of the 2010 Haiti earthquake. *Int J Public Health*, 61(8), 981–992.
- Ekanayake, S., Prince, M., Sumathipala, A., Siribaddana, S., & Morgan, C. (2013). "We lost all we had in a second": coping with grief and loss after a natural disaster. *World Psychiatry*, 12(1), 69-75.
- Geisz-Everson, M. A., Dodd-McCue, D., & Bennett, M. (2012). Shared experiences of CRNAs who were on duty in New Orleans during Hurricane Katrina. *AANA Journal*, 80(3), 205–212.
- Gündüz F. (2022). Afetlerde kadın ve toplumsal cinsiyet perspektifi ile çıkarılması gereken dersler (Haiti ve Japonya depremi örneği). *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 440-461.
- Hugelius, K., & Adolfsson, A. (2019). The HOPE model for disaster nursing - A systematic literature review. *International Emergency Nursing*, 45, 1–9.
- Irshad, H., Mumtaz, Z., & Levay, A. (2012). Long-term gendered consequences of permanent disabilities caused by the 2005 Pakistan earthquake. *Disasters*, 36(3), 452–464.
- Işık, Ö., Özer, N., Sayın, N., Mishal, A., Gündoğdu, O., & Özçep, F. (2015). Are women in Turkey both risks and resources in disaster management?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12(6), 5758–5774.
- Liang, Y., & Cao, R. (2014). Is the health status of female victims poorer than males in the post-disaster reconstruction in China: a comparative study of data on male victims in the first survey and double tracking survey data. *BMC Womens Health*, 14(1), 14-18.
- Liu, C. & Mishna, F. (2014). Resilience in a cultural context: Taiwanese female earthquake survivors. *Qualitative Social Work*, 13(2), 288-303.

- Liu, S., Han, J., Xiao, D., Ma, C., & Chen, B. (2010). A report on the reproductive health of women after the massive 2008 Wenchuan earthquake. *Int J Gynaecol Obstet*, 108, 161–164.
- Marshall, M.N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family Pract*, 13(6), 522–526.
- Newnham, E. A., Mergelsberg, E. L. P., Chen, Y., Kim, Y., Gibbs, L., Dzidic, P. L., Ishida DaSilva, M., Chan, E. Y. Y., Shimomura, K., Narita, Z., Huang, Z., & Leaning, J. (2022). Long term mental health trajectories after disasters and pandemics: A multilingual systematic review of prevalence, risk and protective factors. *Clinical Psychology Review*, 97, 102203.
- Pouraghaei, M., Jannati, A., Moharamzadeh, P., Ghaffarad, A., Far, M. H., & Babaie, J. (2017). Challenges of Hospital Response to the Twin Earthquakes of August 21, 2012, in East Azerbaijan, Iran. *Disaster medicine and public health preparedness*, 11(4), 422–430.
- Rahmani Bilandi, R., Khalajabadi Farahamni, F., Ahmadi, F., Kazemnejad, A., & Mohammadi, R. (2015). Exploring the perception of women about menstrual health in earthquake stricken areas. *J Mazandaran Univ Med Sci*. 25(125), 49–60.
- Reyes, D.D., & Lu, J.L. (2016). Gender dimension in disaster situations: A case study of flood prone women in Malabon City, Metro Manila. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 15, 162–168.
- Salmani, I., Seyedin, H., Ardalan, A., & Farajkhoda, T. (2019). Conceptual model of managing health care volunteers in disasters: a mixed method study. *BMC Health Services Research*, 19(1), 241.
- Sato, M., Nakamura, Y., Atogami, F., Horiguchi, R., Tamaki, R., Yoshizawa, T., & Oshitani, H. (2016). Immediate Needs and Concerns among Pregnant Women During and after Typhoon Haiyan (Yolanda). *PLoS Currents*, 8, ecurrents.dis.29e4c0c810db47d7fd8d0d1fb782892c.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020, 10 Kasım). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2020-33792> adresinden 12 Kasım 2023 tarihinden alınmıştır.
- UNFPA. (2015). Life-saving role of midwives more crucial than ever for pregnant women in the wake of disaster. Retrieved November 10, 2023 from <https://nepal.unfpa.org/en/news/life-saving-role-midwives-more-crucial-ever-pregnant-women-wake-disaster>
- UNFPA. (2023). Earthquakes in Syria and Turkey. Retrieved November 10, 2023 from <https://www.usaforunfpa.org/unfpa-scaling-up-emergency-response-to-reach-women-and-girls-in-turkiye-and-syria-in-aftermath-of-powerful-earthquakes/>

- UNHCR. (2011). The sphere project Retrieved November 23, 2023 from <https://www.unhcr.org/50b491b09.pdf>
- Ural, A, Yalçın, E. İlkin Aydın, E. & Höbek Akarsu, R. (2023). Women's experiences in the aftermath of the Kahramanmaraş earthquakes in Türkiye: a phenomenological study. *SSRN*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4607728>
- Yoosefi Lebni, J., Khorami, F., Ebadi Fard Azar, F., Khosravi, B., Safari, H., & Ziapour, A. (2020). Experiences of rural women with damages resulting from an earthquake in Iran: a qualitative study. *BMC Public Health*, 20(1), 625.
- World Bank. (2021). Gender dimensions of disaster risk and resilience. Retrieved November 20, 2023 from <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/80f2e78e-f04f-5a59-86a6-9cfe6bcd7b87/content>
- Zotti, M.E., Williams, A.M., & Wako, E. (2015). Post-disaster health indicators for pregnant and postpartum women and infants. *Matern Child Health Journal*, 19, 1179–1188.

Mekân ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Konya Kadınlar Pazarının Dönüşümü

Transformation of Konya Kadınlar Pazarı in The Context of Space and Gender

Merve Atmaca Çetinkaya* Özlem Tekdemir Dökeroğlu**

Öne Çıkanlar

- Mekânsal dönüşüm ve toplumsal cinsiyet bağlamında Konya Kadınlar Pazarının geçmiş ve bugünü karşılaştırılmıştır.
- Literatür taraması, saha araştırması ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır.
- Kadın satıcılar fiziksel olarak kamusal alanda var olsalar da görünürlükleri yok denecek kadar azdır.

Öz: Yerel yaşam ve ticaret kültürün önemli bir parçası olan Konya Kadınlar Pazarı üzerine güncel bir bakış açısı oluşturabilme amacıyla yola çıkan bu araştırma, belirli bir alanda varlığından haberdar olunan, kentin sosyokültürel yapısıyla birlikte farklılaşan bu yapının, mekân ve toplumsal cinsiyet bağlamındaki dönüşüm ve değişimini odağına alır. Araştırma ayrıca 120 yıla yakın süredir yaşayan bir çarşı geleneğinin toplumsal cinsiyet açısından, kadın esnaf olgusu odağında nasıl değiştiğini ve çarşının yer aldığı mekânın çevresel dönüşümünü incelemeye odaklanır. Araştırmanın konusu olan Kadınlar Pazarı, Konya gibi medeniyet geçmişi zengin bir şehir için mekân olarak eski sayılmasa da simgesel özellikler taşıyan bir yapı olması, çarşı yapılanması için bir merkez oluşturması ve toplumsal cinsiyet kavramı üzerine bir örneklem sunabilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda araştırma, bu konuda farklı disiplinlerde yapılmış araştırmalardan da referanslar alarak konuyu yeniden gündeme taşıma ve mekânın bugünkü durumu ile ilgili bir farkındalık oluşturabilmeyi de amaç olarak benimser. Çalışmanın yöntemini, literatür taraması, saha araştırması ve gözlem oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çarşı, Konya Kadınlar Pazarı, Toplumsal Cinsiyet, Mekân.

Highlights:

- In the context of spatial transformation and gender, the past and present of Konya Kadınlar Pazarı were compared.
- Literature review, field research and observation methods were used.
- Although women vendors are physically present in public space, their visibility is almost non-existent.

* Öğr. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, merveatmacaa@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1226-9835.

** Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, oztekdemir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2602-1059.

Abstract: This research, which sets out to create an up-to-date perspective on Konya Women's Bazaar, an important part of local life and commercial culture, focuses on the transformation and change of this structure, which is known to exist in a certain area and differentiates with the sociocultural structure of its city, in the context of space and gender. The research also focuses on how a bazaar tradition that has been living for more than 120 years has changed in terms of gender, with a focus on the phenomenon of women shopkeepers, and the environmental transformation of the space where the bazaar is located. The Women's Market, which is the subject of the research, is important for a city like Konya with a rich history of civilization, even though it is not considered old in terms of location, as it is a building with symbolic features, constitutes a center for the bazaar structuring and can provide a sample on the concept of gender. In this context, the research adopts as another aim to bring the issue back to the agenda and to raise awareness about the current state of the space by taking references from research conducted in different disciplines on this subject. The method of the study consists of literature review, field research and observation.

Keywords: Bazaar, Konya Kadınlar Pazarı, Gender, Space.

Summary

The Konya Women's Market, serving as a significant trading hub in Konya, which once served as the capital of the ancient Seljuk civilization, stands as one of the oldest examples of an open-air market or bazaar in Anatolia. Examined from various disciplines, this space holds a pivotal socio-cultural significance in the context of gender transformation. While striding through the traditions of the Ahi community and leaving imprints on the local culture regarding trade ethics, the Women's Market, despite deviating significantly from its authentic past structure, maintains a distinctive entrepreneurial tradition socio-economically and embodies the traditional dynamics of a social community, warranting examination. Situated adjacent to the historic Bedesten in central Konya, the Women's Market, though not as ancient as the Bedesten, thrives as a lively trading venue with a history that stretches from the past to the present. Initially established in 1940 on a cemetery site, it became a market where women sold various agricultural products they produced with their own labor, as noted by Uysal (2010: 156). Until 1990, this market lacked a roof structure. However, in the 1990s, it was demolished, making way for a structure that significantly deviated from the traditional architectural fabric.

Over the years, male villagers took the place of female villagers, and subsequently, merchants replaced the peasant sellers. Considered important by the people of Konya due to traces of teachings from the Ahi culture, this market is acknowledged as a part of historical social memory if not in terms of physical space. Furthermore, the narratives associated with this market hold significance in shedding light on the role of women in Anatolian culture, contributing to

recording societal memory that might have been erased. Established in the early years of the Republic as a market centered around women, its present-day context holds little resemblance to its original narrative, thereby forming the basis for investigating its cultural transformation and evolution. The research centered on the Konya Women's Market actually provides a comprehensive view of space and gender relations, rich in qualitative data. This place, preserving social memory, along with the gains related to gender, exists as a space where local narratives and academic studies help sustain its memory.

The ongoing global issues of gender inequality and discrimination highlight the continued significance of this subject as a pivotal point of debate and advocacy. "Gender inequality is more of a moral issue than a political or economic problem" (Noyan Yalman ve Özdemir, 2022: vii-viii). Beyond that, it signifies a blindness of reason. Preserving women's social representation is indispensable for every layer of society and every field of study. Ignoring or belittling the worth of women in a societal structure not only extends beyond mere interpretation but also stands as a scientific reality, condemning a society to stagnation.

Methods such as literature review, field research and observation were used in the research. The findings obtained as a result of these methods scientifically constituted the content of the research.

Giriş

“Çarşılardaki değişim insanların gündelik hayatındaki değişimi de anlatmaktadır” (Lefebvre, 2012: 31)

Konya Kadınlar Pazarı kadim Selçuklu uygarlığına başkentlik yapmış Konya'nın önemli bir ticaret mekânı olarak, Anadolu'daki açık çarşı veya pazar yeri kavramlarına verilebilecek en eski örneklerdendir. Bu yapısıyla pek çok farklı disiplin açısından incelenen mekânın toplumsal cinsiyet bağlamında yaşadığı dönüşüm önemli bir sosyokültürel veri oluşturur. Ahilik kültürü açısından bir geleneği sürdüren ve ticaret ahlakı konusunda yerel kültürde iz bırakan Kadınlar Pazarı, mekân olarak geçmişteki otantik yapısını korumaktan çok uzak olsa da sosyo-ekonomik açıdan da kendine özgü bir esnaf geleneğini sürdürmesi ve bu anlamda sosyal bir topluluğun geleneksel dinamiklerini taşıması açısından incelemeye değer bir konudur. Bu bağlamda bir fotoğraf konusu arayışı olarak başlayan araştırma, bu alanda yapılmış yayın ve içerik zenginliğinden ilham alınarak yeni ve taze bir bakış açısıyla yeniden ele alınmak istenmiştir.

Türkiye'de yüzölçümü bakımından en büyük kent ve nüfus büyüklüğü olarak da 7. sırada yer alan Konya'nın (Hatipoğlu Şahin ve Dağ Gürcan, 2021: 1914) önemli kamusal alanlarından

biri Kadınlar Pazarı'dır. Bu pazar, Konya merkezinde bedestenin yanında konumlanır. Tarihi bedesten kadar eski olmayan fakat hikayesi geçmişten bugüne yaşayan oldukça canlı bir ticaret mekânıdır. Uysal'a göre, Kadınlar Pazarı 1940 yılında mezarlık üzerine kurulmuştur. 1990 yılına kadar bir üst örtüsü olmayan bu Pazar, 1990'lı yıllarda yıkılarak, yerini geleneksel dokudan kopuk büyük bir yapıya bırakmıştır (Uysal, 2010: 156). Kadınlar Pazarı kurulduğu ilk yıllarda "kadınların kendi emekleriyle ürettiği her türden tarımsal ürünü satışa sunduğu bir Pazar" olarak Konya tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Fakat, zaman içinde kadın köylülerin yerini erkek köylüler alırken, ilerleyen yıllarda köylü satıcıların yerini esnaflar almıştır. (Sosyal İnovasyon Ajansı, 2022: 73).

Konya halkı tarafından ahilik kültürüne ait tarihî öğretilerin izlerini barındırması nedeniyle önemli kabul edilen çarşı, mekân açısından olmasa da toplumsal hafızanın bir parçası olarak tarihî kabul edilir. Ayrıca bu pazara ait hikâyeler, Anadolu'nun gerçek kültüründe kadının yeri konusunda fikir vermesi ve bu konuda silinen toplumsal hafızaya dair kayıt oluşturması açısından önemlidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında odağında kadının olduğu bir pazar yeri olarak kurulmuş olan bu çarşının günümüzde adı dışında böyle bir bağlamı kalmamış olması ve bu açıdan kültürel olarak yaşadığı dönüşüm ve değişimi üzerine veriler oluşturmak araştırmanın çıkış noktasını oluşturur.

Çarşı Kültürünü Anlamak

Çarşılar, toplumun gündelik hayattaki değişimlerinden etkilendiği gibi gündelik hayata da yön verir. Bu başlıkta önce çarşının kavramsal karşılığı ile tarihsel süreci incelenmiştir, daha sonra Konya Tarihi Bedesten Çarşısı merkez alınarak bu alanın antik dönemden günümüze kadar olan zaman diliminde kentteki konumlanışına odaklanılmıştır.

Anadolu'da Geleneksel Çarşının Tarihî Rolü

Çarşı kavramının dil kökeni Farsça çār (dört) ve sü (yol) kelimelerine dayanmaktadır (TDK, <https://sozluk.gov.tr>, 2023). Farsça'da dörtyol anlamına gelen çārsū, "kent merkezinde dükkânların bulunduğu alan" olarak tanımlanır (Nişanyan Sözlük, 2023). Özdeş'in 1998 yılında yayınladığı Türk Çarşıları kitabında "alışveriş yapılan, iki tarafında dükkânlar olan, üstü açık ve kapalı mekân" olarak tarif edilen çarşı, Çevrimli ve Haştemoğlu'na göre (2020: 126), "üretim veya ticaret yapmak için dükkânına gelen esnaf ile üretiminin fazlasını paraya çevirmiş veya çevirmek isteyen müşterileri ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya getiren yer" olarak tanımlanmıştır. Burada çarşının hem dil kökenine hem de temel anlamlarına bakılmıştır. Çarşı ilk olarak ekonomi terimiyle ilişkilendirilse de kültürel bağlamı da gözden kaçırılmamalıdır.

Çarşı kavramının sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik bir ilişkisi olduğu bilinmektedir (Güngördü, 2020: 3). Örneğin, “çarşıya gitmek” deyimiyle bu ilişki daha iyi anlaşılabilir. Çarşıya gitmek sadece alım-satımın yapılacağı yer olarak değil, hamam ve cami gibi kişisel ve sosyal ihtiyaçların da giderildiği mekânlar olarak algılanmaktadır (Şahinalp ve Günal, 2016: 353). Çarşılar, bir yandan kültürel ve sosyal yapılar olurken bir yandan da ticaret için güvenli ve kolay alanlar olmuştur. Parin (2008)’e göre sosyo-kültürel yapısı bakımından tarihsel süreçte ekonomik ve sosyal ilişkiler bağlantılarıyla kent tarihi için önemli bir odak noktası olan çarşılar, aynı zamanda tarihsel mirasın taşıyıcı unsuru ve toplumsal ilişkilerin kurulduğu ve yaşandığı bir mekân olmuştur. Bir kültürel aktarım merkezi olarak da tanımlanan çarşılar (Cönk, Çiçek, Öztürk, ve Uyar, 2022: 64), Türk kültüründe kentin içinde yer alan ve o kentin çevresinde yaşayan insanlar tarafından sıkça kullanılan kamusal mekânlardır (Uysal, 2010: 149). Şehir içinde yaşayan insanların gündelik ekonomik gerekliliklerini sağladıkları çarşıların (Gençoğlu, 2021: 1466) ticaretle olan ilişkisi eski dönemlere dayanır. Çarşı-ticaret ilişkisi güvenli transit geçiş alanları olarak anlatılabilir. Uluslararası ticaretin ekonomik kaynaklara faydasını idrak eden devlet içindeki yöneticiler, şehir dışında menzil ve kervansaraylar oluştururken şehir içinde han, bedesten, çarşı gibi ticari merkezler oluşturmuşlardır. Şehir içindeki bu alanlardan en önemlisi çarşılar ve onu oluşturan birimlerdir (Eray ve Kutlu, 2021: 507).

Birçok kent sisteminde çarşılar, cadde ve sokak aksı boyunca dükkân, bedesten, arasta ve hanlardan oluşur (Yeşilbaş, 2018: 98). Aynı zamanda çeşitli kültürlerde farklı biçimlerde meydana gelen çarşının biçimsel durumunu (Cönk, Çiçek, Öztürk, ve Uyar, 2022: 64), şehirlerin coğrafi yapısı, ticari konumu ve ekonomik durumu gibi sebepler etkilemektedir. Geleneksel Türk çarşıları 16. yüzyıldaki mekânsal yapısı bedesten ve ulu cami etrafında şekillenirken 19. yüzyıl itibariyle bu mekânsal yapı değişime uğramıştır. 20. yüzyılın ilk yarısıyla değişim hızla devam etmiş ve 20. yüzyılın ikinci yarısıyla da bu değişim derinleşmiştir (Uysal, 2010: 149). Selçuklular döneminde başlayan ve Osmanlılarda gelişimi görülen geleneksel Türk çarşı kültürü (Çevrimli ve Haştemoğlu, 2020: 125), 1980 sonrası alışveriş merkezlerinin varlığı ile kökten değişmiştir (Uysal, 2010: 149).

Kent kapılarında yer alan “pazarlar” ile çarşı kavramının temeli atılmıştır. Pazar kavramı Farsça “bazar”dan gelir (Arslan, 2023: 46). Pazarlar, açık alanda yer alan, alım-satım yapılan ve yapısal olarak çarşıya benzeyen mekânlardır. 16. yüzyıla kadar çarşıyla aynı anlamda kullanılmıştır (Eray ve Kutlu, 2021: 507). Pazar kavramı Hz. Muhammed’e kadar götürülebilir. Onun sahabelerinden bazıları geçim derdinden dolayı pazar alanlarında alım satım ile ilişkiliyken, bazıları pazarlarda işçilikle uğraşmışlardır (Arslan, 2023: 46).

Tekrar çarşılar dönülecek olunursa tarihsel süreçte çarşıların, önemli dini yapıların çevresine konumlandığı görülmektedir. Örneğin Orta Çağ döneminde çarşılar Avrupa’da katedral etrafında konumlanırken Ortadoğu’da çarşılar ulu cami çevresinde yerini almıştır. Dolayısıyla katedraller ve ulu camiler iş merkezlerine oranla kent sisteminin gelişmesinde daha etkili rol oynamıştır (Şahinalp ve Günal, 2016: 339). Merkez-çarşı ilişkisi Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin kentleşme kararlarında da önemli bir yere sahiptir (Kejanlı, 2010: 288). Bu iki devletin döneminde çarşının merkezinde bedestenler yer alır. Bedestenin çevresinde dükkânlar düzenli bir sırayla konumlanmıştır. Satılan ürünün değeri yükseldikçe o ürünün satıldığı dükkân, çarşı merkezine daha yakın olur (Eray ve Kutlu, 2021: 507). Merkezde yer alan çarşığı genelde en yakın hanlar, daha sonra sırasıyla dükkânlar, zanaat bölgeleri ve deri atölyeleri takip etmiştir (Kejanlı, 2010: 298).

Türkler Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu’ya geldiklerinde Bizans’tan onlara bazı kilise, manastır ve ticaret merkezleri kalmıştır. Türkler bu yapıları Türk-İran-Arap-Bizans-Anadolu ile çok katmanlı hale getirmiştir (Kejanlı, 2010: 291). Anadolu’da ekonominin gelişmesinde önemli rol oynayan Türkler transit merkezleri kurmuştur. Bunlardan en önemlisi kervansaraylardır. Kervansaraylardan sonra yine İslam kent tipinde görülen hamam ve camiler inşa edilirken onu çarşı ve pazarlar takip etmiştir. Selçuklu döneminde ticari hareketin odağında bulunan çarşının mekânsal ve işlevsel düzenlenmesinde üç ana konu vardır: Birincisi, dinî yapılar da aynı çarşılar gibi şehir halkının toplanma merkezleridir. Dolayısıyla çarşılar dini yapıların çevresinde konumlanmıştır. İkincisi, çarşıların kentlerin giriş-çıkışını belirleme gibi görevi olmasıdır. Böylece çarşılar, kent kapılarının çevresinde yer alır. Son olarak, alım-satım yapabilmek için mekânsal bir ihtiyaçtan doğan çarşılar kurulmuştur (Eray ve Kutlu, 2021: 507-508).

Osmanlı kent sisteminin karakteristik özelliklerinden biri kent merkezinde konumlanan çarşılardır (Şahinalp ve Günal, 2016: 335). Osmanlılardaki bu çarşı modelleri Selçuklulara göre daha belirgindir. Onların kent alanlarının %6-10 civarı çarşı mekânı için ayrılmıştır (Çevrimli ve Haştemoğlu, 2020: 127). Fakat Osmanlı çarşı kültürünün temelini Selçuklu döneminde oluşturduğunu da bilmek gerekir (Şahinalp ve Günal, 2012: 151). Osmanlı döneminde, kentteki çarşıların büyüklüğü ile kentlerin gelişmişlik seviyesi doğru orantılı olarak algılanırdı. Osmanlı kentinin merkezi olan çarşılar, ekonomik (ticaret, sanayi, ulaşım) ve sosyal fonksiyona (dini, sosyal güvenlik, kişisel hizmet, sağlık ve sosyal yardım, idari ve adli, eğitim) sahipti (Şahinalp ve Günal, 2016: 335). Çarşıların kentsel dokudaki yerini bazı dinamikler belirlemektedir. Bunlar; toplumun ekonomik, sosyo-kültürel ve dini yapısını oluşturan öğelerdir. Bu dönemde mesleğe göre çarşı düzenlemesi yapıldığı düşünülse de genelde çarşı merkezinde cami ya da bedesten yer

almaktadır. Merkezin etrafında yer alan dükkânlar sadece alım-satım için değil yeme-içme, konaklama, dinlenme gibi alanları da içinde barındırır (Kejanlı, 2010: 300).

Şehirlerin önemli unsurları olan çarşılar, kentteki tüm ticari ve sosyal alanları kendi etrafında toplayarak bir merkez görevi görür. Bu yapılanma, İslam şehirleri, Selçuklu ve Osmanlı devletleri gibi çeşitli devletlerde de benzer bir kent sistemini oluşturduğu görülür (Şahinalp ve Günal, 2016: 335). Yukarıda Cumhuriyet dönemine kadar Anadolu'daki çarşı kültürü ele alınmıştır. Sonraki başlıkta, Kadınlar Pazarı'nın mekânsal dönüşümünü ve bulunduğu konumdaki önemini daha iyi anlamak için Konya Tarihi Bedesten Çarşısı kültürü ve 2000'li yıllara kadar değişen mekânsal hareketleri incelenecektir.

Konya Tarihi Bedesten Çarşısının Antik Dönemden Günümüze Değişimi

Konya Tarihi Bedesten Çarşısı antik kentten günümüze kadar önemli bir ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Çarşının kentsel konumu, ulaşılabilirliği ve büyüklüğü açısından şehrin ihtiyacını önemli ölçüde karşılamaktadır (Üçler, Koraş, ve Güçlü, 2016: 289). Aşağıda Konya Çarşısının antik dönemden 2000'li yıllara kadar olan dönüşüm ve gelişim süreci genel hatlarıyla anlatılacaktır.

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce çarşı, Aladdin Tepesi ve civarında konumlanmıştır. Selçuklularla birlikte Aladdin Tepesi'nin doğusunda iki çarşı olduğu bilinmektedir. Kent kapılarına yakın olan bu çarşılar eski (Suk-i Cedid) ve yeni çarşı (Suk-i Atik) olarak isimlendirilmiştir. Fakat Alaaddin Tepesi referans alındığında birkaç yerde daha çarşı ve pazarın olduğu bilinmektedir: "At Pazarı, Attarlar Pazarı, Buğday Pazarı, Odun Pazarı, Kapan Hanı, Kasaplar, Kavafklar, Kuyumcular, Pamukçular ve Şekerciler". Osmanlı döneminde ise üç merkez bulunmaktadır. Bunlardan ilki Bedesten, İplikçi Cami ve Şerafeddin Cami'den oluşmaktadır. İbrahim Bey İmareti ve Hanı, Unkapanı ve Karatay Medresesi ise ikinci merkezi oluştururken, son merkezi Mevlâna Dergâhı, Sultan Selim Camisi ve Kiremitli Han oluşturmaktadır (Uysal, 2010: 152).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Konya Çarşısı'nın İstanbul Caddesi ile Tefikiye caddeleri arasında büyüdüğü görülmektedir. 1940 yılına gelince Konya için bir imar planı hazırlandığı bilinmektedir. Bu planda Mevlâna ile Aladdin Tepesi arasında bir yol açılarak, şehir geniş bir alanda konumlanmıştır. Yine aynı planda konut ve çarşı mekânlarının birbirinden ayrıldığı görülmektedir. 1954 yılında yapılan imar planında, çarşı alanı Aladdin Tepsine kadar yayılmıştır. Konya kent sistemindeki değişiklikler için 1964 yılında yarışmaya çıkılmıştır. Kazananın 1965 yılında uygulamaya başladığı plan, 1979 yılında tekrar elden geçirilmiştir. Bu plan 2000 yılına kadar uygulanmıştır (Uysal, 2010: 155).

Bedesten çarşısı yıllar boyunca Konya'daki ticaret hayatını etkilediği gibi komşu şehirlerin ticari hayatının da bir parçası olmuştur. Bu çarşı hem ticaret alanıyken hem de çeşitli meslek gruplarının eğitimlerinin verildiği ve birçok alanda sosyal ihtiyaçların karşılandığı mekândır. Şimdilerde ticari hayatı devam eden Bedesten, eskisi kadar dini, eğitim ve konaklama gibi alanlarda etkisini sürdürmemektedir. Bunun en büyük sebeplerinden biri günümüz alış-veriş mekânlarındaki alternatiflerin artması ve tüketim biçimindeki değişikliklerdir (Yavuz & Tarhan, 2022: 979). Şehrin nüfusunun artması ve kentin birden fazla merkeze sahip olması bir diğer nedendir. Meram bölgesinde yer alan tarihi bedesten çarşısı dışında Karatay, Seçuklu bölgelerinde de çeşitli ticari ve kültürel alış-veriş alanlarının olması tek merkezli kent planını değiştirmiştir. Dolayısıyla alış-veriş alanları çoğalıp, çeşitlenmiştir.

Görsel 1.

Konya Tarihi Bedesten Çarşısı ve çevresinde yer alan önemli mekânlar (Konya Kent Rehberi, 2023)

Görsel 1'de Kadınlar Pazarı'nın yıllar içinde yaşadığı mekânsal dönüşümü ve değişen konumunu daha iyi okumak adına bir harita yer almıştır. Bu haritada Tarihi Bedesten Çarşısı ve içinde yer alan Aziziye Camii, çarşının konumunu anlayabilmek adına Konya'daki en bilinen mekânlardan Alaaddin Tepesi ve Mevlâna Müzesi, müzenin yanında yer alan ve 1940'lardan önce kadınlar pazarının onun çevresinde konumlandığı bilinen Selimiye Camii ve son olarak Kadınlar Pazarı'nın 1940'lardan beri yer aldığı alan görülmektedir.

Yukarıda Konya Kadınlar Pazarının yakın çevresi ve onunla kurduğu mekânsal ilişki haritalandırılmıştır. Aşağıda ise çarşı kültürünün tarihsel süreçteki anlamından sonra araştırmanın

konusu olan Kadınlar Pazarı'nın yıllar içindeki mekânsal değişimi ve kültüre olan katkısı incelenmiştir.

Konya Kadınlar Pazarı'nın Sosyokültürel Yapısı ve Mekânsal Dönüşümü

Mekân ve Toplumsal Cinsiyet

İlk çağlardan beri yaşamın ayrılmaz bir parçası olan mekân, insan ile etkileşim içinde olan bir kavramdır (Noraslı ve Akçaova, 2023: 2555). Mekân, dönemlerin sosyo-kültürel yapılarını yansıtmaya açısından, farklı disiplinlerin araştırma alanlarına dahil olmuş önemli bir olgudur. İnsanın sosyal hayatta edindiği roller ve ahlaki yargılar mekânda kendini gösterir (Yalçınkaya, 2015: 639). Dolayısıyla, mekân kendisini deneyimleyen insanın yansımasıdır. Mekân, insanın sosyal alanlarını üreten ve dönüştüren bir kavramdır. Aynı zamanda kişinin mekânda edindiği öznel ve nesnel tecrübeler, sosyal alanı biçimlendirerek, mekânı anlamlı kılar. Bu kavram, insanların sosyal alanda edindikleri konumları, kamusal alanda kapladıkları yeri ve üretim ve tüketim alışkanlıklarını oluşturmada önemli bir alanı kapsamaya açıktır (Aktaş, 2017: 137-138).

Kamusal ve özel alan olarak iki farklı biçimde okunabilecek mekân olgusu: Özel alanı, mahrem alan olarak tanımlanırken kamusal alanı, daha çok insanın sosyalleştiği ortak alanlar olarak konumlandırır (Kulak, 2023). Çalışmanın konusunu oluşturan Konya Kadınlar Pazarı, kamusal bir mekândır. Bu bağlamda araştırmanın bu bölümünde “kamusal alan” kavramı açıklanmaya çalışılacaktır. TDK'ya göre kamu kavramı 3 farklı biçimde tariflenir: “1. Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü, 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme, 3. Hep, bütün.” Kamusal alan ise “kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Dolayısıyla kamusal alan için ‘tüm halkın ortak kullandığı mekân’ tanımını yapmak mümkündür. Kamusal alanı özel mekândan ayıran en büyük özellik; bu alanların herkesin kullanımına açık olması ve eşit kullanıma hizmet eden mekânlar olmasıdır. Ayrıca kamusal alanı kullanırken, kimseden izin alma zorunluluğu yoktur (Cumur, 2021: 34-35).

Özel ve kamusal alan ayrımı, kadın ve mekân arasındaki ilişkinin net bir şekilde somutlaştığı durumlardan biridir (Henden Şolt, 20218: 13). Kadınların yaşamlarının ev içi olan özel alanlarda geçirmesi, erkeklerin ise ev dışı olan kamusal alanlarda varlığını göstermesi, kalıplaşan toplumsal cinsiyet rollerinde bilinen davranışlardandır. Bu bağlamda mekân ve toplumsal cinsiyet arasında bir bağlantı vardır (Tosun & Hiçdurmaz, 2022: 2162). Kadınlar kamusal alana ilişkin karar alma ve verme durumunda erkeklere göre daha dezavantajlı durumdadır. Bakış açısının gelişmesiyle birlikte değişen kavramlar, toplumsal rollerin karar alma mekanizmalarında farklılıklar yaratsa da kadın, kentin olanaklarından daha az faydalanır (Kaypak, 2014: 344-345).

Çalışmanın kapsamını oluşturan Konya Kadınlar Pazarı kamusal bir mekandır. Bu çalışmayla mekan ve toplumsal cinsiyet kavramlarının birbirilerini nasıl etkilediğini anlamak araştırmanın konusu arasındadır. Fakat öncelikle, çalışmanın kapsamı olan Konya Kadınlar Pazarı'nın kültürel ve mekansal dönüşümünü anlamak gerekir.

Sosyo Kültürel ve Mekânsal Dönüşüm

Anadolu coğrafyasının ortasında yer alan konumu itibariyle Konya, yerleşik değerleri olan, kültürel kodların katı dinamiklerinin toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde de baskın şekilde hissedildiği bir kültürel yapıya sahiptir. 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Konya merkez olacak şekilde Anadolu'da hüküm süren Selçuklu döneminde ve sonrasında 20. yüzyılın başına kadar devam eden Osmanlı döneminde, kadının sosyal konumu, İslam kültürü, geleneksel Türk görenekleri ve toplumsal yapı tarafından şekilleniyordu. Bu dönemde de dini öğretiler ve geleneğin etkisi altında kadın erkek eşitliği yerine, tamamlayıcılığa veya destekleyiciliğe dayalı geleneksel cinsiyet rolleri hakimdi. Buna rağmen bazı sosyal statüsü yüksek kadınlar, toplumsal ve kültürel etkinliklerde yer alabilmişlerdi. Bu dönemde kadınların yaşamlarının, aileleri, toplumları, inançları ve bunların sınırlandırdığı kişisel tercihleriyle şekillendiğini söylemek doğru olacaktır. Kadının toplumsal cinsiyeti özelinden gelişen bu sınırlayıcı duruma karşın, Kadınlar Pazarı, kadının ticari faaliyette bulunduğu, dolayısıyla sosyal yapı içinde geleneksel rolü dışında toplumsal hizmet sunduğu önemli bir faaliyet alanı olarak toplumsal cinsiyet rollerine dolayısıyla sosyo-kültürel yapıya bakışı geliştirmesi açısından önemlidir.

Selçuklu Döneminde hızla kentleşen şehirlerden Konya, 13.yüzyıl itibariyle kent içi ticari dokunun geliştiği bir yerleşim yeridir. Alâeddin Tepesinin doğusunda konumlanan kentsel merkezdeki ticaret, Şerefeddin Cami'den At Pazarı'na kadar uzanmıştır (Baş ve Bozkurt, 2003: 510). Selçuklu Döneminin sonlarında itibaren bu ticaret merkezlerinde çarşılar yer almıştır. Yıllar içinde çarşılar hem karakteristik olarak hem de sayıca gelişmiştir (Gedikçi Öndoğan, 2016: 9).

Konya'da yer alan çarşılar arasında zaman içinde değişen ve dönüşen mekânlardan biri de Kadınlar Pazarı'dır. Kadının hem üretici hem satıcı hem de alıcı olduğu bu alanlar Avratlar Pazarı olarak da bilinmektedir. Kadının üretime ve ekonomiye destek sağladığı Avratlar Pazarına 19.yüzyılın sonlarında ilgi artmıştır. Günümüzün semt pazarlarına benzeyen bu mekânlar, kent merkezinin etrafında yaşayan kadınların kendi yetiştirdikleri sebze ve hayvancılık ürünlerini sattıkları alanlardır. Anadolu'nun birçok yerinde görülen bu düzen, kadınların ürünlerin tazeliği korumak ve günün bereketini kaçırmamak adına pazara erken saatlerde gelip, ürünlerini satması üzerine kurulmuştur (Aktaş, Aydın ve Uçgun, 2018: 1144).

Konya’da iki kadınlar pazarı vardır. Bunlardan biri el işi ürünlerinin satıldığı yerdir. Bu yer önceleri Kapı Cami’nin altındaki dükkânların önünde yer alırken, sonraları Yılanlı Medrese’nin avlusuna taşınmıştır. Bir diğer kadınlar pazarı ise yiyecek ürünlerinin satıldığı alandır (Aktaş, Aydın ve Uçgun, 2018: 1144) ve çalışmanın odağını bu kadınlar pazarı oluşturmaktadır. Kadınlar Pazarı ilk başlarda Türbeönü’nü’de (Selimiye Cami) kurulurken, 1940 yılından sonra şimdi bilinen yeri Melike Hatun Çarşısının olduğu yere taşınmıştır. Türbeönü’nü’de açılan Kadınlar Pazarı’nın görüntüsü Görsel 2’de yer almaktadır (Aköz, 2015: 178).

Görsel 2.

Türbeönü (Selimiye Cami) Kadınlar Pazarı. Fotoğraf: O. N. Tongur (Aköz, 2015: 178)

1940 yılında altı mezarlık olarak bilinen Yeni Pazar, düzenlenerek Kadınlar Pazarı olmuştur. (Uysal, 2010: 156). Burada kadınlar yetiştirdikleri sebze ve meyveler ile hayvansal olarak elde ettikleri yoğurt ve peynir gibi ürünleri satışa sunarlardı. Ürünler pazar günü öğlene kadar satılırdı. Bu dönemde pazarın kuralı ürünleri tartmamaktı. Dolayısıyla kadınlar erken saatlerde gelerek ürünlerini birer kilogram olarak tartıp, onları gruplayarak önlerine koyarlardı. Alıcı, tercih ettiği gruplanmış ürünü satın alırdı (Aktaş, Aydın ve Uçgun, 2018: 1144). 1940’lara ait Kadınlar Pazarı fotoğrafı Görsel 3’te görülmektedir (Karpuz, Ürekli ve Doğan, 2023: 34).

Görsel 3.

1940'lara ait Kadınlar Pazarı görüntüsü. Fotoğraf: Foto Ektem (Karpuz, Ürekli ve Doğan, 2023: 34)

1990'lı yıllarda Kadınlar Pazarı yıkılmış ve yerine bu alanın dokusuna uygun olmayan Melike Hatun Çarşısı yapılmıştır (Uysal, 2010: 156). 1940'lı yıllardaki kadınlar pazarı açık bir fiziksel yapıya sahipken 1990'lardaki pazar kapalı bir mekân olarak oluşmuştur (Sosyal İnovasyon Ajansı, 2022: 74). Büyük ölçekli Melike Hatun Çarşısı Kadınlar Pazarı olarak kullanılmaya devam etmiştir (Uysal, 2010: 157). Küçük dükkânların sırt sırta vererek bir araya geldiği bu yeni yapı, çevresine göre oldukça büyük ve iki katlı olarak tasarlanmıştır (Sosyal İnovasyon Ajansı, 2022: 73). Melike Hatun Çarşısı içe ve dışa dönük olarak kurgulanmıştır. Zemin katında dükkânlar vardır. Dış cephedeki dükkânlar dışarıya, iç cephedeki dükkânlar avluya açılmaktadır. Dışarıdan avluya giren beş kapı bulunmaktadır. Bunlardan birinin ismi olmamakla birlikte diğerleri; Aziziye girişi, Selimiye girişi, Cıvıloğlu girişi ve Enfiyeci Zade girişi olarak bilinmektedir. Pazar sabahı 06.30'da ürün satılmaya başlanan bu alan, kışın 19:00'a yazın ise 22:00'ye kadar açıktır. Semt pazarlarından farklı olarak Melike Hatun Çarşısında yer alan Kadınlar Pazarı her gün açıktır (Aktaş, Aydın ve Uçgun, 2018: 1144-1145). Ağustos 2023 tarihinde yazarlar tarafından ziyaret edilen bu alanda pazarın avluda kurulduğu görülmüştür. Üst katta birçoğu boş olan ofis alanları ve ıslak hacimler yer almaktadır. Melike Hatun Çarşısında yer alan Kadınlar Pazarı'nın güncel hali Görsel 4'te görülmektedir.

Görsel 4.

Melike Hatun Çarşısı Kadınlar Pazarı'nın Ağustos 2023 görüntüsü (Yazarların arşivinden)

Kadınlar Pazarı, ülke ekonomisinin sıkıntılı olduğu, erkek iş gücünün askere alındığı bir dönemde kurulmuştur. O dönemde kadınlar, bahçede ürettikleri ve hayvancılıktan elde ettikleri ürünleri Kadınlar Pazarında satarak evin geçimini sağlamışlardır. Zamanla bahçede üretilen ürünler erkekler tarafından satılmaya başlanmıştır. En son köylülerin yerini esnaflar olarak Kadınlar Pazarı'nın çehresi tamamen değişmiştir (Sosyal İnovasyon Ajansı, 2022: 73). Artık, Kadınlar Pazarının eskiden olduğu gibi üreticisi ve satıcısı kadın değildir. Aynı zamanda kurulduğu ilk yıllarda tamamen kadınlardan oluşan alıcı kesim, artık hem kadınlardan hem de erkeklerden oluşmaktadır. Ürün satışı için gelen kadınlar, Melike Hatun Çarşısı'nda değil, çarşı çevresinde ya da Aziziye Cami etrafında yer alan kaldırımlara konumlanarak, ürünlerini satmaktadır (Aktaş, Aydın ve Uçgun, 2018: 1145).

Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte kadınların sahip olduğu haklar artmasına rağmen dönemin ilk yıllarına oranla pazardaki kadın satıcılarda yaşanan düşüş dikkat çekmektedir. İkinci Dünya savaşında Türkiye tarafsız kalsa da o dönem Türk Ordusunun sayısı işgal ihtimaline karşı 1.300.000'e çıkarıldı (Tunçay, 1986: 37). Dolayısıyla ülke ve ev ekonomisini idare eden erkek sayısında düşüş yaşandı. 1940'lı yıllardaki savaştan dolayı üretim ve tüketimde çoğunlukla kadınlar yer almak zorundaydı. Çünkü ekonomide yer alacak erkekler askerdeydi. Aslında kadınların bu dönemde üretimde olması bir zorunluluktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Savaşın bitmesiyle artık pazardaki satışta erkeklerin yer almaya başladığı görülmektedir.

Bu dönemlerden günümüze kadar pazarda satış yapan kadın sayısı teker teker azalmış, günümüzde iki kadın satıcıya kadar düşmüştür. Bu durumun sebepleri elbette araştırmanın başlığından da anlaşılacağı üzere kadın üzerinden okunan toplumsal cinsiyet rollerindeki sınırlayıcı değişimlerdir. Bu sınırlılıklar, yani kadının sosyal yaşama ve toplumsal hayata katılımında yaşadığı zorunlu çekiniklik hali, mahalle baskısı adı altında toplayabileceğimiz cinsiyet odaklı toplumsal atıllaştırmaya ve kadının yerinin ev olduğuna dair görüşlere dayanmaktadır. Bu görüşlerin nasıl yeniden kabul gördüğü ve süreç içinde nasıl tekrar kullanıma sokulduğu yani ‘Konya Kadınlar Pazarı’ını artık neden gerçekten Kadınlar Pazarı olmadığı, araştırmanın dördüncü bölümünde akademik verilerle ayrıntılı şekilde ortaya koyulmuştur.

Anadolu’da Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Sosyal Konumu

Toplumsal cinsiyet terimi 21. yüzyıla ait bir kavrammış gibi görünse de kökleri ilk insan topluluklarının olduğu çağlara kadar giden, tarihsel süreçte farklı kültürlerde ve dönemlerde değişiklikler gösteren karmaşık bir olgudur. İnsanların cinsiyet rolleri, beklentileri ve kimlikleri üzerindeki düşünceleri, toplumsal, kültürel ve tarihsel faktörlere bağlı olarak şekillenmiştir. Tarihin erken çağlarında, pek çok toplumda cinsiyet rolleri sıkı bir şekilde belirlenmişti. Bu çağlarda, genellikle erkekler savaşçı ve lider rolünde görülürken kadınlar ev işleri ve çocuk bakımı ile ilişkilendiriliyordu. Antik Yunan ve Roma gibi toplumlarda, erkeklerin siyasi ve toplumsal haklara sahip olduğu bir düzen hakimdi, kadınlarsa çoğunlukla evin içinde bir hayatla sınırlandırılan bir rolü kabul etmek durumunda kalıyordu.

Zengin kültürel mirası binlerce yıllık tarihe dayanan Anadolu coğrafyasına kadının rolü değişiklik göstermekle birlikte, çoğunlukla önemli bir yere sahiptir. Anadolu medeniyetlerinde kadınlar, çeşitli dönemlerde farklı roller üstlenirler. Bunlardan en bilinenleri Anadolu’nun en kadim uygarlıklarından Hititler dönemindeki kadın tanrılar ve hükümdarlardır.

“Anadolu’da daha M.Ö. 7 binde Çatal Höyük’te (bugünkü Konya) “Ana Tanrı” bütün öteki tanrılardan daha çok seviliyordu. Hatti Uygarlığı Çağı’nda da Tanrı Kadın Vurusemu’nun baş tanrı olduğunu ve tavanannanın, yani ana kraliçenin büyük rol oynadığını biliyoruz. Kadına saygı, erkekle kadın arasında eşit hak biçimindeki bu Hatti tutumunu İndo-Avrupalı Hititler de isteyerek ve severek sürdürmüşlerdi” (Akurgal, 2002: 100).

Hititler’de kadınlara mülkiyet hakları tanır ve ülke yönetiminde kadınları yüksek konumlara yetiştirirler. Bunlardan en bilineni M.Ö. 13. yy’da yaşamış olan ve kendisi de Kral eşi III. Hattuşili gibi hükümdar ünvanına sahip Putuhepa’dır. Puduhepa bu dönemde tanrısallaşmaya başlayan hükümdarlık unvanından da faydalanır, bütün işlerini tanrısala güce ve desteğe bağlayarak çevresindeki gücünü artırır. Ayrıca diplomatik yazışmalarda aktif bir rol oynar ve Hitit

İmparatorluğu ile çeşitli diğer krallıklar arasında antlaşmaların müzakerelerine katkıda bulunur. Bu bağlamda Putuhepa'nın Kadeş Savaşı ile ilgili barış antlaşmasına ya da farklı siyasi antlaşmalara büyük kralla birlikte, hatta bazı belgelere tek başına imza koyması, kadının Hitit uygarlığında dolayısıyla Anadolu'da oynadığı rol bakımından olağandır. Yine Hititler döneminde Kral Muwatalli II'in kızı olan Maşuwasha, M.Ö. 13. yüzyılın sonlarında Anadolu topraklarında yaşamış kadın hükümdarlardandır. Bir süre Hitit İmparatorluğu'nun başında bulunur, Asurlar ve diğer komşu krallıklarla yapılan savaşlarda yer alır (Akurgal, 2002: 100).

Kökleri Anadolu topraklarında olan Antik Yunan döneminde kadınlar daha çok aile içindeki rolleriyle bilinirken, Helenistik döneme doğru bazı kadınlar sanatta ve bilimde önemli isimler haline gelir. M.Ö. 6. yüzyılda yaşamış olan Telesilla, Argos'un ünlü şairlerinden biridir. Ayrıca savaşçı bir kadın olarak da bilinen Telesilla, Anadolu topraklarında yaşayan, şiirleri ve savaşçı karakteriyle tanınan dönemin önemli karakterlerindedir. M.Ö. 4. yy'da bugünkü Behramkale'de (Asos) yaşamış ve orada evlenmiş olan Aristo'nun eşi Pythias, yine burada kurulmuş olan dünyanın ilk felsefe okuluna ve Aristo'nun felsefe çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda çevresindeki kadınlara felsefeyle ilgilenmeleri konusunda ilham olmuş olma ihtimali oldukça yüksektir. Yine Antik Yunan döneminde M.Ö. 3. yüzyılda önemli bir kültür ve sanat merkezi olan Afrodisyas (Aydın) kentinde yaşayan Stratonikeia'lı Apollonia, döneminin önemli matematikçilerinden ve filozoflarından biri olarak saygın bir yere sahipti. Apollonia matematik çalışmaları ve felsefeye olan katkılarıyla, bu dönemin aydınları arasında tanınır ve saygı görürdü. Özellikle geometri alanında çalışmalarıyla tanınan matematikçinin, bu dönemde temellerini attığı Apollonia Teoremi adını taşıyan bir de teoremi bulunur. Afrodisyas (Aphrodisias) kentinde yaşayan bir diğer önemli kadında Kariye'dir. Charis veya Charites adıyla da anılan sanatçı, Antik Yunan sanatının en önemli örneklerinden kabul edilen, ünlü Aphrodisias heykelinin baş heykeltraşı olarak tanınır (Lefkowitz ve Fant, 2005).

Orta Çağ döneminden itibaren, din olgusunun toplumsal yapıyı etkisi altına alması ve inanç sistemlerine dayalı kuralların etkisi nedeniyle kadınların toplumsal yapıdaki cinsiyet rolleri sınırlı hale gelir. Aydınlanma Çağı ve 19. yüzyılın sonlarına doğru, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı batıda başlayan aktivist hareketlerle yavaş yavaş bir farkındalık ve bilinçlenme başlar. 20. yüzyılın başında Atatürk önderliğinde 1919'da Anadolu'da başlayan milli kurtuluş mücadelesinde kadınlar aktif görevler üstlenir. Gerek cephe gerisinde gerek cephe hattında önemli görevler alan bu kadınlar, cephe ardında silah ve teçhizatın hazırlamasından, sağlığa, istihbarat çalışmalarından, propagandaya, cepheye silah ve teçhizat sağlamaktan, haberleşmeye kadar her türlü görevde aktif rol alarak kurtuluş mücadelesinin kazanılmasına büyük katkılarda bulunurlar. Modern Türkiye'nin kurucusu M. Kemal Atatürk'ün büyük önem verdiği kadının sosyal konumu meselesi üzerine

yapılan önemli değişikliklerden olan, 1922 Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ve 1934 kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesiyle Anadolu kadını, batıdaki pek çok hemcinsinden çok önce önemli yasal haklara kavuşur ve toplumsal cinsiyet bağlamında bu dönemde erkeklerle eşit konuma gelir.

Türkiye tarafından 1985 yılında onaylanan, 1986 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı hertürlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi başta olmak üzere, kadının statüsü ile ilgili uluslararası sözleşmelerin çoğunda onaylayan taraf olmuştur. 1986'da onaylanan sözleşmenin en önemli özelliği, kadının hem yasa önündeki hem özel hem de kamusal alanda eşitliğine vurgu yapması ve bu alanlarda varolan ayrımcılığı inceleme altına almasıdır (Noyan Yalman ve Özdemir, 2022: iv).

20. yüzyıl kadın hakları hareketleri, için önemli bir dönemdir. Bu dönemde dünyanın pek çok yerinde kadınların oy hakkı, eğitim ve iş dünyasına daha fazla katılımı için önemli adımlar atılması, sözleşme ve antlaşmaların yapılması yine aktivist hareketlerin yardımıyla olur. Katı toplumsal normlarla belirlenmiş cinsiyet rollerinin değişmesi yüz yıllar alır. Günümüzde toplumsal cinsiyet, birçok farklı perspektiften ele alınmaktadır. Toplumlar, cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve toplumsal cinsiyetin çok daha fazla anlaşılmasını sağlamak için çeşitli politika ve inisiyatifler geliştirmektedir. Yaşadığımız çağda hala coğrafyadan coğrafyaya, kültürden kültüre oldukça büyük farklılıklar gösteren toplumsal cinsiyet meselesi konusunda kat edilmesi gereken epey yol olduğu bir gerçektir.

Dünya genelinde yaşanan gelişme ve ilerlemeler sonucunda ortaya çıkan yeni toplum düzeni toplumsal cinsiyet ayrımcılığının azalmadığını hatta zaman zaman, değiştirerek arttığını göstermektedir. BM'nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Araçları içindeki 17 hedeften biri de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği amacıdır. Ülkelerin ekonomik kalkınmalarının sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi, kaynak sağlama ve kaynakların kullanımı konusunda cinsiyet ayrımı yapılmamasına bağlıdır. Toplumların refah seviyeleri ile toplumsal cinsiyet ayrımcılığı arasında ters yönlü bir ilişki vardır (Noyan Yalman ve Özdemir, 2022: vii-viii).

Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Değişimi Açısından Konya Kadınlar Pazarı

Toplum tarafından kadın ve erkeğin toplum içindeki yerinin ve rolünün belirlenmesi olarak tanımlayabileceğimiz “toplumsal cinsiyet”, toplumların sosyal ve ekonomik kalkınmışlıklarında temel belirleyicilerden biridir. Bugün gelişmiş, gelişmekte olan ya da geri kalmış ülkelerin toplumsal yapıları incelendiğinde toplumsal cinsiyet eşitliği seviyesinin gelişmişlikte ne kadar etkin olduğu görülebilmektedir. Toplumsal kalkınma, insanların hayatlarında devamlı bir iyileşme ve fırsat yaratmayla ilgili olduğu için, kadının toplum hayatındaki konumunun güçlendirilmesi

doğrudan bir kalkınma problemi olarak değerlendirilmelidir. Dünya genelinde, ülke yönetimleri aldıkları kararlar ve uyguladıkları politikalarla toplum refahının artırılmasını temel hedef olarak kabul edilir. Bu nedenle, geliştirilen politikaların toplumsal cinsiyet ayrımcılığını azaltmaya yönelik olması beklenmektedir (Noyan Yalman ve Özdemir, 2022: vii-viii).

Konya Kadınlar Pazarı Artık Neden Kadınlar Pazarı Değil?

Konya Kadınlar Pazarı, adını kadının toplum içindeki ekonomik faaliyetlerinden alan önemli bir değer olarak var olmuştur. Geçmişteki kadın odaklı yapısına dair günümüzde ne yazık ki herhangi bir gösterge taşımamaktadır. Konya Çarşıları kitabı için yapılan röportajda çarşı esnafı şöyle demiştir: “Eski yani annelerimiz yaşlılarımız büyükler bunlar bağda bahçede yetiştirdiklerini buraya getirirlerdi burada satarlardır. Bir nevi müstahsil pazarıydı yani burası... Yumurtasını, sütünü kendi yaptığı meyveleri, sebzeleri alır gelirmiş, 40-50 kadın satarmış. Kadınlar pazarı zaten oradan kalma” (Sosyal İnovasyon Ajansı, 2022: 74). Burada kadınların pazarda aktif satıcılar olduğu görülmüştür. Ancak kadın köylülerden sonra erkek köylülerin, daha sonra da esnafın pazarda satıcı olarak yer alması kadın satıcıların sayısını epey azalttığı gözlemlenmiştir. 2014 yılında Kadınlar Pazarı’nda yapılan röportajda sadece iki kadın pazarcının kaldığı görülmüştür. Fakat pazara yakın Aziziye Cami çevresinde birçok köylü kadının kaldırımında yetiştirdiği ürünleri sattığı bilinmektedir (Tarım Tv, 2014). Konya Çarşıları kitabında yer alan röportajda bu net bir şekilde görülmüştür: “Şimdi tarlasından bahçesinden getirip satan yok maalesef.... Buradakilerin hepsi halden gidip alıp gelip burada satıyorlar. Müstahsillerde kapıların önünde Aziziye Camiisinin önünde yol üzerinde dışarıda kaçak göçek ellerinde çuval arkasında zabıta öyle satmaya başladılar maalesef” (Sosyal İnovasyon Ajansı, 2022: 77).

Tarım Tv sayfasının 2014 tarihli haberinde pazarda sadece iki kadın satıcının olduğu yazmaktadır. Bunlardan biri 73 yaşındaki Nazife Akkaş’dır. Kendisi ile yapılan röportajda 1985 yılında eşiyle birlikte pazarda satış yapmaya başladığını söylüyor ve şu şekilde devam ediyor: “Pazarımızda çok eskiden esnafın yarısı kadındı. Son 10 yılda sayımız gitgide azaldı. Eski satıcılardan sadece iki kişi kaldık”. Bir diğer kadın satıcı Şerife Ayazoğlu’nun kırk yıldır meyve ve sebze, peynir ve yağ gibi ürünler sattığı bilinmektedir (Tarım Tv, 2014). Fakat yazarlar tarafından ağustos ve kasım tarinde iki kere pazar ziyaret edildiğinde bu iki isimdeki kadın satıcılara rastlanmamıştır. Araştırmacılar, Kadınlar Pazarı’ndaki iki kadınla görüşme yapmak istiyor, fakat kadın satıcılar görüşme konusunda çok isteksiz davranıyor. Kadın satıcıların isimleri pazardaki erkek satıcılara soruluyor ve kadınlar ile ilgili bilgiler onlardan alınıyor. Kadın satıcılar görünür olma konusunda isteksiz olduğu için isimleri ve fotoğraftaki yüzleri sansürleniyor. Tanışılan kadın pazarcılardan A Hanım eşinden çekindiği için B Hanım ise genel olarak

iletişimden hoşlanmadığı için bizden kaçınıyor. Görsel 5 ve 6'da Kadınlar Pazarı'nda kalan son iki kadın satıcının fotoğrafları sansürlü bir şekilde yer almaktadır.

Pazardaki erkek esnaflar, kadınlarla ilgili sahip oldukları bilgileri bize iletiyorlar. B Hanım 1980'lerden beri pazarda yer alıyor. Oğlu hasta olduğu için tek başına gelip, gidiyor. Bu hikayedeki benzerlik Nazife Akkaş ile uyuyor. Fakat erkek pazarcıların bize aktardığı isim ile aynı değil. B Hanımın iletişimdeki isteksizliği ve çekinceli tavrı aslında sadece araştırmacılara karşı değil, Pazar esnafına karşı da aynı şekilde olduğu görülmüştür. Çünkü B Hanımın isminin ne olduğu ile ilgili esnaflar arasında farklı bilgiler olduğu gibi Tarım Tv'nin röportajındaki isimle de farklılık gösteriyor. A Hanımın ise eşinden çekindiği Pazar esnafı tarafından biliniyor. Kendisiyle konuşmaya çalışmadan önce araştırmacılar, Pazar esnafı tarafından "eşinden çekinir, görüşme yapmak istemez" diye bir uyarı alıyor. Bu bilgiye rağmen A Hanımla görüşme yapılmak isteniyor, fakat başarısız olunuyor.

İki kadın esnafla ilgili bazı gözlemler yapılıyor: B Hanım'ın tezgâhında dikkat çeken unsur, tezgâhta neredeyse hiç ürünün olmamasıdır. B Hanım, yazarlar tarafından yapılan iki ziyarette de yerinden hiç kalkmıyor ve kimseyle konuşmuyor. A Hanım ise çok hareketli, tezgâhında fazla ürün var ve bunları satmak için gayretli olduğu gözlemleniyor. Hatta ikinci ziyarette namaza gittiği için araştırmacılar kendisini biraz beklemek durumunda kalıyor.

Bu durum yani pazardaki iki kadın satıcıyla görüşme yapılamaması, bir taraftan araştırma için eksiklik gibi görünürken, bu durumun bir bulgu olarak araştırmanın parçası olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu noktada bedensel olarak orada bulunan iki insan, toplumsal olarak orada buldukları bilinsin istememekte, bundan çekinmekte ve belgelenmek istememektedir. Bir kültürel deformasyon sonucu ortaya çıkan ve mahalle baskısı, eril politik dil, yozlaşan kültürel değerler ve inanç odaklı manüplasyon gibi pek çok etkene bağlanabilecek bu sonuç, toplumsal cinsiyet rolleri açısından pazarın geldiği noktayı net şekilde betimleyen bir veri olarak araştırmada yer alır.

Görsel: 5. ve 6.

Günümüzde kadınlar pazarında çalışan son iki kadın esnaf (Yazarların arşivinden) 2023.

Günümüzde değişen toplumsal ve ekonomik yapı nedeniyle yok olmak üzere olan bu geleneksel yapının korunması için gerekli girişimlerin yapılması kadının toplum yapısına etkin şekilde katılımı açısından önemlidir. Kadınlar pazarı 21. yüzyılda, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yüz yıl önceki halinden fersah fersah geridedir. Bu bağlamda, tarım ve ticaret politikaları kadınların ekonomideki yerini görmezden gelmeden planlanmalı ve toplumsal cinsiyet açısından destekleyici projeler geliştirilmelidir. Bu araştırma Konya Kadınlar Pazarı özelinde yapıldığına göre bu mekân bu tür girişimler için bir başlangıç noktası olabilir.

Sonuç

Konya Kadınlar Pazarı 1900'lerin başında şimdiki Mevlâna Müzesini'nin yanında yer alan Selimiye Cami civarında yer alıyordu. Pazar 1940'larda Konya Tarihi Bedesten Çarşısı'nın hemen dışında kalan mezarlığın üstüne kurulmuştur. Açık pazar olarak bilinen bu alana 1990'larda tarihi dokudan tamamen uzak yüksek katlı, büyük bir yapı inşa edildi. Bu yapının adı Melike Hatun Çarşısı'dır. İsmi köylü kadınların mekânda pazar kurması sonucu alan Kadınlar Pazarı'nda 2023 yılında sadece iki kadın satıcı bulunmaktadır.

Kadınlar Pazarına yapılan iki ziyarette de pazarda iki kadın satıcı olduğu gözlemlenmiştir. Kadın satıcıların konuşma konusundaki isteksizliğinden dolayı erkek satıcılara kadınlarla ilgili sorular sorulmuştur. Kadınlardan biri eşinden çekindiği için ne fotoğraf çekinmek ne de konuşmak istemiştir. 1940'larda pazarda aktif olan kadınların izi şimdilerde yok denecek kadar azdır. Kadınlar Pazarı'nda sayısı ciddi ölçüde azalan kadın satıcıların fiziksel olarak kamusal mekânda var oldukları görülse de görünür olmak konusunda çekinceleri çok belirgindir. Öyle ki kadınlardan biri eşinden çekindiği için yabancılarla ne konuşmak ne de fotoğraf çektirmek istemiştir. Diğer satıcı ise tamamen iletişime kapalıdır. Bu iletişim isteksizliği sadece araştırmacılara karşı değil, Pazar esnafına karşı olduğu da gözlemlenmiştir.

Konya Kadınlar Pazarı odağında yapılan bu araştırma, aslında kamusal mekân ve toplumsal cinsiyet bağlamında genel bir bakışa da olanak sağlar nitelikte verilerle doludur. Toplumsal hafızayı koruyan mekânın ve toplumsal cinsiyete dair kazanımların birlikte yok olduğu bir alan olarak Konya Kadınlar Pazarı günümüzde yerel halkın anlatılarıyla ve bu tür bilimsel çalışmalarla belleğini koruyabilmektedir.

Dünya genelinde cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılık sorunları devam etmesi, bu konunun hala önemli bir tartışma ve mücadele konusu olduğunu göstermektedir. “Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, siyasal ya da ekonomik bir problemden çok bir vicdan problemidir” (Noyan Yalman & Özdemir, 2022: vii-viii). Bunun da ötesinde bir akıl körlüğü problemidir. Kadının toplumsal temsiliyetinin korunması toplumun her katmanı ve her tür çalışma disiplini için vazgeçilmezdir. Kadının variyetinin yok sayıldığı veya ikincilleştirildiği bir toplumsal yapının geri kalmaya mahkûm olduğu bir yorum veya çıkarım olmanın ötesinde bilimsel bir gerçektir.

Kaynakça

- Aköz, A. (2015). *Konya'nın Kırkları Serisi 05 "Konya'nın Çarşı ve Pazarı"*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aktaş, G. (2017). Kadın Açısından Kente İlişkin Mekan Pratikleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (27), 136 - 149.
- Aktaş, N., Aydın, D., & Uçgun, D. (2018). Konya Kadınlar Pazarının Gastronomi ve Mimari Özellikleri Üzerine Nitel Bir Çalışma. *VI. Uluslararası KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (s. 1141-1148). Konya.
- Akurgal, E. (2002). *Anadolu Kültür Tarihi 13.Basım*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Arslan, R. (2023). Osmanlı'dan Günümüze Uzanan Pazar: Bartın Kadınlar Pazarı (Galla Bazarı). *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 8(1), s. 43-66.
- Baş, A., & Bozkurt, T. (2003). Konya Bedesteni. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(10), s. 507-529.
- Cönk, E., Çiçek, H., Öztürk, N., & Uyar, Y. (2022). Şehir Markalaşmasında Çarşıların Rolü: Afyonkarahisar “Uzun Çarşı” Örneği. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 4(2), s. 63-71.
- Çevrimli, S., & Haştemoğlu, H. (2020). Geleneksel Osmanlı Çarşısı Örneği, Isparta Üzüm Pazarı. *History Studies*, 12(1), s. 125-145.

- Cumur, Ş. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Kadın ve Mekan. Konya Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı.
- Eray, S. ve Kutlu, İ. (2021). Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Kent Yapısında Çarşının Konumu ve Mekansal Kurgusu Üzerine Bir İrdeleme. *Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi*, 14(2), s. 506-517.
- Gedikçi Öndoğan, A. (2016). Tarihi Çarşılarda Tüketim Ritüelleri: Konya Bedesteni. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), s. 5-19.
- Gençoğlu, A. (2021). Kayseri Çarşılarının Sosyoekonomik Yapısı Ve Esnafların Beklenti Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(79), s. 1465-1483.
- Güngördü, Z. (2020). Kent Kimliğinin Değişim Sürecini Geleneksel Çarşılar Üzerinden Düşünmek: Antakya-Uzun Çarşı Örneği. *Eskiz: Şehir ve Bölge Planlama Dergisi*, 2(1), s. 1-23.
- Hatipoğlu Şahin, B. ve Dağ Gürcan, A. (2021). 1923 Yılından Günümüze Apartman Tipi Konutlardaki Yatak Odası Gelişimi: Konya Örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 9(5), s.1909-1926.
- Henden Şolt, H. (20218). Kentsel Kalkınmada Kadınlar Ve Toplumsal Cinsiyet. *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 2(2), 11-26.
- Karpuz, H., Ürekli, B., & Doğan, M. (2023). *Konya'nın Kırkları Serisi 12 "Konya'nın Kırk Son Dönem Şehir İçi Hanı"*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kaypak, Ş. (2014). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısından Kente Bakmak. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 344-357
- Kejanlı, D. T. (2010). Anadolu'da Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale Ve Merkez-Çarşı Gelişimi. *Social Sciences*, 5(3), s. 287 - 302.
- Konya Kent Rehberi. (2023). <https://kentrehberi.konya.bel.tr/#/rehber/>. adresinden alındı
- Kulak, H. (2023). Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı ve Habermas'ın Kamusal Alan Düşüncesi. *HABITUS Journal of Sociology*(4), 115-144.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefkowitz, M., & Fant, M. (2005). *Women's Life in Greece and Rome : A Source Book in Translation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press; 3rd edition.
- Nişanyan Sözlük. (2023). <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C3%A7ar%C5%9F%C4%B1>.

- Noraslı, M. ve Akçaova, A. (2023). Eğitim Mekânları Girişinde Kurumsal Kimliğin Etkisi. *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, 11(1), s. 2554 - 2558.
- Noyan Yalman, İ., & Özdemir, Ş. (2022). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Sosyal İnovasyon Ajansı. (2022). *Konya Çarşıları Soyokültürel Hayat Araştırmaları*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Şahinalp, M., & Günal, V. (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi. *Milli Folklor*, 24(93), s. 149-168.
- Şahinalp, M., & Günal, V. (2016). Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi. *Turkish Studies*, 11(8), s. 335-360.
- Tarım Tv. (2014). <https://www.tarimtv.gov.tr/tr/video-detay/kadnlar-pazarinn-son-kadn-4206>.
- TDK. (2023). <https://sozluk.gov.tr>.
- TDK. (2024). https://www.tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/05/%C3%82dem-Terzi-_ECHO-CHAMBER-KAVRAMI-_5-.pdf.
- Tosun, M., & Hiçdurmaz, Z. (2022). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Kent Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 13(37), 2152-2174.
- Tunçay, M. (1986). İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu. *Tarih ve Toplum*, 6(35), 34-41.
- Uysal, M. (2010). Tarihsel Süreçte Geleneksel Konya Çarşısı için Bir Mekansal Analiz. *Milli Folklor*, 22(86), s. 149-162.
- Uysal, M. (2010). Tarihsel Süreçte Geleneksel Konya Çarşısı İçin Bir Mekansal Analiz. *Milli Folklor Dergisi*, 11(86), s. 149 - 162.
- Üçler, Y. T., Koraş, M., & Güçlü, Y. (2016). Bölgesel Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü: Konya Bedesten Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(35), 285-299.
- Yalçınkaya, Ş. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Mekansal Davranış: Yurt Odaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 639-349.
- Yavuz, A., & Tarhan, A. (2022). Tarihi Çarşılardaki Tüketim Ritüelleri: Eski ve Yeni İşleyişin Sentezi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(2), 979-1003.
- Yeşilbaş, E. (2018). Mardin Çarşılarının Tarihi Ve Mimarî Özelliklerine Dair Tespitler. 27(1), s. 97-117.

Kadının Miras Hakkına Yönelik Sosyo-Kültürel Algılar: Şırnak Örneği

Socio-Cultural Reflections of the Perception of Women's Inheritance Rights: Şırnak Case

Dicle Özcan Elçi* Gazal Cengiz**

Öne Çıkanlar

- Şırnak'ta kadınlar medeni ve örfi hukukta açıkça belirtilmesine rağmen çoğunlukla miras hakkından yararlanamamaktadır.
- Şırnak'ta kadının miras hakkına dair son yıllarda yöre halkında bilinçlenme ve farkındalık söz konusudur.
- Bu çalışmada görüşülen kadınların çoğu miras hakkını talep etmiş ya da etmeyi düşünmektedir.
- Bu çalışmada görüşülen erkeklerin çoğu kız kardeşleri, eşleri ya da kız çocukları ile miras paylaşımı konusunda müzakereci bir tutum izlemektedir.

Öz: Kadının miras hakkı, gerek medeni/pozitif hukukta gerekse de yöremizde toplumsal karşılığı ve geçerliliği devam eden şeri/dinî hukukta kadınlar için açıkça belirtilen bir "hak" olarak tanımlanmasına rağmen gündelik yaşamda uygulamaya geçilmeyen, geçilse dahi keyfi tutum ve yaklaşımlarla hak gaspı ile sonuçlanan bir toplumsal soruna dönüşmüştür. Bu durum Türkiye'nin birçok bölgesinde görünür olup, araştırmanın yürütüldüğü Şırnak'ta da olumsuz sosyal etkileriyle kadının sosyal, ekonomik, kültürel konumunu zayıflatan bir soruna işaret etmektedir. Kadının miras hakkından yoksun bırakılması bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ekonomik şiddet biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Literatürde kadının miras hakkı sorunsalı çoğunlukla teoloji eksenli çalışmalarla işlenmiştir. Ancak az sayıdaki sosyolojik çalışmalarda bu olgu toplumların egemen-geleneksel kültürleriyle ilişkilendirilerek, kültür sosyolojisi veya toplumsal cinsiyet sosyolojisi perspektifinden ele alınmış olup bu çalışma da benzer bakış açısıyla yürütülmüştür. Buna göre bu çalışmanın konusu, Şırnak'ta kadının miras hakkına yönelik sosyo-kültürel algılar ve inançlardır. Çalışmanın amacı, kadının miras hakkına yönelik algı ve inançların hangi sosyo-kültürel temellerden kaynaklandığını ve nasıl oluştuklarını sosyolojik bir bakışla açıklayabilmektir. Öte yandan katılımcı kadın ve erkekler nezdinde kadının miras hakkına yönelik algılarındaki benzeşen ve farklılaşan yönlerine dikkat çekmektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüş, yüz yüze derinlemesine mülakatlar üzerinden veriler toplanmış ve betimsel ve tematik analiz teknikleri ile veriler yorumlanmıştır. Çalışmanın örnekleme, Şırnak'ın Merkez ilçesinde ikamet eden farklı sosyo-demografik özelliklere sahip 13 kadın ve 8 erkekten oluşan 21 katılımcıdan oluşmaktadır. Çalışmada katılımcıların

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, dicleozcan88@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0493-4428.

** Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, gazalcengiz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3468-3060.

miras deneyimleri, kadının miras hakkı konusundaki görüşleri, kadına miras verilmemesindeki etkenler ve bu olguya dair çözüm önerileri tartışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Kadının Miras Hakkı, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Ataerkil Cinsiyet Kültürü, Ekonomik Şiddet, Sosyo-Kültürel Algı.

Highlights:

- In Şırnak, women often do not enjoy the right of inheritance, even though it is clearly stated in civil and customary law.
  - In Şırnak, in recent years, there has been an increase in awareness and consciousness among local people about women's right to inheritance
  - Most of the women interviewed in this study have claimed or are considering claiming their right to inheritance.
  - Most of the men interviewed in this study adopt a negotiating stance on inheritance sharing with their sisters, wives or daughters.
-

Abstract: Sharia/religious law, which continues to have social relevance and validity in our region, it has turned into a social problem that is not put into practice in daily life, and even if it is put into practice, it results in usurpation of rights with arbitrary attitudes and approaches. This problem is visible in many regions of Turkey and in Şırnak, where the research was conducted, it points to a problem that weakens the social-economic-cultural position of women with its negative social effects. Depriving women of their right to inheritance is a form of gender inequality and economic violence. In this context, the subject of this study is socio-cultural perceptions and beliefs about women's inheritance rights in Şırnak. The aim of the study is to explain from a sociological perspective which socio-cultural foundations the perceptions and beliefs about women's inheritance rights stem from and how they are formed. The research was conducted with qualitative research method. The sample consists of 13 women and 8 men with different socio-demographic characteristics living in the center of Şırnak. In the study, the participants' inheritance experiences, their views on women's right to inherit, the factors that prevent women from inheriting and their suggestions for solutions to this phenomenon were discussed.

Keywords: Women's Inheritance Rights, Gender Inequality, Patriarchal Gender Culture, Economic Violence, Socio-Cultural Perception.

Summary

The subject of this study is sociocultural perceptions of women's right to inheritance and how inheritance is understood and experienced as a social phenomenon. The aim of the study is to explain the manifestations of perceptions, beliefs and attitudes towards women's right to inheritance in relation to the dominant cultural structure, patriarchal family structure, religious and legal discourse and daily life in the eyes of women and men, and the ways in which they are made sense of with a micro-sociological perspective.

The study is a descriptive field research conducted with the case study design, one of the qualitative research methods. By using the opportunity to focus on different experiences and manifestations of the research objects/topics/subjects that qualitative research offers to the researcher, women's right to inheritance was tried to be made comprehensible with in-depth evaluations. The sample of the study consists of 13 women and 8 men over the age of 18 residing in the center of Şırnak province. The location of the study in Şırnak is closely related to the fact that the researchers live in the region where the study was conducted and frequently encounter the problematic of inheritance in their daily life experiences. At this point, it is possible to evaluate this study as the transformation of individual sensitivities into academic interest. The data of the study were categorized with descriptive and thematic analysis methods used in qualitative research methods. In the study, the participants' inheritance experiences, their views on women's right to inheritance, the factors that prevent women from inheriting and their suggestions for solutions to this phenomenon were discussed.

It was revealed that literature studies on women's right to inheritance are mostly compilation studies approached from a theological perspective. On the other hand, although there are a few sociological studies based on field studies, it is of great importance that the subject continues to be studied in different axes and regions. In this context, this study is important and unique primarily because it is the first study to examine the issue of inheritance in depth with a sociological perspective in the geography where we live - in Şırnak and nearby provinces. On the other hand, the fact that this social problem, which can also be read as a form of gender discrimination that weakens the social position of women, turns into a loss of rights that women frequently face in the region makes such a study essential. Studies that focus on social problems, tensions or conflicts can make important contributions to making problems understandable and developing solutions. This study also aims to raise awareness about women's inheritance rights.

Since this study is the first sociological research based on fieldwork focusing on women's inheritance rights in Şırnak and the Southeastern Region in general, it certainly has some shortcomings. It is worth noting that the problems regarding women's inheritance rights are not specific to the Eastern and Southeastern Regions, including Şırnak, but are in fact a general social phenomenon supported by literature studies. The aim of this study is to provide a general framework in terms of general beliefs, attitudes, causes and consequences regarding the inheritance problematic. However, it is essential to re-study the issue with sample groups with different demographic characteristics and on different social, economic, political and cultural grounds with more specific boundaries, using qualitative and quantitative research approaches

together or separately. The aim here is to provide an introductory overview of the problem for future studies.

Giriş

Kadının miras hakkı, kadınlar için geçmişten bu yana ve birçok toplumda hâlâ bu hakkın tesisine dair karşılaştığı sorunlar ile günümüzde tartışılmaya devam etmektedir. Her ne kadar Eski Roma, Yunan, Batı Avrupa’da; Yahudilik ve Hristiyanlıkta, Doğu ve Batı Medeniyetlerinde; Eski Türkler’de ve İslamiyet’te kadınların miras edinme hakları açıkça tanımlanmışsa da (Arslan, 2009: 8-17) bu hakkın tesisi önündeki sosyokültürel engeller varlığını korumaktadır.

Kadının miras hakkına erişmemesi, Türkiye’de de kadınların ekonomik güçlenmelerinin önündeki en önemli zorluklardan biri olmasına rağmen, sosyolojik ve toplumsal cinsiyet eksenli çalışmalarda yeterince yer edinememiştir. Oysa medeni ve şeri/örfi/dinî hukukta açıkça tanımlanmasına k kadının miras hakkından men edilmesini, kadının maruz kaldığı bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı tezahürü ve ekonomik şiddet biçimi olarak yorumlamak hiç de yanlış olmayacaktır. Nitekim kadınların kız çocuğu, eş ve anne olarak aile içindeki farklı rolleri fark etmeksizin miras paylaşımında görünmez kılınması, erkek egemen toplumların normalize ettiği, toplumun üyesi olan kadınlar ve erkekler tarafından kanıksandığı bir toplumsal kabule dönüşmüştür. Öyle ki, medeni hukuka göre bölüşüm neredeyse yok denecek kadar azken şeri hukuka göre bölüşümün de yaygın olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Böylece her durumda miras söz konusu olduğunda kadınların elinde kalanın “eşitsiz/adaletsiz bölüşüm hukuku”ndan başka bir şey olmadığını söylemek mümkündür.

Bu çalışma da kadınların miras konusundaki deneyimlerine yönelik söz konusu bu saptamalardan açığa çıkmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın konusu kadının miras hakkına yönelik sosyokültürel algılar, mirasın sosyal bir olgu olarak nasıl anlamlandırıldığı ve deneyimlendiğidir. Çalışmanın amacı, kadının miras hakkına yönelik algı, inanç ve tutumların egemen kültürel yapı, ataerkil aile yapısı, dinsel ve hukuksal söylem ve gündelik yaşamla olan ilişkisinin kadınlar ve erkekler nezdindeki tezahürleri, anlamlandırılma biçimlerini mikro-sosyolojik bir bakışla açıklayabilmektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni ile yürütülmüş betimsel bir alan araştırmasıdır. Nitel araştırmaların araştırmacıya sunduğu araştırma nesnelere/konularını/öznelerinin farklı deneyimlerine ve tezahürlerine odaklanma fırsatı kullanılarak kadının miras hakkı derinlikli değerlendirmelerle anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Araştırma yerinin Şırnak olmasının, araştırmacıların çalışmanın yapıldığı yörede yaşıyor olması ve gündelik yaşam deneyimlerinde miras sorunsalı ile sıklıkla karşılaşılıyor olmalarıyla yakından ilgisi vardır.

Bu noktada bu çalışmayı bireysel hassasiyetlerin akademik ilgiye dönüşmesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Kadının miras hakkına yönelik literatür çalışmalarının çoğunlukla teolojik perspektiften yaklaşılın derleme çalışmaları olduğu açığa çıkmıştır. Öte yandan az sayıdaki alan çalışmalarına dayalı sosyolojik araştırmalar da var olmakla birlikte konunun farklı eksenler ve yörelerde çalışılmaya devam etmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışma öncelikle yaşanan coğrafyada -Şırnak özelinde ve yakın çevre illerde- miras konusunu sosyolojik bir bakışla derinlemesine inceleyen ilk çalışma olduğu için önemli ve özgündür. Öte yandan kadının toplumsal konumunu zayıflatan bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olarak da okunabilecek bu sosyal sorunun yaşanan yörede kadınların sıklıkla karşılaştığı bir hak kaybına dönüşmesi böylesi bir çalışmayı elzem kılmaktadır. Toplumsal sorunlara, gerilimlere ya da anlaşmazlıklara odaklanan çalışmaların sorunları anlaşılır kılmak ve çözüm önerileri geliştirmek noktasında önemli katkıları olabilir. Zira bu çalışma ile kadınların miras hakkına yönelik farkındalığın da artması hedeflenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Kadının Miras Hakkı

Miras hukuku Türk Medeni Kanunu'nda tanımlanan ve geçmişten bugüne hukukçuların önemle tartıştığı bir konu olmaya devam etmektedir (Kocayusufpaşaoğlu, 1987; İmre & Erman, 2021; Serozan & Engin, 2022; Dural & Öz, 2023; Eren & Yücer Aktürk, 2023). Miras hukuku içinde özellikle *kadının miras hukukuna* odaklanan az sayıda çalışma olmakla birlikte, yapılan çalışmaların çoğunlukla mirasla ilgili farklı olasılıklara/durumlara (mal kaçırma, muris muvazaası, pay isteme, eş ölümü, sağ kalan eş, saklı pay, feragat etme, reddi miras gibi) odaklandığı anlaşılmaktadır.

Kadının miras hakkı toplumumuzda gerek pozitif hukukun temsilcisi olarak Türk Medeni Kanunu'nda gerekse de gündelik ve toplumsal yaşantımızda hâlâ önemli bir danışma ve referans birimi olarak önemini koruyan dinî hukukta açıkça yer almaktadır. İster modern hukuk isterse de örfi hukukta olsun, mirastan pay almak kadınların en temel mali haklarından birine tekabül etmektedir. Mirasın sözlük anlamı geçmek, intikal etmek, hâlef olmak, devam etmektir (Karasakal, 2014: 251). Dolayısıyla kadınlara tanınan miras hakkı kız çocuklarının, eşlerin ya da annelerin de babasoylu ve ataerkil cinsiyet kültüründe kadınların da ailenin soyunun devamında etkin rol oynadığı kabulüne dayanmaktadır.

Modern hukuk sistemimizin 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda belirtildiği üzere kadınlar miras bırakanın annesi, büyükannesi, sağ kalan eşi, kız kardeşi, kızı ve hatta evlatlığı olarak mirastan pay alma hakkına sahiptir (Berki, 1976). Bu noktada özellikle sağ kalan eş olarak kadınların ölen eşlerinden miras alabilmesi hususu önemlidir. Sağ kalan eş Medeni Kanun'un 499. maddesinde açıkça belirtildiği üzere, miras bırakanın altsoyu ile birleştiğinde *mirasın dörtte birini*, miras bırakanın anne ve baba zümresi ile birleştiğinde *mirasın yarısını*, miras bırakanın büyükanne ve büyükbabaları ile onların altsoyları ile birleştiğinde *mirasın dörtte üçünü* ve kendisinden başka miras yoksa *mirasın tümünü* alabilmektedir (TMK, md. 499'dan akt. Canarslan, 2015: 34). Öte yandan sağ kalan eşle ilgili Medeni Kanun'da 652. Madde mülkiyet hakkını, 506. Madde ise saklı paylı mirasçı olma hakkını tanımlamaktadır. Kız çocuğu olarak ise miras bırakanın erkek evlatları gibi mirastan eşit ölçüde pay almakta, bırakılan miras erkek ve kız çocuklarına eşit hisseler üzerinden dağıtılmaktadır (Berki, 1978: 6). Görüldüğü üzere pozitif hukukta cinsiyet eşitliği temelinde bir yaklaşımın sergilendiğini söylemek mümkündür.

Dinî/örfi/şeri hukukta ise kadının miras hakkı farklı bağlamlarda modern hukuksal düzenlemeden ayrılmaktadır. Öncelikle kadının miras edinebilmesi ve mirastan pay alması, İslam dininde kadınlara İslamiyet öncesi Arap toplumlarında/Cahiliye devrinde mahrum oldukları bir "hakkın" tesis edilmesi (Çalık, 2020: 82), daha açık bir deyişle "*İslam'ın kadınlara getirdiği haklardan biri*" olarak yorumlanmaktadır (Ateş, 1997). Kadına sağlanan en önemli mali haklardan biri olarak değerlendirilen miras hakkı İslamiyet'in kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in Nisa Suresi'nde, kadının hangi sıfatla ve ne kadar pay alacağı hususları üzerinden açıkça belirtilmiştir (Özdemir, 2022: 101).

Kadının miras hakkı Nisa Suresi'nde 11., 12. ve 176. ayetlerde (Uslu, 2020) ayrıntılı açıklanmakla birlikte, alan yazınında bu durumun çoğunlukla kadınların erkeklerin yarısı kadar miras alabileceği şeklinde özetlendiğini söylemek mümkündür (Efe, 2011: 160; Karasakal, 2014: 253; Yılmaz, 2018: 253). Ancak kadının eş/karı, kız çocuğu, kız kardeş veya anne olarak aile içindeki farklı akrabalık rolleri bağlamında mirastan alacağı hisseler değişkenlik göstermektedir. Öte yandan "*erkeğin yarısı kadar pay alma*" durumunun ayette bir kesinlik ve emir içermekten öte bazı durumlara ilişkin bir tavsiye/öneri niteliğinde olduğu, nitekim İslam aile yapısında erkeğin cinsiyet rolleri gereği ailenin geçim sorumluluğunu üstlenmesinden dolayı bu ayetin adaletin tesisini sağlamaya yönelik olduğu belirtilmektedir (Özdemir, 2022: 102). Benzer biçimde kadınlar için erkeklere oranla *ikiye bir pay* hissesinin, İslamiyet'in erkeklere tanıdığı bir üstünlük/ayrıcılık emaresi ve günümüzde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir tezahürü olarak okunmasından ziyade İslam kültüründe kadın ve erkeklerin farklı mali sorumluluklarından kaynaklandığı ifade edilmektedir (Efe, 2011). Söz konusu mali yükümlülükler, erkeğin kadına evlenirken sağladığı

mehir ve evlendikten sonra sağlamak zorunda olduğu nafaka hakkıdır. Bunlar kadından farklı olarak sadece erkeklerin sorumlu olduğu hususlar olup, kadının aile içinde herhangi birine karşı mali bir sorumluluğu yoktur. Buna istinaden erkeğin kadına göre daha fazla mal, mülk, para ihtiyacı duyduğu ve İslam'da eşitlik ilkesinden ziyade adalet/hakkaniyet hususlarının belirleyiciliğinden dolayı erkeğin mirastan daha fazla pay almasının daha adil olduğu düşünülmektedir (Yılmaz, 2018: 353-354).

Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ekonomik Şiddet

Ataerkillik, çalışmanın yapıldığı yöredeki egemen cinsiyet kültürünün en önemli dayanaklarından biri olarak bu çalışmadaki elzem kavramlardan biridir. Zira kırsal bölgelerde ataerkilliğin özellikle aile kurumundaki ilişkilere güçlü biçimlerde sirayet ettiği bilinmektedir (Kandiyoti, 1997). Ataerkillik erken dönem sosyolojik çalışmalarda çoğunlukla aile kurumu ile ilişkilendirilse de günümüzde aileyi aşan çok daha kapsamlı analizlere konu olmaktadır. Nitekim “ataerkillik” kavramının genişleyerek sadece aile ve akrabalık sistemlerinde değil toplumun bütün kurumlarına sirayet ettiğini belirten Türköne’ye göre, ataerkillik ya da ataerkillik ideolojisi iktidar/yönetim, ekonomik ilişkiler, kültürel kalıp yargılar, kitle iletişimi ve sanat alanında da karşımıza çıkarak makro bir düzeyde “ataerkillik yapı”ya dönüşmüştür (1995: 37).

1972 yılında Ann Oakley’in “*Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum*” adlı çalışmasıyla kavramsallaştırılan *toplumsal cinsiyet* kavramı, o günden günümüze feminist çalışmaların vazgeçilmez kavramlarının başında yer almaktadır (Bora, 2018: 40). Bireylerin biyolojik cinsiyetlerinden (dişil ya da eril) farklı olarak toplumsal cinsiyet, bir toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim, din ve diğer kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal roller ve sorumluluklar, davranışlar, konumlar, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatları işaret etmektedir (Ecevit, 2021: 10). Kadınlar ve erkeklerin rol ve sorumluluklarına yüklenen toplumsal anlamların ataerkillik cinsiyet düzeninde çoğunlukla erkeksi/eril değerlerin yüceltilmesi, kadınsı/dişil değerlerin ise ikincil kılınması ile sonuçlanan *toplumsal cinsiyet hiyerarşisine* dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu bağlamda açığa çıkan *toplumsal cinsiyet eşitsizliği*, kadınların politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen, ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelmektedir (Demirgöz Bal, 2014: 16).

Kadına yönelik şiddet “*Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi*”nde (CEDAW) insan hakları ihlali ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının dışavurumu olarak kabul edilmektedir. Kadına yönelik şiddet türlerinden biri olarak ekonomik şiddet, en genel

anlamıyla paranın ve ekonomik kaynakların kadın üzerinde bir tehdit, yaptırım, baskı, kontrol etme aracı olarak kullanılması olarak tanımlanabilir (Gürkan & Coşar, 2009:125). Daha açık bir ifadeyle ekonomik şiddetin evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamamak, aile bireylerine harçlık vermemek, eşin çalışmasına engel olmak, istemediği halde çalışmaya zorlamak, çalışan eşin parasına el koymak, kadının işten atılmasına sebep olmak, paranın ve mal/mülkün kontrolünü kendi elinde tutmak, eşin para istemesini beklemek, parayı nereye harcadığını kontrol etmek, para yönetimi konusunda eleştirmek ve etiketlemek (Ataklı Yavuz, 2016: 92); kadına boşanma sonrasında nafaka ödememek, kadını seks işçiliğine zorlamak, kadını sosyal güvenceden yoksun bırakmak (İnci, 2019: 192); kadını ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırmak, takılarına, mal ve nakit paralarına el koymak, *mirastan yoksun bırakmak*, başlık parası karşılığında evlendirmek gibi birçok tezahürü olabilmektedir (Işık, 2007: 116-117). Görüldüğü üzere kadının miras hakkından yoksun bırakılmasını da kadına yönelik ekonomik şiddetin somutlaşması olarak yorumlamak mümkündür.

Literatür

Kadının miras hakkı gerek pozitif hukukta (Alkış, 2019; Berki, 1976); gerekse de İslam hukukunda (Berki, 1980; Çalık, 2020; Efe, 2011; Yılmaz, 2018) tartışılmaya devam eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Medeni hukukta kadın erkekle eşit oranda mirastan pay edinme hakkına sahipken İslam hukukunda erkeğin yarısı oranında hak sahibi olarak tanımlanmıştır. İslam hukukçuları çoğunlukla kadına yönelik bir hak gaspı ve bir “eşitsizlik” tezahürü olarak okunan bu durumun, iddia edilen aksine İslam inancı ve sosyal yaşamında erkeklerin kadınlar karşısında üstünlüğü ya da kadınların erkeklere kıyasla değersizliği üzerinden okunmasının yanlış olduğuna dikkat çekmektedirler. Nitekim onlara göre bu ayrımın sebebi, kadın-erkeğin “değer” bağlamındaki eşitsizliğinden ziyade İslam inancındaki aile yapısının kadın ve erkeklere biçtiği cinsiyet rolleri gereği erkeklere aile içinde ve gündelik sosyal yaşamda daha fazla mali yükümlülüğün verilmiş olmasıdır (Efe, 2011; Yılmaz, 2018). Güncel çalışmalara örnek olarak Aslan’ın (2022) çalışmasında şeri hukukta açıkça belirtilen hükümlere rağmen kadınların miras hakkından mahrum bırakılmasının ataerkil geleneklere bağlılık ve fıkhi hükümlerin yeterince anlaşılmasından kaynaklandığı öne sürülerek, mevcut durum eleştirilmektedir.

Öte yandan kadının miras hukuku üzerine yapılan az sayıda da olsa sosyolojik çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalarda açığa çıkan iki ortak zemin mevcuttur. Bunların ilki kadınlar aleyhine sonuçlanan “eşitsiz bölüşüm hukuku” nun sorgulanması, diğeri ise erkekler tarafından hak sahibi kadınlara bu eşitsiz bölüşümün bile tanzim edilmemesinin dinamikleri araştırılmıştır (Sevinç, Davran & Sevinç, 2017; Gürdal & Odabaş, 2014). Şanlıurfa’da kırsal kadınların miras

hakkı üzerinde yapılan bir çalışmada, yörede miras konusunda rasyonel hukuk kurallarından ziyade gelenek ve görenekler ile dini hükümlerin belirleyici olduğu; ancak dinin de buyurduğu gibi davranılmadığı, kadının miras hakkını istemesinin “ayıp” olarak karşılandığı ifade edilmiştir (Sevinç, Davran & Sevinç, 2017). Yine Artvin ilinde yapılan bir çalışmada kadınların miras haklarından mahrum bırakılmalarının gelenekler, dini/şer’i hükümler ve evlilikle ilişkisi saptanmıştır (Gürdal & Odabaş, 2014). Karabük’te kadınların miras hukukunun toplumsal yansımaları kadınlarla görüşülerek nicel araştırma yöntemleriyle anlaşılmaya çalışılmıştır (Yaman Güven, 2019). Aslan’ın çalışmasında (2022) ise dinde bir hak olarak açıkça tanınmasına rağmen Güneydoğu Bölgesi’nde kadınları mirastan menetmenin sosyo-kültürel sebeplerine dikkat çekilmektedir.

Görüldüğü üzere kadının miras hukuku üzerine sorunu kültürel-ekonomik-toplumsal parametrelerle bir bütün olarak anlamaya çalışan sosyolojik çalışmaların sayısı oldukça azdır. Yapılan çalışmalar çoğunlukla sorunun kaynağını derinlemesine anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemleriyle yürütülmüştür. Bu çalışmada ise miras sorunu hem *kültürel sosyoloji* bağlamında hem de *kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları* odağında bir araştırma nesnesi haline getirilmiştir.

Metodoloji

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan *durum çalışması yaklaşımına* dayalı bir alan araştırması ile yürütülen betimsel bir çalışmadır. Nitel araştırmalar, sosyal bilimlerin alanındaki paradigma değişikliklerinden kaynaklı olarak özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana icra edilmeye devam etmektedir. Glesne, sosyal bilimlerin kronolojik olarak pozitivizm, yorumlamacılık, eleştirel kuram ve postyapısalcılık olmak üzere günümüzde dört ana yöntemsel paradigma üzerinden ilerlediğine dikkat çekmektedir (2012: 9). Bunlar arasından kökenleri sosyolog Weber, tarihçi Dilthey ve filozof Husserl’e dayanan yorumlamacı gelenek, insanların birbirleriyle nasıl etkileşime geçtiği, dünyalarını nasıl oluşturdukları, gündelik yaşam örüntülerini nasıl inşa ettikleri ve kişinin dış dünya karşısında nasıl bir “özne”ye dönüştüğüyle ilgilenmektedir (Neuman, 2020: 194-195). Bir başka deyişle, yorumlamacı sosyal bilim kişinin içinde bulunduğu sosyal yapılar, etkileşimler, sosyal inşalar ve algı-tutum-davranışlara dikkat çekmektedir. Bunu mümkün kılan nitel araştırmalar varsayımlar yerine keşfetmek ve yorumlamayı öncelemektedir. Dolayısıyla nitel bir çalışmada gözlem yapar, sorular sorar ve araştırmanın katılımcıları ile etkileşimde bulunarak olay, olgu, kişi ya da durumlara yönelik anlam setleri açığa çıkarabiliriz (Creswell, 2018: 44; Glesne, 2012: 11).

Çalışmanın örneklemini Şırnak’ın Merkez ilçesinde ikamet eden 18 yaş üstü kadın ve erkeklerden seçilen 21 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcılara, örneklem belirlemedeki kriterler

olan ikamet yeri ve yaş sınırı dolayısıyla *ölçüt örnekleme* ve araştırma konusunun hassasiyetinden dolayı referans kişilerin yönlendirmesi üzerinden *kartopu örnekleme* tekniğiyle ulaşılmıştır. Araştırmanın aile ilişkileri ile doğrudan bağlantılı olması ve Şırnak'ın görece küçük ölçekli ve informel ilişkilerin devam ettiği bir yöre olması sebebiyle, katılımcıları ikna etmenin çalışmanın en önemli sorunlarından biri olduğunu belirtmekte fayda vardır. 13 kadın ve 8 erkekten oluşan katılımcılarda 18 yaş sınırı pozitif hukukta bireylerin özgür iradeleriyle karar verme hakkına sahip olmaya başladığı dönemdir. Bu nedenle katılımcıların hukuki bağlamda birtakım haklara sahip olmasının fikirleri üzerinde değiştirici etkiye yol açabileceği varsayılarak yaş sınırı konulmuştur. Nitel çalışmalarda nicel araştırmalardan farklı olarak örneklem belirlenirken nüfusa bağlı istatistiki analizler göz ardı edilmektedir. Nitekim nitel araştırmalarda örneklem sayısının fazlalığından öte olgunun derinliğini ve çok-boyutluluğunu açığa çıkaracak nitelikli görüşmelerin yapılması esas amaçtır. Öte yandan yapılan mülakatlardaki cevaplarda tekrara düşmeye bağlı olarak açığa çıkan *veri doygunluğu* da örneklem sayısını belirlemekteki bir diğer etkidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 115). Buna göre kavramlar ve süreçler birbirine benzemeye başladığı anda örneklem sayısı sabitlenebilir. Bu bağlamda, nitel araştırma yöntemlerinde örneklem sayısının 5 ile 25 kişi arasında olabileceği bilgisinden hareketle (Creswell, 2015: 81), bu çalışmada toplamda 21 katılımcıdan veri toplanmıştır.

Bu çalışmada veriler, yarı-yapılandırılmış soru formları aracılığıyla yapılan yüz yüze derinlemesine mülakat tekniğiyle toplanmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği araştırmacıya esneklik sağlama, derinlemesine bilgi toplama ve gözlem yapabilme imkânı sunarak nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 124). Mülakattan önce görüşme formu hazırlamak, görüşmecinin önceden hazırladığı konu ve alanlardan sapmadan hazırladığı soruları sorarken aynı zamanda sorularla ilgili daha ayrıntılı bilgi toplama ve ek sorular sorma özgürlüğü sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek: 2013: 122). Ortalama 20 dakika süren mülakatlar katılımcıların rızası alınarak ses kayıt uygulaması üzerinden kaydedilmiş ve sonradan katılımcıların ağzından çıktığı haliyle deşifre edilip yazılı dokümanlar haline getirilmiştir.

Nitel araştırmalarda veri analizi betimleme, analiz ve yorumlama olmak üzere üç adımdan oluşmaktadır (Walcott, 1994'ten akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013: 222). Bu çalışmanın verileri bu adımlara uygun olarak *betimsel analiz* tekniği ile yorumlanmıştır. Betimsel analiz nitel araştırmalarda verilerin belirli tema ve kategoriler yoluyla anlamlı bir sınıflandırmayı, bulguların tanımlanmasında katılımcı beyanlarından doğrudan alıntılama yapmayı ve bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurmayı mümkün kılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 224). Buna göre veri analiz süreci, mülakatlardan elde edilen ham bilgilerin mikrodan makroya doğru kodlar,

kategoriler ve temalar oluşturularak ve nihayetinde kavramlar arasında neden-sonuç bağları kurarak tamamlanmaktadır (Neuman, 2020: 811-814).

Bulgular ve Tartışma

Demografik Veriler

Demografik verilerin analizi alan araştırmasına dayalı nitel çalışmalarda bulgu ve sonuçlar üzerinde önemli ölçüde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmaya veri sağlayan katılımcıların demografik profilleri tablo 1’de ayrıntılandırılmıştır:

Tablo 1.
Katılımcıların Demografik Profilleri

	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Medeni durum	Meslek	Gelir düzeyi	Eş (Sağ/Ölü)	Sosyal güvence
K1	Kadın	23	Lisans	Bekar	Mimar	Orta	-	SGK
K2	Kadın	33	Lise	Evli	Ev kadını	Orta	Sağ	SGK
K3	Erkek	50	Lise	Evli	Esnaf	Orta	Sağ	SGK
K4	Kadın	35	İlkokul	Evli	Ev Kadını	Alt	Sağ	SGK
K5	Kadın	57	İlkokul	Evli	Ev Kadını	Orta	Sağ	SGK
K6	Kadın	33	Önlisans	Bekar	Turizmci	Orta	-	SGK
K7	Kadın	50	Okur-yazar değil	Dul	Ev Kadını	Alt	Ölü	Emekli Sandığı
K8	Kadın	28	Önlisans	Bekar	Sağlık çalışanı	Alt	-	SGK
K9	Kadın	47	İlkokul	Evli	Ev kadını	Orta	Sağ	Emekli Sandığı
K10	Kadın	60	Okur-yazar değil	Evli	Ev kadını	Orta	Sağ	SGK
K11	Erkek	23	Lisans	Bekar	Resim öğretmeni	Orta	-	Emekli Sandığı
K12	Kadın	31	Lisans	Evli	Öğretmen	Orta	Sağ	SGK
K13	Kadın	65	Okur-yazar değil	Evli	Ev kadını	Üst	Sağ	Emekli Sandığı
K14	Kadın	64	Okur-yazar değil	Evli	Ev kadını	Orta	Sağ	Emekli Sandığı
K15	Erkek	35	Yüksek lisans	Evli	İşletmeci	Orta	Sağ	SGK
K16	Erkek	60	Ön lisans	Evli	Emekli	Orta	Sağ	Emekli Sandığı
K17	Erkek	34	Lisans	Bekar	Mühendis	Orta	-	SGK
K18	Erkek	63	İlkokul	Evli	Emekli	Orta	Sağ	Emekli Sandığı
K19	Erkek	59	Ortaokul	Evli	Memur	Orta	Sağ	SGK
K20	Erkek	37	Yüksek lisans	Bekar	Öğretim görevlisi	Orta	Sağ	SGK

K21	Kadın	47	Okur-yazar	Evli	Ev Kadını	Alt	Sağ	SGK
------------	-------	----	------------	------	-----------	-----	-----	-----

Tablo 1’de görüldüğü üzere çalışmaya katılan 21 katılımcının 13’ü kadın, 8’i erkektir. En genci 23, en yaşlısı 65 yaşında olan katılımcıların yaş ortalaması 44,47’ye tekabül etmektedir. Medeni durum yönünden 6 katılımcı bekar, 1’i dul ve 14’ü ise evlidir. Katılımcıların 4’ü okur-yazar değil, 1’i okur-yazar, 3’ü ilköğretim mezunu, 1’i ortaokul mezunu, 2’si lise mezunu, 3’ü ön lisans mezunu, 4’ü lisans mezunu, 2’si de yüksek lisans mezunudur. Mesleklerine bakıldığında mimar, ev kadını, turizmci, sağlık çalışanı, mühendis, işletmecisi, memur, öğretim görevlisi, esnaf gibi farklı iş kollarından temsiliyet göze çarpmaktadır. Görüldüğü üzere katılımcıların eğitim durumları ve meslekleri heterojen bir dağılım göstermektedir. Gelir düzeyinde ise katılımcıların yalnızca biri kendini üst/yüksek, 4’ü alt/düşük gelir düzeyinde tanımlarken, çoğunun (16 kişi) orta gelir düzeyinde tanımladığı ortaya çıkmıştır. Evli olan katılımcılardan yalnızca birinin eşi vefat etmiş olup diğer katılımcıların eşleri hayattadır.

Kök Aileden Miras Payı Alma Durumu

Çalışmadaki katılımcıların farklı demografik profilleri temsil etmelerine rağmen çoğunlukla kendilerini *orta gelir düzeyine* mensup olarak tanımladıkları açığa çıkmıştır. Bu bağlamda özellikle erkek katılımcıların halihazırdaki sosyoekonomik düzeylerine bakıldığında, katılımcılara kök ailelerinden kalan az ya da çok mal-mülk devri de önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim özellikle babası vefat eden katılımcılara babalarından ya da dedelerinden arsa/arazi/toprak ve ev/daire gibi birtakım gayri menkullerin kaldığı beyan edilmiştir.

Katılımcıların miras hakkı konusundaki görüşlerini etkileyen önemli bir unsur olarak, kendilerine kök ailelerinden miras kalıp kalmadığı/mirastan pay alıp almadıklarını değerlendirmek gerekmektedir. Ancak bu çalışmadaki katılımcıların özellikle mirastan pay alıp almamak kriterine göre seçilmediğini de belirtmekte fayda vardır. Aşağıdaki tabloda katılımcıların belirli unsurlara göre mirastan pay alıp almadıkları yer almaktadır:

Tablo 2.
Katılımcıların Mirastan Pay Alma Durumları

	<i>Cinsiyeti</i>	<i>Pay Alıp Almadığı</i>	<i>Kimden Aldığı/Almadığı</i>	<i>Medeni/Şer’i Hukuk</i>
K1	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		-
K2	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		-
K3	Erkek	Alınmış	Baba	Şer’i hukuk
K4	Kadın	Alınmamış	Erkek kardeşler	-
K5	Kadın	Alınmamış	Erkek kardeşler	-
K6	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		-
K7	Kadın	Alınmış	Erkek kardeşler	Şer’i Hukuk
K8	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		-

K9	Kadın	Alınmamış		
K10	Kadın	Alınmış	Erkek kardeşler	Şer'i Hukuk
K11	Erkek	Miras bölüşümü henüz yok		
K12	Kadın	Miras bölüşümü henüz yok		
K13	Kadın	Alınmış	Erkek kardeşler	Şer'i Hukuk
K14	Kadın	Alınmamış	Üvey erkek kardeşler	Şer'i Hukuk
K15	Erkek	Miras bölüşümü henüz yok		-
K16	Erkek	Alınmış	Baba ve anne	Şer'i Hukuk
K17	Erkek	Miras bölüşümü henüz yok		-
K18	Erkek	Alınmış	Baba	Şer'i Hukuk
K19	Erkek	Alınmış	Baba	Şer'i Hukuk
K20	Erkek	Miras bölüşümü henüz yok		-
K21	Kadın	Alınmış	Üvey erkek kardeşler	Şer'i Hukuk

Bu durumda yukarıdaki tabloya göre 8 erkek katılımcının 4'ü şer'i hukuka göre mirastan pay almış; diğer 4'ünde ise babanın sağ olmasından kaynaklı henüz bir miras bölüşümü söz konusu değildir. Mirastan pay alan erkek katılımcıların pay hisseleri şer'i hukuka göre dağıtılmıştır.

13 kadın katılımcıya bakıldığında ise yalnızca 4 (evli) kadının şer'i hukuk gözetilerek babalarından kalan mirası erkek kardeşleri aracılığıyla alabildikleri göze çarpmaktadır. Kalan 9 katılımcıdan 5'inin babaların henüz sağ olmasından kaynaklı miras bölüşümüne gitmedikleri, 4'ünün ise üvey ya da öz erkek kardeşler tarafından engellenerek baba/dededen kalan miras hakkından mahrum bırakıldıkları anlaşılmaktadır.

Şeri hukuk ilkeleri gözetilerek dağıtıldığı iddia edilen mirastan pay alan kadınlardan, esasında sadece ikisinin tam anlamıyla hakkına kavuştuğunu söylemek mümkündür. Bu durum katılımcı beyanlarında da açıkça dile getirilmektedir:

“Onlar [erkek kardeşler] şeriata göre gittiler. 2 pay erkeklere 1 pay da kızlara. Şöyle yaptılar, dükkanları sattılar, arsaları sattılar, ev vardı sattılar. Hepsini para yaptılar, o parayı bölüştürdüler. 2 payı erkeklere 1 pay kızlara. Yani böyle bu usule göre yaptılar. Kimsenin üstüne bir kuruş gitmesine izin vermediler.” (K21: 47 yaş, evli, okur-yazar, ev kadını).

“Tümen tarafında bir arsa vardı babamdan kalan, sattılar. Onun parasını verdiler biz kız kardeşlere de. Herkese payını verdiler. Erkeklere 30 bin düştü, kadınlara 20 bin. 3'te 2'sini vermişler işte, şeriata göre hakkaniyetli vermişler yani.” (K10: 60 yaş, evli, okur-yazar değil, ev kadını).

Mirastan pay aldığını beyan eden diğer kadınların ise çoğunlukla şeri hukuk hükümlerinden ziyade “sus payı” olarak nitelendirilebilecek bölüşümler almışlardır. Başka bir deyişle, hak sahibi olan kadınların hak talebinde bulunma potansiyelleri göz önünde bulundurularak, bunun önüne geçme amaçlı bir tedbir olarak değerlendirilebilir:

“Kızım vallahi hakkımızın çeyreğini bile alamadık, 4 kız kardeşe toplamda 1 erkek kardeşe düşen kadar bile vermediler. Yani her birimize 50 bin gibi bir para verdiler. Aslında belki onu da

vermezdiler ama biz alttan alttan payımızı istiyoruz diye götürdük onların kulağına. Biz demeden kendileri dedi ama işte bizim dememizi beklemediler ki biz daha çok istemeyelim, verilene razı olalım diye. Şimdi biz demeden kendileri verince de açıkçası utandık itiraz etmeye.” (K13: 65 yaş, evli, okur-yazar değil, ev kadını).

“Babamdan kalan toprak vardı, büyük abim bizden habersiz satmış. Aradı dedi IBAN gönder sana da payını yollayacağım. Dedim ne kadar yollayacaksın, dedi 50 bin. 2-3 trilyona sattığı yeri bana 50 bin verecekti. Ben de kabul etmedim, dedim şeriatı göre 3’te 1 payımı istiyorum, önce tamam dediler kabul ettiler, sonra vay efendim siz kimsiniz bunu istiyorsunuz, millet bunu bile vermiyor biz verdik siz şımarıyorsunuz diye kabul etmediler. Benim de halim ortada, o paraya ihtiyacım vardı mecbur kabul ettim.” (K7: 50 yaş, evli, okur-yazar değil, ev kadını).

K13 ve K7’nin deneyimi, kadınlara verilen miras paylarının hak olarak görülmeğe ziyade, çoğu insanın duyarsız olduğu bir konuda “lütufkar” davranarak takdir kazanmaya yönelik olduğuna işaret eder. Bu noktada kadınların itiraz etmeleri bir yana, dahası “başkalarının yapmaya yanaşmadığı” bir davranış için minnet duymaları beklenmektedir. Bu yaklaşımın açıkça bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığı tezahürü olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim medeni ve şeri hukuktaki açık beyanlarla sabitlenen bir hakkın “lütuf” olarak değerlendirilmesi kadınların gündelik yaşamlarındaki konfor alanlarını daraltmaktadır.

Kadının Miras Hakkına Yönelik Fikirler

Kadınların Görüşleri

Kadın katılımcıların kadının mirastan pay almasını medeni ve şeri hukuka göre bir hak olarak tanımladıkları, bu hak engellendiğinde ise bunu ekonomik şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı olarak yorumladıkları açığa çıkmıştır.

Medeni ve Şeri Hukuka Dayalı Bir Hak Olarak Tanımlamak

Kadın katılımcıların tamamının mirası çoğunlukla şeriatı referans vererek ancak kısmen de medeni hukuka dayanarak kendilerine tanınan bir hak olarak yorumladıkları anlaşılmıştır. Bu algılar K7’nin beyanında şöyle özetlenmiştir:

“Babadan kalan miras, eğer erkek kardeşler alınının teriyle kazanmadıysa bana da anamın ak sütü gibi helaldir. Bunu ben demiyorum Allah diyor, ben demiyorum mahkeme diyor. Yani iki taraftan da haklıyım, ama yine de haksızlık yapılıyorsa Allah’a havale ediyorum.” (K7: 50 yaş, dul, okur-yazar değil, ev kadını).

Burada “hak” olarak tanımlananın, emeksiz biçimde babadan kalmış olanla ilgili olduğu, kardeşlerin sonradan kendi emekleriyle kazandığına dair bir hak talebi olmadığına altı özellikle

çizilmektedir. Bu vurgunun asıl sebebi, katılımcının hak gaspına uğramasından dolayı haklılığını güçlendirmeye gerek duyması için kullandığı bir argüman olarak değerlendirilebilir.

K2'ye göre ise din temelli düzenlenen pay hisselerini haklı bulmasının tek koşulu kendisine bu hakkın sağlanacak olmasıdır:

“Dinde kadınlara verilmiş önemli bir hak bence. Bu konuda dini hükümler beni tatmin ediyor, çünkü erkeklerin evin geçiminde daha fazla rol aldığını düşürsek erkeklerin tabi ki benimde mirastan pay almam koşuluyla daha fazla pay alması bence adil. Ancak altını çiziyorum benim de en azından şer’i hukuka göre miras hakkımı kazanabilmem lazım.” (K2: 33 yaş, kadın, evli, lise mezunu, ev kadını).

K2, kadın ve erkek hisselerinin farklılığını, her iki cinsiyetin toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkilendirerek mantıklı bulmaktadır. Bu söylem İslam miras hukuku teorisyenlerinin de sıklıkla kullandığı bir argüman olarak karşımıza çıkmakta, farklılığın sebebi eşitsizlikten ziyade İslamiyet’te ailede kadın ve erkeğe biçilen toplumsal rollerle ilişkilendirilmektedir (Efe, 2011; Özdemir, 2022; Yılmaz, 2018).

Ekonomik Şiddet Biçimi ve Cinsiyet Eşitsizliği Olarak Yorumlamak

Kadınlara miras hakkından menedilmesinin kadın çalışmaları literatüründe ekonomik şiddet ve cinsiyet eşitsizliği olgularıyla doğrudan bağlantılı olması, katılımcıların da beyanlarıyla bu çalışma bağlamında yeniden somutlaştırılmıştır:

“Abla var ya hani şiddet şiddet diyoruz, aslında şiddet sadece dövmek değil biliyor musun? Bu da bir şiddet çünkü, şeyde görmüştüm bize bir eğitim vermişlerdi, işte şiddet türleri de anlatılmıştı. Kadınlara miras verilmemesi de bir şiddet olarak anlatılmıştı orda, o zamana kadar hiç aklıma gelmemişti ama şimdi ben de aynen böyle düşünüyorum. Yani şimdi hakkım varsa ve bana verilmiyorsa bu şiddettir, kısa ve net.” (K8: 28 yaş, bekar, ön lisans mezunu, sağlık çalışanı).

“Eğer miras hakkından yararlanmam engelleniyorsa ben ekonomik şiddete uğradığımı düşünürüm. Sonuçta parasal bir durum ortada, param verilmediğinde ekonomik şiddete maruz kalmış olurum.” (K1: 23 yaş, bekar, lisans mezunu, mimar).

“Hani ben şu şekilde hani böyle kültürel olarak düşünüyorum. Eşitsizlik var, çünkü niye, mesela, başka bir yerde hani bize göre batı tarafında mesela kız erkek çocuğu eşittir miras konusunda. Ama bizim burada, dediğim gibi kültürel olarak, işte, acaba hani kadın evlendiği için mi? Mesela hani eskiden kız çocuklarını saymıyorlardı bile çocuk sayısının içine.” (K6: 33 yaş, bekar, lisans mezunu, turizmci).

Ekonomik şiddet ve eşitsizlik kavramlarını kullanan her üç katılımcının da görece genç, bekar, yüksek öğretim mezunu ve meslek sahibi olduğu göze çarpmaktadır. Bu noktada şiddet ve türlerine yönelik farkındalığın bu demografik profile sahip olan kadınlarda belirgin olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte K6 eşitsizlik/eşitlik karşılaştırmasını Doğu/Batı dikotomisi üzerinden -doğuyu eşitsizlik batıyı da eşitlik ile bağdaştırarak- yaparak, mevcut kültürel kalıpları yeniden üretmektedir.

Erkeklerin Görüşleri

Kadının mirastan pay almasını katılımcı erkeklerin tamamı olumlu almakta, kadınların gerek şeri gerekse de medeni hukukta tanımlanmış bir hakları olarak yorumlamaktadır. Başka bir deyişle, kadınların bu konuda hak sahibi olduğuna *teorik* olarak bir itirazları yoktur. Ancak bu “pembe tablonun” *pratikte* açığa çıkan farklı tezahürleri söz konusudur. Genel olarak bu kadınlar *hak olarak görüp hakkı teslim eden ya da teslim etmeyi düşünen ve hak olarak görmesine rağmen kadınların talepkâr olmaması için birtakım “gerekçeler” sunanlar* olarak ikiye ayrılmaktadır.

Hak Olarak Görmek

Kadının miras hakkını olumlayan erkek katılımcılardan bazılarının beyanları şu şekildedir:

“Ben bu konuda açık ve netim, babama da söyledim, babamla ayrıştığımız nokta benim medeni hukuka babamın ise şer’i hukuka göre hareket edecek olması. Aslında babam çok da dindar biri değildir ama sanırım şer’i hukuka göre bölüşüm daha çok işine gelecek, malum kıza erkeğin yarısı düşüyor. Ablalarım ve kız kardeşlerimin biz erkeklerden bir farkı yok nazarımda, aynı ana-baba çocuğuyuz. O kadar üniversite okuduk, değiştik, bunun bir karşılığı olmalı. Eğer haksızlık yapan gelenekler karşısında susacaksak ne farkımız var diğerlerinden?” (K17: 34 yaş, bekar, lisans mezunu, mühendis).

K17 için eğitilmiş olmak, kadınların miras hakkından menedilmesi gibi yanlış olduğunu düşündüğü birtakım gelenekleri değiştirmek için karşı tutum geliştirmeyi gerektirmektedir.

“Bilmiyorum hani, nasıl söyleyeyim, erkekler kendini böyle bir egemen olarak görüyorlar ya. Diyelim ki evin ablası var, ne kadar büyük olursa olsun ondan küçük erkek kardeşi ön plandadır gibisinden. Bence eşit olması lazım. Yani bizim ailede eşitiz bence, hatta tek kız diye ablam daha kıymetli bile diyebilirim. Zaten annem babam eşit tutmasa bile ben kendim kabul etmem, ablam evlendi gitti ama hak onun da hakkıdır.” (K11: 23 yaş, bekar, lisans mezunu, resim öğretmeni).

Yine burada da ataerkil aile yapısı ve geleneksel kültüre bir vurgu yapılmış olup, bunun kendisi tarafından tasvip edilmediğine dair bir yorumlama mevcuttur.

“Yani şahsi fikir olarak, şimdi dinden ayrı düşünüyorum ben. Dine bağlı olarak düşündüğün zaman, ailelerin genel yani kulaktan duyma diyeyim ya da dine bağlı olarak, işte bir erkeğe 3 pay düşüyorsa kıza 1 pay düşüyor mantığıyla hareket ediyorlar. Ama insan doğuşuyla itibaren kız, erkek ayrımı yapmadan çocuklarına eşit bir şekilde davranıyorsa, yani eşit şekilde sonuçta doğurduktan sonra eşit şekilde büyütüyorlar. Yani yemesidir, içmesidir, giyimidir falan. Mal babadan ya da anneden kalma miras ise niye 3’te bir olsun? Benim kız kardeşlerim çok olmasına rağmen karşıyım yani 10 kız var 6 erkek. Şimdi ben doğuştan itibaren eşit olduğunu düşünerek hareket ediyorum.” (K15: 35 yaş, evli, yüksek lisans mezunu, işletmeci).

K15, şeriata bağlı miras hükümlerinin kız çocuğuna erkeğe oranla daha az pay biçmesini eleştirerek, esasında yine geleneksel kültürel kabullerin kadın-erkek arasında eşitsizliğe yol açtığını iddia etmektedir. Söz konusu üç farklı katılımcı beyanının ortak noktası görece daha yüksek eğitim düzeyine sahip olmaları ve bu bağlamda ataerkil cinsiyet kültürünün miras hukukuna yönelik gelenekselleşmiş örüntülerini eleştirmektir.

Bu çalışmaya başlamadan önce araştırmacıların temel ön kabullerinden biri erkeklerin kadınlarla miras paylaşımına gönülsüz olacağı beklentisidir. Ancak bu katılımcı beyanları, gönülsüz olan erkek katılımcı varlığına rağmen, mirası kadınlar için hak gören ve gelecekte bölüşümü kadınların haklarını gözeterek icra etmeye yönelik bir eğilimin olduğunu açığa çıkarmaktadır.

“Haktır Fakat Vermiyorum/Vermek İstemiyorum”

Erkek katılımcıların bazıları kadınların/kız çocuklarının da miras hakkına sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, gündelik yaşamda bu olguyla yüz yüze kaldıklarında nasıl bir deneyim sergileyeceklerinin ipuçlarını vermektedir. Bu katılımcılar kadının kendi hakkını mevzubahis etmesine çeşitli gerekçelerle olumlu yaklaşmamaktadır:

“Yani şu şekilde, mesela diyelim ki sen de takdir edersin ki, mesela diyelim ben ve ablam. Yani bana bir tane ev kalmış. Evin değeri 10 trilyon ama biz 8 erkek kardeşiz. Hepimizde yaklaşık 5-6 tane nüfus var. E ablamın durumu benden daha iyidir. E sence etik midir ablamın mesela bunu talep etmesi. Dinde etikdir, haktır, tamam. Sen vermek zorundasın. Diyeceksin ki abla bu pay senindir. Yani kabul etsin, etsin ama, mesela o aile içerisinde kimin durumu iyi değilse ona versin ya da ben isterim kendi aranızda bölüştürün desin.” (K3: 50 yaş, evli, lise mezunu, esnaf).

K3’ün görüşüyle açığa çıkanın, esasında miras konusunda kemikleşmiş bir yargı olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Nitekim araştırmacıların araştırmanın yürütüldüğü yörenin yerli halkına mensup olması bu konuda kişisel ve akademik gözlemlerin kolaylıkla yapılabilmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda miras konusunda kadınlardan genel beklentinin yapılan “nazik”

teklif ve gösterilen “duyarlılığa” aynı hassasiyetle cevap vererek içtenlikle teklifi reddetmesi, buna tenezzül etmemesi ve hakkını “gerçek/hak eden sahiplerine” teslim etmesidir.

“Benim 3 kızım 2 oğlum var. Kızlarımın hepsi okumuş, mesleklerini ellerine almışlar. Oğullarım da öyle. Yani ben de kendimi az çok demokrat biri olarak tanımlıyorum, kız çocuklarına ve eşlerimize, annelerimize ve kız kardeşlerimize değer veriyoruz. Benim dairelerim var demişim ki kızlarım evlendiğinde her birine birer daire vereceğim. Büyük kızıma da verdim zaten. Miras hakkı var kızların da tabii, ama açıkçası ilerde kızlarımın bana ya da erkek kardeşlerine daha fazlası için dava açmasını istemem, yasal ya da şeriata göre. Sonuçta ben daha onlar lafını etmeden her birine dairelerini vereceğim, öbür türlü olursa araya soğukluk girer gerek yok.” (K16: 60 yaş, evli, ön lisans mezunu, emekli).

“Haktır kızlara da ama davacı olmalarına kendilerini rezil etmelerine gerek yok. Ben kendim vereceğim onlara zaten. Ama işte kalkıp da bunu milletin ağzına şey ederlerse hiç vermem, sevmiyorum öyle şeyleri tenezzül etmesinler ben zaten vereceğim” (K19: 59 yaş, evli, ortaokul mezunu, memur).

K16’nın mirasa yönelik deneyimi, kız çocuklarından birine daire vermesi ve diğer kız çocuklarına da vereceğini taahhüt etmesidir. Esasında böylesi bir tutum kadınların miras hakkının yeni yeni tartışıldığı ve bu konuda henüz yeni bir duyarlılık ve değişimin geliştiği bir yörede oldukça dikkat çekici ve teşvik edicidir. Bu tavır elbette yadsınamayacak ölçüde kadınlar lehinedir. Ancak nihayetinde hakkın layığıyla teslim edilmesi ve kız çocuklarının “daha fazla” hak talebinde bulunmasının da önü kesilmekte ve şayet talep edilmesi halinde aile içi kırgınlıkların oluşacağına da net olarak altı çizilmektedir. Dolayısıyla her ne kadar başlangıç düzeyinde olumlu adımlar olsa da hakkın bütününden yararlanmak için yeterli değildir. K19 için ise kız çocuklarının hak talebinde bulunması başlı başına bir “sorun”dur. Öyle ki, gerçekleşmesi halinde kendisinin zaten “farkında olduğu” bir hakkın teslim edilmesinden caymaya kadar gidilebilir.

“Ben dindar bir insanım, doğrudur eğer kızlarım isterse vermek zorundayım. Çünkü dinde var. Ama sana gerçeği söyleyeyim, vermek de istemem yani. Şimdi maşallah 5 taneler, 2’si evlidir [kızları]. Yani hepsine versem benim malım kalmaz oğullarıma, zaten isteyeceklerini de düşünmüyorum.” (K18: 63 yaş, evli, ilkokul mezunu, emekli).

K18’in hayat görüşüne göre hak olduğunu bildiği ve şayet kızları talep ederse vermek zorunda kalacağı mirası, esasında kız çocuklarına paylaştırmaya gönüllü olmadığı anlaşılmaktadır. Buradaki kaygısının odağında erkek çocukları yer almaktadır.

Kadınların Miras Hakkı Talebine İlişkin Tutumları

Kadınların mirastan pay isteme konusundaki tutumları hak talebinde bulunmuş olmak ya da bulunacak olmak ve çeşitli sebeplerle hak talebinde bulunmayı düşünmemek biçiminde iki ana ekseninde somutlaşmaktadır.

Hak Talebinde Bulunmak/Bulunacak Olmak

Katılımcı kadınların, kadınların mirastan pay edinmesini çoğunlukla bir hak olarak gördükleri açığa çıkmıştır. Ancak hakkın tesisi ve pratikte mirastan pay almış olmak noktasında farklı deneyimler ortaya çıkmaktadır.

Katılımcı kadınların yalnızca 4'üne şeri hükümler uygulanarak ya da “sus payı” niteliğinde mirastan pay verildiği anlaşılmıştır. Bu çalışmanın ön kabullerinden biri, yaşanan yörenin geleneksel ve ataerkil toplum/aile yapısının halihazırdaki devamlılığından kaynaklı, kadınların mirastan pay talep etme konusunda çekimser davranma ihtimallerinin daha yüksek olmasıydı. Ancak görüşülen kadınların çoğunlukla talepkâr oldukları anlaşılmış, ailesinde henüz miras bölüşümü gerçekleşmeyen kadınların gelecekte hak iddia edecekleri dile getirilmiştir:

“Bence bu konuda bir kadın-erkek eşitliği olmalı. Çünkü sonuçta günümüzde biliyorsun artık boşanmalar çok yaygın. İleriki zamanda yani evlendiğimde başıma ne geleceğini bilemem. Tamam şimdi boşandığımda kadın erkekle malları yarı yarıya bölüşüyor ama belki bölüşecek malımız olmayacak. Yani kadının hayatını bir nevi devam ettirebilmesi için bence babadan kalan mirasın da ortak bir şekilde bölüştürülmesi gerekir. Bu yüzden de açıkçası gelecekte payıma düşeni talep etmeyi düşünüyorum, kimse kusura bakmasın.” (K6: 33 yaş, bekar, ön lisans mezunu, turizmci).

“Babam zaten [miras] vermeyi düşünüyor ki ablama da verdi yani, 1 tane daire verdi işte. Erkek kardeşim de bahsini yapıyor yani diyor ki: ‘İki daire benimse neden tek daire senin, eşit olsun’ diyor, bana nasılsa size de aynısı olsun miras eşit dağılsın diyor. Yani sanırım bundan da cesaret alarak isterim ben de ileride, bekar ya da evli olsam da fark etmiyor.” (K1: 23 yaş, bekar, lisans mezunu, mimar).

Bu beyanlardan açığa çıkan bir diğer husus, baba ve abilerin kız kardeşlere miras vermeye pozitif yaklaşması ve katılımcıların bu “ılımlı” etkiye dayanarak ve bu söylemlere sırtını dayayarak talepkâr olduklarıdır. Öte yandan bu beyanları veren katılımcı profillerinin eğitim düzeylerinin görece daha yüksek olması ve meslek sahibi olmalarının da “meydan okumaya” diğerlerine oranla daha fazla olanak tanıyabilmesine dikkat çekmek gerekmektedir.

Miras bölüşümünde bulunup halihazırda *payına düşenden memnun olanlar ve olmayanlar* ise iki farklı tutum sergilemektedir. İlkinde memnuniyet söz konusu olduğu için kök aileye karşı minnet duyma söz konusudur:

“Yani kızım zaten onlar kendileri verdi Allah razı olsun. Eğer baksaydık onlardan ses çıkmıyor, insafli davranmıyorlar, hani zaten şey diyor kul hakkına giriyorlarmış vermeyince. Tabi ki biz bunu talep ederdik. Ama şeriatı göre yine. Vermeselerdi de mahkemeye vermezdim. Yani ne bileyim o kadarı da fazla gibime geliyor, şey etmiyorum yani.” (K21: 47 yaş, evli, okur-yazar, ev kadını).

İkincisinde ise hakkının yendiğini bilmesine ve bundan dolayı kök ailesi ile kırgınlık ve gerginlik yaşamasına rağmen “*elalem ne der*” kaygısından ve sosyal baskıdan dolayı hak talebinde bulunulmayacağı dile getirilmektedir:

“Zaten meselemizi duyan herkes bana haksızlık yapıldığını biliyor. Olsun kızım azabını onlar çekecek, hakkıma girdiler. Zaten o günden beri aramız bozuk onlarla, keşke o 50 milyarı da almasaydım, tenezzül etmeseydim dedim sonra ama işte iş işten geçti. Ama desen ki mahkeme falan, yapmam bunu. Ama utancımın, utanmasaydım yapardım ama utanıyorum işte. Millet ağzına sakız olamam bu yaştan sonra.” (K7: 50 yaş, dul, okur-yazar değil, ev kadını).

Hak Talebinde Bulunmamak

Katılımcıların çoğu mirastan pay alma konusunda birtakım çekincelerine rağmen talepkâr iseler de bazı kadınlar farklı değişkenlerden dolayı hakları olduğunu bilmelerine rağmen hak talebinde bulunmadığı/bulunmayacağı ya da hakkından feragat ettiği/edeceğini dile getirmiştir:

“Dedemden bize bir arsa düşmüştü. Babam vefat ettiği için çocuklarına kaldı. O arsayı sattı erkek kardeşlerim. Satmadan önce bizim gidip bir imza atmamız lazımdı, bize telefon açtılar dedi gelip bir imza atacaksınız biz şu kadar miktar para alacağız, bize bu kadar arsa verecekler içinde sizin de payınız var verelim istiyorsanız size de. Annem de teklif etti ama aslında almamızı da istemezdi zaten. Biz dedik yok istemiyoruz gidip imzamızı attık geldik biz kendimiz istemedik. Ben dedim kendi payımı en küçük bekar kardeşime bırakıyorum. 8 erkek kardeşim vardı, biz 2 kız olarak hakkımızı onlara verdik.” (K5: 57 yaş, evli, ilkokul mezunu, ev kadını).

K5’in beyanından anlaşıldığı üzere, 2 kız kardeşe usulen yapılan teklife kendilerinden “beklenildiği” ölçüde cevap vererek pay teklifini reddetmişlerdir. Bu noktada kadınlardan beklentinin mirastan pay talep etmemesi, usulen teklif edilse dahi kök ailesinin “nazık” ve “duyarlı” tutumuna jestle karşılık vermesidir.

“Benim payım vardı ama eşim sıcak bakmadı almama. Yani dedi çok şükür muhtaç değilsin, annengile ayıp olacak onlar daha muhtaç. Ben de öyle düşünmüştüm zaten kendi isteğimle feragatname verdim istemiyorum diye. Yani zaten çok bir şey de değildi, 40 milyar falan olacaktı. Bizim, Allah’a binlerce şükürler olsun durumumuz iyiydi, muhtaç değildik istemedik. Mesela bizde fakir olsak, durumumuz iyi olmasaydı belki de bizde isteyebilirdik yani.” (K12: 31 yaş, evli, lisans mezunu, öğretmen).

K12'nin deneyiminde ise miras teklifinin reddedilmesinde evlenilen eşin maddi durumu belirleyici olmuştur. Katılımcı, halihazırda kök ailesinden gelecek bir desteğe ihtiyaç duymadıklarını, kök ailesinin bu paraya daha fazla ihtiyaç duyduğunu ve eşinin de bu yüzden “tenezzül etmediğini” anlatmaya çalışmıştır. Artvin’de yapılan çalışmada da benzer biçimde kadınların eşlerinin gelir düzeyleri veya mesleklerinin, maddi durumlarının iyiliğinin babaların kız çocuklarına erkeklerden daha az pay vermeye ya da hiç pay vermemesine dayanak oluşturmaktadır (Demir Gürdal & Odabaş, 2014: 44).

“Babam vefat etti yakın zaman önce. Abimlerin malı mülkü var biraz. Benim de durumum pek iyi değil aslında ama valla isteyemem onlardan bir şey. Yani hakkım olmasına rağmen isteyemem. Yani şimdi ben istesem, onlar vermese aramız bozulacak, ister istemez kırgınlıklar olacak, durup dururken ailemle aram açılın istemiyorum.” (K4: 35 yaş, evli, ilkokul mezunu, ev kadını).

Buradaki deneyimde ise kadınların miras talebinin önündeki en önemli sebeplerden, engellerden biri olan “aileyi kaybetme korkusu” açığa çıkmaktadır. Evlendikten sonra kök aile kadınlar için önemli bir dayanak noktası olmaya devam etmektedir. Nitekim çekirdek ailesinde kadına yönelik olası bir anlaşmazlık ya da herhangi bir haksızlık durumunda ilk sığınılacak/başvurulacak yer kök ailedir. Bu sebeple özellikle parasal/maddi konulardan dolayı kök ailenin tepkisini çekmeye cesaret edememek yaygın bir tutum olabilir.

Kadınlara Miras Verilmemesindeki Etkenler

Kadınların miras hakkından mahrum edilmesinin her sosyolojik olgu gibi ekonomik, sosyal, kültürel ve bireysel sebepleri olabilir. Aslan’ın çalışmasında bu sebepler örf ve adetler, erkeklerin toplumdaki konumu, kadınların mirastan pay istemeye utanması, kadının ailesinin kendisini dışlamasından korkması, dini hükümlerin bilinmemesi ve yabancıların mallara ortak edilmesinden çekinilmesi olarak sıralanmıştır (2022: 624-626). Bu çalışmada da benzer olguların etkisinden söz etmek mümkün olup, katılımcıların beyanlarından açığa çıkan sosyolojik etkenler örneklerle açıklanacaktır.

Ataerkil Cinsiyet Düzeni

Ataerkil cinsiyet düzeni/kültürü toplumdan topluma farklı uygulamalarla tezahür etse de kadının ikincil statüsünü yeniden üretmek noktasında evrensel bir nitelik taşır. Bu bağlamda Doğu/Batı ikiliğinden azade farklı coğrafyalardaki kadınlar için birtakım benzer sonuçlar doğurabilmektedir. Kadınların miras hakkından menedilmesine zemin oluşturan en önemli argümanlarından biri olarak karşımıza çıkan ataerkillik, katılımcı beyanlarında açıkça sebep olarak gösterilmiştir:

“Şırnak koşullarında genelde kadına bir şey tanınmıyor, kadın sanki evden değilmiş gibi evlendiği zaman yani dışlıyorlar genelde, yani tüm mal erkek çocuklarınınmış gibi düşünülüyor. (K1: 23 yaş, kadın, bekar, lisans mezunu, mimar).

K1’in ailenin soy bağıını erkek evlatlar üzerinden sürdürerek kız çocuklarını evlendikten sonra aileye dahil etmemesine yönelik beyanı, ataerkillik ve babasoyluluğu da bir eleştiri olarak okunabilir. Artvin’de yapılan benzer bir çalışmada ataerkil zihniyetin bir temsili olarak kız çocuğuna miras verilmesinin geleneklere uygun olmadığı gerekçesiyle kız çocuklarına mirastan pay verilmediği açığa çıkmıştır (Demir Gürdal & Odabaş, 2014: 42).

“Gelenek görenekler, ataerkil yetiştirilme biçimlerimiz bunun en büyük sebebi bence. Bırak erkek çocuklarını, onların zaten canına minnet ama kız çocukları bile bunu kabullenmiş artık. Yani mesela kendimi düşünüyorum, çok şükür durumum iyi belki bu da etkilidir ama babamdan ya da erkek kardeşlerimden beklentim yok. (K2: 33 yaş, kadın, evli, lise mezunu, ev kadını).

K2 için ise ataerkil kültürdeki yetiştirilme tarzlarımıza göre, kız çocukları mirastan pay edinme hakkının olmadığını savunan bir sosyalizasyon sürecinden geçerek büyümektedir. Bu bağlamda kadınların farkında olmadan “sessiz bir onay” göstererek durumu kanıksamaları söz konusudur. Şanlıurfa’da yapılan bir çalışmada benzer biçimde kadınların erkekler lehine olan miras taksiminden rahatsız olmadıkları ve herhangi bir itirazda bulunmadıkları, öyle ki bazı annelerin oğulları lehine tutum gösterdikleri açığa çıkmıştır (Sevinç, Kantar Davran & Sevinç, 2017: 247-248).

“Yani benim gördüğüm şudur. Babalar kızlarını verirken zaten çeyizidir, altınıdır, ihtiyacıdır karşılıyor Şırnak’ta. Kız evlenince artık diğer ailenin namusu oluyor, onların sorumluluğunda. Tamam benim oğullarım da evleniyor ama sonuçta benim kanımı sürdürüyor. Yani böyle olunca da benim malım oğullarım ve torunlarımın hakkı oluyor daha çok, tamam kızlarımın da belki hakkı var ama herkes böyle düşünüyor bence daha çok.” (K18: 63 yaş, erkek, evli, ilkokul mezunu, emekli).

K18’in beyanında yine baba soyluluğa yapılan vurguyla yaşanan yörede hakkın bilinmesine rağmen kanıksanmış yanlış örf-adetler gerekçe gösterilmektedir. Zira “erkek evlat” ın aile içindeki soyu sürdürme görevinin erkeği kız çocuğuna kıyasla “daha fazla hak eden” konuma sabitletiği açığa çıkmaktadır.

Miras İstemekten Utanmak: “Kadının Miras Talebi Ayıptır”

Hak olan bir şeyden erkekler lehine feragat etmenin “erdemliliğiyle” sosyalleşen kız çocuklarının yetişkin birer kadın olduklarında da -evli ya da bekar olmalarından bağımsız- hak talebinde bulunmaktan çekinmeleri, utanmaları doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Son 1-2 yıldır biraz değişmiş, eskiden kadınlar utanıyorlardı, baskı da vardı ikisi de vardı kızım. Şimdi biraz sanki değişmiş. (K21: 47 yaş, evli, okur-yazar, ev kadını).

“Vallahi utanıyoruz demeye kızım, mesela bana üvey kardeşlerim hem kız hem erkek olanlar haksızlık yapıyor şimdi. Üvey erkek kardeşlerim kendi öz kız kardeşlerine veriyor ama bize vermiyorlar, ben bir şey demedim ama çocuklarım kabul etmedi istedi diye benimle konuşmuyorlar. Benden küçük erkek kardeşim aradı, abla senin ihtiyacın yok utanmıyor musun bahsini etmeye dedi. Yani istediğime pişman ettiler utandırdılar beni.” (K14: 64 yaş, kadın, evli, okur-yazar değil, ev hanımı).

Yaşadığımız coğrafyada kadınların mirastan pay istemeye utanmasının kadınlar arasında yaygın bir tutum olması, miras hukukunda kemikleşen yanlış ve haksız uygulamaların devamlılığında önemli rol oynamaktadır (Aslan, 2022: 625). Nitekim kadınlar toplum ve aile içinde damgalanma ve dışlanmaya maruz kalmamak için çoğu zaman muhtaç olduğu halde haksızlığı sineye çekmektedir. Ataerkil cinsiyet kültüründeki “makbul kadın” dan beklenen fedakârlık yapıp hakkından feragat etmesi (Demir Gürdal & Odabaş, 2014: 45), ailesinden gelecek mala/paraya tenezzül etmemesi, kendisinin de bu talepleri “ayıp” olarak nitelendirmesi iken bu normlara uygun davranmayan kadınlar aile ve çoğu zaman sosyal çevre tarafından dışlanmaktadır.

Evlilik Yoluyla Yabancılaşma: “Elin Oğlu Yiyeyeğine Benim Oğlum Yesin”

Ataerkil cinsiyet düzeninde kadınların evlenmesi aileden “çıkılmak” ve başka bir aileye “dahil olmak” anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle evlenen kız çocuğu artık kök aile için bir “yabancı” konumundadır. Miras söz konusu olduğunda evliliğin bu anlamıyla kadınlar için bir “ceza” ya dönüştüğünü söylemek mümkündür (Demir Gürdal & Odabaş, 2014: 43). Dolayısıyla kendilerine hak olarak görülenin “yabancı”nın insafına bırakılmasına yönelik bir gönülsüzlük söz konusudur:

“Bak neden [miras] verilmek istenmiyor biliyor musun? Mesela adam damadını ya da eniştesini sevmiyor, güvenmiyor, vermek istemiyor. Mesela belki adamın kumarı var, içkisi var, karı kız ayakları var. Kızına ya da bacısına çektiriyor, yani verdiği mirası kadına koklatmayacağını da biliyor mesela. İşte öyle olduğu zaman da ben enayi miyim diyor, bu herif yiyeyeğine benim oğlum, torunlarım yesin malımı, ben niye vereyim elin oğluna? Yani böyle şeyler de var ablacım.” (K3: 50 yaş, erkek, evli, lise mezunu, esnaf).

“Babalar diyor ki damadım yiyeyeğine torunlarım yesin, benim öz kendi torunlarım işte. Kendi dediğim erkekten torunlar. Büyük ihtimal kökeni aşiretçilikten geliyor, yani kız akrabaya verilmediyse o artık elin kızı oluyor, çocukları da başkalarının torunları” (K15: 35 yaş, evli, yüksek lisans mezunu, işletmeci).

Burada aile içi ilişkilerin niteliğinin miras bölüşümündeki tutumları etkilediği görülmektedir. Babanın kız çocuklarına/damatlarına ya da erkek kardeşlerin kız kardeşlerine/enişterine besledikleri duygular olumsuz duygular çoğu zaman miras bölüşümüne olumlu yaklaşıma ket vurmaktadır (Aslan, 2022: 626). Zira “*elin oğlu yiyeceğine benim oğlum yesin*” sözü, tek başına babasoylu ve ataerkil aile yapısının erkekler lehine nasıl yeniden üretildiğine dayanak oluşturmaktadır.

Aile İçi Kırgınlıklardan Çekinme

Kadınların ailesinin kendisinin dışlamasından korkması, kadının miras talebinin önündeki en somut engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslan, 2022: 625). Bu çalışmada özellikle kadın katılımcılar tarafından vurgulanan bu husus, kadınların gündelik yaşamlarını olumsuz etkileyen bir tehdide dönüşmektedir:

“Neden verilmiyor, susuyoruz çünkü. Susuyoruz, istemiyoruz, talep etmiyoruz. Aslında çoğunlukla da verilmeyecek biliyoruz, bu yüzden de isteyemiyoruz. Bu hakkı kendimizde görmüyoruz. Utanıyoruz, çekiniyoruz. Yani en azından ailen sana kızar, bir şey der, küser, darılır. Hani ben olsam ben de çekinirim.” (K4: 35 yaş, kadın, evli, ilkokul mezunu, ev kadını).

K4, aileden dışlama korkusunun kadınlar aleyhine oluşan eşitsiz/adil olmayan miras hukuku ya da mirastan hiç pay verilmemesinin kadınlar tarafından olağanlaşmasına, kanıksanmasına ve itiraz edilmemesine zemin oluşturduğuna vurgu yapmaktadır. Bu noktada kadınlar ailelerini kaybetmemek uğruna “sessiz bir onay mercii” konumunda yer almaktadır. Nitekim özellikle evlenen birçok kadın için kök aile evlilik içi anlaşmazlık ya da boşanma durumlarında sığınılacak en önemli dayanak olma özelliğini sürdürmekte olup, bu desteğin kaybı ağır duygusal ve psikolojik tahribatlara yol açabilmektedir:

“Abla en büyük sebep ne biliyor musun? Kadınlar korkuyor, aileyi kaybetmekten, dışlanmaktan korkuyorlar. İşte babası, annesi, kardeşleri yüzüne vurur utanmıyor musun diye, bundan korkuyorlar. Kız çocukları aileye daha düşkün bir de biliyorsun, onlar da gitse kızsız yalnız kalmaktan korkuyorlar. Bunun için de değmez diyorlar.” (K11: 23 yaş, erkek, bekar, lisans mezunu, resim öğretmeni).

K12 için miras talebine dair şaka yollu göndermeler, ailenin ve özellikle de babanın erkek evlatları lehine olan tutumunun sert bir dille ilanı ile sonuçlanmıştır:

“Ben aslında bir ara şaka ile karışık aileme söylüyordum, yani aslında nabızlarını ölçüyordum. Zaten ihtiyacım yok eşim de izin vermez ama ne bileyim öyle etraftan alanlar olduğunu duyunca merak ettim bizimkiler ne tepki verir diye. 2 erkek kardeşim 4 kız kardeşim var bu arada. Babam başta ciddiye almadı ama ben birkaç defa şakasını yapınca okkalı bir şaka ile rahatsız olduğunu fark

ettim. İşte şey dedi, hepi topu 2 erkek kardeşiniz var bunların rızıkına göz dikecekseniz vay halimize... Ciddi ciddi rahatsız olduğunu anladım, annem de uyardı sonra kapat bu mevzuyu diye. Anladım ki şakası bile ortamı gerdi, yani gerçekten artık istesem bile talep etmeye yüzüm ve cesaretim olmaz artık. (K12: 31 yaş, kadın, evli, lisans mezunu, öğretmen).

Değişim ve Çözüm Önerileri

Ataerkil toplumlardaki kadınlarla ilgili birçok toplumsal eşitsizlik karşısında kadının miras hakkı çoğunlukla elzem görülmeyen ve bu nedenle de ihmal edilen toplumsal sorunlardan biridir. Ancak bu konuda bu çalışmaya da ilham veren, duyarlılık ve farkındalığa dayalı birtakım toplumsal değişimlerin başladığını söylemek mümkündür. Katılımcı beyanlarında da görüldüğü üzere araştırmanın yürütüldüğü Şırnak'ta miras hukukunda kadınların görünür/tartışılır olmaya başlaması ve hakkını talep etmeye başlayan bir "özne" ye dönüşmesi son birkaç yılın sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Şimdi şöyle bir şey var, en azından anne babalar bu konuda daha bilinçli, hani şimdi biraz daha böyle farkındalık var. En azından kızların da tam olarak eşit bile görmeseler bir pay hakkı veriyorlar. Mesela ben kendi babamdan yola çıkayım. Benim babamın söylediği şey sürekli kız erkek eşittir yani. İkisi de benim evladımdır. Hani sonuçta ben şeye bakıldığında erkek evladımız da evleniyor. Kadın da aynı şekilde. Hani o şekilde eşit bir tutum izlenmesi gerekiyor. Zaten bir adaletsizlik vardı eskiden. Ama şimdi bir farkındalık da yok denilemez hani." (K6: 33 yaş, bekar, lisans mezunu, turizmci).

"Eskiden hiç yoktu canım. Bu son 1-2 sene bayağı şey, yani [miras] veriyorlar artık. Mesela geçen gün [X ailesinden] biri anlattı bana, babam daha sağken bize şeyler verdiler dedi. Miras verdiler. Dedi her iki kıza, bana, ablama, kız kardeşime, dedi her birimize iki daire verdiler ki hatta dedi benim diğer kız kardeşimin durumu hiç yoktu mesela, şimdi bir tanede oturuyorlar dedi, bir tane de kiraya veriyorlar. Ama dedi babamız kendi rızasıyla verdi, daha ölmeden önce. Böyle babalar var mesela." (K21: 47 yaş, evli, okur-yazar, ev kadını).

"Ama şu an insanlar ne yapıyor biliyor musun, şu an mirasını babası ölmeden paylaşıyor. Diyor ki ben kızıma şunu şunu veriyorum, erkeğe bu. Son zamanlarda böyle bir şey çıktı. Yani şu an miras verildiğinde Şırnak'ta yaygın olan sistem budur. Ama tabi bunun altında da kadınların paylarını istemesi yatıyor tabi ki de, kadınlar istiyor artık affetmiyorlar vallahi." (K3: 50 yaş, erkek, evli, lise mezunu, esnaf).

Bu değişimin en önemli rol modelleri, *mirastan payını isteyen kadınlar ve paylarını teslim eden anne-babalar ve erkek kardeşlerdir*. Şu an gelinen noktada medeni kanuna göre bir paylaşımın söz etmek henüz mümkün olmasa da şeri hukuka göre bölüşümün yaygınlaştığını

söylemek mümkündür. Ancak yine de miras söz konusu olduğunda halihazırda en yaygın uygulama biçiminin medeni ya da şer'i hukukun herhangi birinden ziyade “sus payı” ya da “hediye” olarak dağıtılan paylardır. Bu noktada mirastan hukuka uygun olmasa da pay dağıtanlar takdir beklerken öte yandan hukuka uygun olası miras taleplerinin de önüne geçmeyi amaçlamaktadırlar.

Bu değişimin olumlu anlamda devamı için katılımcıların birtakım çözüm önerileri mevcuttur:

“İşte bu duruma aile içinde müdahale eden kişi anne olmalı. Anne kızına da verilmeli demeli, kocasının payını korumaktan ziyade, eril düşünmekten ziyade. Çünkü bizim toplumda şöyle bir şey de var, kız çocuğu daha vefakâr, daha vefalı, ailesini soran. Mesela benim halamla babam babaanneme baktı zamanında. Yani bu düşünce, madem hani böyle düşünüyorlar o zaman mirasta da gözü kapalı versinler. (K1: 23 yaş, bekar, lisans mezunu, mimar).

K1 için aile içinde anne kız çocuklarına yönelik kocası ve oğullarına karşı hak savunucusu rolünü oynamalıdır.

“Şimdi bu kültür şöyle değişebilir, başta dediğim gibi eğer çocuklarına eşit şekilde davranıyorsa ve bu ölüme kadar gidiyorsa bu ortadan kalkacak demektir. Baba kilit rol oynar bu noktada, önce kendi çekirdek ailesinden başlar sonra aşiretin hepsine kadar gider. Bu böyle ortadan kaldırılabilir, buda zaman alır. İşte okur-yazarlık düzeyi yükseldiği zaman, belli bir dilimde artık medeni kanunun koyduğu şartlar doğrultusunda hareket etmeye başlarlar ve sonunda hareket etmek zorunda kalırlar.” (K15: 35 yaş, evli, yüksek lisans mezunu, işletmeci).

K15'e göre ise K1'in aksine ailede hak dağıtımını yapacak ve miras hakkının adaletli tesisi için kilit rol oynayacak kişi babadır. Babalar kendi çekirdek ailesinden başlayarak akrabalık ettiği diğer aileleri de ikna etmeye davet edilmektedir.

“Toplumsal olarak şunu yapabiliriz, mesela kendi içimizdekileri her toplumda söylememiz gerekiyor. Mesela ilk önce kendi ailemizin içinde. Eğer biz kendi ailemize bunu enjekte edersek abine, kardeşine, kız kardeşine, annene bunu yaparsan, zaten ileriki dönemlerde bazıları birbirini örnek alarak zaten bunu yapar.” (K3: 50 yaş, erkek, evli, lise mezunu, esnaf).

K3'ün beyanı da benzer biçimde değişimin aile içinde anne-babanın kız ve erkek çocuğunun değer anlamında eşit olduğunu, miras bölüşümünde de eşit olacağını söylemesiyle başlayacağına ve zamanla bu kanının normalleşeceğine vurgu yapmaktadır.

“Mesela geçen gün camide kadınların miras hakkı konuşuldu. Vaazda imam dedi ki bu haktır, istesen de istemesen dinde bu haktır, kadının payı erkeğin yarısıdır. Vermezsen günahdır, hakkına girmiş olursun, payından caysa bile günahdır. Yemin ederim ki tanıdığım bir adam bu vaazdan sonra ertesi gün gitti, abilerini kardeşlerini topladı, anlattı dedi budur böyledir diye, herkesi ikna etti, kız

kardeşlerine de verdi. Kız kardeşleri istemeden kendisi verdi. Yani hepimiz Müslümanız Cuma namazlarında sohbetlerde bu konu anlatılabilir. Bence çok kişi dinler ikna olur.” (K19: 59 yaş, evli, ortaokul mezunu, emekli).

Son olarak dile getirilen bir diğer önemli öneri, mevzunun dini hususlarla da alakalı olmasından ötürü yine dinin imkanlarından yararlanabilmeyi mümkün kılmaktadır. Yaşanılan yörenin önemli sosyalleşme mekanlarından biri olarak camilerde, yine yörede etkisi olan kanaat önderlerinden sayılan cami imam-vaizlerinin şeri hükümleri anlatması önerilmektedir. Nitekim İslam dini inanışında önemli bir yer tutan cuma namazı ibadetleri pek çok erkeğin bir araya toplanmasına zemin oluşturduğu için bir fırsat olarak dini hükümlerin uygulanması teşvik edilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, araştırmanın yapıldığı yörede gündelik yaşamda gittikçe daha çok görünür olmaya başlayan, üzerinde hararetle tartışmaların yapıldığı ancak bir söz birliğine vardiye edilemeyen, sıklıkla temsillerine rastlanan güncel bir konuyu odağına almıştır. Çalışmanın başında araştırmacıların kişisel ve akademik gözlemleri sonucunda açığa çıkan iki temel ön kabul mevcuttu. Bunların ilki kadınların çoğunlukla mirastan pay isteme ve haklarının tesisinde pasif ve çekimser olabilecekleridir. İkincisi ise erkeklerin çoğunlukla kadınlarla miras bölüşümüne gönülsüz olabilecekleridir. Her iki ön kabulü de destekleyen argümanlar katılımcı beyanlarında açığa çıkmakla beraber, bu beklentinin tam tersi deneyimler de dile getirilmiştir. Nitekim nitel araştırmaların derdi niceliksel/sayısal genellemeler yapmaktan öte olguların farklılaşan, çeşitlendirilen deneyimlerine odaklanmaktır.

Bu bağlamda katılımcı kadınlardan özellikle görece genç, bekar ve meslek sahibi olanların miras hakkını istemekte kararlı oldukları açığa çıkmıştır. Hak talebinde bulunan ya da bulunmayı düşünen kadınlar hakkın teslim edilmediği durumlar karşısında öfkeli ve ısrarcıdır. Hak talebinde bulunup hakkını alan kadınlar ya da kendisi henüz istemeden kök ailesinin mirastan pay verdiği kadınlar ise minnet duymaktadır.

Öte yandan her ne kadar hak olduğunu bilmesine rağmen kadınların miras talebini karşılamayı çeşitli gerekçelerle reddeden erkek katılımcıların yanı sıra, halihazırda kadınların aleyhine olan toplumsal kabulü eleştiren ve gelecekte kız kardeşleri ya da kız çocuklarının miras taleplerine eşitlikçi yaklaşacağını beyan eden katılımcılar da mevcuttur. Kadınlarla miras paylaşımına gönülsüz yaklaşan erkek katılımcıların çoğunlukla orta yaşlı, evli, çocuk sahibi olduğu; miras talebine ılımlı ve müzakereci yaklaşanların ise görece genç ve eğitim düzeyi yüksek erkeklerden oluştuğu açığa çıkmaktadır. Sonuç olarak demografik profillerin miras konusundaki

eşitsiz paylaşım hukukuna dair fikirleri etkilediğini söylemek mümkündür. Ancak görece daha eşitlikçi ve müzakereci olan kadın ve erkek katılımcıların çoğunlukla bekar olması ve ailede halihazırda henüz bir miras bölüşümü yaşanmadığı için “varsayımsal” konuştuklarının da altını çizmek gerekmektedir.

Şırnak’taki miras paylaşımlarında katılımcı beyanları ve araştırmacı gözlemlerine göre medeni hukukun neredeyse hiç dikkate alınmadığını, şer’i hukukun görece daha yaygın biçimde miras davalarına rehberlik ettiğini söylemek mümkündür. Ancak bu şeri hukukun tam ve yaygın olarak uygulandığı anlamına gelmemektedir. Şeri/dini/örfi hukuk araştırmanın yapıldığı yörede gündelik yaşamdaki boşanma, husumet, mal paylaşımı gibi birçok anlaşmazlıkta pozitif hukuka önemli bir alternatif olarak başvurulmasına rağmen, açık hükümlerle belirtilen kadının miras hakkı söz konusu olduğunda görmezden gelinmekte, dikkate alınmamaktadır. Buradaki çifte standart yine kadınların toplumsal konumunu zora sokmaktadır. Yaygın olan tutum, miras paylaşımında kadınların ya tamamen görünmez kılınarak muhatap alınmaması ya da kadınların gelecekte olası miras talebinin önüne geçebilmek için cüzi miktarlarda “sus payı” verilmesidir. Sus payına karşılık ailenin kadından beklediği itiraz etmenin aksine şükür ve minnet duymasındır.

Kadınların miras hakkından menedilmesinin çeşitli sosyo-kültürel etkenlerle ilişkili olduğu açığa çıkmaktadır. En somut etkenlerden biri olarak ataerkil cinsiyet kültüründe kadınların özellikle evlilik yoluyla aileden çıkması ve artık kök ailesine dahil edilmemesi, başka bir ailenin mensubu olarak yabancılaştırılmasıdır. Ataerkil ve babasoylu geleneksel aile yapısında kan bağı erkek evlat üzerinden sürdürüldüğü gerekçesiyle dede/babadan kalan mallar erkek evlat ve torunların hakkı olarak tanımlanmaktadır. Kız çocukları mirasta pay sahibi olmadıkları telkiniyle sosyalizasyon sürecinden geçtikleri için erkeklerin lehine olan eşitsiz bölüşüm hukukunu kanıksamakta ve çoğunlukla hak talebinde bulunmamaktadır. Kadınların bu husustaki içselleştirilmiş “sessiz onayı” kanıksanmış toplumsal normların devamında ve kalıp yargıların yeniden üretiminde önemli rol oynamaktadır. Sosyal baskı ve aileden dışlanma korkusu da benzer biçimde kadınların miras talebine ket vuran önemli dışlama mekanizmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kız çocuklarının evlilik içi anlaşmazlık ya da boşanma durumlarında en önemli destek mercii olma özelliğini koruyan kök ailesinden “para/mal/hırs” dolayısıyla dışlanmayı göze alamaması yaygın bir tutumdur. Yine evlenen kadının kocası ve çocuklarına yönelik “*elin oğlu yiyeceğine benim oğlum yesin*” anlayışı kadınlarla mirası paylaşmayı istememekteki önemli sebeplerden biri olarak saptanmıştır.

Bu çalışmadan çıkan en önemli sonuçlardan bir diğeri, katılımcıların da beyan ettiği üzere halihazırda kadınların miras hakkına dair bir farkındalık ve bilinçlenmenin gelişmekte olduğudur.

Son birkaç yılda gerek kadınların talep ederek fail/özne konumuna geçtikleri, gerekse de talep etmelerini beklemeden kök ailelerin kendi rızasıyla kadınlara pay vermeleri bu değişimin tetikleyici unsurları olmuştur. Katılımcılar nezdinde kadınların artık daha talepkâr, aileler ve erkelerin de daha ılımlı ve müzakereci oldukları açığa çıkmıştır. Değişimin eşitlik/adaleti sağlamaya devam etmesi için bu sorunun öncelikle aile içinde konuşularak normalleştirilmesi, baba ve annelerin kız çocuklarının hakkını teslim etmekte kilit rol oynayabilecekleri önerilmektedir. Öte yandan meselenin dini söylemle ilişkisine binaen camilerde imam/vaizler gibi kanaat önderleri aracılığıyla sıklıkla mevzubahis edilmesi de bir başka öneri olarak sunulmuştur. Bunlara ek olarak, üniversitelerin Kadın Çalışmaları/Araştırmaları Anabilim Dalları ya da Kadın/Kadın ve Aile/Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezleri'nin bu sorunu gündeme alarak sosyo-kültürel, hukuksal ve gündelik nedenlerine dair çalışmalar yaparak kamuoyunu bilgilendirmesi, yerel kurum ve kuruluşlar ile kadın alanında çalışmalar yürüten sivil toplum örgütleri ile işbirliği halinde farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları yapmaları sorunun çözümüne katkı sağlayabilir.

Bu çalışma Şırnak ili özelinde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi genelinde kadınların miras hakkına odaklanan alan çalışmasına dayalı ilk sosyolojik araştırma olması sebebiyle elbette birtakım eksiklikler barındırmaktadır. Kadının miras hakkına yönelik sorunların Şırnak'ı da içeren Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'ne özgü olmayıp, esasında literatür çalışmalarıyla da desteklenen genel bir toplumsal olgu olduğuna dikkat çekmekte fayda vardır. Bu çalışmada hedeflenen, miras sorunsalına ilişkin genel kanılar, tutumlar, neden ve sonuçlar bağlamında genel bir çerçeve sunmaktır. Ancak konunun farklı demografik özelliklere sahip örneklem grupları ile farklı sosyal, ekonomik, politik ve kültürel zeminlerde daha spesifik sınırlarla, nitel ve nicel araştırma yaklaşımları birlikte ya da ayrı ayrı kullanılarak yeniden çalışılması elzemdir. Burada amaçlanan bundan sonraki çalışmalar için soruna ilişkin ana hatlar üzerinden bir giriş niteliğinde değerlendirmeler yapmaktır.

Yazarın Notu

Çalışmanın etik kurul onayı ek belgelerde sunulmuş olup, çalışma akademik etik ilkeler gereğince yürütülmüştür. Şırnak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne desteklerinden ötürü teşekkürler. Proje No: 2021.SNAP.14.03.01.

Kaynakça

Alkış, A. (2019). İslam Miras Hukuku ile Türk Medeni Kanun Miras Sisteminin Varisler Yönüyle Karşılaştırılması, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 60-79.

- Arslan, H. (2009). *İslam Hukukunda Tereke Taksiminde Gözetilen Maslahatlar*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Aslan, D. (2022). Günümüz Miras Uygulamaları Üzerine Fıkhi Bir Analiz: Güneydoğu Anadolu Örneği. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 14(2). 618-631.
- Ataklı Yavuz, R. (2016). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Şiddet. *Journal of Life Economics*, 3(3), 77-100.
- Ateş, S. (1997). İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 304-308.
- Berki, Ş. (1976). Türk Medeni Kanununda Miras Hukukunun Esasları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 33(1), 125-138.
- Berki, Ş. (1978). İslâm Hukuku Miras Sistemi ile Medeni Kanunun Miras Sistemi Arasındaki Farklar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1-2), 1-16.
- Berki, Ş. (1980). Kur'an'da Miras Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 38(1), 107-132.
- Bora, A. (2018). *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canarslan, G. (2015). 743 Sayılı Kanundan Günümüze Sağ Kalan Eşin Mirasçılığı. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5(69), 30-39.
- Creswell, J. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev. M. Bütün, & S. B. Demir) Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Çalık, B. (2020). İslam Hukukunda Kadının Evlilikle Sabit Olan Mali Hakları, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 61-85.
- Demir Gürdal, A. & Odabaş, Z.Y. (2014). Kadın ve Miras: Sosyolojik Bir Değerlendirme, *Folklor/Edebiyat*, 20(78), 37-50.
- Demirbal Göz, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 5-28.
- Dural, M & Öz, T. (2023). *Türk Özel Hukuku Cilt IV Miras Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları Eğitim Materyali*. Ankara: Ceid Yayınları.
- Efe, A. (2011). İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18, 157-168.

- Eren, F. & Yücer Aktürk, İ. (2023) *Türk Miras Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları. Glesne, C. (2015). *Nitel Araştırmaya Giriş* (Çev. A. Ersoy, & P. Yalçınoğlu) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güven Yaman, E. (2019). *Kadınların Miras Hukukundaki Haklarının Toplumsal Yansıması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi: Karabük.
- Gürkan, Ö. & Coşar, F. (2009). *Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkileri*. Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı.
- Işık, N. S. (2007). Türkiye’de Kadın Hareketi ve Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet. *Aile İçi Şiddet, Kadın Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 112-117.
- İmre, Z. & Erman, H. (2021). *Miras Hukuku*. İstanbul: Der Kitabevi.
- İnci, R. (2019). Çalışan Kadınlarda Şiddet Algısı ve Bu Algıda Ekonomik Şiddetin Yeri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 189-206.
- Kandiyoti, D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* (Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapıncı & F. Özbay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karasakal, Ş. (2014). Miras Âyeti ve Cürcânî’de Ashâbu’l-Ferâiz. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 247-268.
- Kocayusufpaşaoğlu N. (1987). *Miras Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Neuman, L.W. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özdemir, R. (2022). İslâm Hukukuna Göre Kadının Malî Hakları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 92-119.
- Serozan, R. & Engin, B. İ. (2022). *Miras Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sevinç, M.R., Davran, M. K & Sevinç, G. (2017). Şanlıurfa’da Kırsal Kadınlar ve Miras Hakkı, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(12), 240-251.
- Türköne, M. (1995). *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Uslu, R. (2020). Miras Hukukuna Dair Bir İnceleme: Nisâ ve Enfâl Sûreleri Özelinde. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 144-157.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara:Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. (2018). İslam Hukukunda Kız Çocuğunun Mirastaki Payının Cinsiyet ile Temellendirilmesine Analitik Bir Bakış, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1), 347-376.

Yayın Hizmetlerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kararlarına Dayalı Bir İnceleme

Gender Equality in Broadcasting Services: A Review Based on the Decisions of the Radio and Television Supreme Council

Muradiye Çevikçelik*

Öne Çıkanlar

- Medya, toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturulmasında ve pekiştirilmesinde önemli bir araçtır.
- Yayın hizmetlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun olması yasal bir zorunluluktur.
- RTÜK'ün oluşumunda toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilmelidir.

Öz: Cinsiyet, erkek ve dişi birbirinden ayıran biyolojik özellikleri, toplumsal cinsiyet ise erkek ve dişi olmaya kültür tarafından yüklenen özellikler bütünüdür. Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kavramının aksine, biyolojik değil, kültürel bir kavramdır. Kültürden kültüre değişmekle birlikte genel olarak kadınların zayıf, duygusal, edilgen, şefkatli ve fedakâr olması; erkeğin ise cesur, girişken, güçlü, zeki ve aktif olması beklenir. Günümüzde medya, bilinçli veya bilinçli olmayan bir şekilde toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturulmasında, aktarılmasında ve pekiştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Televizyon aracılığıyla yapılan yayınlar, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da ve ilgili diğer mevzuatta öngörülen temel ilkelere uygun olarak sunulmalıdır. Bu temel ilkeler arasında toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alan çeşitli ilkelere de yer verilmiştir. Bir düzenleyici ve denetleyici kurum olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından yapılacak denetimlerde, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin temel yayın ilkelerine aykırı bir şekilde faaliyet gösterdiği tespit edilen yayıncı kuruluşa, 6112 sayılı Kanun'da öngörülen idari yaptırımlar uygulanacaktır. Bu makalede, RTÜK tarafından verilen çeşitli kararlar incelenmiş ve Kurulun toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makale kapsamında incelenen yayınlar diziler, reklamlar ve çizgi filmler ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın sonucunda televizyon yayınlarının toplum üzerinde önemli etkilere sahip olduğu ve yayınların hazırlanmasında toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine uygun olmayan ifadeler ve davranış kalıplarına yer verilmemesi gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden bir medya ortamının oluşturulmasındaki rolü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Medya, İdare Hukuku.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, muradiyecevikcelik@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-6502-4076.

Highlights:

- Media is a significant tool in the formation and reinforcement of gender roles.
  - It is a legal requirement that broadcasting services comply with gender equality.
  - Gender equality should be considered in the composition of the Radio and Television Supreme Council.
-

Abstract: Sex refers to biological features that distinguish between male and female, while gender refers to a set of characteristics imposed by culture on being male and female. Unlike sex, gender is a cultural concept, not a biological one. Nowadays, media has an important place in creation, transfer, and reinforcement of gender roles, whether consciously or not. Broadcasts made through television should be presented in accordance with the basic principles prescribed in the Law on the Establishment of Radio and Television Enterprises and Their Broadcasting Services (Law No. 6112) and other relevant legislation. Among these fundamental principles, there are various principles that ensure gender equality. Administrative sanctions stipulated in the Law No. 6112 will be applied to the broadcasting organization that is operating in violation of the basic broadcasting principles regarding gender equality as a result of the inspections to be carried out by the Radio and Television Supreme Council, which is a regulatory and supervisory institution. In this article, various decisions made by the Council have been examined, and the Council's approach to gender equality has been revealed. The scope of the study is limited to TV series, commercials, and cartoons. As a result of the study, it has been concluded that television broadcasts have significant effects on society, and it is necessary for broadcasts not to contain expressions and behavior patterns that are not in line with gender equality. Moreover, the Council's role in creating a media that promotes gender equality has been examined.

Keywords: Gender, Media, Administrative Law.

Summary

Sex refers to biological features that distinguish between male and female, while gender refers to a set of characteristics imposed by culture on being male and female. Unlike sex, gender is a cultural concept, not a biological one. Although it varies from culture to culture, there is a general expectation that women should be weak, emotional, passive, compassionate, and altruistic, whereas men should be brave, sociable, strong, intelligent, and active. While men are associated with the public space, women are associated with the private area. These gender roles are transferred to the child consciously or unconsciously, but regularly, from the birth of the child. Gender roles are transferred to children in various ways. The most effective factors are undoubtedly parents and family dynamics. Other factors in orientation of children within the framework of gender roles are relatives, schools, religious institutions, etc. Nowadays, media has an important place in creation, transfer, and reinforcement of gender roles, whether consciously or not. Media influences lives of people from all age groups, perhaps even more than their families. Various messages conveyed through media serve to create gender stereotypes or reinforce existing

stereotypes. Although there are quite different mass communication channels in today's world, television continues to maintain its importance in the daily life of individuals. Broadcasts made through television should be presented under the basic principles prescribed in the Law on the Establishment of Radio and Television Enterprises and Their Broadcasting Services (Law No. 6112) and other relevant legislation. Among these fundamental principles, there are various principles that ensure gender equality. Administrative sanctions stipulated in the Law No. 6112 will be applied to the broadcasting organization that is operating in violation of the basic broadcasting principles regarding gender equality as a result of the inspections to be carried out by the Radio and Television Supreme Council, which is a regulatory and supervisory institution. The purpose of this study is to show the role of the Radio and Television Supreme Council in ensuring gender equality in television broadcasts and in creating a media that promotes gender equality. In this context, the importance of promoting gender equality in television series, advertisements, and cartoons has been emphasized. Afterward, some decisions made by the Radio and Television Supreme Council regarding each broadcast have been examined. One decision has been selected for each broadcast, and the Radio and Television Supreme Council's approach has been revealed. In that respect, it has been concluded that in order to implement gender equality, expressions and behavior patterns that do not align with the principle of gender equality should not be included in the preparation of television broadcasts that have significant effects on society. Furthermore, the Radio and Television Supreme Council, with the support of experts, should guide broadcasting organizations and promote gender equality in television broadcasts. For this, various projects and scientific meetings should be organized in cooperation with universities, non-governmental organizations, public institutions, and public administrations. Thanks to this collaboration, awareness on gender equality can be raised and more effective policies can be developed.

Giriş

Günümüzde sosyal bilimler alanında pek çok çalışmanın konusunu oluşturan toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek olmaya toplum tarafından yüklenen davranış kalıplarının bütünü ifade etmektedir. Toplumda kadın ve erkek olmanın doğal bir sonucu olarak kabul edilen pek çok duygu ve davranış kalıbı esasen o topluma hâkim olan kültürden kaynaklanmakta, yüzyıllardır yeniden ve yeniden üretilmekte ve gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Toplumda kabul gören kadın ve erkek stereotiplerinin (kalıp yargılarının) oluşturulması, pekiştirilmesi ve aktarılması aile, okul, arkadaşlar, masallar, kitaplar, dergiler, kitle iletişim araçları, medya gibi pek çok vasıta ile bilinçli bir şekilde veya farkında olmaksızın gerçekleştirilebilmektedir.

Bu makalede, önemli kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonda sunulan yayınlarda göz önünde tutulması gereken toplumsal cinsiyete ilişkin temel yayın ilkeleri idare hukuku perspektifinden ele alınmıştır. Devamında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından verilen çeşitli kararlar incelenmiş ve Kurulun toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşımı idare hukuku ilkeleri çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makale kapsamında incelenen televizyon yayınları; diziler, reklamlar ve çizgi filmler ile sınırlandırılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Medya

Günümüzde biyolojik cinsiyet (*sex*) ve toplumsal cinsiyet (*gender*) kavramlarının birbirinden farklı iki konseptte karşılık geldiği kabul edilmektedir. Biyolojik cinsiyet, erkek ve dişi birbirinden ayıran biyolojik özellikleri, toplumsal cinsiyet ise erkek ve dişi olmaya kültür tarafından yüklenen özellikler bütünü ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kavramının aksine, biyolojik değil, kültürel bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıklarla değil, kadın ve erkeğin toplum tarafından nasıl algılandığı ve onlardan ne tarz davranışlar beklediği ile ilgilidir (Üskül Engin, 2022: 334; Dumanlı, 2011: 133; Tahtalı, 2022: 148). İki kavramı birbirinden ayırma konusunda verilen çabanın amacı, yüzyıllardır tekrarlanan davranış kalıplarıyla kadınlara ve erkeklere yüklenen rollerin biyolojik değil, kültürel temelli olduklarını ortaya koymaktır. Böylelikle toplum tarafından kadın ve erkek olmaya yüklenen anlamların ve her iki cinsiyete verilen toplumsal rollerin meşruiyetinin biyolojik temellere dayandırılarak bu argümanın mutlak bir doğru olarak kabul edilmesinin ve toplumda kadın-erkek arasında var olan eşitsiz uygulamaların doğallaştırılmasının önüne geçmek amaçlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, toplumun biyolojik cinsiyetlere yüklediği anlamla ilgilidir. Dolayısıyla biyolojik açıdan erkek ve dişi olarak dünyaya gelen bireyler, toplumdaki kültürel değerler ve davranış kalıpları ile kadın ve erkek rollerine kavuşurlar. Toplumsal cinsiyet kalıpları doğrultusunda kadınlar duygusal, edilgen, sevecen, şefkatli, güler yüzlü, erkeğe kıyasla daha az zeki, kurtarılmayı bekleyen, nazik, kırılğan vb. özelliklerle; erkekler ise cesur, aktif, zeki, mantığıyla hareket eden, çevik, güçlü, kurtarıcı, metanetli vb. özelliklerle özdeşleştirilir. Keza kadınlar özel alanla, erkekler ise kamusal alanla ilişkilendirilir. Bu toplumsal roller, çocuğun doğumundan itibaren bilinçli veya bilinçsiz ve fakat düzenli bir şekilde çocuğa aktarılır. Hatta günümüzde hamileliğin belirli bir haftasından itibaren yapılan cinsiyet partilerinde, bebeğin cinsiyeti mavi veya pembe renkler kullanılarak çeşitli şekillerde açıklanmakta ve bebek daha doğmadan toplumsal cinsiyet kalıpları kendisini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin çocuğa aktarılmasında en belirleyici faktör, elbette ki ebeveynler ve aile içi dinamiklerdir. Çocukların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde

yönlendirilmesinde aileyi akrabalar, okullar, dini kurumlar vb. takip etmektedir. Günümüzde ise toplumsal cinsiyete ilişkin stereotiplerin çocuklara ve diğer bireylere öğretilmesinde kitle iletişim araçları öne çıkmaktadır. Zira günümüzde kitle iletişim araçları, her yaş grubundan insanın hayatını belki de aileden daha fazla etkilemektedir. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla verilen pek çok mesaj, bireylerde toplumsal cinsiyet kalıplarının oluşturulmasına veya var olan kalıpların pekiştirilmesine hizmet etmektedir. Bu kapsamda gazeteler, dergiler, masallar, şarkılar, klipler, sosyal medya hesaplarından paylaşılan fotoğraf ve videolar, filmler, diziler, haberler, çizgi filmler, reklamlar vb. toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin stereotiplerin oluşturulmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bireylerin günlük hayatta karşılaştıkları toplumsal cinsiyete ilişkin roller, kitle iletişim araçları aracılığıyla yeniden sunulmakta ve böylece cinsiyetçi yargılar pekiştirilmektedir.

Günümüzde her ne kadar kitle iletişim araçları oldukça çeşitlenmiş olsa da televizyon bireylerin günlük hayatındaki önemini korumaya devam etmektedir. Dolayısıyla televizyon aracılığıyla yapılan yayınlar; kadın ve erkek rol modellerinin belirlenmesine, toplumsal cinsiyet kalıplarının oluşturulmasına, pekiştirilmesine ve yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Kula Demir, 2006: 286). Bu durum yayın hizmetlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olabilmesi adına birtakım yayın ilkelerinin tespit edilmesini, tespit edilen bu ilkeler çerçevesinde görsel medya yayınlarının denetlenmesini ve denetimler neticesinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini perçinleyen, kadına şiddeti özendiren ve kadını bir meta olarak yansıtan yayınlara mevzuatta öngörülen yaptırımlar uygulanarak caydırıcılığın sağlanmasını gerektirmektedir. Bu denetim; yayın hizmetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği ile düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, haberleşme ve basın özgürlüğü arasında bir dengenin kurulmasını gerektirmektedir. Anayasa'nın 26. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenen "Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz" hükmü, görsel medya hizmet sağlayıcılarında yayınlanan içeriklerin denetlenmesinin anayasal dayanağını oluşturmaktadır (Tahtalı, 2022: 135-136). Bu yönde bir denetim ülkemizde RTÜK aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

RTÜK'ün Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamadaki Rolü

Yayın hizmeti, "medya hizmet sağlayıcının editoryal sorumluluğu altında ve temel amacı kamuoyunu bilgilendirmek, eğlendirmek veya eğitmek üzere elektronik iletişim şebekeleri yoluyla program sunmak olan, bireysel iletişim hariç olmak üzere, televizyon yayın hizmeti, isteğe bağlı yayın hizmeti ve ticarî iletişim ile radyo yayın hizmetini" ifade etmektedir (6112 sayılı Kanun, m. 3/1-ff). Ülkemizde radyo ve televizyon yayıncılığı, bir kamu tüzel kişisi olan Türkiye Radyo

Televizyon Kurumu (TRT) ile özel radyo ve televizyon kuruluşları eliyle sunulmaktadır. Özel radyo ve televizyon kuruluşları; 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun (6112 sayılı Kanun) uyarınca yayın lisansını almak, yayın hizmetlerini bu Kanun’da belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde sunmak ve RTÜK’ün denetimine katlanmakla yükümlüdür. Dolayısıyla TRT ve özel radyo ve televizyon kuruluşları tarafından sunulan yayın hizmetleri kamu hizmeti niteliği taşımaktadır (Ayaydın, 2014: 354-355; İsbir, 2007: 826; Çevikçelik, 2021: 314). Anayasa Mahkemesi de 18.05.1990 tarihli 1989/9 esas ve 1990/8 karar sayılı kararında, radyo ve televizyon yayını hizmetinin çağın en ileri teknolojik aşamasında bir kamu hizmeti olduğunu vurgulamış ve bu hizmetin Anayasa’da öngörülen nitelikleri taşıması gerektiğine dikkat çekmiştir (26.07.1990 tarih ve 20586 sayılı Resmî Gazete).

Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetleri sektörünü düzenleme, yayın hizmetlerinin Anayasa’da ve 6112 sayılı Kanun’da öngörülen ilkelere uygun bir şekilde yerine getirilip getirilmediğini denetleme ve gerektiğinde yaptırım uygulama yetkisi RTÜK’e aittir (6112 sayılı Kanun, m. 34/1). 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda III sayılı cetvelde düzenleyici ve denetleyici kurumlardan biri olarak zikredilen RTÜK, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişisi niteliğindedir. Dolayısıyla RTÜK tarafından verilen idari para cezaları ve diğer idari yaptırımlar, idari işlem niteliğinde olup söz konusu kararlar nedeniyle menfaatleri ihlal edilen kişi ve/veya kişiler yargı yoluna başvurma imkanına sahiptir. Zira Anayasa’nın 125. maddesine göre, “*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*”. Söz konusu uyuşmazlıkları çözmek hususunda yetkili ve görevli mahkeme ise 6112 sayılı Kanun’un 32. maddesinin 10. fıkrası ve 2577 sayılı Kanun’un 32. maddesi uyarınca RTÜK merkezinin bulunduğu yer Ankara olduğu için Ankara idare mahkemeleridir (Tahtalı, 2022: 145).

RTÜK, Türkiye’de yerleşik medya hizmet sağlayıcılarının yayın hizmetlerini izlemek ve denetlemekle, Türkiye’de yerleşik olmayan ancak Türkiye’nin yargı yetkisi altında bulunan medya hizmet sağlayıcılarının yayın hizmetlerinin 6112 sayılı Kanun ve taraf olunan uluslararası antlaşmalara uygunluğunu gözetmek ve gerektiğinde diğer devletlerin yetkili kurum ve kuruluşlarıyla iş birliği yapmakla görevlidir (6112 sayılı Kanun, m. 37/1-e, m. 37/1-f).

RTÜK tarafından yapılan denetim; Anayasa’da güvence altına alınan düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, basın özgürlüğü başta olmak üzere pek çok temel hak ve özgürlük ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla yayın hizmetlerine ilişkin kabul edilen kanun ve diğer düzenleyici işlemler ile idare tarafından yapılacak denetimlerde, Anayasa’nın 13. maddesinde öngörülen temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasına ilişkin esas ve usullere riayet edilmelidir. Bu çerçevede RTÜK tarafından yapılacak denetimlerde Anayasa’nın sözüne ve

ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine uygun hareket edilmesi gerekir.

RTÜK tarafından yayın hizmetlerinin denetiminde göz önünde tutulacak temel kriterler, yayın hizmeti ilkeleri başlığı altında 6112 sayılı Kanun'un 8. maddesinde düzenlenmiştir. Oldukça kapsamlı bir düzenleme olan söz konusu maddede toplumsal cinsiyete ilişkin bazı temel kurallara da yer verilmiştir. Buna göre yayın hizmetleri, cinsiyet farkı gözeterek toplumda kin, düşmanlık ve nefret uyandıramaz (m. 8/1-b); cinsiyet nedeniyle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez (m. 8/1-e); müstehcen olamaz (m. 8/1-n) ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içeremez (m. 8/1-s). Buna ilave olarak Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te (Yönetmelik) yayın hizmetlerinin kişileri cinsel meta olarak gösteren, cinsel duyguları sömüren, müstehcen, insan bedenini cinsel tahrik unsuruna indirgeyen, toplumsal yaşamda sergilenemeye uygun olmayacak şekilde mahrem ifadeler ve davranışlar içeren, toplumdaki bireylerin ar ve utanma duygularını örseleyen, cinsel isteklerini tahrik ve istismar eden nitelikte olamayacağı (m. 8/1-n), toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmayan, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden, benimseten ve kadını istismar eden programlar içermeyeceği, yayınlarda törenin toplumda kadına karşı bir baskı aracı gibi kullanılmasının teşvik edilemeyeceği (m. 8/1-s) düzenlenmiştir.

RTÜK Kararlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

6112 sayılı Kanun ile yayın hizmetlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içermeyeceğinin kabul edilmesiyle birlikte, RTÜK tarafından haber programlarının, filmlerin, dizilerin, çizgi filmlerin ve diğer programların bu ilke uyarınca denetlendiği ve bu ilkeyi ihlal edici nitelikte yayınların tespit edilmesi durumunda ise yayın kuruluşlarına ağır yaptırımların uygulandığı görülmektedir. Bu başlık altında dizilerde, reklamlarda ve çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği içeren sahnelere ilişkin yapılan denetimler neticesinde RTÜK tarafından verilen bazı kararlar incelenecektir.

Dizilerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Diziler, toplumsal cinsiyet kalıplarını yansıtarak izleyicilerde kadın-erkek rollerine ilişkin stereotiplerin oluşmasına veya mevcut stereotiplerin pekişmesine yol açabilen yayınlardır. İzleyiciler, izledikleri dizilerde kendilerini bir karakterler özdeşleştirebilir. Kendisini dizideki karakterlerden biriyle özdeşleştiren izleyiciler o karakterin davranışlarını, kullandığı ifadeleri, tercihlerini, giydiği kıyafetleri vb. benimseyebilir. Esasında kültürel bir metin olan senaryoda, toplumda kabul gören toplumsal cinsiyet kalıplarının bulunması mümkündür. Ancak dizilerin

izleyiciler üzerindeki etkileri göz önünde tutulduğunda, dizilerin senaryolarının toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı olmaması beklenir. Aksi takdirde toplumda karşılaşılan şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve cinsiyet eşitsizliği temelli ayrımcılıkları diziler aracılığıyla pekişerek yeniden ve yeniden üretilir.

RTÜK kararlarına konu olan yayınlar incelendiğinde, dizinin türünden (aksiyon, komedi, dram, animasyon vb.) bağımsız olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratabilecek veya pekiştirebilecek sahneler dizilerde sık sık yer verildiği görülmektedir. Bu sahnelerin pek çoğunda kadının edilgen konumu pekiştirilmekte, kadın kurtarılması gereken bir varlık olarak yansıtılmakta, kadına şiddet meşrulaştırılmakta, erkekler aktif bir rol üstlenmekte ve genellikle karar verici konumunda olmaktadır.

RTÜK'ün, Türk televizyonlarında yayınlanan dizilerde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yaklaşımını anlamak adına, yayınlandığı dönemde isminden çokça söz ettirmiş olan Kızılıcak Şerbeti isimli dizinin 10.03.2023 tarihinde yayımlanan bölümü hakkında verdiği kararı incelenebilir. Esasen RTÜK'ün dizi sahnelerini toplumsal cinsiyet eşitliği açısından denetlediği pek çok kararı mevcuttur. Örneğin; RTÜK 04.02.2016 tarihinde 2016/07 nolu toplantısında verdiği 26 nolu kararında Kara Sevda, 06.01.2016 tarihinde 2016/02 nolu toplantısında verdiği 4 nolu kararında Aşk ve Günah ve 11.08.2021 tarihinde 2021/31 nolu toplantısında verdiği 41 nolu kararında Aşk Mantık ve İntikam dizilerinin uyuşmazlığa konu olan sahnelerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmadığını ifade ederek çeşitli idari yaptırımlar uygulamıştır. Ancak Kızılıcak Şerbeti dizisinde geçen bir sahne, bu sahneye dair RTÜK kararı, toplumda RTÜK kararına karşı oluşan tepki ve mahkemelerin uyuşmazlığa ilişkin yaklaşımları, Türk televizyonlarında yayınlanan dizilerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini tartışmaya açması bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla uyuşmazlığa konu olan Kızılıcak Şerbeti dizisine ilişkin yaşanan sürecin hukuki bir bakış açısıyla özel olarak ele alınması gerekmektedir.

Karara konu olan Kızılıcak Şerbeti isimli dizi, *“Gerçek bir hikâyeden uyarlanmıştır”* ifadesiyle ekrana getirilmiştir. Dram türündeki dizinin konusunu, farklı kültürlere ve yaşam tarzlarına sahip iki ailenin çocuklarının evlenmesinin ardından gelişen çeşitli olaylar oluşturmaktadır. 10.03.2023 tarihinde yayınlanan bölümde Nursema, başka birine âşık olmasına rağmen ailesinin zorlamasıyla sevmediği hâlde İbrahim ile evlenmek zorunda kalır. Uyuşmazlığa konu olan sahnede Nursema gelinliğiyle yatakta çekingen bir şekilde oturmaktadır. İbrahim ise yatağın karşısındaki koltukta oturmakta ve Nursema'ya bakmaktadır. İbrahim ayağa kalkar ve Nursema ile aralarında şu diyaloglar geçer: *“Hiç konuşmaz mısın sen? Konuşmuyorsun bari soyun. - Dokunma bana. - Ne demek dokunma lan? Ha? Ne demek dokunma? Manyak mısın lan sen?”*

Karımsın sen benim artık. Soyun lan hadi. - Dokunma bana. - Kusurlu musun lan sen? Ha? Kusurlu musun? Tabii ya, öyle yangından mal kaçırır gibi kız evlendirmeler filan. Ha? Ailen resmen kakaladı seni bana. Madem kusurlusun, bir eksik bir fazla fark etmez. Soyun lan hemen. Ben seninle babam istedi diye evlendim. Ama seni de şimdi niye evlendirdikleri anlaşıldı. Resmen keklediniz lan bizi. Bu yüzden şimdi bana burada hiç naz niyaz yapma, yemem. Soyun lan! Gel lan buraya. - Ne yapacaksın lan? Atlayacak mısın? Ha? Atlayacak mısın lan? - Yaklaşırsan atarım kendimi. - Gel lan buraya. Ne yapıyorsun lan ruh hastası? Ölmek mi istiyorsun?” Bu diyaloglar geçerken İbrahim gülümseyerek bir taraftan Nursema’ya fiziksel şiddet uygulamakta, diğer taraftan kendi kemerini çıkararak olası bir cinsel şiddetin sinyallerini vermektedir. Nursema ise İbrahim’in durması için duvağını kaldırmadan eliyle dur işareti yapmaktadır. Devamında Nursema, kendisine uygulanan şiddetten kurtulmak amacıyla pencereye çıkar. Ancak İbrahim durmak yerine pencerenin yanına giderek Nursema’yı iter. Bunun üzerine Nursema bağırarak yere düşer ve Nursema’nın yerde hareketsiz yatan görüntüsü verilerek sahne sona erer.

Dizinin bu bölümünden sonra gelen tepkiler kamuoyunda tartışmalara sebep olmuştur. RTÜK, yaptığı inceleme neticesinde, 22.3.2023 tarih ve 2023/12 nolu toplantıda aldığı 15 nolu karar ile yayın kuruluşuna üst sınırdan oldukça ağır yaptırımlar uygulamıştır. Bu sahne nedeniyle yayın kuruluşuna 1.089.209,00-TL idari para cezası ve ihlale konu program yayınının takdiren beş kez durdurulması cezası verilmiş, yaptırım uygulanmasına yol açan fiilin işlenmesinde sorumluluğu olan programın yapımcısının yayının durdurulduğu süre içinde, aynı veya farklı medya hizmet sağlayıcı kuruluştaki başka bir isimde hiçbir program yapamayacağına oyçokluğuyla karar verilmiştir. Kararda kadınların televizyon dizilerinde temsil edilme şekillerinin, kadınların yaşamlarına ve toplumsal konumlarına ilişkin izleyicilere önemli mesajlar ilettiği, dizilerde kadınlara dair verilen mesajların izleyicilerin zihnindeki gerçeklik ve toplumsal ilişki algısını etkilediği, televizyon yapımlarında kadın istismarının kişisel bir problem olarak değil sosyal bir problem olarak ele alınması gerektiği, eril bir anlatıma sahip dizilerin kadınları daha savunmasız hale getirerek uygulanan istismarın kanıksanmasına sebep olduğu, uyuşmazlık konusu sahnede Nursema’nın kadına yönelik şiddetin neredeyse bütün görünümüne uğradığı, her ne kadar kurgusal da olsa ekrana getirilen sahnede toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmayan, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden davranışların örnek alınma olasılığının var olduğu vurgulanmıştır. Sonuç olarak söz konusu sahnenin toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düştüğü ve kadınlar için aşağılayıcı ve onur kırıcı olduğu gerekçesiyle 6112 sayılı Kanun m. 8/1-s hükmünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.

RTÜK tarafından verilen yaptırım kararının iptali için yürütmenin durdurulması talepli iptal davası açılmıştır. Dava dilekçesinde özetle söz konusu sahnenin ifade ve basın özgürlüğü

çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Dosyanın önüne geldiği Ankara 23. İdare Mahkemesi, 14.04.2023 tarihli ve 2023/595 esas sayılı kararıyla yürütmenin durdurulması talebini reddetmiştir. Bu karar aleyhine Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilmiştir. Ankara Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi, 2023/632 sayılı ve 25.04.2023 tarihli kararıyla davacının itirazını kabul ederek Ankara 23. İdare Mahkemesinin kararının kaldırılmasına ve dava konusu işlemin yürütülmesinin dava sonuna kadar durdurulmasına oybirliğiyle karar vermiştir. 10. İdari Dava Dairesi kararında, yayın kuruluşuna uygulanan yaptırımın ölçülülük ilkesine aykırı olduğu ve neden üst sınırdan yaptırım uygulandığının gerekçelendirilmediği vurgulanmıştır. Gerçekten 6112 sayılı Kanun'un 32. maddesinde, 8. maddenin s bendinin ihlal edilmesi durumunda, “*medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara, ihlalin ağırlığı ve yayının ortamı ve alanı göz önünde bulundurularak, ihlalin tespit edildiği aydan bir önceki aydaki brüt ticari iletişim gelirinin yüzde ikisinden beşine kadar idarî para cezası verilir*”. İlgili RTÜK kararında, medya sağlayıcı kuruluşun Şubat 2023 ayına ait ticari iletişim gelir beyanına %5 oranı uygulanmış ve herhangi bir gerekçe gösterilmeksizin üst sınırdan idari para cezası hesaplanmıştır. İdari para cezasında olduğu gibi ihlale sebep olan dizinin yayının -üst sınır olan- beş defa durdurulmasına karar verilmiştir. Benzer şekilde RTÜK'ün 21.02.2018 tarihli ve 2018/08 nolu toplantısında verdiği ve 6112 sayılı Kanun'un 8. maddesinin s bendinin ihlal edildiği gerekçesiyle yayıncı kuruluşa üst sınırdan yaptırım uyguladığı “*Laf Bende Kalmayın*” adlı programa dair 21 nolu kararında da neden üst sınırdan yayın durdurma ve idari para cezası yaptırımlarını uyguladığını yeteri kadar gerekçelendirmediği dikkat çekmektedir.

Ölçülülük ilkesi, “*ulaşılacak istenen amaçtan yola çıkılarak bu amaca ulaşılacak için seçilen aracın denetlenmesidir*” (AYM, Adalet Mehtap Buluryer Başvurusu, B. No: 2013/5447, KT: 16.10.2014, RG: 10.01.2015/29232, §106). İdari yaptırımlar açısından ölçülülük ilkesi ise bir hakkı veya özgürlüğü sınırlandırmada başvuru aracının, ulaşılacak istenen hukuka uygun amaca erişmek için elverişli, gerekli ve orantılı olmasını ifade eder (Sağlam, 1982: 110-128; Özbudun, 1995: 81-82; Oğurlu, 2002: 21; Karabulut, 2008: 155; Erdem, 2013: 985; Metin, 2017: 6; Gözler, 2019: 588-590; Çervatoğlu, 2020: 74). Diğer bir ifadeyle öngörülebilirlik ilkesi elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç alt ilkeden oluşmaktadır. Elverişlilik, öngörülen tedbirin ulaşılacak istenen amaç için elverişli olmasını; gereklilik, öngörülen tedbirin ulaşılacak istenen amaç açısından zorunlu olmasını; orantılılık ise ulaşılacak istenen amaç ile öngörülen tedbir arasında bulunması gereken makul bir orantıyı gerektirir (D5D, E. 2016/16174 K. 2017/20430 T. 28.9.2017, Lexpera). Dolayısıyla bir idari yaptırımın hukuka uygun olup olmadığının tespit edilebilmesi için elverişlilik, gereklilik ve orantılılık denetimi yapılmalıdır. Keza Genel İdari Usul Kanunu tasarisının 41. maddesinde; idari yaptırım kararı verilirken ve idari para cezalarında alt ve

üst sınırlar arasında miktar belirlenirken yaptırım uygulanacak fiilin işleniş şekli, fiilin gerçekleştirilmesinde kullanılan araç, konunun önem ve değeri, fiilin işlendiği yer ve zaman, zararın ve tehlikenin ağırlığı gibi çeşitli faktörlerin dikkate alınacağı düzenlenmiştir. Her ne kadar bu tasarı kanunlaşmamış olsa da ölçülülük ilkesini somutlaştırarak ilgilere, idarelere ve yargı organlarına yol göstermesi açısından önemini korumaya devam etmektedir.

Bir idari yaptırımın ölçülü olup olmadığının denetiminde işlemin gerekçesi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Zira gerekçe, idari işlemin sebep unsuru ile yakından ilgilidir. Sebep unsuru, idari işlemin tesis edilmesine yol açan hukuka uygun maddi veya hukuki durumlar olarak tanımlanırken (Karahanoğulları, 2015: 462; Ulusoy, 2023: 427), idari işlemin gerekçesi ise idari işlemin sebebinin veya sebeplerinin işlem metninde gösterilmesi olarak tanımlanmıştır (Akıllıoğlu, 1982: 7; Seçkin ve Üstün, 2015: 524-525). Türk idare hukukunda, özel kanunlardaki hükümler saklı kalmak kaydıyla, idari işlemlerin gerekçeli olmasını öngören genel bir düzenleme bulunmamaktadır.

İdari yaptırımlar açısından gerekçenin önemi, özellikle kanunda öngörülen alt ve üst sınırlar arasında idari yaptırımın ağırlığı tespit edilirken karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada idari işlemin gerekçesi, ölçülülük ilkesi ve idarenin takdir yetkisi ile yakından ilgilidir. İdare, takdir yetkisine dayanarak tesis ettiği bir idari işlemde gerekçe göstermek suretiyle kendisine verilen yetkiyi eşitlik ve ölçülülük ilkeleri başta olmak üzere hukukun temel ilkelerine uygun bir şekilde kullanarak idari işlem tesis ettiği hususunda ilgilileri ve yargı organlarını ikna etmeye çalışır. Zira idarenin takdir yetkisini keyfi bir şekilde kullanıp kullanmadığı eşitlik ve ölçülülük ilkeleri açısından yapılacak bir test sonucunda tespit edilecektir (Kaya, 2014: 136-149; Sever, 2022: 230-231). Her ne kadar idari işlemlerin gerekçeli olması konusunda genel bir kanuni zorunluluk bulunmasa da temel hak ve özgürlükleri yakından ilgilendiren idari yaptırımlarda idarenin gerekçe gösterme yükümlülüğü olduğu Danıştay tarafından kabul edilmektedir. Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'na göre; *“idari yaptırım niteliğindeki işlemlerde, temel hak ve özgürlükleri sınırlayan, onlara müdahale niteliği taşıyan işlemlerde ve verilmiş bir hakkı, izni veya yetkiyi geri alan işlemlerde bu işlemlerin idare edilenler yönünden ağır sonuçlar doğuracağı hususu dikkate alındığında, idarenin gerekçe yükümlülüğüne uyması gerekmektedir”* (DİDDK., E. 2007/1800 K. 2011/267 T. 21.04.2011, Lexpera). Keza takdir yetkisinin kullanıldığı kimi durumlarda Danıştay, bu yetkinin gerekçeli bir şekilde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle, Kızılcık Şerbeti dizisine ilişkin uyuşmazlıkta olduğu gibi alt sınırı ve üst sınırı kanunda belirtilen idari para cezası uygulanırken idarenin neden alt sınırdan veya üst sınırdan ceza tespit ettiğini gerekçelendirmesi gereklidir (Kaya, 2014: 174; Akyılmaz, 1998: 54). Danıştay 6. Daire de *“alt sınırın üzerinde para cezası belirlenmesi durumunda, takdir yetkisinin hangi ölçütler çerçevesinde kullanıldığının, ruhsatsız*

ya da ruhsata aykırı hususların nelerden oluştuğunun ve niteliğinin de belirtilmesi suretiyle idarece açıklanması ve kanunda yazılı alt sınırın üzerindeki miktarda para cezası verilmesinin gerekçelerinin objektif ölçütlere uygun biçimde ortaya konulması zorunludur” ifadeleriyle bu yöndeki görüşünü açıkça belirtmiştir (D6D, E. 2005/1641, K. 2005/5523, T. 16.11.2005, DD, 2006, Y. 36, S. 112, 194-196).

Uyuşmazlığa konu olayda RTÜK tarafından yapılan denetim neticesinde idari para cezası hesaplanırken üst sınır olan %5 oranı uygulanmış ve yine ihlale konu programın yayınının -üst sınır olan- beş kez durdurulmasına karar verilmiştir. Ancak kararda neden üst sınırdan yaptırım uygulandığının gerekçeleri yer almamaktadır. Önceki paragraflarda açıklanan ilkeler ışığında, uyuşmazlık konusu olaya ilişkin RTÜK tarafından idari yaptırım niteliğindeki kararların gerekçeli bir şekilde verilmesi gerekir. Bu tür idari işlemler açısından gerekçe, idari işlemin şekil unsuru kapsamında değerlendirilmelidir (Akyılmaz vd. 2023: 573). Gerekçe gösterilmeksizin üst sınırdan hesaplanan idari yaptırım kararı, şekil unsurunda asli nitelikte bir noksanlık bulunması sebebiyle hukuka aykırı olarak kabul edilmelidir. RTÜK’ün idari işlem tesis etmek için sahip olduğu yetkinin kanuni dayanağını gerekçe olarak göstermesi tek başına yeterli değildir (Kaya, 2014: 170). Dolayısıyla Ankara Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi tarafından ilgili RTÜK kararının yürütülmesinin dava sonuna kadar durdurulmasına dair verilen karar bu yönü itibariyle isabetlidir. Ankara 23. İdare Mahkemesi de 13.07.2023 tarihinde verdiği kararında; söz konusu RTÜK kararında amaç ile araç arasında makul bir dengenin gözetilmediğini, getirilen sınırlamanın ölçülülük ilkesine aykırılık teşkil ettiğini, mevzuatta öngörülen alt sınırdan uzaklaşarak neden üst sınırdan (1.089.209,00-TL idari para cezası ve beş kez yayın yasağı) yaptırım uygulandığının kabul edilebilir gerekçelerinin ortaya konulmadığını vurgulayarak RTÜK kararını iptal etmiştir (E. 2023/595, K. 2023/1289).

Uyuşmazlığa konu olan RTÜK kararı her ne kadar ölçülülük ilkesi ve gerekçe gösterilmeden üst sınırdan idari yaptırım uygulanması açısından iptal edilmiş olsa da Danıştayın esasa ilişkin değerlendirmeleri dikkat çekmektedir. Zira Danıştay, yayıncılık faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesinin önemini şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının, lafzından daha geniş, kapsayıcı ve toplumsal barış ve hakkaniyete yönelik bir anlam ifade ettiği dikkate alındığında, yayınlanan programlardaki erkek ifadelerinin ile bu yolda sergilenen tutum ve davranışların, bireylerin karşı cinse yönelik olumsuz tutum ve davranışlarının artmasına ve bunların içselleştirilmesine sebep olabileceği, kadının toplum içindeki saygınlığını azaltabileceği, bu şekilde toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine aykırı bir ortamın yaratılmış olacağı açıktır*”. Esasen Danıştay da somut uyuşmazlıkta ceza verilen sahnenin toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı olduğunu, kadına şiddeti özendirdiğini ve kadını bir köle ve

meta olarak gösterdiğini, kullanılan ifadelerin kadını aşağılayıcı ve onurunu kırıcı nitelikte olduğunu ve bu nedenle dizinin ilgili kısmının 6112 sayılı Kanun'un 8. maddesinin 1.fikrasının (s) bendini ihlal ettiğini kabul etmiştir. Ancak bu ihlal nedeniyle uygulanan idari yaptırımın ölçülülük ilkesine aykırı olmasının ve üst sınırdan ceza verilmesinin gerekçelerinin gösterilmemesinin idari işlemi hukuka aykırı hale getirdiğini ifade etmiştir.

Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Mülga 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'a göre reklam, *“bir ürün veya hizmetin satılmasını, satın alınmasını veya kiralanmasını sağlamaya; bir davayı veya fikri yaymaya veya reklamcının istediği başka etkileri oluşturmaya maruf, ücret karşılığı veya benzeri bir mülahazayla reklamcıya iletim zamanında tahsis edilen kamuya yönelik duyuruları”* ifade etmekteydi. 6112 sayılı Kanun'a göre ise radyo ve televizyon reklamı, *“Taşınmazlar, hak ve yükümlülükler dâhil olmak üzere mal veya hizmetlerin teminini teşvik etmek, bir amaç veya düşünceyi yaymak veya başka etkileri oluşturmak amacıyla ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı gerçek ve tüzel kişi tarafından, bir ücret veya benzeri bir karşılıkla yapılan her türlü duyuru veya öz tanıtım yayını”* ifade etmektedir (m. 3/1-ş). Bununla birlikte 6112 sayılı Kanun'da reklam kavramından daha geniş bir kapsama sahip olan ticari iletişim kavramı da kullanılmaktadır. Ticari iletişim, *“radyo ve televizyon reklamları, program desteklemesi, tele-alışveriş ve ürün yerleştirmeyi de kapsamak üzere, ekonomik bir faaliyette bulunan gerçek veya tüzel kişinin, ürün, hizmet veya imajını, doğrudan veya dolaylı olarak tanıtmak amacıyla tasarlanmış sesli veya sessiz görüntülerin bir ücret veya benzeri bir karşılıkla ya da öz tanıtım amacıyla bir programla birlikte ya da bir program içine yerleştirilerek verilmesini”* ifade eder (m. 3/1-z). Diğer yayınlarda olduğu gibi ticari iletişim kapsamındaki yayınların da Anayasa'da, 6112 sayılı Kanun'da ve ilgili diğer mevzuatta öngörülen usul ve esaslara uygun bir şekilde sunulması gereklidir.

Reklam, ticari reklam ve ticari olmayan reklam olmak üzere iki kategoriye ayrılarak ele alınmaktadır. Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'ne göre ticari reklam, *“ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı olarak, bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla reklam verenler tarafından herhangi bir mecrada yazılı, görsel, işitsel ve benzeri yollarla gerçekleştirilen pazarlama iletişimi niteliğindeki duyuruları”* ifade eder (m. 4/1-n). Ticari olmayan reklam ise kamuyu bilgilendirmeyi amaçlayan ancak ticari bir amaç gütmeyen reklamları ifade eder (Altun, 2020: 33; Erol, 2018: 5).

Yayın hizmetlerinde ticari iletişimin sahip olması gereken temel özellikler 6112 sayılı Kanun'un ve Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 9. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu hüküm kapsamında ticari iletişimin toplum üzerindeki etkisi dikkate alınarak toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alan çeşitli ilkeler kabul edilmiştir. Buna göre yayın hizmetlerinde ticari iletişim; cinsiyet ayrımcılığını içermemeli veya teşvik etmemeli, kadınların istismarına yönelik olmamalı ve tanıtımı yapılan ürün, hizmet veya imajda, kadın bedeni cinsel bir meta olarak kullanılmamalıdır. Yapılan denetimler neticesinde bu ilkelerin ihlal edildiğinin tespiti üzerine, ihlalin niteliğine göre 6112 sayılı Kanun'un 32. maddesinde düzenlenen idari yaptırımlar uygulama alanı bulacaktır.

Ticari hayatın ve tüketimin vazgeçilmez unsurlarından biri olan reklam; yalnızca bir malı, hizmeti, kuruluşu vb. izleyicilere veya dinleyicilere tanıtmak için yapılan bir faaliyet türü değildir (Güzel, 2022: 10). Reklamlar, aynı zamanda kültürel birer metin olarak izleyicilere veya dinleyicilere özdeşleşebileceği kadın ve erkek rol modelleri ve stereotipleri ortaya koyarlar (Kula Demir, 2006: 286, 288). İzleyiciler veya dinleyiciler ise toplum tarafından onaylanmak ve kim olduklarını ortaya koyabilmek adına reklamlarda sunulan çekici kimliklerle özdeşleşmeye yönelebilirler (Er Özden ve Özden, 2020: 3; Dumanlı, 2011: 134; Acar Şentürk vd. 2021: 466). Dolayısıyla reklamlar, kullanılan metin veya görsellerle izleyicilere veya dinleyicilere yalnızca bir ürünü alıp almamak konusunda değil, toplumsal konularda da olumlu veya olumsuz çeşitli mesajlar vermektedir (Alabay, 2023: 235). Günümüzde rekabet nedeniyle izleyiciler ve dinleyiciler pek çok mesaja maruz kalmaktadır. Birçok markanın birbiriyle rekabet etmesi nedeniyle reklamlarda yalnızca tanıtılan ürün veya hizmetlerin özellikleri ortaya konulmamaktadır. Bunun yanı sıra reklamcılar, insanların arzu ve zaaflarına hitap ederek akılda kalan en çarpıcı mesajı üretmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla kadının ikinci rolü, reklamlar hazırlanırken bilinçli olarak veya farkında olmaksızın yeniden yaratılabilir veya pekiştirilebilir (Yalazan ve Özsoy, 2021: 148; Kula Demir, 2006: 302). Bu durum reklamların hazırlanması aşamasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesini gerektirmektedir. Ancak pek çok reklamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren ve kadının yerini özel alan ile sınırlayan sahnelere rastlamak mümkündür. Özellikle bebek bezi, bebek maması, temizlik ürünleri, mutfak gereçleri gibi ürünlerin reklamlarında kadınların öne çıktığı görülmektedir. Örneğin; otuz yedi bebek bezi reklamı üzerine yapılan bir araştırmada, reklam metinlerinin yarısından fazlasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği içeren ifadelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen reklamların büyük bir kısmında çocuğun bakımından esas sorumlu kişinin kadın olduğu ve kadınların daha çok duygu merkezli sıfatlarla tanımlandığı dikkat çekmektedir (Alabay, 2023: 251).

RTÜK, diğer yayın hizmetlerinde olduğu gibi, reklamların toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olup olmadığını denetlemeye yetkili düzenleyici ve denetleyici kurumdur. Reklamlarda cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği içeren sahnelerin denetiminde RTÜK'ün yaklaşımının ortaya konulabilmesi amacıyla, cinsel sohbet hattının ve erkekler için üretilen bir şampuanın reklamlarına dair emsal kararların incelenmesi yerinde olacaktır.

RTÜK'ün 17.12.2013 tarihli ve 2013/68 nolu toplantısında aldığı 78 nolu karara ve 11.12.2013 tarihli ve 2013/67 nolu toplantısında aldığı 61 nolu karara konu olan reklam görsellerinde; barda, sahilde ve diskoda birtakım cinsel hareketlerde bulunan ve telefonla konuşan kadınlar bulunmaktadır. Bu kadınlar genellikle kadın vücudunu ön plana çıkaran kıyafetler giymektedir. Aynı zamanda reklamda *"%100 canlı sohbet, ara telefonun ucunda ben varım"*, *"Hayatının aşkı telefonun ucunda seni bekliyor, hemen ara en romantik anları yaşa"*, *"Arkadaşlık mı dertleşmek mi yoksa yeni aşklar mı? Seni bekliyorum..."* gibi anonslar yapılmaktadır. Reklam görselleri, anonslar ve canlı sohbet hattının isminin *"Seç Konuş"* olması birlikte değerlendirildiğinde, erkek izleyici kitlesinin hedef alındığı, kadın bedeninin cinsel bir meta olarak yansıtıldığı ve izleyicilerin dilediği kadını seçerek onunla sohbet edebilmesinin kadın bedenini ve kimliğini alınıp satılabilen ticari bir ürün hâline getirdiği izlenimi uyandırmaktadır. RTÜK de söz konusu reklamları, ticari iletişimin kadınların istismarına yönelik olmaması gerektiğine ilişkin 6112 sayılı Kanun'un 9. maddesinin 6. fıkrasının d bendine aykırı bulmuş ve yayıncı kuruluşa idari para cezası yaptırımının uygulanmasına karar vermiştir. Ayrıca RTÜK mezkûr kararlarında, söz konusu reklamların korumalı saatler dışında yayınlanmasının cezaya herhangi bir etkisi bulunmadığını vurgulamıştır. Korumalı saatler, *"çocuk ve gençlerin, yayınları izleme veya dinleme ihtimali olan 24:00-05:00 saat aralığı dışındaki zaman dilimini"* ifade eder (Yönetmelik, m. 4/1-o). Ancak gerek 6112 sayılı Kanun'da gerekse Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te ticari iletişime ilişkin temel ilkelerin uygulanmasında herhangi bir saat aralığı istisna tutulmamıştır.

Ticari reklamların denetlenmesinde RTÜK'ün yanı sıra 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun çerçevesinde ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Reklam Kurulu da çeşitli yetkileri haizdir. 6502 sayılı Kanun'un 63. maddesi uyarınca Reklam Kurulu; ticari reklamlarda göz önünde tutulması gereken temel ilkeleri tespit etmek, haksız ticari uygulamalar karşısında tüketicinin korunması amacıyla düzenlemeler yapmak, bu hususlar doğrultusunda denetimler yaparak gerektiğinde Kanun'da öngörülen idari yaptırımları uygulamakla görevli bir idari kuruldur. İlgililer, Reklam Kurulu tarafından uygulanan yaptırımlara karşı idari ve yargısal yollara başvurma imkanına sahiptir. Bu Kanun kapsamında Reklam Kurulu tarafından verilen idari yaptırım kararlarının iptali için açılacak davalarda ise 6502 sayılı Kanun'un 78. maddesinin 2.

fıkrasına göre idari yargı görevlidir. Söz konusu uyuşmazlıkları çözmek hususunda yetkili ve görevli mahkeme ise 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemelerin ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'un 5. maddesi ve 2577 sayılı Kanun'un 32. maddesi uyarınca, Reklam Kurulunun merkezi Ankara'da olduğu için Ankara idare mahkemeleridir.

Reklam Kurulunun ticari reklamlarda cinsiyet ayrımcılığına vurgu yaptığı çeşitli kararlarına rastlamak mümkündür. Özellikle erkeklerin kullanımı için üretilen bir şampuan reklamında kullanılan ifadeler hakkında Reklam Kurulu ve bu kararın yargısal denetimi sürecinde Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından verilen kararlar emsal teşkil etmektedir. Uyuşmazlığa konu şampuan reklamının ilk versiyonunda Adolf Hitler'in görüntüleri kullanılmış ve bir erkeğe ait dış ses ile *"Kadın elbisesi giymiyorsan kadın şampuanı da kullanma. Artık %100 erkek şampuanı ... var. Erkeksen ... kullanırsın."* ifadelerine yer verilmiştir. Mezkûr reklam, ulusal ve uluslararası alanda ciddi tepkilerle karşılaşmış ve The Mirror, Huffington Post, New York Daily News, CBS News gibi pek çok gazetede eleştirilmiştir. Keza merkezi New York'ta bulunan bir Yahudi organizasyonu olan İftira ve Karalama ile Mücadele Derneği (The Anti-Defamation League) (ADL) başkanı Abraham H. Foxman tarafından yapılan açıklamada, söz konusu şampuan reklamının iğrenç ve içler acısı bir pazarlama taktiği olduğu ve Holokost'un dehşetinin önemsizleştirilmesine ve duyarsızlaştırılmasına katkıda bulunduğu vurgulanmıştır (ADL, 2012). Ulusal ve uluslararası alanda yankı uyandıran şampuan reklamının ikinci versiyonunda ise kadın elbisesi giymiş üç erkek dans etmekte ve bir erkeğe ait dış ses ile reklamın ilk versiyonunda kullanılan ifadelerle aynı şekilde yer verilmektedir.

Uzun bir süre ülke gündemini meşgul eden söz konusu şampuan reklamlarından kaynaklanan uyuşmazlıklar Reklam Kurulu, RTÜK ve Danıştay kararlarına konu olmuştur. Reklam Kurulu, 200 nolu ve 08.05.2012 tarihli toplantıda 2012/513 nolu dosyadan verdiği kararında, inceleme konusu olan reklamların cinsiyet ayrımını körükleyici bir özellik taşıdığını vurgulamış ve reklam veren anonim şirketine idari para cezası vererek anılan reklamların durdurulmasına karar vermiştir. Ancak Reklam Kurulu tarafından reklamların durdurulmasına karar verilmesine kadar geçen sürede, uyuşmazlığa konu olan reklamlar televizyon kanallarında yayınlanmıştır. RTÜK tarafından yapılan denetimler neticesinde, söz konusu şampuan reklamlarının kadın-erkek eşitliği açısından ayrımcı ve Hitler figürünün kullanılması suretiyle ırkçı bir yaklaşıma sahip olduğuna kanaat getirilerek anılan reklamı yayınladığı tespit edilen yayıncı kuruluşlara uyarı yaptırım uygulanmıştır. RTÜK'ün yaptırım kararları aleyhine ilgili yayıncı kuruluşlar tarafından iptal davaları açılmıştır. Açılan davalar kapsamında Danıştay 13. Dairesi tarafından verilen T. 4.5.2018 E. 2014/5027 K. 2018/1625 sayılı, T. 19.12.2017 E.

2016/1467 K. 2017/4045 sayılı ve T. 17.12.2020 E. 2019/3085 K. 2020/3715 sayılı kararlarda, uyuşmazlığa konu reklamlarda ırk ayrımcılığını yansıtan herhangi bir söz, yazı veya temanın bulunmadığı, kadın elbisesi giymiş erkeklere yer verilmesinin ise mizahi anlayışla ürünün akılda kalmasını hedeflediğinden cinsiyet ayrımcılığına yol açacak nitelikte olmadığı ifade edilerek dava konusu RTÜK kararlarının iptaline oybirliği ile karar verilmiştir. Öte yandan Danıştay 13. Dairesinin T. 2.3.2015 E. 2013/1360 K. 2015/778 sayılı kararında da aynı yönde karar verilmekle birlikte, kararın karşı oyunda anılan reklamlarda kadın-erkek ayrımcılığına yol açabilecek türden bir ihlalin gerçekleşmediği ancak Hitler'in kullanıldığı reklamda 6112 sayılı Kanun'un 9. maddesinin 6. fıkrasının b bendinde öngörülen ihlalin gerçekleştiği yönünde görüş bildirilmiştir.

Önceki paragraflarda aktarılan şampuan reklamlarının ve reklamlara ilişkin hukuki sürecin değerlendirilmesi neticesinde, akılda kalma stratejisi olarak kullanılan Hitler figürünün reklamın içeriğinin eleştirilmesine ve hukuki değerlendirmeye tabi tutulmasına neden olduğu görülmektedir. Reklamların cinsiyet ayrımcılığına yol açıp açmadığı hususu ise derinlemesine bir tartışmaya konu olmamıştır. İlgili idari ve yargısal nitelikteki kararlarda da bu husus yeteri kadar incelenmeksizin kadın elbisesi giymiş erkeklere yer verildiği gerekçesiyle reklamların cinsiyet ayrımını körükleyici bir özellik taşıdığı kabul edilmiştir. Halbuki ünlü Türk halk tiyatro oyunlarından biri olan ortaoyununda zenneler kadın giysileri giyerek kadın rollerinde oynayan erkeklerden oluşmaktadır. Keza ülkemizde yıllarca televizyon programlarından aşına olduğumuz Seyfi Dursuoğlu tarafından hayat verilen Huysuz Virjin karakteri de önemli bir drag queen örneğidir. Kanımızca cinsiyet ayrımcılığı açısından söz konusu reklamlardaki esas problem, geçmişte Holokost olarak anılan yaklaşık altı milyon Yahudinin öldürüldüğü bir soykırımı gerçekleştiren Nazi Almanyası lideri Adolf Hitler'in kadın elbisesi giymeyi ve kadın şampuanı kullanmayı değersiz ve kaçınılması gereken bir davranış olarak lanse etmesidir. Önceki paragraflarda incelenen kararlarda bu uygulamanın mizahi bir amaçla ürünün pazarlanmasına yönelik olduğu kabul edilmişse de dünya nüfusunun büyük bir kesimi ve soykırımında hayatını kaybeden altı milyon kişi için Hitler mizahi bir figür olmayıp adeta ayrımcılıkla özdeşleşmiş bir siyasi liderdir. Nazi Almanyası'nda Yahudilerden sonra vahşice bir eziyet ve katliamla karşı karşıya kalan bir diğer grubunun homoseksüeller olduğu göz önünde tutulduğunda, anılan şampuan reklamlarında cinsiyet ayrımcılığına yol açan erkeklerin elbise giymesinden ziyade Adolf Hitler'in seslendirilmesinde kullanılan ifadelerdir.

Çizgi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Medya, toplumun diğer kesimlerinde olduğu gibi, çocukların hayatında da oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyle ki her yaş grubuna hitap edebilen ve günün her saatinde kolaylıkla

ulaşılabilen yayınların küçük yaş grubundaki çocuklara adeta dadılık ettiği ifade edilmektedir (Şenol vd. 2016: 66). Bu yayınlar içinde en büyük yer tutanı ise çizgi filmlerdir. Çizgi film, “*çizim, nesne ya da bilgisayar grafikleri aracılığıyla üretilen, genellikle çocuk ve genç izleyici grubuna yönelik, dizi ya da tek bölüm hâlinde hazırlanan televizyon ve sinema yapımı*” nı ifade eder (TRT: 85). Hedef kitlesi çocuklar olan içeriklerden oluşan çizgi filmleri hazırlayan kişiler de içinde buldukları toplumun birer üyeleridir. Bu nedenle çizgi filmin tasarlanmasında ve senaryosunun yazılmasında, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını çocuklara aktaran içeriklere yer verilebilir (Semiz Türkoğlu ve Türkoğlu, 2022: 61). Gerçekten gerek yerli gerekse yabancı yapım çizgi filmlerde toplumdaki kadın ve erkek stereotiplerine ilişkin pek çok mesaj izleyicilere -özellikle de çocuklara- ulaştırılmaktadır. Doktrinde de çizgi filmlerdeki toplumsal cinsiyet algısına ilişkin hatırı sayılır miktarda çalışma yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Pepee isimli çizgi film üzerine yapılan bir çalışmada, çizgi filmin “*Evcilik mi? Golcülük mü?*” bölümü incelenmiş ve bölümdeki bazı sahneler izleyiciye Pepee’nin evinde yoğun bir ataerkil aile düzeni yaşandığı ve çocukların da bu düzeni benimsediklerine dair mesaj verdiği şeklinde değerlendirilmiştir (Kalaycı, 2015: 253). Gerçekten söz konusu bölümde, bisikletten düşen Pepee ve Şila başka bir oyun oynamaya karar verirler. Şila evcilik, Pepee ise golcülük oynamak ister. Şila golcülük erkek oyunu olduğu için, Pepee ise evcilik kız oyunu olduğu için oynamak istemez. Küçük bir küslük sonrasında başlayan yeni sahnede ise Pepee ve Şila evcilik oynuyordur. Şila köpeği koyduğu beşiği sallayarak ninni söylemekte, Pepee ise oturmaktadır. Daha sonra Pepee yanına gelen Şila’ya sesini kalınlaştırarak “*Hanım. Bana şuradan bir süt ver bakalım.*” der. Bunun üzerine Şila, mutluluk içinde Pepee’nin fincanına süt doldurur ve “*Buyur Bey*” diyerek fincanı Pepee’ye verir. Bu esnada Pepee, “*Niye ağlıyor bu çocuk?*” diye sorar. Şila da “*Acıkmış olmalı*” diyerek beşiğin yanına gider ve beşikteki köpeği biberonla besler. Sonraki sahnede ise Pepee ve Şila futbol oynamaktadırlar ve Şila kaleci olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla Şila, Pepee’nin attığı hiçbir topu kurtaramaz. Böylece çizgi film biter, dış ses bu şekilde hem Pepee’nin hem de Şila’nın istediğinin gerçekleştiğini ve bunun çok zekice bir çözüm olduğunu söyler.

Anılan çizgi film bölümü, insanların erken yaşta özel alan-kamusal alan ayrımı ile karşı karşıya kaldıklarını yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Zira inceleme konusu olan bölümde Şila evcilik, Pepee ise futbol oynamak istemektedir. Şila evcilik oynarken Pepee’ye hizmet etmekte, çocuğun bakımı ve beslenmesiyle ilgilenmektedir. Pepee ise Şila’ya yardım etmek bir yana, emredici bir üslup takınarak Şila’dan çeşitli hizmetler beklemektedir. Bu yönüyle söz konusu çizgi filme ait bölümün, kadını özel alan ile ilişkilendirerek evin ve çocuğun bakımının kadının sorumluluğunda olduğunu yansıttığı söylenebilir. Öte yandan Şila bu işleri yerine getirirken Pepee daha ciddi bir ifade takınarak radyo dinlemektedir. Bu sahnede bisikleti de Pepee’nin yanında

durmakta ve ailenin kamuya açılan ilişkilerini Pepee'nin yürüttüğü izlenimi oluşturmaktadır. Dolayısıyla söz konusu çizgi film bölümünün, kamusal alan-özel alan ayrımını erken yaşta çocuklara yansıtarak evin ve çocuğun bakımı ile evin erkeğine hizmet edilmesi işlerinin kadının görev alanında olduğu mesajlarını vermesi açısından toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmadığı düşünülmektedir.

İlk bakışta renkli ve eğlenceli birer program olarak görülen çizgi filmler; çocukların gerçeklik algılarının şekillenmesinde, sosyalleşmelerinde ve toplumsal hayatı öğrenmelerinde, çocuklara kadın-erkek stereotiplerine, iyi ve kötüye, arkadaşlık ilişkilerine, kısaca hayata dair mesajların iletilmesinde önemli bir vasıta (Semiz Türkoğlu ve Türkoğlu, 2022: 49, 54; Şenol vd. 2016: 66). Hatta bazı çizgi film karakterleri popüler kültür ikonu haline gelmekte ve çocuklar kendilerini bu çizgi film karakterleriyle özdeşleştirmektedir. Günümüzde çizgi film karakterlerinin oyuncakları ve bu karakterlerin resimlerinin basılı olduğu çanta, kıyafet gibi ürünler kolayca satın alınabilmektedir. Bu durumun çocuğun kendini özdeşleştirdiği çizgi film karakterini model alma davranışını pekiştirdiği doktrinde ifade edilmektedir (Kalaycı, 2015: 246). Dolayısıyla çocukların düşüncelerini ve toplumsal kalıpları etkileyebilen çizgi filmlerin hazırlanmasında daha dikkatli ve bilinçli bir şekilde hareket edilmeli ve akademisyenlerle iş birliği yapılmalı; çizgi filmlerde kamusal ve özel alanlarda kadın ve erkek karakterler eşit oranda temsil edilmeli, iş bölümü cinsiyetlere göre yapılmamalı ve ev içindeki işler cinsiyet fark etmeksizin her bireyin yapabileceği işler olarak gösterilmelidir (Kalaycı, 2015: 263; Deniz, 2021: 6968). Bununla birlikte Sindirella, Pamuk Prenses gibi çizgi filmlerde, kadının ev işleriyle meşgul olması ve kadının yerinin ev olması gerektiği mesajlarının verildiği görülmektedir. Kendisine dayatılan sınırların dışına çıkmak isteyen kadın karakterler ise adeta kötü bir davranışta bulunmuş gibi cezalandırılmaktadır. Bu karakterler her ne kadar şiddet ve hakaret görseller de kendi bağımsızlıklarını gösterememekte ve başkalarına bağımlı şekilde yaşamayı dışarıda bağımsız bir şekilde yaşamaya tercih etmektedirler (Şenol vd. 2016, 81-85).

Çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği hususunda RTÜK'ün yaklaşımına ilişkin önemli kararlardan biri, "*Adventure Time*" çizgi filminin "*Krala Bağlılık*" isimli bölümüne dair verilen karardır. Bahsedilen bölüm, bir kafese hapsedilmiş prensesin Buz Kralı uyurken Finn ve Jake karakterleri tarafından kurtarılması sahnesiyle başlar. Sahnede prenses hem kafesin içinde hem de kafesten çıktıktan sonra "*Finn, Jake, kurtarın beni*" ifadesinden başka bir cümle kurmaz. Daha sonra Buz Kralı uyanır ve "*Sevgilim iyi misin?*" diye sorar. Kafesin yanına gittiğinde içinin boş olduğunu görür ve "*Ne olduğunu anladım. Beni terk etmiş. Sen üzülürsün küçük hanım. Buz Kralı'nın keyfi yerinde.*" der. Bu ifadelerden Buz Kralı'nın kafeste zorla tuttuğu prensesi sevgilisi

olarak gördüğü anlaşılır. Devamında “*Acaba neden gitti? Küçük hapisanesine o kadar çok güzel şey koydum ki.*” der ve sözde “*ayrılığı*” unutulabilmesi için sakallarını keserek spor yapmaya başlar.

Buz Kralı, parkta spor yaparken bir başka prensesle tanışır. Prensese krala selam verir. Kral, prensesin kendisine yakın davranmasına anlam veremez ve birinin bunun için prensese para verip vermediğini sorar. Sohbet etmeye devam ederken kral kendisinin Buz Kralı olduğunu söyler. Bunu Tuz Kralı olarak anlayan prensesin krala bakarken gözleri ışıldar. Onları uzaktan izleyen ve çizgi filmin ilerleyen dakikalarında kadın olduğu anlaşılan bir karakter, bir başka karakteri arayarak prensesin parkta yeni gelen Tuz Kralı ile konuştuğunu ve kralın bekar olduğunu söyler. Bu karakter de kadın olduğu anlaşılan pek çok başka karakteri arayarak kasabaya yeni bir kral geldiği haberini verir. Çizgi filmin bundan sonraki kısmında kadın karakterler kral ile birlikte olabilmek için birbirleriyle yarışarak mücadele verirler. Pek çok kadın karakter, bekleme salonu olarak adlandırılan bir kafesin içinde kral ile görüşmeyi beklemektedirler. Sahnede en dikkat çekici hususlardan biri, çizgi filmin başlangıcında Finn ve Jake’in kafesten kurtardıkları prensesin de bu kafesin içinde olması ve krala “*Ben operayı çok severim ama sen sevmiyorsan boşver.*” demesidir. Kafesteki kadınlar krala iltifat eder. Kral şövalyelerine dönerek çirkin ve güzel kadınların bir arada olduğunu, kadınlardan oluşan katalog yapmalarını, ancak kendisi gelin seçtikten sonra canavar dövmeye gidebileceklerini söyler ve kadınlar sırayla mülakat alınır. Sonraki sahnede kral, kadın karakter olduğu anlaşılan bir prensesin sırtında ayakta durmakta ve kollarıyla diğer iki prensesten destek alarak hareket etmektedir. Şövalyelerinin içeri gelmesi üzerine onlarla özel görüşmesi gerektiğini söyleyerek prenseslere “*doğru kafesinize*” der. Prenseler itiraz etmez ve neşeli bir ses tonuyla Tuz Kralı’na hoşça kal diyerek ayrılırlar. Tuz Kralı Finn ile konuşurken bulut şeklinde bir başka kadın karakter içeriye girer. Kral bu karakterin çok gürültücü ve yumrulu olduğunu, kendisinin düzgün prensesleri beğendiğini ve Finn’in bunu göndermesi gerektiğini ifade eder. Bunun üzerine karakter, kendisinin de düzgün olabileceğini, hatta Kral’ın istediği her şey olabileceğini ve değişebileceğini söyler. Kendini yumruklayarak daire şekline getirir. Ancak kral bu şekilde de karakteri beğenmez.

Çizgi filmin ilerleyen sahnelerinde Tuz Kralı’nın aslında Buz Kralı olduğu anlaşılır. Finn ve Jake yalan söyleyen Buz Kralı’na hesap sormaya giderken kadın karakterler yollarını keserek - birkaç dakika önce kendilerini aşağılayan- Tuz Kralı’nı dövemeyeceklerini söylerler. Bunun üzerine Jake ve Finn, prenseslerin gerçekten kralla evlenmek istediğini fark ederler ve onlarla mücadele ederek krala ulaşırlar. Çizgi filmin sonunda kralın aslında Buz Kralı olduğunu öğrenen kadınlar onu döverler. Kral ise tekrar tıraş olabileceğini ve kadınlar şişmanlayınca yine sakal bırakabileceğini söyler.

RTÜK kararına konu olan ve önceki paragraflara aktarılan “*Krala Bağlılık*” bölümü, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından pek çok önemli sahne ve diyalog ihtiva etmektedir. Kralın kafeste tuttuğu prensesi sevgilisi olarak görmesi, parkta kendisine yaklaşan diğer prensesin bunun için para aldığından şüphelenmesi, kadın karakterlerin kasabadaki bekar kralla evlenmek için birbirleriyle yarışmaları, kralla görüşebilmek için “*bekleme odası*” olarak adlandırılan bir kafese kendi rızalarıyla girmeleri, bölümün başında kurtarılan prensesin de bu kafeste ve halinden hiç de şikayetçi olmayan bir şekilde bulunması, kadınların güzel ve çirkin olarak kataloglanması, buluta benzeyen kadın karakterin krala kendini beğendirmek adına kendini yumruklayarak değişmeye çalışması, kralın bir kadın karakterin sırtına basarak ayakta durması, çizgi film boyunca kralın kendisine bir gelin seçeceğini vurgulaması, kralın kadınlardan bir ordu kurmak istemesi, kadın karakterlerin birleşerek kendilerini meta olarak gören ve aşağılayan kralı Jake ve Finn’e karşı korumaları gibi sahneler toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirmesi açısından problemlidir.

“*Krala Bağlılık*” bölümü, RTÜK’ün 2015/45 nolu ve 21.10.2015 tarihli toplantısında 44 nolu kararıyla değerlendirilmiştir. RTÜK; çizgi filmde erkek karakterin kadın karakterlere onları aşağılayıcı ve onların onurlarını kırıcı şekilde kötü davrandığını, kralın kadınlardan oluşan bir katalog hazırlatarak kadınları nesneleştirip metalaştırdığını, kadınların bir erkeğe sadece kral ve bekar olduğu için kendilerini aşağılattığını ve bunun normal bir durum olduğu izleniminin çizgi filmde verildiğini, bölümün sonunda kadınların kralı kendilerine kötü muamelede buldukları için değil onun Tuz Kralı olmadığını anladıkları için tepki gösterdiğini tespit etmiştir. RTÜK; çizgi filmin sonunda kadınların kendilerine yapılan hakaret ve kötü muameleye değil kralın kendilerine yalan söylemesine tepki göstermelerinin, çocuklara bu tür hareketlerin normalleştirilerek kabul edilebilir olduğu mesajını iletildiğini, bu mesajlara maruz kalan çocukların düşünce ve davranış kalıplarının etkilenecek belirtilen olay ve yorumlara karşı duyarsızlaştıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla RTÜK; karara konu olan çizgi film bölümünde kadınların nesneleştirilerek meta hâline getirildiği, kadın karakterlerin aşağılanarak onur kırıcı muamelelere maruz kaldığı ve bu şekildeki kadın sunumunun hâkim ataerkil yapıyı desteklediği gerekçeleriyle söz konusu yayını toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı görerek yayıncı kuruluşa 6112 sayılı Kanun’un m. 8/1-s hükmü uyarınca idari para cezası yaptırımını uygulamıştır. Kararın karşı oylarında ise söz konusu yayının gerçek kişilerin rol aldığı bir drama değil, yaratık olarak adlandırılabilir çizgi karakterlerin olduğu ve bu nedenle küçük yaşta izleyiciler tarafından örnek alınma riski olmadığı, hatta çizgi filmin mizah amaçlı bir kurgu yapım olması ve insan hikayelerinin çok uzağında bulunması nedeniyle küçük yaşta izleyiciler üzerindeki etkisinin yok denecek kadar az olacağı, bu özellikleri taşıyan bir çizgi filmin “*ayrımcılık/istismar içerdiği*” yönünde verilen kararın abartılı olduğu ifade edilmiştir.

Uyuşmazlığa konu olan çizgi film bölümü incelendiğinde, bölüm boyunca toplumsal cinsiyet stereotiplerine dair mesajların izleyiciye aktarıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu bölümde prenseslerin, kadın karakterlerin, kendi hayat tarzlarından fedakarlık ederek kralın dikkatini çekmeye çalıştıkları, krala beğendirmek adına dış görünüşlerinde değişiklik yapmaya gönüllü oldukları, kendi rızaları ile bekleme salonu olarak adlandırılan kafese girerek kralla görüşmeyi bekledikleri, kralla evlenebilmek adına birbirleriyle yarıştıkları, kralın kendilerini aşağılamasına ses çıkarmadıkları ve hatta kral tarafından sevgili olarak seçilmemelerinden kendilerini suçladıkları, bölümün sonunda ise tepki gösterdikleri esas hususun uğradıkları kötü muamele olmayıp kralın yalan söylemesi olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca bölüm süresince kadın karakterler, erkek karakterlere kıyasla daha pasif, korunmaya ve kurtarılmaya ihtiyaç duyan ve evliliğe odaklı kişiler olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla söz konusu çizgi film bölümünün toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmadığı, cinsiyet ayrımcılığını ve kadının metalaştırmasını normalleştirdiği söylenebilir. Bu yönüyle RTÜK'ün değerlendirmelerinin ve yayıncı kuruluşa uygulanan idari yaptırımın yerinde olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Cinsiyet, erkek ve dişiye birbirinden ayıran biyolojik özellikleri, toplumsal cinsiyet ise erkek ve dişi olmaya kültür tarafından yüklenen özellikler bütünüdür ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kavramının aksine, biyolojik değil, kültürel bir kavramdır. Kültürden kültüre değişmekle birlikte genel olarak kadınların zayıf, duygusal, edilgen, şefkatli, fedakâr vb. olması, erkeğin ise cesur, girişken, güçlü, zeki, aktif vb. olması beklenir.

Günümüzde medya; toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturulmasında, aktarılmasında ve pekiştirilmesinde öne çıkan bir araçtır. Her ne kadar telefon, tablet, bilgisayar gibi araçların kullanımı genişlese de televizyon kitle iletişim araçları arasında önemini korumaya devam etmektedir. Televizyon aracılığıyla yapılan yayımlar, 6112 sayılı Kanun'da ve ilgili diğer mevzuatta öngörülen temel ilkelere uygun olarak sunulmalıdır. Bu çerçevede yayın hizmetlerinin cinsiyet farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemeyeceği; toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden, kanıksatan ve kadını istismar eden programlar içermeyeceği; cinsel duyguları sömürmeye yönelik, bireyleri cinsel meta olarak gösteren, insan bedenini cinsel tahrik unsuruna indirgeyen, toplumsal yaşam alanı içinde sergilenemeyecek mahrem söz ve davranışlar içermeyeceği vb. mevzuatta hüküm altına alınmıştır. Aksi takdirde RTÜK tarafından yapılacak denetimlerde, temel yayın ilkelerine aykırı bir şekilde faaliyet gösterdiği tespit edilen yayıncı kuruluşa 6112 sayılı Kanun'da öngörülen idari yaptırımlar uygulanacaktır.

Çalışmada incelenen kararlara, RTÜK'ün resmi internet sitesi olan rtuk.gov.tr'den erişilmiştir. Akademik çalışmalara yardımcı olması açısından RTÜK'ün internet sitesi daha pratik hale getirilmelidir. Ayrıca kararların kataloglanarak her yayın ilkesine ilişkin ayrı bir karar bülteninin hazırlanması ve istatistiklerin tutulması yayıncılara, uygulayıcılara ve akademisyenlere yol gösterici olacaktır. Bu kapsamda RTÜK'ün, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair verilen kararları sistematik şekilde bir araya getirerek yayın kuruluşlarına kılavuzluk etmesi faydalı olacaktır. Tabii ki bu çalışmalar alanında uzman kişilerin katılımı olmaksızın hep eksik kalacaktır. Dolayısıyla RTÜK'ün üniversiteler ile iş birliği yaparak bilimsel toplantılar düzenlemesi gerekir. Keza sivil toplum örgütleriyle iş birliği içerisinde, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada medyanın rolüne ilişkin bireylerde farkındalık kazandırmak için çeşitli projeler hayata geçirilmelidir.

Düzenleyici ve denetleyici kuruluşlardan biri olan RTÜK tarafından verilen yaptırım kararları idari niteliktedir. RTÜK kararlar aleyhine, 6112 sayılı Kanun'da öngörüldüğü üzere, kararın tebliğinden itibaren on beş gün içinde Ankara idare mahkemesinde iptal davası açılması mümkündür. Dolayısıyla RTÜK tarafından verilen kararların ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yayın hizmetlerinin denetiminde idari yargı organları da oldukça önemli bir role sahiptir. Bu durum, idari yargı kolunda görev yapan hâkim ve savcılarının da toplumsal cinsiyet eşitliği açısından farkındalığa sahip olmasını gerektirmektedir.

Yayın hizmetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve cinsiyet ayrımcılığı açısından gerek RTÜK gerekse idari yargı organları tarafından yapılacak denetimlerde, denetimi yapan ve kararı veren heyetteki üyelerin cinsiyete göre dağılımının verilecek kararı ve kararın gerekçelendirilmesini yakından ilgilendirdiği açıktır. Ancak toplam dokuz üyeden oluşan RTÜK'te, bu makalenin yazıldığı 2023 yılı itibariyle yalnızca bir tane kadın üye bulunmaktadır. Benzer şekilde Hâkimler ve Savcılar Kurulunun 2022 faaliyet raporuna göre, 31.12.2022 tarihi itibariyle Türkiye genelinde hâkim ve savcılarının %36.6'sının kadın olduğu ifade edilmiştir (HSK, 2022). Keza Anayasa'da yüksek mahkemeler arasında sayılan ve kadın haklarına dair önemli kararlar veren Anayasa Mahkemesinde, bu makalenin yazıldığı 2023 yılı itibariyle kadın üye bulunmamakta, Mahkemenin bütün üyeleri, başkanı ve başkanvekilleri erkek hakimlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kadınlar, kendilerini yakından ilgilendiren cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair hukuki uyuşmazlıkların önemli bir kısmında karar vermeye yetkili heyette ya hiç bulunmamakta ya da sembolik sayıda bulunmaktadır. Bu durum, ilgili kurullar ve mahkemeler tarafından verilen kararları salt bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğine ve hukuka aykırı hâle getirmese de kadın haklarına ilişkin kararların kadın üyelerin veya hâkimlerin de katılımıyla alınması, kadınların kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin hayata geçirilmesi noktasında önemli bir adım olacaktır. Bu

süreçte çalışma hayatında kadınların maruz kaldıkları görünmez engelleri ifade eden cam tavanların farkında olmak ve bu engelleri ortadan kaldırmak adına girişimlerde bulunmak oldukça değerlidir.

Kaynakça

- Acar Şentürk, Z., Tos, O. ve Dıvrak, E. (2021). Reklamlardaki cinsiyet kodları üzerine bir alımlama analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 35, 462-484.
- ADL. (2018, Mart 23). *ADL repulsed by use of hitler in turkish shampoo ad*. <https://www.adl.org/resources/press-release/adl-repulsed-use-hitler-turkish-shampoo-ad>
- HSK. (2023). *2022 yılı faaliyet raporu*. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/2103202309502022-yili-faaliyet-raporu-sonpdf.pdf>, (Erişim 31 Ağustos 2023).
- Akıllıoğlu, T. (1982). Yönetmeliklerde gerekçe ilkesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 15(2), 7-19.
- Akyılmaz, B. (1998). Takdir yetkisinin yargısal denetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(1), 23-57.
- Akyılmaz, B., Sezginer, M. ve Kaya, C. (2023). Türk İdare Hukuku. Seçkin yayıncılık.
- Alabay, E. (2023). Medyada toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Bebek bezi reklamlarının incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 233-258.
- Altun, A. (2020). *Türk borçlar hukukunda reklam yapım sözleşmesi*. Adalet yayınevi.
- Ayaydın, D. (2014). *Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun kamu yayıncılığı ve özel yayıncılık üzerindeki yetkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Çervatoğlu, S. (2020). *İfade özgürlüğü bağlamında radyo ve televizyonların idari denetimi ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun idari yaptırım yetkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Çevikçelik, M. (2021). İdare hukuku boyutuyla ürün yerleştirme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 312-331.
- Deniz, A. (2021). Yerli yapım çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(43), 6942-6979.
- Dumanlı, D. (2011). Reklamlarda toplumsal cinsiyet kavramı ve kadın imgesinin kullanımı; bir içerik analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 132-149.

- Er Özden, E. ve Özden, Z. (2020). İkinci dalga feminizmin kozmetik reklamlarının görsel-metinsel tasarımı üzerindeki etkisi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 13(1), 1-23.
- Erdem, J. G. (2013). Ölçülülük ilkesinin idarenin takdir yetkisinin kullanımındaki yeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 971-1006.
- Erol, A. (2018). *Türk hukukunda örtülü reklam*. On İki Levha Yayıncılık.
- Gözler, K. (2019). *İdare Hukuku*. Cilt II. Ekin Yayınevi.
- Güzel, Y. (2022). *Reklam hukuku*. Seçkin Yayınları.
- İsbir, B. (2007). Kamu hizmeti ilkeleri ışığında özel radyo-televizyon yayıncılığının değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 815-836.
- Kalaycı, N. (2015). Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir çizgi film çözümlemesi: Pepee. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 243-270.
- Karabulut, M. (2008). *İdari yaptırımların hukuki rejimi*. Turhan Kitabevi.
- Karahanogulları, O. (2015). *İdarenin hukukla kavranması: Yasallık ve idari işlemler (Yargı kararlarına dayalı bir inceleme)*. Turhan Kitabevi.
- Kaya, C. (2014). *İdarenin takdir yetkisi ve yargısal denetimi*. On İki Levha Yayıncılık.
- Kula Demir, N. (2006). Kültürel değişimlerin reklamlarda kadın ve erkek rol-modellerine yansımaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 285-304.
- Metin, Y. (2017). Temel hakların sınırlandırılması ve ölçülülük: Ölçülülük ilkesi evrensel bir anayasal ilke midir?. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-74.
- Oğurlu, Y. (2002). *Karşılaştırmalı idare hukukunda ölçülülük ilkesi*. Seçkin Yayıncılık.
- Özbudun, E. (1995). *Türk anayasa hukuku*. Yetkin Yayıncılık.
- Sağlam, F. (1982). *Temel hakların sınırlanması ve özü*. AÜSBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Seçkin S. ve Üstün, G. (2015). İdari işlemlerde takdir yetkisi ve gerekçe ilkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Mehmet Akif Aydın'a Armağan, 21(2), 509-534.
- Semiz Türkoğlu, H. ve Türkoğlu, S. (2022). Çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet rolleri, kalıp yargılar ve karakterlerin kurgu dağılımı üzerine bir analiz: TRT çocuk kanalı örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 48-65.

- Sever, D. (2022). İdare hukukuna feminist pencereden bakmak: Yaklaşım, yöntem ve bazı meseleleri yeniden düşünmek. İçinde G. Uygur ve N. Özdemir (Eds.). *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (3. Baskı). (ss 217-242). Seçkin yayıncılık.
- Şenol, D., Erdem, S., Uzun, Z. ve Erdem, E. (2016). Toplumsal cinsiyetin bir aktarım aracı olarak çizgi filmler: Sindirella ve pamuk prenses örneği. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 62-87.
- Tahtalı, M. B. (2022). Görsel medya yayınlarındaki toplumsal cinsiyet algısının RTÜK ve idari yargı kararlarına yansımaları. İçinde Z. Ö. Üskül Engin, D. Kara ve D. Kuğuoğlu Altınışık (Eds.). *Toplumsal cinsiyet ve hukuk cilt 4*. (ss 135-179). On İki Levha Yayıncılık.
- TRT. *Yayıncılık ve medya sözlüğü*. <https://trtakademi.net/wp-content/uploads/2021/09/Yayincilik-ve-Medya-Sozlugu-SON.pdf>, (Erişim 31 Ağustos 2023).
- Ulusoy, A. D. (2023). *Türk idare hukuku*. Yetkin yayıncılık.
- Üskül Engin, Z. Ö. (2022). Toplumsal cinsiyet ve kadına yönelen şiddet. İçinde Z. Ö. Üskül Engin (Ed.). *Toplumsal cinsiyet ve hukuk cilt 1*. (3. Baskı). (ss 333-349). On İki Levha Yayıncılık
- Yalazan, R. ve Özsoy, S. (2021). Reklamlardaki toplumsal cinsiyet kalıplarının kadınlar üzerindeki etkisi. *Injocmer*, 1(2), 147-173.

Üremeye Yardımcı Tedavi Alan Kadınların Sağlıklı Yaşam Davranışları ve Davranışları Oluşturan Unsurlar: Nitel Bir Araştırma

Healthy Lifestyle Behaviours of Women Receiving Assisted Reproductive Treatment and Factors Which Create the Behaviours: A Qualitative Research

Ayşe Deliktaş Demirci* Tuğçe Atasayar** Kamile Kabukcuoğlu***

Öne Çıkanlar

- İnfertil kadınların kendilerine bakış açıları; sağlıklı yaşam davranışlarında önemli belirleyicidir.
- Kadınlar, bedenlerine ve psikolojilerine gereken önem ve dikkati vermediklerinden yakınmışlardır.
- Yeterli sağlık sorumluluğunu almadıkları için ihmal edilen beden olgusunun var olduğu görülmüştür. Kadınlar “stres çıkmazı”nda olduklarını belirtmişlerdir.
- Toplum tarafından kendilerine “adanmış roller”in yükü ile karşı karşıya kaldıkları belirlenmiştir.

Öz: Bu çalışmanın amacı, üremeye yardımcı tedavi alan infertil kadınların, sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını ve onları oluşturan unsurları derinlemesine inceleyerek tanımlamak ve böylelikle infertil kadınlarda sağlıklı yaşam davranışları geliştirme konusunda, hangi parametrelerin göz önünde bulundurulması gerektiğine yönelik literatüre katkı sağlamaktır. Araştırma, tanımlayıcı nitel araştırma deseni kullanılarak üremeye yardımcı tedavi almakta olan 15 primer infertil kadın ile yürütülmüştür. Veriler, tematik analiz adımlarından yararlanılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda “davranış belirleyicileri”, “infertil olma” ve “sağlıklı yaşam süreci” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Kadınların yaşam davranışlarının tedavi üzerine etkisine ilişkin bir “sağlık bilinci”nin olmadığı, sıklıkla sağlıklı yaşam davranışlarına sahip olma ya da olmama durumuna ilişkin “benliğin gücü”ne vurgu yaptıkları görülmüştür. Kendilerine şefkat göstermediklerini sıklıkla vurgulayan kadınlar, bedenlerine ve psikolojilerine gereken önem ve dikkati vermediklerinden yakınmışlardır. Çoğu kadının sağlığını geliştirmek için yeterli “sağlık sorumluluğunu al(ma)dığı ve “stres çıkmazı”nda oldukları belirtilmiştir. Kadınların çoğunun sağlıklı yaşam davranışlarına yeterli düzeyde sahip olmadıkları, “ihmal edilen beden” olgusunun var olduğu, toplum tarafından kendilerine “adanmış roller”in yükü ile karşı karşıya kaldıkları belirlenmiştir. İnfertil kadınların sağlıklı yaşam davranışı sergilemede zorlandığı; yaşanan stres ile ilişkilerde bozulma yaşadıkları belirlenmiştir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet rolleri, infertilitenin benlik üzerine etkileri, sağlıklı yaşam davranışlarına ilişkin bilinç ve değişim motivasyonun sağlıklı yaşam davranışları

* Dr. Öğrt. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, aysedeliktas@akdeniz.edu.tr,

ORCID: 0000-0003-0872-2043.

* Doktora Adayı, Antalya Bilim Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, tugche.sahin@hotmail.com,

ORCID: 0000-0003-0424-841X.

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, kkamile@akdeniz.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-7479-833X.

üzerinde önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle infertilite hemşirelerinin, bu unsurların olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak şekilde hemşirelik girişimlerini planlaması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Benlik Algısı, İnfertilite, Sağlığı Geliştirme, Sağlıklı Yaşam Davranışları

Highlights:

- Infertile women's perspectives on themselves; It is an important determinant in healthy life behaviors.
  - Women complained that they did not give the necessary importance and attention to their bodies and psychology.
  - It has been observed that there is a phenomenon of neglected bodies because they do not take adequate health responsibility. Women stated that they were in a "stress predicament".
  - It has been determined that they face the burden of "roles dedicated to them" by society.
-

Abstract: The aim of the present study is to comprehensively examine the healthy lifestyle behaviors of infertile women receiving assisted reproductive treatment, along with the constituent elements, thereby contributing to the literature on the parameters that should be considered in developing healthy lifestyle behaviors in infertile women. The research has been conducted using a descriptive qualitative research design with 15 primary infertile women receiving assisted reproductive treatment. The data is analyzed using thematic analysis steps. As a result of the analyses, three main themes have emerged: "behavioral determinants", "infertility" and "healthy lifestyle process". Women do not have "health consciousness" regarding the effect of their lifestyle behaviors on treatment, and they often emphasize "power of self" regarding having or not having healthy lifestyle behaviors. Women, who often emphasize that they do not show compassion to themselves, complain that they do not give the necessary importance and attention to their bodies and psychology. It has been stated that most women do "not take responsibility for promoting their health" and find themselves in a state of "stress impasse". It has been determined that most women do not have sufficient healthy lifestyle behaviors, the phenomenon of "neglected body" exists, and they face problems due to the burden of "roles dedicated to them" by society. It is identified that infertile women have difficulties in exhibiting healthy lifestyle behavior and that stress and deterioration in relationships. Also, it is emphasized that gender roles, the effects of infertility on the self, awareness of healthy behaviors, and motivation for change are important in healthy lifestyle behaviors. Therefore, it is recommended that infertility nurses plan nursing interventions to eliminate the negative effects of these elements.

Keywords: Self-perception, Infertility, Health promotion, Healthy lifestyle behaviors

Summary

In the present study, the healthy lifestyle behaviors of women receiving any of the assisted reproductive treatment methods and the factors that determine these behaviors are identified. In the study conducted using the qualitative research design; interviews have been carried out with 15 primary infertile women. The inclusion criteria of the research are; (1) being primary infertile, (2) receiving any of the assisted reproductive treatments, (3) being married between the ages of 18 and 49, (4) being able to speak Turkish, and (5) volunteering to participate in the research. Data

obtained from the interviews has been evaluated with thematic analysis. As a result of the evaluating the data, the main themes of "*behavioral determinants*", "*infertility*" and "*healthy lifestyle process*" are obtained. Participants mention "*motivation for change*", "*health awareness*" and "*power of self*" regarding the factors that affect healthy life behaviors. Women who have made changes in their healthy lifestyle behaviors identify more than one health motivational element. In particular, the reasons provided by the women for their reproductive decisions are explained as factors influencing their decision-making or their reluctance to change behavior. Women, who often emphasize that they do not show compassion to themselves, complain that they do not give the necessary importance and attention to their bodies and psychology. Participants discussed the "*change process*", "*stress impasse*" and "*deterioration in relationships*" they have experienced upon receiving an infertility diagnosis and undergoing treatment. While some women report experiencing positive or negative changes in their healthy lifestyle behaviors during the infertility diagnosis and treatment process, others state that there has been no change in their healthy lifestyle behaviors. Women talk extensively about the stress levels they have experienced during this process. While some women state that they already have a stressful personality in their daily lives, others state that the infertility diagnosis and treatment process have increased their stress levels. Most women state that they experience deterioration in their relationships with their spouses and close circle. They state that they often want to be isolated due to negative experiences, so they prefer to be alone by limiting their relationships. It has been stated that most women do "*not take responsibility for promoting their health*" and find themselves in a state of "*stress impasse*". Participants mention the "*neglected body*" due to the lack of healthy lifestyle behaviors, "*dedicated roles*" and "*taking (not) responsibility for health*" that define this process. Most women state that they do not have sufficient healthy lifestyle behaviors. Many women state that they do not take enough responsibility for improving their health. They state that they need support from the external environment to improve their health, that they could not take action with individual decisions, and that they do not have enough power to do so. Therefore, it is important for infertility nurses to focus on the woman's body and self, environmental relationships, level of knowledge, mental health, and the effects of the diagnosis and treatment process in order to improve women's healthy life behaviors. In addition, in order to promote the self-esteem of infertile women, they can reduce their anxiety and stress levels, take supportive initiatives to strengthen their sense of identity, help them recognize and express their emotions, and help them identify and express their

Giriş

İnfertilite, çiftlerin istediği sayıda ve zamanda çocuk sahibi olma gibi temel insanlık hakkına erişimini engelleyen ve çiftleri fiziksel, psikolojik, duygusal, sosyal ve finansal açıdan etkileyen bir sağlık sorunudur. İnfertilitenin milyonlarca insanı, aile ve toplumu etkilediği ve dünya çapında üreme çağındaki yaklaşık her altı kişiden birinin yaşamı boyunca bu rahatsızlığı yaşadığı belirtilmektedir (WHO, 2023). Ayrıca, infertilite tedavisinde artan değişim ve gelişmelere rağmen ilk tedavide başarı oranının %29.72 olduğu, beş yıllık bir tedavi ile bu oranın %78'lere ulaştığı belirtilmektedir. Bu uzun ve zorlu süreçte zaman ve maddi kayıplar yaşamının yanı sıra psikolojik hasarlara da maruz kalınmaktadır (Zarinara ve diğ., 2021: 179).

Literatürde sıklıkla %10-30 oranı ile açıklanamayan infertil grubunun olması; infertilite nedenlerinin daha fazla ele alınmasına ve koruyucu yaklaşımlara odaklanılmasının önünü açmıştır (Aitken, 2020: 3; Demir & Beji, 2015: 136; Gelbaya ve diğ., 2014: 109). Sağlıklı yaşam davranışları ise sıklıkla infertilite tanı ve tedavisinde sağlığı koruyucu ve geliştirici etkileri olan bir unsur olarak görülmektedir. Bir kişinin yaşam tarzını, çeşitli yeme ve beslenme alışkanlıklarını, uyku düzenini, sigara içmeyi, fiziksel aktiviteyi, stres azaltma tekniklerini ve tıbbi hizmetlerin kullanımını içeren yaşam tarzı olarak tanımlanmaktadır. Her insanın yaşam tarzının, sağlığını ve refahını etkilediği bilinen bir gerçek olduğu için alışkanlıkları teşvik etmek ve sağlıklı bir yaşam tarzı yaşamak, sağlıklı olmanın ve onu korumanın iki önemli yolu olarak tanımlanmaktadır (Ricci, 2020).

Konuya ilişkin yapılan çalışmalar; yağdan zengin diyetler, gecikmiş çocuk doğurma/aile kurma yaşı, sigara içme, alkol/madde kullanımı, anksiyete/depresyon ve doğurganlıkla ilişkili algı/inançlar gibi değiştirilebilir yaşam tarzı davranışlarının, fertilité üzerine olumsuz etkilerine işaret etmektedir (Emokpae & Brown, 2021: 15-22). Beslenme bozuklukları/obezitenin ovulasyon bozukluklarına (Tabler ve diğ., 2018: 102); sağlıksız beslenme biçiminin semen kalitesinde bozulmaya (Emokpae & Igharo, 2020: 114); sigara içmenin sperm penetrasyonunu engelleyecek değişimlere yol açtığı (Ilacqua ve diğ., 2018: 1) ve kafein tüketiminin embriyo sayısı ve kalitesini etkilediği bildirilmektedir (Özçini Uz, 2018: 1). Fertilité yanlısı yaşam tarzı müdahalesinin, infertiliteye ilişkin yaşam tarzı risk faktörlerini değiştirmede, depresyon oranını azaltmada, infertiliteye ilişkin öz-yeterliliklerini arttırmada ve gebelik oranlarını artırarak ve risk faktörlerini düzelterek infertilite tedavisinin etkinliğini arttırmada başarılı olduğunu belirten çalışma sonuçları mevcuttur (Altıparmak & Derya, 2018: 146; Khalili ve diğ., 2022: 1; M Omar Masoud ve diğ., 2023: 1042). Bu nedenle, infertil bireylerde sağlıklı yaşam davranışlarının ve bu davranışları oluşturan unsurların ele alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. İnfertil bireylerin sağlıklı

yaşam davranışlarının belirleyicileri sosyal, psikolojik ve kültürel açıdan ele alınmış ve aşağıda sunulmuştur.

İnfertil Bireylerde Sağlıklı Yaşam Davranışlarının Belirleyicileri

İnfertilite, çiftleri özellikle kadınları etkileyen; psikolojik, fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik yönleri olan çok boyutlu bir sorundur. Aksoy Sugiyama (2010: 73-74) tarafından beden kavramının ele alınma şekillerinin irdelendiği çalışmada bedenin, dahil olduğu sosyal yapıyı yansıttığı, varsayılan bedenlerin söylemsel olarak üretildiği ve toplumsal sınırların bedensel sınırları oluşturduğu belirtilmektedir. Ayrıca, bedenin benlik ve sosyal önemle bağlantılı olarak kırılğan oluşunun göz ardı edilmemesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Beden, kültür ve toplumsal cinsiyet normlarının sürdürülüşünü ve yeniden yorumlanışını ifade etmektedir. Üreme kavramı ise her türden siyasal söylem ve güç ilişkileriyle etkileşim içinde olan ve daima tartışılan ve üzerinde mücadele verilen bir alan olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, infertilitenin kadının öz benliğine verdiği hasarın, kültür ve toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında ele alınması gerektiği belirtilmektedir (Aksoy Sugiyama, 2014: 8). Deliktaş Demirci ve Kabukcuoğlu (2021: 97) tarafından yürütülen çalışmada infertil kadınlar, toplumsal baskılar ve roller nedeni ile kendilerini başarısız hissettiklerini ve olumsuz beden ve benlik algılarına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Özellikle ataerkil toplumlarda soyun devamı olarak görülen üremede sorun yaşanması; rollerini yerine getirememiş kadın olarak görülmeye, toplumda “ötekileştirilmeye” kadar uzanan olumsuz etkilere sahiptir. İnfertil kadınlar, sıklıkla suçluluk hissi, horlanma, dışlanma, sadakatsizlik, boşanma veya kuma ile tehdit edilme gibi sorunlara maruz kalmaktadır. Sosyal baskıya maruz kalan kadınlar yalnızlaştırılmakta ve mutsuzlaştırılmaktadır (Topdemir Koçyiğit, 2012: 27). İnfertil kadınlarda yapılan çalışmalar, sıklıkla infertil kadınların algılanan stres seviyelerinin yüksek olduğunu (Kirca ve Ongen, 2021: 1977), anksiyete ve depresyon yaşadıklarını (Haimovici ve ark., 2018: 1) tespit etmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında infertil bireylerde damgalanmanın ele alındığı çalışmada infertil kadınların normal olmama, gebe kalamama nedeniyle damgalandıkları, kendilerini “yarım kadın” veya “eksik kadın” olarak algıladıkları saptanmıştır. İnfertil bireylerde yoğun olarak deneyimlenen damgalanma düzeyi ise depresyon görülme sebebi olarak belirlenmiştir (Fırat ve Hotun Şahin, 2022: 93). Abbasi ve arkadaşları (2011: 143) tarafından yapılan çalışmada ise infertil bireylerin yaşadıkları damgalama ile infertilitenin fiziksel ve psikolojik olumsuz etkileri; sağlıklı yaşam davranışlarına ilişkin çevresel bariyerler olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle, infertil kadınlarda psikolojik sorunların ele alınmasında kültürel ve toplumsal cinsiyet normları da dikkate alan yaklaşımlara gereksinim bulunmaktadır. Benzer şekilde Höbek Akarsu ve arkadaşları (2022: 2) tarafından toplumsal

cinsiyet rollerinin infertil kadınların sağlıklı yaşam davranışları üzerine etkisini ele alan bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmada infertil kadının tanısına ilişkin eşinin ve ailesinin göstermiş olduğu tepkinin kadının sağlıklı yaşam davranışlarını olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu nedenle infertil kadınlarda sağlıklı yaşam davranışlarını etkileyen unsurlar ele alınırken kadının içinde bulunduğu toplumsal yapıyı, kültürel öğeleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve bunun kadının ruhsal sağlığına etkilerini ve bunların birbiri ile olan grift ilişkilerini dikkate almak büyük önem taşımaktadır. Böylece, infertil kadınlara yapılacak müdahalelerin daha etkili sonuçlara ulaşabileceği düşünülmektedir.

İnfertilite tedavi sürecince bireyin tedavi ve bakımında rol alan sağlık profesyonellerine (doktor, hemşire) önemli rol ve sorumluluklar düşmektedir. Hastalar hakkında yeterli bilgi toplayarak bireylerin yaşam davranışlarının belirlenmesi, bireyselleştirilmiş eğitimlerin verilmesi ve sağlıksız yaşam davranışları konusunda bilgilendirilmesi zorunludur (Demir & Beji, 2015: 139). Bu amaçla ülkemizde infertil kadınlarda sağlıklı yaşam davranışlarını ele alan çalışmalar, sayıca az olmasına rağmen genellikle tanımlayıcı araştırma deseni ile infertil bireylerin sağlıklı yaşam davranışlarını belirlemeye yönelik (Aşçı & Gökdemir, 2020; Bektaş & Süt, 2021) ya da bireylerin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını arttırmaya yönelik girişimsel çalışmalar şeklindedir. (Altıparmak & Derya, 2018: 219; Kaya ve dig., 2016: 109). Sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını oluşturan öğelerin ya da gerekçelerin ele alındığı nitel bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı; üremeye yardımcı tedavi alan infertil kadınların sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve onları oluşturan unsurların nitel araştırma yöntemi ile derinlemesine ele alınarak incelenmesidir. Böylece infertil kadınlarda sağlıklı yaşam davranışları geliştirme konusunda hangi parametrelerin göz önünde bulundurulması gerektiğine yönelik literatüre katkı sağlanacaktır.

Yöntem

Bu araştırma, infertil kadınların sağlıklı yaşam tarzı davranışlarının belirlenmesine yönelik olarak tanımlayıcı nitel araştırma deseni ile yürütülmüştür. Tanımlayıcı nitel araştırmalar, belirli bir yer ve zamandaki katılımcıların bakış açısına ve yorumuna yakın kalarak, incelenen olgunun doğrudan tanımlanmasını sağlamaktadır (Kim ve dig., 2017: 24). Bu araştırma tasarımı özellikle sağlık araştırmalarında daha önce detaylı incelenmemiş olguların, natüralist bir perspektiften kim, ne ve nerede olduğunu keşfetmeye ve durumla ilgili iç görü kazanmaya odaklanan araştırma soruları için uygundur (Kim ve dig., 2017: 24; Sandelowski, 2000: 337). Bu bağlamda infertil kadınların infertilite tanısı almadan önceki sağlıklı yaşam tarzı davranışları, infertilite tanısından sonra bu davranış tutumlarında değişim olup olmadığı ve sağlıklı yaşam davranışlarını etkileyen unsurları tanımlamak için derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın raporlanmasında

Kalitatif Araştırmaların Raporlanmasına İlişkin Standartlar Rehberi'nden (Standards for Reporting Qualitative Research (SRQR) yararlanılmıştır (O'Brien ve dig., 2014: 1247-1248).

Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini, Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Tüp Bebek Merkezi ve Özel Antalya Tüp Bebek Merkezi'ne yardımcı üreme tedavi yöntemlerinden herhangi birini almak için başvuran infertil kadınlar oluşturmaktadır. Üremeye yardımcı tedavi yöntemlerinin maliyetli bir süreç olması nedeni ile kamu ya da özel hastaneye başvuran hasta profili, sosyoekonomik açıdan farklılıklar içerecektir. Bu nedenle araştırma, farklı sosyodemografik özellikteki bireylere ulaşarak veri çeşitliliğini artırmak adına özel kurum ve kamu kurumunda birlikte yürütülmüştür. Örneklem seçiminde, araştırmanın amaçları doğrultusunda önceden belirlenmiş ölçütleri karşılayan veri kaynaklarına ulaşmayı sağlamak için, amaca yönelik örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçütler literatür doğrultusunda elde edilen bilgiler ışığında belirlenmiştir. Çalışmanın daha homojen bir grup oluşturmak için primer infertil kadınlarda yürütülmesi planlanmıştır. Ayrıca, üremeye yardımcı tedavi süreçlerinin de bireyler üzerindeki olumsuz etkileri bilindiği için bu dönemde sağlıklı yaşam davranışlarının hem süreci etkileyebilecek ve hem de süreçten etkilenebilecek bir etken olduğu gerekçesi ile çalışmanın tedavi alan kadınlarda yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Sonuç olarak araştırmanın dahil edilme kriterleri; (1) primer infertil kadın olma, (2) yardımcı üreme tedavilerden herhangi birini alma, (3) 18- 49 yaş aralığında evli olma, (4) Türkçe konuşabilme ve (5) araştırmaya katılmaya gönüllü olma şeklindedir. Sekonder infertil olan ve tedavisi tamamlanmış kadınlar, çalışma dışında bırakılmıştır. Araştırmanın yürütülmesi sürecinde toplamda 18 kadın ile görüşülmüş ancak bunlardan bir tanesinin sekonder infertilite olması, bir tanesinin araştırmaya katılmak istememesi ve bir tanesinin ise Türkçe anlama ve konuşma güçlüğü çekmesi nedeni ile 15 primer infertil kadın çalışma sürecine dahil edilmiştir. Araştırmanın katılımcı sayısına, verilerin doyum noktası dahilinde karar verilmiş olup yapılan görüşmelerde tekrar eden veriler ortaya çıktığında çalışma sonlandırılmıştır.

Katılımcıların demografik bilgilerine Tablo 1' de yer verilmiştir. Katılımcılar, 27- 39 yaş aralığındadır. Katılımcılardan biri okur-yazar, ikisi ilkokul, biri ortaokul, ikisi lise, biri ön lisans ve sekizi lisans/yüksek lisans eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların çoğu (n=10) gelir düzeylerini giderlerine eşit olarak tanımlamışlardır. Katılımcılarının dördü kadın kaynaklı infertilite, beşi erkek kaynaklı infertilite, altısı açıklanamayan infertilite tanısı almıştır. Katılımcıların sadece dördü daha önce hiç üremeye yardımcı tedavi almamış, geriye kalan (n=11) kadınlar ise birden fazla tedavi almışlardır. Katılımcıların tamamı şu an IVF tedavi programında yer almaktadır. Katılımcıların çoğu (n=9) sağlıklı yaşam davranışları sergilemediğini, ikisi kısmen

sergilediğini, dördü ise sağlıklı yaşam davranışlarında bulunduğunu ifade etmiştir. Katılımcılardan beşinin beden kitle indeksi (BKİ) 24.9' un üzerinde olup geri kalanı normal değer aralığı olan 18.5- 24.9 aralığındadır (WHO).

Tablo 1.

Katılımcılara ilişkin tanıtıcı bilgiler

	Yaş	Eğitim Düzeyi	Ekonomik Durum	Çalışma Durumu	İnfertil ite Süresi	İnfertilite Nedeni	Önceki Tedavi Sayısı	Şu anki Tedavi	Boy	Kilo
K1	31	İlkokul	Gelir gidere eşit	Çalışmıyor	4 yıl	Kadın Faktörü	2IUI 2IVF	IVF	157 cm	52 kg
K2	28	Yüksek lisans	Gelir gidere eşit	Çalışmıyor	4,5 yıl	Açıklanamayan	1IUI	IVF	163 cm	52 kg
K3	34	İlkokul	Gelir gidere eşit	Çalışıyor	10 yıl	Erkek Faktörü	1IVF	IVF	150 cm	66 kg
K4	35	Okur-yazar değil	Gelir gidere eşit	Çalışmıyor	5 yıl	Açıklanamayan	2 IUI	IVF	?	63 kg
K5	30	Lise	Gelir gidere eşit	Çalışıyor	13 yıl	Açıklanamayan	3IVF 1IUI	IVF	163 cm	65 kg
K6	37	Yüksek lisans	Gelir giderden fazla	Çalışıyor	6 yıl	Erkek Faktörü	2 IVF	IVF	159 cm	85 kg
K7	37	Lisans	Gelir giderden fazla	Çalışıyor	2 yıl	Kadın Faktörü	-	IVF	160 cm	51 kg
K8	28	Lise	Gelir gidere eşit	Çalışıyor	5 yıl	Açıklanamayan	1 IUI	IVF	162 cm	66 kg
K9	28	Lisans	Gelir gidere eşit	Çalışıyor	4 yıl	Kadın Faktörü	-	IVF	160 cm	62 kg
K10	39	Ortaokul	Gelir gidere eşit	Çalışıyor	9 yıl	Açıklanamayan	1 IUI 2 IVF	IVF	159 cm	76 kg
K11	28	Lisans	Gelir gidere eşit	Çalışmıyor	4 yıl	Erkek Faktörü	1 IUI	IVF	156 cm	57 kg
K12	31	Lisans	Gelir gidere eşit	Çalışıyor	10 yıl	Kadın Faktörü	4 IVF	IVF	160 cm	90 kg
K13	31	Lisans	Gelir giderden fazla	Çalışıyor	2,5 yıl	Erkek Faktörü	-	IVF	153 cm	53 kg
K14	27	Ön Lisans	Gelir giderden fazla	Çalışıyor	3 yıl	Erkek Faktörü	2 IUI	IVF	153 cm	57 kg
K15	32	Lisans	Gelir giderden fazla	Çalışıyor	1 yıl	Açıklanamayan	-	IUI	160 cm	55 kg

Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler, araştırmacıların (ADD, TA, KK) literatür dahilinde oluşturmuş oldukları, infertil kadınların sağlıklı yaşam tarzı davranışlarını, bu davranışları oluşturan unsurları ve sağlıklı yaşam davranışlarının infertilite tanı ve tedavi süreci ile ilişkisini belirleyecek

sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme kılavuzu rehberliğinde toplanmıştır (Tablo 2). Görüşmeler, araştırmacılar (TA, ADD) tarafından derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılarak Temmuz-Eylül 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya başlamadan görüşme sorularında düzenlemeye ihtiyaç olup olmadığının kontrolü amacıyla önce üç kişiyle ön görüşme yapılmış, bunun sonucunda görüşme sorularında bir değişikliğe ihtiyaç duyulmamıştır. Görüşmeleri yapan araştırmacının çalışmaya katılan kadınlarla görüşme öncesinde herhangi bir ilişkisi yoktur. Görüşmeler kadınların kendilerini rahat ifade edebilmelerini sağlamak amacıyla eşleri olmadan, ultrasonografi kontrolüne geldiklerinde, tüp bebek merkezi içerisinde yer alan aktif kullanılmayan bir görüşme odasında, yüz yüze ve yalnız yapılmıştır. Görüşme öncesinde kadınlara araştırmayla ilgili detaylı bilgi verilmiş, yazılı ve sözlü onamları alınmıştır. Görüşmelerin başında katılımcı kadınların demografik bilgilerinin yer aldığı form doldurulmuştur. Demografik bilgileri alındıktan sonra katılımcıların konuyu tam olarak anlamalarını sağlamak amacıyla, sağlıklı yaşam tarzı davranışlarının tanımı yapılmıştır. Sağlıklı yaşam biçimi davranışları; manevi gelişim, sağlık sorumluluğu, egzersiz, beslenme, kişilerarası ilişkiler ve stres yönetimi olarak tanımlanmıştır (Pender, 1992: 107). Görüşmede diyalogu kolaylaştırmak adına açık uçlu sorular sorulmuş ve katılımcılara herhangi bir yönlendirme yapılmamıştır. Aktif dinleme yöntemi kullanılarak katılımcıların sağlıklı yaşam tarzı davranışları ile ilgili tutumlarını açıkça ifade edebilmeleri sağlanmıştır. Görüşmeler ortalama 30-40 dk sürmüştür ve katılımcıların onayı ile sesli kayıt altına alınmıştır. Sesli veriler araştırmacılar (ADD, TA) tarafından transkript edilmiştir.

Tablo 2.

Görüşme rehberi

Ana Soru1: Sağlıklı yaşam davranışları; sizin sağlığınızı geliştirici davranışlardır. Siz sağlıklı yaşam davranışlarına sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Alt Soru: Beslenme alışkanlıklarınızdan bahseder misiniz?

Alt Soru: Egzersiz alışkanlıklarınızdan bahseder misiniz?

Alt Soru: Sigara, alkol ve kafein tüketiminiz var mı var ise bunlardan bahseder misiniz?

Alt Soru: Radyasyona maruziyetiniz var mı, günlük yaşamsal çevrenizden bahseder misiniz?

Alt Soru: Çalışıyorsanız çalışma koşullarınızdan bahseder misiniz?

Alt Soru: Kişilerarası ilişkilerinizden bahseder misiniz? Anlamli, doyumlu ilişkilerinizin olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Alt Soru: Sahip olduğunuz stres düzeyinizden ve bunun ile baş etme sürecinizden bahseder misiniz?

Ana Soru 2: Sağlığınızı geliştirmek için yeterli sorumluluğu aldığınızı düşünüyor musunuz?

Evet ya da hayır ise sizce bu durum üzerinde etkili olan faktörler nelerdir?

Alt Soru: Kendiniz ile ilgili sağlıklı yaşam davranışları sergilemenizi olumlu/olumsuz etkileyen unsurlar var mı, bahseder misiniz?

Alt Soru: Çevreniz ile ilgili sağlıklı yaşam davranışları sergilemenizi olumlu/olumsuz etkileyen unsurlar var mı, bahseder misiniz?

Alt Soru: İnfertilite tanı ve tedavi sürecinin sağlıklı yaşam davranışları sergilemenizi olumlu/olumsuz etkileyen özellikleri var mı, bahseder misiniz?

Alt Soru: Sağlıklı yaşam davranışları sergilemenizi etkileyen başka unsurlar var mı, açıklar mısınız?

Ana Soru 3: Sağlıklı yaşam davranışlarınızı infertilite tanı öncesi, infertilite tanısı ve infertilite tedavi sürecinizdeki koşullarınız ile kıyaslar mısınız? Herhangi bir farklılık var mı? Var /yok ise bu duruma etki eden faktörler nelerdir?

Alt Soru: İnfertilite tanınızın sağlıklı yaşam davranışlarınızı sürdürme üzerinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

Alt Soru: Sağlıklı yaşam davranışlarına sahip olma düzeyinizin infertilite tanısı üzerine etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

Alt Soru: Tedavi sürecinizin sağlıklı yaşam davranışlarınızı sürdürme üzerinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

Alt Soru: Sağlıklı yaşam davranışlarınızın tedavi süreciniz üzerine etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde tematik veri analizi kullanılmıştır. Tematik analiz; veriler içindeki temaları belirleme, analiz etme ve raporlama yöntemi olarak kullanılan bir metottür. Verilerin analizi sırasında Braun ve Clarke' ın (Braun & Clarke, 2006) altı aşamadan oluşan tematik veri analizi süreci takip edilmiştir. Öncelikle verilere aşinalığı arttırmak amacıyla, araştırmacılar tarafından yazıya dökülen veriler iki kez okunmuştur. Ön görüşler yazılı olarak kaydedilmiştir. İkinci adımda başlangıç kodlarını belirlemek için tüm transkript verilerinin örüntüleri, üç yazar tarafından, manuel olarak satır satır, tümevarımsal analiz yöntemi ile kodlanmıştır. Üçüncü olarak ilk belirlenen kodlar tekrar gözden geçirilmiş, kademeli olarak birleştirilerek, belirgin içerikleri tanımlayan potansiyel tema grupları oluşturulmuştur. Dördüncü adımda temaların tüm görüşme verilerini ve belirlenen kodları yansıtıp yansıtmadığı gözden geçirilmiştir. Beşinci adımda her tema için yapılan analizin anlattığı genel hikâyenin ayrıntılarını daha da geliştirmek için devam eden bir analiz yapılarak her tema için net tanımlar ve isimler oluşturulmuştur. Son olarak ise tema ve alt temaları destekleyen katılımcı alıntılarıyla bulgular raporlanmıştır. Tematik analizi yaparken veriler üç yazar tarafından birbirinden bağımsız olarak gözden geçirilmiş, olası tanımlar karşılaştırılmış ve temaların son halinin belirlenmesinde ortak karar verilmiştir.

Geçerlilik- Güvenilirlik

Araştırmanın geçerlilik güvenilirliği, Guba ve Lincoln' ün (1982: 237) inandırıcılık için gerekli olan kriterleri dikkate alınarak sağlanmıştır. Bu kriterler; inanılabilirlik (iç geçerlik), aktarılabirlik (dış geçerlik), güvenilebilirlik (güvenilirlik), ve onaylanabilirlik (objektiflik) olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır. İç geçerlilik için veriler doygunluğa ulaşmaya kadar

görüşmelere devam edilmiştir. Katılımcılara görüşme içeriğinin sadece bilimsel amaçlı kullanılacağı ve gizli tutulacağına dair imzalı onam formunun bir nüshası verilmiştir. Böylece katılımcı görüşmedeki sorulara içtenlikle cevap vermeye teşvik edilmiştir. Görüşmeler sonunda elde edilen veriler, özetlenerek katılımcı teyidi alınmıştır. Dış geçerlilik için çalışmanın katılımcıları demografik özellikleri açısından çeşitlendirilmiştir. Örnekleme dahil etme kriterleri belirlenmiş, katılımcıların ayrıntılı tanıtımı; araştırmanın yöntem bölümünde detaylı bir şekilde sunulmuştur. Güvenilirlik için araştırma yöntemlerinin ayrıntılı tanıtımına yer verilmiştir. Objektiflik için araştırmacılarda oluşabilecek önyargılar tespit edilip bu önyargıların sürece yansıtılmaması için çaba gösterilmiştir. Veri toplama ve analiz süreci standart prosedürler belirlenip subjektif yorumlamalardan kaçınılmıştır.

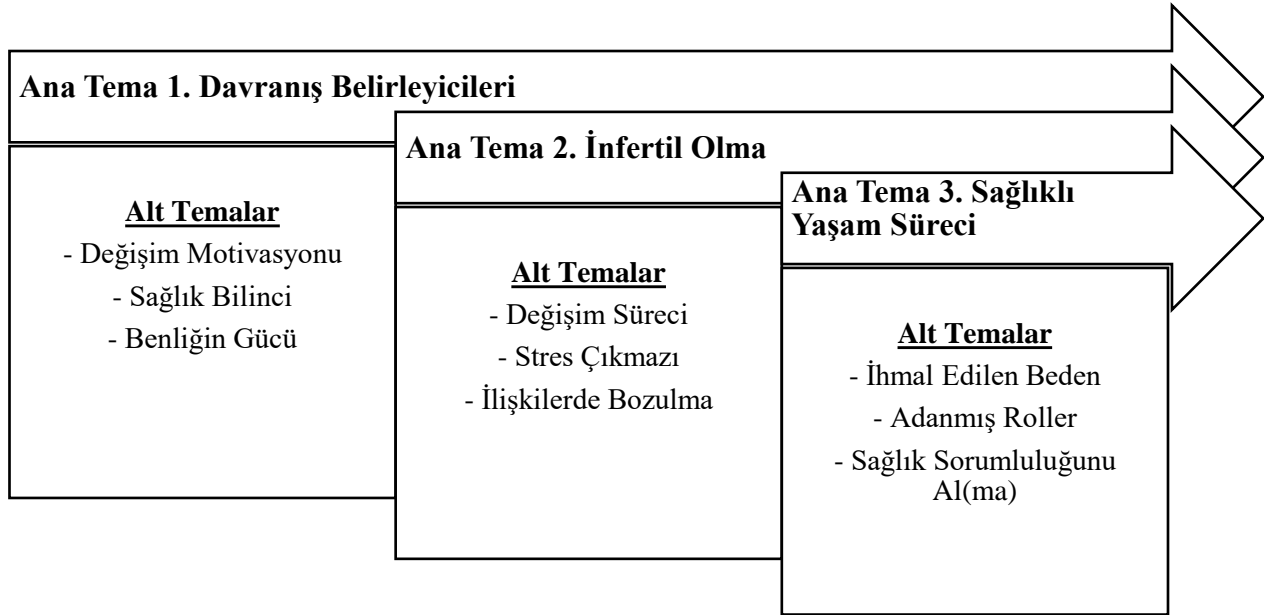
Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın yürütülebilmesi için Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından onay alınmıştır (Onay No: 275, Tarih: 18.05.2023). Çalışmanın yapılmış olduğu Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Tüp Bebek Merkezi ve Özel Antalya Tüp Bebek Merkezi'nden yazılı izin alınmıştır. Katılımcılara araştırmaya katılımın gönüllük esasına dayandığı, istedikleri zaman çalışmadan ayrılma ve ses kaydını durdurma hakları olduğu detaylı olarak açıklanmıştır. Katılımcıların görüşmeye başlamadan önce yazılı ve sözlü onamları alınmıştır. Ayrıca katılımcılara mahremiyet haklarından bahsedilmiş, kendi kimliklerinin ve görüşmeler sırasında adı geçen şahısların kimliklerinin gizli tutularak takma adlarla ifade edileceği konusunda güvence verilmiştir. Makale boyunca katılımcıların kimlikleri ifşa edilmemiştir.

Bulgular

Kadınlardan elde edilen veriler doğrultusunda “davranış belirleyicileri”, “infertil olma” ve “sağlıklı yaşam süreci” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır (Şekil 1). Bu temalar, öncelikle kadınların sağlıklı yaşam davranışı olması ya da olmamasının hangi davranışlar tarafından belirlendiğini açıklamaktadır. Kadınlar, özellikle sağlıklı yaşam davranışlarına sahip ya da değilse bunun kadının değişim için herhangi bir motivasyonunun olma ya da olmamasından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Kadınlar için sıklıkla motivasyon oluşturan unsurlar, üreme gerekçeleri ve yaşam amaçlarının olması olarak sıralanır iken bu motivasyona sahip olmayan kadınların ise yaşam davranışlarının sağlıklı olmasına ilişkin herhangi bir değişim isteğinde bulunmadıkları belirlenmiştir. Kadınların kendisine saygı duyma ve şefkat göstermesinin kendilerine gerekli özeni göstermede önemli olduğu belirtilmiştir. Davranışlarını belirleyen etkenlerden sonra kadınların içinde buldukları infertilite ve tedavi sürecinin sağlıklı yaşam davranışları üzerine etkili olduğuna ilişkin bulgular ortaya çıkmıştır. Bu bulgular özellikle Tablo 1’de de gösterildiği üzere

defalarca üremeye yardımcı tedavi görmüş kadınlar olarak kadınların yoğun stres yaşadıklarına, ilişkilerinin bozulduğuna ve sağlıklı yaşam davranışlarında değişiklik yaşayıp ya da yaşamadığına ilişkin bilgiler sunmuştur. Görüşmelerden elde edilen diğer bulgular ise üremeye yardımcı tedavi alan kadınların hem davranışlarını belirleyen etkenlerin hem de içinde buldukları infertilite sürecinin etkisi ile şekillenmiş olan kadınların sağlıklı yaşam sürecine ilişkin bilgi sağlamaktadır.

Şekil 1.

İnfertil kadınların sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına ilişkin ortaya çıkan tema ve alt temalar

Ana Tema 1. Davranış Belirleyicileri

Katılımcılar, sağlıklı yaşam davranışları üzerine etkili olan unsurlara yönelik “değişim motivasyonu”, “sağlık bilinci” ve “benliğin gücü”nden bahsetmişlerdir.

Alt Tema 1.1 Değişim Motivasyonu

Sağlıklı yaşam davranışlarında değişim yapan kadınlar, birden fazla motivasyon unsuru tanımlamışlardır. Sağlıklı yaşam davranışlarında belirttikleri değişimler ise sıklıkla dengeli ve düzenli beslenme, egzersiz yapma ve boş zaman aktivitelerinde bulunma üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle, kadın tarafından belirtilmiş olan üreme kararı gerekçeleri davranışlarında değişim yapma ya da yapmama sebebi olarak açıklanmıştır. Tedavi sonucunda çocuk sahibi olmaya odaklanan kadınlar, bunu bir amaç haline getirerek yaşam davranışlarında değişiklik yaptıklarını belirtir iken çocuk sahibi olmaya tam bir öz karar ile karar vermemiş olan kadınlar ise bu süreçte davranışlarında bir değişim yapmadıklarını, tedavinin sonucunun olumsuz olmasını da kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. Diğer bir motivasyon unsuru olarak ise yaşam amacı kavramından bahsedilmiştir. Ancak, bu kavramdan bahsedilirken “amaçsız yaşam, yaşamı geldiği gibi yaşamak,

yaşamı boş vermek” gibi yaşam amacındaki eksikliklere işaret edilmiş ve bu eksiklik nedeni ile yaşamlarında değişik yapmak istemediklerini açıklamışlardır.

“Yaşam amacım yok. Yaşama ilişkin hiçbir hedefim yok, yaşamak için yaşıyoruz sadece yaşamak benimkisi. Böyle de olunca sadece geldiği şekli ile yaşıyorum hayatı. Ne değiştirmek, ne yönlendirmek gibi bir isteğim yok.” (K8, 28 yaş, 5 yıldır infertilite tanısı, geçmişte bir kez tedavi deneyimi)

Ancak, birkaç kadın kendine vakit ayırarak, beden ve ruhen kendilerine odaklanarak kaliteli, sağlıklı, mutlu bir yaşam sürmek gibi yaşam amaçlarının olduğunu, bunun da sağlıklı yaşam sürmek için bir motivasyon oluşturduğunu belirtmişlerdir.

“Yaşamdan keyif alıyorum. Her şeyin daha iyi olmasını istediğim için daha dikkatli davranıyorum, sağlıklı bir davranışa sahip olduğumu düşünüyorum.” (K5, 30 yaş, 3 yıldır infertilite tanısı, geçmişte dört kez tedavi deneyimi)

Alt Tema 1.2. Sağlık Bilinci

Kadınlar, sağlıklı yaşam davranışlarını belirleyen unsurlardan geçmiş deneyimlerinden öğrenmeyi dile getirmişlerdir. Geçmişte sağlıklı yaşam davranışlarının infertilite tanısı ve tedavisi üzerine etkili olduğunu düşünerek beslenme, egzersiz, meditasyon gibi teknikleri denediklerini ancak daha sonra tedavide yaşadıkları olumsuz deneyimler nedeni ile artık bu değişimin gerekli olduğunu düşünmediklerini belirtmişlerdir. Birkaç kadın ise yaşam davranışlarının tedavi ile ilişkili olabileceğine dair daha önce hiç düşünmediklerini belirtmiş, etkili olmayacağı tahmininde bulunmuşlardır.

“Bir önceki tedavimde ben gerekenleri yaptım, tedavime hiçbir etkisi olmadı. Açıkçası bu tedavimde de dikkat etmiyorum bu neden dolayı.” (K10, 39 yaş, 9 yıldır infertilite tanısı, geçmişte üç kez tedavi deneyimi)

Bazı kadınlar ise tedavi sürecinde kaliteli ve sağlıklı yaşamın infertilite ve tedavisi üzerine etkisine ilişkin farkındalıklarının olduğunu, bu nedenle genellikle beslenmelerinde değişim yaptıklarını ve gündelik yaşamlarına egzersizi dahil ettiklerini ifade etmişlerdir.

“Ebetteki sağlıklı yaşam davranışlarının infertilite sürecinde önemli olduğunu biliyorum. Sağlıklı beslenmek, düzenli egzersiz yapmanın bedenimdeki olumlu etkilerini kendimde de gözlemleyebiliyorum.” (K7, 37 yaş, 2 yıldır infertilite tanısı, geçmişte hiç tedavi deneyimi yok)

Alt Tema 1.3. Benliğin Gücü

Katılımcılar, sağlıklı yaşam davranışlarına sahip olma ya da olmama durumlarını kendilerine yönelik olan algılarından bahsederek açıklamışlardır. Sıklıkla kendini yaşamında ikinci plana koyan kadınlar, değişim için enerji ve zaman bulamadıklarını dile getirmişlerdir.

Kendilerine olan inanç, saygı ve güven durumları sorgulandığında; bazı kadınlar kendini sevmediğini, görmezden geldiğini, infertilite nedeni ile suçlu, kadınlık rolünün yerine getirememiş gibi hissettiklerini ifade etmiştir. Kendilerine şefkat göstermediklerini vurgulayan kadınlar, bedenlerine ve psikolojilerine gereken önem ve dikkati vermediklerinden yakınmışlardır. Birkaç kadın ise kendilerine duydukları saygı ve gösterdikleri şefkatin ve dolayısıyla kendi benlikleri ile pozitif olan ilişkinin yaşamlarında daha özenli olma kararını alma, davranış değişikliği yapmada önemli olduğunu belirtmişlerdir.

“Kendime saygı duyuyor ve şefkat göstermeye çalışıyorum. Kendimi tüm yönlerimi ile tanıyıp kabul ettiğim için dışardan gelen etkilerden çok etkilenmiyorum. Psikolojim bu nedenle olumsuz etkilenmiyor. Psikolojim iyi olunca da doğal olarak kendime daha çok özen gösteriyor, sağlıklı yaşamaya dikkat ediyorum.” (K11, 28 yaş, 4 yıldır infertilite tanısı, geçmişte bir kez tedavi deneyimi)

Tedavi sürecinde kendilerine saygının azaldığını belirten çoğu kadın ise buna bağlı olarak süreçte boş verme, stres ve öfke düzeyinde artma ve yaşam davranışlarında olumsuz etkilenmeler deneyimlediklerini belirtmişlerdir.

“Olumsuz durumlar karşısında kendini hep hırpalıyorum. Kendime ne saygım var ne de şefkat gösteriyorum. Bence bu durum çok etkiliyor sağlıklı yaşam davranışlarımı. Daha depresif, negatif bir insan olduğum için boş vermişliğe verdim. Kendim ile ilgilenmiyorum.” (K9, 28 yaş, 4 yıldır infertilite tanısı, geçmişte tedavi deneyimi yok)

Ana Tema 2. İnfertil Olma

Katılımcılar, infertil tanı ve tedavisi ile deneyimledikleri “değişim süreci”, “stres çıkmazı” ve “ilişkilerde bozulma” dan bahsetmişlerdir.

Alt Tema 2.1. Değişim Süreci

Kadınların bir kısmı infertil tanı ve tedavi sürecinde sağlıklı yaşam davranışlarına ilişkin olumlu ya da olumsuz değişim yaşadıklarını belirtirken bir kısmı ise sağlıklı yaşam davranışlarında herhangi bir değişim olmadığını ifade etmişlerdir. Olumlu değişim yaşayan kadınlar; beslenmelerinde yeterli ve dengeli beslenme olacak şekilde değişim yaptıklarını, uzman desteği aldıklarını belirtmişlerdir. Olumsuz değişim yaşayan kadınlar ise tedavi sürecinde yaşanan stres, ilaçların bulantı, kusma, yorgunluk gibi yan etkileri ve yaşanan hormonal değişimler nedeni ile beslenme, egzersiz, stres yönetimi gibi sağlıklı yaşam davranışlarında olumsuz değişim yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Sadece tedaviye ilişkin fizyolojik ve psikolojik etki değil, aynı zamanda infertil olma ve buna ilişkin tedavi sürecinde olmanın kadınların kendilerine olan saygı ve güveni olumsuz etkilediklerini belirtmişlerdir. Bazı kadınlar ise süreçte teslimiyet yaşayıp

herhangi bir değişim yaşamak istemediğini yahut bebek sahibi olma sürecinin çok uzun olması nedeni ile bıkkınlık yaşadıklarını, bu nedenle davranışlarında herhangi bir değişiklik yapamadıklarını ifade etmişlerdir.

“Tanı ve tedavide belirsizlik süreci yaşamımı etkilemişti. Ancak doktorun ikna edici bir şekilde konuşması ve bilgilendirmeleri sayesinde bir önceki tedavimde kilo verdim ve egzersiz yaptım. Ancak daha sonra yine kilo aldım. Kalıcı değişiklik yapamadım.” (K12, 31 yaşında 10 yıldır inferilite tanısı, daha önce dört kez üremeye yardımcı tedavi)

“Tedavi olmuyorken her konuda daha rahattım. Tedaviye başlayınca her şey üstte üste geliyor. Tedavinin yan etkileri bulantı, yorgunluk... İşle birlikte olmuyor bu tedavi süreci. Bu nedenle kendime hiç özen göstermiyorum, sağlıklı falan da yaşadığımı düşünmüyorum. Beslenme düzensizliklerim, uykusuzluklarım, hareketsiz bir yaşam tarzım var.” (K14, 27 yaş, 3 yıldır inferilite tanısı, geçmişte iki kez tedavi deneyimi)

Alt Tema 2.2. Stres Çıkmazı

Kadınlar, yoğun bir şekilde bu süreçte yaşadıkları stres düzeylerinden bahsetmişlerdir. Kadınların bir kısmı günlük yaşamlarında zaten stresli bir kişiliğe sahip olduklarını belirtirken bir kısmı da inferilite tanı ve tedavi sürecinin stres düzeylerini arttırdıklarını belirtmişlerdir. Birkaç kadın ise stres süreçlerinde hobilerine yönelme ya da sağlık profesyonellerinden alınan destek ile stres düzeylerinin daha düşük olduğunu vurgulamışlardır. Stres ile baş etme şekilleri değişiklik gösterse de genellikle yalnız kalma, ağlama gibi daha sessiz ve izole yöntemleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yaşadıkları olumsuz tedavi deneyimleri, tedavi sonucuna odaklanma gibi unsurlar nedeni ile stres düzeylerinin yüksek olduğunu belirtmişler ve tedavi sonuçlanana kadar bu stres ile yaşamayı kabul edip herhangi bir arayışta bulunmadıklarını, beklemeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Genellikle, streslerinin çabuk sinirlenme, öfkelenme, bağırma gibi çevresel ilişkilere de yansıdığını belirtmişlerdir.

“Benim için psikoloji eşittir sağlıklı yaşam davranışlarına sahip olmak. Stres olduğu sürece yaşamımda ben sağlıklı davranışlar sergileyemem. Stres olmazsa kişi kendine dikkat eder.” (K2, 28 yaş, 4.5 yıldır inferilite tanısı, geçmişte bir kez tedavi deneyimi)

“Bu rahatsızlık sürecince sürekli bir stres sürecindeyim. Paylaşamıyorum, susmayı tercih ediyorum. Kendim için hiçbir şey yapasım gelmiyor içimden.” (K11, 28 yaş, 4 yıldır inferilite tanısı, daha önce bir kez tedavi deneyimi)

Alt Tema 2.3. İlişkilerde Bozulma

Kadınların çoğu, eş ve yakın çevresindeki ilişkilerinde bozulma deneyimlediklerini, bu bozulmaların kişiler ile iletişim çatışmaları yaşama ya da iletişimde olmama şeklinde olduğunu dile getirmişlerdir. Yaşanılan olumsuz deneyimler nedeni ile sıklıkla izole olma isteklerinin

oluştugu, bu nedenle ilişkilerini sınırlandırarak yalnız kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. İlişkilerde yaşanan beklentilerin karşılanmaması durumu ya da infertilite tanısına ilişkin yaşanan stres, gebe kalamamaktan dolayı kendini suçlama gibi etkenlerden dolayı kişilerarası iletişimde bozulma yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Birkaç kadın, eş ve aile destek sistemlerinin iyi olduğunu, sahip olduğu iletişim ve ilişkinin onlara destek sağladığını dile getirmişlerdir. Çevresel sosyal desteği olmayan ya da beklentilerine ve gereksinimlerine yanıt alabildikleri, keyifli buldukları doyumlu ilişkilere sahip olmayan kadınlar ise ilişkilerinde yaşanan sorunların strese neden olarak sağlıklı yaşam davranışlarının olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir.

“Konuşmak istemiyorum, kimse benle konuşsun istemiyorum. Artan stresim nedeni ile sık sık öfke atakları geçiriyorum. Zaten eşim ile ilişkim de kötü. Bu da benim iç huzurumu etkiliyor. Dolayısı ile sağlıklı yaşam davranışları sergilemem bu koşullarda zor görünüyor.” (K13, 31 yaş, 2.5 yıldır infertilite tanısı, ilk kez tedavi)

“Bu kadar zor bir tedavi sürecinde ne için, kimin için gibi soruları kendime sorarken buluyorum kendimi. Kendimden hep ödün verdim ve hala veriyorum. Ancak, eşim beklentilerimi karşılamıyor. Bu nedenle yalnız kalmayı tercih ediyorum. Bu durumda nasıl kendime yeteri kadar ilgi göstereyim ki?” (K11, 28 yaş, 4 yıldır infertilite tanısı, daha önce bir kez tedavi deneyimi)

Ana Tema 3. Sağlıklı Yaşam Süreci

Katılımcılar, sağlıklı yaşam davranışlarına ilişkin tanımlayan “*ihmal edilen beden*”, “*adanmış roller*” ve “*sağlık sorumluluğunu al(ma)*”dan bahsetmişlerdir.

Alt Tema 3.1. İhmal Edilen Beden

Kadınların çoğu sağlıklı yaşam davranışlarına, yeterli düzeyde sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Birkaç kadın ise kısmen sağlıklı yaşam davranışlarına sahip olduğunu, besin tüketiminin içeriğine dikkat ettiklerini belirtmiştir. Sağlıklı yaşam davranışlarına ilişkin sıklıkla sigara/alkol kullanımının olmaması sıralanmıştır. Ancak, özellikle beslenme tarzının düzensiz ve yetersiz olması ve yaşamlarında egzersizin var olmaması ise belirtilen sağlıksız yaşam davranışlarıdır. Öğünlerini sık sık atladığını ifade eden kadınlar, besinlerinde yoğunluk ile karbonhidrat içerikli besinleri tükettiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle iş yoğunluklarına dikkat çeken kadınlar, bu nedenle bedenlerini ihmal ettiklerine, bedenlerine gereken önem ve özeni göstermediklerini, beden ve ruhen olan gereksinimlerini göz ardı ettiklerine dikkat çekmişlerdir.

“Çalışırken daha düzenli ve iyi beslendiğimi fark ettim, siz sorunca. Normalde evde olduğum günlerde sıklıkla öğünlerimi atlarım ya da geçiştirmeye çalışırım. Aslında evde vaktimde oluyor... Ama sıklıkla kendimi kan şekerimin düşüp elim ayağım titrerken buluyorum ve anca o zaman yemek yiyorum.” (K1, 31 yaş, 4 yıldır infertilite tanısı, daha önce 4 kez tedavi)

“Aslında şimdi siz sorunca fark ettim. Sağlıklı beslenmiyor, egzersiz yapmıyorum. Bunun üzerine bile düşünmemişim daha önce....” (K14, 27 yaş, 3 yıldır infertilite tanısı, geçmişte iki kez tedavi deneyimi)

Alt Tema 3.2. Adanmış Roller

Kadınların çoğu, toplum tarafından kendilerine atfedilen rollerden etkilenerek gündelik yaşamlarını bu roller çerçevesinde oluşturduklarını belirtmişlerdir. Günlerinin büyük çoğunluğunu ev temizliği, evin düzeni ve yemek yapma gibi sorumluluklarını yerine getirmek için koşuşturmaca şeklinde geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu rollerin sadece sağlıklı yaşam davranışlarına engel olmasına değil aynı zamanda kendi üzerlerinde baskı, stres oluşturduğuna dikkat çekmişlerdir. Kadına atfedilen anlamların sosyal yaşamlarını kısıtladığını, egzersiz gibi davranışlarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Birkaç kadın ise kadınların sorumluluk almaya alışkın olmasının sağlıklı yaşam davranışları için önemli belirleyici olabileceğini vurgulamışlardır. Çoğu kadın ise rollerin yükünden kaynaklanan enerji kaybı ya da kendini ikinci plana koyma, gereksinimlerini karşılamama gibi sorunlar ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir.

“Kadın olmak demek; sorumluluğu, yükleri çok olan kişi demek bence. Roller fazla, çalışsanız bile aynı sorumluluklar devam, evde yine ev hanımı rolü veriliyor. Kadın olmak, kendine ayırdığın zamanı kısıtlıyor, her şeye ulaşılabilir olamıyorsunuz, kaynaklarınız sınırlanıyor ve sağlıklı yaşam davranışlarınız etkileniyor.” (K3, 34 yaş, 10 yıldır infertilite tanısı, daha önce bir kez tedavi)

“Günlük hayatım evdeki sorumluluklarımı yetiştirme stresi ve kaygısı ile geçiyor. Tüm gün sadece bu sorumlulukları bitirmeyi amaçladığım için kendim için hiçbir şey yapmıyorum.” (K11, 28 yaş, 4 yıldır infertilite tanısı, daha önce bir kez tedavi deneyimi)

Alt Tema 3.3. Sağlık Sorumluluğunu Al(ma)

Çoğu kadın sağlığını geliştirmek için yeterli sorumluluk olmadığını belirtmiştir. Sağlığını geliştirmek için eşi ya da yakın çevresi gibi kişilerin sağlıklı yaşam davranışı değişikliği yapmasına ilişkin göstermiş olduğu uyarıcı, harekete geçirici etkiyi içeren desteğe gereksinimi olduğunu ifade etmişlerdir. Böylece, bireysel karar ile harekete geçemediklerini, bunun için yeterli güçlerinin olmadığını belirtmişlerdir. Bazı kadınlar, infertilite süreci ve davranışlarını etkileyen etmenler nedeni ile karar verici rolde olmak istemediklerini, değişime hazır olmadıklarını, konfor alanından, alışılan yaşam türünden uzaklaşmanın onlarda kaygı ve korkuya neden olduğunu belirtmişlerdir. Bazı kadınlar ise sahip olduğu koşulları değiştirmeyip yaşamın onlara getirdiği hali ile yaşadıklarını, bu nedenle herhangi bir değişim yapamadıklarını belirtmişlerdir.

“Kendime inancım var, yapabileceğim şeylerin farkındayım. Ancak, değişim yapabilmem için psikolojik olarak “yapabilirsin” gibi dışarıdan bir motivasyona, desteğe ihtiyacım var. Kendinin

farkında olup harekete geçemiyorsun. Bilmiyorum ben de böyle....” (K6, 37 yaş, 6 yıldır infertilite tanısı, daha önce 2 kez tedavi)

“Sağlığımı geliştirmek için yeterli sorumluluğu aldığımı düşünmüyorum, biraz daha kaçmayı tercih ediyorum. Olumsuz bir şey yaşama korkum var. Kendim karar almaktan korkuyorum.” (K14, 27 yaş, 3 yıldır infertilite tanısı, geçmişte iki kez tedavi deneyimi)

Tartışma

Bu çalışmanın amacı, üremeye yardımcı tedavi alan infertil kadınların sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve onları oluşturan unsurların derinlemesine incelenmesidir. Kadınların sağlıklı yaşam davranışlarını belirlemede sıklıkla geçmiş deneyimlerinden öğrenme yönteminden yararlandıkları, yaşam davranışlarına ilişkin bir bilincin olmadığı belirlenmiştir. İlk olarak sosyal psikologlar tarafından kamu sağlığı alanında tarama testleri ve aşılardan kimlerin yararlandığını belirlemek amacıyla oluşturulmaya başlanan daha sonra 1966 yılında Rosenstock’ ın kullanılabilir hale getirmiş olduğu Sağlık İnanç Modeli’ nde sağlığı koruma davranışlarının bireylerin sağlığa ilişkin algılarıyla ilintili olduğu vurgulanmaktadır (Bulduk ve diğ., 2015: 29; Gözüm & Çapık, 2014: 231). Model’ de bireylerin ciddiye, yarar, duyarlılık ve engel algısının sağlıklı yaşamı sürdürme konusunda itici bir güç olduğu belirtilmektedir (Champion & Skinner, 2008: 46-47). Ancak kadınların bu algıyı yaratabilmeleri için belirli bir bilgi düzeyine sahip olmaları gerekmektedir. Kaya ve arkadaşlarının (2016: 109) araştırmasında sağlığı geliştiren yaşam tarzı davranışları konusunda eğitilen ve bunları uygulamaya geçiren kadınların tedavisinde başarı oranlarının arttığı görülmüştür. Bir başka çalışmada ise infertil kadınlara doğurganlığı destekleyici sağlık eğitiminin verilmesinin, sağlıklı yaşam davranışlarının ve öz yeterliliğinin üzerinde olumlu etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır (Altıparmak & Derya, 2018: 151). Buna istinaden kadınların eğitimler ile yarar bilinci artırılarak sağlıklı yaşamı sürdürme konusunda itici güç oluşması sağlanabilir.

Kadınların çoğunlukla sağlıklı yaşam davranışlarına sahip olma ya da olmama durumlarını kendilerine yönelik olan algılarından bahsederek açıkladıkları görülmüştür. Kendilerine olan inanç, saygı ve güven durumları sorgulandığında bazı kadınlar kendini sevmediğini, görmezden geldiğini, infertilite nedeni ile suçlu, kadınlık rolünün yerine getirememiş gibi hissettiklerini ifade etmiştir. Kendilerine şefkat göstermediklerini sıklıkla vurgulayan kadınlar; bedenlerine ve psikolojilerine gereken önem ve dikkati vermediklerinden yakınmışlardır. Bu bağlamda literatür göz önünde bulundurulduğunda benzerlikten söz edilebilir. Yapılan bazı çalışmalarda infertil kadınların kendilerine ilişkin olumsuz kişilik algıları olduğu, toplum tarafından damgalanma endişesinin depresyon durumunu artırdığı, toplumdaki cinsiyet rolleri ve baskılar nedeniyle infertilitenin öz güvenlerini ve kendilerine inançlarını olumsuz etkilediği görülmektedir (Demirci & Kukulu, 2021:

100; Xie ve diğ., 2023: 3-6). Bu çalışmadaki kadınlarda infertilite nedeniyle eş ve yakın çevre tarafından suçlandıklarını ve iletişimlerinin bozulması nedeniyle kendilerini izole ettiklerinden bahsetmişlerdir. İnfertil kadınlarda öz-şefkat olumsuz duyguları olumluya çevirmede, durumu kabullenmede ve duygulara ilişkin farkındalığı geliştirmede büyük önem taşımaktadır (Sotoudeh ve diğ., 2022: 365). Yapılan bir meta- analizde de görülmektedir ki öz-şefkatin fiziksel sağlığın yükselmesinde ve sağlıklı yaşam tarzı davranışları üzerinde olumlu etkisi vardır. Bu nedenle infertil kadınların benlik saygılarını geliştirmek üzere anksiyete ve stres düzeylerini azaltmak, kendi kimlik duyguları güçlendirmeye yönelik destekleyici girişimlerde bulunmak, duygularını tanıması ve ifade etmesi için yardımcı olmak ve öz-şefkati geliştirme programlarına dahil etmek onları destekleyecektir (Golden ve diğ., 2021: 33-45).

Kadınların infertile ve tedavisi sürecinde yoğun bir şekilde stres yaşadıkları, genellikle yalnız kalma, ağlama gibi daha sessiz ve izole yöntemleri kullanarak stresle baş etmeyi tercih ettiklerini görülmüştür. İnfertilite, kadınlar için yoğun bir stres faktörüdür (Patel ve diğ., 2016: 28). Özellikle infertilitenin stresıyla başa çıkmada, kadınların kaçınma odaklı başa çıkma -stres veren gerçekle yüzleşmekten uzak durma (Folkman & Lazarus, 1988)- yöntemini kullanmasının daha fazla psikolojik sıkıntıya neden olduğu görülmüştür (Khalid & Dawood, 2020: 425-427). Bektaş ve Süt' ün (2021: 69-72) çalışması, infertil kadınların, fertil kadınlara oranla sağlıklı yaşam tarzı davranışları sergilemede daha az etkin olduklarını göstermiştir. Bazı araştırmalara göre sağlıklı yaşam davranışlarını sürdürme düzeyi ile yaşam memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki varken yorgunluk ve depresyon arasında negatif ilişki bulunmuştur (Kim M ve diğ., 2019: 273; Nagórska ve diğ., 2022: 4-8). İnfertil kadınların yaşam doyumlarını artırmak, depresyon ve stresten uzaklaşmalarını sağlamak amacıyla danışmanlık yapılması, gerekli ise profesyonel yardım almalarının sağlanması kadınların sağlıklı yaşam tarzı davranışlarını sergileme konusunda onları motive edecek ve stresle daha etkin başa çıkmalarını sağlayacaktır.

Kadınların çoğunun sağlıklı yaşam davranışlarına yeterli düzeyde sahip olmadıkları, bedenlerini ihmal ettikleri görülmüştür. Kadınların, toplum tarafından kendilerine atfedilen rollerin yükünden kaynaklanan enerji kaybı ya da kendini ikinci plana koyma, gereksinimlerini karşılamama gibi sorunlar ile karşı karşıya kaldıkları belirlenmiştir. Toplumsal cinsiyet örüntülerine bakıldığında, özellikle ataerkil toplumlarda, kadınlar genellikle ev işleri, yemek yapma, çocuk bakımı gibi iş yüklerini tekellerinde tutmaya mecbur bırakılmaktadırlar (Özdemir, 2019: 101). Kadın iş hayatında aktif olsa bile günün sonunda ev işleri yine ona aittir. Bu durum kadınların sağlıklı yaşam davranışı sergileme konusunda önüne bir engel koymaktadır (Mussida & Patimo, 2021: 489). Zaman yönetimi konusunda sıkıntı yaşayan kadın kendine vakit ayırma, spor yapma ya da düzenli sağlık kontrolleri gibi sağlıklı yaşamı teşvik edecek davranışları

sürdürmede sorun yaşayabilir. Özellikle infertil kadınların bir olguyla baş etmelerinin yanı sıra adaletsiz iş yükü de stres düzeyleri üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. Bu bağlamda kadınların görevi olarak benimsenmiş gündelik hayattaki rollerin, eşler tarafından paylaşılması, kadınların sağlıklı yaşam davranışlarına vakit ayırmaları konusunda oldukça destekleyici olacaktır.

Çoğu kadının sağlığını geliştirmek için yeterli sorumluluk almadığı, bunun için dış çevreden desteklenmeye gereksinimi olduğu öğrenilmiştir. Sağlıklı yaşam davranışı ile ilgili olan modellerini inceleyecek olursak, bireylerin sağlıklı yaşam davranışı sergilemede öz- etkililiğin, yani sağlıklı yaşam davranışlarını başlatma ve sürdürme konusunda kendilerine olan inancın kavramsal olarak önemi vurgulanmıştır (Champion & Skinner, 2008: 49-50; Prochaska & DiClemente, 1982: 276). Ancak hâlihazırda infertilite tanısıyla başa çıkmada düşük öz- yeterlilik gösterebilen infertil kadınların sağlıklı yaşam davranışlarını sürdürmede zorlanabilecekleri söylenebilir (Faramarzi ve diğ., 2014: 945). Sağlıklı yaşam davranış değişimi aşamalarında bireyler çevresel desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Psikolog James Prochaska ve Carlo Diclemente tarafından 1982 yılında geliştirilen bir davranış değişim modeli olan Transteoretik Model, göstermektedir ki davranış değişim süreçlerinde, destekleyici ilişkiler rol oynamaktadır. Bireyler değişim süreçlerinde eş, aile, yakın arkadaş gibi sosyal çevresinden destek aramakta ve kullanılmaktadırlar (Erol ve Erdoğan, 2007: 90). Bu nedenle infertil kadınların destek sistemlerinin artırılması, sosyal çevresinin teşvik edici bir tutum içerisinde olması, sağlıklı yaşam davranışlarını geliştirebilme ve sürdürebilmelerinde önemli rol oynayacaktır.

Güçlü ve Sınırlı Yanları

Çalışmada infertil kadınların sağlıklı yaşam davranışlarını nitel araştırma deseni ile ele alınmıştır. Verilerin hem üniversite hastanesi hem de özel hastane statüsündeki alanlardan toplanmış olması; katılımcıların farklı yaş, tedavi sayısı gibi çeşitliliklerin sağlanmış olması; verilerin geçerliliğini arttıran güçlü yanlardır. Çalışmanın katılımcılarının çoğunlukla eğitim düzeyi yüksek kişilerden oluşmuş olması ise sınırlılığdır.

Sonuç

Çalışmada kadınların geçmişte yaşadıkları olumsuz deneyimlerin de etkisi ile sağlıklı yaşam davranışlarına ilişkin yeterli bilincinin olmadığı, kadının yaşama yüklediği anlam ve üreme gerekçesinin etkisi ile sahip olduğu motivasyonun sağlıklı yaşam davranışları üzerine etkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, kendilerine saygı duyma, sevme ve şefkat gösterme konusunda sorun yaşadıkları bu nedenle de davranış değişikliği için yeterli güce sahip olamadıkları saptanmıştır. İnfertilite tanı ve tedavisinin toplumsal ve kültürel birçok etkisi nedeni ile de yoğun stres yaşadıkları, daha izole yaşam tarzını seçtikleri, bu nedenler ile yakın çevrede/eş ilişkilerinde daha

fazla çatışma yaşama ya da iletişimde olmama gibi sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Sağlıklı yaşam davranış süreçlerine ilişkin ise çoğunlukla bedenlerine yeteri kadar özeni ve dikkati göstermeyip ihmal ettikleri, kendilerini de çoğunlukla toplum tarafından yüklenen rollere adadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, kendi değişimleri için karar vermede yeterli sorumluluğu alamadıkları, dış çevreden gelecek olan itici güce gereksinimleri olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda ele alındığında üremeye yardımcı tedavi alan kadınlar, sağlıklı yaşam davranışı sergilemede sorun yaşamaktadırlar. Özellikle infertilite tanısının ve tedavisinin kültürel ve toplumsal cinsiyet normları aracılığı ile kadınlar üzerinde yoğun strese sebep olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, kültürel ve cinsiyet normları tarafından şekillenen yaşam tarzı ve sorumlulukların da bireyin sağlıklı yaşam davranışları üzerine etkili olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda infertilite tedavi sürecinde kadına bakım veren sağlık profesyonellerinin bireylerin sağlıklı yaşam davranışlarını sorgulaması, bu süreçte toplumsal cinsiyet normlar ve kültürün etkisini göz ardı etmemesi gerektiği düşünülmektedir. Sağlık profesyonellerinin sağlıklı yaşam davranışlarının geliştirilmesi sürecinde kadının içinde bulunduğu toplum ve kültürün öğelerini de dikkate alarak bakım girişimlerini planlaması önerilir.

Yazarın Notu

Çalışma, 21-23 Aralık 2023 Ankara'da gerçekleştirilen II. Uluslararası, III. Ulusal Kadın Sağlığı Hemşireliği Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Aitken, R. J. (2020, January). The male is significantly implicated as the cause of unexplained infertility. *In Seminars in Reproductive Medicine*, 38(1), 003-020.
- Aksoy, C. S. (2010). Antropolojide beden sorunsalına bedencilleşme teorisinin katkısı. *Antropoloji*, (24), 69-93.
- Aksoy, C. S. (2014). Üremeye dair yaygın söylemler: Ortadoğu bağlamında Türkiye'yi yeniden değerlendirmek. *Antropoloji*, (28), 1-26.
- Altıparmak, S., & Derya, Y. A. (2018). The effects of fertility-supporting health training on healthy lifestyle behaviors and infertility self-efficacy in infertile women: A quasi-experimental study. *European Journal of Integrative Medicine*, 20, 146-153.
- Aşçı, Ö., & Gökdemir, F. (2020). Erkeklerde fertilitiyi etkileyebilecek riskli yaşam biçimi davranışlarının belirlenmesi. *Androloji Bülteni*, 22(4), 219-225.
- Bektaş, G., & Süt, H. K. (2021). İnfertil ve fertil kadınların yaşam tarzı davranışları. *Androloji Bülteni (Andrology Bulletin)*, 23(2), 67-76.

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Bulduk, S., Yurt, S., Dinçer, Y., & Ardiç, E. (2015). Sağlık davranışı modelleri. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 28-34.
- Champion, V.L., & Skinner, C.S. (2008) The Health Belief Model. In Glanz, K., Rimer, B.K. and Viswanath, K. Eds., Health behavior and health education Theory, research, and practice. 4th Edition, Jossey-Bass, San Francisco, 45-65.
- Demir, S., & Beji, N. K. (2015). İnfertil çiftlerde sağlıklı yaşam biçimi davranışları (Derleme). *Androloji Bülteni*, 17(61), 136-139.
- Deliktaş Demirci, A., & Kabukçoğlu K. (2021). İnfertil kadınların “kadın olma” ya ilişkin tanımları ve görüşleri: Bir nitel araştırma. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 97-104.
- Emokpae, M. A., & Brown, S. I. (2021). Effects of lifestyle factors on fertility: practical recommendations for modification. *Reproduction and Fertility*, 2(1), R13-R26.
- Emokpae, M. A., & Igharo, O. G. (2020). Linking senescence, apoptosis, and oxidative stress in fertility. In *Aging* (pp. 113-123). Elsevier.
- Erol, S. & Erdoğan, S. (2007). Sağlık davranışlarını geliştirmek ve değiştirmek için transteoretik modelin kullanılması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 86-94.
- Faramarzi, M., Pasha, H., Esmailzadeh, S., Kheirkhah, F., Hajian-Tilaki, K., & Salmalian, H. (2014). A survey of correlation infertility self-efficacy with behavioral health scales in infertile women. *Health*, 6(10), 943-949.
- FIRAT, B. Ö., & Şahin, N. H. (2022). Toplumsal Cinsiyet Rollerinde Kapsamında İnfertilite ve Damgalanma: Bir Sistemik Derleme. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 93-103.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1988). Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(3), 466-475.
- Gelbaya, T. A., Potdar, N., Jeve, Y. B., & Nardo, L. G. (2014). Definition and epidemiology of unexplained infertility. *Obstetrical & gynecological survey*, 69(2), 109-115.
- Golden, H. L., Vosper, J., Kingston, J., & Ellett, L. (2021). The impact of mindfulness-based programmes on self-compassion in nonclinical populations: A systematic review and meta-analysis. *Mindfulness*, 12, 29-52.

- Gözüm, S., & Çapık, C. (2014). Sağlık davranışlarının geliştirilmesinde bir rehber: sağlık inanç modeli. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(3), 230-237.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology*, 30(4), 233-252.
- Ilaqua, A., Izzo, G., Emerenziani, G. P., Baldari, C., & Aversa, A. (2018). Lifestyle and fertility: the influence of stress and quality of life on male fertility. *Reproductive Biology and Endocrinology*, 16(1), 1-11.
- Kaya, Y., Beji, N. K., Aydın, Y., & Hassa, H. (2016). The effect of health-promoting lifestyle education on the treatment of unexplained female infertility. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 207, 109-114.
- Khalid, A., & Dawood, S. (2020). Social support, self-efficacy, cognitive coping and psychological distress in infertile women. *Archives of Gynecology and Obstetrics*, 302, 423-430.
- Khalili, M., Farokhzad, P., & Babakhani, N. (2022). Investigating depression and its relationship with social health components and healthy lifestyle in infertile women. *Journal of Clinical Research in Paramedical Sciences*, 11(2), e132314.
- Kim, H., Sefcik, J. S., & Bradway, C. (2017). Characteristics of qualitative descriptive studies: A systematic review. *Research in Nursing & Health*, 40(1), 23-42.
- Kim M, Eun Hong J, & L, E. Y. (2019). The relationship between fatigue, health-promoting behavior, and depression among infertile women. *Korean Journal Of Women Health Nursing*, 25(3), 273-284.
- Kirca, N., & Ongen, M. (2021). Perceived stress and sleep quality before oocyte pick-up, embryo transfer, and pregnancy test in women receiving in vitro fertilization treatment. *Sleep and Breathing*, 1-9.
- Koçyiğit, O. T. (2012). İnfertilite ve sosyo-kültürel etkileri. *İnsanbilim dergisi*, 1(1), 27-37.
- Haimovici, F., Anderson, J. L., Bates, G. W., Racowsky, C., Ginsburg, E. S., Simovici, D., & Fichorova, R. N. (2018). Stress, anxiety, and depression of both partners in infertile couples are associated with cytokine levels and adverse IVF outcome. *American journal of reproductive immunology*, 79(4), e12832.

- Höbek Akarsu, R., Şahan, Ö., Demir, S., Atilla, R., & Yüksel Koçak, D. (2022). Healthy lifestyle behaviors in infertile women and affecting factors: Turkey sample. *Med J Obstet Gynecol* 10(2): 1162.
- M Omar Masoud, A., Mohamed Ahmed Madkour, A., Yahya Abdelrhman, M., Gaber Zaghloul, M., Mostafa Abd Elzaher, O., & Ahmed Abdelhafez, A. (2023). Effect of Maternity-Led Pro-Fertility Lifestyle Intervention on Health-Promoting Behaviors of Women undergoing Infertility Treatment. *Egyptian Journal of Health Care*, 14(1), 1042-1056.
- Mussida, C., & Patimo, R. (2021). Women's family care responsibilities, employment and health: A tale of two countries. *Journal of family and economic issues*, 42(3), 489-507.
- Nagórska, M., Lesińska-Sawicka, M., Obrzut, B., Ulman, D., Darmochwał-Kolarz, D., & Zych, B. (2022). Health Related Behaviors and Life Satisfaction in Patients Undergoing Infertility Treatment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(15), 9188.
- O'Brien, B. C., Harris, I. B., Beckman, T. J., Reed, D. A., & Cook, D. A. (2014). Standards for reporting qualitative research: a synthesis of recommendations. *Academic medicine*, 89(9), 1245-1251.
- Özçini Uz, G. (2018). *İnfertilite tedavisi alan kadınların beslenme durumu ve yaşam tarzının embriyo kalitesine etkisi* (Tez No:493241)[Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi.
- Özdemir, H. (2019). Toplumsal cinsiyet perspektifinde erkeklik ve kadınlık algısı: Bir alan araştırması. *Asya Studies*, 4(10), 90-107.
- Patel, A., Sharma, P., Narayan, P., Binu, V., Dinesh, N., & Pai, P. J. (2016). Prevalence and predictors of infertility-specific stress in women diagnosed with primary infertility: A clinic-based study. *Journal of human reproductive sciences*, 9(1), 28-34.
- Pender, N. J., Barkauskas, V. H., Hayman, L., Rice, V. H., & Anderson, E. T. (1992). Health promotion and disease prevention: toward excellence in nursing practice and education. *Nursing outlook*, 40(3), 106-120.
- Prochaska, J. O., & DiClemente, C. C. (1982). Transtheoretical therapy: Toward a more integrative model of change. *Psychotherapy: theory, research & practice*, 19(3), 276-288.
- Ricci, S. (2020). *Essentials of maternity, newborn, and women's health*. Lippincott Williams & Wilkins.

- Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description? *Research in nursing & health*, 23(4), 334-340.
- Sotoudeh, M., Rezapour-Mirsaleh, Y., & Choobforoushzadeh, A. (2022). The relationship between acceptance, self-compassion and hope in infertile women: a structural equation analysis. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 42(2), 365-376.
- Tabler, J., Utz, R. L., Smith, K. R., Hanson, H. A., & Geist, C. (2018). Variation in reproductive outcomes of women with histories of bulimia nervosa, anorexia nervosa, or eating disorder not otherwise specified relative to the general population and closest-aged sisters. *International Journal of Eating Disorders*, 51(2), 102-111.
- WHO. *A healthy lifestyle*. Retrieved 10.10.2023 from <https://www.who.int/europe/news-room/fact-sheets/item/a-healthy-lifestyle---who-recommendation>
- WHO. *Infertility*. Retrieved 10.09.2023 from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infertility>
- Xie, Y., Ren, Y., Niu, C., Zheng, Y., Yu, P., & Li, L. (2023). The impact of stigma on mental health and quality of life of infertile women: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-13.
- Zarinara, A., Kamali, K., & Akhondi, M. M. (2021). Estimation Methods for Infertility Treatment Success: Comparison of Four Methods. *Journal of Family & Reproductive Health*, 15(3), 179-185.

Cultural Perception of Pain and Methods Used in Coping with Pain During Menstruation in Turkey

Kültürel Olarak Ağrıyı Algılama ve Menstürasyon Dönemde Ağrıyla Baş Etmede Kullanılan Yöntemler: Türkiye Örneği

Meryem Türkan Işık* Rana Can Özdemir**

Highlights

- Traditional and complementary medicine practices are frequently used today.
- Women's pain beliefs are influenced by many factors such as education level, where lived the longest.
- Traditional and complementary medicine practices are used more frequently in coping with pain.

Abstract: Menstruation is a natural process, and pain, an unpleasant symptom, negatively affects the quality of life. The aim of this study is to determine women's cultural perception of pain during menstruation, traditional and complementary medicinal practices used to cope with the pain, and pain beliefs. This study has a cross-sectional design. The sample of the study consisted of 892 women for data collection a questionnaire created by the researchers after literature review and the Pain Beliefs Questionnaire were used. 71.9% of the participants used traditional methods to reduce menstrual pain. Factors that affected the pain beliefs score were education level, health insurance status, longest region of residence, frequency of pain during menstruation, using painkillers, using traditional methods and factors causing pain ($p<0.05$). A statistically significant positive correlation was found between the total score on the Pain Beliefs Questionnaire, mean score of organic beliefs and psychological beliefs sub-dimensions ($p<0.05$). Women use traditional and complementary medicine practices more frequently than pharmacological practices in coping with menstrual pain. The Psychological Pain Belief scores of women who practiced traditional and complementary medicine to deal with menstrual pain were high and significant.

Keywords: Menstrual pain, Women, Culture, Traditional Methods, Complementary Medicine.

Öne Çıkanlar

- Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları günümüzde sıklıkla kullanılmaktadır.
- Kadınların ağrı inançlarını eğitim düzeyi, yaşadığı bölge gibi birçok faktör etkilemektedir.
- Adet ağrısıyla baş etmede geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları daha sık kullanılmaktadır.

* Assoc. Prof., Mersin University, Faculty of Nursing, turkaner@mersin.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-4091-8583.

** Assoc. Prof., Mersin University, Faculty of Nursing, ranacan@akdeniz.edu.tr,

ORCID: 0000-0003-0655-4736.

Öz: Menstruasyon doğal bir süreç olup bu dönemin rahatsız edici semptomlarından biri olan ağrı, yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, menstruasyon döneminde kadınların kültürel olarak ağrıyı algılama biçimlerini, yaşadıkları ağrıyla baş etmede kullandıkları geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını ve ağrı inançlarını belirlemektir. Bu kesitsel bir çalışmadır. Araştırmanın örneklemini 892 kadın oluşturmuştur. Demografik veriler ve menstural dönemde yaşanan ağrıyla baş etmede kullanılan yöntemleri belirlemeye yönelik Kişisel Bilgi Formu ve Ağrı İnançları Ölçeği kullanılarak veriler toplanmıştır. Ağrıyı azaltmada %71,9'unun geleneksel yöntemler kullandığı belirlenmiştir. Ağrı inanç puanını etkileyen faktörler; eğitim düzeyi, sağlık sigortası durumu, en uzun yaşanan bölge, adet döneminde ağrı sıklığı, ağrı kesici kullanımı, geleneksel yöntem kullanımı ve ağrıya neden olan faktörler olarak bulunmuştur ($p<0,05$). Ağrı İnançları Ölçeği toplam puanı ile organik inançlar alt boyutu puan ortalamaları ve psikolojik inançlar alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif korelasyon bulunmuştur ($p<0,05$). Kadınların adet ağrısıyla baş etmede farmakolojik uygulamalara göre geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını daha sık kullandığı saptanmıştır. Adet ağrısıyla başa çıkmak için geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulayan kadınların psikolojik ağrı inanç puanları yüksek ve anlamlı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Adet Ağrısı, Kadın, Kültür, Geleneksel Yöntemler, Tamamlayıcı Tıp.

Genişletilmiş Türkçe Özet

Ağrı, kültürden kültüre algılayış ve yaşayış biçimleri farklılık gösteren sağlık sorunlarından biridir. Toplumlarda ağrı arklı şekillerde algılanmakta ve ağrı ile başetmede farklı ritüeller kullanılmaktadır. Kadınlar özelinde ağrının gündeme geldiği durumlardan biri de menstruasyon dönemidir. Bu dönemde yaşanan ağrı ve ağrıya yüklenen anlam günlük yaşamı olumsuz etkilemektedir. Ağrının günlük yaşama verdiği olumsuz etkilerinden kurtulmak için geleneksel/kültürel yaklaşımlar sıkça kullanılmaktadır. Kadınların menstural ağrıyı kültürel olarak algılamasına ve ağrı ile baş etmede kullandıkları yöntemlerin belirlenmesine ve ağrı inançlarını belirlemeye yönelik yapılan çalışmaya pek rastlanmamıştır. Kadınların sağlığı sürdürmek için menstural ağrıda gerçekleştirdikleri kültürel/geleneksel yaklaşımların ve ağrı inançlarını bilinmesi holistik bakım yaklaşımı için önemlidir. Bu çalışma ile menstruasyon döneminde olan kadınların kültürel olarak ağrıyı nasıl algıladıklarını, yaşadıkları ağrıyla baş etmede kullandıkları geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları ve ağrı inançlarının belirlenmesini amaçladı. Kesitsel olarak planan bu çalışmada 892 kadına ulaşıldı. Çalışmada Kişisel Bilgi Formu ve Ağrı İnançları Ölçeği kullanıldı. Kişisel Bilgi Formu Demografik veriler ve menstural dönemde yaşanan ağrıyla baş etmede kullanılan yöntemleri belirlemeye yönelik sorulardan oluştu. Ağrı İnançları Ölçeği 12 maddeden oluşmuş olup Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını Sertel Berk (2006) tarafından yapılmıştır. Ölçek 'Organik İnançlar' ve 'Psikolojik İnançlar' alt boyutlarından oluşmaktadır. Bulguların yorumlanmasında frekans tabloları ve tanımlayıcı istatistikler, iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında "Mann-Whitney U" test (Z-tablo değeri), bağımsız üç veya

daha fazla grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Kruskal-Wallis H” test (χ^2 -tablo değeri) yöntemi kullanıldı. Üç veya daha fazla grup için anlamlı fark çıkan değişkenlerin ikili karşılaştırmaları için Bonferroni düzeltmesi, normal dağılıma sahip olmayan ölçüm değerlerinin birbirleriyle ilişkisinin incelenmesinde “Spearman” korelasyon katsayısı kullanıldı. Katılımcıların yaş ortalaması $25,18 \pm 7,58$, çoğunun sağlık güvencesinin olduğu bulundu. Katılımcıların yaklaşık yarısının, en uzun yaşadığı yer il merkezi olup en uzun yaşadığı bölge Akdeniz’dir. Katılımcıların yaklaşık yarısı menstrual siklus sürecinde ağrı yaşadığını belirtti. Ağrının en çok ev işlerini yapmayı, arkadaş/akraba ile aktiviteye katılmayı, alışveriş yapmayı ve uykuyu olumsuz etkilediği bulundu. Ağrıyı azaltmada yaklaşık dörtte üçünün tamamlayıcı ve geleneksel yöntemler kullandığı, belirlendi. Bu yöntemlerden en çok tercih edilenler; sıcak su banyosu ve sıcak su kompres uygulaması, bitki çayları içme, masaj yapma, bitki çayları ve sıcak kompres uygulamasını birlikte yapmadır. Ağrıyı azaltmada en çok kullanılan kültürel yöntemler; secde veya cenin pozisyonunda dinlenmek ve uyumak, şekerli sıcak su içmek, abdominal bölgeyi bir bez ile sıkıca sarmak, maydanoz veya soğan kaynatıp suyunu içmek, bal ve tarçın karışımı yemek, sıcak pekmez ile tereyağı karışımı içmek, Türk kahvesi içmektir. Katılımcılar yaşanan ağrının nedenini kalıtsal özellikler, negatif enerji (nazar) ve Tanrı’dan gelen bir ceza olarak belirtti. Ölçek toplam ve alt boyut puanlarına bakıldığında organik inançlar ile psikolojik inançlar ve toplam puan arasında pozitif yönde, sırasıyla zayıf ve yüksek derecede, istatistiksel olarak anlamlı ilişki belirlendi ($p < 0,05$). Sonuç olarak kadınların çoğunluğunun, geleneksel ve tamamlayıcı yöntemleri kullandığı ağrı nedeniyle birçok günlük yaşam aktivitelerini yapamadığı bulundu. Eğitim düzeyi, sosyal güvence, menstrual dönemde ağrı sıklığı, ağrı kesici kullanma, geleneksel yöntem kullanma, ağrıya neden olan faktörlerin ağrı inançlarını etkilediği görüldü. Organik inançlar ile psikolojik inançlar ve toplam puan arasında pozitif yönde, ilişki olduğunu belirlendi. Menstrual ağrıda geleneksel ve kültürel uygulama yapan kadınların, psikolojik ağrı inanç puanının daha yüksek olduğu bulundu.

Introduction

The concepts of health and disease have been shaped according to value judgments and have been influenced by culture throughout history. It is seen that the attitudes and behaviors of each culture towards health and disease differ. Perception and experience of pain vary across societies. Pain is perceived in diverse ways in different societies such as "punishment for what you have done" or "part of life" and different rituals are used to cope with pain (Jin 2017). Pain is affected by factors such as family, emotional dimensions, gender and age (Sarı Çetin and Erbil,2020). The perception of pain experienced by the individual is multidimensional, and the

behaviors towards pain differ between cultures (Gooberman-Hill 2015; Orhan et al. 2018), and is experienced depending on cultural learning and individual factors (Şener and Taşhan 2020).

Pain is one of the symptoms experienced during menstruation. Menstruation is a natural process and one of its irritating symptoms is pain, which negatively affects the quality of life (Kilci et al., 2019; Çay & Saka, 2020). Pain during menstrual period can lead to absenteeism from school and work life, social life restrictions, and difficulties in completing academic performance, sports activities and daily life activities (Maharani et al. 2017). Studies emphasize social differences and the use of traditional methods in coping with menstrual pain symptoms (Şahin et al. 2015; Yang et al. 2017). Various pharmacological and non-pharmacological methods are used to relieve pain. In addition to relieving pain with pharmacological methods, non-pharmacological methods such as herbal therapy (Yang et al. 2017; Sut and Kayaoğlu- Sut 2017; Armour et al. 2019), warm compress (Sut and Kayaoğlu- Sut 2017; Armour et al. 2019), exercise (Armour et al. 2019), music therapy and muscle relaxation techniques are also used (Astuti and Resti 2019). The use of traditional and complementary medicine practices has positive effects in coping with the pain experienced during the menstrual period (Kilci et al. 2019).

In line with the literature, an individual's pain beliefs can be organized as organic and psychological beliefs. Pain experienced by an individual due to biological and physiological reasons is defined as "pain due to organic beliefs", pain experienced due to individual's psychological structure and social-cultural-environmental reasons is defined as "pain due to psychological beliefs" (Kennedy, Healy, and O'Sullivan 2014; Gül and O'Sullivan 2014; Erel 2018; Erol Ursavaş and Karayurt 2020). There is a lack of studies on women's cultural perception of menstrual pain, methods they use to cope with pain, and their pain beliefs (Marván et al. 2017; Kilci et al. 2019). It can be said that knowing the cultural/traditional approaches to maintaining women's health and pain beliefs during menstrual period is important for the holistic care approach. The aim of this study is to ascertain the pain beliefs of menstruating women, the demographic characteristics that influence their cultural perception of pain, and the traditional and complementary medicine practices they employ to cope with the pain they experience.

Research questions

What are the traditional complementary medicine and cultural practices that women use to cope with pain during the menstrual period?

Are traditional complementary medicine practices used by women in coping with menstrual pain affected by their demographic characteristics?

Method

Type of Research

This is a cross-sectional study.

Population and Sample of the Research:

The population of the research is 20,832,406 women between the ages of 20-54 living in Turkey. The sample consisted of 892 women (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten>).

Participants who were older than 20 years old living in Turkey who menstruate and volunteered to participate in the study were included in the study.

Data Collection

Personal Information Form: A questionnaire to determine demographic characteristics and methods used to cope with menstrual pain was prepared by the researchers after scanning the literature (Şahin et al. 2015; Maharani et al. 2017; Uzunçakmak and Kılıç 2017; Şengüleroğlu et al. 2020).

The Pain Beliefs Questionnaire (PBQ): The validity and reliability study of The Pain Beliefs Questionnaire developed by Edwards et al. in 1992, was conducted by Sertel Berk in Turkey (2006) (Sertel Berk 2006). The scale consists of 12 items and 2 subdimensions: Organic Beliefs (8 items) and Psychological Beliefs (4 items). Score in this Likert type scale (1 to 6) is calculated by dividing the total score in each sub-dimension by the number of items in that sub-dimension. As the scale score increases, pain beliefs increase. Cronbach's Alpha coefficient was 0.71 for organic beliefs sub-dimension and 0.73 for psychological beliefs sub-dimension by Sertel Berk (Sertel Berk 2006). In this study, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was 0.742 for organic beliefs sub-dimension and 0.762 for psychological beliefs sub-dimension and pain beliefs. The answers given to the scales of the participants were of high reliability.

Application of Data Collection Forms

The data were collected by the researchers from the participants who met the inclusion criteria between May-July 2021 through online data collection form.

Ethical Aspect

In line with the standards for national ethics rules, ethics committee approval was obtained from the ethics committee of a university (Number: KAEK-348, Date: 26 May 2021). Before data was collected, a written informed consent was obtained from the participants after the purpose of the research in accordance with the Helsinki Declaration was explained. Also, participants were

informed about the fact that their participation is voluntary, and their answers will be kept confidential and evaluated only as scientific data.

Analysis of Data

Statistical analyses were done using SPSS Statistics 24. Frequency tables and descriptive statistics were used to interpret the findings. Non-parametric methods were used for the measurement values that did not conform to the normal distribution. In accordance with non-parametric methods, the "Mann-Whitney U" test (Z-table value) was used to compare the measurement values of two independent groups, and the "Kruskal-Wallis H" test (χ^2 -table value) method was used to compare the measurement values of three or more independent groups. Bonferroni correction was applied for pairwise comparisons of variables with significant difference for three or more groups. "Spearman" correlation coefficient was used to examine the relationship between measurement values that do not have a normal distribution.

Findings

Almost $\frac{3}{4}$ of the participants, 72.6% (n=648) were university graduates, 19.7% (n=176) secondary school/high school graduates, 5.0% (n=45) literate/primary school graduates and 2.6% (n=23) illiterate. The mean age was 25.18 ± 7.58 (maximum: 50, minimum: 20). More than half, 64.0% (n=571) of the participants were students, 17.7% (n=158) housewives, 11.3% (n=101) civil servants, and (n=62)7.0% workers. Three-fourths, 75.6% (n=674) of them were single. Half of the participants, 49.4% (n=441) stated that their income is equivalent to expenses, 41.4% (n=369) income is less than expenses, and 9.2% (n=82) income is more than expenses. More than half, 64.6% (n=576) of the participants had health insurance. Half the participants lived the longest in the province 50.1% (n=447), 30.4% (n=271) in the city, 19.5% (n=174) in the village. The region of the country lived in the longest for 49.9% (n=445) was Mediterranean, Southeastern Anatolia for 33.0% (n=294), Eastern Anatolia for 5.5% (n=49), Central Anatolia for 4.8% (n=43), Marmara for 4.0% (n=36), and Aegean for 2.8% (n=25).

Table 1.

Traditional and complementary medicine methods used to cope with menstrual pain

	n	%
Applying complementary and traditional methods to reduce pain		
Yes, at least one method	641	71.9
No, not using any	251	28.1
Non-pharmacological methods used to cope with menstrual pain		
Who has control of pain		
Self	686	76.9
God	109	12.2
Health personnel (doctor, nurse)	97	10.9
Factors causing pain according to the culture		

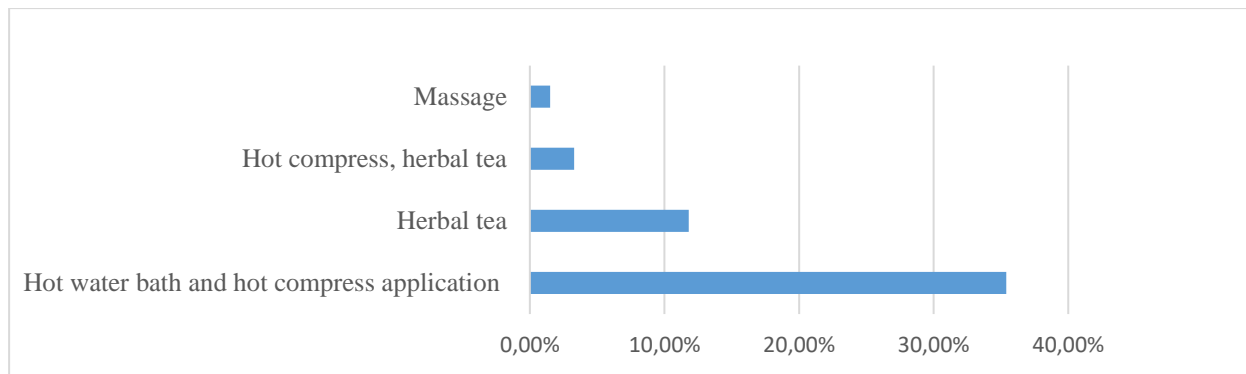
None	409	45.9
Hereditary features	293	32.8
Negative energy (evil eye), Hereditary features	89	10.0
Negative energy (evil eye)	82	9.2
Punishment from God	19	2.1

A majority of the participants, 87.9% (n=784) stated that they did not have a chronic disease, and 74.4% (n=664) stated that they had a regular menstrual cycle. Mean menstrual cycle days of the participants was 6.09 ± 1.52 (maximum: 3, minimum: 10). 41.6% (n=371) rarely, 33.4% (n=298) frequently, 20.2% (n=180) always, and 4.8% (n=43) never experienced pain during their menstrual cycle.

Due to menstrual pain experienced 70.5% (n=629) of the participants had difficulties in doing housework, 64.5% (n=575) participating in activities with friends/family/neighbors, 61.8% (n=551) shopping, 59.9% (n=534) sleeping, 41.8% (n=373) taking a bath, 40.0% (n=357) eating, 37.1% (n=331) had difficulty in excretion (constipation, diarrhea, pain while urinating), and 29.8% (n=266) performing dressing and undressing activities. 46.1% (n=411) of the participants used analgesics (non-steroidal anti-inflammatory drugs, paracetamol) to cope with pain.

Figure 1.

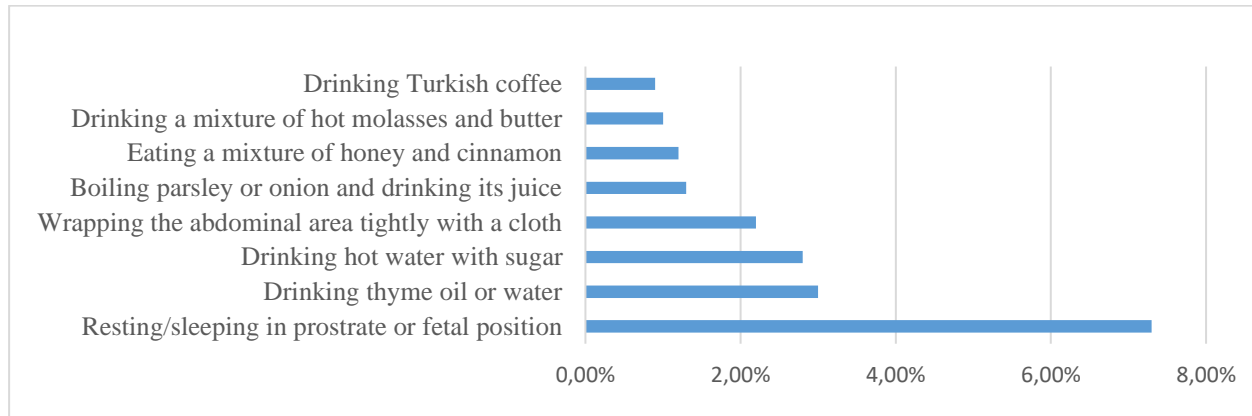
Complementary and traditional methods

Large percent of participants, 71.9% (n=641) used traditional methods in reducing pain (Table 1). Among the complementary and traditional methods used to reduce menstrual pain, 35.4% (n=316) of the participants stated hot water bath and hot water compresses, 11.8% (n=105) drinking herbal teas, 1.5% (n=14) massage, 3.3% (n=29) herbal teas and applying hot compresses (Figure 1). The cultural methods used by the participants to reduce pain were resting and sleeping in prostrate or fetal position by 7.3% (n=65), drinking thyme oil or water by 3.0% (n=27), drinking hot water with sugar by 2.8% (n=25), wrapping the abdominal area tightly with a cloth by 2.2% (n=20), boiling parsley or onion and drinking its juice by 1.3% (n=12), eating a mixture of honey and cinnamon by 1.2% (n=11), drinking a mixture of hot molasses and butter by 1.0% (n=9), and drinking Turkish coffee by 0.9% (n=8) (Figure 2).

Figure 2.

Cultural methods used to reduce pain

Three-fourths, 76.9% (n=686) of the participants stated they believed they had control of the pain, 12.2% (n=109) stated God had control, and 10.9% (n=97) stated health personnel had control. One-third, 32.8% (n=293) of the participants determined the cause of the pain experienced as hereditary features, 10% (n=89) negative energy (evil eye) and hereditary features, 10.0% (n=89) negative energy (evil eye), 2.1% (n=19) punishment from God, and 45.9% (n=409) stated that nothing affected the pain (Table 1).

There was no statistically significant difference in terms of organic beliefs, psychological beliefs and total scores according to age, income level, place lived the longest and region the participants lived in ($p > 0.05$).

There was no statistically significant difference in organic belief score according to education level ($p > 0.05$). There is a statistically significant difference in terms of psychological beliefs score according to education level ($\chi^2 = 24.443$; $p = 0.000$). As a result of pairwise comparisons with Bonferroni correction; a significant difference was found between university graduates and illiterate, literate/primary school graduates and middle/high school graduates. Psychological beliefs scores of university graduates are significantly higher than those who are illiterate, literate/primary school and secondary/high school graduates. A statistically significant difference was found in terms of total PBQ scores according to education level ($\chi^2 = 8.517$; $p = 0.036$). As a result of pairwise comparisons with Bonferroni correction; a significant difference was found between those who graduated from university and those who graduated from middle/high school. The PBQ total scores of university graduates are significantly higher than those of secondary/high school graduates

A statistically significant difference was determined in terms of organic beliefs score ($Z = -1.977$; $p = 0.048$) and total score ($Z = -2.024$; $p = 0.043$) according to health insurance status. Organic beliefs and total score of those without health insurance are significantly higher than those with

health insurance. There was no statistically significant difference in terms of psychological beliefs scores according to health insurance ($p>0.05$).

A statistically significant difference was found in terms of organic beliefs score ($Z=-2.599$; $p=0.009$) and pain beliefs total score ($Z=-2.085$; $p=0.037$) according to chronic disease status. Organic beliefs and total score of those with chronic disease are significantly higher than those without chronic disease. There was no statistically significant difference in terms of psychological beliefs scores according to chronic disease ($p>0.05$).

There was a statistically significant difference between the organic beliefs score ($\chi^2=25.939$; $p=0.000$) and the total score ($\chi^2=21.244$; $p=0.000$) according to the frequency of pain during the menstrual period. As a result of bilateral comparisons with Bonferroni correction, a significant difference was found between those who rarely had pain during the menstrual period and those who often and always had it. The organic beliefs score and total score of those who often and always have pain are significantly higher than those who rarely have it. There is no statistically significant difference in terms of psychological beliefs scores according to the frequency of pain during the menstrual period ($p>0.05$).

A statistically significant difference was found in terms of organic beliefs score ($Z=-5.318$; $p=0.000$) and total scores ($Z=-4.436$; $p=0.000$) according to status of painkiller use. Organic beliefs and total score of those who use painkillers are significantly higher than those who do not use painkillers. There was no statistically significant difference in psychological beliefs scores according to painkiller usage ($p>0.05$).

There was no statistically significant difference in terms of organic beliefs score and total scores according to traditional method usage ($p>0.05$). A statistically significant difference was determined in terms of psychological beliefs scores according to traditional method usage ($Z=-2.738$; $p=0.006$). The psychological beliefs scores of those who use traditional methods are significantly higher than those who do not use traditional methods. A statistically significant difference was found in terms of organic beliefs score ($\chi^2=61,648$; $p=0.000$) and total score ($\chi^2=41.531$; $p=0.000$) according to the belief in who has control of the pain experienced. As a result of pairwise comparisons with Bonferroni correction; a significant difference was determined between those who see self-control and those who think that health personnel and God have control of the pain experienced. Organic belief scores of those who think health personnel and God control pain are significantly higher than those who think they have control. There was no statistically significant difference in psychological beliefs scores according to the belief in who has the control of the pain ($p>0.05$).

Table 2. Comparison of Pain Beliefs Questionnaire and subscale scores according to the demographic characteristics of the participants

Variable (n=892)	n	Organic beliefs			Pain Beliefs Questionnaire			Psychological beliefs			Total scale score		
		$\bar{X} \pm S.S.$	Median	[IQR]	$\bar{X} \pm S.S.$	Median	[IQR]	$\bar{X} \pm S.S.$	Median	[IQR]	$\bar{X} \pm S.S.$	Median	[IQR]
Educational Status													
Illiterate ⁽¹⁾	23	3.04±1.14	2.9	[1.9]	3.58±1.43	3.5	[2.3]	3.22±1.11	3.4	[1.7]			
Literate/Elementary ⁽²⁾	45	3.20±0.81	3.1	[1.2]	4.09±1.21	4.3	[2.1]	3.49±0.84	3.4	[1.3]			
Middle/High School ⁽³⁾	176	2.96±0.90	3.0	[1.3]	4.08±1.26	4.3	[2.2]	3.33±0.88	3.3	[1.3]			
College ⁽⁴⁾	648	3.05±0.76	3.1	[1.0]	4.49±1.03	4.5	[1.5]	3.53±0.70	3.5	[0.9]			
Test													
p value					$\chi^2=3.608$		$\chi^2=24.443$		$\chi^2=8.517$				
Difference					p=0.307		p=0.000		p=0.036				
							[1,2,3-4]		[3-4]				
Health Insurance													
Yes	576	2.99±0.79	3.0	[1.1]	4.33±1.12	4.3	[1.8]	3.44±0.76	3.4	[1.0]			
No	316	3.11±0.82	3.1	[1.1]	4.42±1.11	4.5	[1.5]	3.54±0.77	3.6	[1.0]			
Test					Z=-1.977		Z=-1.314		Z=-2.024				
p value					p=0.048		p=0.189		p=0.043				
Chronic Disease													
Yes	108	3.22±0.84	3.3	[1.1]	4.44±1.18	4.5	[1.7]	3.60±0.81	3.6	[1.1]			
No	784	3.01±0.80	3.0	[1.1]	4.36±1.11	4.5	[1.5]	3.46±0.75	3.5	[1.0]			
Test					Z=-2.599		Z=-0.400		Z=-2.085				
p value					p=0.009		p=0.689		p=0.037				

The “Mann-Whitney U” test (Z-table value) was used to compare two independent groups that did not have a normal distribution; the “Kruskal-Wallis H” test (χ^2 -table value) statistics were used to compare three or more independent groups.

Table 2 (cont.). Comparison of Pain Beliefs Questionnaire and subscale scores according to the descriptive characteristics of the participants

Variable (N=892)	n	Pain Beliefs Questionnaire			Psychological beliefs			Total scale score		
		$\bar{X} \pm S.S.$	Median [IQR]	$\bar{X} \pm S.S.$	Median [IQR]	$\bar{X} \pm S.S.$	Median [IQR]	$\bar{X} \pm S.S.$	Median [IQR]	
Frequency of menstrual pain										
Never ⁽¹⁾	43	2.93±0.85	3.0 [1.1]	4.37±1.32	4.3 [2.0]	3.40±0.81	3.5 [0.9]			
Rarely ⁽²⁾	371	2.89±0.81	2.9 [1.3]	4.24±1.18	4.3 [1.8]	3.34±0.70	3.4 [1.1]			
Often ⁽³⁾	298	3.09±0.72	3.1 [0.9]	4.41±1.03	4.3 [1.5]	3.53±0.67	3.6 [0.9]			
Always ⁽⁴⁾	180	3.27±0.85	3.3 [1.1]	4.51±1.07	4.8 [1.8]	3.68±0.77	3.7 [1.1]			
Test								$\chi^2=21.244$		
p value								p=0.000		
Difference								[2-3,4]		
Use of pain killers										
Yes	411	3.19±0.82	3.1 [1.0]	4.43±1.08	4.5 [1.5]	3.60±0.76	3.6 [0.9]			
No	481	2.90±0.77	3.0 [1.0]	4.30±1.14	4.3 [1.8]	3.37±0.75	3.4 [1.0]			
Test								$Z=-1.617$		
p value								p=0.000		
Traditional Methods										
Yes	641	3.04±0.77	3.1 [1.0]	4.44±1.04	4.5 [1.5]	3.50±0.71	3.5 [0.9]			
No	251	3.06±0.89	3.0 [1.3]	4.16±1.27	4.3 [2.0]	3.41±0.88	3.4 [1.1]			
Test								$Z=-1.378$		
p value								p=0.168		
Pain control										
Self ⁽¹⁾	686	2.92±0.77	3.0 [1.0]	4.33±1.14	4.3 [1.8]	3.39±0.75	3.4 [1.0]			
Health personnel ⁽²⁾	97	3.53±0.78	3.5 [1.0]	4.49±1.08	4.5 [1.5]	3.85±0.73	3.9 [1.0]			
God ⁽³⁾	109	3.30±0.81	3.3 [1.2]	4.46±1.01	4.5 [1.5]	3.69±0.74	3.7 [0.9]			
Test								$\chi^2=41.531$		
p value								p=0.000		
Difference								[1-2,3]		
Factors causing pain										
Negative energy ⁽¹⁾										
Punishment from God ⁽²⁾	82	3.29±0.84	3.3 [1.1]	4.41±1.17	4.5 [1.8]	3.66±0.78	3.7 [0.9]			
Hereditary features ⁽³⁾	19	3.64±0.86	3.6 [1.3]	4.57±1.15	4.5 [1.8]	3.95±0.79	4.0 [0.8]			
Negative energy, hereditary ⁽⁴⁾	293	3.06±0.75	3.0 [0.9]	4.54±1.05	4.5 [1.5]	3.55±0.72	3.6 [0.8]			
None ⁽⁵⁾	89	3.28±0.69	3.3 [0.9]	4.78±0.76	4.8 [1.4]	3.78±0.56	3.8 [1.0]			
Test	409	2.89±0.81	2.9 [1.1]	4.13±1.17	4.3 [1.8]	3.30±0.78	3.3 [1.0]			
p value								$\chi^2=55.799$		
Difference								p=0.000		
								[1,2,3,4,5]		

* The "Mann-Whitney U" test (Z-table value) was used to compare two independent groups that did not have a normal distribution, the "Kruskal-Wallis H" test (χ^2 -table value) statistics were used to compare three or more independent groups.

A statistically significant difference was determined in terms of organic beliefs scores according to the factors causing pain ($\chi^2=41.870$; $p=0.000$). As a result of pairwise comparisons with Bonferroni correction; a significant difference was found between those stated negative energy, punishment from God, hereditary characteristics and negative energy and those who thought that none of them had any effect. Organic beliefs scores of those who stated negative energy, hereditary characteristics, punishment from God and hereditary characteristics and negative energy are significantly higher than those who think that none of them has any effect. Likewise, a significant difference was found between those who stated punishment from God and inherited traits. The organic beliefs scores of those who stated punishment from God are significantly higher than those who stated hereditary traits.

Table 3.

Relationship between Pain Beliefs Questionnaire and subdimensions

Correlation* (N=892)		Pain Beliefs Questionnaire			
		Organic beliefs	Psychological beliefs	Total	
Pain Beliefs Questionnaire	Organic beliefs	<i>r</i>	1.000	0.350	0.880
		<i>p</i>	-	0.000	0.000
	Psychological beliefs	<i>r</i>	0.350	1.000	0.734
		<i>p</i>	0.000	-	0.000
	Total	<i>r</i>	0.880	0.734	1.000
		<i>p</i>	0.000	0.000	-

*"Spearman" Correlation coefficient was used to determine the relationship between two quantitative data that do not have a normal distribution.

A statistically significant difference was found in terms of psychological beliefs scores according to the causes of pain and region lived in ($\chi^2=36,219$; $p=0.000$). As a result of pairwise comparisons with Bonferroni correction; a significant difference was determined between those who stated cause of pain as negative energy and hereditary traits and those who thought that none of them had any effect. Psychological beliefs scores of those who stated negative energy and hereditary traits are significantly higher than those who think none have an effect.

A statistically significant difference was found in terms of PBQ total scores according to the factors causing pain ($\chi^2=55.799$; $p=0.000$). As a result of pairwise comparisons with Bonferroni correction; a significant difference was determined between those who stated negative energy, hereditary features, a punishment from God, and negative energy and hereditary features, and those who thought none had an effect. Pain beliefs scale total scores of those who stated negative energy, hereditary features, a punishment from God, and negative energy and inherited features are significantly higher than those who think none have an effect.

A positive, weak and high degree of statistically significant correlation was determined between organic beliefs and psychological beliefs and total score, respectively ($p < 0.05$). As organic beliefs scores increase, psychological beliefs and total scores increase. A positive, high degree and statistically significant correlation was found between psychological beliefs and total score ($p < 0.05$). As psychological beliefs scores increase, total scores increase.

Discussion

In our study, more than half of the participants had difficulty in performing some of the daily activities due to menstrual pain. Different studies concluded that dysmenorrhea impacted daily life (Chen et al. 2018; Abreu-Sánchez et al. 2020), sexual intercourse, ability to exercise (Abreu-Sánchez et al. 2020), attending classes, individual work, and socialization (Vlachou et al. 2019) negatively. The result of our study was similar to the literature.

Approximately one-fifth of the participants stated that they always experienced pain during menstruation, and nearly half of them stated that they used analgesics (non-steroidal anti-inflammatory drugs, paracetamol) to cope with the pain. In the study by Vlachou et al. (2019), 48.3% of nursing students experiencing menstrual pain used non-steroidal anti-inflammatory drugs and 43% used paracetamol drugs, (Vlachou et al. 2019). In another study, 84% of nursing students, used analgesics to provide complete comfort during menstruation and to relieve dysmenorrhea (Mohamed et al. 2020). The participants in our study tended to prefer pharmacological practice more limitedly than the literature in coping with pain. This may be due to the greater tendency to use non-pharmacological applications in our society.

Close to a quarter of the participants stated that they use traditional methods to reduce pain. During the menstrual period, the most used complementary and traditional methods to reduce pain are hot water bath and hot compress, drinking herbal tea, massage, and applying herbal teas and hot compresses together. In a study conducted with nursing students, the first three applications for pain during menstruation are drinking herbal tea, taking a warm shower and massaging the abdomen (Mohamed et al. 2020). In a different study, 77.27% of the participants used traditional medicine to reduce dysmenorrhea pain (Priyadi, Nurhasanah, Weking, and Hidayatri 2018). In a study conducted with women ($n=52$) in Jordan, 68.0% of the participants stated they use herbal treatment for menstrual pain (Kattuo, Issa, and Beitawi 2020). Based on these findings, it can be said that women often tend to use traditional medical practices and cultural approaches to manage menstrual pain. It is possible to say that traditional methods are frequently preferred by women in every geography to protect and improve health and get rid of diseases. (Özcan Güler, 2022)

Cultural methods used for pain management were resting and sleeping in prostrate and fetal position, drinking thyme oil or water, drinking hot water with sugar, wrapping the abdominal area tightly, boiling parsley or onion and drinking its water, drinking a mixture of honey and cinnamon, drinking a mixture of hot molasses and butter and drinking Turkish coffee. Studies have reported that yoga (Kim, 2019; Armor et al. 2019), hot application, low-intensity exercise and acupressure (Tsonis et al. 2021), massage therapy and isometric exercises (Azima et al. 2015) reduce pain during menstruation. In a study conducted with 762 women living in the United States, natural methods such as exercise, healthy eating, small portions and adequate fluid intake were preferred to reduce dysmenorrhea symptoms (Chen et al. 2018). In Spain, to alleviate pain, students use non-pharmacological methods such as antalgic position, massage, local heat application and relaxation techniques (Parra-Fernández et al. 2020). A literature review study reported use of chamomile, fennel, thyme, ginger, lavender oil; yoga, physical exercise, running activities and aromatherapy massage are used in primary dysmenorrhea (Tsonis et al. 2021) and ginger, cinnamon, fennel, and fenugreek to reduce menstrual pain (Kattuaa, Issa, and Beitawi 2020). Although traditional and complementary medicine practices used to cope with pain are generally similar, in our study it is possible to say that different plants such as thyme, cinnamon, parsley and onion were used to reduce pain, depending on the plant flora in the geography of the country. The methods used to cope with menstrual pain are similar to those carried out in many different regions.

Although traditional and complementary medicine applications used to cope with pain are generally similar, based on the plant flora of the country's geography, plants such as thyme, cinnamon, parsley and onion are used to reduce pain. In our study the act of tightly wrapping the abdominal region in cultural practices is equivalent to the application of tight wrapping of the abdomen (Joshi et al., 2020) in different cultures.

Believing in pain control is a crucial element in coping with pain. Three-quarters of the participants stated that they had control of the pain, while the others stated that God and the health personnel had it. While about half of the participants did not attribute the cause of the pain experienced to a reason, others stated it to hereditary features, negative energy (evil eye) and hereditary features, negative energy (evil eye) and a punishment from God. An individual's belief and approach to pain are their thoughts about pain. Knowing the belief about pain and the methods of coping with it is a factor affecting the perception of pain (Riddle et al. 2018; Doğan and Goris 2018). It is thought that participants' beliefs and cultural values affect their perception of pain.

Organic beliefs and total scores of those with chronic disease are significantly higher than those without chronic disease. In a study conducted with elderly with knee pain, the participants

attributed the source of pain to organic causes (Riddle et al. 2018), and in a study conducted with patients with chronic pain, the organic beliefs score was found to be higher (2.83 ± 0.99) (Topcu 2018). There is a different understanding of pain belief in the chronic disease process in the literature, and in our study, it can be said that the chronic disease affects the pain belief and organic pain belief more.

The organic beliefs and total scores of those who frequently and always have menstrual pain and those who use painkillers were found to be significantly higher. Unlike the results of our study, Kılıçaraslan's (2019) study found no significant difference between pain severity and organic beliefs, while a significant difference was found between psychological beliefs. It seems that pain is a natural process of menstruation. It can be said that the participants' organic pain beliefs are high, as their pain beliefs increase, the frequency of pain experienced during the menstrual process increases, and our pain beliefs affect our lives.

Pain beliefs scale total scores of those who stated causes of pain as negative energy, a punishment from God, hereditary features, negative energy and hereditary features are significantly higher than those who think none of the above. In a study, participants stated that expressing the menstruation period as a painful, stressful and embarrassing process without experiencing it was effective in attributing a negative meaning to menstruation (Marván et al. 2017). An individual's acceptance of pain reduces the effect of menstrual pain and its negative impact on quality of life (Kapadi and Elander 2020). Our study revealed that women's culture, beliefs and reactions to pain affect their pain acceptance approach and pain acceptance process.

Conclusion

Majority of the participants used traditional and complementary methods to reduce menstrual pain. The participants could not perform many daily activities due to the menstrual pain they experienced. Their pain beliefs were affected by their education level, health insurance status, pain frequency during the menstrual period, status of using painkillers, using traditional methods and factors causing pain. There was a positive relationship between organic beliefs and psychological beliefs and total score. Psychological pain belief scores of women who practice traditional and cultural practices for menstrual pain were higher and more significant. It is known that traditional and complementary medicine practices continue together with modern medicine in society. Menstruation is one of the special and confidential processes for women. It is important for nurses to question these practices in a holistic evaluation while collecting patient data.

References

- Abreu-Sánchez, A., Ruiz-Castillo, J., Onieva-Zafra, MD., Parra-Fernández, ML., & Fernández-Martínez E. (2020). Interference and Impact of Dysmenorrhea on the life of Spanish Nursing Students. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17, 6473. doi:10.3390/ijerph17186473
- Armour, M., Smith, CA., Steel, KA., & Macmillan, F. (2019). The Effectiveness of Self-care and Lifestyle Interventions in Primary Dysmenorrhea: A Systematic Review and Meta-analysis. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 19(22):1-16. doi: <https://doi.org/10.1186/s12906-019-2433-8>
- Astuti, I., & Resti, RN. (2019). The Influence of Red Ginger Drinking Towards Degradation Dysmenorrhea Pain Intensity. *ISGH*, 3(1): 27-30.
- Azima, S., Bakhshayesh, H. R., Kaviani, M., Abbasnia, K., & Sayadi, M. (2015). Comparison of the Effect of Massage Therapy and Isometric Exercises on Primary Dysmenorrhea: A Randomized Controlled Clinical Trial. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, 28(6), 486-491.
- Chen, CX., Draucker, CB., & Carpenter, JS. (2018). What Women Say About Their Dysmenorrhea: A Qualitative Hematic Analysis. *BMC Women's Health*, 18:47. doi:10.1186/s12905-018-0538-8.
- Çay, B.,&Saka, S. (2020). The Effect of Short Term Aerobic Exercise on Dysmenorrhea in Young Adults. *J Health Pro Res*, 2(3), 94-101.
- Doğan, N., & Goris, S. (2018). The Effect of Pain Levels and Pain Beliefs of Elderly People Living in Nursing Home on Quality of Life. *International Journal of Caring Sciences*, 11(2), 947-954
- Gül, H., & Erel, S. (2018). The Determination of the Pain Beliefs of the Students at Akdeniz University Vocational School of Health Services. *In SHS Web of Conferences*, 48, 1-6. doi:10.1051/shsconf/20184801066
- Erol Ursavaş, F., & Karayurt, Ö. (2020). The Effects of Pain Management Education on Knowledge, Attitudes, and Beliefs in Nursing Students in Turkey: A Quasi-experimental Study. *Perspectives in Psychiatric Care*, 1-8.
- Goberman-Hill R. (2015). Ethnographies of Pain: Culture, Context and Complexity. *British Journal of Pain*, 9(1), 32-35.

- Jin, M. (2017). Pain Assessment Tools Used When Caring Through Cultural Boundaries: A Qualitative Systematic Literature Review. Degree Thesis in Health Care and Social Welfare, Vaasa.
- Joshi, P. R., Maharjan, R. K., & Dawadi, C. K. (2020). Nepalese women's cultural beliefs and practices regarding postpartum period. *Journal of the Scientific Society*, 47(2), 93-98.
- Kapadi, R., & Elander, J. (2020). Pain Coping, Pain Acceptance and Analgesic Use as Predictors of Health-related Quality of Life Among Women With Primary Dysmenorrhea. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 246, 40–44. doi:10.1016/j.ejogrb.2019.12.032
- Kattuo, M., Issa, R., & Beitawi, S. (2020). Commonly Used Herbal Remedies for the Treatment of Primary Dysmenorrhea and Heavy Menstrual Bleeding by Herbalists in Amman, Jordan: A Cross-sectional Survey. *Jordan Journal of Pharmaceutical Sciences*, 13(4).
- Kennedy, N., Healy, J., & O'Sullivan, K. (2014). The Beliefs of Third-level Healthcare Students Towards Low-Back Pain. *Pain Research and Treatment*, 1–5. doi:10.1155/2014/675915
- Kılıç, Z., & Alkan, B.M. (2021). The Effect of Pain Belief of the Elderly People with Chronic Low Back Pain on Quality of Life and Disability. *J PMR Sci*, 24(1), 1-7. doi: 10.31609/jpmrs.2020-74455.
- Kılıçarslan, F. N. (2019). Examining the Relationship Between Nursing Students' Pain Beliefs and Pain Fears. Nursing Program, Master Thesis. Ankara Yıldırım Beyazıt University. Institute of Health Sciences, Ankara.
- Kim, S.D. (2019). Yoga for Menstrual Pain in Primary Dysmenorrhea: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 36, 94–99. doi:10.1016/j.ctcp.2019.06.006.
- Kilci, Ş., Daşkan, Z., & Muslu, A. (2019). Complementary and Integrative Therapy Practices on Pain Management in Primary Dysmenorrhea. *Atatürk University Journal of Woman's Studies*, 1(2), 70-80.
- Maharani, S.I., Pramono, N., & Wahyuni, S. (2017). Dark Chocolate's Effect on Menstrual Pain in Late Adolescents. *Belitung Nursing Journal*, 3(6), 686-692.
- Marván, M.L., Chrisler, J.C., Gorman, J.A., & Barney, A. (2017). The Meaning of Menarche: A Cross-Cultural Semantic Network Analysis. *Health Care for Women International*, 38, 9, 971-982. doi: 10.1080/07399332.2017.1338706.

- Mohamed, EAE., Attia, AA., Omran, AAH., & Afifi, HAE. (2020). Traditional Practices Self-Reported by Nursing Students to Relieve Dysmenorrhea. *Egyptian Journal of Health Care*, 11(1), 176-190.
- Orhan, C., Van Looveren, E., Cagnie, B., Mukhtar, N. B., Lenoir, D., & Meeus, M. (2018). Are Pain Beliefs, Cognitions, and Behaviors Influenced by Race, Ethnicity, and Culture in Patients With Chronic Musculoskeletal Pain: A Systematic Review. *Pain physician*, 21(6), 541-558.
- Özcan Güler, D. (2022). From Traditional Culture To Modern Practices: Healer Women. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(2), 327 – 336.
- Parra-Fernández, ML., Onieva-Zafra, MD., Abreu-Sánchez, A., Ramos-Pichardo, JD., Iglesias-López, MT., & Fernández-Martínez, E. (2020). Management of Primary Dysmenorrhea Among University Students in the South of Spain and Family Influence. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17, 5570. doi:10.3390/ijerph17155570
- Riddle, DL., Jensen, MP., Ang, D., Slover Perera, R., & Dumenci, L. (2018). Do Pain Coping and Pain Beliefs Associate with Outcome Measures Before Knee Arthroplasty in Patients Who Catastrophize About Pain? A Cross-sectional Analysis from a Randomized Clinical Trial. *Clin Orthop Relat Res* 476, 778-786.
- Sarı Çetin, H.,& Erbil, N. (2020). Pain Management in Premenstrual Syndrome. *Ordu University Journal of Nursing Studies* 3(2), 202-210. doi:10.38108/ouhcd.693294
- Sut, N., & Kahyaoglu-Sut, H. (2017). Effect of Aromatherapy Massage on Pain in Primary Dysmenorrhea: A Meta-Analysis. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 27, 5-10. doi: 10.1016/j.ctcp.2017.01.001.
- Şahin, S., Kaplan, S., Abay, H., Akalın, A., Demirhan, İ., & Pınar, G. (2015). Evaluation of the Frequency of Dysmenorrhea and Associated Factors Among the University Students. *Journal of Ankara Health Science*, (1-2-3), 25-43.
- Şengüleroğlu, N., Kıdık, E, Özdemir, MB., Mıdık-Özpak, A., Fidancı, İ., Yengi Tacil, D., Arslan, İ.,& Tekin, O. (2020). The Complementary and Alternative Treatments Applied by the Patients Before Coming to the Doctor. *J Contemp Med*, 10(4), 637-641. doi: 10.16899/jcm.751870.
- Topcu, S. Y. (2018). Relations Among Pain, Pain Beliefs, and Psychological Well-Being in Patients with Chronic Pain. *Pain Management Nursing*, 19(6), 637-644. doi: 10.1016/j.pmn.2018.07.007

- Tsonis, O., Gkrozou, F., Barmpalia, Z., Makopoulou, A., & Siafaka, V. (2021). Integrating Lifestyle Focused Approaches into the Management of Primary Dysmenorrhea: Impact on Quality of Life. *International Journal of Women's Health*, 13, 327–336. doi:10.2147/IJWH.S264023.
- TUİK Cinsiyete ve yaş grubuna göre 2020 nüfus. Erişim: (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>). Erişim tarihi: 29.04.2021.
- Uzunçakmak, T., & Kılıç, M. (2017). Pain Experience of Nursing Students and the Methods Used to Cope With Pain. *Ağrı*, 29(3), 117–121. doi: 10.5505/agri.2017.32650.
- Şener, N., & Taşhan-Timur, S. (2020). Evaluating the Relationship Between Dysmenorrhea and Personality Traits in University Students. *HEAD*. 17(2),148-54. doi: 10.5222/HEAD.2020.46667.
- Vlachou, E., Owens, D. A., Lavdaniti, M., Kalemikerakis, J., Evagelou, E., Margari, N., Fasoi, G., Evangelidou, E., Govina, O., & Tsartsalis, A. N. (2019). Prevalence, Wellbeing, and Symptoms of Dysmenorrhea Among University Nursing Students in Greece. *Diseases*, 7(1), 1-4. doi:10.3390/diseases701000.
- Yang, M., Chen, X., Bo, L., Lao, L., Chen, J., Yu, S., Yu, Z., Tang, H., Yi, L., Wu, X., Yang, J., & Liang, F. (2017). Moxibustion for Pain Relief in Patients With Primary Dysmenorrhea: A Randomized Controlled Trial. *PLoS ONE*, 12(2), 0170952. doi:10.1371/journal.pone.0170952.

Madun Karşı-Kamusallığı Bağlamında Türkiye’de Kadınlar, Adalet ve Sosyal Medya

Women, Social Media and the Quest for Justice in Turkey as a Case for Subaltern Counter-Publics

Funda Gençoğlu*

Öne Çıkanlar

- Türkiye’deki kadınların adalet arayışlarını Nancy Fraser’ın çok boyutlu statü modeli adalet kuramı ve onunla uyumlu şekilde geliştirmiş olduğu madun karşı-kamusallığı kavramına atıfla incelemektedir.
- Türkiye’de kadınların adalet arayışında Twitter özelinde sosyal medyanın Fraser’ın madun karşı-kamusallığı kavramına denk düştüğü iddiası ortaya konmaktadır.
- Bu bağlamda, kadınların, adalet arayışında neden madun kategorisinde düşünülebilecekleri ve kendilerini neden bir madun karşı-kamusallığı yaratmak zorunda buldukları tartışılmaktadır.

Öz: Bu makale, Nancy Fraser’ın (yeniden) dağıtım ve kimlik modeli adalet anlayışlarının tek başlarına yetersiz oldukları iddiasından yola çıkarak geliştirdiği çok boyutlu statü modeli adalet kuramının ve onunla bağlantılı madun karşı-kamusallığı (*subaltern counter publics*) kavramlarının Türkiye’deki kadınların adalet arayışlarını anlamlandırmakta, açılım sağlayıcı bir kuramsal perspektif sunduğunu iddia etmektedir. Türkiye’de kadınların adalet arayışında Twitter özelinde sosyal medyanın Fraser’ın madun karşı-kamusallığı kavramına denk düştüğü iddiası ortaya konmakta ve kadınların, adalet arayışında neden madun kategorisinde düşünülebilecekleri ve kendilerini neden bir madun karşı-kamusallığı yaratmak zorunda buldukları incelenmektedir. Ayrıca dünyadan ve Türkiye’den Twitter aracılığıyla yükselen adalet taleplerinden örneklerle tartışma somutlaştırılmaktadır. Makale sonuç olarak, Fraser’ın adı geçen adalet kuramıyla uyumlu şekilde geliştirmiş olduğu madun karşı-kamusallığı kavramına atıfla, tam da bu kavramın anlatmak istediği gibi, kadınların kendilerini sosyopolitik ilişkiler içerisinde eşit ve tam katılımcılar olarak görmelerine ket vuran dışlanma deneyimlerinin ne sadece kaynakların dağıtımını/yeniden dağıtımını olarak ne de sadece tanınmama/yanlış tanınma/saygı görmeme unsurlarını içeren bir adaletsizliğe işaret ettiği, aksine kadınların durumunda bu iki boyutun aynı anda ve birlikte hesaba katılması gerektiği tespitine varmaktadır. Bu tespitin birkaç önemli hususta katkı sunacağı düşünülmektedir: İlk olarak, kadınların adalet arayışını hem kuramsal olarak kavramsallaştırmaya çalışmak hem de pratiğinde dile getirilen taleplere kulak kabartmak gerek yakın dönem Türkiye siyasetine gerekse Türk demokrasinin halihazırdaki durumuna dair epey ipucu içeren verimli bir çalışmadır. İkinci olarak, bu çalışma adaletin tanımının, yeni boyutların eklenmesiyle hep değişebileceği ve aslında değişmesi gerektiği fikrine açık

* Prof. Dr., Atılım Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, funda.gencoglu@atilim.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-8211-8624.

olmak gerektiğine dikkat çekmektedir. Üçüncü olarak, gündelik hayatın pratiğinde yaşanan hızlı değişimlerin, örneğin sosyal medyanın giderek daha fazla yaygınlaşmasının çağdaş siyaset kuramındaki tartışmalarla (adalet tartışması, kamusal alan tartışması, demokrasi/demokratik katılımçılık/yurttaşlık tartışması, toplumsal hareketler ve eylemlilik tartışması gibi) ilintisini belirginleştirerek kuram-pratik ayırımına dair bir sorgulamayı davet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Madun Karşı-Kamusallığı, Adalet Kuramı, Kamusal Alan, Sosyal Medya, Kadın Hareketi

---

Highlights:

- The article examines women's quest for justice in Turkey with reference to Nancy Fraser's multidimensional status model theory of justice and the concept of subaltern counter-publicity that she developed in harmony with it.
  - It is claimed that social media, specifically Twitter, corresponds to Fraser's concept of subaltern counter-publicity in women's search for justice in Turkey.
  - In this context, it is discussed why women can be considered in the subaltern category in their search for justice and why they find themselves having to create a subaltern counterpublic.
-

Abstract: This article argues that the status model that Nancy Fraser proposes as an alternative to the redistributive and identity models of justice and the related notion of subaltern counter-publics provide a convenient theoretical perspective to analyze the women's movement's quest for justice in Turkey. It suggests that the increasing tendency on the part of the women to turn increasingly towards the social media for this quest can be contextualized within the notion of subaltern counter public and discusses the reasons why women in Turkey can be considered as a subaltern group in need of creating an alternative/counter public sphere. Several social media campaigns from the world and Turkey are used as the occasions where these theoretical claims manifest themselves. The article reaches to the conclusion that as the concept of subaltern counter-publicity, developed by Fraser in line with the aforementioned theory of justice, implies, the experiences of exclusion that prevent women from seeing themselves as equal and full participants in sociopolitical relations are neither just about the distribution/redistribution of resources nor just about non-recognition/misrecognition/disrespect but that in the case of women, these two dimensions should be taken into account simultaneously and together. The possible contribution of this article is threefold: First, it shows that an effort to conceptualize the women's quest for justice with the help of the debates in contemporary political theory and an attentiveness to the demands that are voiced within the practicality of the women's movement in Turkey has much to say about the current status of Turkish political life as to the level of (de)democratization. Second, it underlines that what justice means, both theoretically and practically is always open to be re-thought and re-formulated. Third, it shows that there is a direct connection between the changing dynamics of the social and political life (the increasing significance of the social media being an example) on the one hand, and the changing definitions of the key concepts of sociopolitical life (for instance justice, public sphere, democracy, democratization, citizenship, social movements, political action among others); and hence that the theory/practice dichotomy is also open to be challenged.

Keywords: Subaltern Counter Publics, Theory of Justice, Public Sphere, Social Media, Women’s Movement

Summary

The primary purpose of this article is to shed light on women's pursuit of justice in the context of social media, particularly Twitter, and to connect this struggle with significant debates in contemporary political theory. The starting point is Nancy Fraser's attribution of justice as a meta or master virtue, considering justice as a virtue that encompasses and guarantees other virtues within the realm of life. Notably, the frequent presence of the theme of justice in social media campaigns that address gender inequality, sexual harassment, sexual assault, and discrimination, both in Turkey and worldwide, is not a mere coincidence but rather a remarkable phenomenon. Throughout the article, it becomes evident that different approaches to conceptualizing justice are essential debates in contemporary political theory and serve as a fundamental motivation for the activism of the women's movement, which is recognized as one of the most influential struggles for rights.

Inspired by Fraser's work, this article employs a two-dimensional theoretical perspective to conceptualize the women's struggle. Firstly, it demonstrates the functional role of Fraser's status model of justice in understanding women's pursuit of justice in Turkey. This approach emphasizes the need to consider justice within the contexts of both distribution/redistribution and recognition/respect, highlighting that the problems of non-recognition and lack of respect cannot be separated from the structures of entrenched power inequalities, as Fraser describes as relations of subordination. From this perspective, it becomes apparent that women's inability to participate as equal and full actors in sociopolitical life is not solely due to cultural patterns or limited access to resources but is directly linked to both factors. The second dimension of the theoretical framework, mentioned by Fraser, is the concept of subaltern counter-publics. In contrast to Habermas' concept of the public sphere, Fraser argues that exclusion, marginalization, silencing, and repression of marginalized groups make equal democratic participation impossible. She posits that these groups create or have the potential to create counter-publics. In this article, it is suggested that women's frequent use of Twitter to express their pursuit of justice can be considered as the subaltern counter-public they have created, as they are excluded from dominant/respectable public spheres. The article identifies four main sources of the exclusion that hinders women from perceiving themselves as equal and full participants within socio-political relationships: explicit statements by the President, intervention in the civil society aspect of the gender equality struggle through GONGOs (government-operated non-governmental organizations), pejorative labeling of the concept of gender and marking it as a problematic area, and discontinuation of related projects,

as well as Turkey's withdrawal from the Istanbul Convention, of which it was the first signatory. It is evident that these factors indicate an injustice that encompasses both the distribution/redistribution of resources and the aspects of non-recognition/misrecognition/lack of respect.

The results obtained from this examination demonstrate that attempting to conceptualize women's pursuit of justice both theoretically and by listening to the demands expressed in practice provides valuable insights into the current state of Turkish politics and democracy. Furthermore, it emphasizes the need to remain open to the idea that the definition of justice can and should change with the addition of new dimensions. Thirdly, the rapid changes experienced in everyday life, such as the increasing prevalence of social media, invite a questioning of the theory-practice dichotomy by highlighting their connection to debates in contemporary political theory, including justice, the public sphere, democracy, democratic participation, citizenship, social movements, and activism. Taking all this into consideration, it is possible to say that women's desire to be influential and their effectiveness are reflected in the changes they bring about in their ways of thinking and acting, as well as in the new questions they ask. Sustaining this influence and maintaining public support for the legitimacy of women's justice struggles require active engagement in persuasion processes and consent-building. Therefore, it can be argued that this article and similar studies provide the necessary conceptual toolkit for the practical struggle.

Giriş

Yirminci yüzyılın en önemli siyaset kuramcılarında biri olan Hannah Arendt'e bir röportajda, çalışmalarının insanları etkileyip etkilemediğine dair gözlemlerinin neler olduğu sorulur. Arendt'in yanıtı hem ilginçtir hem de provokatif: "İroniyle ifade etmem gerekirse, bu sorunun maskülen bir soru olduğunu söyleyebilirim. Erkekler her zaman etkili olmak isterler."¹ Bu makalenin sembolik çıkış noktası bu yanıtın ve onun doğurduğu cevabî sorunun kışkırtıcılığıdır: Kadınlar etkili olmak istemez mi?

Bilindiği üzere, kadınlar, aslında çok daha öncesinden bilincine vardıkları ve sosyo-politik bir sorun olarak tanımladıkları² patriyarkaya karşı, on dokuzuncu yüzyıldan bu yana örgütlü bir mücadele yürütmekte, yürüttükleri mücadeledeki nihai amacın da dünyayı değiştirmek olduğunu dile getirmektedir. Bunun hem toplumsal cinsiyet meselesinde hâkim zihniyette bir dönüşümle hem de yapısal değişikliklerle mümkün olduğunu savunan kadınlar açısından dönüşümün her iki

¹ Röportaja şuradan erişilebilir: <http://www.critical-theory.com/watch-hannah-arendt-discusses/>

² Simone de Beauvoir'ın 'cinsini savunmak için kalemini kullanan ilk kadın' diye söz ettiği Christine de Pizan tarafından 1402 yılında yazılmış olan *Kadınlar Kenti* başlıklı kitap bu anlamda kamusal nitelik kazanmış ilk örnek olarak bilinir.

boyutu için de olması gereken açıktır: Neyin, neden, nasıl, ne yönde değişmesi gerektiğine dair geliştirdikleri söylem ve eylemin *etkili olması*. Arendt’in cümlesinin kışkırtıcılığından ilhamla bu makalede hem evrensel kadın hareketinin hem de Türkiye kadın hareketinin en ayırt edici özelliğinin etkili olmayı istemek olduğu iddia edilmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada öncelikle kadınların yürüttükleri mücadelenin şimdiye dek hem pek çok yasal, anayasal kazanım elde etmiş olduğunu hem de bununla da kalmayıp aynı zamanda pek çok kavramın düşünülüş biçimini de nasıl geri döndürülemez şekilde değiştirmiş olduğu hatırlatılmaktadır. Siyaset, siyasal alan, mahremiyet, yurttaşlık, dayanışma, örgütlenme, özgürlük, eşitlik, eylem, insan hakları bu kavramlar arasında ilk akla gelenlerdir. İkinci olarak da kadınların hem kavrayışımızı hem tecrübe edişimizi kökten değiştirmeye kararlı oldukları hususların en temelde bir adalet tartışması içerdiği ve adaletin kavramsallaştırılmasına kadınların hem kuramsal hem de pratik düzeyde önemli müdahalelerde bulunduğu öne sürülmektedir. Üçüncü olarak bu müdahalelerin, takip eden bölümde detaylıca ele alınacak iki kavrama, yani Nancy Fraser’ın çağdaş siyaset kuramına iki önemli katkısı olan *statü modeli adalet* kavramsallaştırması ile *madun karşı-kamusallığı* kavramına atıfla tartışılabilceği iddia edilmektedir.

Kadın hareketi özellikle son dönemde hem dünyada hem Türkiye’de adaletin ne anlama geldiğini yeniden tartışmaya açmaktadır. Bunu yaparken hem bugüne dek yürütülen mücadelelerle elde edilen kazanımları korumaya yönelik hem de onların ötesine geçmeye dair taleplerini adalet kavramına atıfla dillendirmektedir. Bu açıdan en dikkat çekici gelişmelerden biri, kadın hareketinin küresel olarak yürüttüğü ve son dönem eylem repertuarlarının en önemli bileşeni haline gelmiş olan farkındalık yaratma, bilinç yükseltme ya da protesto amaçlı sosyal medya kampanyalarıdır. Bu eylemlerde çoğunlukla cinsel şiddetin ifşa edilmesi, cinsel şiddet suçu işlemiş olanların kurumsal adalet mekanizmasının işleyişine dahil edilmesi, bu yolla kadınların önemli bir çoğunluğunun maruz kaldığı şiddetin hem cezasız kalmasının hem de aynı yaygınlıkta süregitmesinin engellenmesi amaçlanmaktadır. Bu makale bu kampanyaların içeriğinde, onların doğurduğu tepkilerde ve tartışmalarda çağdaş siyaset kuramındaki adalet tartışmalarının izlerini sürmektedir. Özel olarak ise adaletin yeniden kavramsallaştırılmasıyla ilgili çağdaş tartışmalara son yıllarda yapılan en etkili müdahalelerden biri olan feminist kuramcı Nancy Fraser’ın çok boyutlu adalet tanımına odaklanmakta ve bu kuramın iki şeyi berraklaştırdığını iddia etmektedir: Kadınların son dönem eylemliliklerinin ve özellikle de sosyal medya aktivizminin anahtar kelimesinin neden adalet olduğunu ve adalet kuramına feminist bir müdahalenin neden elzem olduğunu.

Yukarıda çizilen çerçevenin içini doldurmak amacıyla bu çalışmanın ilk bölümü Fraser’ın bahsi geçen adalet kuramını ve onunla bağlantılı olarak geliştirdiği madun karşı-kamusallığı

(*subaltern counter publics*) kavramını incelemekte ve bu kavramların Türkiye’deki kadınların adalet arayışlarını anlamlandırmakta açılımlayıcı bir kuramsal perspektif sunduklarını iddia etmektedir. İkinci bölümde Türkiye’de kadınların adalet arayışında Twitter özelinde sosyal medyanın Fraser’ın madun karşı-kamusallığı kavramına denk düştüğü iddiası ortaya konmakta ve kadınların, adalet arayışında neden madun kategorisinde düşünülebilecekleri ve kendilerini neden bir madun karşı-kamusallığı yaratmak zorunda buldukları incelenmektedir. Üçüncü bölümde de dünyadan ve Türkiye’den Twitter aracılığıyla yükselen adalet taleplerinden örneklerle tartışma somutlaştırılmaktadır. Bu şekliyle bu makale, başka pek çok toplumsal harekette olduğu gibi kadın hareketinin de mustarip olduğu çok temel bir sorunsalın karşılanmasında katkı sunmuş olmayı amaçlamaktadır. Bu sorunsal toplumsal hareketlerin kendilerini iyi ifade edebilme ve kamuoyu yaratarak kendilerine yönelecek desteği genişletebilme sorunsalıdır. Bu noktadaki en büyük handicap, özellikle Türkiye gibi sivil toplum aktivizminin güvenleştirdiği bir ülkede, ne yazık ki hâlâ pek çok aktivist için “Ne istiyorsunuz? Neyi dert ediyorsunuz? Neye isyan ediyorsunuz? Neyin mücadelesini yürütüyorsunuz?” gibi sorulara geniş kitleleri ikna edecek yanıtlar verebilmektir. Bu makale belki bu konuda kuram-pratik dayanışmasının bir parçası olarak kadınların adalet mücadelesinin ne dair, nereden kaynaklı, ne uğruna, hangi koşullarda bir mücadele olduğunun kavramsallaştırılmasına hizmet ederek mücadelenin uzun ve çetrefilli yoluna bir ışık düşürebilir.

Bir Feminist Adalet Kuramsi: Nancy Fraser

Adalet, Nancy Fraser’ın (2012) deyişiyle, siyaset felsefesinde özel bir statüye sahip olan ‘ana (master) ya da meta erdemdir;’ ‘erdemler panteonunda özel bir yere sahip olan erdemdir.’ Siyaset felsefesinde adalet, diğer erdemlerden yukarıda ya da onlardan üstün olmak anlamında değil ancak diğer bütün erdemlerin gelişebilmesi için hem temel oluşturan hem onları güvenceleyen kurucu erdem olmak bakımından esas teşkil eder:

Prensip olarak, toplumsal düzenlemeler birçok erdemi yansıtıyor olabilir – örneğin verimli olabilirler, düzenli, ahenkli, şefkatli olabilirler, ulvi amaçlar taşıyor olabilirler. Fakat bütün bu olasılıkların gerçekleşmesi bir önkoşula bağlıdır: bu toplumsal düzenlemelerin adil olmasına. Bu yüzden adalet şu anlamda ilk, öncül erdemdir: Ancak kurumsal adaletsizliği giderebilirsek hem toplumsal hem bireysel anlamda diğer erdemlerin yeşerebileceği alanı yaratabiliriz (Fraser, 2012: 41).³

Fraser’in adaletle ilgili çalışmalarında yola çıkış noktası, bu kadar büyük öneme sahip bir erdemin hayata nasıl geçirileceğine dair tartışmalarda çok önemli bir eksiklik olduğu tespitidir. Bu

³ Çeviriler yazara aittir.

eksiklik ona göre adaletin tek boyutlu ya da tek değişkene/kritere bağlı olarak düşünülmesidir. Burada esas itibariyle kastettiği, siyaset kuramında adalet kavramsallaştırmalarının iki ana başlıkta toplanmakta olduğudur: Adalet uzun süre ekonomik eşitsizlikler temelinde ele alınmış ve buna cevaben *dağıtımçı adalet kuramı ve yeniden dağıtımçı adalet kuramı* olarak bilinen farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde, adaletin salt ekonomik eşitsizlik ve/veya servetin/kaynakların eşit paylaşımın sağlanması/sağlanamaması üzerinden konuşulmasının monist ve indirgemeci bir yaklaşım olduğunu öne süren *kültürel adalet kavramsallaştırması*, ya da Fraser’ın deyişiyle ‘*kimlik modeli*’ alternatif bir yaklaşım olarak belirlemiştir. Bu ikinci yaklaşıma göre kişilerin adaletsizliğe uğradıklarını düşünmelerine yol açan faktörler *tanınmama* ve *saygı görmemedir*. Fraser, kendi eleştirel yaklaşımında, her iki bakış açısının da diğerinin altını çizdiği hususları önemsememek ya da ikincil görmek gibi bir hataya düştüklerini; oysa hayatın pratiği içerisinde ekonomik eşitsizliklerin doğurduğu adaletsizlikler ile kültürel tanınmama ve saygısızlığa maruz kalmanın doğurduğu adaletsizliklerin iç içe geçmiş durumda olduğunu vurgular ve alternatif, çok boyutlu bir adalet kavramsallaştırması önerir (Fraser, 2000).

Fraser (yeniden) dağıtımçı bir adalet anlayışından yola çıkan, yani kaynakların eşitçe paylaşımına dair açıkça ve ‘cesurca’ öne sürülen taleplerin yerine kimlik ve farklılığın tanınması taleplerinin geçmesini eleştirel bir bakışla inceler. Ona göre bu geçiş bir açılım ve adaletin sağlanmasında ilerleme potansiyelini taşısa da ciddi sorunlara da sebep olmuştur. Birinci problem, Fraser’ın ‘yerinden etme problemi’ (*the problem of displacement*) olarak adlandırdığı sorundur. Odağın, dağıtımdan kimlik temelli tanınma taleplerine kayması saldırgan biçimde yaygınlaşan kapitalizm var olan eşitsizlikleri eşi görülmemiş derecede derinleştirmekte olduğu ve neoliberal retoriğin eşitlikçilik ilkesine küresel ölçekteki saldırısı, “gerçekleştirilebilir sosyalizm”in güvenilir bir modelinin artık olmayışı ve küreselleşmenin etkisiyle devlete ve Keynesçi ekonomik modele duyulan güvenin yıpranması gibi nedenlerle ilk gruptaki talepleri dile getiren hareketlerin yok olmasalar da giderek daha az görünür ve duyulur hale geldiği bir dönemde gerçekleştiği için, kimlik temelli tanınmaya yönelik talepler yeniden dağıtıma yönelik mücadelelere destek olmak, onları tamamlamak, zenginleştirmek, daha sofistike hale getirmek yerine onların marjinalleştirilmelerine, ilerleyememelerine yol açmış, onları *yerlerinden etmiştir* (Fraser, 2000: 108). İkincisi, Fraser’ın ‘şeyleşme problemi’ (*the problem of reification*) olarak adlandırdığı sorundur. Bununla dikkat çektiği husus ise, kimlik temelli tanınma taleplerinin yükselişe geçtiği dönemin kültürler arası iletişim ve etkileşimin çok yoğun yaşandığı, ivmelenen göç hareketleri ve küresel düzeyde medya içeriklerinin akışının benzersiz bir hız kazandığı dönem olması ve kültürel formların hızla melezleşip çoğullaştığı bir dönem olmasıdır. Böyle bir atmosferde, Fraser’a göre, kimlik/tanınma taleplerine dayanan mücadelelerin karşılıklı saygıyı içeren zenginleştirici bir

etkileşimi teşvik etmesi mümkün olmamış, tersine ayrılıkçılık, tahammülsüzlük, şovenizm, ataerkillik ve otoriterlik elverişli bir zemin bulmuştur ki bu durum da Fraser'ın kolektif/grup kimliklerinin basitleşmesi ve *şeyleşmesi* olarak adlandırdığı problemdir (2000: 108).

Fraser bu problemlere cevap olarak ve kimlik temelli tanınma modelinin açılım sağlayıcı potansiyelini de dikkate alarak dağıtımçı model ve kimlik modelinin dışında, 'tanımayı yeniden düşünmeye' davet eden 'statü modelini' alternatif olarak önerir. Bu yaklaşımda tanınma meselesi sadece bir kimlik sorununa indirgenmekten çıkar:

Adaletsizlik konusunu gündeme getirmek bu modelde de yine tanınma siyaseti yürütmeyi gerektirir ancak bu siyaset artık sadece bir kimlik meselesinden ibaret değildir; tanınmayan aktörlerin toplumun tam anlamıyla bir üyesi haline gelmesini, diğerleriyle eşit düzlemde katılımcı olabilmelerini sağlayarak tâbiliğin/tâbiyet ilişkilerinin üstesinden gelmeyi hedefleyen bir siyasettir (Fraser, 2000: 113).

Statü modelinin adalet kavramsallaştırmasında dikkat çekici husus hem adaletin ekonomik, kültürel, politik boyutlarının birbirinden ayrılamaz nitelikte olduğunu ve bu adaletsizliklerin birlikte düşünülmesi gerektiğini söylemesi hem de toplumsal mücadeleler, çatışmalar, kavgalar neticesinde adalete eklenmesi gerekebilecek yeni boyutların her daim ortaya çıkabileceğini, adalet tasavvurunun bu yeni boyutlara açık olması gerektiğini söylemesidir. Tam da bu nedenle Fraser adalete (yeniden) *dağıtım* ve *tanınmanın* yanı sıra *katılım* boyutunun da eklenmesi gerektiğini savunmuş ve bu bağlamda kamusal alan tartışmalarıyla adalet tasavvuru arasında bağ kurmuştur. Böyle bakıldığında bu adalet kuramının kadınlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi açısından önemi de belirginleşmektedir çünkü bu yaklaşımda tanınmama/yanlış tanınma "kurumsallaşmış bir toplumsal tâbiyet ilişkisi" olarak görülmektedir.

Tanınmama/yanlış tanınma, basitçe hakkında sağlıklı düşüncelerin olması ya da başkalarının tutum, inanç ve temsillerinde küçük görülme veya değersizleştirilmek değildir. Onu ötekiyle kıyaslandığında saygıyı ya da değeri hak etmeyen olarak kuran kurumsallaşmış kültürel değer örüntülerinin oluşturduğu toplumsal ilişkiler ağı içerisinde tam ve gerçek bir partner statüsünün kendisinden esirgenmesidir (Fraser, 2000: 113-114).

Tanınmama/yanlış tanınma, statü modeline göre, yüzer gezer kültürel temsiller yoluyla işlemez, iki farklı şekilde işler: Bir yandan eşitlik karşıtı kültürel normlara dayanarak toplumsal ilişkileri ve etkileşimi düzenleyen toplumsal kurumların işleyişiyle (bu anlamda kurumsallaşmış örüntüler yoluyla) hayata geçer (Fraser, 2000: 114), diğer yandan da diğerleriyle eşit paydaşlar olarak etkileşime girmek için ihtiyaç duyulan kaynaklara bazı aktörlerin sahip olmamasıyla (116). Bu ikisi, statü temelli adalet modeli için toplumsal adaletin iki boyutunu oluşturur ve bu iki boyut

birlikte düşünölmek zorundadır, zaten ayrılamayacak derecede iç içe geçmiş durumdadır (Fraser, 2000: 116-117).

Fraser’ın *kurumsallaşmış tabiyet ilişkileri olarak adaletsizlik* kavramsallaştırmasını, Habermas’ın kamusal alan ve iletişimsel eylem kavramları üzerine inşa etmiş olduğu müzakereci demokrasi modeli hakkında onunla girdiği entelektüel polemige değinerek ele almak konumuz açısından daha da aydınlatıcı olacaktır. Fraser, yukarıda açıkladığımız statü temelli adalet anlayışıyla uyumlu şekilde, Habermas’ın iletişimsel eylem kavramına atıfla tasavvur ettiği kamusal alanın, katılımcıları “eşitmiş gibi davranmaya,” “farklılıklarını paranteze almaya” davet etmesi nedeniyle adaleti sağlamaktan uzak olduğunu iddia etmektedir (Fraser, 1990: 63). Buna tepki olarak kendisi, Gayatri Spivak’ın (1988) madun (*subaltern*) ve Rita Felski’nin (1989) karşı kamusallık (*counterpublic*) kavramlarını bir araya getirerek madun karşı-kamusallığı (*subaltern counterpublics*) kavramını geliştirir. Fraser, Habermas’ın savunuculuğunu yaptığı katılımcılık idealini sahiplenir, fakat bu ideale ancak hâkim kamusal alanın dışlamaları yokmuş gibi davranmak yerine odak noktası haline getirilirse yaklaşılabilirliğini öne sürer. Buna göre, madun karşı-kamusallıklar, tabi toplumsal grupların kendi kimliklerinin, çıkarlarının ve ihtiyaçlarının muhalif yorumlarını ifade edebilecekleri alternatif söylemler geliştirip dolaşıma soktukları söylemsel alanlardır. Bu da yukarıda bahsi geçen statü modeli adalet kavramsallaştırmasının toplumsal etkileşimde eşitler olarak (eşit paydaşlar olarak) tam katılım gösterebilme idealiyle uyumludur.

Fraser, Habermas’ın kamusal alan kavramsallaştırmasının eleştirel düşünce geleneği ve demokrasi kuramsal içindeki önemini teslim etmektedir. Bilindiği üzere, Habermas kamusal alanı, eşit ve özgür bireylerin kamusal meseleleri konuşmak ve ortak iyiyi bulmak amacıyla bir araya gelmeleri olarak tanımlar. Konuşma ve düşünme yetisine sahip herkesin katılabileceği, her konunun herkes tarafından konuşulabileceği, tabuların olmadığı, salt argümanların yarıştığı, işleme prensibi ‘iyi argümanın gücü’ olan, yurttaşlar arasındaki eşitsizliklerin buradaki katılım hakları ve/veya sahip olunan itibar bakımından bir rol oynamadığı, eylemlerimizin amacının da ‘başarılı olmak’ değil ‘karşılıklı olarak birbirimizi anlama’ olduğu, bu nedenle diğerlerinin de bizim gibi düşünmelerini sağlamaya çalışmanın değil tam tersine fikrimizi değiştirme ihtimaline sürekli açık olmanın en önemli koşul olduğu ve nihai amacın da ortak iyi konusunda konsensüse ulaşmak olduğu bir mecra olarak düşünmektedir (Habermas 1991, 1995, 2001). O nedenle kamusal alana özgü eylemin adı iletişimsel eylem, buradaki etiğin adı diyalojik etikdir, yani iletişim ve diyalogla kurulan bir ahlak ve onun bir normu olarak da süreç içerisinde şekillenen adalet nosyonu mevcuttur bu kuramda. Habermas bu sürecin bahsi geçen ilkeler doğrultusunda yürüebilmesi için formel kuralların ve prosedürlerin elzem olduğunu düşünmekte ve amaçlanan konsensüsün oluşabilmesi için de aslında en çok bunlara güvenmektedir. Buna göre kamusal

alanın en önemli ve asla vazgeçilemeyecek işleyiş kuralları şunlardır: konuşma ve düşünme yetisine sahip herkes kamusal alanda yer alabilir, her katılımcının sözü eşdeğerde kabul edilecektir, her katılımcı uygun gördüğü konuyu kamusal alana taşıyabilir, yeni bir tartışma açabilir, kamusal alanda tabuların olması kabul edilemez, kamusal alan her türlü meseleye açıktır. Yukarıda bahsi geçen konsensüs vurgusuyla birlikte ele alındığında, burada esas meselenin meşruiyet ve onunla doğrudan bağlantılı olarak adalet meselesi olduğu açıkça görülebilir. Farklılaşmanın giderek daha kompleks bir yapıya büründüğü günümüz toplumlarında insanlar kendilerini bir ikilemde bulmaktadır: İnanışları, savundukları değerler ve ilkeler birbirlerinden farklı olmasına rağmen sonuç itibarıyla aynı kurallara bağlı olarak yaşamlarını sürdürmek zorundadırlar. Aralarındaki farklılıklara rağmen herkes üzerinde aynı kuralların aynı şekilde bağlayıcı olduğu durumda bu kuralların herkes tarafından adil ve dolayısıyla meşru kabul edilmesi nasıl sağlanabilir? Habermas en temelde tam da bu soruya yanıt olarak kamusal alan ve iletişimsel eylem kuramını geliştirmiştir.

Feminist kuramın önde gelen isimleri bu modeldeki potansiyeli tanısalar da eksiklikleri görmek ve eleştirilerini dile getirmekte gecikmemişler ve bu modelin toplumsal cinsiyet perspektifinden bir revizyona ve sofistikasyona ihtiyaç duyduğunu öne sürmüşlerdir. İlk müdahaleler arasında Nancy Fraser'ın (1990) bu makalenin ele aldığı konu bakımından özellikle açılım sağlayıcı niteliktedir. Fraser'ın dikkat çektiği husus, yukarıda belirtildiği üzere, formel olarak kamusal alanın herkese eşit derecede açık olduğu söylene/bilinse dahi farklılaşmanın ve tabakalaşmanın son derece kompleks olduğu günümüz toplumlarında süregelen dışlanmışlıkların ve marjinalleştirmelerin hâlâ etkili olduğunun ihmal edilmesi, bunun da aslında eşit olmayan yurttaşlara eşitlermiş gibi davranılması anlamını taşıması ve böylece var olan eşitsizliklerin daha da pekişmesine yol açacak olmasıdır.

Madun karşı kamusal alan kavramı kadınlar, emekçiler, LGBTQ bireyler, ten renginden dolayı ayrımcılığa maruz kalanlar gibi dezavantajlı grupların formel kamusal alana paralel olarak ve oradaki dışlanmışlıklarına cevaben oluşturdukları alanları imler. Fraser'ın bu duruma verdiği örnek yirminci yüzyılın sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde feministlerin patriarkal hegemonyaya karşı mücadele etme amacıyla dergiler, feminist kitapçılar ve yayınevleri, örgütler ve örgütler arası ağlar, filmler, festivaller, seminer, konferans ve konuşmalar ve akademik programlar gibi faaliyetlerle yarattıkları alandır. Bu kamusal alanlar Fraser'a göre sadece söylemsel mücadelelerin, çekişmelerin alanı olmakla kalmaz, aynı zamanda kolektif kimliklerin oluşumunun zeminini oluşturur. Nitekim ABD'den verdiği örnekte Fraser bu türden bir eylemlilikle feminist kadınların kendi toplumsal gerçekliklerini anlatacak, tarif edecek ya da tanımlayacak yeni kavramlar ürettiklerini (icat ettiklerini) iddia etmektedir: 'cinsiyetçilik' (*sexism*), 'çifte mesai' (*double shift*), 'cinsel taciz' (*sexual harassment*), 'evlilik içi tecavüz' (*marital rape*), 'flört

tecavüzü’ (*date rape*), ‘tanıdık tecavüzü’ (*acquaintance rape*) gibi terimlerin yer aldığı bu alternatif/karşı dil kadınların boyun eğdirilmişliklerini, zapt edilmişliklerini aşip formel kamusal alan dışında kendilerine bir alan açmalarında, orada kendi gerçekliklerini ifade edişlerinde çok önemli rol oynayan bir aygıt olmuştur (Fraser 1990: 67).

Bu kuram arka plana dayanarak bu makalede Türkiye örneği üzerinden, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği için çok uzun süredir yürütmekte oldukları örgütlü mücadelenin önemli uğraklarından birinin sosyal medya olduğu ve sosyal medyanın, özel olarak da Twitter’ın, kadınlar için bu bölümde açıklanan anlamıyla madun karşı-kamusallığı bağlamında düşünülebileceği iddia edilmektedir. Bu iddianın arka planında son dönemlerde ülkede egemen/formel kamusal alanın sınırlarının giderek daha bariz şekilde hükümetin anti-feminist ve toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı söylemi ve eş zamanlı olarak şekillenen kurumlar tarafından çizilmekte oluşu yatmaktadır. Dolayısıyla, Fraser’ın kavramsal çerçevesinden bakıldığında, hâkim kamusal alanlardan dışlanan madun gruplardan biri olarak Türkiye’deki kadınlar, seslerini duyurmanın yolu olarak Twitter’da bir karşı kamusal alan yaratmaktadır. Ayrıca hem Fraser’ın kuramında hem de eleştirel yaklaşıma da ilham verici bulmaya devam ettiği Habermas’ın kamusal alan kavramında olduğu gibi, burada da arayışın esas olarak adalet arayışı olduğu tespit edilebilmektedir. İzleyen bölümde kadınların hâkim/formel kamusal alan yerine sosyal medyaya taşınan adalet arayışının izleri sürülecektir.

Türkiye’de Kadınların Adalet Talebinin Arka Planı: Dünün Birikimi, Günün Getirdiği

Türkiye kadın hareketi, günümüzün en etkin ve canlı kadın hareketlerinden birisidir. Avrupa’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde olduğu gibi burada da kökleri on dokuzuncu yüzyıla uzanan⁴ bu mücadele bugün İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerin ötesinde, Anadolu’da da irili ufaklı hemen tüm kentsel yerleşimlerde kök salmış durumdadır. Hareket bugün kadınları ilgilendiren her konuyu tartışan, çözümler üretmeye çalışan, gündemdeki konuya göre değişik platformlarda bir araya gelerek etkili iş birlikleri kuran; dernek, vakıf, girişim, komisyon, üniversite araştırma ve uygulama merkezi gibi farklı örgütlenmelere sahip aktörlerden oluşmaktadır.

Bu köklü hareket, uzun mücadelesi boyunca toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için hem gereken zihniyet dönüşümünde yol alınması anlamında hem sosyo-politik yaşamın kurumsal yapısında zorunlu reformların hayata geçirilmesi anlamında dünyanın her yerinde

---

⁴ 1990’lı yıllardan itibaren feminist tarih/arşiv çalışmalarının çok önemli katkılarıyla, daha önce pek bilinmeyen ya da üstünde durulmayan bir gerçek olarak Türkiye kadın hareketinin tarihsel köklerinin on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine, Osmanlı İmparatorluğu döneminde uzandığı ortaya konmuştur. Bu anlamda öncü çalışmalar için bkz. Serpil Çakır (1994).

olduğu gibi Türkiye’de de önemli gelişmelerin başat aktörü olmuştur. Bunları kısaca hatırlamak gerekirse, 1960’lı yıllarda Avrupa’da örgütlenen kadın hareketinin kullandığı ve bugün yaygın şekilde bilinen ‘özel olan siyasaldır’ sloganının da anlattığı üzere kadınların yaptığı ilk ve öncelikli mücadele toplumsal cinsiyet meselesinin *politik* bir sorun olduğuna dair farkındalık yaratma mücadelesi olmuştur. Gündelik hayatta kadın olmakla ilgili kişisel/bireysel/özel deneyimlerin paylaşıldığı toplantılar kadınların bilinç yükseltme, farkındalık yaratma çalışmalarıyla neyin siyasal mesele olduğuna dair algıyı değiştirmekte çığır açan bir dönüşümü gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda alışılanın dışına çıkarak gündelik yaşam pratiklerine dayanan ve onlardan kaynaklanan bir söylem geliştirmişler ve böylelikle siyasal alanın sınırlarını sorgulayan/sorgulatan dönüştürücü bir etkiye sahip olmuşlardır. İkinci olarak, kadınlar kendilerine özgü bir örgütlenme pratiğini hayata geçirerek geliştirdikleri bu söylemin sesini hiyerarşik olmaması amaçlanan, gönüllülük esasına dayalı, liderliğin rotasyona bağlı olduğu bir örgütlülüğe dayanan aktivizmle yükseltmeye çalışmışlardır. Üçüncü olarak, kadınlar aralarındaki bireysel farklılıkları görerek ve/veya görmelerine rağmen, onları dikkate almaktan imtina etmeyen, bu anlamda bireysellikten vazgeçmeyen ama yine de kadın olmak tecrübesi etrafında birleşen bir kolektif kimlik inşa ederek kolektif kimliğin tanımını değiştirmişlerdir. Dördüncü olarak, özellikle 1990’lar ve 2000’ler boyunca Türkiye toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik olarak kadının sorunlarının ve statüsünün devletin önemli müdahale alanlarından biri olarak kabul edildiğine işaret eden önemli yasal değişiklikler yaşamış bir ülkedir. Bu değişikliklerin arkasında yatan temel motivasyonun ülke siyasetinin kendine özgü iç dinamikleri mi yoksa Türkiye’nin Avrupa Birliği ile yürütmekte olduğu üyelik sürecinin bir çıktısı mı olduğu tartışmasını bu çalışmanın kapsamı içerisinde sadece anıp geçmekle yetinerek, sonuç olarak Türkiye’nin yasal ve kurumsal değişiklikler bakımından bu dönemde epey yol kat etmiş olduğunu ve kadın hareketinin bu süreçte aktif rol oynadığını söylemek mümkündür. Özellikle medeni kanunda ve ceza kanununda yapılan değişiklikler⁵ ile İstanbul Sözleşmesi⁶ ve akabinde bu sözleşmeyi kendisine dayanak yapan Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair 6284 Sayılı Kanun bu anlamda anılacak önemli dönüm noktalarıdır.

Türkiye’de kadın hareketinin arka planını kısaca gözden geçirdikten sonra kadınların bugün neye karşı ve ne için mücadele ettiklerine bakıldığında görülen ise bazı meseleler tüm yakıcılığıyla devam ederken onlara yenilerinin eklendiğidir. Birincisi, her şeyden önce Türkiye’de kadınlar hâlâ

⁵ Bu değişikliklerin listesi ve açıklayıcı bilgiler için bkz. <https://morcati.org.tr/turkiyede-kadinlarin-yasal-kazanimleri/>

⁶ 11 Mayıs 2011’de İstanbul’da imzaya açıldığı için ‘İstanbul Sözleşmesi’ ismiyle anılan Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi. 1 Ağustos 2014’te yürürlüğe giren İstanbul Sözleşmesi "toplumsal cinsiyet eşitliği" ilkesine dayanmaktadır. Türkiye imzalayan ilk ülke olmasına rağmen 19 Mart 2021 tarihinde bir Cumhurbaşkanlığı Kararı’yla, İstanbul Sözleşmesi’ndeki imzasını geri çekti.

en temel hakları, yani yaşama hakkı bakımından kendilerini güvende hissetmemektedir. Aşağıdaki tablonun da gösterdiği üzere, dünyadaki genel gidişatın aksine Türkiye’de kadın cinayetlerinin sayısı yıldan yıla artmakta, kadınların yaşam hakkını tehlikeye sokan güvensizlik ortamı giderek derinleşmektedir⁷

İkinci olarak Dünya Ekonomik Forumu’nun (WEF) 2020 Cinsiyet Eşitliği Raporunda yer alan ve dünya ülkelerinin cinsiyet eşitliğine göre sıralandığı ve puanlamanın kadınların ekonomiye katılımı, fırsat eşitliği, eğitim imkanları, sağlık ve kadının siyasi güçlendirilmesi gibi kriterlere göre hesaplandığı listede Türkiye 153 ülke arasında en sonlarda, 130. sırada yer almaktadır.⁸ Puanlamanın detayları incelendiğinde Türkiye’nin kadınların iş gücüne katılımında 135., ilk ve orta öğretime dahil olabilmeye 118., parlamentodaki kadın sayısına göre 104., kadın bakan sayısına göre 113. sırada olduğu görülmektedir.

Üçüncü olarak, uzun tarihsel macerası boyunca Türkiye’de kadınların mücadelesi çoğu zaman zamanının ve enerjisinin önemli bir kısmını, aslında devletin sorumluluğunda olan meselelere harcamak zorunda kalmıştır: kadın sığınma evleri açmak ve onların ayakta kalmasını sağlamak, kadınların okuma yazma oranlarının yükseltilmesi, kız ve oğlan çocukları arasındaki okullaşma oranının farklılığının giderilmesi, kadın istihdamının artırılması, kadın sağlığına ve doğum kontrolüne dair bilinç yükseltme gibi konular, her zaman gündemin en tepesinde olmaya devam ettiğinden kadın mücadelesi feminist önceliklerden çoğu zaman taviz vermek zorunda kalmıştır.

Dördüncü olarak, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin boyutlarını son yıllarda daha da büyüten bir faktör ve kadın hareketinin önemli mücadele alanlarından biri olarak, sosyo-politik yaşamı genel olarak etkisi altına almış bulunan muhafazakârlaşmadan ve buna bağlı olarak ailenin korunması ve güçlendirilmesinin öncelikli bir devlet politikası olarak benimsenmiş olmasından bahsetmek gerekir. Bu politikaların kadınların kendilerini ezen, sömüren ve ikincil konuma iten, sessizleştiren ve marjinalize eden düzene karşı yürüttükleri mücadeleyi daha da çetin hale getiren sonuçları olmuştur. Çünkü bu muhafazakâr söylemin argümanları, bir zincirin halkaları gibi sıkı sıkıya iç içe geçmiş durumdadır. Aile kurumunun, ev içi iş bölümü ve rol dağılımıyla ve buradan kaynaklanan hiyerarşik ve otoriter ilişki biçimleriyle birlikte yüceltilmesi, kadının kamusal yaşamdaki rolünün aile içinde oynaması beklenen anne ve eş ve iyi Müslüman rolleri üzerinden

⁷ Dünya Bankası’nın 1990-2018 yılları arasında dünya genelinde 218 ülkeden erişilebilen verilere dayalı olarak oluşturduğu kadın kıyımı (*femicide*) tablosunda bu yıllar arasında dünyada bu türden cinayetlerin sayısının azalma trendinde olduğu görülmektedir. Tabloya şu adresten erişilebilir: <https://data.worldbank.org/indicator/VC.IHR.PSRC.FE.P5?end=2018&start=1990&view=chart>

⁸ Rapordaki ülke bazında detaylı istatistiksel veriler için ve sıralamanın tamamı için bkz. <https://tr.euronews.com/2018/12/21/cinsiyet-esitligi-raporu-turkiye-149-ulke-arasinda-130-uncu-sirada>

tanımlanması, alacağı ‘makbul’ eğitimin ve yapacağı ‘muteber’ mesleğin de bu çerçevede, yani ev içi sorumluluklar esas alınarak değerlendirilmesi, devletin kamusal/sosyal sorumluluklarını terk edip bunların yerine ‘aile dayanışması’ nosyonunu yerleştirmesi, netice olarak sosyal devletin bıraktığı boşluğu kadının doldurmasının beklenmesi (özellikle hasta, yaşlı, engelli, çocuklar gibi kendi bakımını üstlenemeyecek olanların bakımı konusunda ‘anne şefkati,’ ‘fitratı itibariyle anaç olan kadın’ gibi kalıpların sıkça kullanılarak yüceltilmesi) böylece zaten düşük olan kadın istihdamının kadının ev içi rollere yönlendirilmesiyle daha da düşmesi, zaten erkek işsizliğinden çok daha yüksek olan kadın işsizliğinin ve işini kaybetme oranının daha da yükselmesi, çözüm önerisi olarak ise kadınların ‘esnek’ işgücü piyasasına (düşük ücretli, düşük statülü, güvencesiz işlere) davet edilmesi ancak bu türden işlerin de *netice itibariyle* aile birliğini, çocukların ve diğer aile fertlerinin iyiliğini riske atmaya değip değmeyeceğini düşünmeye çağırılması ve yeniden başa dönerek aile kurumunun ev içi iş bölümü ve rol dağılımıyla buradan kaynaklanan hiyerarşik ve otoriter ilişki biçimleriyle birlikte yüceltilmesi, boşanma oranlarının artışından duyulan rahatsızlık, en az üç çocuk beklentisi, kürtajın kötülenmesi ve asla uygun bulunmaması, LGBTQ kimliklerinin dışlanması ve marjinalize edilmesi, aşağılanması, nafaka hakkının sorgulanması buna karşılık kadın istihdamı, kadının ekonomik özgürlüğü ve buna bağlı olarak ekonomik şiddet, cinsel taciz, patriyarka, cinsiyet eşitliği gibi temaların ise neredeyse tamamen dışlanması bu iklimin nasıl hissedildiğine dair önemli ipuçları sunar⁹.

Sayılan bu gelişmelerin neticesi olarak 2010’ların ikinci yarısından itibaren, kadın hareketi mevcut kazanımların dahi tehlikeye girdiği bir gerilemeyle karşı karşıya kalmıştır. Sadece kadınların bu önemli yasal kazanımlarının hayatın pratiğine yansımaları giderek daha da zorlaşmaya, hatta imkansızlaşmaya başlamakla kalmamış, bu olumsuz gelişmeler hem resmî söylemdeki değişiklikte hem de paralel olarak kurumsal değişikliklerde somutlaşmıştır. ‘*Toplumsal cinsiyet iklimi*’ kavramı değişimin bu iki boyutunu birden -söylemsel ve kurumsal- ifade etmektedir: toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair hem özel alanda hem de kamusal alanda kabullenilen, yerleşik ve/veya baskın hale gelmiş olup düşünme ve eyleme biçimlerini ve ahlakı belirleyen söylemler ve pratiklerdir bu kavramla anlatılmak istenen (Güneş-Ayata ve Doğançün, 611). Toplumsal cinsiyet iklimi medya tarafından ve popüler söylemlerde öne sürülen tutum ve fikirleri yansıtır ve

⁹ Bu söylemle şekillenen politikalar ve kurumlar bunların kadınların hakları ve statüsü üzerindeki etkileri hakkında detaylı incelemeler için ayrıca bkz. Gülbanu Altunok, (2016) Neo-conservatism, Sovereign Power and Bio-power: Female subjectivity in contemporary Turkey. *Research and Policy on Turkey* 1(2): 132-146. Simten Coşar and İnci Özkan-Kerestecioglu (2017) Feminist Politics in Contemporary Turkey: Neoliberal Attacks, Feminist Claims to the Public. *Journal of Women, Politics & Policy* 38(2): 151-174. Güneş-Ayata Ayşe and Gökten Doğançün (2017) Gender Politics of the AKP: Restoration of a religio-conservative gender climate. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 19(6): 610-627. Yılmaz, Zafer (2015) Strengthening the Family Policies in Turkey: Managing the social question and arming conservative–neoliberal populism. *Turkish Studies* 16(3): 371–390.

toplumsal cinsiyet hakkında konuşmanın kabul edilebilir biçimlerini şekillendirir (Güneş-Ayata ve Doğan, 611). Buradan bakıldığında, Türkiye’de son dönemde bir toplumsal cinsiyet iklimi değişikliği yaşanmakta olduğu ve ülkenin sosyopolitik yaşamının ‘dinî muhafazakâr bir toplumsal cinsiyet iklimi’ nin etkisine girmiş olduğu görülmektedir (Güneş-Ayata ve Doğan). Hükümetin söyleminin giderek artan şekilde ailenin korunması ve güçlendirilmesi,

Türkiye’de değişen toplumsal cinsiyet ikliminin izlerinin özellikle dört noktada iyice belirginleştiğini söylemek mümkündür: Birincisi Recep Tayyip Erdoğan’ın konuşmaları, ikincisi Türkiye’de kadın konusunda çalışan dernekler alanına GONGO¹⁰ statüsünde giriş yapan ve toplumsal cinsiyet eşitliği yerine ‘toplumsal cinsiyet adaleti’ kavramını dolaşıma sokarak kadın hareketinin savunduğu evrensel değerleri ikame etmeyi amaçlayan bir dernek olarak Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM), üçüncüsü resmî söylemin bizatihi toplumsal cinsiyet kavramının kendisine yönelik olarak aldığı olumsuz ve dışlayıcı tutum, dördüncüsü de Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesinden geri çekilmesidir.

Birinciyle başlayacak olursak Recep Tayyip Erdoğan’ın 2014 tarihinde Kadın ve Demokrasi Derneği’nin (KADEM) düzenlediği I. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi’nde yaptığı epey yankı uyandıran konuşmasında ifade ettiği ve sonrasında başka vesilelerle de tekrarladığı görüşleri anlatılmak istenen özetler niteliktedir:

Bizim dinimiz kadına bir makam vermiş, annelik makamı. Anneye bir makam daha vermiş. Cenneti ayakları altına sermiş. Babanın değil annenin ayakları altına koymuş. Annenin ayağının altı öpülür. Ben anacığımın ayağının altını öperdim. Anam nazlanırdı, anacığım çekme ayağını derdim, çünkü burada cennetin kokusu var. Bazen ağlardı. Anne başka bir şey. Ve o, makamların ulaşamazıdır. Ama bunu anlayanlar olur anlamayanlar olur. *Bunu feministlere anlatamazsın mesela, onlar anneliği kabul etmiyor. ... Mağdur olanın zorla mağdur edenin seviyesine çıkartılmasıdır eşitlik ya da tam tersidir. Kadınların ihtiyacı olan eşitlikten ziyade eşdeğer olabilmektir...* Çünkü bir Müslüman olarak konuşuyorum, dinimiz İslam. Biz bir barış dininin mensuplarıyız. Bunun mensupları olarak bizim dinimizde kadına bu şekilde bir zulmü asla yapamazsın. Şiddet uygulayamazsın.¹¹

Burada din/İslam vurgusuyla anneliğin yüceltilmesi ve kadın hareketinin evrensel değerlerinin ‘gereksizleştirilerek’ İslami değerlerin kadın-erkek eşitsizliğinde temel referans

¹⁰ GONGO, sivil toplum-demokrasi ilişkisi hakkındaki literatürde ikisi arasında olumlu bir ilişki gören hâkim yaklaşıma eleştirel bir gözle bakan çalışmalarda karşımıza çıkmış olan bir kavramdır. İngilizce *government organized non governmental organization* ifadesindeki (hükümetçe oluşturulmuş hükümet dışı örgütlenmeler) kelimelerin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır.

¹¹ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan Vurgular yazara aittir.

noktası olarak alınması, cinsiyet eşitliği fikrinin reddedilmesi ve anti-feminizm açıkça kendisini göstermektedir.

Erdoğan'ın benzer temaları vurguladığı çok sayıda örnekten bir başkası yine KADEM ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından düzenlenen 3. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi'nin (2018) açılışında yaptığı konuşmasıdır. Burada da 'ailenin hayati bir müessese' olduğunu, zirvenin konusunun "Ailenin Güçlendirilmesi" olarak belirlenmesini isabetli bulduğunu, 'kadının, ailenin ayrılmaz bir parçası ve lokomotifini olduğunu' ifade ederek şunları söylemiştir:

Bizim inancımızda ve kültürümüzde aile, kadınla erkeğin ortak sorumluluğunda teşekkül eden ve yaşayan hayati bir müessesedir... Bizim medeniyetimizde eşlerin birbirine Rabbimizin emri üzere rahmet, sevgi, saygı nazarıyla bakma mecburiyeti vardır. Bu yaklaşım iki taraflı bir ilişki biçimini tarif eder... İnsan olarak cinsiyetimizden bağımsız sorumluluklarımız vardır. Bunun yanında erkek ve kadın olarak sahip olduğumuz özelliklere göre de ayrıca mesuliyetlerimiz bulunuyor. *Yaradılıştan beri var olan bu hakikatlere rağmen kadını ve erkeği ısrarla insan sıfatının üstünde ve ötesinde haklara, yükümlülüklerle tabi tutma gayretleri sonradan ortaya çıkmıştır. Her insanı cinsiyetinden rengine kadar tüm farklılıklarının ötesinde Allah'ın yarattığı bir varlık olarak gören bir inancın mensupları olarak kadına ayrımcılık yapmamız zaten mümkün değildir. Çünkü fitratın gereği tüm yaratılanlara aynı gözle bakmaktır. Bizim kültür köklerimizde de cinsiyet ayrımcılığı yoktur.*¹²

Türkiye'de şu an hâkim toplumsal cinsiyet rejiminin ikinci bileşeni yukarıda belirtildiği gibi, GONGO'lardır. Gördüğümüz gibi GONGO, otoriter rejimlerle sivil toplum kuruluşları arasındaki bağa dikkat çekmek üzere türetilmiş bir kısaltmadır. Sivil toplum-demokrasi ilişkisini eleştirel bir açıdan değerlendiren yaklaşıma göre geleneksel otoriter rejimlerle günümüzdeki otoriter rejimler arasında demokratik kurumlar ve kültürle özel olarak da sivil toplum kuruluşlarıyla kurdukları ilişkiler bakımından bir fark vardır. Günümüz otoriter rejimleri, bastırmak ve/veya yok etmekten daha çok bu kurumları ve buralarda oluşmuş kültürü yumuşak güç stratejileriyle kontrol etmeyi ve ehlileştirmeyi amaçlayan taktikler kullanmaya yönelmektedir. Hükümetin kontrolünde STK'lar yaratmak, var olan bağımsız STK'ların yönetimini ele geçirmek, onların faaliyetlerini desteklemeyerek, aksine cephe alarak ket vurmak, bunlara karşılık GONGOlar oluşturup her açıdan desteklemek bu yöntemlerdendir (Arat 2020).

Türkiye'de kadın meselesi ya da toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında doğrudan cumhurbaşkanının ağzından dolaşıma sokulan fikirlere meşruiyet kazandırma çabaları sivil toplum alanında ise özellikle KADEM tarafından sahiplenilmiş ve bu çaba başından itibaren derneğin en

¹² <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-kultur-koklerimizde-cinsiyet-ayrimciligiyoktur-394993.html> Vurgular yazara aittir.

önemli faaliyet konusu haline gelmiştir. KADEM bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği ya da kadın-erkek eşitliği gibi kavramların terk edilerek bunların yerine ‘toplumsal cinsiyet adaleti’ kavramının kullanılmasını ve ailenin kutsallığı anlayışının korunmasını savunmaktadır (Bodur Ün 2020). Düzenlenen Kadın ve Adalet Zirvesi toplantılarının açılış konuşmalarını cumhurbaşkanının ya da cumhurbaşkanı eşinin yapıyor olması, derneğin yönetim kurulu başkan yardımcısının cumhurbaşkanının kızı olması, hükümet politikaları ile KADEM arasındaki söylemsel örtüşmenin yanı sıra anılması gereken diğer önemli hususlardır. Bütün bunlar KADEM’in sivil toplum literatüründe son yıllarda sıkça zikredilen GONGO kavramının bir örneği olarak kategorize edilmesine yol açmaktadır.

Türkiye’de baskın hale gelen dini-muhafazakâr toplumsal cinsiyet ikliminin iyice belirginleştiği üçüncü uğrak, belirttiğimiz üzere, toplumsal cinsiyet kavramının kendisinin hedef tahtasına oturtulması, bu kavram ve onun çağrıştırdığı tartışmaların, değerlerin ve ilkelerin marjinalleştirilmesidir. Aslında bu hususta da olumlu bir gidişattan ani bir vazgeçiş olmuştur. 2015 yılında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi’ni başlatmış, Akademi Kadın Çalışmaları ve Sorunları Komisyonu’na hazırlanan doküman “Tutum Belgesi”¹³ adıyla üniversitelere gönderilmiş olmasına rağmen 2019 yılında bu projenin durdurulduğu açıklanmış¹⁴, üniversitelere gönderilen Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesini kendi internet sayfasından kaldıran YÖK’ün o dönemki başkanı Yekta Saraç, projenin durdurulma gerekçesini şu şekilde açıklamıştır:

Projenin, *toplumsal değerlerimiz ve kabullerimizle mütenasip olmadığı ve toplumca kabul görmediği* hususunun göz önünde bulundurulması gereği ortaya çıkmıştır. Bu istikamette tutum belgesinde de gerekli değişikliklerin yapılmasına yönelik olmak üzere bir müddetten beri YÖK bünyesinde çalışma yürütülmekte idi. Bugün itibarıyla Tutum Belgesi’nde, *‘Toplumsal cinsiyet eşitliği’ kavramı çıkarılarak* güncelleme yapılmasına ilişkin çalışmalar son aşamasına gelmiş olup yakında üniversitelere duyurulacaktır. Kadın çalışmalarına yönelik derslerin müfredatını *‘Toplumsal Cinsiyet Eşitliği’ değil ‘Adalet Temelli Kadın Çalışmaları’ anlayışı* içerisinde belirlemeye ve verilmekte olan ders, konferans ve seminerlerde Türk toplumunun aile kavramı başta olmak üzere sahip olduğu üstün değerlerin öne çıkarılmasına özen göstermesi gerekmektedir.¹⁵

¹³ Tutum belgesine şu adresten erişilebilmektedir:

https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/002/505/original/YOK_Tutum_belgesi_%281%29.pdf?1550666976

¹⁴ Toplumsal Cinsiyet Eşitliği programı, daha önce (2014-2016 yılları arasında) Milli Eğitim Bakanlığı’nda da uygulanmış ancak orada da iptal edilmişti.

¹⁵ <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/02/19/yokten-cinsiyet-esitliginde-geri-adim> Vurgular eklenmiştir.

Bu açıklamanın ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da STK temsilcileriyle bir araya geldiği bir toplantıda YÖK'ün bu kararına atfen "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projeleri'ne karşı oluşan rahatsızlığı" anladığını söylemiş¹⁶, aynı konuşmasında Türkiye'nin ilk imzacısı olduğu İstanbul Sözleşmesinin bağlayıcı olmadığını da bir süredir yapmakta olduğu gibi bir kere daha vurgulamış, nitekim 19 Mart 2021 tarihinde gece yarısı yayınlanan Cumhurbaşkanlığı kararıyla Türkiye sözleşmeden çekilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz üzere, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden geri çekilmesi, dinî-muhafazakâr toplumsal cinsiyet ikliminin Türkiye sosyopolitik yaşamındaki tezahürlerinden dördüncüsüdür. İstanbul Sözleşmesi hakkındaki tartışmalar, özellikle dindar-muhafazakâr çevrelerden, bazı dinî cemaat önderlerinden gelen itirazların giderek daha yüksek sesle dile getirilmeye başlamasıyla alevlenmiştir. Bir dinî cemaatin İstanbul Sözleşmesi'nin 'İslam'ın himaye etmeyi hedeflediği değerlerine savaş açma hüviyetini taşıdığı, eşcinselliğin önünü açtığı ve kadına yaratılış amacının aksine misyonlar yüklediğini¹⁷ öne süren açıklaması, AKP'nin önde gelen isimlerinden Numan Kurtulmuş'un katıldığı bir canlı yayın televizyon programında 'İstanbul Sözleşmesi evet yanlıştır, çok açık söylüyorum. Milletimizin ve çoğu arkadaşımızın kanaati de bu noktadadır' deyip gerekçe olarak da şu açıklamayı getirmesi bu tartışmaların tonunu ciddi şekilde değiştirmiştir:

Bu metnin içerisinde iki tane önemli husus var dikkat çekmemiz gereken ve bizimle asla uyuşmayan, bunlardan birisi toplumsal cinsiyet meselesi bir de cinsel yönelim tercihi. Şimdi bunlar ve başka şeyler de var ama bu iki meselenin demin konuştuğumuz çerçevede tam da bu LGBT vesaire gibi unsurların *marjinal unsurların ekmeğine yağ sürecektir kavramlar* olduğu ya da onların arkasına sığınarak faaliyet yapabilecekleri alanlar olduğu görülüyor.¹⁸

2020 yılında ise Türkiye Düşünce Platformu adı altında bir grubun Erdoğan'a sundukları bir raporda İstanbul Sözleşmesi'nin 'toplumsal cinsiyet eşitliği kavramıyla "kadın ve erkek ilişkilerinde sonu cinsiyetsizliğe varan bir ideolojiyi" imzalayan ülkelere dayattığı,' 'kadın-erkek eşitliğini sağlamaktan ziyade toplumun din, sosyal ve kültürel kodlarıyla oynamayı hedeflediği,' 'her türlü cinsel sapma hareketini, cinsel yönelim kavramı ile meşrulaştırıp ahlaki ve toplumsal yaptırımlardan muaf kıldığı,' 'aile içi şiddet vakalarında "dağılacak aileyi huzura kavuşturacak" uzlaştırma imkânları reddedilerek aile kurumunun zayıflatılmasının amaçlandığı,' 'toplumun din,

¹⁶ <https://www.birgun.net/haber/gericilerin-cinsiyet-esitligi-hazimsizligi-257873>

¹⁷ İsmailağa Cemaati'nin açıklaması. <https://www.indyturk.com/node/207931/haber/ismailaga-cemaati-istanbul-sozlesmesi-evlâdu-ahfâdımızın-değerlerimizi-muhafaza>

¹⁸ <https://tr.sputniknews.com/20200702/kurtulmustan-istanbul-sozlesmesi-aciklamasi-1042371711.html> Vurgular eklenmiştir.

kültür, örf, töre, namus, edep kavramlarının değersizleştirilmesinin amaçlandığı’ öne sürülmüştür¹⁹.

Türkiye’de kadınların adalet arayışlarının önemli mecralarından birinin sosyal medya olmasının arka planını dört köşeden gelen bu baskıların yarattığı sıkışmışlık üzerinden okumak gerekmektedir: Erdoğan’ın konuşmalarında somutlanan ve giderek artan biçimde anti-feminist bir tona bürünen resmî söylem değışikliği, hükümetin sivil toplum alanına GONGolar yoluyla müdahalesi, toplumsal cinsiyet kavramının kendisinin kullanımdan kaldırılmak istenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği başlığı altındaki projelerin iptal edilmesi ve son olarak İstanbul Sözleşmesinden çıkılması. Bu makalenin kuramsal çerçevesinin kavramlarıyla ifade edecek olursak bu dört faktör kadınlar açısından resmî/dominant kamusalılıkların dışlayıcılığının tezahürleridir. Sonuç olarak kadınlar için sosyal medya bu nedenlerle ve bu arka plan üzerine *madun karşı-kamusallığı* bağlamında düşünülebilir. Bu kamusalılık, kadınların özellikle iki temada sosyal medyada kamuoyu yaratarak adaletin sağlanmasına yönelik arayışlarıyla vücut bulmaktadır.

Bu bölümü toparlamak gerekirse anlatılmak istenen, Türkiye’de kadınların burada açıkladığımız, pek de elverişli olmayan koşullar altında hem yaşam hem de adalet mücadelesi yürütmekte oldukları, bu mücadelede kullanabilecekleri resmî/hâkim kamusalılıklardan dışlanmakta oldukları ve bu nedenle bu mücadelenin sesini çoğaltabilmek amacıyla çeşitli alternatif yollar ve yöntemlerle bir madun karşı-kamusallığı yaratmakta olduklarıdır. Bahsi geçen koşulların, ilişkilerin ve süreçlerin söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklere tekabül ettiği, yukarıda sıraladığımız örneklerden anlaşılabilir. Önceki bölümde incelediğimiz Nancy Fraser’ın adalet kavramsallaştırmasının bizim çalışmamız açısından önemi de zaten tam burada yatmaktadır. Çünkü gördüğümüz üzere, Fraser adaletsizliği “kurumsallaşmış tâbiyet ilişkileri örüntüleri” olarak kavramsallaştırmakta, bununla hem eşitlik karşıtı kültürel normlara dayanmak suretiyle toplumsal ilişkileri ve etkileşimi düzenleyen toplumsal kurumların işleyişine hem de diğerleriyle eşit paydaşlar olarak etkileşime girmek için ihtiyaç duyulan kaynaklara bazı aktörlerin sahip olmamasına dikkat çekmektedir (Fraser 2000: 114). Türkiye’de kadınların her iki boyutta da adaletsizliği tecrübe etmek zorunda olmaları, onların adalet arayışlarını başka mecralara da taşımalarına neden olmuş, sosyal medya da son yıllarda en çok başvurulanan yollardan biri olmuştur. Bu durum Türkiye’ye ve Türkiye’deki kadın hareketine özgü bir durum olmayıp küresel olarak da hem kadın hareketinde hem de diğer toplumsal hareketlerde gözlemlenen bir olgudur ve aslında demokrasi kuramında kamusal alan tartışmalarına yeni bir boyut eklenmesine, yeni soruların

---

¹⁹ Gazeteci Murat Yetkin bu rapora ulaşmış ve detayları kendi internet sitesinde paylaşmıştır. Bkz. <https://yetkinreport.com/2020/07/23/iste-erdogandan-fesih-isteyen-istanbul-sozlesmesi-raporu/> Raporu hazırlayanlar arasında Hayrettin Karaman, Abdurrahman Dilipak, Emine Şenlikoğlu, Erol Yarar gibi kamuoyunda tanınan isimler yer almıştır. Bkz. <https://yetkinreport.com/2020/07/23/iste-erdogandan-fesih-isteyen-istanbul-sozlesmesi-raporu/>

sorulmaya başlamasına ve alternatif/karşı kamusal alanlar kavramsallaştırmasının bu literatüre girmesine neden olmuştur. İzleyen bölümde Twitter üzerinden yürütülen ve epey ses getirmiş bazı kampanyalara atıfla kadınların eşitlik, özgürlük mücadelesinin ve adalet talebinin dünyada ve Türkiye’de sosyal medyada kendine açtığı kanalı gösterecek ve bunun demokrasi kuramında 1990’lı yıllardan bu yana önemli bir yer edinmiş olan kamusal alan kavramına ve bu kavramı merkeze alan müzakereci demokrasi modellerine feminist siyaset kuramından gelen katkı ve/veya müdahalenin orada dile getirilen adalet kavramsallaştırmasıyla olan bağını belirginleştirmeye çalışacağız.

Kadınlar ve adaleti sosyal medyada(n) aramak

Time dergisi, bilindiği üzere, gelenekselleşmiş bir uygulamayla her sene Aralık sayısında yılın kişisini seçip kapak yapar. 2017 Aralık sayısında ise farklı olarak “yılın kişisi” tek kişi değildi, bu kez kapakta derginin *Silence Breakers* (Sessizliği Bozanlar) olarak adlandırdığı birkaç kişi yer alıyordu²⁰. Sessizliği bozanlar, cinsel suçların mağduru olmuş ve artık bunu sır olarak saklamaktan vazgeçmiş kadınlardı. Derginin kapağında yer alanlar arasında Taylor Swift ve Ashley Judd gibi ünlüler de vardı, sadece takma ismiyle bilinen sıradan bir tarım işçisi de. Ortak özellikleri, 2017’nin Ekim ayında bir tweet atarak çağrıda bulunan Alyssa Milano’ya cevap vermiş kadınlar olmalarıydı. Milano şöyle yazmıştı: “Eğer siz de cinsel taciz ve/veya cinsel saldırıya uğradıysanız bu tweeti ‘ben de’ (#MeToo) yazarak cevaplayın.” Ve ilk yanıtlayan da kendisi olmuştu: “Ben de.” Sabah uyandığında “MeToo” etiketiyle atılan tweetlerin sayısı otuz bini bulmuştu, iki gün içerisinde bu sayı bir milyona, birkaç hafta sonra, Kasım ayı başında ise 2.3 milyona ulaştı, tweetlerin gönderildiği ülkelerin sayısı ise seksen beş olmuştu.²¹ Ekim 2017 – Eylül 2018 arasındaki bir yıllık dönemde #MeToo etiketi Twitter’da 19 milyondan fazla kez kullanıldı²². 2018 yılında bu kez kadınlar Hollywood’dan ses yükseltti. Amerikan film, tiyatro ve televizyon dünyasından kadınlar iş yaşamlarında sıkça maruz kaldıkları cinsel taciz ve saldırıyı ve ayrımcılığı buna bir son vermek amacıyla ifşa etmeye karar vermişlerdi. Eylemin adı bu kez #TimesUp (Vakit tamam) idi. Aslında bunlardan daha önce, 2015 yılında Arjantin’de bir grup gazeteci ve yazar, kadın cinayetlerinin sayıca bu kadar çok olması ama buna rağmen büyük bir sessizlikle karşılanmasına karşı isyan ederek #NiUnaMenos (Not One Less/Bir Kişi Daha Eksilmeyeceğiz) hareketi ve 2014 yılında Birleşmiş Milletler tarafından başlatılan ve cinsiyete dayalı ayrımcılığa

²⁰ <https://time.com/time-person-of-the-year-2017-silence-breakers/>

²¹ Bu verilerin görselleri için bkz. <https://www.newsweek.com/how-metoo-has-spread-wildfire-around-world-749171>

²² https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/10/11/how-social-media-users-have-discussed-sexual-harassment-since-metoo-went-viral/?utm_source=Pew+Research+Center&utm_campaign=bc6a468ed2-EMAIL_CAMPAIGN_2018_10_11_05_08&utm_medium=email&utm_term=0_3e953b9b70-bc6a468ed2-400487317

son verme mücadelesinde erkeklerin de yer almasını savunan #heforshe de küresel çapta yankı uyandıran sosyal medya eylemlerinden olmuştur.

Türkiye’ye baktığımızda hem uluslararası nitelikteki bu eylemliliklerin hemen ve geniş çapta bir yankı bulduğunu görüyoruz hem de Türkiye’de kadınların ülkeye özgü sosyo-politik koşullardan ve mevcut eşitsiz iktidar ilişkilerinden kaynaklanan ikincil konumlarını sorgulamak, buna dair itirazlarını dile getirmek ve mücadeleyi çoğaltmak amacıyla sosyal medyaya yöneldiklerini gözlemliyoruz. Bu noktada kadın hareketinin evrensel olarak eylem repertuarı açısından çeşitlilik içeren, farklı ve denenmemiş yöntemleri kullanmaktan imtina etmeyen öncü bir hareket olduğunu hatırlamak gerekir. Bunlara örnek olarak on dokuzuncu yüzyılda erkeklerle eşit siyasal haklara sahip olma taleplerine dikkat çekebilmek için kendilerini parlamento sıralarına zincirleyen süfrajeterleri, açlık grevini bir politik eylem biçimi olarak ilk kullananların kadın hakları aktivistleri olduğunu, “Kişisel olan politiktir” (*Personal is political*) dünyanın her yerinde bilinir hale gelen sloganın yaratıcısının da sadece konuşmak, dertleşmek ve şahsi deneyimlerimizi paylaşmak için bir araya gelmenin de politik eylem olduğunu fark edenlerin de, Türkiye’de her türlü siyasi faaliyetin ve örgütlenmenin yasak olduğu üç yıllık askeri rejimin 1983’te sona erişinden hemen sonra ilk kitlesel politik eylemi örgütleyenlerin de kadınlar olduğunu hatırlamak önemlidir. Yani, kadınların mücadelesi tarihsel olarak da seslerini yükseltmek için ellerinde bulunan tüm imkanları seferber etmenin bu anlamda farklı alternatiflere açık olmaktan, kimsenin yapmadığını yapmaktan, denenmemişi denemekten imtina etmemenin örnekleriyle doludur. Bu açıdan bakıldığında, her geçen gün daha çok sayıda kullanıcıya ulaşan sosyal medya mecralarını kadınların mücadelelerine hemen ve yoğun biçimde dahil etmiş olmaları çok da şaşırtıcı görünmemektedir.

Kadınların farklı ve yeni, bazen hiç denenmemiş eylem ve protesto formlarını kullanmaya olan yatkınlıklarının günümüzdeki bir çeşit yansıması olarak sosyal medyaya yönelimleri aynı zamanda belli bir mecburiyetin de neticesidir. Kadınların geleneksel yazılı/görsel medya sektöründe de (hem haberleri yapanların, gündemi belirleyenlerin ve sunanların hem de haber konusu yapılanların ağırlıklı olarak erkekler olması bakımından) bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT) sektöründe de erkeklerden daha az temsil edildikleri bilinmektedir²³. Dolayısıyla bu alanlara girişi ya kapalı ya da zor olan kadınlar sosyal medyayı daha aktif şekilde kullanmaya başlamışlar, bu gidişat da kadınların sosyal medyaya bu yöneliminin hem kadın hareketi üzerinde hem de genel olarak sosyo-politik yaşam üzerinde muhtemel etkilerinin neler olabileceğine dair

---

²³ Wikipedia yazarlarının dahi ancak %15’inin kadın olması bu açıdan düşündürücüdür. Kadınların yazılı/görsel medya ve bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki durumları hakkında saha araştırmalarından veriler de içeren çalışmalar olarak bkz. <https://www.cfr.org/report/women-tech-driver-growth-emerging-economies>
Ve <https://www.cfr.org/blog/women-week-impunity-icc>

bir tartışmaya yol açmıştır²⁴. Bu bağlamda, örneğin, çevrim dışı (*offline*) hayatın yüksek düzeyde toplumsal cinsiyet ayrımlarıyla karakterize olduğu ülkelerde kadınların çevrim içi (*online*) katılımlarının daha yüksek oranlarda gerçekleştiği yolundaki bulgu epey anlamlıdır: Kadınlar çevrim dışı hayattaki eşitsizliği çevrim içi dünyada daha fazla görünür/ duyulur olarak kapatmak ister gibidir²⁵. Diğer yandan, genel olarak toplumsal hareketler ve hak mücadeleleri literatüründe dijital aktivizm kavramına giderek daha fazla yer verildiği de dikkate alınacak olursa diğer hareketler gibi kadın hakları aktivizmi ve feminist aktivizmin de bu yeni mücadele alanında giderek daha fazla bulunuyor olması şaşırtıcı gelmemektedir. Böylece çevrim dışı eylemlerin ve örgütlenmelerin devam ettiği ancak çevrim içi araçların da sıklıkla kullanıldığı dijital feminizm, çevrim içi feminizm, sanal feminizm, e-feminizm, hashtag feminizmi gibi adlarla anılan, yeni ve iki yönlü bir aktivizm biçimi giderek daha görünür hale gelmiştir (Candemir 2020: 160).

Adalet talebiyle yürütülen ve geniş kitleliliğe ulaşan sosyal medya eylemliliğine Türkiye’den verilebilecek ilk örnek 11 Şubat 2015’te okuldan evine dönerken bindiği minibüste katledilen Özgecan Aslan’ın ölümüne yükselen tepkilerdir. Cinayetten sonraki iki gün içerisinde #özgecanaslan etiketiyle (hashtag) atılan tweet sayısı hızla artmış ve iki milyonun üzerine çıkmıştır²⁶. İkinci örnek, Özgecan’ın katledilmesinden birkaç gün sonra, 14 Şubat’ta açılan #sendeanlat etiketiyle yapılan, kadınları “kadın oldukları için” uğradıkları taciz, tecavüz ya da ayrımcılıkları dile getirmeleri çağrısıdır²⁷. Bu etiket kullanılarak atılan tweetlerin sayısı üç gün içerisinde bir milyonu aşmış, bu tweetlerin 164 bin tanesini içerik analizine tabi tutan bir araştırmanın bulgularına göre atılan tweetler bu makalenin sorunsalı açısından da anlamlı şekilde belli temalarda yoğunlaşmıştır (İkizer v.d. 2018). Bu ampirik çalışmaya göre bu temalar arasında cinsel suçlarda kurbanın suçlanmasına, kadının uğradığı saldırıdan sorumlu tutulmasına dönük tepkilerin yoğunluğu, tecavüze uğrayan kadının aile için adeta bir leke olarak kabul edilmesine dayanan namus kültürünün eleştirisi ve kadınların bizzat yaşadıkları taciz, tecavüz ve ayrımcılık pratiklerini anlattıkları temalar öne çıkmaktadır (İkizer v.d. 2018: 468-4729). Bunlara ek olarak makalenin yazarlarının “kadının sorumluluğu” olarak kodladıkları diğer bir temaya dair bulguları özellikle dikkat çekicidir. Buna göre kadınlar, bu içerikteki tweetlerin de sarkastik biçimde uğradıkları saldırıların sorumluluğunu almış, suçu üstlenmişlerdir. Bu noktadaki en çarpıcı örneklerden ve en yüksek yoğunlukla atılan tweetlerden biri ‘Nefes aldığımız için özür dileriz, umarız tahrik

²⁴ https://www.oecd.org/development/gender-development/DEV_socialmedia-issuespaper-March2015.pdf

²⁵ <https://ingmarweber.de/wp-content/uploads/2014/06/OnlineGenderGaps.pdf>

²⁶ Kaynak: <https://medium.com/turkce/özgecan-cinayetinin-sosyal-medya-analizi-c74a83b11597>

²⁷ <https://twitter.com/idilika/status/566544399891693571?s=20>

olmuyorsunuzdur’ (İkizer v.d. 2018: 472). Burada kadınların diğer temalarda işaret edilen namus kültürüne, kurbanın suçlanmasına duydukların öfkeyi bu yolla dile getirdikleri açıktır.

Türkiye’de kadınların kadın oldukları için yaşadıkları adaletsizliklere sosyal medyadan isyan ettikleri durumlara bir başka örnek kadınların/kadınlar için adalet arayışı açısından özellikle sembolik hale gelen Şule Çet’in katledilmesi ve katilerinin yargılanma sürecidir. 29 Mayıs 2018 tarihinde bir plazanın 20. katından atlayarak intihar ettiği ileri sürülen 23 yaşındaki Şule Çet’in ölümünün bir intihar değil cinayet olduğu ülkedeki kadın örgütlerinin davayı sahiplenmesi ve yaptıkları itirazlarla ortaya çıkmıştır. Dava sırasında sanıkların himaye gördüğü, soruşturma savcısının görevini eksik yaptığı, mahkeme tarafından atanan ilk bilirkişi heyetinin tecavüz ve cinayet bulgularını görmezden geldiği iddia edilmiş²⁸ süreçte baş şüpheliler iki kez gözaltına alınıp, her ikisinde de adli kontrol şartıyla serbest bırakılmış, otopsi raporuna göre Şule Çet’in tecavüze uğradıktan sonra öldürüldüğü tespit edildikten sonra davada ilerleme kaydedilebilmiştir.

Sosyal medya eylemliliğinin Şule Çet davası üzerindeki etkisini araştıran makalelerinde Filiz Yıldız ve Onur Dursun (2020) Twitter’da @suleicinadalet kullanıcı adıyla açılan Şule Çet Dayanışma Platformu’nun tweetlerini analize tabi tutarak bizim konu edindiğimiz madun karşı-kamusallığı somutlaştırmamıza yardımcı olabilecek veriler sunmaktadır. Makalede ilk duruşma ile gerekçeli kararın açıklanması arasındaki dönemde (1 Şubat 2019- 31 Aralık 2019) bu hesaptan 3070 tweet atıldığı, bu tweetlerin 840.120 kez retweet edildiği, beğeni sayısının 2.593.206 olduğu gösterilirken bu tweetlere dair şu bulgular sunulmaktadır: Atılan tweetlerin, yapılan retweetlerin ve alınan favların yükseldiği tarihler çoğunlukla duruşma günlerinin birkaç gün öncesi ve sonrasında ve/veya 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü gibi kadınlarla ilgili önemli günlerde olmuş, bu durum sosyal medya aracılığıyla kamunun olaya müdahale ettiği şeklinde yorumlanmıştır (Yıldız ve Dursun 2020: 308-309). İkinci olarak, mesajlarda adalet kavramının öne çıktığı, #Şuleçetiçinadalet bu süreçte en fazla kullanılan hashtag olurken, bu etikette en fazla tekrarlanan kelimelerin ‘şule, adalet, şule için ve şuleçetiçinadalet’ olduğu, tweetlerin %65,52’sinde adalet çağrısı yapıldığı görülmektedir (Yıldız ve Dursun 2020: 309, 310).

Türkiye’de kadınların sosyal medyada, özellikle de Twitter’da varlıklarını en çok hissettirdikleri eylemlerin çoğunlukla cinsel şiddete, kadın kırımına ve tacize karşı bir tepkisellik oluşturmayı amaçlayan ve adalet talep eden eylemler olması ile bu suçlar karşısında caydırıcı olmayan yaptırımlar, mevcut yasaların uygulanması konusundaki ihmalkarlık, görmezden gelme,

---

²⁸ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sule-cet-davasinda-delil-karartma-suruyor-mahkemedeki-telefon-sahte-1479474>

üstünü örtme, küçümseme/önemsememe eğilimi ve bütün bunlara elverişli zemin hazırlayan gerçeklik olarak yukarıda bileşenlerini detaylıca incelediğimiz mevcut toplumsal cinsiyet iklimi arasındaki bağlantı bu noktada iyice belirginleşmektedir. Saydığımız bütün bu unsurlar kadınların sosyo-politik yaşamdaki ilişkilerde eşit paydaşlar olarak katılımlarına ket vuracak nitelikte olduğundan kadınlar adalet taleplerinde sıklıkla sosyal medyadan ses yükselterek bir madun karşı-kamusallığı yaratmaktadır.

Sonuç

Bu makalenin birincil amacı kadınların Twitter özelinde sosyal medyada yürüttükleri adalet arayışına kuramsal bir perspektiften ışık tutmak, bu mücadeleyi çağdaş siyaset kuramının önemli tartışma konularıyla bağlantılandırmaktır. Bunu yaparken çıkış noktası yazının başlarında değindiğimiz Fraser'ın adalet için yaptığı meta ya da master erdem yakıştırması yani diğer erdemlerin yaşam alanı ve onlar için güvence olan bir erdem olarak adalet düşüncesidir. Yalnız Türkiye'de değil dünyada da toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve buna bağlı olarak cinsel taciz, cinsel saldırı ve ayrımcılık gibi pratiklere cevaben ortaya çıkan ve kamuoyunda geniş yankı uyandıran sosyal medya kampanyalarında sıklıkla adalet temasının yer alması, ses verilen talebin çoğu zaman adalet olması tesadüf değil, başlı başına dikkat çekici bir durumdur. Nitekim yazı boyunca gördüğümüz gibi adaletin nasıl kavramsallaştırılacağına dair farklı yaklaşımlar hem çağdaş siyaset kuramının önemli tartışma konularındandır hem de evrensel olarak en etkili hak mücadelelerinden biri olarak kadın hareketinin eylemliliğinin temel motivasyonudur.

Bu makalede Fraser'dan ilhamla iki boyutlu bir kuramsal perspektif kadın mücadelesini kavramsallaştırmakta kullanılmıştır. İlk olarak Fraser'ın meta erdem yakıştırmasını benimseyen bir yaklaşımla, *statü modeli adalet* anlayışının Türkiye'de kadınların yürüttükleri adalet mücadelesini kavramsallaştırmakta işlevsel olduğu gösterilmiştir. Bu yaklaşımın önem arz eden en temel özelliği adaletin hem dağıtım ve yeniden-dağıtım bağlamında hem de tanınma ve saygı görme bağlamında düşünülmesi gerektiğini, tanınmama ve saygı görmeme sorunlarının yapılaşmış eşitsiz iktidar ilişkilerinden, Fraser'ın ifadesiyle tabiyet ilişkilerinden ayrı düşünülmemeyeceğini dile getirmesidir. Bu anlayışın açtığı pencereden bakıldığında görülen gerçek kadınların eşit ve tam katılımcılar olarak sosyopolitik yaşamda yer alamamalarının ne sadece kültürel örüntülerle ne de sadece erişilemeyen kaynaklarla ilişkili olduğu, ama her ikisiyle de doğrudan ilişkili olduğudur. Makalede başvurulan kuramsal çerçevenin ikinci boyutunda yine Fraser'ın adı geçen adalet kuramıyla uyumlu şekilde geliştirmiş olduğu madun karşı-kamusallığı kavramı yer almaktadır. Güncel demokrasi kuramının etkili isimlerinden Habermas'ın kamusal alan kavramına cevaben öne sürdüğü bu kavramla Fraser hâkim/resmî kamusal alanlardan dışlanma,

marjinalleştirilme, susturulma, baskılanma sorunlarının özellikle madun gruplar açısından eşit demokratik katılım ilkesini imkansızlaştırdığına dikkat çeker ve bu grupların bu nedenle karşı-kamusallıklar yarattıklarını ve/veya yaratma potansiyeline sahip olduklarını iddia eder. Bu makalede bu kavrama atıfla kadınların adalet arayışını son dönemlerde sık sık Twitter’a taşımalarının, hâkim/resmî kamusalılardan dışlanan bir grup olarak kadınların yarattığı madun karşı-kamusallığı olarak düşünülebileceği iddia edilmiştir. Kadınların kendilerini sosyopolitik ilişkiler içerisinde eşit ve tam katılımcılar olarak görmelerine ket vuran bu dışlanmanın ise giderek yerleşikleşen dinî-muhafazakâr toplumsal cinsiyet rejimine atıfla dört ana kaynağı olduğu öne sürülmüştür: Bizzat cumhurbaşkanının açıklamaları, GONGO’lar aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin sivil toplum ayağına müdahale edilmesi, bizatihi toplumsal cinsiyet kavramına pejoratif bir anlam yüklenerek sakıncalı bir faaliyet alanı olarak işaretlenmesi ve ilgili projelere son verilmesi ve Türkiye’nin ilk imzacısı olduğu İstanbul Sözleşmesi’nden geri çekilmesi. Açıkça görüleceği üzere, bunlar hem kaynakların dağıtımını/yeniden dağıtımını hem de tanınmama/yanlış tanınma/saygı görmeme unsurlarını içeren bir adaletsizliğe işaret etmektedir.

Bu incelemeden çıkan bu sonuçlar, kadınların adalet arayışını hem kuramsal olarak kavramsallaştırmaya çalışmanın hem de pratiğinde dile getirilen taleplere kulak kabartmanın Türkiye siyasetine ve Türk demokrasinin halihazırdaki durumuna dair epey ipucu içerdiğini ortaya koymaktadır. Yanı sıra, adaletin tanımının, yeni boyutların eklenmesiyle hep değişebileceği ve aslında değişmesi gerektiği fikrine açık olmak gerektiğine dikkat çekmektedir. Üçüncü olarak, gündelik hayatın pratiğinde yaşanan hızlı değişimlerin, örneğin sosyal medyanın giderek daha fazla yaygınlaşmasının çağdaş siyaset kuramındaki tartışmalarla (adalet tartışması, kamusal alan tartışması, demokrasi/demokratik katılımcılık/yurttaşlık tartışması, toplumsal hareketler ve eylemlilik tartışması gibi) ilintisini belirginleştirerek kuram-pratik ayrımına dair bir sorgulamayı davet etmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, makalenin en başında yola çıkış noktamızı oluşturan Arendt’in etkili olmayı istemek üzerine söylediklerine geri dönerek bitirecek olursak, kadınların gerek düşünme ve eyleme biçimlerinde yarattıkları değişim ve sordukları/sordurdukları her yeni soruyla hem etkili olmak istediklerini hem de epey etkili olduklarını söylememiz mümkündür. Bu etkinin sönümlenmemesi, kadınların yürüttüğü adalet mücadelesinin meşruiyetine dair kamuoyunun desteğinin artarak devam etmesi, bunun için de ikna süreçlerinin aktif şekilde işletilmesi ve rıza imalatıyla mümkün olduğundan, bu makale ve benzeri çalışmaların mücadele pratiğinde ihtiyaç duyulacak kavramsal alet çantasını oluşturdukları söylenebilir. Bu alet çantası kadınların adaletsizliğe maruz kaldıklarını düşündükleri deneyimlerin kadın bakış açısından aktarılması ya da kadınların adaletsiz olduğunu düşündükleri yaşam pratiklerinin kendi anlatılarıyla aktarılması şeklindeki çalışmalarda işlevsel olabilir.

Kaynakça

- Altunok, G. (2016). Neo-conservatism, Sovereign Power and Bio-power: Female subjectivity in contemporary Turkey. *Research and Policy on Turkey* 1, 2, 132-146.
- Arat, Y. (2021). Democratic Backsliding and the Instrumentalization of Women's Rights in Turkey. *Politics & Gender*, 1-31 doi:10.1017/S1743923X21000192
- Bodur-Ün, M. (2019). Contesting global gender equality norms: The case of Turkey. *Review of International Studies*, 45, 5, 828-847.
- Candemir, D.M. (2020). 2000'lerde Feminizm: Türkiye'de Feminist Hareketler ve Dijital Aktivizm. *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Feminizm* içinde Sayılıgil F. ve Berber, N. (der.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşar S. and Özkan-Kerestecioğlu, İ. (2017). Feminist Politics in Contemporary Turkey: Neoliberal Attacks, Feminist Claims to the Public. *Journal of Women, Politics & Policy* 38, 2, 151-174.
- Fraser, N. (2000). Rethinking Recognition: Overcoming Displacement and Reification in Cultural Politics. *New Left Review* 3, 107-120.
- Fraser, N. (2012). On Justice. *New Left Review* 74, 41-51.
- Güneş-Ayata A. and Doğangün G. (2017). Gender Politics of the AKP: Restoration of a religio-conservative gender climate. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 19, 6, 610-627.
- Habermas, J. (1991). *Moral Consciousness and Communicative Action*. trans. C. Lenhardt and S.W. Nicholse. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Habermas, J. (1995). Reconciliation through the Public Use of Reason: Remarks on John Rawls's Political Realism. *The Journal of Philosophy* 92.
- Habermas, J. (2001). Constitutional Democracy: A Paradoxical Union of Contradictory Principles? *Political Theory* 29, 766-781.
- Ikizer E. G., Ramírez-Esparza N. and Boyd, R. L (2019). #sendeanlat (#tellyourstory): Text Analyses of Tweets About Sexual Assault Experiences. *Sexuality Research and Social Policy* 16, 463-475.
- Loiseau, E. ve K. Nowacka (2015). Can social media effectively include women's voices in decision-making processes? OECD Development Centre https://www.oecd.org/development/gender-development/DEV_socialmedia-issuespaper-March2015.pdf

Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? in Cary Nelson and Lawrence Grossberg (eds) *Marxism and the Interpretation of Culture* London: Macmillan, 1988.

Yildiz, F., and Dursun, O. (2020). Kamu adaletinin büyük veri aracılığı ile inşası: Şule Çet davası üzerine bir Twitter analizi. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 58, 291-328.

Yılmaz, Z. (2015). Strengthening the Family Policies in Turkey: Managing the social question and armoring conservative–neoliberal populism. *Turkish Studies* 16, 3, 371–390.

Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Endeksler Bağlamında Karşılaştırılması

*Comparison Of Türkiye And Turkish Republics Within The Scope Of Gender Equality
Indices*

Dilek Özsoy*

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'nin kadına yönelik sosyal politikadaki gelişimleri, Birleşmiş Milletlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik uluslararası endeksler kullanılarak irdelenmiştir.
- Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde öne çıkan nokta, işgücü piyasasındaki cinsiyete dayalı farklılıktır. Türkiye bu alanda tüm Türk Cumhuriyetlerinin gerisinde kalarak kadın işgücüne katılım oranında en alt seviyede yer almaktadır.
- Türkiye'nin çok yüksek insani gelişme içinde yer almasına karşın kadın erkek farkına göre oluşturulan gruplamada orta derece eşitliğe sahip ülke konumunda yer almaktadır.

Öz: Küresel düzeyde özellikle 2000'li yıllardan itibaren toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik büyük ilerlemeler kaydedilmiş olmasına karşın bu ilerlemelerin istatistikler aracılığıyla ne aşamada olduğunun tespiti ve ülkeler arası karşılaştırmaların yapılması, ileriye dönük çalışmaların planlanması ve stratejilerin oluşturulması açısından önem taşımaktadır. Cinsiyet eşitliği insan hakkı olmasının yanında ekonomik kalkınmanın da itici gücüdür. Nüfusun yarısını temsil eden kadınların birçok sosyo ekonomik sonuçlar açısından nüfusun diğer yarısını temsil eden erkeklerden geride kalması ve bu durumun devamına yönelik yaklaşımlar insani gelişmişlik açısından toplumun tamamını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ölçülebilir göstergeler yoluyla yapılan karşılaştırmalar bu alandaki politikaların değerlendirilmesinde ana göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada benzer sosyo-kültürel yapıya sahip Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'nin kadına yönelik sosyal politikadaki gelişimleri, Birleşmiş Milletlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik oluşturduğu uluslararası endeksler aracılığıyla irdelenmiştir. Çalışmada endekslerin kadınlara ilişkin sağlık, eğitim, ekonomik ve siyasal temsil oranlarını içeren alt boyutları ele alınmıştır. Buna göre ülkelerin ekonomik gelişimin yanında insani kalkınmayı gerçekleştirebilmeleri için nüfusun yarısını oluşturan kadınlara yönelik sağlık, eğitim, istihdam ve karar alma süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikaların benimsenmesi ve uygulanması sonucunda ülkelerin insani gelişim endekslerinde sağlanan gelişmeler toplumsal cinsiyet endekslerine de yansıtılabilecektir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, dilek.ozsoy@nisantasi.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-7527-2196.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın Politikaları, Toplumsal Cinsiyet Endeksleri, İnsani Gelişim, Sosyal Politika.

Highlights:

- This study examines the developments in social policies towards women in the Turkic Republics and Turkey, utilizing international indices on gender equality from the United Nations.
  - Following the dissolution of the Soviet Union, the primary issue in terms of gender inequality for the newly independent Turkic Republics and Turkey is the gender-based disparity in the labor market. Turkey ranks the lowest in terms of female labor force participation, trailing behind all the Turkic Republics.
  - Despite being categorized as a country with very high human development, Turkey is classified as having moderate equality in the grouping based on the gender gap.
-

Abstract: Despite significant progress in eliminating gender inequality, especially on a global scale since the early 2000s, it is crucial to determine the status of these advancements through statistics, make cross-country comparisons, plan future research, and formulate strategies. Gender equality is not only a fundamental human right but also a driving force behind economic development. Approaches that result in women, representing half of the population, lagging behind men in various socio-economic outcomes and the continuation of this situation negatively impact the entire society in terms of human development. In this context, comparisons made through measurable indicators of gender equality emerge as key metrics in evaluating policies in this field. This study examines the developments in social policies for women in Turkic Republics with similar socio-cultural backgrounds and in Turkey through international indices created by the United Nations for gender equality. The study focuses on the sub-dimensions of the indices, which include women's health, education, economic participation, and political representation. Accordingly, for countries to achieve human development alongside economic development, improvements in human development indices may also reflect in gender equality indices when policies based on gender equality are adopted and implemented in areas such as health, education, employment, and decision-making processes for women, who make up half of the population.

Keywords: Gender, Women's Policies, Gender Indices, Human Development, Social Policy

Summary

The recognition and protection of fundamental rights for women have a multifaceted impact that goes beyond human rights, potentially influencing economic and social development. Policies based on gender equality, which include increasing women's representation in all aspects of societal life, particularly in health, education, employment, and decision-making processes, will not only promote economic development but also human development. Gender equality is the key to both human development and economic growth.

The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), adopted by the United Nations in 1979 and enforced in 1981, represents an

internationally accepted understanding of "women's rights" based on gender equality. CEDAW is an international human rights treaty that aims to ensure women's equal access to and opportunities in political and public life. It covers various aspects of gender equality, including education, health, the right to vote and be elected, and employment.

Despite significant progress in eliminating gender inequality, especially from the early 2000s onward, it is crucial to determine the current state of these advancements through statistics, make cross-country comparisons, plan future research, and formulate strategies. In this context, the United Nations has created various global indices to measure the application of women's rights in societal life. These indices provide important tools for evaluating countries' gender policies through cross-country comparisons.

This study compares the social policies for women in Turkic Republics and Turkey, which share similar socio-cultural backgrounds, with global indices calculated by the United Nations. The countries included in the study are Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan, and Turkey.

The fact that all the countries in the study have ratified CEDAW, prepared country reports on the development of women's rights under the obligations of this convention, and received evaluations from the United Nations underscores the importance of using the indices published by the UN. The study uses three indices calculated on a global scale by the United Nations: the Human Development Index, the Gender Development Index, and the Gender Inequality Index. The study also includes assessments of the indicators that make up the sub-dimensions of these indices, including health, education, economic, and political representation.

The Gender Development Index, created by calculating gender differentiation in the Human Development Index, is one of the important indicators to consider in cross-country comparisons regarding gender policies. Given that human development encompasses more than just economic growth, the comparison between the Gender Development Index and the Human Development Index highlights a clear structural bias against women in all the countries studied. The notable observation in the country comparison is that Turkey, despite having a "very high human development" ranking in the Human Development Index, falls within the "moderate" equality category in the Gender Development Index, placing it among the third group of countries. This highlights the significance of policies aimed at advancing gender equality and women-focused policies, particularly in the areas of education and employment.

In addition to economic development, countries' efforts to achieve human development require the adoption and implementation of policies based on gender equality in health, education,

employment, and decision-making processes for women, who make up half of the population. Consequently, improvements in human development indices in countries resulting from these policies may also be reflected in gender equality indices.

Giriş

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumsal yaşamda kadınların tüm alanlarındaki temel hak ve özgürlüklerinin tanımı ve kullanımına yönelik kısıtlamaları ve engelleri ifade etmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadının sosyal yaşamdaki temsiline yönelik eşitsizlikleri belirtmektedir (Yıldız, 2022).

Toplumsal cinsiyet eşitliği insani gelişimin içsel bir boyutu olup, kadınların sistematik olarak özgürlüklerden ve fırsatlardan mahrum bırakılması insani gelişim açısından kabul edilebilir değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliği insani gelişme açısından araçsal bir değere sahiptir (Gaye, Klugman, Kovacevic, Twigg, & Zambrano, 2010).

İnsan hakları ile ilgili düzenlemelerin kadınların haklarının savunulmasında yetersiz olması nedeniyle kadın haklarının geliştirilmesinde harcanan çabalar sonucunda Birleşmiş Milletlerin oluşturduğu “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (CEDAW) önemli bir dönüm noktasıdır. Bu sözleşme ile kadın haklarının korunması bağlamında insan haklarının kadınlar açısından tam olarak uygulanması hedeflenmiştir. Sözleşme, taraf olan ülkelerin iç hukuklarında Sözleşmeye uyumlu denetim mekanizmalarının oluşturulması konusunda zorlayıcı etki yaratmıştır (Kafkasyalı, 2023). CEDAW’ın amacı, toplumsal yaşamda kadınların her alanda, insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanması için ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanmasıdır (Güneş, 2021). Çoğu zaman uluslararası kadın hakları bildirgesi olarak tanımlanan Sözleşmeyi kabul eden devletler kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı sona erdirmek üzere bir dizi önlem almayı taahhüt etmektedirler. Bu taahhütlerin ilki devletlerin hukuk sistemlerine kadın-erkek eşitliği ilkesini dahil etmesi ve ayrımcı tüm yasaları kaldırarak, kadınlara karşı ayrımcılığı yasaklayan yasaları oluşturmasıdır.

Sözleşme kadınların siyasi, kamusal hayata eşit erişimi ve eşit fırsatlara sahip olmasını sağlayarak kadın ve erkek arasındaki eşitliğin gerçekleştirilmesi için eğitim, sağlık, seçme ve seçilme hakkı, istihdamı temel almaktadır. Sözleşme, kadınların üreme haklarını onaylayan, cinsiyet rolleri ve aile ilişkilerinin şekillendirilmesinde etkili güç olarak kültür ve geleneği hedef alan tek insan hakları sözleşmesidir. Sözleşme kapsamında taraf devletler, kadınların tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanabilmesi için mevzuat ve geçici özel önlemler dahil olmak üzere uygun önlemleri almayı kabul etmektedirler (UN Women, 1979). Araştırmada yer alan ülkeler içerisinde, kadınlara yönelik ayrımcılığın tüm biçimlerini önlemeyi hedef alan

CEDAW'ı ilk imzalayan ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin 1985 yılında imzaladığı Sözleşmeyi, Tacikistan 1993, Azerbaycan ve Özbekistan 1995, Kırgızistan ve Türkmenistan 1997, Kazakistan 1998 yılında imzalamıştır. CEDAW onayını gerçekleştiren ülkelerde sözleşme, toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin desteklenmesi, toplumsal cinsiyet mevzuatının ve ulusal toplumsal cinsiyet planlarının geliştirilmesinde anahtar rol oynamıştır.

Toplumsal cinsiyet öncelikle bir güç ilişkisi olduğundan, toplumsal cinsiyetin farklı boyutlarıyla tartışılması önemlidir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği uluslararası boyutta araştırmalara konu olmuştur. Bu bağlamda bu eşitsizliğin ölçülmesinde uluslararası kuruluşlar eşitsizliğin çeşitli boyutlarını ele alan araştırmalar ve raporlar hazırlamıştır.

Kadınları etkileyen sorunları çözmek ve hükümetleri hesap verebilir tutmaya yardımcı olmak amacıyla dezavantajlılıklara ilişkin önlemler, kadına yönelik farkındalığın artırılmasında önemli rol oynamıştır. Geniş kolektif çabaların bir sonucu olarak 1990'lı yıllardan itibaren Birleşmiş Milletlerin yanı sıra Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Bankası, OECD ve Dünya Ekonomik Forum'da dahil olmak üzere toplumsal cinsiyet perspektifini içeren veri miktarında önemli ölçüde artış sağlanmıştır (Gaye, Klugman, Kovacevic, Twigg, & Zambrano, 2010).

Cinsiyet eşitliği yalnızca kadınların refahtan mahrum bırakılmaması gerektiği şeklindeki içsel perspektif açısından değil, aynı zamanda kadınların güçlendirilmesinin diğer kalkınma sonuçları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu politika perspektifi açısından da önemlidir. Bu nedenlerden dolayı, cinsiyet eşitliğinin çoğunlukla bileşik endeksler aracılığıyla ölçülmesine yönelik birçok girişimlerde bulunulmuş olup, 1990'lı yıllardan bu yana cinsiyet eşitliğinde ülkelerin performansının değerlendirilmesine yönelik çeşitli bileşik göstergeler geliştirilmiştir (Selin Dilli & Rijpma, 2019).

2015 yılında Birleşmiş Milletler (BM), 2030 yılına kadar ulaşılması gereken ve kimseyi geride bırakmadan barış ve refah planı kapsamında 17 adet Sürdürülebilir Kalkınma Hedefini (SKH)) belirlemiştir. 2000-2015 dönemine ilişkin "Binyıl Kalkınma Hedefleri" ile uyumlu olarak, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması tek başına bir hedef (5. SKH) olarak kabul edilirken, toplumsal cinsiyet eşitliği de neredeyse 17 hedefin tamamında yer almaktadır. Toplam olarak Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesine ilişkin göstergelerinin yaklaşık %45'i (247 göstergeden 102'si) cinsiyetle ilgilidir (Cohen & Shinwell, 2020).

Toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtmaya yönelik farklı uluslararası kuruluşların farklı bileşenleri ve göstergeleri esas aldığı endeksler bulunmaktadır. OECD'nin Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi, Dünya Ekonomik Forumunun Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi bunlardan bazılarıdır.

Sosyal Kurumlar ve Cinsiyet Endeksi (SIGI) sosyal kurumlardaki cinsiyete dayalı ayrımcılığın düzeyini ölçen bileşik bir endekstir. SIGI, mevzuatın, tutumların ve uygulamaların kadın ve erkeklerin hayatlarının her aşamasında haklar, adalet ve güçlendirme fırsatları açısından yarattığı boşlukları ele almaktadır. 4 boyut, 16 gösterge ve 25 temel değişkenden oluşan bir çerçeve üzerine kurulu olan SIGI, aile içi ayrımcılıktan, fiziksel bütünlüklerine yönelik kısıtlamalara, ekonomik olarak güçlendirilmelerine, kamusal ve siyasi alanlardaki haklarına ve temsiliyetlerine kadar kadınları ve kız çocuklarını yaşamları boyunca etkileyen başlıca sosyo-ekonomik alanları içermektedir (OECD, 2023).

2006 yılında Dünya Ekonomik Forumu “Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi” ismiyle toplumsal cinsiyet alanında yeni bir endeks oluşturmuştur. Bu endeks, ekonomik katılım ve fırsat, eğitim kazanımı, politik güçlenme, sağlık ve hayatta kalma üzere farklı alt bileşenlerde ve bu bileşenlerin her birinde toplam 14 gösterge kullanılarak, her kategorideki genel endeks, verilerin kadın-erkek oranlarına dönüştürülmesiyle hesaplanmıştır (Klasen & Schüler, 2011).

Bu çalışmada benzer sosyo-kültürel yapıya sahip Türk Cumhuriyetlerinin ve Türkiye'nin kadına yönelik sosyal politikalar, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortaya koymaya yönelik endeksler aracılığıyla irdelenmiştir. Çalışmada Türkiye ile birlikte benzer sosyo-kültürel yapıya sahip Türk Cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan yer almıştır. Bu ülkelerin toplumsal cinsiyet alanındaki karşılaştırmaları uluslararası endekslerden İnsani Gelişim Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi esas alınarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Sınırlılıkları

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği insani gelişmenin önünde büyük bir engel olmaya devam etmesi nedeniyle çeşitli göstergelerle izlenilmesi, oluşturulacak politikalar açısından önem taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini ölçmek üzere oluşturulan endeksler, politika analizi ve savunuculuk çabalarını gerçekleştirebilmek için ulusal insani gelişme başarılarının cinsiyet eşitsizliği nedeniyle ne ölçüde aşındırıldığını ortaya çıkarmakta amacıyla ampirik temeller esas alınarak tasarlanmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğindeki ilerlemeyi değerlendirmede endekslerden yararlanılması, endekslerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin politika hedeflerinde doğru ilerleme sağlanıp sağlanmadığını belirlemek açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırma ile Türkiye'nin ve Türk Cumhuriyetlerinin, kadınlara yönelik politikaların uluslararası endeksler aracılığıyla 2000-2021 döneminin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme-UNDP) tarafından yayınlanmış olan İnsani Gelişim Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi,

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksleri karşılaştırmaların yapılmasında ikincil veri olarak kullanılmıştır. Endeksler ve alt göstergelerin kullanımı ile ülkelerarası karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Bu analizler doküman analizi kapsamında karşılaştırmalı tablolar yöntemi ile ele alınmıştır

Çalışmada yer alan ülkelerin tamamının CEDAW'ı kabul etmesi, bu sözleşmenin yükümlülükleri kapsamında kadınlara yönelik hakların gelişimine ilişkin ülke raporlarının hazırlanmış olması ve BM'nin bu raporlara yönelik değerlendirmelerini yapması BM tarafından yayınlanan endekslerin kullanımını önemli kılmaktadır. Çalışma BM'nin küresel ölçekte hesaplamakta olduğu üç endeks ile yapılmıştır. Bu endekslerin hesaplamalarında yer alan alt boyutlarda da ülke karşılaştırmalarına yer verilmiştir. İnsani Gelişim Endeksi doğrudan toplumsal cinsiyet göstergelerini barındırmamasına karşın Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi ile olan bağlantısı nedeniyle ülkeler arası karşılaştırmalarda irdelenmesi gerekli bir endekstir.

Çalışmada esas alınan Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi (TCGE) ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCEE) özellikle küresel karşılaştırmaya olanak sağlayan yapısı nedeniyle bu alanda değerli politika araçlarıdır (Charmes & Wieringa, 2003)

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde ülkelerarası karşılaştırmalarda UNDP tarafından yayınlanmış olan İnsani Gelişim Raporlarında (Human Development Report) yer alan veriler kullanılmıştır. Türkmenistan'ın verilerinin 2005 yılından itibaren hesaplanmış olması ülkeler arası karşılaştırmada sınırlılık oluşturmakta olup, Türkmenistan verileri 2015-2021 dönemi olarak değerlendirilmiştir. Diğer ülkeler için kullanılan tüm endeksler ve endekslere giren göstergeler ve endekslerin alt boyutları 2000-2021 dönemini içeren verilerden oluşmaktadır.

İnsani Gelişim Endeksi

İnsani gelişim ekonomik büyümeyi değil, insan refahının artırılmasını ifade eden kalkınmayı hedeflemektedir. Refahın sağlanmasında sağlık, bilgi ve beceri gibi insani yetenekler genişletilmelidir. İnsanların bu yetenekleri kullanabilmeleri için ekonomik fırsatlara sahip olmaları ve hayatlarını şekillendiren önemli kararlarda söz sahibi olacak şekilde güçlendirilmeleri gerekmektedir. İnsani Gelişim Endeksi (İGE), bir ülkenin 'temel insani yetenekler' olarak adlandırdığı ortalama başarıyı ölçmektedir. İnsanların uzun ve sağlıklı bir yaşam sürdürüp sürdürmediklerini, eğitilmiş ve bilgili olup olmadıklarını ve makul bir yaşam standardına sahip olup olmadıklarını göstermektedir. Bu şekilde tanımlandığında, kalkınma artık yalnızca ekonomik terimlerle ölçülmeyerek farklı göstergeler dahil edilmektedir (Charmes & Wieringa, 2003).

1990 yılından bu yana, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan bir dizi gösterge geliştirmiştir. Amartya Sen'in yapabilirlikler yaklaşımına dayanan bu

ölçümler, özellikle sağlık ve uzun ömür, eğitim ve gıda, barınma, giyim ve ilgili yeteneklere erişim gibi temel yetenekleri yakalamayı amaçlamıştır. İnsani Gelişim Endeksi ile yaşam beklentisi, yetişkin okuryazarlığı, okula kayıt oranı ve kişi başına düşen gelirin logaritmik dönüşümü ile standartlaştırılmış bir endeks hesaplanmıştır (Klasen & Schüler, 2011). İGE, bir ülkenin gelişiminin değerlendirilmesinde nihai kriterin sadece ekonomik büyüme ile sağlanamayacağı anlayışı ile oluşturulmuştur (UNDP, 2022_a).

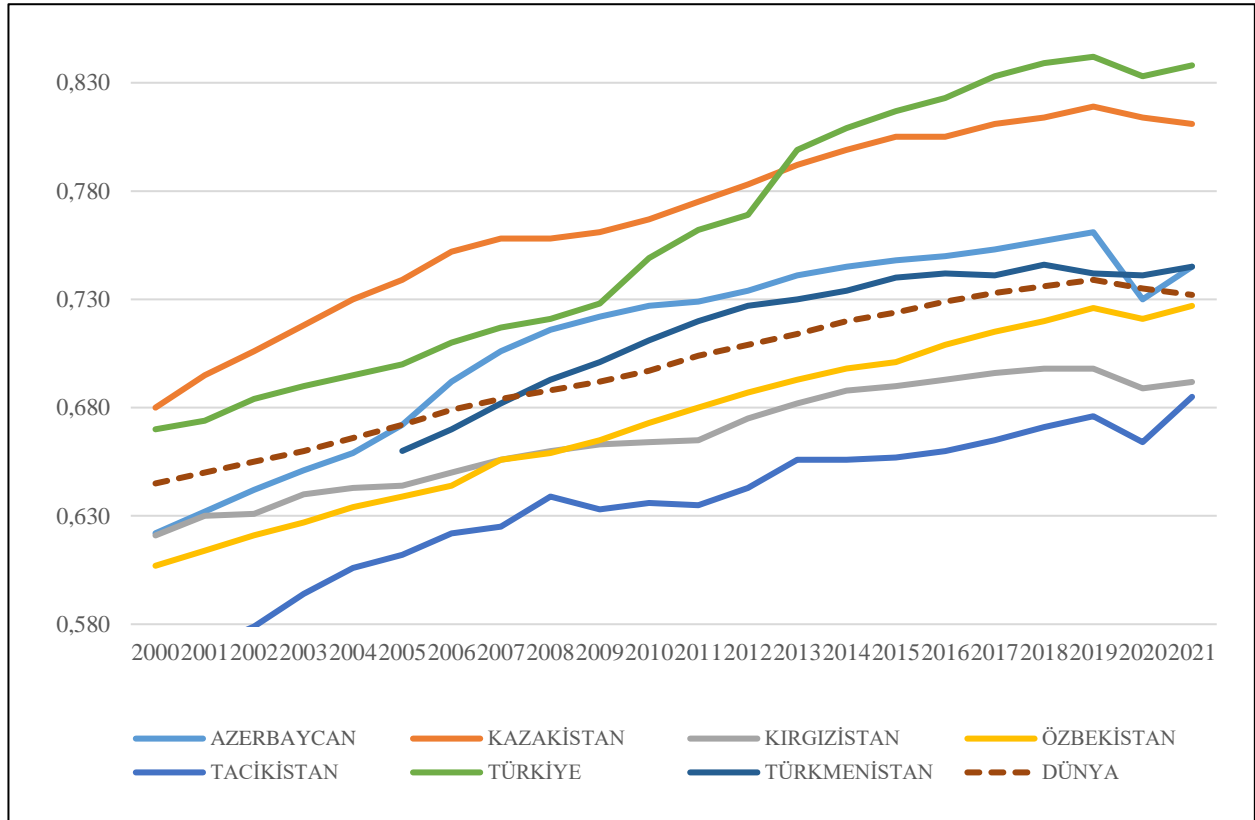
İGE, insani gelişimin temel boyutları olarak kabul edilen ve endekste yer alan boyutların gelişiminin ölçümüdür. Bu temel boyutlar; uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgili olma ve makul bir yaşam standardına sahip olmadır. Sağlık boyutu, doğumda beklenen yaşam süresiyle, eğitim boyutu 25 yaş ve üzeri yetişkinlerin ortalama eğitim süresi ve okula başlama çağındaki çocukların beklenen eğitim süresiyle ölçülmektedir. Yaşam standardı boyutunda kişi başına düşen gayri safi milli gelir (GSMH) temel alınmaktadır. İGE hesaplamalarında gelirin azalan önemini yansıtmak amacıyla gelirin logaritması kullanılmaktadır. İGE ile kişi başına düşen GSMH düzeyi aynı olan iki ülkenin eğitim ve sağlık göstergelerine dayalı olarak farklı insani gelişme sonuçları elde edilebilmektedir (UNDP, 2022_a). Bu bağlamda İGE kalkınmanın ölçülmesinde merkezi göstergelerden biri olma konusunda çok başarılıdır (Klasen & Schüler, 2011). İnsani gelişmeye dayalı ülke sınıflandırması 4 gruba ayrılmaktadır. Bu grupların İGE değerleri belirli yıllar için aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1.
İnsani Gelişmeye Göre Ülke Grupları ve İGE Sınırları

İnsani Gelişmeye Göre Ülke Grupları	2000	2010	2015	2018	2019	2020	2021
Çok yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler	0,826	0,868	0,889	0,898	0,902	0,895	0,896
Yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler	0,625	0,700	0,734	0,751	0,756	0,753	0,754
Orta insani gelişmeye sahip ülkeler	0,506	0,582	0,627	0,643	0,645	0,642	0,636
Düşük insani gelişmeye sahip ülkeler	0,399	0,477	0,506	0,518	0,522	0,519	0,518

Kaynak: UNDP, 2022_b

2021 yılı için Azerbaycan *yüksek insani gelişme* kategorisi içerisinde yer alarak 191 ülke içinde 91. sırada; Kazakistan *çok yüksek insani gelişme* kategorisinde 56. sırada; Kırgızistan *orta insani gelişme* kategorisinde 118. sırada; Özbekistan *yüksek insani gelişme* kategorisi içerisinde 101. sırada; Tacikistan *orta insani gelişme* kategorisinde 122. sırada; Türkmenistan *yüksek insani gelişme* kategorisinde 91. sırada; Türkiye *çok yüksek insani gelişme* kategorisinde 48. sırada yer almıştır. 2000-2021 yıl dönemine ilişkin yukarıda sıralama verileri belirtilen yedi ülkenin ve Dünya ülkelerinin İnsani Gelişim Endeksleri Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1.

İnsani Gelişmişlik Endeksi, Seçilmiş Ülkeler ve Dünya, 2000-2021

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekilden görüldüğü üzere 2000-2021 döneminde Kazakistan ve Türkiye insani gelişmişlik düzeyinde dünya ortalamasının üzerinde iken, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan Dünya ortalamasının altındadır. Azerbaycan ve Türkmenistan bu dönemin tamamında olmasa da belirli yıllarda Dünya ortalamasının üzerinde gelişmeye göstermiştir.

Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi:

1995 yılında UNDP tarafından insani gelişmenin cinsiyet boyutunu yakalamak için Cinsiyete Bağlı Kalkınma Endeksi (Gender-Related Development Index) ve Cinsiyet Güçlendirme Ölçüsü (Gender Empowerment Measure) oluşturulmuştu. Bu ölçümler sosyo-ekonomik ve politik kalkınmadaki cinsiyet farkını gösteren iki önemli küresel araçtı. Eylül 1995'te Pekin'de düzenlenen

Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'na hazırlık kapsamında UNDP yıllık raporu kadınların güçlendirilmesine ayrılmıştı. Bu bağlamda UNDP kalkınma çabalarının analizinde eşitlik, sürdürülebilirlik ve güçlendirme olmak üzere üç kavramı anahtar olarak ele almıştı. UNDP yaptığı analizde ilk olarak insani gelişmenin sağlanmadığı takdirde tehlike altında olduğunu ortaya koyarak bunu güçlü bir slogana dönüştürmüştür. İkincisi, UNDP, kadınların özgürleşmesinin milli gelir artışına bağlı olmayarak siyasi bir süreci barındırdığını vurgulamıştır (Charmes & Wieringa, 2003).

İlk kez 1990 yılında BM tarafından ortaya konulan ve o günden bu yana her yıl yayınlanan UNDP İnsani Gelişim Endeksinden elde edilen verilerin cinsiyete göre ayrıştırılmasıyla Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi (TCGE) oluşturulmuştur. TCGE, kadınlar için hesaplanan İGE'nin erkekler için hesaplanan İGE'ye oranı olarak hesaplanmaktadır.

TCGE genel bir refah değerlendirmesinde cinsiyet eşitsizliklerini ortaya koymak için geliştirilmiştir. Sağlık, eğitim ve gelir alanlarındaki başarıları kapsayan refahın bileşik bir ölçüsü olan İGE, üç boyuttan herhangi birinde cinsiyet eşitsizliğinin olup olmadığını açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla TCGE'nin avantajı amacının bu şekilde net olarak belirtilmesidir. İGE endeksi hesaplamasındaki tüm ölçümler TCGE içinde aynıdır (Gaye, Klugman, Kovacevic, Twigg, & Zambrano, 2010).

Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi, cinsiyet eşitsizliklerinin insan gelişimindeki üç temel boyutuyla ilgilenmekte olup, endeks uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi ve yaşam standartları göstergeleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu göstergeler sırasıyla; doğumda beklenen yaşam süresi, 25 yaş ve üzeri yetişkinler için ortalama eğitim süresi, satın alma gücü paritesine göre kazanılmış gelir değişkenleri ile hesaplanmaktadır.

TCGE'nin en basit tanımı kadınlar için İnsani Gelişim Endeksinin (İGE_k) erkekler için İnsani Gelişim Endeksine (İGE_e) oranıdır. Bu durum aynı göstergeler üzerinden toplumsal yaşamda kadınların erkeklere göre değişimlerini yansıtmaktadır (Malik, 2018). Endeks değerinin 1 olması kadın ve erkek arasındaki tam eşitliği, 1'in altında olması kadınlar aleyhine olan durumu yansıtarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığını ifade etmektedir. Endeksin sifıra yaklaşması eşitsizlik düzeyinin arttığını göstermektedir. Çok sık olmamakla beraber endekste ya da endeksin alt boyut hesaplamalarında görünen 1 üzerindeki değerler ise o alanlarda kadınlar lehine durumu yansıtmaktadır.

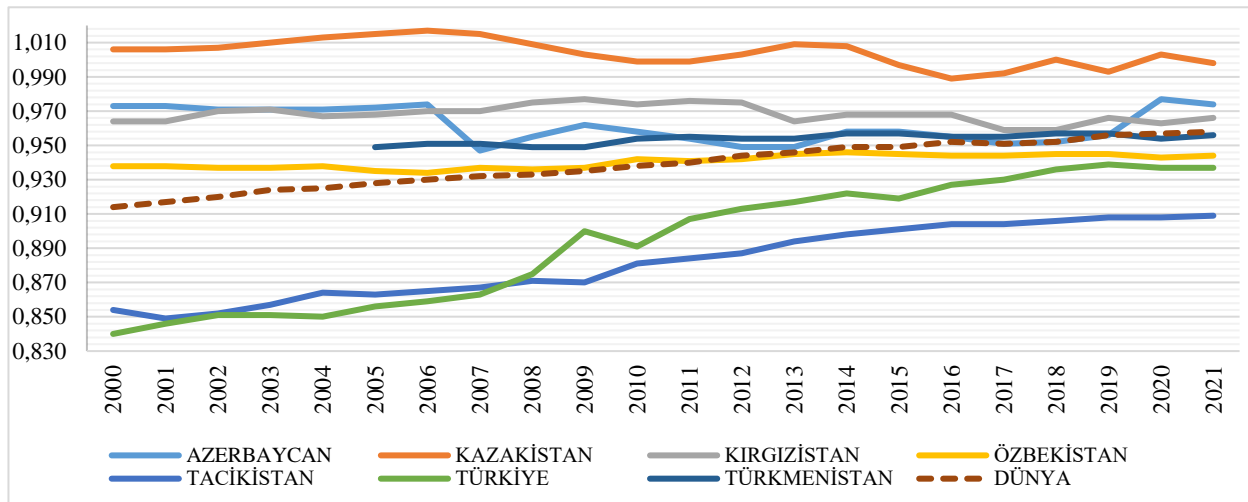
Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksinin temel alındığı ülke gruplaması 5 düzey olarak oluşturulmuştur. Ülkeler, İGE değerlerinin cinsiyet eşitliğinden mutlak sapmalarına göre gruplandırılmaktadır. Bu gruplara ilişkin ölçütler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.
Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi Ülke Gruplaması

Ülke Grupları		TCGE Ülke Grupları
Birinci Grup	% 2,5 den az	Yüksek Eşitliğe Sahip Ülkeler
İkinci Grup	% 2,5 - % 5,0	Orta ile Yüksek Eşitlik Arasındaki Ülkeler
Üçüncü Grup	% 5,0 - % 7,5	Orta Derecede Eşitliğe Sahip Ülkeleri
Dördüncü Grup	% 7,5 - % 10,0	Orta ile Düşük Eşitliğe Sahip Ülkeleri
Beşinci Grup	% 10'dan fazla	Düşük Eşitliğe Sahip Ülkeler

Kaynak: (UNDP, 2022_a)

2000-2021 yıl dönemine ilişkin çalışmada yer alan yedi ülkenin ve Dünyanın TCGE değerleri Şekil 2’de sunulmuştur.

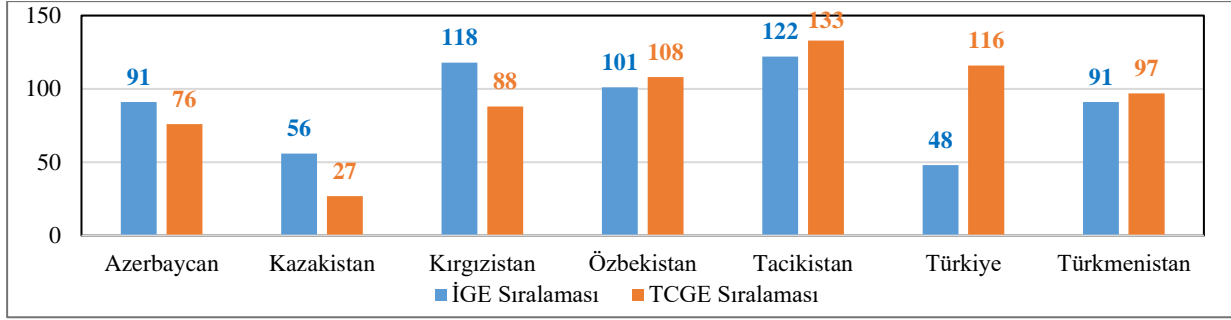
Şekil 2:
Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi, Seçilmiş Ülkeler ve Dünya, 2000-2021

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekilden görüldüğü üzere 2000-2021 döneminde Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan TCGE’de Dünya ortalamasının üzerinde iken Tacikistan ve Türkiye bu dönemde Dünya ortalamasının altındadır. Özbekistan ve Türkmenistan bu dönemin tamamında olmasa da belirli yıllarda Dünya ortalamasının üzerinde endekse sahiptir.

İGE ve TCGE verilerinin birlikte değerlendirilmesi ülkeler arası karşılaştırmalarda kadına yönelik politikalar bağlamında toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından dikkate alınması gereken önemli göstergelerdir. 2021 yılı için 191 ülke içerisinde İGE ve 172 ülke içerisinde TCGE değerlerine göre ülkelerin sıralaması Şekil 3’de verilmiştir.

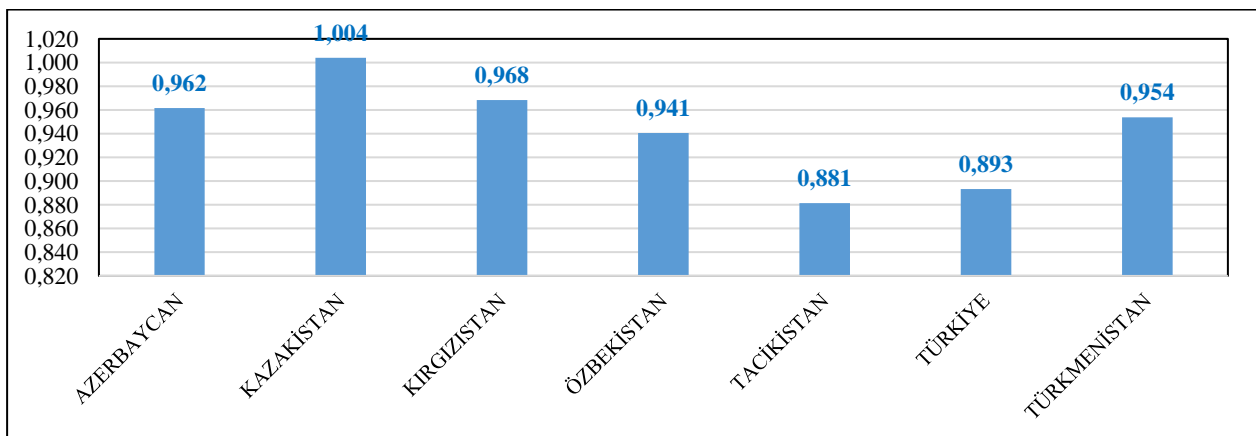

Şekil 3.

2021 yılı Seçilmiş Ülkelerin İGE¹ ve TCGE² Dünya Sıralaması

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekilden görüldüğü gibi Kazakistan 191 ülke içerisinde İGE’de 56. sıra ile çok yüksek insani gelişmişliğe sahip iken TCGE’de 172 ülke içerisinde 27. sıra ile toplumsal cinsiyet açısından “yüksek eşitliğe” sahip ülke konumundadır. Yedi ülke içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliğinde yüksek eşitliğe sahip tek ülke Kazakistan’dır. Azerbaycan ve Türkmenistan İGE’de yüksek insani gelişmişliğe sahip iken TCGE’de “orta ile yüksek eşitlik” arasındaki ülke grubu olan 2. grup ülkeler içerisinde yer almaktadır. Kırgızistan’da TCGE’de 2. grup ülkeler içerisinde yer almakta olup, İGE’de orta insani gelişmeye sahiptir. Türkiye İGE’de çok yüksek insani gelişmişliğe, Özbekistan yüksek insani gelişmişliğe sahip olmalarına karşın her iki ülke TCGE’de “orta derece” eşitliğe sahip olarak 3. grup ülkeler arasında yer almaktadır. Sıralamada gerek İGE’de gerekse TCGE’de Türk Cumhuriyetleri ülkesinde son sırada yer alan Tacikistan orta insani gelişimde TCGE’de “orta ile düşük” eşitliğe sahip 4. grup ülkeler arasındadır. Kadın İGE’nin Erkek İGE’ne oranı olarak hesaplanan TCGE değerlerinin 2000-2021 dönemine ilişkin dönemine ilişkin yıllık ortalama TCGE değerleri Şekil 4’de verilmiştir.

Şekil 4.

2000-2021 Dönemine İlişkin Seçilmiş Ülkelerin TCGE Yıllık Ortalama Değerleri, %

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

¹ 191 ülke içerisinde

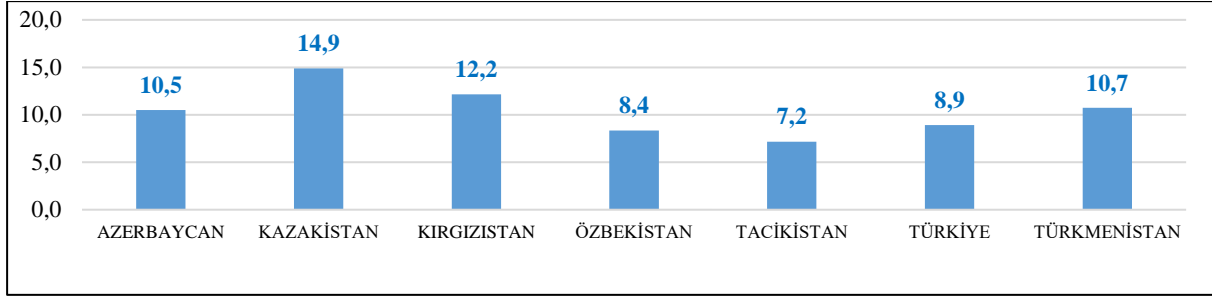
² 172 ülke içerisinde

Şekilden görüldüğü gibi Türk Cumhuriyetleri içerisinde sadece Kazakistan'da Kadın İGE'nin Erkek İGE'den büyük olması nedeniyle Kazakistan TCGE sıralamasında, İGE sıralamasından daha yüksek sırada bulunmaktadır. Şekilde 2000-2021 dönemindeki yıllık ortalamalarda Kazakistan dışında hiçbir Türk Cumhuriyetinde toplumsal cinsiyet açısından 100 endeks değerinin üzerinde olan ülke bulunmamaktadır. Bu sonuç Kazakistan hariç tüm Türk Cumhuriyetlerinde kadın İGE değerlerinin erkek İGE değerinden düşük olduğunu ifade etmektedir. Türk Cumhuriyetlerinde TCGE değeri en düşük olan ülke ise Tacikistan'dır. Tacikistan'ı sırasıyla Türkiye, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Kırgızistan izlemektedir. Türkiye açısından değerlendirdiğimizde Tacikistan'dan sonra en düşük değere sahip olarak İGE'de 191 ülke içerisinde 48. sırada iken kadın ve erkek İGE'deki farklılaşma nedeniyle TCGE'de 172 ülke içerisinde 116. sıraya gerileme söz konusudur.

İGE'nin alt boyutları olarak uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgili olma ve makul bir yaşam standardına sahip olma durumu ayrı ayrı irdelendiğinde TCGE'de ülkeler arası farklılaşmaların nedenleri ortaya çıkmaktadır.

Kadın ve anne sağlığına ilişkin göstergeleri doğrudan etkileyen önemli faktörlerden birinin birçok psikososyal ve ekonomik faktörlerin bileşkesi sonucunda ortaya çıkan “kadının statüsü” (Soysal, Özcan, & Akın, 2022) olması nedeniyle toplumsal cinsiyet alanındaki endekslerin sağlık alt boyutu önem kazanmaktadır. Kadının ve annenin sağlığının korunabilmesi ve sürdürülebilmesi için yeterli olanaklara sahip bulunulması gerekmektedir. Bu bağlamda kadının statüsünün belirlenmesinde en önemli belirleyici faktör kadınların yaşadığı toplumda kadına ve erkeğe biçilen rol ve sorumlulukları ortaya koyan toplumsal cinsiyettir. Kadınlara kaynak ayrılması ve hizmetlere erişimde pek çok toplumda kadına biçilen değer düşük olması nedeniyle ayrımcılık söz konusu olabilmektedir (Soysal, Özcan, & Akın, 2022).

Uzun ve sağlıklı yaşam alt boyutunda kadınların erkeklere göre doğumda beklenen yaşam süresi oranına ilişkin ülkelerin 2000-2021 dönem ortalamaları Şekil 5'te verilmiştir.

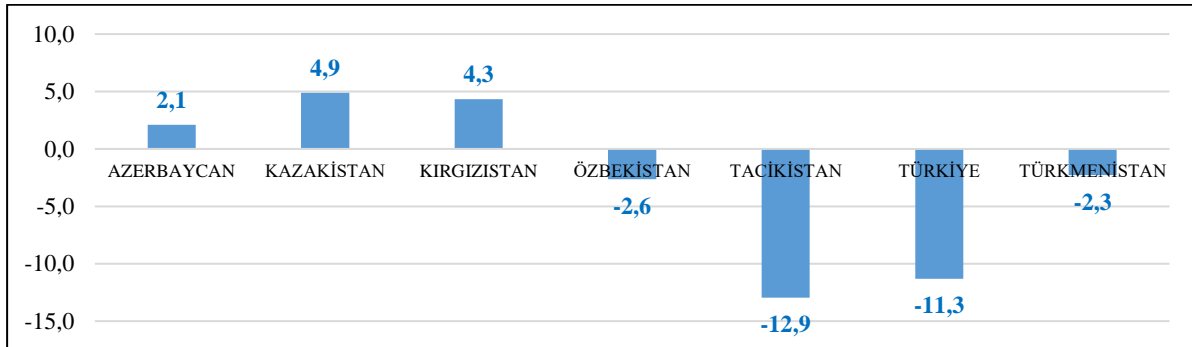
Şekil 5.

2000-2021 Dönemine İlişkin Seçilmiş Ülkelerde Kadınların Erkeklerle Göre Doğumda Beklenen Yaşam Süresi Farklılığı, %

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2000-2021 dönemine ilişkin doğumda beklenen yaşam süresinde kadın erkek farklılaşmasının en fazla olduğu ülke Kazakistan'dır. Kazakistan'ı sırasıyla Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Türkiye, Özbekistan ve Tacikistan izlemektedir.

İGE'nin *bilgili olma alt boyutunda* iki gösterge bulunmaktadır. Bunlardan ilki beklenen eğitim yılı ikincisi ise ortalama eğitim süresidir. Eğitimin bireysel kazanımlar sağlamasının yanı sıra toplumun kalkınması ve genel refaha yansıyan olumlu etkilerin yaratılmasında kadınların eğitiminin insani gelişimi belirleyen temel göstergelerden biri olduğu (Esen, 2015) dikkate alındığında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ölçümündeki endekslerde önemli gösterge olarak yer almaktadır. Bu çerçevede İGE'deki beklenen eğitim yılında kadın ve erkek oranlarının 2000-2021 dönemine ilişkin yıllık ortalama değerleri Şekil 6'da verilmiştir.

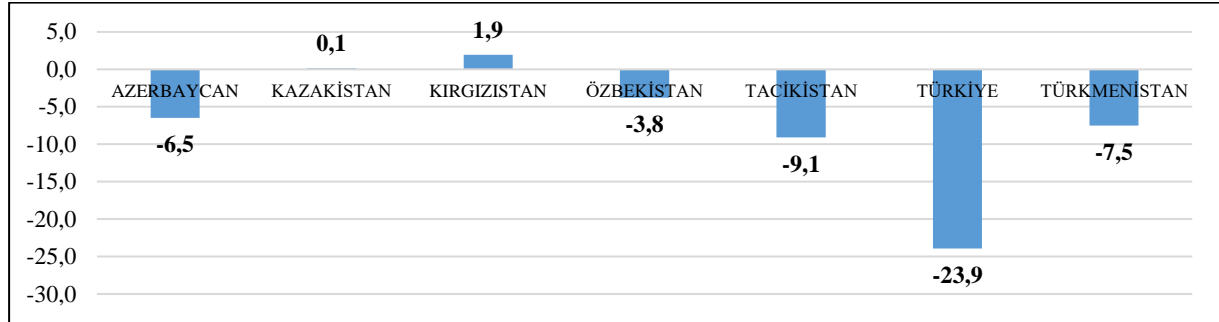
Şekil 6.

Beklenen Eğitim Süresi, 2000-2021 Dönemi Seçilmiş Ülkelerin Yıllık Ortalaması, %

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Beklenen eğitim yılında kadın erkek farklılaşmasının kadınlar aleyhinde en fazla olan Tacikistan'dır. Tacikistan'ı sırasıyla Türkiye, Özbekistan, Türkmenistan negatif yönlü veriler ile izlemektedir. Yani kadınlar için beklenen eğitim süresinin erkekler için beklenen eğitim süresinden daha az olduğu ifade edilmektedir. Kadınlar için beklenen eğitim süresinin erkeklere oranla fazla olan ülkeler %4,9 ile Kazakistan, %4,3 ile Kırgızistan ve %2,1 ile Azerbaycan olmuştur.

Bilgili olma alt boyutunun ikinci göstergesi olan ortalama eğitim süresinde kadın ve erkek oranlarına ilişkin veriler 2000-2021 dönem ortalaması olarak Şekil 7’de verilmiştir.

Şekil 7:

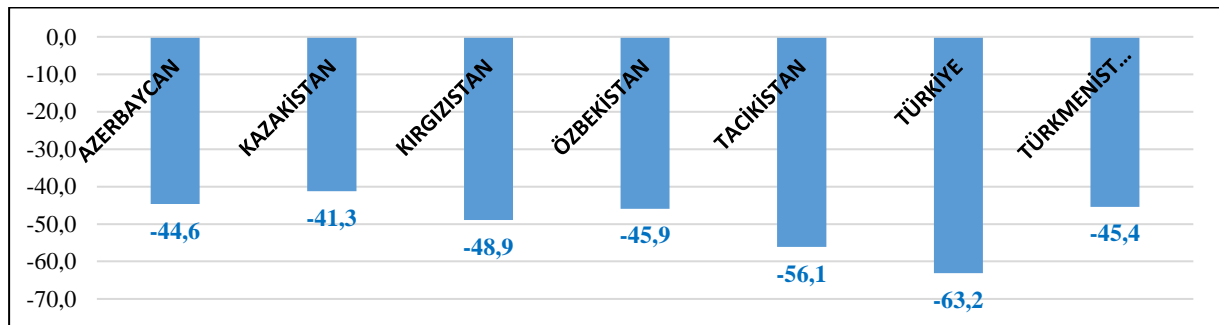
Eğitim Süresi, 2000-2021 Dönemi Seçilmiş Ülkelerin Yıllık Ortalaması, %

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2000-2021 dönemine ilişkin yıllık ortalamalara göre eğitim süresinde kadın ve erkek farklılaşmasının %23,9’luk kadın aleyhine fark ile en yüksek olan ülke Türkiye’dir. Türkiye’yi sırasıyla %9,1 ile Tacikistan, %7,5 ile Türkmenistan, %6,5 ile Azerbaycan,%3,8 ile Özbekistan izlemiştir. Bu ülkelerde kadın aleyhine olan eğitim süresi Kazakistan ve Kırgızistan için kadın lehine olmuştur. Kazakistan’da % 0,1, Kırgızistan’da ise % 1,9 ile kadınların eğitim süresi erkeklerin eğitim süresinden daha yüksektir.

İGE’nin üçüncü alt boyutu olan *makul bir yaşam standardına sahip olma* durumuna ilişkin gösterge kişi başına milli gelir değeridir.

2000-2021 dönemine ilişkin kadın GSYH’nin erkek GSYH’ye oranları yıllık ortalama olarak Şekil 8’de sunulmuştur.

Şekil 8.

GSYH’nin Kadın ve Erkek Oranı, 2000-2021 Dönemi Seçilmiş Ülkelerin Yıllık Ortalaması, %

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kişi başına GSYH değerinin kadın ve erkek ayrımındaki 2000-2021 dönem ortalamasında Türk Cumhuriyetlerinin tamamında kadının payı erkeğe göre düşüktür. Bir başka ifadeyle kadınların milli gelire katkısı erkeklere göre düşük düzeydedir. 2000-2021 döneminde kadınların erkeklere göre milli gelirden aldıkları payın en düşük olduğu ülke Türkiye’dir. Türkiye’yi sırasıyla Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan izlemektedir.

2021 yılı için Kazakistan'ın *çok yüksek insani gelişme* kategorisinde 56. sırada olmasına karşın aynı yıl için TCGE'de 172 ülke içerisinde 27. sıraya yükselerek toplumsal cinsiyet açısından yüksek eşitliğe sahip ülke konumuna ulaşmasındaki en önemli etkenin eğitim göstergelerine dayandığı görülmektedir. Çalışmaya esas olan ülkeler içerisinde çok yüksek insani gelişme kategorisinde yer alan iki ülkeden bir diğeri Türkiye'dir. Türkiye için durum Kazakistan'ın tam tersi niteliğindedir. Türkiye *çok yüksek insani gelişme* kategorisinde 48. sırada olmasına karşın toplumsal cinsiyet açısından orta derece eşitliğe sahip ülke kategorisine girerek, TCGE'de 172 ülke içerisinde 116. sıraya gerilemesindeki en önemli neden eğitim göstergelerine dayanmaktadır. Gerek beklenen eğitim yılında gerekse ortalama eğitim yılında Türkiye'de kadın erkek oranı kadınlar aleyhinedir. Ortalama eğitim yılında kadın erkek farklılaşmasının yanında dikkate değer bir başka konu çalışmada esas alınan ülkeler açısından en düşük ortalama eğitim süresine sahip ülkenin Türkiye olmasıdır. 2021 yılına ilişkin ortalama kadın ve erkek eğitim süreleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3.
2021 Yılı Ortalama Eğitim Süreleri

Ülkeler	2021	
	Kadın (Yıl)	Erkek (Yıl)
Azerbaycan	10,2	10,9
Kazakistan	12,4	12,3
Kırgızistan	11,6	11,1
Özbekistan	11,7	12,1
Tacikistan	10,9	11,8
Türkiye	7,9	9,4
Türkmenistan	10,9	11,6

Kaynak: UNDP, 2022_a

Tablodan görüldüğü gibi Türkiye, kadınların ortalama eğitim süresinde 7,9 yıl ile en alt sırada iken en yüksek kadın ortalama eğitim süresi Kazakistan'dadır. Benzer durum erkekler için de geçerli olup Türkiye'de erkeklerin ortalama eğitim süresinde 9,4 yıl ile en alt sırada iken en yüksek erkek ortalama eğitim süresi kadınlarda olduğu gibi yine Kazakistan'a aittir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi (TCEE)

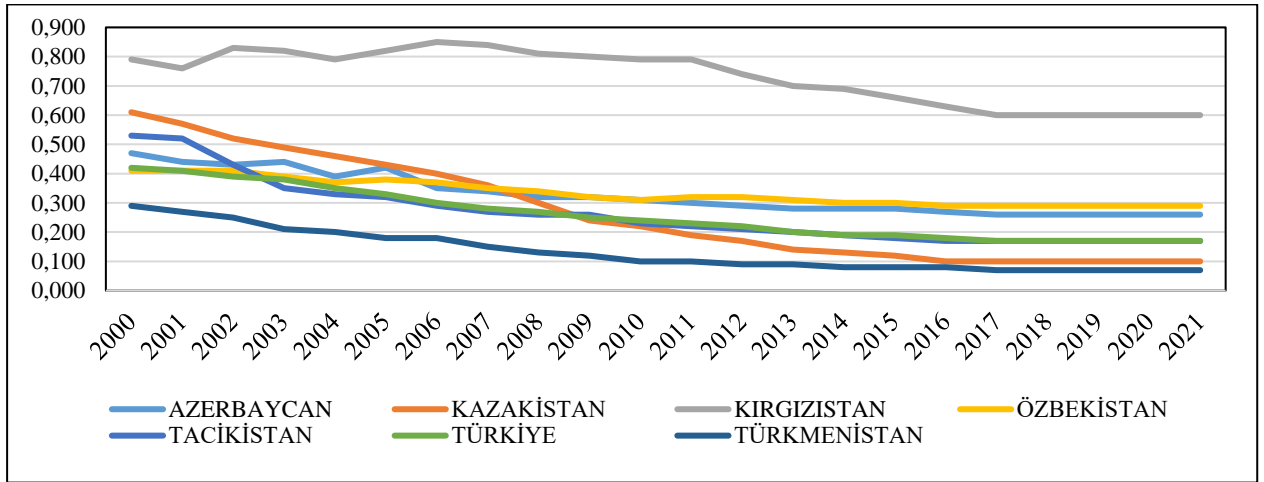
Sosyo-ekonomik ve politik kalkınmadaki cinsiyet farkını gösteren iki önemli küresel araç Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksidir (Charmes & Wieringa, 2003). TCEE, cinsiyet eşitsizliğinin üç boyutunu kullanan bileşik bir ölçümdür. Bu boyutlar, üreme sağlığı, güçlendirme ve işgücü piyasasından oluşmaktadır. TCEE'nin düşük olması kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliğin düşük olduğunu endeks değerinin yüksek olması ise tam tersi durumu yani kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin yüksek düzeyde olduğunu ifade etmektedir (United Nations, 2023). İnsani gelişme endeksinin (İGE) aksine, TCEE'deki yüksek

değerler toplumsal cinsiyet alanında başarısızlığı göstermektedir (WHO, 2023). TCEE kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik nedeniyle insani gelişmedeki kaybı da göstermektedir (Gaye, Klugman, Kovacevic, Twigg, & Zambrano, 2010)

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, bir ülkenin insani gelişme potansiyelinin gerçekleştirilmesinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle ne ölçüde kısıtlandığını ortaya koymak üzere tasarlanmış olup politika analizi ve savunuculuk çabaları için ampirik temeller sağlamaktadır (Gaye, Klugman, Kovacevic, Twigg, & Zambrano, 2010).

TCEE'nin alt boyutlarında sağlık boyutu anne ölüm oranı ve ergen doğurganlık oranıyla; güçlendirme boyutu, kadın ve erkeklerin parlamento temsil oranı, orta ve yüksek öğrenime erişim düzeyleriyle; işgücü boyutu kadınların işgücüne katılımıyla ölçülmektedir. TCEE değerinin sıfır olması kadın ve erkeklerin eşit düzeyde başarılı olduğu durumu yansıtırken endeksin 1 değerini alması endeksin tüm boyutlarında eşitsizlik durumunu ifade etmektedir (WHO, 2023).

TCEE'nin *sağlık alt boyutuna* ilişkin ilk gösterge olan 100.000 canlı doğum başına anne ölüm oranlarının çalışmada yer alan ülkelere ilişkin 2000-2021 dönemine ilişkin verileri Şekil 9'da verilmiştir.

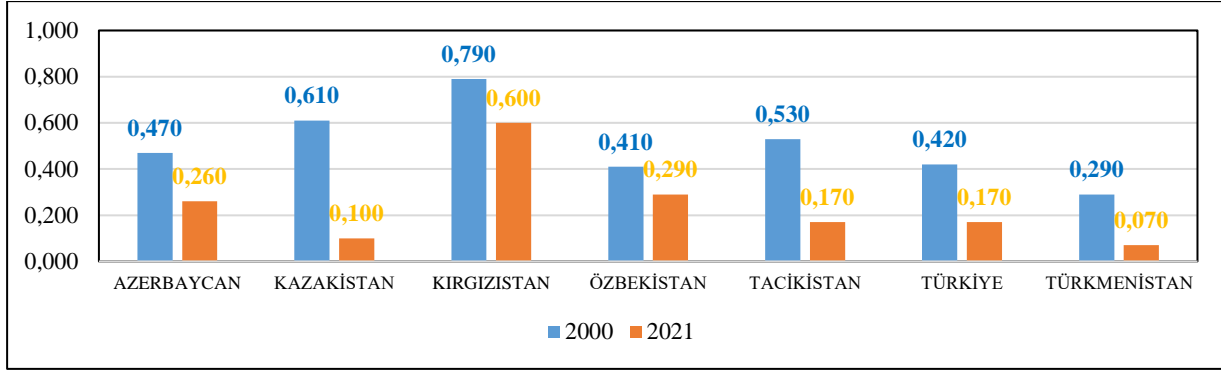

Şekil 9.

100.000 Canlı Doğum Başına Anne Ölüm Oranları, 2000-2021

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

100.000 canlı doğum başına ölüm oranı 2021 yılı itibariyle en yüksek olan ülke 0,60 ile Kırgızistan'dır. Bu ülkeyi 0,29 ile Özbekistan, 0,26 ile Azerbaycan, 0,17 ile Tacikistan ve Türkiye, 0,10 ile Kazakistan, 0,07 ile Türkmenistan takip etmektedir. 2000 ve 2021 yıllarına ilişkin ülkelerin 100.000 canlı doğum başına anne ölüm oranları karşılaştırmalı olarak Şekil 10'da verilmiştir.

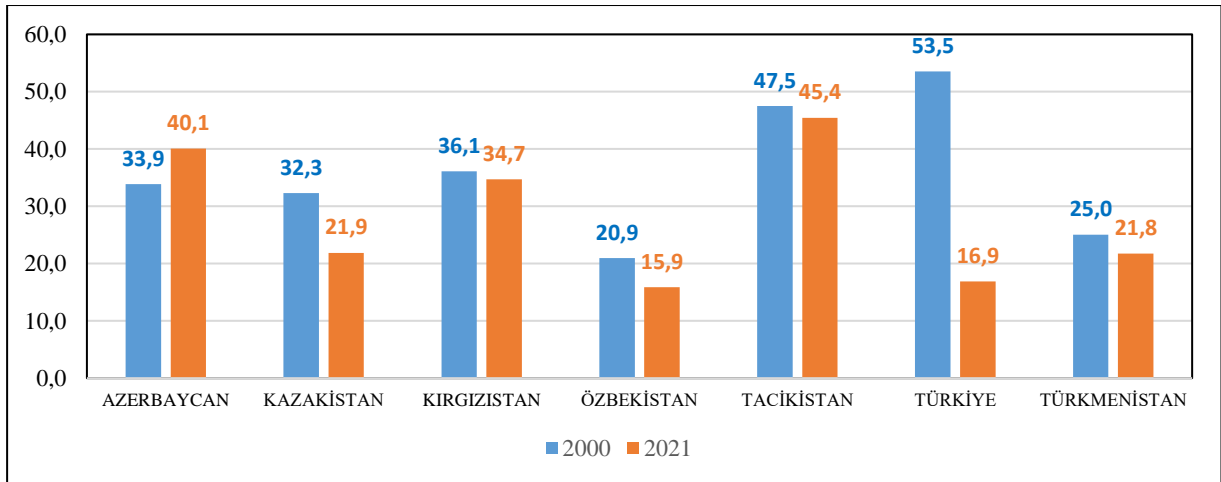
Şekil 10.

Karşılaştırmalı Anne Ölüm Oranları (100.000 canlı doğum başına), 2000, 2021, %

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2000-2021 döneminde anne ölüm oranlarında %83,6'lık azalış ile Kazakistan'da 2000 yılında 0,61 olan oran %0,10'a düşerek ülkeler arasında önemli bir ilerleme göstermiştir. 2021 yılı itibariyle Kırgızistan dışındaki tüm ülkelerde 2000 yılı değerlerine göre önemli düzeyde azalış sağlanarak anne ölüm oranlarında başarı sağlanmıştır.

Sağlık boyutunun ikinci göstergesi olan 15-19 yaş grubundaki her 1000 kadına başına doğuma ilişkin veriler ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Anne ölüm oranında tüm ülkelerde yıllar itibariyle azalma şeklinde görülen genel eğilimin Türkiye dışındaki diğer ülkelerde ergen doğum sayısında görünmemektedir. Çalışmada yer alan diğer ülkeler açısından ergen doğum sayısında yıllar itibariyle artış ve azalışların olduğu bir yapı bulunmaktadır. 15-19 yaş grubunda doğum yapan ergen sayısına ilişkin veriler Şekil 11'de verilmektedir.

Şekil 11.

Ergen Doğum Sayısı (1000 kadın başına), 2000, 2021

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ergen doğum sayısındaki azalma açısından bakıldığında şekilden de görüldüğü gibi en yüksek başarı sağlayan ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'de ergen doğum sayısı 2000 yılında 1000 ergen başına 53,5 iken 2021 yılında 16,9'a inmiştir.

CEDAW'ı onaylayan ülkelerin Sözleşmenin 18. maddesi kapsamında hazırladıkları Periyodik Ülke Raporlarının BM Komisyonunun değerlendirmelerinde çalışmada yer alan ülkelerdeki ergen doğum sayılarına ilişkin değerlendirmeler dikkate değerdir.

Azerbaycan'da resmi evliliklerde çocuk evliliklerinin yer almamasına karşın yükselen bir ivmeye sahip olmasından ve Kabin olarak adlandırılan kayıt dışı dini nikah uygulamalarından endişe duyulmaktadır (United Nations, 2015_a). Kazakistan'da da benzer yapının olduğu Birleşmiş Milletler Raporlarında görülmektedir. Kazakistan'da 18 yaşın altındaki kayıtlı olmayan dini ve geleneksel evliliklerin kadın haklarının ihlaline neden olacağı kaygısı yaşanmaktadır (United Nations, 2007). Bu bağlamda çocuk evliliğinin ve çok eşliliğin artması kadınların toplumdaki dezavantajlı ve eşitsiz statüsüne katkıda bulunmaktadır (United Nations, 2014).

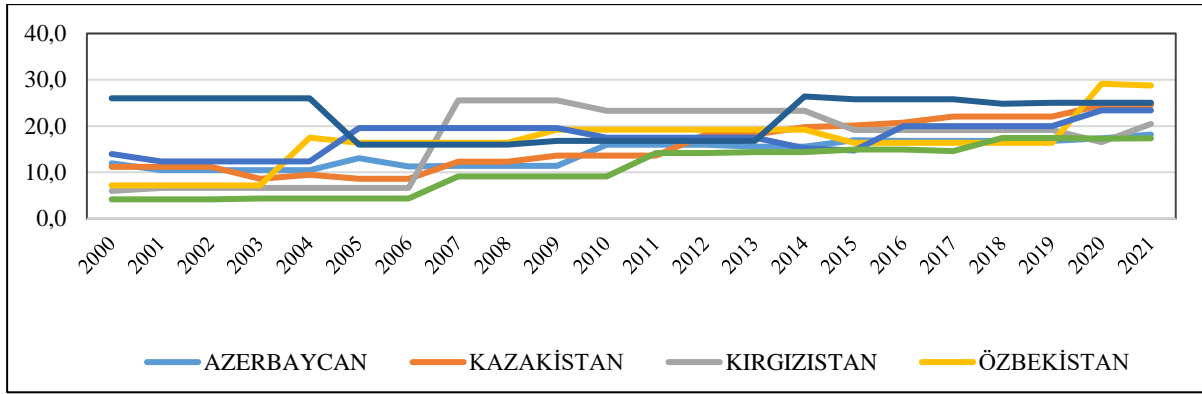
Kırgızistan'da CEDAW'ın hayata geçmesiyle kız çocuklarını erken evlilikten koruyan adımlar atılmıştır. 2016 yılından Kırgızistan Aile Kanunu ve Ceza Kanunu'nda 18 yaşından küçüklerin dini tören yapmasını yasaklayan değişiklik yapılmıştır (Akisheva, 2023). Bu düzenle ile Kırgızistan'da 2016 yılı sonrası ergen doğum sayısında azalmalar görülmüştür. Kırgızistan'da suç sayılmasına rağmen, rıza dışı gelin kaçırma, çocuk yaşta evlilik ve zorla evlendirilme yaygınlığının özellikle kırsal alanlarda yüksek olmasına yönelik olumsuz gelişmelere BM uzmanları dikkat çekmiştir (United Nations, 2021).

BM'in gözlem raporlarında Özbekistan'da çocuk yaşta veya zorla evlilik ve çokeşlilik gibi kadınlara karşı ayrımcılık içeren stereotiplerin yaygınlığı söz konusudur (United Nations, 2015_b). Benzer durum Tacikistan içinde gözlemlenmiş olup, Tacikistan'da kızların eğitimden ayrılmasının başlıca nedenleri arasında geleneksel tutumların ve çocuk yaşta evliliklerin yer aldığını belirtmiştir (United Nations, 2013).

Türkiye'de özellikle yoksul kırsal bölgelerde önemli sayıda çocuk evliliklerinin olduğu ve bunların toplumda geniş çapta kabul gördüğüne işaret edilmektedir. Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'nin 2015 yılında, resmi nikahın öncesinde dini nikah kısılmasını suç kapsamı dışında bırakan kararının çok eşli evliliklerin ve çocuk yaşta evliliklerin sayısında artışa neden olabileceği ve kadınlar için önemli bir risk oluşturduğuna dikkat çekilmiştir (United Nations, 2022). Türkmenistan'da yasak olmasına rağmen 18 yaş altı evliliklerin ve başlık parası uygulamasının devamının söz konusu olduğu ve çocuk yaşta evliliklerin yaygınlığı ele alınmıştır (United Nations, 2018).

TCEE'nin güçlendirme alt boyutuna ilişkin gösterge kadınların parlamento temsil oranı ve orta ve yüksek öğrenime erişim düzeyleridir. Kadınların parlamentoda temsil oranlarının 2000-2021 dönemine ilişkin verileri Şekil 12'de verilmiştir.

Şekil 12.

Kadınların Parlamentoda Temsil Oranları, 2000-2021

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2021 yılı itibariyle kadın parlamento temsil oranı en yüksek olan ülke %28,7 ile Özbekistan'dır. Bu ülkeyi %25 ile Türkmenistan, %24,5 ile Kazakistan, %23,4 ile Tacikistan, %20,5 ile Kırgızistan, %18,2 ile Azerbaycan ve %17,3 ile Türkiye takip etmektedir.

Özbekistan'da 2019 yılında genel seçimlerde aday gösterilen kadın adaylar için asgari %30'luk kotanın belirlendiği Seçim Kanunu kadınların parlamentodaki temsil oranında olumlu sonuçlar sağlamıştır (United Nations, 2015_b).

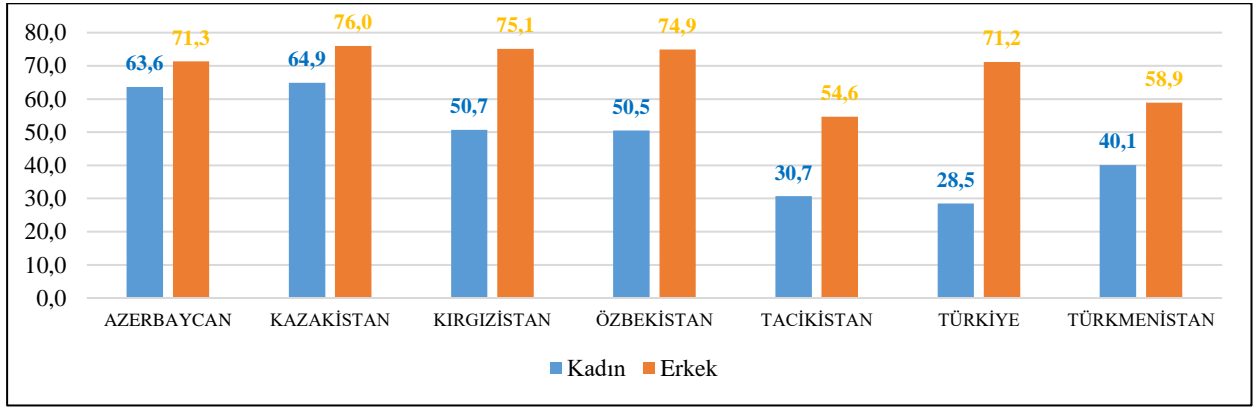
Kırgızistan'da 2006 yılında merkezi ve yerel yönetim dairelerinde yasayla %30'luk cinsiyet kotasının yürürlüğe konulması (Akisheva, 2023) sonucunda Kırgız Parlamentosunda kadın temsil oranının 2007 yılı itibariyle önemli düzeyde artış olmuştur. Ancak %30 zorunlu cinsiyet kotasının vekil sandalye sayısında değil, yalnızca parti listelerinde tutulması Parlamentodaki kadın sayısının önemli ölçüde azaltmasına neden olmuştur (Akisheva, 2023).

Kazakistan'ın Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Strateji belgesinde belirlenmiş olan 2016 yılına kadar parlamento temsili dahil olacak şekilde kadınların karar alma mekanizmalarında %30 oranında temsil edilmesine yönelik hedefin tam olarak gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır (United Nations, 2019).

Türkiye'de kadınların siyasi ve kamusal yaşama katılımının önündeki yapısal engellerin devam ettiği (United Nations, 2022), Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarında asgari %30'luk cinsiyet kotasını içerecek değişikliklerin gerçekleştirilmemesi nedeniyle kadınların parlamentodaki temsili düşük olmaktadır.

BM, CEDAW çalışmalarının ve gelişimlerinin izlenmesi süreçlerinde, çalışmada yer alan tüm ülkeler için kadınların kamusal ve siyasal yaşamın her alanında, özellikle karar alma pozisyonlarında, ulusal ve yerel düzeylerde eşit temsil edilebilmesi amacıyla cinsiyet kotalarının konulmasına sıklıkla dikkat çekmektedir.

TCEE'nin üçüncü alt boyutu olan işgücü, kadınların işgücüne katılımıyla ölçülmektedir. Toplumsal ve kültürel inşa sonucu ev işlerinin ve çocuk bakım sorumluluğunun kadının asli görevi olarak kabulü, kadının işgücüne katılımını azaltarak, istihdam oranlarını düşürmektedir. Kadınların işgücü piyasasında kayıt dışı istihdamda yer alması, düşük ücretli işlerde istihdam edilmesi ve kadınların iş yaşam dengesini kurmakta sorunlar yaşaması nedeniyle kadınlar açısından iş-aile çatışması ortaya çıkmaktadır (Öcal, 2021). Bu çerçevede işgücü piyasasında kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kaldığı dikkate alındığında kadınların işgücü piyasasındaki yerinin erkeklerle karşılaştırılmasının toplumsal cinsiyet endekslerinde önemli yeri olduğu görülmektedir. TCEE'de kadınların ve erkeklerin 2000-2021 döneminde yıllık ortalama işgücüne katılım oranları Şekil 13'de verilmektedir.

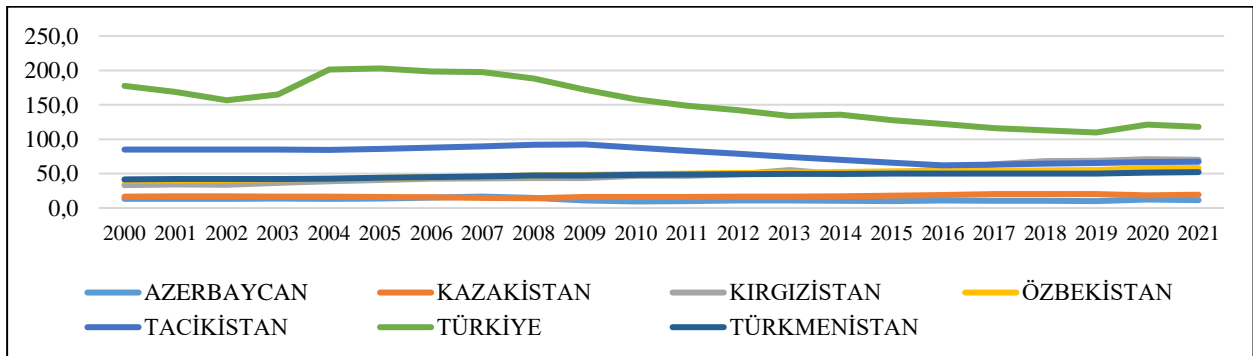

Şekil 13.

Kadın ve Erkek İşgücüne Katılım Oranları, 2000-2021 dönemi ortalamaları, %

Kaynak: UNDP verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İşgücüne katılım oranlarında hem erkek hem de kadınlar açısından en yüksek orana sahip ülke Kazakistan'dır. Ülke karşılaştırması açısından değerlendirildiğinde göze çarpan en önemli nokta kadın ve erkek işgücüne katılım oranları farklılaşmasının en yüksek olduğu ülkenin Türkiye olmasıdır. 2000-2021 döneminde Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı ortalama %28,5 iken erkeklerin katılımı %71,2 olmuştur. İşgücüne katılımında erkeklerin kadınlara oranı 2000-2021 döneminde ortalama %149,4'dür. Erkek işgücününün kadın işgücüne oranı Şekil 14'de verilmektedir.

Şekil 14.

Kadın ve Erkek İşgücüne Katılım Oranları Farkı, 2000-2021, %

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaşamın birçok alanında kendini göstermekte olduğu gibi işgücü piyasasında da kendini göstermektedir. Kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklere göre düşük seviyede olması tüm Türk Cumhuriyetlerinde, özellikle Türkiye’de çok yüksek oranda görülmektedir. Şekilden görüldüğü gibi Türkiye’den sonra kadın ve erkek işgücü katılımının farklılaştığı ve işgücü piyasasında kadınların aleyhine durumun oluştuğu ikinci ülke Tacikistan’dır. Ancak Tacikistan’daki farklılaşma Türkiye’ye göre görece olarak daha düşük düzeydedir. 2021 yılında Tacikistan’da kadın ve erkek işgücüne katılım oranındaki fark %67,3 iken Türkiye’de bu oran %118,0 düzeyinde olup çalışmada yer alan ülkeler içerisinde 2000-2021 dönemindeki tüm yıllarda ilk sırada yer almaktadır.

2000-2021 döneminde çalışmadaki Türk Cumhuriyetlerinde kadınların işgücüne katılım oranları 2000 yılına göre daha düşük olması, kadınların yüksek eğitime erişimlerinin yüksekliğine karşın işgücüne katılımı artırmada yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. İşgücüne katılımın artırılmasında kadınların daha iyi bir iş-yaşam dengesi elde etmelerine yardımcı olarak çalışma fırsatlarının genişletilmesini teşvik edecek politikalara gereksinim duyulmaktadır (Pignatti, 2020).

Türkiye’de kadınların işgücüne erişiminin önündeki etkili engel, erkekleri evin geçimini sağlayan kişi, kadınları ise ev kadını olarak kalıplaştıran geleneksel aile değerleridir. Ayrıca işgücü piyasasına erişimi, eğitim eksikliği ve kadınların yoksulluğu da doğrudan etkilemektedir. Türkiye’de özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük kesimlerde kadınların işgücüne erişiminin eşleri tarafından kontrolü halen devam eden sosyal gelenek olarak kadınların işe erişiminin önünde etkili engel oluşturmaktadır. Bu faktör en fazla çok düşük eğitimli sosyoekonomik gruplarda etkili olduğundan, kadınların işgücü piyasasına katılımını artırabilmek için eğitime erişimlerinin iyileştirilmesinin gerektiği neredeyse şüphe götürmez bir gerçektir (Baç, 2012).

Sonuç

İnsani gelişmişliğin sadece ekonomik büyümeyi içermemesi nedeniyle, toplumsal cinsiyet eşitliğinin de içerildiği insani kalkınma yaklaşımında, kadın ve erkekler için insani gelişmişlik endekslerini dikkate alan TCGE ile İGE karşılaştırmasında kadınlar aleyhine oluşan yapı karşılaştırılan tüm ülkelerde net olarak ortaya çıkmaktadır. Ülke karşılaştırmasında dikkat çeken durum Türkiye’nin çok yüksek insani gelişme içinde yer almasına karşın kadın erkek farkına göre oluşturulan gruplamada orta derece eşitliğe sahip ülke konumuna gerilemesidir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin BM endeksleri ile karşılaştırıldığı bu çalışmada, Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde öne çıkan nokta işgücü piyasasındaki cinsiyete dayalı farklılıktır.

Türkiye bu alanda tüm Türk Cumhuriyetlerinin gerisinde kalarak kadın işgücüne katılım oranında en alt seviyede bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet endekslerinin birçoğunda alt gösterge olarak kabul edilen eğitim alt boyutunda da Türkiye gerek beklenen eğitim yılında gerekse ortalama eğitim yılında kadın erkek oranında kadınlar aleyhine olan bir ülke olmasının yanında en düşük ortalama eğitim süresine sahip olan ülkedir.

Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerin giderilmesine yönelik sosyal politikalarda uygulanması gereken tedbirler yaşamın pek çok alanını kapsamakla beraber eğitim, istihdam, karar alma süreçlerinde kadınların temsil oranı ve aile yaşamındaki konumla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda kadınların yaşadıkları sorunlara ilişkin analizlerin yapılması ve buna yönelik politikaların oluşturulmasında yeterli verinin bulunmasının önemi aşikardır. BM'nin gözlem raporlarında işaret ettiği 18 yaş altı çocuk yaşta evliliklerin ve kız çocuklarının okulu bırakma oranlarının erkek çocuklara göre yüksek olması çalışmada yer alan tüm ülkeler için geçerli bir sorundur. Bu sorunun sağlık, eğitim ve istihdamla bağlantısı göz önünde bulundurulduğunda çocuk yaş evliliklerinin boyutlarının değerlendirilmesinde yaşa, cinsiyete ve bölgeye göre ayrıştırılmış verilere olan gereksinim politikaların belirlenmesi ve uygulanması açısından tüm ülkeler açısından önem taşımaktadır.

Kadınların toplumsal yaşamın her alanında özellikle karar alma pozisyonlarında erkeklerle eşit temsil hakkının sağlanmasına yönelik politikaların oluşturulmasında kadınların erkeklerle eşit temelde siyasal ve kamusal hayata tam, eşit, özgür ve demokratik katılımının bir gereklilik olduğu anlayışının geliştirilmesine yönelik tedbirlerin alınmasıyla toplumsal cinsiyet alanında özellikle siyasi katılımında bütün ülkeler açısından olumlu sonuçlar sağlanacaktır.

Çalışmada yer alan tüm ülkelerin CEDAW'ı kabulleri sonrasında, kadınların toplumsal yaşamlarını etkileyen yasal mevzuat değişiklikleri ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin yasal zemini oluşturulmuş olsa da bunun uygulanması ülkelerdeki mevcut toplumsal normlar ve uygulamalarla sınırlıdır. Bu nedenle gereksinim duyulan toplumsal dönüşümde farkındalığın arttırılmasında, kadın STK'larının, medyanın, kamu görevlilerinin, dini ve toplum liderlerinin yer alacağı ataerkil tutumların, ayrımcı toplumsal cinsiyet önyargılarının ortadan kaldırılmasına yönelik bütüncül çalışmalar önem taşıyacaktır.

Türk Cumhuriyetlerinin eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde yer alan ülkeler olması nedeniyle bu ülkelerdeki toplumsal cinsiyet eşitliği açısından eğitim ve istihdam alanında Türkiye'den çok daha iyi konumda bulunmaktadırlar.

Nüfusun yarısını oluşturan kadınların sağlık, eğitim, istihdam ve karar alma süreçlerinde temsil düzeyinin artırılması başta olmak üzere toplumsal yaşamın her alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alan politikaların benimsenmesi ekonomik kalkınmanın yanı sıra insani kalkınmayı da beraberinde getirerek insani gelişimin ve insani kalkınmanın anahtarı olacaktır.

Kaynakça

- Akischeva, A. (2023). Gender Equality, Women's Rights and Neo-traditionalism: The Case of Kyrgyzstan. A. Mihr, P. Sorbello, & B. Weiffen içinde, *Securitization and Democracy in Eurasia*. Springer, Cham: https://doi.org/10.1007/978-3-031-16659-4_12.
- Baç, M. M. (2012). *Gender Equality in Turkey Directorate General For Internal Policies Policy Department C: Citizens' Rights And Constitutional Affairs Gender Equality*. Brussels: European Parliament.
- Charmes, J., & Wieringa, S. (2003). (2003) Measuring Women's Empowerment: An assessment of the Gender-related Development Index and the Gender Empowerment Measure. *Journal of Human Development*, s. 419-435, DOI: 10.1080/1464988032000125773.
- Cohen, G., & Shinwell, M. (2020). *How far are OECD countries from achieving SDG targets for women and girls? : Applying a gender lens to measuring distance to SDG targets, OECD Statistics Working Papers, No. 2020/02*. Paris: OECD Publishing.
- Esen, Y. (2015). *Yerel Yönetimler, Kamu Kurumları ve Sivil Toplum Örgütleri İçin Kadın Dostu Kentler Eğitici Kiti Eğitim*. Ankara: Berk Matbaacılık.
- Gaye, A., Klugman, J., Kovacevic, M., Twigg, S., & Zambrano, E. (2010). *Measuring Key Disparities in Human Development: The Gender Inequality Index*. United Nations Development Programme Human Development Reports Research Paper 2010/46.
- Güneş, A. (2021). Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin Cedaw Komitesi Genel Tavsiye 35 Sayılı Kararı'nın Analizi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 1739-1771.
- Kafkasyalı, E. G. (2023). CEDAW'dan İstanbul Sözleşmesine Kadın Hakları Ve Türk İç Hukukuna Etkileri. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, s. 150-173.
- Klasen, S., & Schüler, D. (2011). Reforming the Gender-Related Development Index and the Gender Empowerment Measure: Implementing Some Specific Proposals. *Feminist Economics*, 17:1, s. 1-30 DOI: 10.1080/13545701.2010.541860.

- Malik, R. (2018). HDI and Gender Development Index: Current Status of Women Development in India . *Journal of Indian Economy*, s. 30-43.
- OECD. (2023). *SIGI 2023 Global Report: Gender Equality in Times of Crisis* . <https://doi.org/10.1787/4607b7c7-en>: OECD.
- Öcal, A. T. (2021). Türkiye’de İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği. *World Women Conference II* .
- Pignatti, N. (2020). Encouraging women’s labor force participation in transition countries. *IZA World of Labor*, s. doi: 10.15185/izawol.264.v2.
- Selin Dilli, S. G., & Rijpma, A. (2019). Introducing the Historical Gender Equality Index . *Feminist Economics*, DOI: 10.1080/13545701.2018.1442582, s. 31-57.
- Soysal, G., Özcan, C., & Akın, A. (2022). Dünyada ve Türkiye’de Kadın, Anne ve Çocuk Sağlığının Güncel Durumu . *Sağlık ve Toplum*, s. 3-13.
- UN Women. (1979). *United Nations Entity For Gender Equality and the Empowerment of Women*. <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm> adresinden alındı
- UNDP. (2022_a). *Human Development Report 2021/2022*. New York: United Nations Development Programme. <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> adresinden alındı
- United Nations. (2007). *Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Kazakhstan, 2 February 2007 Original: English 07-24362 (E) 220207 0724362 Committee on the Elimination of Discrimination against Women Thirty-seventh session* . United Nations.
- United Nations. (2013). *Committee on the Elimination of Discrimination against Women Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Tajikistan, 29 October 2013 Original: English 13-53539 (E) 131113 1353539 Committee on the Elimination of Discrimina*. United Nations.
- United Nations. (2014). *Committee on the Elimination of Discrimination against Women Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of Kazakhstan, 10 March 2014 Original: English 14-25832 (E) 280314 1425832 Committee on the Elimination of Discriminatio*. United Nations.
- United Nations. (2015_a). *Committee on the Elimination of Discrimination against Women Concluding observations on the fifth periodic report of Azerbaijan, 12 March 2015, Original:*

English 15-03831 (E) 020415 1503831, Committee on the Elimination of Discrimination against Women. United Nations.

United Nations. (2015_b). *Concluding observations on the fifth periodic report of Uzbekistan, 24 November 2015 Original: English 15-20701 (E) 161215 1520701*Committee on the Elimination of Discrimination against Women. United Nations.*

United Nations. (2018). *Committee on the Elimination of Discrimination against Women Concluding observations on the fifth periodic report of Turkmenistan, 25 July 2018 Original: English 18-12323 (E) 100918 1812323. United Nations.*

United Nations. (2019). *Committee on the Elimination of Discrimination against Women Concluding observations on the fifth periodic report of Kazakhstan, 12 November 2019 Original: English 19-19554 (E) 261119 1919554 Committee on the Elimination of Discrimination against Women. United Nations.*

United Nations. (2021). *Committee on the Elimination of Discrimination against Women Concluding observations on the fifth periodic report of Kyrgyzstan, 29 November 2021 Original: English 21-17213 (E) 091221 2117213, Concluding observations of the Committee on the Elimination of. United Nations.*

United Nations. (2022). *Committee on the Elimination of Discrimination against Women Concluding observations on the eighth periodic report of Türkiye, 12 July 2022 Original: English 22-10905 (E) 110822 2210905. United Nations.*

United Nations. (2023, 09 05). *Data Center. Gender Inequality Index: <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII> adresinden alındı*

WHO. (2023, 09 05). *World Health Organization. Gender Inequality Index: [https://www.who.int/data/nutrition/nlis/info/gender-inequality-index-\(gii\)](https://www.who.int/data/nutrition/nlis/info/gender-inequality-index-(gii)) adresinden alındı*

Yıldız, İ. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ve Türkiye: İnsani Gelişme Endeksi Üzerinden Bir Değerlendirme . *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, BANÜSAD*, s. 1-20, DOI: 10.38120/banusad.1204847.

Kadın Dernekleri Üyeleri Perspektifinden Türkiye’de Kadın Sağlığı ve Kürtaj Politikalarının Değerlendirilmesi

Evaluation of Women's Health and Abortion Policies in Turkey from the Perspective of Women's Associations' Members

Senem Ertan*

Öne Çıkanlar

- Katılımcıların %64 gibi büyük bir çoğunluğu isteğe bağlı kürtajı desteklemektedir.
- Katılımcıların %77’si cinsel istismar sonucu hamile kalan kadının kürtajının desteklemektedir.
- Sol ideolojiye sahip, evli ve gelir düzeyi yüksek katılımcılar kürtaja olumlu bakmaktadır.
- Katılımcıların çoğunluğu sezaryen doğum oranlarının düşürülmesi politikasını desteklemektedir.
- Kadın dernekleri üyelerinde kadın sağlığı politikaları ile ilgili farkındalık eksikliği yüksektir.

Öz: Bu çalışma, İstanbul ve Ankara’daki kadın dernekleri üyeleri gözüyle Türkiye’de kadın sağlığı ve kürtaj politikalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla bu çalışma 2017 yılında İstanbul ve Ankara’da yer alan 291 kadın derneğinden 735 üyenin katılımıyla yüz yüze anket çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Veriler, betimsel ve istatistiksel analizleri içeren nicel araştırma yöntemleri kullanılarak STATA programı ile analiz edilmiştir. Katılımcılar, kadın sağlığı ile ilgili son dönemde yapılan politikaları çoğunlukla yeterli bulmakla beraber isteğe bağlı kürtaj konusu hakkında da olumlu bir bakış açısı söz konusudur. Hem isteğe bağlı kürtaj hem de cinsel istismar sonucu hamile kalan kadının kürtajına bakış açısını etkileyen ortak etkenler sol ideoloji, evli olmak ve gelir düzeyidir. İsteğe bağlı kürtaj konusunu ayrıca muhafazakarlık, dindarlık, siyasal katılım ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi olumsuz olarak etkilemektedir. Kadın sağlığı ve kürtaj politikaları ile ilgili toplumdaki daha fazla bilgi sahibi olması beklenen kadın derneği üyelerinde bile ciddi bir oranda farkındalık eksikliği olduğunu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın sağlığı, Kürtaj, Sezaryen Doğum, Politika, Kadın Dernekleri

Highlights:

- 64% of the participants support abortion on demand.
- 77% of the participants support abortion of women who become pregnant as a result of sexual abuse.
- Participants with left-wing ideology, who are married and have high income levels have a positive view on abortion.
- The majority of participants support the policy of reducing cesarean delivery rates.
- There is a lack of awareness about women's health policies among members of women's associations.

* Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyaset ve Kamu Yönetimi Bölümü, senem.ertan@asbu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-3299-1596.

Abstract: This study aims to look at the assessment of women's health and abortion policies in Turkey by the members of women’s associations in Istanbul and Ankara. This study was conducted in 2017 as a face-to-face survey with the participation of 735 members from 291 women's associations based in Istanbul and Ankara. The data were analyzed using STATA software with quantitative research methods, including descriptive and statistical analyzes. Although participants find the recent policies regarding women's health mostly sufficient, there is also a positive attitude towards the issue of optional abortion. Leftist ideology, marriage and income level are common factors affecting the attitudes towards both optional abortion and abortion as a result of victimization. Optional abortion also is negatively affected by conservative ideology, religiosity level, political participation, and gender inequality index. It is observed that there is a serious lack of awareness even among the members of women's associations, who are expected to have more information than the public about women's health and abortion policies.

Keywords: Women's Health, Abortion, Cesarean Delivery, Policy, Women's Associations

Summary

Women's health policies in Turkey have undergone great transformation in the 2000s and have been the subject of many discussions in society. This study will focus on the policies developed for women's health, such as primary care medicine policies, policies to limit cesarean section and abortion policies, and examine the attitudes of the members of women's associations in Istanbul and Ankara towards these women’s health policies.

The field study was conducted in 2017 as a face-to-face survey with the participation of 735 members from 291 women's associations based in Istanbul and Ankara. The data were analyzed using STATA software with quantitative research methods, including descriptive and statistical analyses.

The results show that women's health policies are generally considered sufficient, but there is a lack of information about some special programs and services, such as the Conditional Pregnancy Program and the Turkish Sexual and Reproductive Health Program. Findings also demonstrate that the majority of the participants have a positive attitude on the issue of reducing cesarean section rates, which has been the subject of public discussions recently. This finding is also important as it shows policymakers and practitioners the demands coming from the grassroots of society to reduce cesarean births.

Our analyzes on abortion aim to reveal the attitudes of participants about two different abortion methods: abortion on demand and abortion as a result of victimization. In this sense, the majority of the participants support abortion on demand supporting the arguments on the rights of women over their own bodies. The support for abortion as a result of victimization rises to 77%.

Regarding whether 20 weeks is enough for an abortion as a result of victimization, approximately 50% of those who answered this question argue that this policy is sufficient. Although the factors affecting these two views are similar, participants with left-wing ideology, who are married and have high income levels generally expressed more positive views. Regarding abortion on demand, it shows that religiosity, conservatism, political participation, and attitudes towards gender inequality have significant negative effects on the participants' views. Since the issue of abortion on demand is a subject of religious debate, the effect of religiosity on this issue is theoretically supported. People who embrace gender equality support a pro-choice perspective by defending women's rights over their own bodies. The fact that this variable is not statistically significant regarding abortion as a result of victimization may be due to the fact that participants see this issue as a fundamental women's right rather than an issue of woman's rights. In this sense, there is a significant variance among members of women's associations, and this variance is linked to people's ideological, demographic and value systems. This finding supports the view that women's organizations present different perspectives on abortion and makes a significant contribution to the literature by revealing the variance among members of women's organizations and the reasons for the variance. Last, but not least, there is a serious lack of awareness even among the members of women's associations, who are expected to have more information than the public about women's health and abortion policies.

Giriş

Türkiye’de kadın sağlığı politikaları 2000’li yıllarda büyük değişim ve dönüşüm geçirmiş ve toplumda birçok tartışmalara konu olmuştur. Kadın sağlığı konusu çoklukla kadınların üreme sağlığı olarak anlaşılmış olsa da son dönemde kadınların farklı rolleri ve yaşam boyu sağlık koşullarını da içeren çeşitli sosyal koşullar bağlamında değerlendirilmektedir (Weisman, 1997). Kadınlar hayatları boyunca erkeklere oranla daha fazla sağlık risklerine maruz kalmakta ve bunun en önemli nedenini de toplumda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin özellikle üreme sağlığı hizmetlerine yansımından kaynaklanmaktadır (Eryılmaz, 2020). Bu anlamda geliştirilen kadın sağlığı politikaları çoğunlukla aile hekimliği uygulamalarını içermekte ve üreme politikaları, annelik politikaları ve kürtaj politikaları gibi konulara odaklanmaktadır. Kadın sağlığı hizmetlerinin yapısı sebebiyle ücretsiz olarak sağlanması özellikle düşük sosyoekonomik gruptan olan kadınların bu sağlık hizmetlerine erişimi için çok önemlidir. Bu anlamda kadın sağlığı ve kürtaj politikalarını, kadının toplumdaki statüsü ve toplumsal cinsiyet davranışlarını da göz önünde bulundurarak incelemek gerekir (İlçioğlu, Keser ve Çınar, 2017; Akın, 2003). Bu argüman özellikle Türkiye’de kadın hareketinin 70’lerde yasal olmayan kürtajın kadın sağlığına olan olumsuz etkilerine yoğunlaştığı aşamada önem kazanmıştır. Türk Tabipler Birliği ve Üniversiteli

Kadınlar Derneği gibi birçok kuruluş ile Kadınların Sesi ve Kadınca dergisi gibi feminist dergiler merdiven altı kürtajların zararlarına ve kürtajın serbestleştirilmesine yönelik yayınlar yapmıştır (Erkmen 2020; Karaömerlioğlu, 2012). Meclis’te ise Nermin Abadan Unat, feminist hareketin temsilcisi gibi bir rol oynayarak kürtaj yasasının öncüsü olmuştur. 1983’te kürtajın yasallaşmasından sonra kürtaj tartışmaları “kadının bedeni üzerindeki tasarruf hakkı” argümanı üzerinden devam etmiştir (Erkmen, 2020). Kadın hakları bağlamında kadın sağlığı ve kürtaj konuları Türkiye’de kadın hareketinin gündeminde önemli bir noktada yer almış, bu tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Bu sebeple, bu çalışma kadın sağlığına yönelik geliştirilen politikalardan, aile hekimliği uygulamaları, sezaryen doğumun sınırlandırılması uygulamaları ile kürtaj politikalarına odaklanarak, Türkiye’deki kadın hareketinin öncüleri olan İstanbul ve Ankara’daki kadın dernekleri üyelerinin bu politikalar ile ilgili görüşlerini inceleyecektir.

Kadın sağlığını en çok etkileyen politikalardan birisi olan aile hekimliği düzenlemesi 2005 yılında Düzce’de bir pilot çalışma ile başladı ve 2011 yılında tüm Türkiye genelinde uygulanmaya başlandı (Ak ve Tekgöz, 2013; Soysal, Kırac ve Alu, 2016). Bu bağlamda daha önce uygulanmakta olan tedavi ağırlıklı sağlık ocağı sisteminden koruyucu aile hekimliği sistemine geçilerek büyük bir dönüşüm hedeflenmiştir (İlgün ve Şahin, 2016; Soysal, Kırac ve Alu, 2016). Bunun bir sonucu olarak ve aile hekimliğinden en fazla faydalanan hasta grubu olarak kadınlar gebelik takibi, lohusa takibi ve smyr testi gibi kadın sağlığını ilgilendiren alanlarda koruyucu aile hekimliği uygulamasından en fazla etkilenen kesim oldular. Aile hekimliği uygulamasından faydalanan kadınlarla yapılan araştırmalar sınırlı sayıda olmakla beraber genel olarak doğum öncesi takiplerin yeterli düzeyde yapıldığı ancak bilgilendirme ve danışmanlık hizmetlerinin yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir (Kurnaz vd., 2015). Türkiye’de bilgilendirme hizmetlerinin eksikliği özellikle “köy/kasabada yaşayan, sosyoekonomik düzeyi düşük olan, sosyal güvencesi olmayan, eğitim düzeyi düşük olan ve işte çalışmayan” gebeleri dezavantajlı konuma düşürmektedir (Gürel, Gürel ve Balcan, 2006). Bu gruptan kadınların gebe kaldıktan sonra ilk başvuruyu aile hekimine yapma oranları yüksek olduğu için (Kurnaz vd., 2015), ve ekonomik olarak özel sağlık hizmetlerinden de faydalanamadıkları için, kulaktan dolma bilgiler yerine aile hekimliği danışmanlık hizmetlerinden faydalanmaları çok önemlidir. Bu veriler de kadın sağlığı politikalarının özellikle düşük sosyoekonomik gruba dahil olan kadınlara sağlanması ve bu politikaların aile odaklı olmaktan ziyade kadının refahı gözetilerek tasarlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de istenmeyen gebeliklere karşı geliştirilen kürtaj politikalarının ise etik, siyasi, kültürel ve hukuki açılardan tartışmalı bir niteliği bulunmaktadır (Dölen, 2012). Türkiye’de yasal olarak kürtaj uzun yıllar mümkün olmamış, nüfus artışının önlenmesi amacıyla 1983 yılında 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile yasallaştırılmıştır (Sayar ve Kılıç-Öztürk, 2018). Bu

kanun kapsamında Türkiye’de isteğe bağlı gebeliğin sonlandırılması hamileliğin 10. haftasının sonuna kadar, kadının veya çocuğun hayati tehlikede olması durumunda ise 20. hafta sonuna kadar mümkün olmuştur. Bu kanun ayrıca kadın evli ise isteğe bağlı kürtajı eşinin rızasının da alınması şartına bağlamış ve bu koşulun ihlalinin Türk Ceza Kanunu (TCK) bağlamında bir suç olarak düzenlemiştir (Sayar ve Kılıç-Öztürk, 2018). Bu bağlamda eş rızası almak evli kadınlar ile evli olmayanlar arasında eşitsizlik yaratmakla beraber (Sayar-Kılıç-Öztürk, 2018) erkeklerin kendi çocukları üzerindeki babalık haklarını vurgulaması bakımından tartışma konusu olmaktadır. Türkiye’de kadının mağduru olduğu bir suç sonucu (Örneğin: tecavüz) gebe kalarak kürtaj yaptırması da TCK ile ayrıca düzenlenmiş ve 20 haftadan fazla olmamak koşulu ve kadının rızasının alınması koşulu ile ceza kapsamından çıkarılmıştır.

Bu yasal değişiklikler, her ne kadar nüfus artışının önlenmesi veya yasal olmayan ve sağlıksız koşullarda yapılan kürtajlar sonucu kadın ölümlerinin çok olması gibi pratik ve tıbbi sebeplere dayandırılrsa da Nermin Abadan Unat’ın deyimiyle 65 yıl süren bir mücadelenin sonucu olarak mümkün olmuştur (Atay, 2017). Bu anlamda kadın hareketi özellikle tartışmalara çok stratejik katkılar sağlamış, meslek örgütleri ve milletvekillerinin yanında tartışmalara yön vermişlerdir. Özellikle, *Kadınca* dergisinin başlattığı kürtajın yasallaşması kampanyası ile yayınladıkları yazıların kürtajın yasallaşmasına büyük etkisi olduğu söylenebilir (Erkmen, 2020). Bu noktada, alandaki ilk feminist tartışmayı *Somut* dergisi başlatmış ve dergi yazarı Şule Torun kürtaj olmak için eş izni şartı aranması koşuluna hem kadının bedeni üzerindeki tasarruf hakkına aykırı olduğu, hem de onu güçlü-güçsüz ilişkisinde savunmasız bırakmaya yol açacağı argümanlarını ortaya sürmüştür (Erkmen, 2020). Kürtajın yasallaşması ile feminist hareketin gündeminden düşen kürtaj tartışmaları 80’lerde kadının bedeni üzerindeki tasarruf hakkı tartışmalarına odaklanmış ve uzun süre odak noktası olmaktan uzak kalmıştır. 2012 yılı Türkiye’de kadın sağlığı ve kürtaj tartışmalarında bir dönüm noktası olmuştur. O dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan, Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı’nın uygulanmasına ilişkin 2012 Uluslararası Parlamenterler Konferansı’nda hem sezaryenle doğuma karşı olduğunu hem de kürtajı cinayet olarak gördüğünü belirterek bu konularda yoğun tartışmaların başlamasına sebep olmuştur. Türkiye’de sivil toplum örgütleri, akademisyenler ve sağlık personeli kürtaj tartışmalarında iki kutba ayrılmış, birinci grup Erdoğan’ın sözlerini destekleyerek kürtajın yasaklanmasını savunmuş, ikinci grup ise mevcut yasanın devam etmesi gerektiğini savunmuştur (Kubilay, 2014; Çokar, 2012). Bu aşamada, 70’li yıllarda güvenli olmayan şiddetin risklerine odaklanan Türk Tabipler Birliği gibi kuruluşlar feminist söylemleri benimseyerek kürtajı aynı zamanda kadınların yaşam hakkı olarak nitelendirilmiştir (Erkmen, 2020). Mevcut yasanın korunmasını isteyen kadın hareketi bu söyleme karşı birçok kampanya başlatmıştır. Bunlardan en

çok ses getirenlerden bir tanesi Bianet’in başlattığı “Benim Bedenim, Benim Kararım” kampanyası yurtdışından da önemli destekler almıştır (Bianet, 2012). Bu kampanyalara hâkim olan en önemli söylem, kürtajın kadınların özgürlüğü ve eşitliği ile bağdaştırılarak, kadının kendi bedeni, yaşamı ve geleceği hakkında karar verme hakkından feragat etmeyeceği savına dayanıyordu. Feminist hareketin tepkilerine rağmen, son yıllarda kürtaj hakkına yönelik sınırlama ve zorlaştırmaya dönük uygulamaların arttığı gözlenmektedir. 2016 yılında Kadir Has Üniversitesi bünyesinde yapılan 431 devlet hastanesinin incelendiği araştırma, bu hastanelerden sadece %7,8’inin isteğe bağlı kürtaj hizmeti, %78’inin ise tıbbi zorunluluk durumlarında kürtaj hizmeti verdiği gerçeğini ortaya koymuştur (O’Neil vd., 2016). Çarpıcı bir bulgu da 81 ilden 53’ünde ve Batı Marmara ve Doğu Karadeniz bölgelerinde isteğe bağlı kürtaj servisi veren bir devlet hastanesi bulunmaması dolayısıyla taşra bölgelerinde yaşayan kadınların yasal olan bu hizmete ulaşımı olmadığı gerçeğini vurgulamaktadır (O’Neil vd., 2016). Bu verilerle birlikte, son dönemde yasallık tartışmalarının yanı sıra kürtajın ulaşılabilir olup olmadığı ve kadınlar arasındaki ekonomik farkların yarattığı eşitsizlikler de tartışılmaya başlanmıştır. Bununla beraber, “kadına istemediği gebeliği güvenli şekilde sonlandırılma imkânı verilmezse septik yöntemlere başvurduğunun” da unutulmaması gerekmektedir (Dölen, 2012, 79). Dolayısıyla “kürtajın sağlıklı koşullarda yapılması ve bu yola başvuran kadınların aile planlaması hizmetleriyle tanışması ve bu hizmetlerden yaygın olarak yararlanmaya başlaması” pratik olarak önem arz etmektedir (Ortaylı ve Çağatay, 2012, 61).

Kürtaj tartışmalarının felsefi ve etik boyutları bulunmakta ve konu sadece Türkiye’de değil tüm dünyada ve akademik literatürde de bolca tartışılmaktadır. Kürtajın yasallaştırılması ve düzenlenmesi meselesinin temelinde siyaset felsefesini meşgul eden bir tartışma yer almaktadır. Bu tartışmalar iki ana eksen üzerinde ilerlemektedir. Birincisi kürtajın ahlaki boyutuna ikincisi ise kürtajın yasallaşması boyutuna dayanmaktadır (Yaman, 2017). Felsefi ve siyasi olarak süregelen tartışmalar fetüsün yaşam hakkının kadının bedeni üzerindeki mülkiyet hakkından üstün olup olmadığı ve hayatın anne karnında mı yoksa doğumla mı başladığı sorunsallarına odaklanmaktadır (Yaman, 2017). Bu noktada kürtajın yasaklanmasını savunanlar ki bunlar *pro-life* aktivistleri olarak ta bilinirler, doğacak çocuğun ana rahmine düştüğü andan başlayarak birey haklarının olduğu ve dolayısıyla yaşam hakkının olduğu düşüncesini savunmaktadır (Kubilay, 2014). Diğer yandan kürtajın yasal olarak yapılabilmesi gerektiğini savunanlar ki bunlar *pro-choice* aktivistleri olarak ta bilinirler, siyaset felsefenin temel taşlarından biri olan kendi bedeni üstünde tam yetki sahibi olma savından yola çıkmaktadırlar ve kürtaja serbest erişim hakkını savunmaktadırlar (Kubilay, 2014). Bunun yanı sıra Türkiye’de süregelen “benim bedenim” söylemi, bazı feministler tarafından iktidarın biyopolitikası çerçevesinde değerlendirilmiş, kimin yaşayacağına kimin

öleceğine iktidarın karar vermesi yani bedenleri denetim altına almaya çalışması gibi söylemlere de sahne olmuştur (Erkmen, 2020).

Kürtajın yasallaştırılması konusu dini güçler eksenini etrafında da tartışılmaktadır. Özellikle Hıristiyan mezheplerinden Katolik ve Ortodoks mezheplerinin kürtaja her koşulda karşı çıkması, ülkelerin politika geliştirmeleri önünde engel teşkil etmiştir. Literatürde yer alan ampirik veriler, özellikle dindarlığın yüksek düzeyde olduğu Katolik Batılı ülkelerde kilisenin de etkisiyle en kısıtlayıcı kürtaj politikalarının benimsendiğini ortaya koymaktadır (Minkenberg, 2002). Polonya ve İrlanda gibi Batı ülkelerinde bu anlamda Katolik kilisesinin kürtaj konusundaki tabuları uzun süre kürtajın tarihsel olarak kısıtlanmasına yol açmış, kadın örgütlerinin yürüttüğü kitlesel kampanyalarla İrlanda da isteğe bağlı kürtaj 2018 yılında yasallaşmış, Polonya’da ise annenin sağlığı için ciddi bir risk varsa veya tecavüz sonucu oluşan gebeliklerde kürtajın ceza kapsamına girmesini destekleyen yasa tasarısı 2020 yılında engellenmiştir. Bu ülkelerde isteğe bağlı kürtaja karşı gelen politika yapıcılar, kürtaj yaptıran kadınları toplumun değerlerine aykırı olarak etiketleyerek onları hâkim kültürden soyutlayarak deneyimlerini küçümsemeleri, ihtiyaçlarını ve haklarını göz ardı etmeleri gibi argümanlar söz konusudur (Cullen ve Korolczuk, 2019). İslam dininin de kürtaj konusuna bakışı mezhepler arasında farklılaşmakla birlikte “dinin ölümden ziyade yaşamı öncelediği belirtilmelidir” İslam Hukuku’nda zamanı net olmamakla birlikte hamilelikte ceninin bedenine ruh üflendiği kabul edildiği için Hanefiler, Şii’ler ve Sünniler için farklı zamanlarda olmak üzere geçerli ve zorunlu nedenlerle yapılan kürtaja izin verilmektedir (Sabancılar-Eren, 2021). Bu anlamda, isteğe bağlı kürtaja karşı gelen Türkiye’deki muhafazakâr kesim (kadın dernekleri dahil olmak üzere) dini ve ahlaki bir zeminde isteğe bağlı kürtajın yasaklanmasını savunmaktadırlar (Kubilay, 2014). AK Parti’nin, neoliberal ve İslami-muhafazakâr politikaları ekseninde dine ve geleneksel değerler ile ailenin güçlendirilmesine vurgu yapması da bu kürtaj tartışmalarının temelini oluşturmaktadır.

Dünyada kürtajın yasal dayanakları da çok çeşitlidir. Birçok ülke annenin hayatı risk altında olduğu zaman kürtajı mümkün kılmıştır. Bazı ülkeler hayati risk terimini geniş yorumlayarak annenin akıl sağlığını da dâhil etmişlerdir. Bazı ülkeler ise geniş sosyal veya ekonomik gerekçelerle kürtaja izin vermekte bir kadının makul olarak öngörülebilir sosyal ve ekonomik koşullarının hamilelik ve çocuk doğurmaya potansiyel etkisini dikkate alırlar. Dünyadaki ülkelerin birçoğu tecavüz veya ensest gibi suçların mağduru olmayı yasal bir gerekçe olarak kabul ederek, kadınların talep üzerine kürtaj yaptırmalarına izin vermektedir. Kürtaja yasal dayanak olarak gösterilen gerekçelerden bir diğeri ise fetal gelişim kısıtlılığı olarak nitelendirilen fetüsün hamile bir kadının vücudunun dışında yaşayamamasını sağlayan, ölümcül anatomik malformasyona yol açacak ve fetüsün hayatını tehdit eden ciddi anatomik belirtilerin varlığıdır. Fetal gelişim kısıtlılığı

durumunda kürtaja izin veren yasalar çoğunlukla ilgili terimlerin kapsamı net olmamakla beraber çok çeşitli uygulamalar görülmektedir. Bazı ülkelerde sadece ölümcül fetal bozukluklar kabul edilmekte, diğerlerinde ise bozukluğun “ciddi” veya “kalıcı” olması kuralı bulunmaktadır. (Center for Reproductive Rights, n.d.)

Kadın sağlığı alanında ikinci bir gündem maddesi olan yine 2012 yılındaki Erdoğan’ın konuşmasına dayanan sezaryen doğum tartışmalarıdır. Türkiye’nin sezaryen doğum oranlarının 2000’li yıllarda yoğun bir artış göstererek ve diğer ülkelere oranla çok yüksek seviyelere çıkmıştır. Örneğin, Türkiye’de 2002 yılında %21 olan sezaryen doğumların canlı doğumlar içindeki payı 2021 yılında gelindiğinde %58,4 olmuştur ve bu oran Akdeniz ve Batı Karadeniz gibi bazı coğrafi bölgelerde %66’nın üzerine çıkmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2018; Sağlık Bakanlığı, 2021). Sezaryen doğum oranları Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinde ise ortalama %29’dur (Sağlık Bakanlığı, 2021). Oysaki Dünya Sağlık Örgütü, 1985’ten beri ideal sezaryen doğum oranlarının tüm doğumlar içinde %10-15 olması gerektiğini öngörmektedir (WHO, 2015). Bu anlamda sezaryen doğumun hekimler ve ebeveynler tarafından çoklukla tercih edilmesi, bu oranların doğal olmayan şekilde yükselmesine sebep olmaktadır. Örneğin; “başpelvis uyumsuzluğu, bebeğin duruş bozuklukları, fetal distres, zor doğum (distosi), iri bebek, geçirilmiş sezaryen” gibi sebepler doğumu anne veya bebek için riskli hale getirebilmektedir (Gözükara ve Eroğlu, 2011, 90). Bu anlamda doğal doğum çocuk ve anne ölümlerini arttırdığı savunulmakta ve bu sebeple sezaryen doğum birçok durumda gebelik ve doğum sırasında gelişen komplikasyonları elimine ederek hem bebek hem de annenin hayatını kurtaran bir yöntem olarak doktorlar tarafından tercih edilmektedir (Karabel, Demirbaş ve İnci, 2017). Bunun yanında doğal doğum/vajinal doğumu savunanlar ise özellikle kadının bedeni üzerindeki karar verme hakkı, iradesi ve sorumluluğunu vurgulayarak bu hakkın sağlık görevlilerine devredilmesini reddederek kadınların kendi doğum aşamalarına bilinçli bir seviyede katılmalarını desteklerler (Kubilay, 2016). Bu tartışmalarda kadın sivil toplum örgütleri “Benim Bedenim, Benim Kararım” sloganı ile hem kürtaj hem de sezaryen ile ilgili düzenlemelere karşı bir tavır sergilemiş bu bağlamda kürtaj politikasında herhangi bir değişiklik yapılmamasına rağmen sezaryen doğumların sınırlandırılması ile ilgili düzenleme yasalaşmıştır (Kubilay, 2016; Çokar, 2012).

Bu tartışmalar bağlamında araştırmanın temel amacı, kürtaj konusunu da içeren kadın sağlığı politikaları tartışmalarında önemli bir yeri olan sivil toplum örgütlerinden kadın dernekleri üyelerinin bu politikalar hakkındaki değerlendirmelerini sistematik olarak incelemektir.

Gereç ve Yöntem

Bu araştırmanın verileri kapsamlı bir yüz yüze anket çalışması ile toplanmıştır¹. Anket, demografik özellikler, kadın politikaları, kadının temsili, kadın derneklerinin sınıflandırılması olmak üzere dört modülden oluşmaktadır fakat bu makalede sadece kadın politikaları modülünün kadın sağlığı ve kürtaj politikaları ile ilgili sorularından elde edilen analizlere yer verilecektir². Anket çalışmasının evreni ve örnekleminin tespit edilmesi üç sistematik süreçle mümkün olmuştur. Anket kapsamında değerlendirilecek kadın derneklerinin bir listesi çıkarılmıştır. Bu doğrultuda eski adıyla Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, İllere ve Faaliyet Alanlarına Göre Dernekler Veri Tabanından³ faydalanarak kadın dernekleri üç aşamada belirlenmiştir. İlk aşamada, arama motoru üzerinden Ankara’da ve İstanbul’da detaylı faaliyet alanı “Kadın Hakları” olan bütün dernekler, listeye dâhil edilmiştir. İkinci aşamada, faaliyet ve detaylı faaliyet alanı kısıtlamasına gidilmeksizin, Ankara’daki ve İstanbul’daki tüm derneklerin isimleri içerisinde “kadın, hanım, valide, anne, kız, feminist, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet” anahtar kelimeleri ile aramalar yapılmıştır. İki ildeki bu anahtar kelimeleri dernek isimleri içinde içeren bütün dernekler listeye dâhil edilmiştir. Son aşamada ise birden fazla şubesi olanlardan sadece merkez şubeler kalacak şekilde listeden çıkarılmıştır. Bu aşamalar sonucunda, Ankara’dan 111 ve İstanbul’dan 180 olmak üzere toplam 291 kadın derneği belirlenmiştir. Bu derneklerin il bazında temsilini sağlamak için %5 güven aralığı ve %95 güven seviyesinde Ankara’dan 87 kadın derneği, İstanbul’dan ise 123 kadın derneği örnekleme dâhil edilmiştir. Her dernekten 5 katılımcıyı hedefleyerek toplam örneklem sayısı 1050 katılımcı olarak belirlenmiştir. (Bkz. Tablo 1). Örneklemdaki bütün derneklere resmî katılım daveti gönderilerek araştırma projesi hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanında derneklerin hepsi telefon ile aranmıştır ancak, özellikle İstanbul’da yüksek yanıtızlık oranları nedeniyle 1050 katılımcıya ulaşılamamıştır. Böylelikle, son örneklem İstanbul’da %9 güven aralığında 365, Ankara’da ise %7 güven aralığında 370 katılımcı olmak üzere toplam 735 dernek üyesinden oluşmuştur (Bkz. Tablo 1).

¹ Bu çalışma, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen Kadın Örgütleri Perspektifinden Türkiye’de Kadın Politikalarının Değerlendirilmesi Projesi kapsamında yapılmıştır.

² Projenin, kadın temsili modülünün verileri kullanılarak yapılan analizler için bkz. Ertan (2020).

³ Kurumun yeni adı: T.C İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğüdür. İlgili verilere şu linkten ulaşılabilir; <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarina-gore-dernekler>

Tablo 1.
Örneklem Sayıları ve Güven Aralığı⁴

Şehir	HEDEF ÖRNEKLEM (%95 Güven Seviyesi)	NİHAİ ÖRNEKLEM (%95 Güven Seviyesi)
Ankara	87 STK x 5 Üye = 435	76 STK x (max. 5 Üye) = 370 (7% Güven Aralığı)
İstanbul	123 STK x 5 Üye = 615	75 STK x (max. 5 Üye) = 365 (9% Güven Aralığı)
Toplam	210 STK= 1050	151 STK = 735

Anket sorularının oluşturulması da güvenilirliği ve geçerliği arttırmak için birkaç aşamada olmuştur. İlk olarak taslak bir anket soru formu hazırlanmıştır. 27-28 Eylül 2018 tarihlerinde 3 akademisyen ve farklı politika alanlarını temsil eden 40 dernek temsilcisi olmak üzere toplamda 43 kişi katılımı ile bir çalıştay düzenlenerek anket soruları değerlendirilmiş, eleştiri ve öneriler tespit edilmiştir. Bu çalıştayda hem pilot anket uygulaması yapılmış, hem de kadın dernekleri temsilcileri ile anket soruları detaylıca tartışılmıştır. Tartışmalar ve pilot anket sonuçları doğrultusunda çalıştay sonrası, anket soruları tekrardan düzenlenerek anket formuna nihai hali verilmiştir. Anket sahası Aralık 2017’de başlamış, Şubat 2018’de bitmiştir.

Bu çalışma STATA programı kullanılarak nicel analiz teknikleri uygulanmıştır. Analizlerin amacı kadın dernekleri üyelerinin kadın sağlığı politikalarını ne kadar yeterli buldukları ile kürtaj politikasına bakışlarını değerlendirmektir.

Bulgular ve Tartışma

Tanımlayıcı Analizler

Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında ilk olarak yaş aralığının 19 ila 78 yaş ve yaş ortalamasının 41 olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna bakıldığında lise (%36,6) ve üniversite mezunu (%34,83) olanların oranı toplam katılımcıların %70’inden fazlasını oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 2). Gelir durumu incelendiğinde %35,10 gibi bir çoğunluğun 1501 – 3000 TL arasında aylık kazancı olduğu görülmektedir. 0 – 1500 TL arasında aylık gelire sahip olanların da %20 gibi bir oranı vardır. Yine %20 gibi oranda katılımcı ise aylık gelirlerini beyan etmek istememişlerdir. Katılımcıların %59,32’si bekâr, geriye kalan %40,68 ise evlidir. Ankara ve İstanbul illerinden ankete katılan dernek üyesi sayıları birbirine çok yakındır. Çalışmaya katılanların %50,34’ü Ankara’da, %49,66’sı da İstanbul’da yaşamaktadırlar.

Tablo 2.
Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

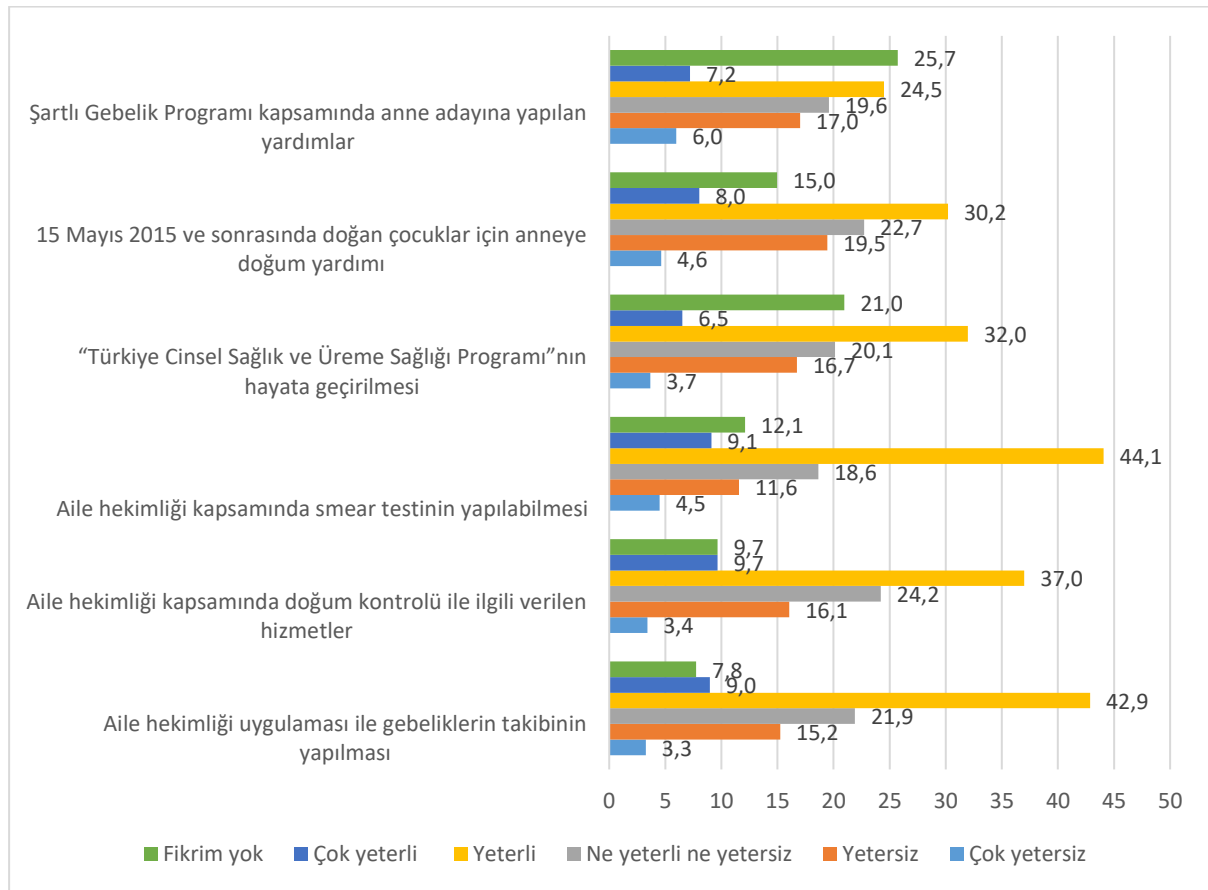
Değişkenler	N	%
Eğitim		
İlkokul mezunu	30	4,09
Ortaokul mezunu	37	5,03

⁴ Bu tablonun İngilizce bir versiyonu aynı projeden üretilen Ertan (2020)’de de yer almaktadır.

Lise mezunu	279	36,6
Ön lisans mezunu	80	10,88
Lisans mezunu	256	34,83
Lisansüstü mezunu	63	8,57
Gelir		
0 – 1500 TL	147	20.00
1501 – 3000 TL	258	35.10
3001 – 4500 TL	120	16.33
4501 – 6000 TL	39	5.31
6001 – 7500 TL	16	2.18
7501 ve üzeri	8	1.09
Belirtmek istemiyor	147	20.00
Medeni Durum		
Evli	299	40.68
Bekar	436	59.32
İl		
Ankara	370	50.34
İstanbul	365	49.66
Kadın Politikaları Takip		
Hiçbir zaman	13	1.77
Nadiren	72	9.80
Bazen	243	33.06
Sık sık	257	34.97
Her zaman	150	20.41
Muhafazakarlık		
Evet	139	18.91
Hayır	596	81.09
Sol ideoloji		
Evet	349	47.48
Hayır	386	52.52
	Ortalama Değer	Min-Max
Siyasi katılım (N:735)	.3968	0 – 1
Toplumsal Cinsiyet eşitsizliği algısı (N:735)	.2089	0 – 1
Dindarlık (N:735)	6.6408	1- 11

Türkiye’de son 15 yıl içerisinde kadınlara yönelik geliştirilen kamu politikalarını ne derecede takip ettikleri sorulduğunda, çalışmaya katılanların bazen (%33,06), sık sık (%34,97) ve her zaman (%20,41) cevaplarını ağırlıklı verdikleri görülmektedir. Bu açıdan katılımcıların politika takip seviyelerinin yüksek olduğu söylenebilir. Katılımcıların sadece %19’u kendisini muhafazakâr olarak nitelemekle beraber kendini sol ideolojiye ait hissetme oranı %52 civarındadır. Katılımcılardan kendi dindarlık oranları değerlendirmesi gerektiğinde 11 puanlık bir skala üzerinden ortalama olarak 6,6 ile genel olarak dindarlık eğiliminin ortanın üzerinde bir seviyede olduğu söylenebilir. Bunun yanında toplumsal cinsiyet eşitsizliği algısı (0: eşitlik 1: eşitsizlik) skalasında değerlendirildiğinde, katılımcıların yüksek oranda toplumsal cinsiyet eşitliğini benimsedikleri görülmektedir (Ölçek detayları için Ek1’e bakınız). Son olarak siyasi katılım endeksine baktığımızda, katılımcıların ortalama değeri 0,4’tür. Bu da genel olarak kadın derneği üyelerinin siyasal katılım düzeylerinin ortalama değer olan 0,5in altında olduğunu göstermektedir.

Ankete katılan kadın derneği üyelerine “Kadın sağlığı politikaları ile ilgili düzenlemeleri ne kadar yeterli buluyorsunuz?” sorusu sorulmuş ve bu alanda 6 farklı politika uygulamasını değerlendirmeleri istenmiştir. Bunların her birisi için katılımcılar tarafından 1: Çok yetersiz, 2: Yetersiz, 3: Ne yeterli ne yetersiz, 4: Yeterli, 5: Çok yeterli değerlendirmeleri yapılması istenmiştir. Şekil 1’de görüldüğü üzere kadın dernekleri üyeleri, kadın sağlığı ile ilgili son dönemde yapılan politikaları çoğunlukla yeterli bulmaktadır. Özellikle aile hekimliği uygulamaları büyük oranda yeterli bulunmuştur. Şartlı Gebelik Programı kapsamında anne adayına yapılan yardımlar ile “Türkiye Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Programı” konularında fikrim yok diyenlerin de oranı yüksek olması bu konudaki farkındalığın dernek üyeleri tarafından düşük olduğunu göstermektedir. Bunun yanında bu yardımlar ve programlardan haberdar olanlardan bunları yeterli bulma oranları da yetersiz bulma oranına göre daha yüksek görülmektedir.

Şekil 1.

Kadın Sağlığı Politikaları ile İlgili Düzenlemelere Yaklaşım

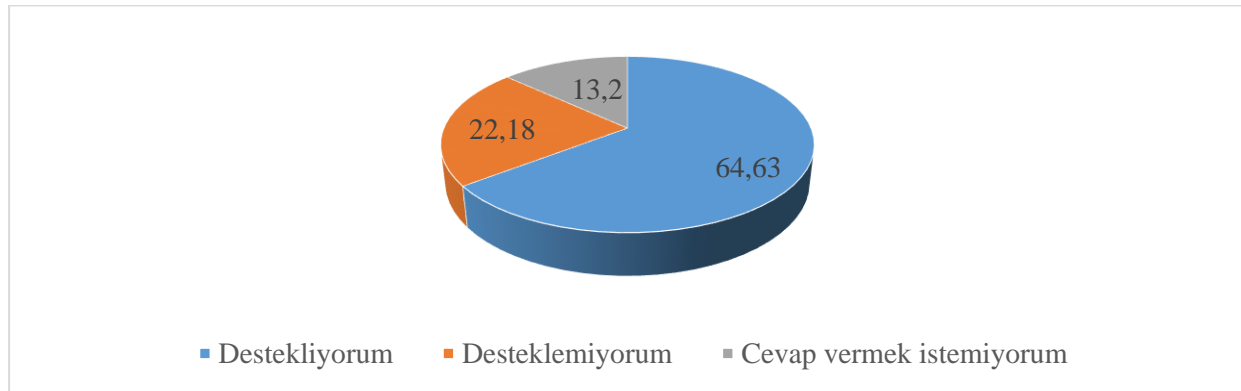
İkinci olarak “Sağlık alanında size sayacağım uygulamaları olumlu mu, olumsuz mu değerlendiriyorsunuz?” sorusu sorularak normal doğumları özendirmek amacıyla sezaryen oranlarının düşürülmesi politikası ve boşanmış veya işten ayrılmış kadınların yaşlarına bakılmaksızın tekrar tedavi yardımından yararlanmaya başlamaları uygulaması konularındaki dernek üyelerinin değerlendirmeleri toplanmıştır. Tablo 3 bu sorulara verilen cevapların

frekanslarını sunmaktadır. Tablo 3'ten görüleceği üzere, sezaryen oranlarının düşürülmesi konusu çoğunlukla olumlu bulunmakla beraber cevaplayanlardan %33,61 gibi ciddi bir kesimi de bu politikayı olumsuz olarak nitelendirmektedir. Bu anlamda sezaryen oranlarının düşürülmesi konusundaki görüş farklılıkları ampirik olarak da kanıtlanmış olsa da %43 gibi bir oranla olumlu görüşün kadın dernekleri üyeleri arasında baskın olduğu görülmektedir. Bunun yanında boşanmış veya işlerinden ayrılmış kadınların tekrar tedavi yardımıyla faydalanabilmeleri konusu ise katılımcıların %65'i tarafından olumlu olarak nitelenmektedir.

Tablo 3:
Kadın Sağlığı Uygulamalarının Değerlendirilmesi

	Olumlu	Olumsuz	Cevap yok	Toplam
Normal doğumları özendirmek amacıyla sezaryen oranlarının düşürülmesi politikası	321 %43,67	247 %33,61	167 %22,72	735 %100
Boşanmış veya işten ayrılmış kadınların yaşlarına bakılmaksızın tekrar tedavi yardımıyla yararlanmaya başlamaları	479 %65,17	88 %11,97	168 %22,86	735 %100

Kürtaj politikalarının kadın dernekleri üyeleri tarafından nasıl değerlendirildiği konusu ise ilk olarak Türkiye'de isteğe bağlı kürtajın yasal olarak yapılabilir olmasını katılımcıların nasıl değerlendirdiği sorusu ile incelenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu, bu politikayı %64,63 oranla desteklemektedir. Bu oran 475 katılımcıya tekabül etmektedir. Bunun yanında isteğe bağlı kürtajı desteklemeyenlerin oranı %22,18 iken %13,20'si de cevap vermek istememiştir (Şekil 2). Kürtajın 10 haftadan fazla gebeliklerde bir suç unsuru oluşturmasının nasıl değerlendirildiği sorulduğunda katılımcıların %36,60'ı olumlu, %32,24'ü olumsuz değerlendirmiş, katılımcıların %31,16'sı ise bu soruya cevap vermek istememiştir. Bu anlamda iki değişken arasındaki ki-kare testi de istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Pearson $\chi^2(4) = 109.3628$, $Pr = 0.000$).

Şekil 2.
Türkiye'de İsteğe Bağlı Kürtajın Yasal Olarak Yapılabilir Olması

Şekil 3 kürtaj ile ilgili iki yasal koşulun ne kadar yeterli bulunduğunu sunmaktadır. Bu soruyu isteğe bağlı kürtajın yasal olmasını desteklemeyen katılımcılar cevaplamamıştır. Kürtajın 10 haftaya kadar yasal olması katılımcıların % 41,26’sı tarafından yeterli %23,08’i tarafından yetersiz bulunmuştur. Kürtaj için eş onayı ve 18 yaşından küçükler için veli onayı gerekliliği ise genel olarak daha olumsuz değerlendirilerek, %36,36 oranında yetersiz bulunmuştur. Bu konularda bilgi sahibi olmama oranları ve kararsız kategorisi oranları toplamı ise 572 kişinin yaklaşık %36’sı gibi bir çoğunluğudur.

Şekil 3.

Kürtaj düzenlemesi ile ilgili tutum (N: 572)

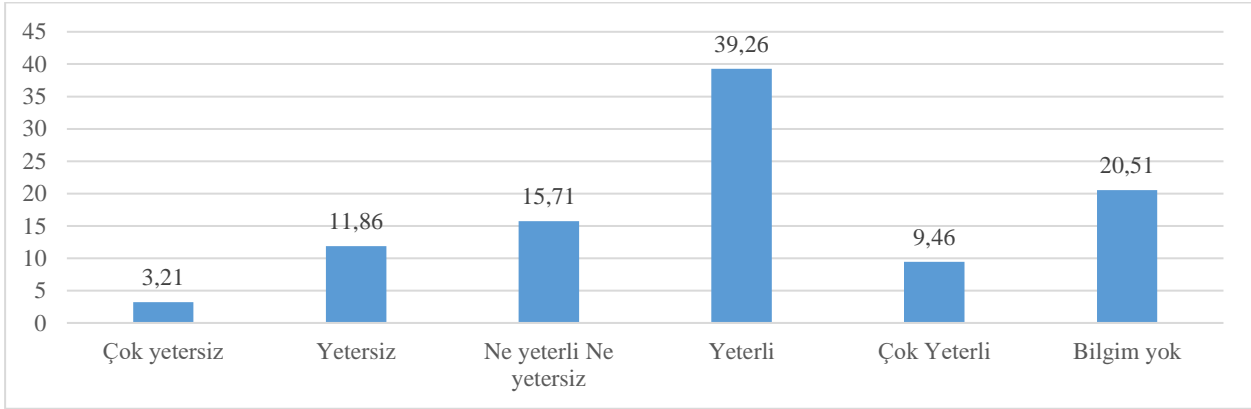
“Türkiye’de kadının mağduru olduğu bir suç sonucu gebe kalması halinde kürtajın yasal olarak yapılabilir olmasını destekliyor musunuz?” sorusuna ise katılımcıların %76,87’si destekliyorum, %15,10’u ise desteklemiyorum cevabını vermiştir. Bu verilerin isteğe bağlı kürtaj ile etkileşimini incelediğimizde ise isteğe bağlı kürtajın yasal olmasını desteklemeyen kişilerden yaklaşık %40’ı cinsel istismar sonucu hamile kalan kadının kürtajının yasal olmasına olumlu bakmaktadır (Bkz: Tablo 4).

Tablo 4.

İsteğe Bağlı Kürtaja Bakış ile Kadının Mağduru Olduğu Bir Suç Sonucu Gebe Kalması Durumunda Kürtaja Bakış Arasındaki İlişki

	Desteklemiyorum	Destekliyorum	Cevap vermek istemedi	Toplam
Desteklemiyorum	88 53,99%	65 39,88%	10 6,13%	163 100%
Destekliyorum	14 2,95%	450 94,74%	11 2,32%	475 100%
Cevap vermek istemedi	9 9,28%	50 51,55%	38 39,18%	97 100%
Toplam	111 15,10%	565 76,87%	59 8,03%	735 100%

Kürtaj süresinin gebeliğin ilk 20 haftasıyla sınırlı olmasının yeterliliği sorgulandığında ise cevaplayan 624 katılımcıdan 304'ü yeterli bulduğunu belirtmiştir. Bu sayı cevaplayan katılımcıların %48,72'ine tekabül etmekle birlikte genelde olumlu bir görüş olduğunu göstermektedir. Bunun yanında bilgin yok yanıtını veren katılımcılar ise %20,51'dir. Bu oran kadın dernekleri temsilcilerinin önemli bir oranının kürtaj politikalarının detayları konusunda farkındalık derecelerinin düşük olduğunu göstermesi bakımından önemli bir bulgudur.

Şekil 4

Suç mağduru kadınlar için 20 haftaya kadar kürtaj imkânının olmasını ne kadar yeterli buluyorsunuz? (N: 624)

İstatistiksel Analizler: Kürtaj Konusundaki Tutumu Etkileyen Faktörler

Kürtaj konusuna bakışı etkileyen kişisel özellikler nelerdir sorusunu yanıtlamak için ordinal lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Bu analizlerden ilki isteğe bağlı kürtaj, ikincisi ise mağduru olduğu suç sonrası kürtaj bağımlı değişkenlerini içermektedir. Bağımsız değişkenler olarak dindarlık, muhafazakârlık, sol ideoloji, medeni durum, yaş, eğitim, gelir düzeyi, siyasal katılım, kadın politikalarını takip etme sıklığı ve cinsiyet eşitsizliği algısı gibi bireysel özellikler analize dâhil edilmiştir.

Tablo 5'ten görüleceği üzere, 1. modelde yedi değişkenin kürtaj konusundaki bakış açısını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. En büyük etkiyi yapan değişken 6.594 odd oranı ile kişisel ideoloji göstergesi olan sol ideolojidir. Yani diğer tüm değişkenler istatistiksel olarak sabit tutulduğu zaman, sol ideolojiye sahip katılımcıların isteğe bağlı kürtajı destekleme oranı diğerlerine göre 6.59 kat daha fazladır. İkinci olarak gelir düzeyi 1.226 odd oranına sahiptir ki bu da kişilerin gelirindeki her birim artışın kürtaja bakışta 1.23 kez daha olumlu bir bakış açısına sahip olduğu sonucunu göstermektedir. Üçüncü olarak katılımcıların siyasal katılım düzeylerindeki her birim artışın kürtajı 1.12 kat (ODD oranı: 1.124) daha fazla desteklediği bulgusunu göstermektedir. Lojistik regresyon analizinde, ODD oranının 1'den küçük olması durumunda bağımsız değişkendeki artışın, bağımlı değişkenin gerçekleşme olasılığını azalttığı

anlamına gelmektedir. Bu anlamda, örneklemedeki bireylerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği tutumundaki artışın 0.98 kez daha az, dindarlık seviyesindeki artışın 0.80 kez daha az, evli kişilerin 0.39 daha az ve muhafazakâr katılımcıların ise 0.41 kez daha az isteğe bağlı kürtajı desteklediklerini göstermektedir. Bu bulgular, Kubilay (2014) çalışmasını da destekler nitelikte olup, muhafazakâr ve dindar kadınların dahil olduğu kadın örgütlerinin özellikle isteğe bağlı kürtaja karşı dini ve ahlaki değerlerle hareket ettiğinin, bunun yanında toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen kadınların dahil olduğu derneklerin ise isteğe bağlı kürtaja feminist bir bakış açısıyla benim bedenim benim kararım görüşüyle hareket ettiklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Kısacası, katılımcılardan sol ideolojiyi destekleyen, gelir oranı yüksek, siyasi katılım düzeyleri yüksek, toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen, daha az dindar, muhafazakâr olmayan ve evli olmayan kişiler isteğe bağlı kürtaja karşı daha olumlu bir bakış açısına sahiptirler.

Tablo 5.
Kürtaja bakışı etkileyen faktörler (Logit Analizi)

	MODEL 1 Bağımlı değişken= İsteğe bağlı kürtaj Odds oranı (Z değeri)	MODEL 2 Bağımlı değişken = Mağduru olduğu suç sonucu kürtaj Odds oranı (Z değeri)
Dindarlık	0.816*** (-3.45)	0.923 (-1.38)
Muhafazakârlık	0.409** (-3.15)	0.712 (-1.18)
Sol	6.594*** (6.18)	4.425*** (4.75)
Evli	0.390*** (-3.59)	0.272*** (-4.33)
Yaş	1.014 (1.39)	1.007 (0.72)
Eğitim seviyesi	1.095 (1.54)	1.065 (1.05)
Gelir düzeyi	1.226** (3.09)	1.201** (2.62)
Siyasi katılım	1.124* (2.00)	1.039 (0.65)
Politika takip	1.126 (0.91)	1.138 (0.99)
Toplumsal cinsiyet eşitsizliği	0.984* (-2.22)	0.997 (-0.46)
N	638	676
Pseudo R2	0.3450	0.2039

Not: * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

2. model, mağduru olduğu suç sonucu kürtaj bağımlı değişkenini üç değişkenin istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilediğini göstermektedir. 1. modeldeki gibi sol ideolojiye sahip katılımcılar olmayanlara oranla mağduru olduğu suç sonucu kürtaja 4.4 kat (Odd oranı: 4.425) daha olumlu bakmaktadır. İkinci olarak gelir düzeyi oranındaki her birim artışta, mağduru olduğu suç sonucu kürtaja bakış da yaklaşık olarak 1,2 kat (Odd oranı: 1.201) daha fazla artmaktadır. Son olarak evli katılımcılar mağduru olduğu suç sonucu kürtaja 0.27 kat daha az (Odd oranı: 0.272) olumlu bakmaktadır. Bu bulgular 1. model ile de uyumlu sonuçlar ortaya koymakla beraber dindarlık, muhafazakarlık, siyasal katılım ve toplumsal cinsiyet eşitliği değişkenlerinin bu modelde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. İsteğe bağlı kürtajı etkileyen bu dört faktör, mağduru olduğu suç sonucu kürtaj üzerinde olan görüşü etkilememektedir. Bu bulgu da teorik olarak anlamlı görülmektedir. İsteğe bağlı kürtaj konusu felsefi tartışmaların yanı sıra din temelli olarak da reddedilmekte ve keyfi olarak bir ceninin kürtaj edilmesi bazı kesimler tarafından cinayet olarak algılanmaktadır. Bunun yanı sıra tecavüz mağduru bir kadının kürtajı din ötesi bir konu olarak görülebilmekte ve özellikle İslam dininin birçok mezhebinde daha hoşgörü ile karşılanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini benimseyen kişiler ise kadının kendi vücudu üzerindeki haklarını savunarak isteğe bağlı kürtajı desteklemektedir lakin bu görüşü desteklemeyenler cinsel istismar sonucu hamile kalan kadının kürtajına olumlu bakabilmekte ve bunu kadının bedeni üzerindeki haklarından ziyade temel bir kadın hakkı olarak görebilmektedir. Bu anlamda çalışmanın bulguları Çocar (2012) çalışmasında ortaya koyduğu kadın örgütlerinin kürtaj konusunda farklı bakış açıları ortaya koyduğu görüşünü desteklemekte ve kadın örgütleri üyeleri arasındaki varyansı ve varyansın sebeplerini gözler önüne sererek literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, İstanbul ve Ankara'daki kadın dernekleri üyelerini kadın sağlığı ve kürtaj politikalarına bakış açılarını analiz etmiştir. Sonuçlar, genel olarak kadın sağlığı politikalarının yeterli görüldüğü fakat Şartlı Gebelik Programı ve Türkiye Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Programı gibi bazı özel program ve hizmetler hakkındaki bilgi eksikliğinin fazla olduğunu göstermektedir. Yine son dönemde tartışmaların konusu olan sezaryen doğum oranlarının düşürülmesi konusuna katılımcıların çoğunluğunun olumlu bir bakış açısı olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu sezaryen doğumların düşürülmesi konusunda toplumun tabanından gelen talepleri politika yapıcılara ve uygulayıcılara göstermesi bakımından da önemlidir.

Kürtaj konusunda yaptığımız analizler isteğe bağlı kürtaj ile cinsel istismar sonucu hamile kalan kadının kürtajı olmak üzere iki farklı kürtaj yöntemi için katılımcıların görüşlerini gözler

önüne sermeyi hedeflemiştir. Bu anlamda katılımcıların %64 gibi büyük bir çoğunluğu isteğe bağılı kürtajı desteklemekte ve bir bakıma kadının kendi bedeni üzerindeki haklarını savunmaktadır. Cinsel istismar sonucu hamile kalan kadının kürtajının desteklenmesi konusunda ise bu oran %77’ye çıkmaktadır. Cinsel istismar sonucu hamile kalan kadının kürtajı için 20 haftanın yeterli olup olmadığı konusunda da yine bu soruyu cevaplayanların yaklaşık %50’lik kısmı bu politikanın yeterli olduğunu savunmaktadır. Bu iki görüşü etkileyen etmenler de benzerlik göstermekle beraber, sol idelolojiye sahip, evli ve gelir düzeyi yüksek katılımcılar genellikle daha olumlu görüş bildirmiştir. İsteğe bağılı kürtaj konusunda ise dindarlık, muhafazakarlık, siyasi katılım ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği algısının katılımcıların görüşleri üzerinde önemli negatif etkileri olduğunu göstermektedir. İsteğe bağılı kürtaj konusu dini tartışmalara açık bir konu olması bakımından bu konudaki dindarlık etkisi teorik olarak desteklenmektedir. Literatürde, kadın sağlığı ve kürtaj konusu kadının toplumdaki statüsü ve toplumsal cinsiyet davranışları ile doğrudan ilişkili olduğu savunulmaktadır (İlçioğlu, Keser ve Çınar, 2017; Akın, 2003). Toplumsal cinsiyet eşitliğini benimseyen kişiler ise kadının kendi vücudu üzerindeki haklarını savunarak pro-choice bir bakış açısını desteklemektedir. Bu değişkenin cinsel istismar sonucu hamile kalan kadının kürtajı konusunda istatistiksel olarak anlamlı olmaması, katılımcıların bu konuyu kadının bedeni üzerindeki haklarından ziyade temel bir kadın hakkı olarak görmesinden gelmekte olabilir. Bu anlamda kadın dernekleri üyeleri arasında önemli bir varyans bulunmaktadır ve bu varyans kişilerin ideolojik, demografik ve değerler sistemleri ile bağlantılıdır.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, kadın sağlığı ve kürtaj politikaları ile ilgili en çok bilgi sahibi olması beklenen kadın derneğı üyelerinde bile ciddi bir oranda farkındalık eksikliği olduğunu görülmektedir. Bu bulgu toplumda kadın sağlığı politikaları ile ilgili bilgi eksikliğine işaret etmekle beraber politika yapıcılar ve uygulayıcılar için farkındalık çalışmalarının yapılmasının gerekliliğini göstermektedir.

Yazarın Notu

Bu çalışma, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi tarafından SBA-2017-110 hibe numarası ile finanse edilmiştir ve Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Etik Kurulu'ndan etik onay (No: 72286101-050.99-43) almıştır.

Kaynakça

- Ak, M. ve Tekgöz, İ. (2013). Aile Hekimliği Uygulaması ve Aile Hekimlerinin Görüşleri: Saha Merkezli Bir Çalışma, *Smyrna Tıp Dergisi*, 2, 27-33.
- Akın A. ve Mıhçıokur S. (2003). Kadının statüsü ve anne ölümleri. In *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın*, (pp. 127-141) Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

- Atay, H. (2017). Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye’de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları, *Fe Dergi*, 9(2), 1-16.
- Bianet. (2012). Paris de "Benim Bedenim, Benim Kararım" Dedi, <https://bianet.org/haber/paris-de-benim-bedenim-benim-kararim-dedi-139180> Erişim tarihi 20 Ocak 2024.
- Center for Reproductive Rights, n.d. <https://reproductiverights.org/maps/worlds-abortion-laws/> Erişim tarihi 6 Ocak 2023.
- Cullen, P. ve Korolczuk, E. (2019) Challenging abortion stigma: framing abortion in Ireland and Poland, *Sexual and Reproductive Health Matters*, 27(3), 6-19
- Çoban, F. (2015). Bir İnsan Hakkı Olarak Güvenli Kürtaja Erişim, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (Kış/Winter), 79-112.
- Çokar, M. (2012). Benim Bedenim, benim kararım: isteyerek düşüğün yasaklanmasına karşı sivil tepkinin etik boyutu, *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10 (Özel Sayı 1: Düşükler), 94-105.
- Dölen, İ. (2012). Kürtaj Gerçeği - Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği görüşü, *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10(Özel Sayı 1: Düşükler), 75-82.
- Erkmen, S. (2020). Türkiye’de Kürtaj, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertan, S. (2020). Attitudes of Women’s NGO Members towards Women’s Representation in Turkey, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 15(25), 3138-3166 .
- Eryılmaz, S. (2020).Toplumsal Cinsiyet Rolü ve Kadın Sağlığı, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 5-13.
- Gözükara, F. ve Eroğlu, K. (2011). Sezaryen Doğum Artışını Önlemenin Bir Yolu: “Bir Kez Sezaryen Hep Sezaryen” Yaklaşımı Yerine Sezaryen Sonrası Vajinal Doğum ve Hemşirenin Rollerini, *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 18(2), 89-100.
- Gürel S.A., Gürel H., Balcan E. (2006). Doğum öncesi bakım esnasında gebelik, doğum ve doğum sonrası döneme ilişkin bilgi edinme durumu. *Perinatoloji Dergisi*, 14(2): 90-95.
- İlçioğlu, K. Keser, K. ve Çınar, N. (2017). Ülkemizde Kadın Sağlığı ve Etkileyen Faktörler, *J Hum Rhythm*, 3(3), 112-119.
- İlgün, G. ve Şahin, B. (2016). Aile Hekimliği Çalışanlarının Aile Hekimliği Uygulaması Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(2), 115-130.
- Karabel, M., Demirbaş, M.P. ve İnci, M. B. (2017). Türkiye’de ve Dünya’da Değişen Sezaryen Sıklığı ve Olası Nedenleri, *Sakarya Tıp Dergisi*, 7(4):158-163.

- Karaömerlioğlu, A. (2012). Türkiye’de Kürtajın Kısa Tarihi, Bianet, <https://bianet.org/yazi/turkiye-de-kurtajin-kisa-tarihi-139903> Erişim tarihi: 25 Ocak 2024.
- Kubilay, Ç. (2014). İslami Muhafazakâr Kadın Yazarların Perspektifinden Kürtaj Tartışması: Eleştirel Bir Değerlendirme, Alternatif Politika, 6(3): 387-421.
- Kurnaz, M. A., Can, H., Atsız Sezik, H., Çakır, Y.T., Tuna, M., ve Ay, Z. (2015). Aile hekimleri gebeleri ne kadar ve nasıl izliyor?, Türk Aile Hekimliği Dergisi, 19(4), 187-195.
- Minkenberg, M. (2002). Religion and Public Policy: Institutional, Cultural, and Political Impact on the Shaping of Abortion Policies in Western Democracies, Comparative Political Studies, 35(2), 221-247.
- O’Neil, M.L., Aldanmaz, B., Quilles, R.M.Q, ve Kılınç, F.R. (2016). Yasal Ancak Ulaşılabilir Değil: Türkiye’deki Devlet Hastanelerinde Kürtaj Hizmetleri, Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Merkezi.
- Ortaylı, N. ve Çağatay, L. (2012). Bir bütünün parçaları: Gebelikten korunma ve isteyerek düşük, Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 10 (Özel Sayı 1: Düşükler), 61-74.
- Sabancılar-Eren, S. (2021). Toplumsal cinsiyet, kadın bedeni ve kürtaj hakkı üzerine bir değerlendirme, Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 3(2): 89-101.
- Sayar, T. ve Kılıç- Öztürk, Y. (2018). Türkiye’de Uygulanan Kürtajda Eşin Rızasını Alma Zorunluluğu ve Amerikan Yargısından bir Örnek: Planned Parenthood of Southern Pennsylvania V. Casey Kararı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20(1), 321-349.
- Soysal, A., Kırac, R. ve Alu, A. (2016). Türkiye’de Aile Hekimliği Sistemi ve Diyarbakır Halkının Aile Hekimliği Sistemine Olan Memnuniyet Ölçüleri, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(10), 76-88.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2018; <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/36134,siy2018trpdf.pdf?0> Erişim tarihi 7 Mayıs 2023.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2021; <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/45316,siy2021-turkcepdf.pdf?0> Erişim tarihi 7 Mayıs 2023
- Türk Ceza Kanunu, Md. 99/6, 2004. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> Erişim tarihi 7 Ocak 2023.

- Weisman, C.S. (1997). Changing Definitions of Women's Health: Implications for Health Care and Policy, *Maternal and Child Health Journal*, 1(3), 179-189.
- WHO (2015). Department of Reproductive Health and Research, Sezaryen Doğum Hızları ile ilgili DSÖ Açıklaması, World Health Organization 2015 WHO/RHR/15.02, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/161442/1/WHO_RHR_15.02_tur.pdf?ua=1 Erişim tarihi 5 Ocak 2022.
- Yaman, S. (2017). Libertarian understanding of abortion and its critics, In Acer, Y., Koval I., Icbay, M.A., Arslan, H. (Eds.) *Recent Developments in Social Sciences: Political Sciences and International Relations* (pp. 147-154), Polonya: E-BWN.
- Zuhur, S. (2005). *Gender, Sexuality and the Criminal Laws in the Middle East and North Africa: A Comparative Study*. Women for Women's Human Rights (WWHR)- New Ways.
- 827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2827.pdf> Erişim tarihi 17 Ocak, 2023.